

خه ونه کان له نیوان زانست و بیرو باوهردا

چاپی یه که م

۲۰۰۵

و . مه بوللا جهار

له نهانی کارای سه نهانی کارای بر و نهانی کارای گهر نهانی

له نهانی کارای سه نهانی کارای بر و نهانی کارای گهر نهانی

خەۋنەكان لە نيوان زانست و ئايدۆلۆژيا دا

ئىكۆلئىنەۋەيەكە

سەبارەت بە كاريگەرپەكانى خەۋن لە بىر و باۋەر و نەرىتى خەلكى و ئەو
بىردۆزانەى كە زانستى نوئ لەم بارەۋە پىئ گەيشتوۋە

نوسىنى: دكتور عەلى ۋەردى

گۆرپىنى بۆ كوردى: عبدالله جبار (مەشخەل كەۋلۆسى)

ئەندامى كاراى سەندىكاى رۆژنامەنوسانى كوردستان

ئەندامى فېدەراسىيۆنى رۆژنامەنوسانى جىھانى

مافی لە چاپدان و لەبەر گرتنەوهی پارێزراوە بۆخانهی چاپ و
په خشی رینما

ناسنامهی کتیب

ناوی کتیب : خەوتەكان لە نېوان زانست و بېروو باوەردا

بابەت : لیکۆلینوه

نوسینی : د/ عەلی وەردی

گۆڕینی بۆکوردی : عبدالله جبار

تایپ : شیرزاد موکریانی

شوینی چاپ : چاپەمەنی گەنج

نۆبەتی چاپ : چاپی یەكەم

سالی چاپ : ۲۰۰۵

تیراژ : (۱۰۰۰) دانە

پیرست

- پیش دهستی پاچه کار ۵
پیشه کی ۹

ده روزه ی یه که م

- به شی یه که م : بوچه نی قه یمیه کان له مرخه ون ۴۳
به شی دووهم : پای موسولمانان له باره ی خه ونه وه ۵۱
به شی سی یه م : ئاسه واری خه ون له کو مه لگای ئیسلامدا ۵۹
به شی چواره م : کاریگه ری خه ون له سه ر بیروباوهره ئیسلامیه کان ۷۱

ده روزه ی دووهم

بوچونه نوییه کان له مه ر خه ون

- به شی پینجه م : په رچه کردار ۸۹
به شی شه شه م : مه زنیه تی فروید ۹۴
به شی هه وته م : خه ون و سروشتی مرویی ۱۰۰
به شی هه شه م : ئاوهری ناوه کی ۱۰۸
به شی نویه م : فروید و ئاره زووه مرویییه کان ۱۲۰
به شی دهیه م : فروید و خه ونه ئازار به خشه کان ۱۳۰
به شی یانزهیه م : خه واندنی کو مه لایه تی ۱۴۳
به شی دوانزهیه م : خه ونه کیشو تیه کان ۱۵۷

دهروازه‌ی سی‌یه‌م

زانست و دیارده نائاسییه‌کانی خه‌ون

- به‌شی سیازده‌یه‌م : هه‌والدانه‌کانی خه‌و..... ۱۸۳
- به‌شی چوارده‌یه‌م : هه‌والدانه‌کانی خه‌ون پاشگر..... ۱۹۸
- به‌شی پازده‌یه‌م : خه‌ونه‌کانی خه‌واندنی موگناتیس..... ۲۱۳
- به‌شی شازده‌یه‌م : بلیمه‌تی خه‌ونه‌کان..... ۲۳۳

پاشکۆکان

- پاشکۆی یه‌که‌م : کۆمیدیاغی ئاوهرزی مروڤ..... ۲۵۹
- پاشکۆی دووهم : له‌نیوان گونجاوو ئه‌سته‌مدا..... ۲۸۰
- پاشکۆی سی‌یه‌م : هه‌ستی شه‌شه‌م، دیارده نامو‌کانی ئازهل..... ۳۰۳
- پاشکۆی چوارهم : نه‌ست چیه‌؟..... ۳۲۹
- پاشکۆی پینجه‌م : له‌نیوان دیوانه‌یی و بلیمه‌تیدا..... ۳۵۷
- پاشکۆی شه‌شه‌م : دیوانه‌یی و کۆمه‌لگه..... ۳۷۹
- وته‌ی مائناوایی..... ۴۰۹

(بەشى دەستى پاچەكار)

ئەمىر باري پۆشنىرى و كەلتورى گەلى كورد بە قۇناغى دروست بوون و فۆرمەلە بووندا تىدەپەرت ، هېشتەر (پۆشنىرى كوردى) ئەدگار و خەسلەتەكانى ئاشكرانىن *** زۆرىك روتەن و ، لېرەوارو ، ئاوتزەو ، زورگەن و ، كەزو ، كىف ماون كە روناكبرى كورد تا هەنوگەش خۆى لەقەرەيان نەداو و هەلوستەى لە ئاقارىندا نەگردوو ، چ جاي ئەوئى تىگەشتىكى تۆكمەى هەبىت لەسەريان ، گەر هەشى بىت نا تواتىت ئەو تىگەشتە بگوازىتەو بۆ ئاوەزى تاكى كوردى ، چونكە زۆر جار باباي پۆشنىر بۆ خۆشى يان توخنى (پرس) ەكە نەگەوتوو ، ياخود هېشتا ماوتەى تىگەشتىكى تۆكمەى لە ئاقاردا گەلە بكات *

هەر بەم پىودانگە دەتوانىن بۆين : (كتىبخانەى كوردى) يش ، هەرچەندە هەنگاوى باشى برىو بەلام لەزۆر رەو و هەزاري و نەدارى (و فرە جارىش لاسارى ، بەتايەت كەدەبىن شەبۆلى كىب و نامىلكەى كوردى بى ئەرزى زانستى و پۆشنىرى چاپ دەكرىن و دەخىنە سەر شۆستە و جادە كانمان !!) پىو ديارە *** ئىنجا پىرگەدەوئى ئەو ئاتاجەش ئەركى هەموانە و تەنها كالاى بالاي بزارەدە و كۆمەلە كەسائىكى تايەت نى ، ئەمەش بەو واتاىدى كە كار كردن لە كايە كەلتورىەكاندا ئەوئەندەى ئەرك و بەر پىسارى ، نىو ئەوئەندە ئىمتياز و دەستگەوت نى ، هەر بۆيە دەبىن شەقامەكانى باژىرى پۆشنىرىمان چۆل و هوئن و تاك و تەرا خەلكيان تىدا دەبىرت *

هۆكارى خاموشى و كرو كپى شەقامى پۆشنىرىمان رەنگە لەم دوو خالە دا قەتس بىت :

۱- لە بنەرەتەو بوارە روناكبرى و كەلتورىەكانەىندە بەر تەسك و كەم مەودايە رىگە نادات رىوارەكانى نىوى ، وەك ئەوئى هەن خۇيان نىاش بەگن ***

بە دەربىرىكى دىكە : بوارە روناكبرىەكەمان هېشتەر كۆرەيە !! بەم بى يە كەم و كورى و ناتەواوى زۆرىشى تىدا بەدى دەكرى ، هەم لە پرووى خۆدى بوارە كەو و هەم لە پرووى كارەكتەرەكانى ناوئەو *

۲- زۆر بەداخەو كۆمەلگەى كوردى ، ئەوئەندەى رىز و حورمەتى چەقوكىش و پىاو قوشمەكانى لەلايەو دەيان نرخىتى ، ئەوئەندەى پىاوى دەولمەند و موتريفى تىدا سەنگىنە ، نىو ئەوئەندە نىگىنەكانى فىكر و زارى پۆشنىرانى لا بەبايەخ نى ؟! *** حىزبەكانى كوردستان و دەستەلاتى كوردىش لەم رەو و هېچان كەمتر نى لە كۆمەلگەى كوردى ، هەر دەبى واش بى ! چونكە خۆ دەستەلاتى كوردى لە بۆشايى ئاسمانەو نەهاتوو ، ئەدى هەر كورى نىو كۆمەلانى خەلك نى ؟

لە نىو كۆمەلگەى كوردى ولەزىر سايە وساباتى دەستەلاتى كوردى دا ، تەنەت نوسەر و پۆشنىرە مەزنەكانىشمان (ئەگەر هەبن !!) نابى چاوەرۋان بن پۆزىك لە پۆزان بە چاوى پۆزەو لە كۆمەلگەدا سەير بكرىن *** بەلكو ئەبىت هەمىشە چاوەرۋان بن تاكو لە زياندان بكرىنە دەروەى كۆمەلگەو (كەنگى باباي

رۆشنییری ڕوت و ڕەجائ ھاوشانی پیاو بەرز و دراو لەمشت و چەك لەپشتەكان دەبی؟ (بۆیە دەبی چاوەڕوان بن لە بری ئەوێ پاداشت بگرتن ، باجی زمان درێژی و ڕەخنە گرتن و چاو تێڕیەکیان بەدەن ، چونکە توانیویان ناتەواو یەکانی کۆمەلگە و دەستلآت ببین !!)

وەلێ ئەفسوس ! گەنوسەرە گەورەكانمان دەمرن و عومری درێژ بۆ پیاو دەبەنگەكان بە جێ دێنن ، ئەوجا ھەزار خاوەنیان بۆ دروست دەبێت *** بەکێك پەیکەریکی بۆ دەتاشی ، ئەوێ تر دیت پارکی یان شەقام وشارتیەکی بە ناوێ ناو زەد دەکات **** ھتد !!

ئەدی ھەیاران ، ئەمە گوێشە ترین پەتا نیە لەنیو ئەقڵیەتی جەماعی کوردی دا؟ ئەمە سەقەت ترین تێپرامان نیە لە ڕۆل و نرخی رۆشنیران ?? ئەمە بەھێزترین فاکتەر نیە بۆ وە ی خەلکی لە بوارە رۆشنیریەکان دوربەگەنەو و ، شەقام و تۆلە ڕێکانی باژێری رۆشنیریان چۆلتر بکەن ؟

*** *** ***

ئەمە حال و بانێ پانتاییە رۆشنیریەگەمانە و ، لە نیو ئاوا بارو دوڤخێکدا پەراوگەبەکمان بنیات ناو ، و ناوئراو (کتێبخانە ی کوردی) ! گەھێشتەر زۆرێك لە ڕەفەکانی بەتال و خالین و چاوەڕوانن بە بەرھەمی بەھێز پڕبکرتنەو ** لەم کاتەشدا پتر لەھەر ساتیکی کە پێویستە بە بابەت و لیکۆلینەو و توێژینەوێ ھەمەجۆر و پڕ بابەخ کتێبخانەگەمان پڕبکەنەو *

*** *** ***

ئەم پەرتوکی ھەنوگە لە بەردەست و دیدی خوێنەرانی بەرێژدا یە ، بەکێکی ترە لە ھەول و کوێشە زانستی یەکانی مامۆستا (دکتۆر عەلی وەردی) *** لەم لیکۆلینەوێدا (د و وەردی) توانیوێتی ھەلگورمان و ھەلوێستەکی قول و کاریگەر بکات لەگەڵ (خەون) دا *** چ لەرووی زانستی یەو یان لەرووی کاریگەرە کۆمەلایەتیەکانی خەونەو *

من بۆ خۆم کاتی پەرتوگەگەم خۆندەو و لە تەکیددا ژایام ، ھەستم کرد پێویستە ئەرکی بە کوردی کردنی لە ئەستۆ بگرم ، چونکە بەراستی وەرچەر خانیکی نەوێ دروست دەکات لە تێگەشتنی دیاردە ی (خەون) دا ، سەرباری ئەوێش ھێشتەر ئەم پەرتوگە سەنگینە نەگراوێتە کوردی ، کە دەبوا بەر لە چەندین سال بە کوردی گرابا ، وەلێ ئیستاگەش نەچو بەجێ !! بالە ئیستەو بەکرتیە جوانترین مەدالیا و بیگەین بەبەرۆکی پەراوگە ی کوردی *

ھەر چەندە نامەوێت لێرەدا خوێندنەوێکی کورتی کتێبە بکەم ، یاخود (دکتۆر عەلی وەردی) بە ئێوێ بەرێژ بناسین ، چونکە ئێ وایە ئەو زۆر لەمێژە لای ھەموان ناسراو * بەلام ئەوەندە دەلێم : پەراوگە بەھایەکی زانستی و رۆشنیری گەورە ھەیە و ، لەکاتی خوێندنەوێشی دا پتر بەنیو دەریا فراوانەکی (د و وەردی) دا ڕۆدەچین و ، بەی بەزۆرێك لەو نەتیانە دەبەین گەلە بابەتی خەون و کاریگەرە کۆمەلایەتیەکانیەو لەلامان شاردراو بوون *** وەلێ با لیکەرتین لیکۆلینەوێگە خۆی نمایشی خۆی بکات *

بهر لوه ی کۆتایی بهم پېش دهستی به کورته بېم ، حهز ده کهم ئاماژه یه که بدهم به ورتکه ږه خاندهی کهله دواي چاپکردنی پهرتوکی (واعیزه کانی سولتان) ئاراسته ی من (وه کو وه رگپړی کتیه که) کرابوو ... نه خاسمه ئه و براده رهی که له ږوژنامه ی (پښکای کوردستان) دا له گوښی (یژن) دا به توانجه وه نوسبووی : یهژن براده رهی پهرتوکیکی عهلی وه ردی وه رگپړاوه و له بهرانهر " صاحب الشوکه " دا " خاوه نی درک " ی به کار هیناوه)

مه بهستی له وهی : من له بهرانهر واژه ی " صاحب الشوکه " ی تیکسته عاره وه به که دا ، واژه ی " خاوه نی درک " م وه کار بردووه ، ئه و براده رهمان ئه و تهرزه به کار هینان و پاچه کردنی به هله و ناتواو داوه ته قهلم !! بویه به شانازیکی زوره وه (وه که ههنگی له گوژدا دییته وه) له ږوژنامه که ی دا ئاماژه یه کی کاته جاپانه ی پی دابوو ... هه نوکه منیش ده خوازم زور به کورته له وه لامی ئه و براده رهی دا بیژم :

- ۱- من خوم به خاوه نی ئه و وه رگپړانه ده زانم و شانازیکی پیوه ده کهم *
- ۲- گرفتنی هه ندی له ږوشنیره کانی لای ئیمه ، ئه وهی ږه خه ده گرن ، به لام بی ئه وه ی بزانی ږه خه له چی ده گرن و ، قول بوونه وه ی پیوستان هه بیته له بابه ته که دا ... به ده رپرینیکی تر : هه ندی له و به رپړانه ته نها بو خوده رخستن و " ئیسات وجود " له ږوژنامه کاند ا ده نوسن ، نه که له خه می ږوسه ږوشنیریه که دا بن (ئه دی سر ی له نیو سهراندا نه بیته بو برین نه بی بو چی باشه ؟ - وه که کورد ده لیت) !! هه ر بویه زور جار نویسه کانیان ته نها دیر ږه ش کردنه وه بی ئه وه ی په یامیتکیان هه بیته ...

- ۳- ئه بی ئه و براده رهمان بزایت ، هه ر ووشه یه که پیک دیت له دووبه ش (ږورم + ناوه ږوک) بویه من کاتی " صاحب الشوکه " م کردوته " خاوه نی درک " گه ر ته نها له م ږوه شه وه سه یر بگریته ، واته له ږووی ږورمی وشه که وه سه دا سه د مه بهستم پیکاوه و ، هیچ زمان زانیکش ناتوایت بلیت : وانیه !!
- ۴- نوسه ر که ده لیت : " صاحب الشوکه " مه بهستی له که سیکی به ده سته لات وستم کارو زورداره (ئه مه مانا " ئیستلاحي " یه که ی ئه و وشه یه) ئه و براده رهمان پیی باش بوه منیش به و شیوه یه م وه رگپړایه ... به لام من وه کو کوردیک له کاتیکدا مامه له له گه ل ده قیکی پیگانه دا ده کهم وئهمویت یکه مه کوردی ، سه ربه ستم له وه دا به هه رگام له دیالیکته کوردیه کان وه ری بگریم ، مادامیک ئه و وشه یه ی به کاری دینم له توشه دانی فره هنگی کوردی دا جیگی ده بیته وه و کوردیش لی حالی ده بن .. له ژیر ږوشنایی ئه و ږونکردنه وه یه دا ، به براده رهمان که ی (پښکای کوردستان) ده لیم : له بناری سورین و حهوزه ی شاره زووردا به هه رکه سی که گوترا : " فلان که سی درکی هه یه " ، مه بهستان له وه یه : " زورداره و توند وتیری و ده سته لات و توانای هه یه " ... من به زمانی خه لکی ده فیری شاره زوور ئه و وشه یه م وه رگپړاوه " واش ده زانم کاریکی خراپ و یاساغم نه کردیت ! " ئیدی گوناھی ، من یان خه لکی ده فیری شاره زوور چی یه ، که براده رهمان یکی

خهونهكان له نېوان زانست و بېروباوهيدا

په خهنگرو زمان زمانان لهو ديالېكتنه كوردپه تې نهگات؟! لهو برادهره مان دهتوانيت بچيته
 شارهزور و و لههر كوردېك بېرسې: " فلان كهس دركي ههيه ، ياني چي؟ " دهست بهجي
 وهلامې دهدهنهوه: " ماناي لهويه زهبر و زهنگ و دهستهلاتي ههيه " جانازانم ئيستا لهو
 برادهره مان قهناعت دهكات ياخود زهحمهتي سهفريك بو دهفهرې شارهزور دهخاته بهر خوي؟!
 له كوتايي دا بهو برادهره دهليم: بهرېزت مهحكوميت بهوهي زياتر بخوييتوه و ، شارهزايي له لهجه
 ناوچهپهكاني زماني كورديدا پيدا بكهيت ، نهك ئيمه ومانان ناچار بين بهوهي لهبر ئارهزوو و ناستي
 تيگهشتني بهرېزتان دهست بهرداري ووشه پهسهنهكانمان بين !!

*** *** ***

ماوهتهوه بليم: ههندي لهو دهستهواژهو شيواژه نوسين و زاراوانهي لهم پهرتوكهدا بهكارهاتوون ، ماموستا)
 عهلي وهردي) به شيوازي تايهتي خوي مامهلهي لهگهلا كرددوون ، تهنانت پهنگه ههندي له نازوه
 كردهكان تهنا ملكي (ده وهردي) بن ... بهندهش لهو روانگهپوه ، ههندي جار ناچاربووم مامهلهپهكي)
 حهرفي) پرووت لهگهلا نازوه كردهكاندا بكهم ، ههرچنده ههوليشم داوه تارادهپهكي زور نازوه كردهكان
 هم نزيك بن له تيگهشتني خوئنهري كوردهوه و ، هم به بابتهكهشوه گري بدرت و له بازني مهبهستهكه
 نوسهر دهرنهچيت *

بؤنمونه: ماموستا (وهردي) ئاماژه بههيك له قوتابخانه فلهسفيهكان دهكات وناوي دهتيت(لادريين) ئينجا
 من له نازاري هم وشهيدا لهورېگه زياترم پي شك نهات كه به (نازانمپهكان) وهرې بگيرم ، واته ناچار
 بووم مامهله لهگهلا (فورم)ي وشهكهدا بكهم ، چونكه ههرچند سهرنجم دهدا لهگهلا مهبهستهكهي ماموستادا
 ويك دههاتهوه ، جكه لهوهش ههقه دان بهو راستي يهدا بنيم كهلهوشيواژه دهربرپه جوانترم شك نهبرد!!
 ئيتر نازانم لهكوشه كامي روظنامهدا باباپهكي تر ديت و بهمهردې "صاحب الشوكه" كه لهمهري
 واعيزهكاني سولتان "سهر پسي يانه توانجمان ئاراسته دهكاتهوه ?? *

لهو توانجه سهر پي يپانهش بترازي ، ئيدي شادومانم به خسته روو و پيشكهش كردني پهخه بابتهتي و زانستي
 و قولهكانتان ، وهك ديارپهكي سهنگين و خهلاتيكي بهنگين ... تاكو لهچاپهكاني داهاتوودا كهلكي لي
 وهرېگرم *

سهرباري هم رازانهش ، خوازيارم روشنيران و خوئنهري كورد ، هم ههولم وهك ديارپهكي بچوك لي قبول
 فهرموون (ناخمر ديارى شوان يان شنگه يان ههلهكوك) ... هيوادارم توانيستم رازهپهكم به خوئنهري كورد
 پهراوگهي كوردي كردي *

عبدالولا جهبار شه مسهدين (مهشخل كهولوسي)

mashxalkaulusy@yahoo.com abdula_m@hotmail.com
 mob- 07301121586 tel - 0538840167

پېشەكى

پەيشى كە دەبى بگوترى

ئەم پەرتوكەى ھەنوكة لە بەردەستى خوينەراندایە چىرۆكىكى ھەيە كە لە كۆمىدىا خالى نىيە، لە مانگى نىسانى سالى ۱۹۵۷ دا دەستم بە چاپكردى ئەم پەرتوكە كرد، وا برىار بوو لە ھاوینى ھەمان سالدا كۆتايى بە چاپكردى بېت، ھەر بۆيە چەندىن جار لە رۆژنامە ناوخۆيەكاندا باسەم لە وادەى نزىكى دەرچونى پەرتوكەكە كرد.

پەرتوكەكە ۋەك خوينەر دەبىنېت دابەشكراۋە بۆ سى بەش، ھىشتەر چاپخانە لە چاپكردى دوو بەشى سەرەتا نەبووبوويەۋە كە داوام لىكرد چاپكردى رابگرېت، و دواى بخت و ئەو بەشانەش كە چاپكراۋە لەسەر رەفەكان دابىنېت .. چاپخانەش بىئەۋەى بزانىت ھۆكارى ئەم داوايەم چىيە، بە قسەمىيان كرد ... ئىدى پەرە و بەشە چاپكراۋەكانى پەرتوكەكە لە نىۋ گەنجىنەى چاپخانەكەدا بەيتا بەيتا تەپ و تۆزى لەسەر دەنىشت و تىشكى خۆر لىي دەدا و دەى پورتوكاند.

بەم باسە نامەۋى بانگەشەى نازايەتى و پالەۋانىتى بۆ خۆم بكەم،ياخود وا نىشان بدم كە پەرتوكەكە دژايەتيەكى ئاشكرى رژیمی رامىارى پېشۋى تىدايە ... لەراستى دا كتيۋەكەم خالىيە لە ھەر جۆرە دژايەتيەكى بەو شىۋەيە ... خوينەرىش ھەر كە پەرتوكەكەى خويندەۋە راستى گوتەكەمى بۆ دەرەكەۋىت ... ۋەل دواخستنى چاپكردەكەى بۆ ۋە دەگەرېتەۋە كە ھاۋرىيەكەم ئامۆزگارىيەكى كردم و باسى شتىكى كرد كە من لە بەردا ھەستم پى نەكردبوو.

لە كۆتايەكانى سەردەمى پېشۋا، نەرىتم وابوو كتيبىكم چاپ و بلاۋ نەدەكردەۋە بۆ خەلكى، دواى ئەۋە نەبېت كە ئەم خستەنە بەر دەستى ھەندىك لەۋ ھاۋەل و برادەرەنەى كە دەرەك بە ناواخنى شتەكان دەكەن و سەريان لەسياسەت دەرئەچى ...

ئىنجا گۆشەم بۆ ئامۇزگارىيەكانيان دەگرت تاكو نەگلىم لە گەفتىكەوه كە هەيچ بىويستىيەكم پىي نىيە، يان خۆم وەردەم لە بابەتەك بەهۆيەوه توند بکرىم لەبەندىخانه. رۆشتم بۆ لاى هاوئەلەكم و بابەتەكانى ئەم كەتپۆم خستە بەر دەستى، سەپرىكى كرد و ئىنجا برۆكانى بەرز كەردەوه و زەردەخەنەيەكى ناوئەمىدى لەسەر لىوى بوو، گووتى: براكەم! ئامۇزگارىيەت دەكەم كە لەم كاتەدا ئەم پەرتوكە بۆلە نەكەيتەوه.

لەم ئامۇزگارىيەى هاوئەلەكم سەرسام بووم، چونكە دۇنيا بووم لەوهى پەراوەكە باسى (خەون) دەكات و هەيچ فەيلى بەسياسەتەوه نىيە، نە لە دوور و نە لە نزىك ... لە راستىش دا لە نىو هەموو پەراوە چاپكراوەكانم دا كەمترىن سىخورمە و گەستنى تەييارە...

بەلام هاوئەلەكم دەربارەى كەتپەكەم گووتى راستەوخۆ هەستى بنەمالەى دەستەلاتدار و خىزانى پاشايەتى برىندار دەكات، چونكە بە پەنامەكى توخنى (چىنى شەرىفان)⁽¹⁾ دەكەوتەت كە وەجەى پەيغەمبەرن ... ئەم توخن كەوتنەش پادشا و خزمەكانى توپە دەكات، چونكە ئەمان لە حۆكم كردن دا (وەك خۆيان برۆيان پىيەتى) پشتيان بەستەوه بەو مافەيان كە بە مىراتى بۆيان ماوەتەوه بەو پىيەى كە لە (ئەهل و بەيتى) پاكى پەيغەمبەرن.

هاوئەلەكم گەشتە ئەو دەرنەنجامەى كە ئەوان ئارام دەگرن لەسەر رەخنەيەك كە ئاراستەى سياسەتى وەزىرەكان ياخود فەرمانبەرەكانيان بکرى، بەلام ئارام ناگرن لە كاتەك دا رەخنە ئاراستەى بنەمالەى پادشا يا خود ئەو هەيزە پەنامەگىيە بکرىت كە لە پشتي پەردەوه يارمەتىيان دەدات ... بنەمالەى پادشا بە جەفەنگ و دروشمى رۆژىم دادەنرێن، جا رەخنەگرتنىش لەو جەفەنگە لە دیدى واندا گەورەترین و دزیوترىن تاوانە كە مەرووف لەم وڵاتە دا بىكات ... وەك بانگەشەيەكيشە بۆ پماندننى ئەو بناغەيەى كە قەوارەى رۆژمەكەى لەسەر بنیات نراوه.

هەيشتر ماوەيەكى زۆر بەسەر ئەم هەفەيەيەى من و هاوئەلەكم دا گوزەرى نەكەردبوو، كە لە عىراق و لوبنان و ئوردون دا، هەرايەك بەرپاگرا، لەبەرانبەر وتارىك دا كە نوسەرىكى مىسرى بۆلەى كەردبويهوه و تىاي دا ئامازەى دابوو بەوهى كە ئىسلام

ياساۋل و داربەدەستەكانى سەردەمى رابردوو ئەم ھەلەيان قۆستەۋە و دەھاتن و دەچوون و ھەر مل نەدانىك بە ھەزل و پلە و پايەى نەزادى (شرىف)يان بەدەرچوون لە ئاين دەدايە قەلەم.

ئەز لەم ھەرايە دا جاريكىتر ھۆكاريكى جيديم بينى كەھانى دام بىلاۋكردنەۋەى ئەم پەراۋە دوا بىخەم ... گەر بەھاتبا و ئەم پەرتوكەم لەكاتى ھەراكەدا چاپ بىكرديە ئەۋا ھەندىك لە خەلەتاۋەكان دوۋدل نەدەبوون لەۋەى لەبەر خاترى خوا بىمكوژن، وەك ئەۋەى كە ھەوليان دا لە دواى چاپكردنى پەرتوكى (واعيزەكانى سولتان) دەرھەقم بىكەن.

لېرەدا دەمەۋىت سەرنجى خوينەر رابكىشم بۆ لای ئەۋەى كە من لەم پەرتوكەدا ھەولم نەداۋە لە پلە و پايەى (ئەھل بەيت) بىنمە خوارى، چونكە من خۆم يەككىم لەۋانەى بىرويان بە ھەزل و رىزى (ئەھل بەيت)ى پىغەمبەر (د.خ) ھەيە ... تەنانتە ئە ھەندى لە پەرتوكەكانى پىشوم دا باسەم لە شوپنەۋارى چاكى ئەۋان لە ئىسلام دا كەردە. بەلام گەر ئىمە (ئەھل بەيت) بە پىرۆز بزانين تەنھا پىشت بە نەزاد نابەستين، چونكە نەسەب لای خودا چ نىە ... وەك زانراۋە ئىسلامىش يەكسانى خستە نىۋان گەۋرەيەكى قورەيشى و كۆيلەيەكى ھەبەشى.

لە ئىسلام دا پىۋەرى رىز و پلە و پايە كەردەۋەى چاكە، ۋەلى ئەۋ سەيدەى كە كەردەۋەى بەد دەكات و ستەم لە خەللى دەكات لای خودا نەزادەكەى شفاعەتى بۆ ناكات كە لەۋەچەى پىغەمبەرە ... لە پىغەمبەرىش گىرداۋەتەۋە كە دەرھەق بە ئەھل و بەيتى خۆى ھەرموۋىەتى (انى لاغنى عنكم من الله شيئاً)!

ئەھل و بەيت لەسەرەتاي ئىسلام دا بۆيە پلە و پايەى بەرزيان ھەبوو، چونكە تىكۆشەر و شۆرشگىر بون و مال و گيانى خويان بەخشى لە پىناۋى قەلاچۆكردنى ستەم دا،ۋەلى ئەۋانەيان كە لايەنگرى ستەم كاران بوون، مۇسلمانە يەكەمىنەكان بە سوك سەيريان دەكردن، وەك چۆن ھەر كەسىكىترى لايەنگرى ستەم كارانيان بە سوك و بىئەرزىش سەير دەكرد.

پيغه مېهر، د ژايه تي نهو چينه ي ددگرد كه به هوي نه ژاډيانه وه خوږيان له خه لكي به بهر زتر دهراني ... بويه ناچي ته عه قله وه پيغه مېهر له وه چه كاني خو ي چيني ك دروست بكات جيگي نهو چينه بگري ته وه (كه خو ي له ناوي برد) ... له م پوه وه مله جه پري نهو ناكه م كه پيغه مېهر ي ناموزگاري نه ته وه كه ي كرد بي ت تا به چاكي و جواني له گهل وه چه كاني دا بجولي نه وه ... به لام نه مه ياني نه كه له نه هل و به ي ته كه ي چيني ك پيدا ببي ت كه به بالاي تاهه تايه بميني ته وه.

پيغه مېهر (د.خ) بويه ناموزگاري به چاكي جولانه وه ي كرد له گهل وه چه كاني دا، چونكه به چاو تي زي خو ي دهراني، كه هه ندي له وانه ي كه دژن به خو ي! له دواي مردني توله له وه چه كاني ده كه نه وه، وه كه نه فامه كان كه بهرانبهر دوژمنه كانيان ده ي كن ... له بهر هه مان هو كاري ش ناموزگاري خه لكي كرد وه له گهل پشتيوان (نه نسا ر) هكان دا به چاكي بجولي نه وه. خوداش زاناره.

رهنگه يه كي ك لي م بېرسي ت: جا چ په يوه ندي ه كه هه يه له نيوان نه م كتي به دا كه له خه ون ددوي ت له گهل مه سه له ي سه يده كان و نه هلي به ي ت دا؟ راستيه كه شياوه خوينه ر بهر له وه ي نه م په رتو كه بخويني ته وه بيزاني ت، نه وه يه كه من له باره ي خه ونه وه، له سه ر شيوازي زانا دهرون ساهه كاني پيشو وه نه منوسي وه، دانيش به وه دا دهنيم كه من پسپور ني م له بابته ي خه ون له پوه سايكولوزيه كه ي وه، پسپوري تي به نده، وه كه خوينه ريش دهراني ت، بري تي به له زانستي كومه ناسي، وه ي هه ستم كرد كه (خه ون) به شيوه يه كي ناراسته وخو توخني بابته ي پسپوري تي ه كه م ده كه وي ت ... نه مه ش مه سه له يه كه له ولا ته پيشكه وتوو شارس تانيه كاندا زاناياني سوسيولوزي گرنگي پي ناده ن ... چونكه نه وان وا نابي ن كه له ولا ته كانيان دا خه ون په يوه ندي توند و تولي هه بي ت به پرسه كومه لايه تي ه كانه وه، نه مه له كاتي ك دا له ولا ته كاني ني مه دا، به پيچه وانه يه.

ده توانم بل يم: ني مه له وه نه ته وانه ين كه زور له ژير كاري گهري خه ون داين، له پروي كومه لايه تي ه وه زور به ي بير و باوه ر و نه ريت ه كانمان، له نه نجامي به پيروز كرندي

خەنەكانمانەو تياماندا دروست بون و گەشە و نەش و نمايان كردوہ ... ھەندىك لە پياوانى ئاينى لاى ئىمە پىيان وايە جارى وا ھەيە ھەندىك لە خەنەكان دەربرى سروش (وحى)ن كە نابىت گومان لە راستى و دروستيان بكرى ... نەخويندەوارەكانىش لەم ڤووە بە دواى پياوانى ئاينى دا رۆشتون، تا ڤادەيەك كاريگەرپەكى زۆر خراپى كۆمەلايەتى لىكەوتۆتەو.

ئەم بىر و باوەرە كاتىك تياياندا زياتر بنج دادەكوتى كە لە خەوياندا پىغەمبەر (د.خ) ياخود پىشەوايەكى ئايينى دەبينن و فەرمانىيان پىدەدەن. ئەمان لەو كاتەدا بېروايان وايە خەوەكانيان راست و دروستە بۆيە دەبينن ھەول دەدەن بۆ جىبەجىگردنى ئەو فەرمانەى پىغەمبەر (د.خ) يان پىشەوا ئاينىيەكە لە خەودا پىي گوتون، ھەرەكو لەكاتى بىدارى دا پىي گوتبن. يەكك لەو فەرمودانەى كە لەم بارەوہ گىردراونەتەو، ئەو فەرمودەيە كە (ئەھلى سوننە) دەگىرپنەوہ و لە پەراوہكانىشان داھاتووہ، و دە فەرمىت: (من رأنا فقد رأنا، فان الشيطان لايتكوينى)^(٢) واتە "ھەر كەس بمان بىنى لە خەودا، ئەوہ ھەر بەراستى بينويى، چونكە شەيتان خۆى ناكات بە ئىمە"، ھەر لەم بارەوہ شيعەكانىش ئەم فەرمودەى ئاوا لە پىشەواكانيان دەگىرپنەوہ. فەرمودەى دىكەى ھاوشىوہى ئەم فەرمودەيە بە بەربلاوى لە نىو پەرتوكەكانى فەرمودە دا ھەن ... ئەمەش بەلگەيەكە لەسەر ئەوہى ھەموو پىرە ئىسلاميەكان، جگە لە (موعتەزىلە و زەيدىيە)، يەكران لەسەر ئەوہى ھەرچى لە سەر زارى پىغەمبەر و پىشەوايان ھاتە دەرئ كاتى لە خەودا دەبينرین راست و دروستە ... ئەمەش واىكردووہ موسلمانان ھەندى بىر و بۆچوونى وا وەرگرن كە خودا ھىچ بەلگەيەكى لەسەر نەھيئاوہتەخوارى.

يەككە لەو بىر و باوەرپانەى بە ھۆى خەنەوہ تەشەنەى كرد و دروست بوو لە نىو موسلمانان دا برىتىيە لە (بىر و باوەرپى پىرۆزگردنى سەيدەكان "وہچەكانى پىغەمبەر") بە چاوپۆشين لەوہى چ كاريك دەكەن يان چ ئاكارپىيان ھەيە.

لە بەشى چوارەمى ئەم پەرتوكە دا چىرۆكى ھەندى لەو خەوانانەم باسكردوہ، كە تياى دا موسولمانىك پىغەمبەر (د.خ) يان فاتىمەى زەھرا، ياخود پىشەوايەكى ئاينى

ئههل و بهيتی دیوه و، فهرماني ئهوهيان پېداوه که رېز له سهیددکان بگړیت و گوئپرایه ئیان بیت سهره پای هیچ و پوچی و ستم کاریان ... ههندیك له موسلمانانیش زور به داخهوه، ئهم چیرۆکانه دهگېرنهوه و برهوان پېیهتی و به کروکی شهريعهتی ئیسلامیشیان دادهنن.

خوینهر له بهشی چواردهمی ئهم پهرتوکه دا دهبینیت، کهمن به تایبهتی باسم لهو خهوانه کردووه که (ئیبین و لعهجهری ههپتهمی) له کتیبهکهی دا (الصواعق المحرقه) باسی کردوه ... ئهو پهرتوکهی (ئیبین و لعهجهر) بو ئیمهی عیراقی گرنگی تایبهتی ههیه ... چونکه ئهو له کاتیک دا ئهو پهرتوکهی نوسیوه، له (حیجاز) دا ژیاوه، له ژیرستهمی بنه مالهی (هاشمی) دا، ئهو بنه مالهیه که ئیمهش بهم دواپیانه کهوتینه ژیر سته میان و ئهوی چهثمان به دهستیانهوه چهثمان.

وا دیاره (ابن الحجر) یهکیک بوه له (واعیزه گانی سولتان). ههرله بهر ئهوهش دهبینین له پهرتوکهکهی دا ستایشی بنه مالهی هاشمیهکان دهکات و باس لهو خهوانه دهکات که تیایان دا پیغه مبهه (د.خ) یاخود فاتیمهی کچی بینراون و فهرمانیان به موسلمانان کردووه (سهیده گانیان خوشبویت و مل کهچی حوکم و دهسته لاتیان بن و ریزیان بگرن).

ههندی ئاکار و بیر و باوه:

کاریگهری خهون له سهر موسلمانان تهنها لهو بواره دا کورت هه ئناهیئر که ئی دواين ... به لکو چهندی بوازی تر ههیه که خهون تیایاندا جی په نجهی کومه لایهتی گه وره هه بوه ... له کتیبه دا ههندیکیانم باسکردوه و ههندیکی تریشیانم له دهست چوه و باسم نه کردوه.

له م ماوهیهی دواپی دا نامیلکهیه کی بچوکم دۆزیهوه په یوهندییه کی بهم باسهی ئیمهوه ههیه .. نامیلکه که بریتییه له ژياننامهی شیخ (ئهحمده ئه حسانی) و ههر به پینوسی خویشی نوسراوه.

زۆرینه‌ی خوښه‌ران شیخ (ئه‌حمەد ئه‌حسان) ناسن، دیاره‌ ئه‌ویش پیاوښکه‌ شایسته‌یه‌ خوښه‌ران بیناسن و لیکۆلینه‌وه‌ له‌ ئاسه‌واره‌کانی بکه‌ن، ئه‌م پیاوه‌ له‌ کۆتاییه‌کانی سه‌ده‌ی دوانزه‌ی کۆچی دا، گروپیک‌ی ئیسلامی تایبه‌ت به‌ خۆی دامه‌زراندوه‌ و شوینکه‌وتوانیک‌ی زۆری هه‌بوه‌ و ئه‌م‌پ‌رۆش له‌ هه‌ندئ ناوچه‌ی عێراق و ئێران دا بلاو بونه‌ته‌وه‌ ... ئه‌م گروپه‌ به‌ زیاده‌ر‌ه‌و‌یی ناسراون له‌ به‌رانبه‌ر دوانزده‌ ئیمامه‌که‌دا ... دواتر هه‌ر له‌م گروپه‌وه‌، گروپه‌کانی (که‌شفی و بابی و به‌هائی و ... هتد) سه‌ریان هه‌لدا.

کاتی سه‌رنج له‌ ژياننامه‌ی (شیخ ئه‌حمەد ئه‌حسان) ده‌ده‌ین، ده‌بینین زۆربه‌ی بیر و باوه‌ر‌ه‌ تونده‌کانی له‌ خه‌ونه‌وه‌ وه‌رگرتوه‌، پشتیشی به‌و فه‌رموده‌یه‌ به‌ستوه‌ که‌ ده‌لێت: (من رأنا فقد رأنا حقاً ...).

شیخ دهرباره‌ی خۆی ده‌لێت: یه‌که‌مه‌جار له‌ خه‌ودا هه‌سه‌نی کور‌ی عه‌لی (سلاوی خ‌وای ئی بی‌ت) ی بینیه‌، داوای له‌ هه‌سه‌ن کردوه‌ شتیک‌ی فێر بکات هه‌ر کات هه‌زی کرد هه‌سه‌ن یان هه‌ر که‌سیک‌تر له‌ خه‌ودا ببینی‌ت، ئه‌و هه‌زی بی‌ته‌ دی و له‌خه‌و دا بیان ببینی‌ت ... بۆیه‌ هه‌سه‌ن چه‌ند کۆپله‌یه‌ هۆنراوه‌ی فێرکردوه‌ ... دواتر ئه‌و چه‌ند کۆپله‌یه‌ بونه‌ کلیلی گه‌نجینه‌یه‌کی گه‌وره‌ی زانیاریه‌کانی شیخ ... چونکه‌ به‌ هۆی ئه‌و کۆ پلانه‌وه‌ توانیویه‌تی به‌پێی پ‌ی‌ویستی خۆی هه‌ر ئیمامیک‌ی بو‌یت له‌ خه‌و دا ببینی‌ت. شیخ ئه‌حمەد بۆ خۆی سه‌بارمه‌ت به‌ خه‌ونه‌کانی ئاوه‌ها ده‌دو‌یت به‌ ده‌ق: "له‌ ئه‌نجامدا زۆرینه‌ی پ‌ی‌شه‌واکانم له‌ خه‌و دا دیوه‌ ... ته‌نانه‌ت ده‌لیم هه‌موویان جگه‌ له‌ جه‌واد - سلاوی خ‌وای ئی بی‌ت - که‌ گومانم هه‌یه‌ له‌ بینینی - هه‌ر کامیک‌یشیانم دیوه‌ به‌ دهم داواکاریه‌کانمه‌وه‌ هاتون ... چه‌ندین سال هه‌ر چیه‌کم ئی گیر بو‌یت له‌ بیداریم دا ئه‌وا له‌ خه‌ون دا چاره‌که‌یم پ‌ی گوتراوه‌. شته‌کانیش هی‌نده‌ زۆرن ناتوانم به‌ ته‌واوی و وردی باسیان بکه‌م ... له‌وه‌ش سه‌یرتر: له‌ خه‌ون دا به‌و شی‌وه‌یه‌ دیومن که‌ له‌ بیداریم دا دهمه‌و‌یت، به‌ جو‌رئ هه‌ر چی پشتیگیری به‌لگه‌کانی بکات بۆم ده‌کر‌یت‌ه‌وه‌ و نیشانم ده‌در‌یت و به‌پ‌ی‌چه‌وانه‌وه‌ .. ئه‌گه‌ر تۆش دمه‌ته‌و‌یت راستی قسه‌کانم بزانیت ئه‌وا سه‌رنجی کتیبه‌ (حکمی - فه‌لسه‌فی، وه‌رگ‌یر) یه‌کانم ده‌، ده‌بینی له‌ زۆربه‌یان دا و له‌زۆرینه‌ی هه‌ره‌

زۆری بابته‌کان دا، پېچه‌وانه‌م له گه‌ل ږای فه‌یله‌سوفان دا. له‌و لاتر گهر سهرنجی ږاکانم بده‌یت ده‌بینی هاوتایه له گه‌ل فهرموده‌ی پېشه‌وایان دا(سلاوی خویان لی بیټ) هیچ فهرموده‌یه‌ک نابینى پېچه‌وانه‌ی قسه و ږاکانى من بیټ ... ده‌شبینى، وته‌ی زۆرینه‌ی فه‌یله‌سوف و نه‌هلی که‌لام پېچه‌وانه‌ن به ږاکانى من و فهرموده‌کانى پېشه‌وایان ... جا که‌واته من قسه ناکه‌م به به‌لگه‌ی نه‌وانه‌وه نه‌بیټ".

(هه‌روه‌ها شیخ باسی نه‌وه ده‌کات که له خه‌و دا حه‌سه‌نى کورى عه‌لى بینووه و پرسىارى هه‌ندى شتى لی‌کردوه، حه‌سه‌ن وه‌لامى داوه‌ته‌وه، ئنجا دهمى خستوټه سهر دهمى شیخ و لیکى دهمى خو‌ی کردوټه دهمى شیخه‌وه، شیخیش ماوه‌ی نیو کاترمیر له‌و لیکه‌ی خواردوټه‌وه، ههر چه‌ند لیکه‌که گهرم بوه به‌لام له هه‌نگوین به تامتر بووه...) (۴). به‌م باسه نامه‌ویټ بیر و باوه‌ړى گروپى (شیخی‌یه‌کان) یان گروپه‌کانى‌تر پوچه‌ل بکه‌مه‌وه، چونکه خویندر ده‌توانیټ کټیټ و دانراوه‌کانى نه‌و گروپانه بخوینټه‌وه و ئنجا خو‌ی حوکم دهریکات ... به‌لگو دمه‌وه‌یټ هه‌ندى نمونه باس بکه‌م، له باره‌ی کاریگه‌رى خه‌ون له سهر بیر و باوه‌ړى موسلمانان.

خه‌ریکم بېروا بیټم به‌وه‌ی که خه‌ون کاریگه‌رى هه‌یه له‌سهر ږه‌وش و ئاکار و سیسته‌مى کوټه‌لایه‌تى، هه‌روه‌ک چو‌ن کاریگه‌رى هه‌بوه له‌سهر بیر و باوه‌ړ و ږاکانى. نه‌مه‌ش له‌و چیرۆکه‌ی (ابن عکاشه) دا ږوون ده‌بیټه‌وه که له به‌شى چواره‌مى نه‌م کټیټه دا باسم کردوه.. نه‌م پیاوه له خه‌ون دا پېغه‌مبه‌رى دیوه، پېغه‌مبه‌ر یه‌کټ له‌و قسانه‌ی به‌و پیاوه‌ی گوټوه نه‌وه بوه که گوټویه‌تى: یه‌کټ له بنه‌ږه‌ته‌کانى سونه‌تى محمد نه‌وه‌یه که موسلمانان له ژیر به‌یداخى سولتان دارى بکات و هه‌رگیز به شمشیر له دژيان نه‌وه‌ستیټ ههر چه‌نده نه‌وان سته‌م کاریش بن...

نه‌مه‌ش یانئ شورش کردن له دژى سولتانى سته‌م کار، پېچه‌وانه‌ی شه‌ریعه‌تى نیسلا‌مه و گوټیرایه‌لى سولتانیش گوټیرایه‌لى کردنى خودایه.

(ابن حجر)یش له (الصواعق المحرقة) دا، هه‌ندى له‌و خه‌ونه ږیروانه باس ده‌کات که به‌لگه به‌ده‌سته‌وه دده‌ن له‌سهر نه‌وه‌ی سولتان ههر چه‌نده سته‌م کار و به‌د نه‌توار و خوینرېټر بیټ، قه‌یدى نیه چونکه له‌وانه‌یه خدا به‌شفاعه‌تى پېغه‌مبه‌ر یاخود نه‌هل و

بەیتەكەى لىي خۆش بویت!! ... بۆ نمونە (تەيمورى لەنگ) كە (ئىبن حەجەر) خۆى دان بەو ە دا دەنیت، سته مكارترین دروستكراوى خودا بوە، ئەخەو دا بىنراو ە كە خودا لىي خۆش بوە، چونكە ئەو وەچەكانى پىغەمبەرى خۆش دەوێست.

هەروەها (ئىبن حەجەر) دەگىرپتەو ە بۆمان، يەمەنيەك لە گەل مال و خىزانى دا دىن بۆ حەج بۆ شارى مەككە، لە رپگە دا ياساۋنەكانى (شەریف) زۆر توند و تىريان لە بەرانبەرى نواند كە ئەو كات (شەریف) فەرمانرەواى ناوچەكە بوە ... يەمەنيەكە دەستى كرده پارانەو ە لە خودا دژى شەریف... بەلام پىغەمبەر (د.خ) چو ە خەوى يەمەنيەكە و پى گوت: ئايا هىچ كەسيكى تريت لەم كورەى من سته مكارتر نەديو ە؟! يەمەنيەكە بە ترساوى لە خەو راپەرى و پەشيمان بو ەو، لەو ەى توخنى هەر يەك ە لە وەچەكانى پىغەمبەر بكەویت كە خودا ريزگرتنيانى سەپاند ە بەسەر بەندەكانى دا.

لە هەندىك لەو خەونە پىرۆزانە دا كە هەندىك لە نوسەران دەگىرپنەو ە، ئەو ە دەرەكەویت كە شفاعەتى پىغەمبەر يان ئەهل و بەیتەكەى موسلمان دەرپاز دەكات لە هەر هەلەيەك كەردبىتى هەر چەندە هەلەكەى قورس و گەورەش بىت.

بەر لە چەند دە سالىك كتيبيك لە بازار بىنى چەندىن چىرۆكى لەمجۆرەى لە خۆ گرتبو ە ... وا چەند نمونەيەكى دەخەمە بەر دەستى خوینەر، دانەرى پەرتوكەكە باس لە ەۆزانفانىكى سەرخۆش دەكات كە عارەق خۆر بو ە و ئەهل و بەيتيشى خۆش ويستو ە و بە ەۆنراو ەكانى هەميشە ستايشى كردون ... لەسەرەمەرگدا روى رەش هەلگەرا و زمانى شكا و لە گۆ كەوت... بەلام لە دواى مردنى، كورەكەى ئەخەو دا بىنيويەتى كە كلاًويكى سبى لەسەرە و جلكىكى سپيشى لە بەرە... كورە پرسىارى ليكرد خودا چى دەرپارە كردو ە؟ شاعيرەكە لە وەلامدا دەلپت: ئەو ەى لە سەرەمەرگ دا لىي بىنرا وەك رورەش بون و زمان شكان، ئەنجامى عارەق خواردنەو ە بو ە لەو دنيا دا... بەلام لە دواى مردنى پىغەمبەرى بىنيو ە و هەندى لە ەۆنراو ەكانى خۆى بۆ خویندۆتەو ە كە باس لە ستايشى ئەهل و بەيت دەكەن لە بەر ئەو ە پىغەمبەر شفاعەتى بۆ كردو ە و جلكە سبىيەكەى خویشى داو ەتى^(۵).

وەك خۆینەریش دەزانیت، ئەم چیرۆكە، کاریگەرێكی كۆمەڵایەتی خراپ لەسەر خەلك دا دەنیت، چونكە هانیان دەدات لە دنیا دا چى دەكەن بیکەن بە ئارەزووی خۆیان، ئنجا لە دواى مردن پیغەمبەر دیت و شفاعەتیان بۆ دەكات و لە سزای دۆزەخ رزگاریان دەكات.

هەر هەمان دانەر چیرۆکی دیکە دەگێڕێتەوە کە لە خراپی و کاریگەری نیگەتیفی دا لەوەی پێشو کەمتر نیە... پوخته‌كەى ئەوەیە ھۆنەرێك عەلى كورى ئەبى تالب لە خەون دا دەبینى، لە بەر دەستی عەلى دا ھۆنراوێك لەستایشى عەلى دا دەلیت بەم تەرزە:

فهل عنك تعذب من خافية	ابا الحسن انت عين الاله
وان شئت تشفع بالناصيه	وانت مدير رحي الكائنات
لديك اذا حشرت جاثيه	وانت بك الذي ام الانبياء
يساق الى جنة عالية	فمن يك قدمت ايمانه
يساقون غدا الى الهاوية	واما الذين تولوا سواك

راوی دەلیت: ئیمام زەردەخەنەییەکی کردووە و بە ھۆنەرەکەى گوتووە: (ئافەرم)! ھۆنەرەکەش چەمیوەتەووە و دەستەکانی ئیمامی ماچ کردووە.. ئنجا لە خەو ڕاچەنیووە و ھۆنراوێکەى لە بەر بوو، خەلکیش ئەم ھۆنراوێیەیان لێووە وەرگرتووە و دەماودەمیان پێکردووە و کردوایانەتە پێنج خشتەکی و کوپلاندوایانە..^(۱)

لێردا دەمەویت بپرسم: کاریگەری ئەم ھۆنراوێیە چى دەبیت لە سەر ئاوەزى ئەوانەى گویان لێى دەبیت و باوەرى پێدەكەن؟!

ئەم ھۆنراوێیە لای زۆر کەس دەبیتە بیر و باوەرێك بەو پێیەى کە خودی ئیمام عەلى پێى باش بوووە و مۆلەتى داووە .. دیارە ھۆنراوێکەش لەو ھۆنراوە زیاد رۆچوانەییە کە موسلمان وانی دەکەن متمانە بکەن بەووە لە ئاخیرەت دا رزگار دەبن، تەنھا بەووە دەست بگرن بە ویلايەتى ئیمام عەلیەووە، ئیدی قەیدى نیە لە دنیا دا بە ئارەزووى خۆى چى دەكات.

گلکو وه همیه کان:

دمه ویت نهم هه له لم له کیس نه چیټ، تا ناماژه بدهم به دیاردهیه کی کومه لایه تی له ناو موسلماناندا که له دیرزه مانه وه ناسراوه، و په یوه نندیه کی گه وره شی به خه ونه وه هیه.. نه ویش بریتی یه له دیاردهی گوړه وه همیه کان که خه لکی سهردانیان ده کهن و به بیروزیان دمرانن و قوربانیان بو سهر دهرن، که چی له روی میژوو ییه وه نه و گوړانه هیچ پشتیوانیکیان نیه.

وا ده بیټ که سیک له خه ونی دا شتیک ده بینن که ده کړیته به لکه له سهر بونی گوړی یه کی له نه ولیکان یان وه چه ی ئیما مه کان له جی گه یه کی تایبته دا... ئنجا له خوشیاندا له خه و راده په ریټ و مه سه له ی گوړه که به خه لکی راده گه یه نیټ، نه وانیش برپوای پی ده کهن و داده بارن به سهر جی گلکو که دا و ته بهر کی پی ده کهن ... پیاوه کهش به و هویه وه پله و پایه کی کومه لایه تی بهرزی ده ست ده که وئ.

ماموستا (جعفر الخلیلی) له یه کی له په رتو که کانی دا چیرو کی پیاو یکه مان بو ده گړیته وه ناوی (مزعل الفحام) بوه، نهم پیاوه زور هه زار بوه و به دریژیی سال کاری کرده و هیچ سودیکی له کاره که ی نه دیوه... له دوایدا بیر ی له فیلیک کردو ته وه تا کو نه و هه زاریه له سهر خو ی و خیزانه که ی لابه ریټ.

نهم پیاوه روژیک به ناو خه لکی دا بلاوی کرده وه که (حه زره تی خدر) له خه وی دا پی گوتوه، گوايه گوړی هندی پیاوچاک له ماله که ی دا (واته له مالی مزعل الفحام - مزعلی خه لوز فروش) دا هیه!.

هه والی نهم خه ونه به ناو خه لکی دا بلاو بویه وه، خه لکی گونده که پی دلخوش بوون، چونکه ده یان زانی گونده که یان له وه ولا ده بیټه مه زاریکی پیرو ز... نه وه بوو ههر به راستی گونده که بویه مه زاریکی گه وره و خه لکی له هه موو لایه که وه رو یان تی کرد... مزعلی خه لوز فروشیش بوه شیخیکی گه وره و گران که له هه موو لایه که وه پاره و پولیان بو ده هینا.

لهوانهيه هم قسه خهيايى بيت، بهلام ليكچونى زورى ههيه بهوهى زور جار له نيو خهلك دا پروو دهدات.

(دكتور مصطفى جواد) يش، بهسهرهاتى خهونيك دهگيرپتهوه كه سالى (۵۲۵ى كوجى) له بهغداد بينراوه، له كوتايش دا ريسوايهكى نايدپولوزى كهورهى ليكهوتهوه... بوختهى بهسهرهاتهكهش نهوهيه، يهكيك لهو فيلبازانهى پروپاگندهى دنياههويستى و پاريزگارى دهكن، بهشهو دهچيته سهر گورپى منداليك كه تازه به تازه مردووه و خراوته نهو گورپهوه، تهرمى منداكه دهردينى و له جيگيهكهى تر دهنيژى... دواى نهوه راي دهگيهنيت گوايه له خهونى دا عومهرى كورپى خهتتاب و عهلى كورپى نهبي تالپى ديوه و پيان گوتوه: له فلان جيگهدها گورپى مندايكي عهلى كورپى نهبي تالپى لييه.

خهلكى دابارين بهسهر جيگهكه دا و ههليان كهند، دهبينين تهرمى مندايكي تيدايه، خهلكهكه دهست دهكن به درپنى كفنهكهى و ههر كهس پارچهيهكى ليدهكاتهوه بو بهركهت و پيروزى، ههر كهسيكيان تالى موى لهسهرى منداكهكهى بهرېكهوتايه وهك نهوه بوو ههوهو دنياى درايبتي... پياوانى دهولت و خهلكيكي زور و زهوهند له جيگهكه كوبونهوه و گولاو و بخوردپكى زوريان برده سهر گورپهكه، ئاپوراكه هينده زور بوو، كهس نهيدهتوانى بچيته سهر گورپهكه، خهلكهكه ههر بو پيروزى دهستيان كرد به بردنى خوئي سهر گورپهكه... لهولاتريش دهگهراوهوه بو لاي كابراى فيلباز كه گورپهكهى دوزيبويهوه و دهستيان ماچ دهكرد و ئاپورپهيان له سهر دروست دهكرد، نهاميش پاريزكارى خوئى نشان ددها و له ترسى خودا دهگريا!

تهرمهكه چهند رۇژئ لهسهر زهوى مايهوه و دانهپوشرايهوه و خهلكى بهردهوام ئاپورپه زياتريان ليدهدا و ماجيان دهكرد، تا نهوه بوو بوگهنى پهيدا كرد... له ناو ههشاماتى خهلكهكهدها باوكى منداكه مردوهكهش هاتبوو (باوكى راستهقينهى تهرمهكه)، ههر كه تهرمهكهى بينى، به ناو ههشامتهكهدها هاوارى كرد! (به خوداى نهمه كورپهكهى منه...!) ههر كه پياوه فيلبازكه نهوهى بيست راي كرد و خهلكى كهوتنه

شوینی، دەستگیریان کرد، دانی نا بهوهدا که به فیل وای کردوه، ئەوه بوو سزایان دا بهوهی سواری گۆی درێژیکیان کرد و به باژێردا سوپاندیانوه بۆ سوکایهتی پیکردنی.^(۸)

هەر له بهغدا و لهسهردهمی (مهغول) دا بهسهرهاتیکیتر روی دا، لهوی پیشو خراپتر... لهو کاته دا پیاوی لهوانه‌ی خۆیان بهوه‌چه‌ی عه‌لی ده‌زان، هه‌لده‌کوئینه‌ سه‌ر مندالیک و ده‌یکوژیت، به‌ج‌له‌که‌ی خۆیه‌وه‌ ده‌ینیژیت، پیاوه‌که‌ کاغه‌زیک ده‌خاته ژێر سه‌ری کوژراوه‌که‌ و لێی ده‌نووسیت "ئه‌مه‌ گۆری عمر کۆری عبداللهیه". ئنجا له‌ناو خه‌لکی دا بلاوی کردوه که له‌خه‌وی دا پێیان وتوه گۆری مندالی هه‌ندی ئیمام له‌و شوینه‌ دایه‌ که خۆی ته‌رمه‌که‌ی تیدا شارده‌بویه‌وه... خه‌لکی وروشه‌یان کرده سه‌ر جیگه‌که‌ و هه‌لیان که‌ند و ته‌رمه‌که‌یان ده‌ره‌ینا... له‌و کاته‌ دا یه‌کیک له‌ ئاماده‌بوان هاوار ده‌کات: به‌خودا ئەوه‌ کۆری منه‌ و چه‌ند رۆژیکه‌ دیار نه‌ماوه... هەر که‌ (صاحب‌ الدیوان) ئەم به‌سهرهاته‌ی بیست، پێداگری کرد له‌سه‌ر کوشتنی کابرای فیلباز که‌ درۆکه‌ی ئاشکرا بوه، به‌لام پیاوماقوڵ و ریش سه‌پیه‌کان شفاعه‌تیان بۆ کرد له‌به‌ر خاتری ئەوه‌ی له‌ وه‌چه‌یه‌کی پیرۆزه.^(۹)

جگه‌ له‌وانه‌ش چه‌ندین به‌سهرهاته‌یتر له‌ به‌غدا رویان داوه، تیا‌ی دا هه‌ندی خه‌لکی بانگه‌شه‌ی ئەوه‌یان کردوه له‌ خه‌ویان دا پێیان گوتراوه گۆری وه‌چه‌ی هه‌ندی ئیمام له‌ شوینیکی دیاریکراو دایه، خه‌لکیش بره‌ویان پیکردوون بۆ ئەوه‌ی فیله‌که‌ ئاشکرا بیت... وابوه له‌و جیگه‌دا گۆمه‌زی گه‌وره‌ کراوه‌ و پا‌ره‌ و پولی زۆر خه‌رج کراوه، ته‌نانه‌ت ره‌نگه‌ هه‌ندیکیان تا ئەمه‌رۆ مابیتن.

مه‌به‌ستم ئەوه‌ نیه‌ بڵیم هه‌موو ئەوانه‌ی گۆری پیاو چا‌کانیان له‌ریگه‌ی خه‌ونه‌وه‌ دۆزیوه‌ته‌وه‌ فیلباز و درۆزن بوون.. به‌لکو ده‌گونجیت تیا‌ی‌اندا بیت به‌راستی خه‌ونی بی‌نی بیت... پیغه‌مبه‌ر یا خود ئیمامیک هاته‌بیته‌ خه‌ونی و هه‌والی بونی گۆریکی پیرۆزیان له‌ جیگه‌یه‌کدا، پێدا‌ج، به‌لام ئەمه‌ نا‌کریته‌ به‌لگه‌ له‌سه‌ر بونی گۆره‌که‌ له‌و جیگه‌یه‌ دا له‌رووی می‌ژووویه‌وه.

مرۆڤ لە خەۋنى دا پېڭەمبەر يان ئىمامىك دەبينىت، ۋەك چۆن ھەر كەسىكىتر دەبينىت... لە ڤوى زانستىشەۋە ئەۋە ڤوون بۆتەۋە كە مرۆڤ لە بېدارى دا ھەز لە ھەر چى بىكات و بەھەر جۆرىك لە جۆرەكان بىرى لىبكاتەۋە، خەۋن بەۋەۋە دەبينى.

كەۋاتە ناكرىت خەۋن بكرىتە بەلگە لەسەر ھىچ شتى، تەنانەت با لە خەۋنەكەدا ھەموو پېڭەمبەران و پياۋەپىرۆزەكانىش دەرېكەون.

يەككە لە ۋەكەسانەى چىگەى متمانەن، خۆى خەلگى نەجەفە باسى ئەۋەى بۆ كردم كە زۆرىنەى مەزارى پېڭەمبەران و پېشەۋايان كە ئىستە لە مزگەۋتى (كوفە) و مزگەۋتى (السەلە) دان دروستكراۋى خەۋن... سەد سال بەر لە ئىستا (بەر لە نوسىنى كىتبەكە - ۋەرگىڤ) گۆڤرىك لە نزيك شارى (ھىندىە) دەرگەۋت، گوتيان گوايە گۆڤرى كۆڤرەزايەكى (جعفرى صادق)ە كە ناۋى (صطبان) بوو .. سەپرىش ئەۋە دايە ئەم ناۋە عەرەبى نىە و عەجەمىيە و واتاى پاسەۋانى سەگ (سەگەۋان) دىت!! ئىدى من نازانم چۆن دەبىت كۆڤرەزاي (جعفر صادق) ناۋىكى ئاۋا سەپر وسەمەرەى لىبىرىت؟! ھەر چۆن بىت خەلگى ڤروايان پىكرد، وروشەيان كرده سەرى بۆ تەبەرك و قوربانى بۆ كردنى... شاينى گوتنە ھۆكارى دەرگەۋتنى گۆڤرەكە خەۋىك بوە كە لادىيەكى ناۋچەكە دىۋىەتى و گۆڤرەگەيان نىشان داۋە.

ڤوداۋىكىترم بىستەۋە كە بەر لە نزيكەى چل سال (چل سال بەر لە نوسىنى كىتبەكە - ۋەرگىڤ) لە نزيك نەجەف ڤوى داۋە... پوختەى ڤوداۋەكە ئەۋەيە: كابرايەكى جوتيارى خەلگى گوندى (قريشات)ى نيۋان (كوفە) و (سەلە)، لە خەۋى دا بىنيۋىەتى گوايە پياۋچاكيك كە ناۋى (سید محمد)ە لە نزيكى مائەكەيەۋە نيژراۋە... ھىشتر چەند روژى بەسەر بلاۋ بونەۋەى خەۋنەكە دا تىنەپەرى بوو، خەلگى بۆ تەبەرك ڤوويان لىكرد ... جوتيارەگەش بەھو ھۆيەۋە دەۋلەمەند بوو .. ئەمەش واىكرد كەسانى ترىش خەۋن بىبن بەۋەى گۆڤرىكىتر بەناۋى (سید ابراهيم) لەۋ ناۋە دا ھەيە، ھەروا گۆڤرى سىيەم و چوارەمىش دەرگەۋت (ھەر بە خەۋن) تاۋاى لىھات ناۋچەكە ڤرېۋو لە گۆڤرى پىرۆز بە جۆرى شاۋى گالتەپىكردنە.

ماوەیەك بەر لە ئیستا لە گۆڤاریكى میسرى دا هەوائى گۆڤى پیاوچاكىكى تازەم خویندەووە لەشارى (بنى سويوف)، كە گلكۆكەى بوەتە مەزارىكى سەیر و خەلكى زۆر و زەوهند روى تى دەكەن و داواى جى بەجى كردنى پىداوێستىەكانى خۆيانى ئى دەكەن ... لە بەدواداچوونى گۆڤارەكەدا دەردەكەوێت خاوەنى گۆڤرەكە چ نەبوو، جگە لە گەنجىكى شىت كە زۆر لە مردن دەترسا، بە جۆرى هەر كە تەرمى بەلای دا تى پەریبا دەبورایەووە و لە هۆش خۆى دەچوو... ئنجا كە دەمرى دیتە خەوى باوكى خۆى و داواى ئى ئەكات لەسەر گۆڤرەكەى مەزارى دروست بكات، تا واى لىهات خەلكى لە دورەووە هەستیان بە تیشك و نور دەكرد كە لەسەر گۆڤرەكەى دەردەوشیتهووە. ئنجا هەندى لە نەخۆشەكان لە خەودا دەبینن كە لە نەخۆشینەكە چاكیان دەكاتەووە، جا هەر بەهۆى ئىحانى دەرونىشەووە هەر بەراستى چاك دەبنەووە.

نوسەرى گۆڤارەكە پیاویكى ئایینى لە سەر گۆڤرەكە دەبینیت و پرسىارى ئى دەكات، پیاووە ئایینىیەكە لە وەلامى دا دەلیت گوايە كە هەوائى كەرامەتەكانى پیاوچاكە تازەكەى بیستووە لەسەرەتا دا باوەرى نەكردووە، بەلام پیاوچاكەكە هاتۆتە خەوى و داواى لىكردووە سەردانى مەزارەكەى بكات ... ئەوێتا ئەمیش پەیمانى داووە هەموو هەفتەىیەك سەردانى مەزارەكەى بكات.^(١٠)

بەرەنجام و هۆكارەكان

لیرەدا دەمەوێت ئاماژە بدەم بەو كەسانەى بپروا بە خەون دەكەن و دەپۆنە سەرگۆڤرە وەهمیەكان، سوود و كەلكى دەروونى ئى دەبینن.. زۆربەیان هەزار و نەخۆشن و ئازاردیدەن و لەدنیایان دا چارەسەرى بۆ نەخۆشین و گرتەكانیان نابینن .. بۆیە پەنا دەبنەنە بەر (وەهم) و لە نیو وەهمدا دلدانەووەیەك یاخود ئىمانىكى دەروونى دەبینن. زۆر جاریش ئەم ئىمانە سودیان بى دەگەییەنیت... وەلى ئەمە لە رویەكى ترەووە زیانیان ئى دەدات، چونكە دەبیته هۆى ئەووى بىر و باوەرىك وەرگرن كە پوچە و ئارەزوویان بەنج دەكات و رىگەكانى ژيانیان لى پردەكات لە لەمپەر و كۆسپ.

ئيمه پاساويك دهبينين بو بلاويونهودي وههم لهچاخه دپرينهكاندا، وهلي لهم سردهمه دا كه تيايدا دهژين، پيوسته كه متهرخمي نهكهين له ههولي قهلاجوكردي دا، هيچ نهتهوهيك كه له سهدهي بيست دا بزي ناتواني يهكبينه دهست بگريه به وههمهكاني چاخه بهسهر جوهرهكانهوه.

لهودي رابورد، گوتومه موسلمانان زياد له ههموو نهتهوهكاني تر پابهندن بهوههمهكاني خهونهوه... ئهههش ماناي ئهوه نيه كه، نهتهوهكاني تر بهتهواوي خالين لهم وههمه ... له راستي دا ههموو نهتهوهكان بهو قوناغه دا كه م و زور گوزهريان كردوه كه موسلمانان گوزهري پيا دهكهن .. بهلام موسلمانان بهوه جيا دهكرينهوه لهواني تر كه ههنديك خهونيان خزانده نيو كروكي شهريعهتهكهيان و بهودي له قورئان و ههرمووده دا هاتوه پشت نهستوريان كردوه... بويه ههر وهكوو سروشتي هاتبيته خوراي وايه لايان.

له پهرتوكيكي (شيخ مفيد) دا وتهيهكم خويندهوه كه دهيهوي ت راي (موختهزيله و زهيديهكان) كه ملهجهري له خهون دهكهن بوچدل بكاتهوه... بهري شيخ خودي قورئان پشت راستي خهون دهكاتهوه⁽¹¹⁾ ... وهلي منيش ههر وهك موختهزيله و زهيديه بروام وايه: قورئان زور بهرزتر و گهورهتره لهودي غهش و چاوبهست له شويكهوتهكاني بكات، ياخود بيانخاته سهر ريگهي وههم و نهنديشه.

بروا بوون به راستي خهون نهريتيكي دپرينه، خهلي له گهلهسهرهتاويهكانهوه بويان ماوتهوه... ئهوانهي ليكوئينهوه له گهله سهرهتاويهكان نهكهن بويان دهركهوتوه: مروفي سهرهتاوي جياوازيهكي گهوره نابيني ت له نيواني ئهودي له خهون دا دهبييني ت و ئهودي لهبيداري دا دهي بيني ت ... لاي مروفي سهرهتاوي خهون بههوي دهرجوني گيان له جهسته له كاتي نوستن دا دروست دهي، گيان لهو كاته دا بهئاسوكاندا دهگهري ت و راستيه دور و نزيكهكان دهردخات... ههريويه ناتواني ت (گيان) بهدرو بخاتهوه له ههر ههواييك كه له خهون دا دهيداتي... بو نمونه ئهگهر له خهون دا ببيني كهشتي ك

هينى ئەۋە و لاى كەسىكى ترە (ۋاتە كەسىكى تر بە راستى خاۋنەيتى - ۋەرگىپ) دواى ئەۋەى خەۋەكەى بىنى رەۋايە بۆى بچىتە سەر خاۋەنى شتەكە و، داۋاى شتەكەى لىبكاتەۋە (چونكە لە خەۋى دا هينى خۆى بوۋە! - ۋەرگىپ) تەنانەت رەنگە خاۋەنى راستەقینەى شتەكەش، شتەكەى بداتى؟!

مرۇفانى سەرەتايى سەرسام نابن لە پياۋيەك كە دوژمنايەيتى و رەقەبەريتى كەسىك بكات كە لە خەۋى دا خراپەيەكى دەرەق كەردە... تاۋانباريش ناتوانى مل جەپى لە تاۋانەكە بكات ... ئەمە چونكە لە خەۋن دا دىتراۋە كە كاريكى كەردە، بۆيە چار نىە، ئەبى دان بە تاۋانەكەى دابنىت.

مامۇستا (ھادفيلد) بۆمان دەگىرپتەۋە: پياۋيەك لە (ھىندىيە سور)ەكان لە خەۋى دا دەبىنىت يەكەك لە مژدەدەرەكان (البشرىن)، شوتىيەك لە بىستانەكەى دەدزىت.. پياۋەكە لە خەۋەكەى رادەچەنىت و زۆر تورە دەبىت، عەزىمى جەزم ئەكات كە داۋاى قەرەبوو بكاتەۋە لە مژدەدەرەكە، بۆ ئاگادارىش كابرى مژدەدەر لە جىگەيەك دەژيا كە (دووسەد ميل) لەو جىگەۋە دوور بوو كە ھىندىيە سوورەكەى تيا دەژيا... ئاۋرى دايەۋە بە لاى بىستانەكەى دا، بىنى شوتىيەكە لە جىگەى خۆى دا ماۋە ۋەندەزراۋە و كەسەش دەستى ئىنەداۋە... لە گەل ئەۋەشدا پىداگىرى كرد لەسەر داۋاكردنى قەرەبوو، چونكە بپرواى پتەو بوو بەۋەى بىنىنى مژدەدەرەكە لە خەۋ دا بەدزى كەردنەۋە، بەلگەيەكى يەكلاكەرەۋەيە لە سەر ئەۋەى كابرى ئامادەباشە بۆ دزى كەردن ئەگەر لەنزىكى بىستانەكە بوايە.

ھەر مامۇستا (ھادفيلد) باسى ژنىكى گەنجمان بۆ دەكات كە تازە بە تازە شوى كەردە، گوايە لە خەۋنى دا دىۋيەتى ھاۋسەرەكەى لەگەل ژنىكى سور و سىپى دا دەم سۈعبەتى كەردە، بۆيە بە تورەيى و شېرزى لە خەۋ راپەرى، دەستى كەردە بۆلە لە تەك مىردەكەى دا و بەخيانتەت كەردنى ھاۋسەريتى تۆمەتبارى كرد، كە پىشى گوترا مىردەكەت پاكە لەو تۆمەتەى بۆى دەكەيت.. گوتى: ئەگەر من لە خەۋنى خۆم دا بىنىم مىردەكەم لەگەل ژنە سور و سىپىيەكاندا دەم سۈعبەت دەكات، ئەبى خۆى لە خەۋنى دا چى دەبىنىت بەخۆيەۋە و چى دەكات؟! (۱۳)

ليږده ئه‌وه‌ی شياوه ئامازي پي‌بددين، نه‌وه‌يه: نه‌م وه‌مه سهره‌تايانه‌ی له مه‌ر
خه‌ون باسکران، له‌لايه‌که‌وه، له‌و وه‌مه‌انه ده‌چن که له‌نيو موسلمانان دا بلاون و له
لايه‌که‌ی تريشه‌وه ليک جياوازن.. گه‌لانی سهره‌تايی هه‌موو خه‌ويک به‌بي جياوازی
به‌راست و دروست ده‌زانن، نه‌مه له کاتيکدا موسلمانان ته‌نھا بېرو به‌و خه‌وانه ده‌که‌ن
که پيغه‌مبه‌ر يان ئيمامه‌كان تياي دا درېکه‌ون... موسلمانان نه‌وه‌يان له ده‌ست
درجووه که خه‌ونه‌كان هه‌مويان چون يه‌کن، هيچ جياوازيه‌که نيه له نېوان خه‌ونيک دا
بياوچاکی تيا دا درېکه‌ويټ و يه‌کي‌کي تر که شه‌يتانی تيا دا درېکه‌ويټ، چونکه هه‌ر
دوو خه‌ونه‌که به‌ره‌نجامی نه‌و بېرگرده‌وانه‌يه که مروف له بيداری دا پييه‌وه سهرقاله
و، دواتر له خه‌ون دا به‌جوړيک له جوړه‌كان ده‌بيينيټه‌وه.

شيخ حفيد ده‌ليټ: (ئي‌مه حوکه‌ه ئايينه‌كان له ريگه‌ی خه‌ونه‌وه سه‌قامگر ناکه‌ين
و ناسه‌ليټين، به‌لکو رافه‌ی نه‌و حوکه‌مانه ده‌سه‌ليټين که له‌ريی خه‌ونه‌وه يه‌کيک له
وه‌چه‌ی پيغه‌مبه‌ران ده‌ی بينن)... ده‌گري نه‌م رايه‌ی شيخ به‌رايه‌کی جوان وه‌رگرين،
به‌لام وته‌که‌ی نابيټه ريگرله‌وه‌ی نه‌خوينده‌واره‌كان بخزي نه‌نيو نه‌و وه‌هم و بېر و
باوه‌پانه‌ی که له ريی خه‌ونه‌وه دروست ده‌بن.

نه‌خوينده‌واره‌كان له هه‌موو سه‌رده‌مه‌كان دا، وا راهاتوون بېر و باوه‌پيان له‌و
ده‌وربه‌ره وه‌رگرن که تياي دا پيگه‌يون، زوړبه‌ی جاريش بېر و باوه‌په‌که‌يان پوچه،
که‌چی خو‌يان به‌هه‌قيکی ده‌زانن که پيغه‌مبه‌ران و بياوچاكان ليی رازين و هه‌موو
نه‌وانه‌ش پيچه‌وانه‌ی نه‌و بېر و باوه‌پانه بن، کافر و تاوانبارن!! دوريش نيه يه‌کيک له‌و
نه‌خوينده‌وارانه له خه‌ودا پيغه‌مبه‌ريک يان پيشه‌وايه‌که بينيت و پشتيواني‌شی لي بکه‌ن
له بېر و بو‌چونه هه‌له‌که‌ی دا، ته‌نانه‌ت په‌نگه له خه‌ونی پيغه‌مبه‌ر فه‌رمانی پي‌بدا
شمشيره‌که‌ی هه‌لبکيشيت و بيخاته سه‌رگه‌ردنی خه‌لگی... که وايشی کرد هه‌ست به
ناپه‌حه‌تی ويژدانی ناکات... به‌لکو به‌ پيچه‌وانه‌شه‌وه، بېروای وايه مواهيديک له
پيناوی ريگه‌ی خه‌ودا و، خه‌وداش به‌هه‌شتی ده‌دات لي به‌رانبه‌ر خو‌ين پرشتن و
تالانکردنی مالی خه‌لک دا.

پوخته ی قسان: بېروباوون به خهون زۆربه ی جار به زیان دهشکېته وه له پړوی دهرونی و کۆمه لایه تیه وه.. ههروه ها ئه م هه له له دهست نه ده م و باسی ئه وه بکه م که من چاوم که وتوه به هه ندی له پیاوه ئاینی یه تیگه یشتو و پېگه یشتو هکان و پرسپاری ئه م مه سه له یه م لی کردوون، ده بینم ئه وانیش پای مو عته زیله و زه دیه کۆنه کانیان هه یه له م پوه وه پیا یان وایه، هیچ خه ونیک نابیته به لگه له سه ر هیچ شت.

هیواخوازم ئه م بۆچونه به هیزه له نیو موسلمانان دا بلاو بیته وه... ئه مه ش مه به ستی یه که مینه له نویسی ئه م په راوه دا.

به شه کانی ئه م په رتوکه :

له سه ره تای ئه م پېشه کیه دا ئامازه م کرد، بۆ ئه ودی ئه م په رتوکه گراوته سی به ش... مه به ستی یه که م له دانانی ئه م په رتوکه له به شی یه که می دا قه تیس ده بیت، چونکه له م به شه دا له پړوی کۆمه لایه تیه وه تاوتوئی خه ون ده کین. به لام دوا ی ئه ودی دهستم به تال بوو له نویسی ئه م به شه، ههستم گرد، بابه ته که ناته واو دهر ده چی ت، ئه گه ر هاتوو تو یژینه وه یه کی له مه ر بیردۆز و بۆچونه کانی تایبته به خه ون، به دوا دا نه نو سریت... ئه م بیردۆز و پایانه ش دابه ش ده بن بۆ دوو به ش... لقیکیان له خه ون ده کۆلیته وه و له ژیر پووناکی (زانستی شیکردنه وه ی دهرونی) دا، لقه که ی دیکه شیان له خه ون ده کۆلیته وه له ژیر پووناکی زانستیکی نو ی دا که هه نوکه ناو نراوه (زانستی پاراسایکۆلۆژی)... له بهر ئه وه له به شی دوهمدا هه ولتم داوه بیردۆزه دهرونی هه کانی تایبته به خه ون کورت بکه مه وه، پاشان له به شی سییه مدا هه ولتم داوه بیردۆزه پاراسایکۆلۆژی هه کان کورت بکه مه وه.

لی ره دا ده مه وی دان به وه دا بنیم که له به شی دووهمدا به ته واوی سه رکه وتنم به دهست نه هی ناوه.. له بهر ئه ودی کورت کردنه وه کانه م بۆ بیردۆزه دهرونی هه کان کورته یه که و گشتگیر نیه.. له ناته واوی هه نزیکتره وه ک له ته واوی و کاملی .. هۆکار ده کی شی ئه وه میه

كە گرنگىم زۆر داۋە بەو بىردۆزانەى لە وولاتانى خۆرئاۋا دا دەرکەوتوون، وەك بىردۆزەكانى (فرۆيد و ئەدلەر)... بى ئەۋەى گرنگى بىدەم بەو بىردۆزانەى لە وولاتانى رۆژھەلات وەك يەكيتى سۆفىيەت و چىن دا سەريان ھەلداۋە.

لە ماۋەى گەشتەگەى ئەم دوايىيەم دا بۇ (چىن و روسيا)، بۆم دەرکەوت كە لەۋىندەر چەندىن بىردۆز لەم بارەيەۋە ھەيە كە گالتيەيان پىناگرى... بەلام بەداخەۋە نەمتوانى بەتەۋاۋى لىكۆلىنەۋەيان لەسەر بىكەم، لە بەر كەم و كورتى ئەو ماۋەيەى لەۋى مامەۋە، ھەروا لە بەر ئەۋەى زمانەگەشيانم نەدەزانى ... كاشكاى بتوانم لە داھاتوۋى دور يان نزيك دا ئەو بۆشايىيە پىر بىكەمەۋە... نەخاسمە كە شۆرش دەروازەكانى جىھانى بۇ خستويىنەتە سەر پىشت و دەتوانىن بىھىچ سانسۆر و سنوردانانىك لىكۆلىنەۋە بىكەين لە ھەموو بىردۆز و بۆچونە زانستىيەكان.

ھەر چۆن بىت، ھەست دەكەم سەرەراى ناتەۋاۋىيەگەى، بەلام بەشى دوۋەم سودبەخش دەبىت بۇ خوينەرەن... لەۋانەيە خوينەر ھەندى شتى تيا بدۆزىتەۋە كە رۆشنىرى بىكات يان ھەزى ئەۋەى تيا بىجوليت كە زياتر شت لەو بارەۋە فىر بىت... ئەۋجا بۆى رۈن دەبىتەۋە كە چەندە پىشىنيان بەھەلە دا چۈن، كاتىك لە رىگەى خەۋنەۋە رەگ و رىشەى بىر و بۆچونە كۆنەكانيان ۋەرگرتۈە.

بەلام بەشى سىيەمى پەرتوكەكە، ئەو بەشەى كە لە بىردۆزەكانى (پاراسايكۆلۇزى) دەدويت، خوينەر ھەندى زانىارى سەرنج راكىشى دەربارەى خەۋن تيادا دەبىنىت... كە چۆن ھەندى جار دەتوانىت روكارەكانى كات و شوين بىزىنىت و روداۋەكانى ئايندە پەى پىبەرىت.

پىۋىستە كەمىك لىرەدا ھەلۋىستە بىكەم، بۇ ۋەى ۋەلامى ھەندىك لەو رەخنانە بدەمەۋە كە لەسەر ئەم بابەتە دەوروزىنرىن... رەنگە كەسىك بلىت: چۆن رىگەت پىدراۋە، ئەو بىر و باۋەرەنى لە سەر خەۋن بەندىن، بۆچەل بىكەيتەۋە، لەبەشى يەكەمى

پەرتوكەكەدا و، دواتر لەبەشى سەپەمدا دىيىت و پشتگىرى ئەو پىروپاگەندە دەكەيت
كە لەمەمە تەواناى لەرادەبەدەرى خەون بىلاو دەكرىنەو؟ ئايا دژايەتى و ناچونىەكەيەك
لەمەمەدا نىە؟

وئەلامى من بۆ ئەو پەرخەنەيە: مەسەلەكە ناچونىەكى نىە! ئەو خەوانەى كە پشت
بە (مألوفا)ى ناو خەلك دەبەستى، لەوانەيە بە جۆرى بى لە گەل بىر و باوەر و شتە
باو و مەئلوفاكانى ناو خەلك دا بگونجىت، بەو پىيەش هىچ راستىەكى بابەتى تىدا
نىە... سەرەراى ئەووش، خەون هەندى جار پەردە لادەدات لە روى ئەو هەيزە گەورە و
تىشكە داھىنەرانەى لە ناو دەروندان.. ئەمەش پىرسىكە لىكۆلىنەوئەى ئەزمونى نوئ،
دانى پىدانناو تەرادەيەك نەرخەتە گومانى لىبىكرى.

دروست و پەوايشە بۆمان، كە بخزىنە نىو (رق بوون) لە خەونە (عەقىدەيەكان) و
شۆرش كردن لە دژيان.

لە بەشى دووئەمى پەرتوكەكەدا ئاماژەم بەو داو (كاردانەو) پالى ناو بە هەندى
لە توپۆمران لە چاخى نوئەدا، كە مەجەپى بكن لە سەرچەم ئەو بىر و باوەرەنەى لە
چاخە كۆنەكاندا بىلاو ببونەو، بە بىجىاوازى... ئەمەش پىچەوانەى سىروشتى رىبازى
زانستىيە.

لەمەسەلەى (خەون)دا، نايىت توندپەرە بىن و بە توندى پشتگىرى ئەوانە بكنە كە
خەون بە راست دەزانن، ياخود توندپەرە بىن و بەتوندى پشتگىرى ئەوانە بكنە كە
خەون بە درۆ دەخەنەو... بەلكو پىويستە لەو نىوئەدا دا رايەكى ناوئەندى وەربگرين،
تاكو بە پى تەوانا لە لىكۆلىنەوئەكەماندا بابەتى بىن.

زانستى (پاراسايكۆلۆژى) لە توپۆزىنەوئەى خەوندا ئەم رىبازە ناوئەندىە دەگرى...
خەونەكانى خستۆتە سەر مەزى لىكۆلىنەوئەى ئەزمونى و ئامارى.. لەو رىيەش
گەشتۆتە بەرەنجامىكى بابەتى سارد كە هىچ جۆرە توند و تىزى و دەمارگرىيەكى پىوئە
نىە.

سالى ١٩٤٥ لە وئەتى مىسر دا پەرتوكى لەبارەى (خەون)ەو لە نوسىنى (دكتور توفىق
تەويل) بىلاو كرايەو... پەرتوكىكى بەسود بوو، تەنانەت رەنگە باشترين كىتەبى بوبى لە

بارەى خەنەووە بە زمانى عەرەبى نوسرابى.. بەلام نوسەر كاتىك مەسەلەى ئەو دياردە نائاساييانەى دەدریته پال خەون باس دەكات، حوكمى بەپەلەى بەسەردا دەدات و دەلیت: ئەو شتانەى باس دەكرین پێچەوانەى ژیرین.^(۱۴)

وا دەردەكەوێت (دكتۆر تەویل) لێكۆڵینەووەى نەكردووە لەسەر ئەو بۆچونانەى بەم دوايیه لە زانستى پاراسايكۆلۆژى دا هاتوون.. تەنانەت پەنگە نەزانیت زانستى بەو ناوە هەبێت!! ئەمە لە كاتىكدايە كە ناوبراو نوسراوەكەى پێشكەشى كۆلیژى ئاداب لە زانكۆى قاهیرە كردووە تاكو بروانامەى دكتورای پێوەربگرێ،^(۱۵)

پێویست بوو لەسەرى هەرچى نوسراوى زۆر یان كەم پەيوەندى بەم بابەتەووە هەیه،
بتوێژیتەووە.

خەریكە برپا بكەم بەو، ئەو هۆكارەى هانى دكتور (تەویل) داووە نكۆلى بكات لە دياردە نائاسايیەكانى خەون، ئەوەیەكە لە ژێر كاریگەرى ئەو نەزەعە مادیە دایە كە زال ببوو بەسەر ئاوەزى زانایان لە سەدەى نۆزدەیهەمدا... وا دیارە زۆریەى بیریارەكانمان تا هەنوكەش لە ژێر كاریگەرى ئەو نەزەعەیه دان، بەهەمان شیوەى (دكتور تەویل)، بئووەى ناگادار بن یان گرنگى بەدەن بەو گۆرانیە گەورەیهى كە لە سەدەى بیستەمدا هاتۆتە ئاراو.

زانایانى سەدەى نۆزدە، هەر وەك زانایانى كۆنى ئیغریق لە مادە تێدەگەشتن.. ئەویش ئەو مادەیهى كە لە هەموو شوێنێك دا دەى بینین... ئەوان برپایان وابوو هەموو گەردوون لەم مادەیه پێكهاوتووە و جگە لەمە پێكهاوتەكەى شتێكى تری تیا دا نیە... (بوخنەر) لە نێو پرستی سەدەى رابردوو دا پەرتوكێكى دەرکرد و ناوى نابوو (هیز و مادە)... تیاى دا هەوێ داووە هەموو گەردون رافە بكات، لە سادەترین شتیەووە تاكو ئالۆزترینى، بە هۆى كارلیكى مادە و جۆلەووە... پەرتوكەكەشى بوو سەرچاوەى هەرە گەورەى (مادیەكان) لەو سەردەمەدا، تەنانەت كەردبویانە ئەو ئینجیلەیان كە هیچ گومان هەناگرى... لێرەو وایان لێهات برپایان نەدەكرد بەپرستی هیچ دیاردەیهكى سروشتى ئەگەر هۆكارێكى مادى نەبوا، بەو جۆرەى خۆیان لە سروشتى مادە تێدەگەشتن.

هەر لەسەرەتای سەدەى بیستەمەو، زانایان نەیتىیهكى سەرسامکەریان لە گەردونددا دۆزیەو، سەرسامکەر تارادەیهك زۆریەى تیگەشتنە کۆنەکانیانى واژگون کرد... بەوێى دەرکیان کرد کە گەردون لە شەپۆلى (کارۆموگناتیسى)^(۱۶) پیکهاتو... جۆرەکانى ئەم شەپۆلەش هیندە زۆرن ئامار ناکرێن... تەنانەت ئەم مادەى هیە دەى بینین چ نیە جگە لە جۆریکی تایبەت لەو شەپۆلە، کە لەوانەیه لەسەر شیوازیکی دیاریکراو بێت.

زانست ژمارەیهكى کەم نەبێت لەو شەپۆلانەى لە گەردون دان، هیچىترى نەدۆزیوەتەو، بەلام لە رێگەدايه بەرەو دۆزینەوێى زۆرتین ژمارە لەو شەپۆلانە، هەر کات ئامیر و ئامرازەکانى باشتەر بوون (واتە کە ئامیری باشتەر لەبەر دەست دابوو، زانایان شەپۆلى زیاتر دەدۆزنەو - وەرگیر)، ئەمەش یانى ئەو گەردونەى تیايدا دەژین لیوانە لەو شەپۆلانەى کە نابینرێن و، لە هەموو ساتیکیش دا، بەر لەشمان دەکەون، بێئەوێى هەستیان بێکەین یاخود دەرک بەکەین بەرپادەى کارىگەریان لەسەر جەستەمان.

تکام وایە لە خوینەرەن، وا تێنەگەن ئەم تیگەشتنە نوێیە تایبەتە بە زانایانى رۆژئاوا یاخود زانایانى رۆژهەلات.. بەلکو تیگەشتنێکی زانستی گشتییه و هەموو زانایان هاوبەش تیاى دا لە هەموو جیهان دا، بەچاوپۆشین لە پەوتى رامیارى و ئایدیۆلۆژىیان.

پوختەى مەبەست: زانایانى ئەمڕۆش، تا هەنوکە لەبەرکردنەوێاندا مادیین.. بەلام مادە لەبەر دەستى ئەماندا لەشیوەیهکەو گۆراو بۆ شیوەیهکیتر.. دواى ئەوێى دەگوترا مادە پیکهاتو لە (گەردیلە)ى بچوک کە دابەش ناکرێن.. ئیستا بپروا وایە ئەو مادەیه پیکهاتو لە ئەنرزی لەسەر شیوازی شەپۆلى (کارەباى - موگناتیسى).

ئەم ئاڤ و گۆرە، یاخود ئەم چەمکی گۆرانە لە تیگەشتنى مادە دا، ئاسۆیهکی فراوانى بیرکردنەوێى لەبەر دەم زانایان دا خستە سەر پشت کە لەبەردا پێى ئاشنا نەبوون.. بەم پێیەش ئەو مەسەلانەى لەپارێردو دا جیگەى بپروا نەبون لەمڕۆماندا دەگونجیت جیگەى بپروا بن... یەك لەو مەسەلانەش، پرسی تایبەت بە (دیاردە نااساییهکانى) خەنە.

زانايانى ئەمىرۇ سەرسام نابىن، گەر بۇ نەۋنە بېيىن: ژنىك خەۋن بېيىنئىت بە مردنى كۆرەكەيەۋە، لەكاتىكدا كۆرەكەي سەدان مىلىش لىيەۋە دوور بىت. ئنجا بەدەم پىرمەي گريانەۋە لە خەۋەكەي راچەنىت... دواتر ھەۋالى بۇ بىت كە ھەر بەپاستى كۆرەكەي مردوۋە... ئەم چىرۆكە لە سەدەي نۆزدە دا شايسىتەي بىرۈا پىكردن نەبوو. ۋەلى ئىستا لەژىر روناكى (رافەي نوئ بۇ مادە) دا، بەتەۋاۋى جىگەي بىرۈايە.

ئەۋ لىكۆلىنەۋانەي لەسەر مادە كراۋن، سەلماندىۋانە (مىشكى مەۋق) ىش ۋەك ھەر شتىكى تىرى نىۋ ئەم گەردونە شەپۆلى تايبەتى كارۋموگناتىسى ھەيە.. بەم پىيە دەگونجىت ۋەلامدانەۋەيەكى (شەپۆلى) ى ھەبىت لە نىۋانى كۆرەكە و مىشكى دايكى دا سەرەپاي دوورى نىۋانىان... ۋەك زانراۋىشە (دوورىي) لەمىرۇ دا ئەۋ گىرنگىيەي نەماۋە كە لەدوئىنى دا ھەيىبوو.

دەگەپىمەۋە و دەلىم: دكتور تەۋىل زۆرى پەلە كردوۋە لە كاتىك دا ھوكمى داۋە بەسەر دىاردە ئاناساييەكانى خەۋن دا و ھەموو دىاردەكانى بە پىچەۋانەي ئاۋەز داناۋە... ھەرگىز لە خۆي نەپىرسىۋە: كام ئاۋەز نكۆلى لە دىاردە ئاناساييەكانى خەۋن دەكات، ئايا ئاۋەزى سەدەي نۆزدەيە، ياخود ئاۋەزى سەدەي بىستەم؟

بەپاستى دنيا گۆرۈۋە، بىئەۋەي تىگەپىشتەكان لەگەلى دا بگۆرپىن...

لەسالى ۱۹۵۲ پەرتوكىكەم دەرگىر بەناۋى (خوارق الاشعور).. لەۋ پەرتوكە دا ھەندئ دىاردەي ئاناسايى دەروونى مەۋقەم باسكردوۋە، لەھەمان ئەۋ جۆرەي كە لەبەشى سىيەمى ئەم پەرتوكەدا باسكراۋە... ھەسەرەتبار بووم كە بىنىم ھەندئ لەبىرپار و ئەدىبەكانمان بۇ گالتە پىكردن لچيان لە پەرتوكەكەم ھەلدەقورچاند و بە پەرتوكىكى ناماقول و ئەفسانەيى دايانە قەلەم، بۆيە دەشتىسم بەھەمان شىۋەي پەرتوكەكەي تىرم سەيرى ئەم كىتەبەي ئىستەشم بىكەن.

گىرفتى ئەۋانە بەگشتى ئەۋەيە مەغرورن بە ئاۋەزىيان، شتە باۋەكانى ناوخۆيان چۆنىان ئاراستە بىكات، ئاۋەزى خۆيان بەۋ جۆرە دەسۈرپىن، بىئەۋەي سەريەشەي ئەۋە ئاۋقەي خۆيان بىكەن كە سەرنجى ئەۋ بەرنجامانە بىدەن كە زانست لە رپىگەي لىكۆلىنەۋەي ئەزمونكارىيەۋە پىي دەكات... ئەۋان ھوكمى ناماقول ياخود ماقول شتىك

دەدەن، دواى ئەۋەدى سەرنجىكى ئەبستراكتىكى لى دەدەن... ئىدى ناسزانن سەرنجى ئەبستراكتىكى عەقلى ناگونجىت لەگەل ئەو رىبازە مادىيە دا كە زانستى نوئى لەسەر دادەمەزىت.

بەدەرپىنىكى تر: ئەوان جىاۋازى ناكەن لە نىۋان زانست و ئاۋەز دا... لەكاتىكدا ئەو دۋانە ھەندى جار پىكەۋە دەگونجىن و ھەندى جارى زۇرىش ناكۆك دەبن... ئەقلى ئەگەر ئەبستراكت بىت، ھەمىشە پىۋەرەكانى ئەو شتە باۋانەۋە ۋەردەگرىت كە لەسەرى پىگەپوھ... لەبەر ئەۋەشە دەىبىنن كە ئەمپۇ ھوكم دەردەكات كە فلان شت ناماقولە و، دواتر و دواى ئەۋەدى خوۋى پىۋە دەگرىت ھەست دەكات كەشتەكە ماقولە... ۋەلى زانست ھوكم نادات بەسەر ھىچ شتىك دا دواى ئەۋە نەبىت كە ئەزمونى لەسەر دەكات و بەشىۋازىكى بابەتى دەيسەلىنىت. ئىدى لەو كاتەدا گۆى نادات بە شتە باۋەكانى نىۋ خەلك ياخود بە ئىعتىبارە ئەقلىيەكانيان.

مامۇستا (رابن) دەلىت: (زانست، ئەستەم ناناسىت)،^(۱۳) ئەم گوتەيە ھەقە لە بەر چاومان بىت ھەر كە ويستمان لە دياردە جۇراۋجۇرەكانى گەردون بىكۆلىنەۋە.. تا ئىستە چەند پرس ھەبۋە لە روى ئەقلىيەۋە بە ئەستەممان زانىۋە، دواتر بۆمان دەرەكەۋتەۋە كە لەسەر ھەلە بوۋىن... گەر باب و باپىرئەمان لە گۆرەكانيان زىندوۋ بىنەۋە چاۋيان بەو ھەموو دۆزىنەۋانە بىكەۋىت كە لە ژيانى ئىمە دايە، پىرواى پى ناكەن، تەننەت ئىمە خۇشمان باۋەرمان پىنەكرد، كە يەكەمجار ھەۋالەكەيمان پىگەشىت... ۋەلى دواتر پىيان راھاتىن و ئىستاكە لامان بونەتە شتانىكى ماقول... جگە لەۋەش دىين فرەبلىي دەكەين و باسى كەمالى عەقلى خۇمان دەكەين.

لە گەشتەكەمدا بۆ ۋلاتى (چىنى مىللى)، بىنىم (ماۋتسى تۇنگ) رابەر و فەيلەسوفى چىنىش بەدەست ھەندى لە بىرىارە چىنىيەكانەۋە دەنالىنىت، ۋەك چۆن ئىمە بە دەستى ھەندى لەبىرىار و ۋىژەۋانەكانمانەۋە دەنالىنىن... ئەو جۆرە كەسانە بەئەنقەست مشت و مېرى درىژ و پان دەكەن. تەنھا بە پشت بەستىن بەۋەدى بىرگەردنەۋەدى خۇيان سىروشان دەداتى، بەبى ئەۋەدى كەمىك ئىست بىكەن و لىكۆلىنەۋە بىكەن لەو ۋاقەى كە ھەيە، تاكو تىبگەن و بزەنن چ بابەتىكى نوئى تىدا دەبىنرىت.

بەپراستی زانست وەك ئاوەز نیه.. ئەمەش یانی نا، ئیمە لە نرخى ئاوەزى مەرۆف دینینە خواری... چونکە بەپراستی ئاوەزى مەرۆفە چەکیكى گەورە و سەنگینی مەرۆف و رۆلێكى گەورەى دیوێ لە پەرەى گەشتى ژیاى مەرۆفایەتى بە ئۆتکە سەرکەشەكان... ئەوەندە هەیه دەمانەوێت ئاوپ بەدینەوێ بەلای ئەو هەقیقەتە دا کە ئاوەزى مەرۆف چەکیكى دوو دەمە... لە لای توێژەرێكى ئەزمونکار هۆکارى پێشکەوتنە... لە لای کابرای ژیری لەخۆبایى بە ئاوەزیوێ، ئاوەز دەبێتە لەمپەرى بەردەم پێشکەوتن.

پەيشى كۆتايى:

دواى ئەوێ هەر بەشێك لەم پەرتوگەم بە جیاواز باس کرد، دەخوایم بە شیوەیهكى گشتى باسى هەموو پەرتوگەكە بكەم... وەك لەمەو پێشیش باسەم کردو، ئەم پەرتوگە، بەشى هەرە زۆرىم بەر لە هەلایسانى شۆرش نوسیو و چاپیشم کردبوو... ئەمەش یانی لە پرووی شیواز و سروشتى بیرۆكەكانیو جیاواز نیه لەو پەرتوگانەى دیکەم کە لە سەردەمى رژیمنى پێشوو (سەردەمى پادشایەتى عێراقى مەبەستە - وەرگیڕ) دا نوسیومن... بۆیه دەبێت دان بەو راستىیه دابنێم و بڵێم: ئەم پەرتوگە ئەگەر بۆ سەردەمى رابردوو گونجاو بوو، ئەوا بۆ ئەم سەردەمە شۆرشگێریه نوێیه ناگونجێت. ئەمە لە پرووی دان نان بە واقع دا دەلێم هەر چەندە تالیش بێت، هەقە دان بەو خالە دابنێم و ئاشکرای بكەم تاكو خوێنەر بەرچاوى رۆن بێت، لە كاتیكدا ئەم پەرتوگە یان هەر پەرتوگێكى ترم دەخوینیتەوێ کە لە سەردەمى پێشوو دا نوسیومه... راستىیهك هەیه نابێ لەبیر خۆمى بەرمەو، ئەویش بریتىیه لەوێ زەوقى خوێنەرى عێراقى بەهۆى هەلایسانى شۆرشەوێ گۆرانی گەورەى بەسەر دا هاتوو... جارێ چێژیان لەو بابەتە كۆمەلایەتى و دەرویانە دەبینى كە من و هاویشوێ من دەمان نوسی و توخنى سیاسەت نەدەكەوتین، بەلام خوێنەرى ئێستە دێهەوێت نوسەر لە نێو كرۆكى سیاسەتەوێ بنوسێت و پای خوێشى دەربارەى ئەو مەسەلەنە رابگەیهێت كە خەلكى مەملەتانى لەسەر دەكەن.

وام دى بې خەيال دا، كە خوینەرئ ئەم پەرتوكەم دەخوینتەوه خەندەى بەزەى
هاتنەوه بکەوینتە سەر لێوەكانى، رەنگە بشلێت: سەرنج بەدەن لەو نوسەرە باس لە خەو
دەكات لە كاتێكدا مەرووف دەرچیتە سەر مانگ... بەلێ... من نكۆلى ناكەم لەو قەسەى ئەو
خوینەرە دەيكات... گەر منیش لە شوپى ئەو بوايەم هەمان قەسەم دەکرد.. گومانى تیدا
نیه شۆرشى (۱۴ى تەمموز)، شۆرشى رادىكالى گەورە بوو، ئەقلى خەلكى لەرزاند و
تێگەشتنەكانى وازگون كرد.. برۈاشم وایە سەردەمى شۆرش پيوستى بە كۆمەلە
نوسەر و وێژەرى نوێ هەيە، كە جياواز بێن لەو وێژەر و نوسەرەنەى، خەلكى
لەسەردەمى رابردوو دا پێيان راھاتبوون. لەوانەشە كەسێك بېرسیت: ئەگەر مەسەلەكە
وابیت كە خۆت دەبێت، دەى كەواتە بۆچى شىۋازى خۆت ناگۆریت تاكو بگونجیت لە
گەل سەردەمى نوێ دا؟!

وەلامیش بۆ ئەم قەسەى، بەم تەرزەى: نوسەر بە شىۋەىەكى گشتى ئاسان نیه بۆى
بە ويستى خۆى شىۋاز بگۆریت، چونكە شىۋاز بەشێكە لە كەسیتى، كەواتە ناگۆریت
مەگەر پێكھاتەى كەسايەتى ئەو بگۆریت، ئەمەش زۆر سەختە، نەخاسە لە كەسێكدا
وەك من وابیت، و سەردەمى لاوتى گوزەراندىت و ماوەىەكى درێژىش بێت بى نابیته
سەردەمى پیریتىەو... وە بىرم دیت خۆشم جارێكىيان لە كۆبونەوێى يەكێتى ئەدىبان
دا ئاوا قەسەىەكم كرد، هەندئ لە ئەدىبە لاوەكان كە ئیستا ئامادەگىيان هەيە بى قایل
نەبوون.

ئەو لاوانە وا دەزانن نوسەر چۆنى بویت و ھەر كات بىھویت دەتوانیت شىۋازى خۆى
بگۆریت... رەنگە بۆيە ئەو رايەيان ھەبیت چونكە ھیشتر گەنجن و كەسايەتيان لە قالد
نەدراو وەك ئیەمەومانان... گەر پێگەشم بەدەن پێيان دەلیم: زۆربەيان خاوەنى نوسىنى
تايبەت بە خۆيان نین، تاكو رەوا بێت پێيان بلێن دەتوانن شىۋازەكەيان بگۆرن...
ھەندئ لەوانەيان كە لەسەردەمى شۆرش دا دەنوسن، نوسىنەكانىانمان تاقى كردۆتەو و
ئەو شىۋازەمان تیدا نەدیو كە كەسايەتى ھەر يەكێكىيان پێو دەناسریت... تەنانەت
لەوانەيە زۆربەى بەرھەمەكانيان لە پرووى دەربرینەو وەيەك دەچن، وەك ئەوێ

لەيەك سەرچاوەوە هاتبن... بەجۆرێ گەر بمەوێت وەكو ئەوان بنوسم، زۆرێ لەو نوسینانە دەنوسم... وەڵا بەدیدى من گرافتەكە زۆر لەو قۆلتەر...

زۆر سەرسامم لە قسەى ئەو وێژەوانە گەورەییە کە لە یەکیك لە کۆبونەوەكانى (یەكێتى ئەدیبان) دا کردى. ئەو ئەدیبه گەورەییە لۆمەى زۆرى ئەدیبانى عێراقى کرد، بەپرای ئەو گوايه ئەدیبهكان لە دواى جەماوەردەووە رۆشتون نەك لە پێشى جەماوەردەووە... هەر ئەمەش بوە هۆى تێوەگلانى جەماوەر لە چەندین هەڵەى بەنازار دا كە وایکرد پێگەى ژيان لەم ولاتە دا پڕ بێت لە كۆسپ و لەمپەر.

نامەگەلێ پێگەبەستوو لە خوێنەرانیوە، تیاى دا پرسىارى ئەووەم لێدەكەن كە بۆچى لەم قۆناغە گرنگەى ژيانمان دا بێدەنگیم هەڵبژاردووە... خاوەنى ئەو پەيكانە وایان لەمن دەوێت كە وەك پێشوتر لەسەر نوسین بەردەوام بم... واش گومان دەبەن مەسەلەكە بە دەست منە و قەڵەمەكەشم گوێراپەڵە و چۆنم بویت دەتوانم ئاراستەى كەم بە ئارەزووى خۆم و بەگوێرەى ویستى بارودۆخە كۆمەلەییەتیە نوێكەش.

لەرستى دا لەسەرەتای شۆرەشەو، هەوڵم دا وتار بنوسم بۆ رۆژنامەكان و تیاى دا سروشتى شۆرشى بكەمەووە... دواى ئەوێ وتارەكانم بلأو كردووە هەستم كرد شكستم هێناووە... بەلای زۆرێكیشەو وتارەكان پوچ و سارد بوون، پتر لە جارێكیش لۆمە و سەرزەنشت كرام بە هۆى ئەو وتارەنەو. خوداش دەزانیت زۆر نێگەران بووم و ئەفسوسم خوارد، كاتێ بێنیم دەستەوسانم لەوێ بە پێنوسەكەم لە گەل رەوتى شۆرش دا بگوزەریم، وەكو چاوەرێم لێدەكرا... وەڵا ئەفسوس خواردن هیچ سودێ ناگەیهنیت.

هەر كەس پێش وێژەكانى پێشوم بخوینیتەو هەست دەكات من ئارەزوم لەوێ بە دواى ناتەواویەكانى كۆمەلگە و ئەو بیر و باوەرە زیانبەخشانەدا بگەڕێم كە بەسەر ئاوەزى رۆڵەكانى كۆمەلگەدا زانن... بێدەجێت قسەییەكى راست بێت ئەگەر بلیم: من

پسپۆرېم لەر جۆرە نوسىنە كۆمەلایەتییە دا پەيدا كرده، تۆزقائىك نەبىت ئىتر ناتوانم لەو شىوازە لا بدە.

لە ماوەى رابردوودا بۆ ئارم ھەبوو تىاى دا بنوسم و لە لایەن خوینەرانیشەو دەست خوشى بكړییم و ھان بدرییم. وەلى ھەنوگە شۆرش دەروازەكانى نوسین و بلاو كړدەوێ و ئالا كړدو، ئىدى كاتى ئەو ھاتو ھەن و ھاوشیوكانى من گۆشەگیرى بكەین لە نوسین و بوار بدەین تازەنوسەرەكان ئەسپى خۆیان تاو بدەن.

لەبەر ئەو ھاوا دەكەم لە خوینەران بازى گرانى ئەم پەرتوكەم ھەلگرن و ئارام بگرن لەسەرى، لەراستى دا ئارەزووم نەبوو لەوێ بلاكى بكەمەو ئەگەر بەر لە شۆرش بەشى ھەرە زۆرى چاپ نەكرايە... ماوەیەك پشت ئەستور بوم لەوێ چاپى نەكەم و ئەو پارە و ھەولەش تىاى دا سەرفەم كړدو بە فېرۆ بچیت... ھەر چۆن بىت خوینەران دەتوانن ئەم پەرتوكە بە فىلمىكى سىنەمايى سەرنەكەوتو بدەنە قەلەم... لەبەر ئەو ھەولەش ھەولەم داو ھەولەم بە قەدەر نەرخى بلیتیكى چوونە نۆ سىنەما بىت... چەند زۆریش ئەو فىلمانەى خەلكى دەچن بۆ بىنەیان و دوايى كە دینە دەرى پەشیمانن لە بىنەنى.

پەرتوكىكەم ھەيە بەر لە چەند سالى ئامادەم كړدو بۆ چاپ... جارێكىيان بانگەوازیكى كۆمىدیم بۆ كړد و گوتم: ئەو پەرتوكە خوا بىھەويت لە دواى مردنى نوسەر بلاو دەكړیتەو... ھۆكاری ئەم بانگەوازه كۆمىدیش ئەو بوو كە من بېروام نەدەكرد: لاى ئىمە شۆرش لە ماوەیەكى نزیك دا ڕوو بدات... ئىستاش كە شۆرش خیراتر لەوێ من بۆى دەجووم، بەرپا بوو، ئایا من دەتوانم ئەو پەراوێ كۆنە چاپ و بلاو بكەمەو؟ نەخیر!

یەك لەو پەرتوكانەى ئامادەم كړدون بۆ چاپ، ھەولێكى زۆرم لە گەل داو و ناوم ناو (شاكارى خەلكى عىراق)... ھەر چۆن بىت، كتیۆيكە لە ناتەواویەكانى كۆمەلگای عىراق و ئەو بەھا خراپ و توندڕەویە دەكۆتیتەو كە لەو كۆمەلگەيە دایە.

هەر كەس لە دۆخی كۆمەڵایەتی و پامیاری ئەو سەردەمانەى رابردوو بكوئیتەو
وەك گەلى عېراق گوزەرى كردو پىايان دا، دەگات بەهەمان بەرەنجام كە بەندە پىی
گەشتوو... لەگەڵ ئەمانەش دا متمانەم پتەو بەودى گەر ئیستە ئەو پەرتوكە بلاو
بكەمەو زۆرێك لە خوینەران بە تەریزلیكردن پیشوازی لیدەكەن و پروبەرووی
دەبنەو... خوینەران لەو هەلۆیستەیان دا لۆمەیان لەسەر نیە... ئەوان لەم قوناغە
شۆرش گیریه دا دەیانەوئیت نوسەر شتى بۆ گەل بنوسیت هانى بدات و كردەوكانى
بەرز راگریت... نەك لۆمەى بكات و... هەلەكانى بۆ بزمیريت.

لە پەندىكى كۆن دا هاتوو: هەر سەردەمە پیاوی خۆى هەيه... لەسەر هەمان
تەرزى ئەو پەندە، دەكریت بیژین: هەر سەردەمى نوسەر و خوینەرى خۆى هەيه...
و على كل فالّم لله الواحد القهار!..

دەلى وەردى

په‌راویزه‌کانی ئەم پێشه‌کیه:

۱- چینی شه‌ریفان (طبقه‌ الاشراف): ماموستا وهردی مه‌به‌ستی له‌و گروپه‌ خه‌لکانه‌یه که نه‌سه‌بی خۆیان ده‌ده‌نه‌وه پال پێغه‌مه‌ری خودا... له‌ نیو کورده‌واری دا به‌و چینه ده‌گوترئ (شیخ یان سه‌ید "سه‌یی" و به‌خه‌لکانی‌تر ده‌گوترئ (مسکین یاخود ئۆمی) ئی‌مه له‌ ئیسته به‌دواوه ده‌سته‌واژه کوردیه‌کان (یان به‌کوردی کراوه‌کان) له‌ کاتی وه‌رگیراندا به‌کار دینین به‌ تایبه‌ت هه‌ر دوو وشه‌ی (سه‌ید) بۆ چینی ئه‌شراف و (ئۆمی) بۆ خه‌لکی ره‌شوکی، وه‌ک باوه له‌ نیو کورده‌واری دا به‌ کار دینین، مه‌به‌ستمانه له‌ فۆرمی ئاسان دا مه‌به‌سته‌کان بگه‌یه‌نین، نه‌ک ئی‌مه پشتگیری یان دژی زاراوه‌کان بین – وه‌رگیر –

۲- بنواره: مصطفی‌ عمارة، جواهر البخاری، ل ۵۱۵.

۳- بنواره: محمد السماوی، ظرافة الاحلام، ل ۵.

۴- بنواره: د. حسین محفوظ. سيرة الشيخ احمد الاحسائي، ل ۱۷.

۵- بنواره: محمد السماوی، ظرافة الاحلام، ل ۱۵ - ۱۶.

۶- بنواره: ه. س. ل ۲۱ - ۲۲.

۷- بنواره: جعفر الخلیلی، اولاد خلیلی، ل ۱۱ - ۱۴.

۸- بنواره: مصطفی‌ جواد، ونسیم سوسة، بغداد، ل ۲۲۰ - ۲۲۱.

۹- بنواره: ه. س، ل ۳۲۲.

۱۰- بنواره: آخر الساعة، ذماری رۆڤی ۱۱/ ۱۲/ ۱۹۵۹.

۱۱- بنواره: مقالات الشيخ الحفید، ل ۹۲ - ۹۳.

۱۲- بنواره: Hddfield, Dreams and Nightmares, p 3 – 4

۱۳- بنواره: Rhine, new World of the mind

۱۴- بنواره: توفیق الطویل، ل ۲۰.

۱۵- كۆلىژەكەش برۋانامەى دكتوراى پىئەخشى (سوپاس بۆ خودا) و ئىستاكە دكتورىكە بە ئەنگوست ئامازەى بۆ دەكرى.

۱۶- بنوارە: Electro-magintic, Waves

۱۷- بنوارە: Jeans Mysterious universe, p 93 – 94

۱۸- بنوارە: Rhine, Reach of mind, p 50

دهروازه‌ی يه کهم:

خهون و پير و باوهر

بەشی یەكەم:

(بۆچونی قەیمەكان لە مەر خەون)

خەون لای خەلكە سەرەتاییەكان:

مرۆفی كۆن بە سادەیی بیرکردنەوی دا دەناسرێتەوه، ئەو دەبینیت كۆمەڵی دیاردە سەیر لە هەموو لایەكەوه دەوریان داوه، ئیدی هەول دەدات بە گوێرە جەمەك و تیگەشتنە سادەكانی خۆی ئەو دیاردانە شیکار بکات.

خەون یەكێك بۆه لەو دیاردانە کە مرۆفی سەرەتایی سەرسام کردووه.. لەوانە یە لە خۆشی پرسیبێت چۆن دەتوانێت شتێك لە خەونی دا ببینێت کە لە نزیكیشەوه نین... بۆیە پێدەچێت بەو هۆیەوه گەشتبێتە ئەو برۆایە کە خوداوەند و شەیتانەكان پۆلێان هەیه لە دروست بونی خەون دا.. لە دیدی وی دا بە تەنها خوداوەند و شەیتانەكان دەتوانن کاری وا بکەن.

هەر بۆیەش برۆایان وابوو، خەون ئەركێکی زۆر گەورە مرۆیی لەسەرە، ئەركەكەش بریتی یە لەوهی خەون ئەو شتە نادیارانە بۆ مرۆف دەدۆزێتەوه کە رۆژگار لێیان شارێتەوه.⁽¹⁾

دەلێن: لە نێو هۆزە سەرەتاییەكان دا، كەسەكان جیاوازی ناكەن لە نێوان كردهوهیه كدا كە بە واقعی و لە ساتهوهختی بێداری دا بیکەن و كردهوهیه كیش كە لە ساتی خەوبینین دا بیکەن.. ئەگەر لە خەون دا ببینیت كەسێك دەست درێژی دەكاتە سەر یاخود هەپەشە و گورپەشە لێدەكات، بە تەواوی برۆا بەوه پەیدا دەكات كە فالێن كەس هەر بە راستی وای كردووه. تەنانەت سل ناكاتەوه لەوهی بەیانی برۆاتە سەر ئەو كەسە و لۆمە ی بکات یاخود تۆلە ی لێبكاتەوه.... جیگە ی پێكەنینیشە كە دەبینین دو پیاوی سەرەتایی دوژمنایەتی سەختی یەكتر بەوپەڕی توندی دەكەن بە هۆی ئەوهی

يەككىيان لە خەۋنى دا ديويەتى كەسەكەى تر دەست دريژى كردۆتە سەرى... خەلگىش لە دەوروبەرى دا ئەو بە شتىكى ئاسايى دەبينن كە هيچ جيگەى سەرسورمان نىە. نەريتى هەندى ھۆزى سەرەتايى ريگە بەو دەدات، كابرايەك كىژىك بكا تە ژنى خۆى، ئەگەر لە خەۋنى دا بينىبىتى لە گەل ئەو كىژەدا كردهوى سىكىسى دەكات^(۲) بەبرۋاى ئەوان مادەم لە خەۋن دا كردهوى سىكىسى لە گەل ئەو كىژە كردهو، ئەوا رەوايە لە ژيانى واقيعيش دا دريژە بەو كردهويە بدات.

خەۋن و ئايىنى سەرەتايى:

لە زانستى كۆمەلئاسى دا دوو بىردۆز ھەن كە لە مەسەلەى دروست بونى ئاين دا گرنگى زۆر بە خەۋن دەدەن، دوو بىردۆزەكەش برىتين لە تيۆرى (سبنسر و تيۆرى تىلەر).

(سبنسر) دەئيت: مەرۆفە سەرەتايەكان جياوازى ناكەن لە نىۋان نوستن و مەرگ دا... لە ھەر دوو ھالەتەكەدا رۆح لە جەستەى خاۋەنەكەى دىتە دەرى... بەلام لە دواى نوستن دەگەرپتەو نىو جەستەى خاۋەنەكەى.. ئەمە لە كاتىكدا لەبارى مردنى دا بەتەواۋى ليك جيا دەبنەو... بەراى (سبنسر) ئەم بۆچونە سەرەتايە، بۆتە ھۆى سەرھەلدانى ئاينە جۆراوجۆرەكان... ھەر كەسىكىان لىمەردايە، خزم و نزيكەكانى ھەلپەيان دەكرد بۆ جىبەجى كردنى ھەندى سروتەى تايبەت و قوربانى كردن بۆ رۆحەكەى، لەپىناۋى ئەو ھى لە رۆحەكەيەو يارمەتى وەرگرن... لىرەشەو (پەرستنى پيشينان) سەرى ھەلدا كە يەكەمجۆرى پەرستەنە لە نىو مەرۆف دا.^(۲)

(تىلەریش) پىيى واىە بىرۆكەى (رۆح) لای مەرۆفى سەرەتايى لە تىبىنى كردنى خۆيەو لە كاتى نوستن دا پەيدا بوە... ئەو خەۋنە سەير و سەمەرانەى كە دەيان بينىت ھانى دەدەن بۆ بىر كردهو لە بونى (گيان) لە جەستەى دا... ئەو ھەش گەياندىە ئەو بروايەى كە ھەموو شت لىم دنيايەدا گيان و جەستەى ھەيە، بەم پىودانگەش جىھان پەرە لە ژمارەيەكى بىكۆتايى (رۆح).. گيانىش لە يەك كاتدا دەتوانىت ھەم سود و ھەم زيانىش بە مەرۆف بگەيەنىت... خواۋەندەكانىش چ نين جگە لە بزاردەيەكى

تايبېهټى ټهو (رؤخانه) و له رۆحهكانى تر بهرز بوونهټهوه و، بهو جوړه بونهټه جيگهټى ترسان و په رستن...^(۴)

ټهوهى جيگهټى ټماژه پيدانه هه رتکه تيؤره که به لای زانايانى سؤسيؤلؤزى نوؤوه کؤن بوون... چونکه له بريټى ټهم دوو تيؤره، بيردؤزى نوؤ سهرىان هه لداوه که له شيتهل کردنى سهره لدانى ټاين دا پای نوؤ تريان پيټه... به لآم ههر چؤن بيت ټماژه ددهن به کاريگهرى خهون له سهر بيرکردنهوهى مروؤى سهرهټايى.

خهون له شارستانيه ته ديړينه كاندا:

وا دهرده که ويټ گهلانى پيشکه وتووى سهرده مى کؤن زؤر جياواز نه بوون له گهله سهرهټاييه كان له مه سلهى به پيرؤز سهرکردنى خهون و به ټيلهام له قه لهدانى... ده لټين بابليه کؤنه كان خودايه کى تايبېهټ به خهونيان هه بوه به ناوى (ماخر) ده... هه روه ها ميسريه کانيش خوايه کى تايبېهټى خهونيان هه بوه به ناوى (بس)، ته نانهټ ويټه ټهم خودايه له سهر زؤربه ټهو سهرينانه نه خشينرابوو، که ميسريه كان بؤ نوستن سهرىان ده خسته سهر.^(۵)

قورټان و ته ورات ټماژه ددهن بهوهى چهنده ميسريه کؤنه كان گرنگىيان داوه به شروقه کردنى خهون... و باسى ټهوه ده کهن که چؤن (يوسفى راستگو) توانيويهټى له ريگه ټيره کى له رافه کردنى خهونهوه بگاته بالاترين پؤستى ده ولته.

ټيغريقه کؤنه كان له م روهوه له ميسريه كان ده چؤن... ته نانهټ له وانه يه هه ندى له بير و باومرپه كانى تايبېهټ به خهونيان له ريگه ټه رپاوه له ميسريه كان وم رگرتبيت... ده سته لاتدارانى (ټه سپارته) ش، لټيان ده گيرنه وه که له نيو په رستگايه کى تايبېهټ دا ده خهوتن، بهو هيوايه ټه کاتى نوسته که ياندا دهنگ و باسى غه ييى و ناديار وم رگرن.. خهون کاريگهرى گه وره ټه بوو له ټاراسته کردنى سياسته كانيان بؤ حوکم کردنى ولات.

له (ئەسینا) دادگای بالا له پښتگۍ برپارېکړه وه که له خهون دا ددرا، برپاری تاوانباری و بې تاوانی ددها به سهر تۆمه تباره گانی دا.. ددشگېرپنه وه پیری فەیلە سوفه کانیا (ئەفلاتون) برپای به راستی خهون هه بووه.

له (رؤما)ش، رهوشه که جیاواز نه بوو له (ئەسینا و ئەسپارته)... سهیریش له وه دایه ئەنجومه نی نوپنه رانی رۆمانی، به دهم داواکاری ههر خهونیکه وه دهچوو که کهسیکی ئاسایش بیدیا.

یه کهم دانه له بواری خهوندا:

کاتی له نیو ئیغریقە کان دا نه ریتی دانان له بواری زانسته جیا جیاکاندا بلاو بویه وه، له نیویاندا نوسه ری به درکه وت که تایبه تمه ند بوو له بواری خهون دا به ناوی (ئهرته میدۆس).. ئیمه به دنیاییه وه نازانین: ئایا له م بواره دا کهس پتشی ئەم دانه ره که وتوه یان نه.. ئەوهی دهیزانین ته نها ئەوه ندیه ئەم کابرایه یه کهم دانه ره له بواری خهون دا له میژووی جیهان دا... پینج کتیی له سهر خهون نوسیوه که له سهر دمی عهباسیه کاندا کرانه عهره بی... کتیبه گانی شوپنه واری گالته پنه کراویان له بیر کردنه وهی ئیسلامیدا به جی هیلا.

(ئهرته میدۆس) هه موو خهونه کان ده داته پال خوا وه ندەکان... به لام دهیانکاته دوو به شه وه: به شیکیان بې په رده و راشکاوان و راسته وخۆ هه والی غهیب ده دهن. به شیکی دیکه شیان شاراو هن... ئهرته میدۆس له په رتوکه گانی دا یاسا و رپسای داناوه بو شیکردنه وهی جوړی دووه می خهونه کان... که کتیبه گانی شی ده خوینینه وه هه ست ده کهین لیكچونیکی زوری هه یه له گه ل ئەو په رتوکه نهی له نیو موسلمانان دا بلاون.

ئهرته میدۆس برپای وایه جەفه نکه کان له خهون دا رهگ و پشالی خوینان له بارودۆخ و نه ریتی کۆمه لایه تی و که سی تی که سه خه و بینه که وه وهر دهر گرن. له بهر ئەوه پتویسته (شروقه که ری خهون) ئەم مه سه لانه به ته وای له بهر چاو بگریت و لییان تی بگات، تاکو بتوانیت په ی به ریت به وهی جەفه نگی نیو خهونه کان واتای چ هه والیکی نادیار و غه ریب ده که یه نن.^(۷)

تيۆرى ئەرەستۆ لەبارەى خەۋنەۋە:

(ئەرەستۆ تاليس) بەۋە لە بېريارانى دېرين جيا دەكرېتەۋە، كە ئەم بەشپەيەكى بابەتى لە خەۋنى كۆليۋەتەۋە، خەۋنى دارپنيۋە لە دەست تيۆمەردانى خواۋەند... دەكرې ئەرەستۆ لەم ۋەۋە بەيەكەم زەندىقى شىزامى دابنرېت... ئەو دەلېت خەۋن لە ئەنجامى كاريگەرە بەرەستەكانەۋە پەيدا دەبى... زۆر جار مەۋقە لە بېدارى دا چىزى يان ئازارېكى پىدەگات بەلام گرنگى پى نادات لەبەر ئەۋەى سەرقالە بە ئەرەكانى ژيانەۋە... بۆيە كە دەخەۋىت بە ئاشكرا لە خەۋنى دا ئەۋەى بۆ دەردەكەۋىت... ئەمەش يانى خەۋن ھەستەردنە بچوگەكان دەگۆرېت بۆ ھەستەردنى گەۋرەكراۋ... كەسېكى خەۋتوۋ گەر ورتەۋرتېكى سوك بېيسى، لە خەۋنى دا ۋا دەزانېت چەخماخەيەك كەۋتۆتە سەرى.. ياخود گەر كەمىك قىلخ (بەلغەم) بە گەۋرى دا بچىتە خوارى، لەخەۋنى دا ۋادەزانېت ھەنگوينى زۆر بەتامى نۆش كەردە... يان گەر كەمىك گەرمى بەر لەشى بکەۋىت، لە خەۋنى دا ۋادەزانېت بە نېۋ ئاگر داگوزەر دەكات...

ئەرەستۆ ھەروا پەى برد بە كاريگەرى ئارەزوۋ و سۆز و مىزاجە جياۋازەكان لە دروستەردنى خەۋن دا... خۆشەۋىست دارى لەخەۋنى دا بەگۆيرەى ئارەزوۋى خۆى خەۋ دەبىنى. ترسنۆكىكىش ھۆكارى ترسەكەى لە خەۋنى دا دەبىنى.. تەنانەت زۆر جارەن مەۋقە خەۋن بەشتىكەۋە دەبىنى كە جېگەى گرنگى پېدانى بوە لەساتەۋەختى بېدارى دا...^(۸)

گەۋرەبى (ئەرەستۆ) لەكاتىكدا دەردەكەۋىت كە بەرەۋ ۋەۋى (خەۋنە راستەكان) دەبىتەۋە.. (خەۋنە راستەكان) ئەو خەۋنەنەن كە بە ماۋەيەك لە دۋاى بېنينيان دېنە دى... ئەرەستۆ پى ۋايە ھاتنە دى ئەو خەۋنەنە بەلگە نىە لەسەر ئەۋەى بەراست ھەۋالى نادىارى داۋە، ۋەك ئەفلاتون و بېريارانى تر پېيان ۋابوە.. بەلگە ھاتنەدى ئەو خەۋنەنە بۆ چەند فاكتەرى كە دورن لە دەست تيۆمەردانى خواۋەندەكان، دەگېرېتەۋە.

ئەرەستۆ چۈرە فاكتەر بۆ ھاتنەدى خەۋنەكان دىارى دەكات. بەم تەرەزە:

۱. ھۆكاری پېكەوت: ئەمەش زۆر جار لە ھەر دوو ھالەتی خەون و بیداری دا بەسەر مروۇف دا دیت... زۆر جار مروۇف باس لە روودانی شتێك دەكات و ماوەیەك دوای ئەو بە پېكەوت شتەكە روو دەدات.

۲. ھۆكاری ئیحا: بەواتای ئەوێ مروۇف كاتی خەون بە روودانی شتێكەو دەبینی، ئەو خەونە لە لای وەك ئیحا یەكی لیدیت و بەسەر ئاوەزی دا زال دەبیت، ئەمەش ھانی دەدات كە ھەول بۆ بەرجەستەکردنی خەونەكە و ھێنانەدی رووداوێكە بدات.

۲. ھەستکردنی قەبە كراو: ھەندێ جار مروۇف خەون دەبینی بە نەخۆشین یان مردنەو كە دوچاری دەبن.. ئەمەش دەگەرپێتەو بە ھەست كردنی بە (ئالۆز بوونی وردی ئەندامی) لە كاتی نوستن دا... ئەم ھەستکردنەش بە ئنگە یە لەسەر بونی نەخۆشییەكی پەنھانی كە مروۇف بە ھۆی سەرقالی بەژیانی رۆژانە یەو ھەستی پێناكات.

۳. گرنگی دانی تاییبەت: ئەمەش دەگەرپێتەو بەوێ مروۇف گرنگی زۆر دەدات بە بارودۆخی خزم و نزیکەكانی زیاد لەو گرنگی یە دەیدات بە بارودۆخی خەلكانی تر... بۆیە ھەندێ جار لە خەونی دا دەبینی رووداوێك دیت بەسەر خزمەكانی دا، دواتر ھەر بەراستی رووداوێكە لێیان روودەدات، ئەمەش بۆ ئەو گرنگی یە دەگەرپێتەو كە لە كاتی بیداری دا بە خزم و نزیکەكانی داو.

تیۆری رەواقیەكان:

تیۆری رەواقیەكان لە خەون دا پێچەوانە یە لە گەل بیردۆزەكە ی (ئەرستۆ) دا... ئەمان دوچاری سەریەشە ی زۆر بوون لە بەرگری كردنیان دا لە (خەونی راست) و بە سروش لە قەلەم دانی... رەواقیەكان دەلێن: دەروونی مروۇف لە كاتی بیداری دا نیچیری ئارەزوو ھەستە یەكانیەتی، بەخەوتن لەو ئارەزووانە قوتار دەبیت، بەو جۆرە بە ھێزتر دەبیت بۆ دۆزینەوێ شتە نادیارەكان.

ئەرستۆ پشتی بەخەون دەبەست كە نكۆلی لە خەونی راست دەكرد... ئنجا رەواقیەكان ھاتن و گوتیان: ئاوەز ناتوانیت لەمجۆرە بابەتانەدا ببیتە دادوەر، ناكړی

مروڤ ملەجەپرى شتى بکات تەنها لە بەر ئەودى عەقلى دەستەوسانە لەودى پېشبینى بکات یاخود لى تى بکات.

پەواقىەكان بە نمونەيەكى بەرھەست پشەتگیری پاكەيان دەكەن كە ئەویش (موگناتىسە)...

ھەر كەس نەينى ھىزى موگناتىسى نەزانىت، ملەجەپرى دەكات لەودى موگناتىس ئاسن پادەكيشىت، لە كاتىكدا بە چاوى خوۆشى دەيىنىت^(۹) .. بەلام كاتى خەلكى بەو دياردەيە راھاتن، ئىستا بە شتىكى ماقولى دەزانن، كەچى دياردەكە (پاكيشانى ئاسن لە لايەن موگناتىسەو) ھىچ پاساويكى لۆزىكى ماقولى نىە.

كورتکردنەو و جياكارى:

ئەمانەى باسکران كورتهى ئەو پايانە بوون كە بەر لە ئىسلام لە مەر خەون گوتراون.. دەتوانين بەم تەرزه بيان پۆلینين:

۱. بۆچونە گشتىيەكان: بریتين لەو پايانەى كە خەونيان دەدايە پال دەستیۆەردانى خواوەند و شەيتانەكان... ئەم رايە زال بوو بەسەر ئاوەزى زۆربەى بىرپارەكاندا.

۲. بۆچونە ئەرستۆ تاليسىەكان: بریتىيە لەو بۆچونانەى لە رويەكى عەقلانىەو و رافەى خەون دەكەن بەبى ئەودى ھىچ كاریگەرىيەكى ھىزە میتافيزىكىەكانى بەسەرەو بى.

۳. بۆچونە پەواقىەكان: پراو بۆچونگەلى پەخنەگرانەى سۆفیانەن، لە پلەى ئاوەز دادەبەزىنىت و ھەولتى ئەودىوى ئەقلى دەدات.

لە بەشى داھاتوودا، خوینەر دەبینىت، چلۆن راي مۇسلمانانىش دابەشبوو بۆ ئەو سى بۆچونە... ئەو نەزەيەى لەم سەردەمانەى دوايى دا زال بوو بە سەر ئاوەزى مۇسلمانان دا نەزەى رەخنەگەرايى بوو... مەبەستيشمان لەو نەزەيە كە لە پلە و پایەى ئاوەز دادەبەزىنىت و دان دەنىت بە كەمتوانايى ئاوەز لە تیگەشتن لە راستى پەھا.

وا ديارە سۆفیهكان رۆلتيكى گەورديان ھەبوو لە بلاوبونەودى ئەو نەزەيە بە نيو مۇسلماناندا... وەك لەمەودوا پون دەكریتەود.

په راويزه کاني به شي يه که م:

۱- بنواره: Freud Basic Writings. P 184

۲- بنواره: ابومدين الشافعي، الوهم. ل ۲۴.

۳- بنواره: روجيه باستيد، علم الاجتماع الديني، ل ۲۱۸ - ۲۱۹.

۴- بنواره: ه. س، ل ۲۲۰ - ۲۲۱.

۵- بنواره: توفيق الطويل، الاحلام، ل ۱۱۲.

۶- بنواره: ه. س، ل ۱۱۴ - ۱۱۵.

۷- بنواره: Freud Interpretation Dreams, p 82

۸- بنواره: توفيق الطويل، الاحلام، ل ۶۹.

۹- بنواره: توفيق الطويل، التنبؤ بالغيب، ل ۱۶۹.

بەشى دووهم:

راي موسلمانان له باره‌ى خهونهوه

گرنگى دانى زۆر به خهون:

دهتوانين بلژين نهتهوه‌ى ئىسلامى، يه‌كێكه لهو نهتهوه‌و كۆنانه‌ى كه زۆر گرنگىيان به خهون داوه و به پيرۆزيان داناوه.. لهم پروهوه ته‌نها (موعتەزيلة) و كه‌مێك لهو فهيله‌سوفانه ليژيان جيا ده‌بنهوه كه له ژېر كاريگه‌رى موعتەزيلة‌دان.

جيگه‌ى سه‌رنجه، ئه‌و فهيله‌سوفانه‌ى ئىسلام كه له دواى (ئهرستۆ) چوون، له زۆربه‌ى بۆچونه‌كانى دا، له‌مه‌سه‌له‌ى خهون دا پيچەوانه‌ى ئهرستۆن و راي ئه‌ويان په‌سه‌ند نه‌كردوه... به‌راي ئه‌مان له‌كاتى خه‌و دا ده‌روون په‌يوه‌ست ده‌بێ به‌ ئاوه‌زى كاراوه (كه ئه‌وان ناويان ناوه ئاوه‌زى گه‌ردونه‌كان) و ئىدى به‌و جوړه و له‌و رېگه‌يه‌وه ديارده نادياره‌كان ده‌دۆزێته‌وه...

وا دياره فهيله‌سوفه‌كان له‌تورپى و رقى خه‌لك ترساون، بۆيه له‌مه‌سه‌له‌ى خهون دا هاوشانى جه‌ماوه‌ر پۆشتون و له‌گه‌لێان دا له‌پيرۆزراگرتنى خهوندا هاوړان...

خهون و فه‌رموده‌كانى پيغه‌مبه‌ر(د.خ):

له پيغه‌مبه‌رموه (د.خ) فه‌رموده‌گه‌لى زۆر له باره‌ى خهونهوه ده‌گيرنه‌وه.. سه‌رحه‌ميشيان ئاماژهن بۆ وه‌ى (خه‌ونى راست) سروسپكه له‌خوداوه.. به‌ناوبانگرتيى ئه‌و فه‌رمودانه، دوو فه‌رمودهن.. يه‌كيان ده‌لييت: "خهون به‌شپكه له‌چل و شه‌ش به‌شى پيغه‌مبه‌رايه‌تى..."^(١) له‌ويتريان دا هاتوه: "سه‌حابه‌كان نا‌ره‌حه‌ت بوو به‌لايانه‌وه كه له دواى پيغه‌مبه‌ر (د.خ) ئىدى سروسى ده‌بچرپيت.. بۆيه پيغه‌مبه‌ر (د.خ) دلنڀاي كردونه‌ته‌وه و گوتويه‌تى: (له دواى من هه‌ندى شتى مژده‌ده‌ر ده‌مىنيته‌وه)،

كه پرسياريشی ليکرا (شتی مژدهدر چیه) فهرمووی: (خهونئ راسته که پیاوچاکي بیبيني، یان پییهوه ببینرئ).^(۲)

ئییمه دنیا نین لهووی ئایا نهو فهرمودانه تا چهنده (صحیح)ن که به دهمی پیغه مبهروه گیر دراونه تهوه... دهگونجی به دروش نرابن به دهمیوه... چونکه وهکو زانراوه فهرموده گهل زور به درو نراون به دهمی پیغه مبهروه (د.خ)... ههر چون بی نهو فهرمودانه له نیو موسلمان دا بلاون... لای زوریک له موسلمانان پیروژن و ناکرئ گومانیان ناراسته بکړئ... تهنانهت هندیکیان گه شتونه ته بروایه که کوفرانه کردن به خهون، کوفرانه کردنه به پیغه مبهرایه تی... چونکه له دیدی وان دا خهون و پیغه مبهرایه تی له یهک سهر چاوه وه پیدا دهن.

قورئان و خهون:

له قورئان دا هه نن ئایهت هاتوه دهرباره ی خهون... به تاییهت دهرباره ی نهووی که به سهر (نبراهیم پیغه مبهر) داهاتووه نهوه بوو خودا له خهون دا داوای کرد له نبراهیم تاکو کوره که ی سهر بریت.. هه روا نهووی به سهر (یوسف) دا هات و له میسر دا شوړه تی پیدا کرد به هو ی لیزانیتی له خه و په رژین کردنی خهوندا... هه ندئ له شروقه کارانی قورئان نهو ئایه تانه به به لگه ی به هیژ دادنه یی له سهر راستی خهون... قورئانیش وه سفی پروادارانی کردوه بهو دی (لهم البشری فی الحیاة الدنيا و الآخرة)^(۳)... (فه خری رازی) نهو (بشری = موژده) یه ی به خهونیکی چاک پافه کردوه که موسلمانن دهیبینی یا خود پییهوه دهبینرئ... نهو پافه یهش به نیو موسلمانان دا بلاو بویه وه تاکو له هزریاندا نهوه چه سپاوه که قورئان دان بهوه دادنه یی که خهونی راست سروشیکه له خوداو.^(۴)

رای موخته زیله:

لهووی رابورد باسما ن لهوه کرد، که موخته زیله کان له هه موو موسلمان جیا بوون به تاییه تی له مه سه له ی پیروژ کردنی خهون دا... نه مه جگه لهووی له زوریک مه سه له ی تر دا له موسلمانان ریزپه ر بوون... موخته زیله به شیوه یه کی گشتی متما نه یان به لوژیک و

ئاومزی ئاگا (العقل الواعي) ههیه... وه بېروایان وایه خودا له فەرمان و یاساغ کردنهکانی دا هەرگیز له راستهپێی ئاومزی سهقامگیر دهرناچێ. جا هەر شتی ئاومز فەرمانی پێ بکات، خوداش فەرمانی پێ دهکات.

ئهمهش هانی دان گالته و سوکایهتی بهو فهرمودانهی پێغه مبهه (د.خ) بکهه که له دیدی ئهوان دا پێچهوانه ی ژیری بووه.. رافه ی قورئانیشیان به گوێره ی ئارهزووهکانی خۆیان کردوه.. هیچ گوێیهکیان به خه لکه ره شوکیه که نه داوه، ته نانه ت به سوکیش سهیریان دهکهن... سلیش ناکه نه وه له راگه یاندنی ههر راپه که، که ئه قلی خۆیان پێی قایل بێت، ئیدی با ئه و راپه پێچهوانه ی بیر و باوه ری زۆرینه ی خه لک و فوچه ها و واعیزه کانیش بێت.

له باره ی خه ونه وه راپان وایه که بریتییه له دالغی تی که ل و پێ که ل و وه هم... به لگه شیان ئه وه مه، دهرک کردنی راسته قینه له کاتی بێداری دا نه بێت بۆ مرؤف نایه ته دی.. ههروه ها ده لێن دهرک کردن و نوستن پێچهوانه ی یه که دین و پێ که فه کۆنابنه وه.^(۵).. بۆیه لایان وایه به هیه چ جوړیک ناگونجی ت له کاتی نوستن دا ژیری په ی به ریت به راستیهکانی گه ردون.. به و پێیه دهرک کردنیش به ئه ندازه ی وه ناگا بونه.

رای سۆفیه کان:

سۆفیه کان راپان له م بابه ته دا به ته واوی پێچهوانه ی رای موخته زیله یه... ئه مان ژیری به کانگای شته پ و پ و و وه مه مه کان دهرانن.. ته نانه ت زۆر جار شیتیتییان پێ باشته له ژیریتی... ئا لێره شه وه بیرۆکه ی به پیرۆز راگرتنی شیته کان له هه ندی ولاتی ئیسلامی دا ته شه نه ی کردوه... ته نانه ت (ئیبن عه رهبی) شانازی به وه مه ده کات که پتر له جاریک دو چاری شیت بوون بوه...^(۶)

هه ندی له سۆفیه کان وا ده بینن بێداری خه ونه، و خه ونیش بێداریه.. له کاتی بێداری دا دهروونی مرؤف سه رقاله به دیارده به ره سه ته کان و خواستهکانی جه سه ته وه... له م حالته دا نوسته و جگه له و شتانه ی له پێگه ی هه سه ته وه پێی ده کات له هیه چی

دیکه تڼاګات... وهلی له کاتی نوستن دا، پهرده له روی بینینی لا ددریټ و به ناسمانی بهربلاوی زانین دا دسورپټه‌وه و، هیچ شتی سهرقالي ناکات.

(غزالی) بروای وایه، نه‌وهی مروږ له کاتی خه‌ون دا دهی بینیت نزیکتره له مه‌عریفه‌وه وهک نه‌و شتانهی له رڼګه‌ی هه‌سته‌ګانه‌وه پیی ده‌ګات.. خه‌لکیش به‌هه‌له‌دا چوون که وا ګومانیان برده‌وه ګوايه مه‌عریفه له ساته‌وه‌ختی بیډاری دا دروست ده‌بی... چونکه نه‌وه‌یان له بیر چوه که له کاتی بیډاری دا ناوه‌زی مروږ سهرقاله به نه‌رک و نارپه‌ته‌یه‌ګانی ژبانی دنیا‌یه‌وه، به‌و پی‌یه ناتوانی چ شتی له هه‌قیقه‌ت تی‌بګات.^(۷)

(غزالی) خه‌ون به شیوازیکی لاوازی پیڅه‌مبه‌رایه‌تی ده‌زانیټ.^(۸) نه‌مه‌ش یانی هه‌موو خه‌لکی (به پله‌ی جودا جودا) پیڅه‌مبه‌رن. ههر کاتیش ده‌رون پاکړ بویه‌وه له چلک و چه‌په‌لپه‌ګانی دونیا، نه‌وجا جیهانی نادیار له به‌رده‌ستی دا والا ده‌بیټ و به‌و جوړه‌ش به پله‌ګانی پیڅه‌مبه‌رایه‌تی و سروش دا سهرده‌که‌ویټ.

پوخته‌ی مه‌به‌ست:

پوخته‌ی مه‌به‌ست نه‌وه‌یه: رای موسلمانان له باره‌ی خه‌ونه‌وه نه‌وه‌یه که بییان وایه خه‌ونی راست له هه‌مان سهرچاوه و چاوګه‌وه هه‌لده‌قولیت که پیڅه‌مبه‌رایه‌تی لیوه هه‌لده‌قولیت.^(۹) نه‌مه‌ش یانی سروشی خوایی به سی پله داده‌به‌زیټه سهر مروږه‌ګان... پله‌ګانی‌ش نه‌مانه‌ن:

۱. یه‌که‌مین پله‌یان: که پله‌ی ههره به‌هیزبانه و تیای دا جیهانی نادیار (غهب) به‌ته‌واوی رپون ده‌بیټه‌وه، نه‌م پله‌یه تایبه‌ته به پیڅه‌مبه‌ران، ههر به‌وه‌شدا پیڅه‌مبه‌ران له خه‌لکی دی جیا ده‌ګرینه‌وه.

۲. پله‌ی دوه‌میان تایبه‌ته به نه‌ولیاګان و نه‌وانه‌ی دونیانه‌ویست و خاوه‌نی که‌راماتن، نه‌مانه له‌روی نزیکیان له خوداوه، له پیڅه‌مبه‌ران خوارترن و له سهروی خه‌لکی ناساییه‌وه‌ن

۳. پلەى لاوازی سروش، لە رېڤگەى خەونەووە دێتە سەر موسلمان... بە گوێرەى پروا و پارێزکاری موسوڵمانەكەش، خەونەكەى بەهێز یان لاواز دەبێ... هەر چەندە موسلمان چاکەکارتر بێت، ئەوێندە خەونەكەى بێخەوش دەبێ.

هەندى لە موسلمان پێیان وایە، یەكەمین جار پێغەمبەر (د.خ) لە رېڤگەى خەونى راستەووە نیگای وەرگرتووە.. دواتر پلە بە پلە بە پلەكانى پێغەمبەریتى دا سەرکەوتوووە... خاتوو (عایشە) لە بارەى محمد (د.خ)ى هاوسەریەووە دەگێرێتەووە كە لەسەرەتا دا محمد خەونى دەبینى و وەكو سپێدەى بەیانى بەراست و پونى دەرەچوو... هەر خەونیش بوو وای لێکرد مانەووەى لە ئەشكەوتى (حەرا) دا لا خۆشەویست بێت، تا ئەووە بوو لە كاتى خەودا نیگا لە ناکاو دابەزیە سەرى^(۱۰).. ئەمەش سەرەتایەك بوو بۆ بانگەوازە گەورەكەى كە جیهانى هەژاند و رێپرووى دیرۆكى گوێرى.

رای ئیبن عەرەبى:

(ئىبن عەرەبى) كە سووفیەكى ناسراو، لەم بارەىووە رایەكى زۆر مەترسیدارى هەیه... ئەو رای وایە نیگا لە دەرەوێ خودى پێغەمبەرەووە دانابەزێتە سەریان، چونكە بە رای وى پێغەمبەر پێویستى بە ناوەندگیرى نیه تاكو سروشتى لە خواوە پێبگەیهنێت.. خودا لە نێو ناخ و دەرروندا ئامادەیه، هەرەك چۆن لە هەموو شوێنێك دا ئامادەیه.. وەكو قورئانىش دەلێت خودا لە مەرقەووە لە رەگى بناگوێ نزیكترە... بۆیه بێهیچ ناوەند گیر (وسیط)ێك نیگا دەداتە بەندە دلسۆزەكانى خۆى، بەتایبەت لە كاتى نوستن دا كەهەستەكانى لە كار دەكەون... لەم پروووە لە ژيانى ئىبراهیم پێغەمبەر نمونه وەردەگریت، ئەو كاتى لە خەون دا دیتی كۆرەكەى سەر دەبریت (یان فەرمانى سەربەرىنى كۆرەكەى پێكرا - وەرگێر)، ئەووە بوو گوێرپایەلى فەرمانەكە بوو كە لە خەوندا پێى كرابوو، ئیدى خەرىك بوو كۆرەكەى سەر برێ ئەگەر خودا لە برى ئەو كۆرە (بەران)ێكى گەورەى بۆ نەناردایە...^(۱۱)

من نازانم (ئىبن عەرەبى) چۆنى وێراووە ئەم بۆچونەى بۆ خەلى ئاشكرا بكات... لە كاتیكدا ئیمە لە سەدەى بیستەمیش داین و هیشتر دەترسین رایەكى ناوھا بۆ خەلى

دەربەرىن... ھەروەھا پىوېستە باس لەو بەكەين كە (ئىبن عەرەبى) باوەرى تەواوى ھەبوە بە مەسەلەى (يەكئىتى بوون - وحدة الوجود) ... ئەو باوەرپەشى لاى خەلكى جىگەى قبوڵ نەبوو... چونكە خەلكى وا راھاتون خوداوەندى خۆيان بىننە بەر ئەندىشەيان كە لە سەر عەرشىكى قەشەنگ لە سەروى ئاسمانەكانەو دانىشتوو، وەك چۆن سولتانهكان دادەنیشن!! ھەر بۆيەش دەبينن كە داواى شتىكى لى دەكەن دەستەكانيان بەرەو عاسمان بەرز دەكەنەو... بە پرەواى وان خودا لە پىگەى ناردنى فرىشتەپەكەو نىگا بۆ سەر پىغەمبەرەكەى رەوانە دەكات... (جوبرەئىل) بۆ ئەم ئەرکە تايبەت كراو، دروست وەك ئەو سولتانهى كە نامەبەرى دەنیرنە سەر والیەكانيان.

واديارە (ئىبن عەرەبى) و ئەوانەى وەك ئەو پرەوايان بە (يەكئىتى بوون) ھەيە مل بەم راپە نادەن... بەلكو لايان واپە نىگا لە ناخى دەرونەو ھەلدەقوئیت.. ئەوھى لە فەرمودەكاندا لە باسى (جوبرائىل) ھەواتون، دەچنە بوارى (بە گوێرەى ئەقلىان لە گەل خەلكى دا بدوئ).. خوداش فەرمانى كردوو بە پىغەمبەرانى تاكو بە ئەندازەى ئەقلى خەلكى قەسەيان لە گەل دابكەن، جا سەرنج بدە!

كوژرانى ئىبن عەرەبى:

پرسىتر كە پەيوەندى بەم بابەتەمانەو ھەيە، ئەوھە كە خەلكى (شام) ئىبن عەرەبىيان كوشت، كاتى پى گوتبوون، خوداكەتان لە ژىر پىمدايە.. بە ھۆى ئەو قەسەو بە كافەر دايانە قەلەم.. چۆن دەبى خوداكەيان لە نىو خۆل دا بىت و پى پىدا بنریت، ئەمە لە كاتىكدا خوداوەند لە سەر عەرشەكەى دانىشتو و فرىشتەكان لە ھەموو لاو دەورىان داو.

دەگىرنەو: خەلكى شام لە دواى كوژرانى (ئىبن عەرەبى) ئالتونى زورىيان لە ژىر پىيەو دۆزىو... بۆيە ھاتنە سەر ئەوھى كە مەبەستى ئىبن عەرەبى ئالتونەكە بو... ديارە ئالتون پەرسراوى ھەموانە... بۆيە لە كوشتنەكەى پەشىمان بونەو و لە سەر گوێرەكەى گومەزىەكى گەورەيان دروستكرد كە سەرى توند دەبوو لە ھەورەكان.. ئەوان تا ھەنووكەش پرەوايان واپە نابىت خودا لە نىو خۆلدا بىت، لە بىريان چوہ يان لە بىرى

خۇيانى دەبەنەۋە كە خدا لە ھەموو شوپىنىكا ئامادىيە... و جياۋازى نىيە لە نىۋان شوپىنىك و شوپىنىكى تردا... مەفروزە خدا بەرزتر بىت لەھەر پىۋدانگىكى كۆمەلەيەتى كە خەلكى لەسەرى پراھاتوون... گرفتى خەلكى ئەۋەيە ڤەگ و ڤىشەى بىر و باۋەڤكانيان لە نەريته باۋە كۆمەلەلەيەتەكانيانەۋە ۋەردەگرن... ۋاۋەيلاش بۆ ئەۋ كەسەى پىچەۋانەى خەلك دەبىت لە خەيالەت و بىر و باۋەڤكانيان دا.

په راويزه کانی به شى دووهم:

- ۱- بنواړه: ابن خلدون، المقدمة، ل ۱۰۳.
- ۲- بنواړه: الغزالي، احياء العلوم، ج ۴، ل ۴۲۹ - ۴۳۰.
- ۳- بنواړه: قورئان، سورة تي يونس، ثايتي ۶۴.
- ۴- بنواړه: توفيق الطويل، التبؤ بالغيب، ل ۷۹.
- ۵- بنواړه: ه.س، ل ۸۰ ۸۱.
- ۶- بنواړه: Mangoliouth, Mohammedanism, p 176
- ۷- بنواړه: الغزالي، كيمياء السعادة، ج ۴، ل ۱۴.
- ۸- بنواړه: الغزالي، احياء العلوم، ج ۴، ل ۴۲۸.
- ۹- بنواړه: توفيق الطويل، الاحلام، ل ۹۰.
- ۱۰- بنواړه: محمد حسين هيكل، حياة محمد، ل ۹۵.
- ۱۱- بنواړه: ابن عربى، نصوص الحكم، ل ۱۲۶ - ۱۲۷.

بـهـشـى سىيـهـم:

ناسهوارى خهون له كۆمه لگاي ئيسلاميدا

زانستى ليكدانه وهى خهون:

وا دهگېر نه وه له پيغه مبه روه كه خهونى كردو ته سى به شه وه و فهرمويه تى:
(خهون سى جوړه، خهونيك له خوداوه، خهونيك له شهيتانه وه، خهونيكش مروځ له بېدارى دا بېرى لېده كاته وه و ئينجا له خهون دا ده بېنيت).. وا دياره موسلمانان كان له م سهرده مانه دوايى دا گويان نه داوه بهم پوځين كړنه... چونكه وايان زانيوه هه موو خهونيك سروشيكه له خوداوه... بهم پيودانگه مه سه له د (دروون) و (شهيتان) يان له بېر كړدوه.. له ههر خهونيكش دا ئامازيه كيان ده بېنى بو ئه وهى سبجه ينې پو ددات. بهم هوپه وه له نيو موسلمانان بوپه زانستىكي تايهت و دان پيدانراو.. (ابن خلدون) له (مقدمه) كهى خوى دا به شيكى ته واوى بو زانسته داناوه... بهم وته شه ددربارى زانستى ليكدانه وهى خهون كو تاى بهو به شهى (مقدمه) كه ديئى كه ده لئيت: (ئهو زانسته، زانستىكه به تيشكى پيغه مبه رايه تى روناك بو ته وه، به هوى ئهو پيودنديه له نيوانيان دا ههپه، وهك له فهرموده دى "صحيح" يش دا هاتوه، خوداش زانتره)^(۱)

ئيبى سىرين:

گه وره ترين كه سى كه له نيو موسلمانان دا به ناوبانگ بېت له بوارى خهوپه رزيئ كړدن دا (محمد كورى سىرين)، فه قيهى ناسراوه.. ته نانهت دهگونجيت نازناوى (نه رتميدوسى عهره بى) ليبنريت... له زانستى خهوپه رزيئ دا، چه ندين په رتووك ددرينه پال (ابن سىرين)، ههر چه نده گومان وايه هه نديك لهو په رتوكانه ياخود هه موويان دانراوى ئهو نه بن... ابن سىرين سالى (۱۰۸۱ كۆچى) مردوه... ئه مهش يانى

ئەو لە سەردەمىڭدا ژياۋە كە خەلگى دانانى كىتەبىيان بەو بەربلاۋىيەى لە دوايى دا سەرى
هەلدا دەست نەدا بويى .. تەننەت لەوانەيە ئەو كىتەبەنى ناۋى (ابن سىرىن)يان
لەسەرە لە دواى مردنى ئەو دانراين و ناۋى ئەويان بۆيە خراۋەتە سەر تاكو لە نىۋ
خەلگى دا رەۋاج پەيدا بىكات... ئەمەش سەير نىيە، چونكە ناۋى ئەو پىاۋە بوە
ئەفسانەيەكى وا كە ناۋبانگىكى فراۋانى ھەبوو، بە رادەيەك خەلگى دياردەى نائاساييان
دەدايە پالى، كت و مت وەك (يوسفى راستگۇ) سلاۋى خواى لى بى.

كاتى ئەم چەند دېرە دەنوسم، لە پەراۋگەكەمدا، پەرتوكىكم لە بەردەست دايە، كە
دراۋەتە پال (ابن سىرىن) بە ناۋى (كتاب تفسير المنامات الكبير)... بە چاپىكى ھەرزان
چاپكراۋە... لە كۆتايىيەكەش دا (كتاب المندل) چاپكراۋە.. لە ديدى وان دا ھەر دوو
بابەتەكە لە يەك سەرچاۋە ھەلدەقۇلن.. وەك ئاشكرايە ئەم پەرتوكە و ھاۋشپەدەكانى
لە ناۋ خەلگى دا رەۋاجىكى زۆريان ھەيە.

ۋەرگىرانى ئەرتەمىدورس:

نزيك بە سەد سائىك لە دواى كۆچى دوايى (ابن سىرىن)، (حنىن كورى اسحاق)
ھەستا بە ۋەرگىرانى پەرتوكەكەى (ئەرتەمىدۇس) بۇ سەر زمانى عارەۋى.. لە نىۋ
موسلمانان دا ئەو ۋەرگىرەنە رەۋاجىكى زۆرى پەيدا كرد.

سەردەمىك بە سەر موسلمانان دا تىپەرى، وايان بىر دەكردەۋە. بىرى يۇنانى باشتىن
بەردەنجامىكە كە ئاۋەزى مەۋزۇ بەدى ھىنابى... لەوانەيە خۇشچاللىش بوۋىن كاتى
بىنيويانە لە پەرتوكەكانى (ئەرتەمىدۇس) دا گونجاۋيەك بەدى دەكرى لە تەك ئەو
فەرەمۇدانەى كە لە پىغەمبەرەۋە گوزارۋەتەۋە.. كەۋاتە شتە ماقول و شتە
گوزارۋەكان پىكەۋە گونجاۋن... ئەمەش پەرى ئەۋپەرى ئەو بىر و بۆچونانەيە كە
موسلمان بىتۋانلى پىى بگات.

جىگەى سەرنجىشە كە دەبىنن لىكچونىكى گەۋرە ھەيە لە نىۋان دانراۋەكانى
(ئەرتەمىدۇس) و ئەو دانراۋەنى دراۋەتە پال (ابن سىرىن). دكتور (توفىق الطويل)

ئەم لىكچوونە دەگىرپتەۋە بۇ لىك نىكى بىر كىردنەۋە و بۆچونى گەلان لە بارەى خەۋنەۋە.^(۲)

ئەز پىشتىگىرى دىكتۇر تەۋىل ناكەم لەو راپەدا.. بەلكو وا دەبىنم مۇسلمانان چۈنەتە ژىر كارىگەرى بىر كىردنەۋە و راپازەگەى ئەر تەمىدۆسەۋە. بۆيە رپەرەۋى ئەۋيان گرتەۋە لە دانانى پەرتوكەكانىاندا.. ئەۋەشيان لە بىر نەچۈە كە لە كۆتايى دا ناۋى (ابن سىرىن) لەسەر پەرتوكەكانىان دابىنن.. لەۋانەيە ھەر دوو راكەش راست بوۋىن.

خەۋن و ئاكارى پۇژانە:

ھەندى لە خەلكى گەشتونەتە رادەيەك، شەۋ ھەر خەۋنى دەبىنن، يەكسەر بەياني دەچنە لاى رافەكارى تاكو پىيان رابگەيەنيت خەۋنەكە چ ھەۋالىكى نادىارى تىايە بۆيان و چ مانايەكى ھەيە... تەنات لەۋانەيە ھەندىكىان پەژىۋان ببنەۋە لە سەفەرپىكى گىرنگ، يان ھاۋسەرگىرەيەكى گونجاۋ رەت بكنەۋە، ياخود رپكەۋتنىكى بازىرگانى پوچەل بكنەۋە، ئەگەر لە خەۋنىدا ئامازەيەكى مەترسى بىنى، بە گۆپرەى ئەۋەى رافەكارەكە بۆى لىك دەداتەۋە.

ھەندى لە رافەكاران زۆر بىرتىز و كارامە بوۋن لە دەرھىنانى ئامازە لە ھەر خەۋنىك دا كە كەسك بىبىنيت... ئىنجا ئامۇزگارى دەكەن بۇ كىردنى ئەۋەى پىۋىستە بۇ خۆدەرباز كىردن لە خرابەيەك ياخود بۇ دەست كەۋتنى خىرپكى چاۋەرۋان كراۋ. لە كاتىكىش دا خەلكى رافەكارىكى زىرەكىان دەست نەگەۋى بۇ لىكدانەۋەى خەۋنەكانىان پەنا دەبەنە بەر ئەۋ پەرتوكانەى لە بازار دا ھەن. واشيان پى باشە ھەر چۆن ھەيە ناۋى (ابن سىرىن) بە سەر ئەۋ پەرتوكەۋە بى.

پەرتوكەكانىش (ئاسايى) پىك دىن لە چەند بەشى جۇراۋجۇر.. بەشى بۇ بىنىنى خۇداى گەرە لە خەۋن دا.. بەشى بۇ بىنىنى فرىشتە و پىغەمبەرەن.. بەشى بۇ بىنىنى خۇر و مانگ و ئەستىرەكان.. بەشى بۇ بىنىنى باران و ھەرە بروسكە... بەشى بۇ نەينى دار و درەخت و بەر و بوم و دانەۋىلە.. بەشى بۇ بىنىنى زى ئافەرت.. بەشى بۇ بىنىنى ھىستىر و گۆلدرىژ و ئەسپ... بەشى بۇ بىنىنى ئەندامەكانى مرقۇ و ... ھتە. جا

ئەگەر كەسێك لە خەونی دا شتێ لەو بابەتەى بىنى، پەرتوكەكە دەكاتەو و لە بەشى تايبەت بە خەونەكەیدا دەگەرێت... و گەر خوا بىهویت مەرامەكەى دەستگیر دەبێت!

گرنگى ڕافەكارى خەون:

خەلێ ڕافەكارى خەونيان بە لاو و باشترە لە كتیبى تايبەت بەخەون (خەونامە).. چونكە خەونامە تەنها بەشیوێهەكى گشتى مەسەلەكان باس دەكات.. بەلام كەبى ڕافەكار دەتوانێت بە وردى و بە پى پىوێستى ئەو جیگەى تىای دایە خەونەكانى ڕافە بكات... بۆ هەر كەسێكىش ڕەچاوى بارودۆخ و ئاكار و ڕەوشى دەكات. دەگێرنەو: كەبى ڕافەكار (ابن سیرین)، خەونێكى دى بوو، لە خەونی دا بانگى داو بوو.. (ابن سیرین) پى دەلێت: دەستت دەبرێت.. ئنجا پیاوێكى تر هات كە خەوێكى هاوشیوێ ئەو خەوێ دى بوو... بە وى گوت: حەج دەكەیت.. ئامادەبووان زۆر سەرسام بوون لەو دوو لێكدانەو جیاوازى بۆ یەك جۆر خەون كرا.. لەو بارەو پرسىاریان لە (ابن سیرین) كرد، ئەویش بەمجۆرە وەلامى دانەو: یەكەمیان پیاوێكى شەڕانگێز و خرابەكار دیارە، ئەو بانگ دانەش لە خەونی دا دیوێتى بەلگەى لەسەر ئەوێ كە (دزە)، دیارە دزیش دەستى دەبرێت، ئەمەش بە بەلگەى ئەم ئایەتە (وَأَن مَّؤْن اِيْتَا الْعِيْر اَنكُم لَسَارِقُوْن)، بەلام پیاوێ دووهم لە ڕوخسارى دا "چاكەكارى" دەبىرنێت، بانگ دانەكەشى بەلگەى لەسەر ئەم ئایەتە (وَأَن فِي النَّاسِ بِالْحَبْجِ).. دواى لێكدانەوێكەى پێشەوا (ابن سیرین) بۆ هەر دوو كەسەكە هاتە دى^(٣)... وَللّٰهِ فِيْ خَلْفِهِ شَوْنٌ.

هەندى چىروكى كۆمەلایەتى:

دەگێرنەو كەبى ڕافەكار زۆرى ژنەكەى خۆش دەوێست، جارىك دەچێت بۆ سەفەرى.. لەخەودا دەبىنێت ژنەكەى خەوتو.. دوو بەران لە سەر زى ژنەكە شەڕە قۆچ دەكەن.. یەكێیان ئەوێترى خۆناوى كرد... ئەم خەونە وای لێكرد لە ژنەكەى دوور بكەوێتەو هەر چەندە زۆرىشى خۆش دەوێست.. بەلام نەیتوانى زیاتر ئارام بگرێ.. ڕۆشتە لای ابن سیرین و خەونەكەى بۆ گێراپەو.. ابن سیرین گوتى: لە ژنەكەت دوور

مهكهوه، چونكه ژنيكي نازاد و پاكه، هر كه بيستويه تي تو له سه فھر ده گه رپي ته وه، ويستويه تي تو كي نه و جي گه يه هه لېكه نيټ... نه شي تواني وه تو كه كه هه لېكه نيټ، نجا تر ساوه له وه ي زو و بگه ي ته وه سه ري، بويه تو كه كه ي به گويان (د مربريني و مرگير) لابر دووه، گويزان هكش جي گه كه ي بريندار كړدوه، نه گه ر هز نه كه ي ته مه سه له كه پون بگه ي ته وه، برېو هر ئيسته سه يري جي گه كه ي بكه، ده بينيت بهر موسلداني ژنه كه ت برينداره و نه وه ي من پيټي ده ليم راس ته... پياو ه كه روست و بيني قسه كه ي (ابن سيرين) راست و دروسته.⁽⁴⁾

هه روه ها ده گير نه وه پياو يك له خهوني دا ده بينيت هي لكه ده شي نيټ و سپينه كه ي ده بات و زهر دپنه كه ي برېك ده دات.. هاته لاي (ابن سيرين) و خهونه كه ي بو گير پايه وه... (ابن سيرين) دا وای لي كړد سويند به خوا بخوات كه به راستي نه وه ي له خهوني دا بيني وه... كابر ا سويندي خوارد.. له و كاته دا (ابن سيرين) فه رماني كړد كابر ا بگرن و بيده نه ده ستي سولتان، چونكه نه و كابر ايه قه بر هه لده گير پي ته وه و كفني مر دوه كان ده دزيټ... كابر ا گوتي: (كه و رهم من له بهر ده ستي تو دا په شيمان دمبه وه و هه رگيز نا گه رپي مه وه بو كړدني نه و كار ه).⁽⁵⁾

به سه رهاتي كي تر ده گير نه وه، كه له و دوو چير و كه ي پيشو و ده چيټ، ده لئ ن: كابر ايه ك هاته لاي نيمام (جه عفه ري صادق) خهوني كي دي بو و و بوي گير پايه وه... پوخته ي خه و كه ي نه وه يه كه له ده فري كدا ناني خوارد وه و ده فركه مي روله ي تيا بو وه... نيمام پر سياري لي كړد نيا زني هه يه و خزمه تكار يشيان هه يه له مال دا خزمه تيان بكا ت... پياو ه كه گوتي: به ئي.. نيمام ناموژگاري كړد خزمه تكاره كه د مر بكا ت چونكه خيري تيا نيه... پياو ه كه گوي پايه لي له قسه كه ي نيمام كړد و خزمه تكاره كه ي فروشت... كه ژنه كه ي نه مه ي بيست له مال دمر چوو، هه لات.. دواتر له شاري (حران) بينر ابو و كه خزمه تكاره كه ي له گه و ره تازه كه ي كر پيو يه وه و شوي پي كړد بو...⁽⁶⁾

به سه رهات و چير و كي ناوها زورن و نامار ناكړن.. ئيمه وه ك نمونه نه مانه مان نوسي، له وانه يه راستي ش نه بي... به لام ده كړينه به لگه له سه ر راده ي كاري گه ربوني خه لكي به خهون و نه و لي كدا نانه وه ي رافه كاران بوياني دمكه ن.

ئادابی خەون لای پیاوانی شەرئەنس:

هەندئ لە زانایانی شەرئ پێیان وایە وا چاکترە کەسی برۆدار خۆی ئامادە بکات بۆ وەرگرتنی سروش لە کاتی خەوتن دا...خۆئامادەکردنەکەش بریتیە لە نینۆک قرتاندن و خۆشتن لە لەش پیسی و دەست نوێژ گرتن.. ھۆیەکەشی ئەوھە گیان کاتی خەوتن کە لە لەش دەچیتە دەرئ، مۆلەتی پێنادرئ بسوپیئەو بە دەوری عەرش دا یا خود کرپۆش بۆ خودا بەرئ ئەگەر خۆی ئامادە نەکردبێ.

ھەر چەندە برۆدار باشتەر خۆی بۆ نوستن ئامادە بکات ئەوئەندە خەونەکە ی راست دەبێ.. باشتەر بۆی ئەگەر و بەدئیک پاك و لە سەر راخەری پاکژ بنوئ... نابێ برسی بیت یان زۆر خۆری کردبیت.. ھەروەھا ئەبێ بەر لە نوستن دور بکەوپیئەو لە خواردنی پیاز و خۆراکە بۆناخۆشەکان.. چونکە ئەو خواردنە خەونی پوچەلئ پێ دەبینن.. باشتەین خەون ئەوھە لەسەر پشت بیت.. خراپیش نیە گەر مەرۆف لە سەر لای راست دا بنوئ، چونکە پیغەمبەر ئارەزوئ لەوہ بوہ ھەرچی کردەوھە بەلای راست بیکات. ئەگەر مەرۆف ھەر شتیک زیانەخشی لە خەو دا بینئ، پیویستە لە سەری بلئیت: (استغفر الله من شر رؤياي هذه ان تضرنني في ديناي و آخرتي) دواتر سئ جار تف بکات بەلای دەستی چەپی دا.^(٧)

رایەکی نامۆ:

لە نیو پیاوانی شەرئ دا رایەکی نامۆ بلأو بۆئەو و راکەشیان داوئە پال فەرمودەھەکی پیغەمبەر... راکەش ئەوھە خەون نایەتە دی لە کاتیکدا نەبێ کە مەرۆف خەونەکە ی بۆ گەسیکی تر بگێرپیئەو.. بۆیە پیویستە لەسەر ھەر کەسئ کە خەونیکی زیانەخش دەبینئ بۆ کەسی باس نەکات و لە ناخی خۆی دا بیشارپیئەو تاکو لە زیانەکانی بەدور بیت... چونکە ھەرکە گێرایەوہ بۆ کەسیکی تر، وەك چۆن دەگێرپیئەوہ ئاوا خەونەکە دیتە دی و دەبیتە راستی.

ههنديكي ترين لهه پوهه زور توند پوهن و ههرچي گرنكي ههيه له خهونيان وهرگرتوتهوه... بهلكو گرنكيان داوه به باسكردني خهونهكه، نهه مهسهلههشيان ناوناوه (ئادابهكاني گيرانهوهي خهون)... نهههش ياني خهون دهكهويته سهر به راستي يان به درو گيرانهوهي.. له بهر نهوه پيوسته مروف زور به ناگا بيت له گيرانهوهي خهون دا... تهناهت نابي هيندهي تالي موو دروي تيدا بكات (له كوردهواري دا دهليين گوايه ههر كهس به درو خهون بگيرپتهوه، خودا له روژي بهري دا فهرماني پي دهكات كه جو به ديوار دا ههلبگيرپت... دياره نهه قسهيهش له ئاوا بيركردنهوهيهكهوه هاتوته نيو كوردان - وهرگيپ)

جا گهر مروف به درو خهونيكي گيرپتهوه، نهوا چوني به درو گيرپتهوه ئاوا بهراست ديته دي، به درو چ رووداويكي گيرپتهوه گوايه له خهون دا ديويهتي نهو رووداوهي لي ديته دي.. ئنجا سوديشي نيه گهر له دوايي دا دان بنيت بهوه داكه دروي كردوه... نمونهي نهوهش نهو زيندانيه بوو كه ويستي به (يوسفي راستگو) رابويريت و گالتهي پي بكات.. خهونيكي بو گيرپتهوه كه نهي ديوو.. يوسف خهونهكهي وا بو ليك دايهوه كه له خاچ دهرپت و پهلهوهر له پيستي سهري دهخون به دهنوك... نهوه بوو كابراي ههزار دواي سي روژ له خاچ درا.. ههر چهنده دانيشي نا بهوه دا كه خهوني واي نهديوه و دروي كردوه^(۸)... رهنكه له دواي خاچ درانيشي به هوي دروكهيهوه چوبيته دوزهخهوه.

فيليكي ليزانانه:

ميژوو باسي كابرايهكمان بو دهكات له سهردهمي (مههدي عهباسي) دا كه لهسهرحهمي خهلكي ريزپهر ببودهوه، و لاي وابوو خهون له ژير كاريگهري دالغهكاني مروف دايه بهر لهوهي بخهويته... و هيچ پهيوهنديهكي بهسروشوه نيه... نهه رپاهشي قوستهوه بو ههلهتاندني (مههدي) و وهرگرتني پوستيكي بالاي دهولته.

پوختهي بهسهرهاتهكش ئاوايه: نهه كابرايه هاته لاي (مههدي) و پي راگهيانند: خهلافهتهكهت سي سال دريژه دهكيشيت... مههدي سهري لهه پيش بينيه سورما...

رنگە لە ناخی خۆشەوه پێی خۆش بوبێ... بۆیە داواى لە پیاوکه کرد بەلگه‌ی بداتى
لەسەر راستى قسه‌كه‌ى ... پیاوکه‌ پېشتر فيلى خۆى ئاماده‌ کردبوو بۆ ئەم داوايه ... به
مه‌هدى گوت: لە خەونت دا کۆمه‌لى ياقوت ده‌بينى كه‌ ئەمدىو و ئەودىويان ده‌كه‌يت....
كه‌ ده‌شيان ژميريت ده‌بينى ژماره‌يان سى ياقوته، ئنجا ژماره‌ى ياقوته‌كان بريتييه‌ له
ژماره‌ى سالانى خه‌لافه‌ته‌كه‌ت.

شەوى داهاتوو مه‌هدى هه‌موو ئەوه‌ى كابرأ پېى وتبو له‌ خه‌ونى دا دىبوى ... بۆيه
به‌يانى ناردى به‌ شوپن كابرأ دا و زۆرى پې به‌خشى و پۆستى (قه‌زا)يشى پېدا^(٩) ... دواتر
له‌ كابرأيان پرسى چۆن توانىويه‌تى ئەو فيله‌ سه‌يره‌ پړك بخت... له‌ وه‌لامدا گوتى:
كاتى باسى ياقوته‌كانى بۆ مه‌هدى كردوو، واى بۆ باسكردوه‌ كه‌ ببېته‌ ماخۆلانى نيۆ
دلى و له‌ ناخيه‌وه‌ هه‌ميشه‌ بىرى ليكاته‌وه‌... جا كه‌ (مه‌هدى) خه‌وتوه‌، خه‌ونى به‌وه‌وه‌
ديوه‌ كه‌ له‌ ناخيدا باسكردوه‌ و دالغه‌ى پېوه‌ لىداوه‌.

ليكدانه‌وى ئيبين خه‌لدون:

(ئيبين خه‌لدون) له‌ باره‌ى خه‌ونه‌وه‌ رايه‌كى هه‌يه‌ كه‌ دروست له‌ راي كابرأ فيلباز
ده‌چيى ... پېده‌چيى له‌ هه‌ندى په‌راوى ميژووى دا چىرۆكى ئەم كابرأيه‌ى
خويندبىته‌وه‌، له‌م چىرۆكه‌وه‌ ليكدانه‌وه‌ جوانه‌كه‌ى خۆى له‌باره‌ى خه‌ونه‌وه‌
هه‌لگۆستبىت.

(ئيبين خه‌لدون) ده‌ليى: مرقف گهر به‌ر له‌ نوستن له‌پوى دىرونيه‌وه‌ خۆى ئاماده‌
كردبىت بۆ شتيكى ديارىكراو، ئەوا له‌ خه‌ونى دا ئەو شته‌ ده‌بينىت و سودى لى
وهرده‌گرىت ... وا دياره‌ (ئيبين خه‌لدون) گوئ نادا به‌وه‌ى پياوانى شهرع له‌ پرووى
(ئادابه‌كانى خه‌ونه‌وه‌) باسى ده‌كه‌ن. وه‌ك نينو‌ك كردن و ده‌ست نويزگرتن و نويزكردن
... لای (ئيبين خه‌لدون) هه‌ر شيوازيك ببېته‌ هۆى ئاماده‌ باشى دىروونى ئەوا مه‌به‌ست
ده‌پيكيىت.. ئىدى هيج حياوازيى نيه‌ له‌ نيوان نويزكردن و خويندنه‌وه‌ى ته‌ليسمى
جادوبازه‌كان دا.

ئهو وا ده زانیت، ددروونی مروؤف گهر بهر له نوستن ئارمزووی ههر شتیکی کرد، له خهونی دا دهی بینیت... (ئیبین خه لدون) له م پوهوه نمونه و شیوازیك باس دهکات که ده لیت له ماتماتیک زانه کانه وه دیویه تی، خو شیی تافی کردو ته وه و خهونیکی زور سهیری دیوه، به هوؤی خهونه که وه هه ندئ شتی دهرباره ی خوؤی ده سته که وتوه که زوری هز به زانینیان کردوه.

(ئیبین خه لدون) به و شیوازه ده لیت (شیوازی حالومی).. پوخته که شیی ئه وه یه مروؤف بهر له نوستن ده بی ئهو واژه ئه عجه میانه بلیت (تماغس بعدان یسواد و غداس نو فنا غادس) ئنجا بنویت، له خهونی دا کابرایه ک دیت و پیی ده لیت (من سروشتی ته واوتم) ههر ئهو پیاوه ودلامی هه موو ئهو پرسیارانه ده داته وه که کابرای نو ستوو لیی دهکات... له باره ی ئهو شته شاراوانه وه که هز دهکات بیان زانیت ۱۰...

(ئیبین خه لدون) هیچ توانایه کی ئه فسووناوی یان نه ئینی یه کی شاراوه له و وشانه دا نابینیت، چونکه ئهو وشانه هیچ نین جگه له کو مه لئ واژه ی وشک که بوؤ خو یان هیچ واتایه کیان نیه... به لام سودیان له وه وه په یدا ده بی که کابرای خه وتوو متمانیه ی پی په یدا دهکات. ئه م متمانیه ش ئاماد دباشیه کی ددروونی تیدا دروست دهکات که بتوانین سروش وهر بگریت یان غه یب ئاشکرا بکات و بخوینیت وه.

کورتیه بهر نه جامگیریه کی میژووی:

ده لئین یه کی که له به هیزترین ئهو هو یانه ی هانی (مه ئمون) یان دا، تا کو په رتو که (یوانانی) یه کان وهر بگریتته سهر زمانی عه رهبی، خه ونیک بوو که بینیی بوی... شه وی له خهونی دا وای زانیوه که (ئهرستو تالیس) له سهر کورسی له ته نیشتی یه وه دانیشته... (مه ئمون) ریزی زوری لی ددگریت... وای هات به خه یال دا که له باره ی هه ندئ پرسی فله سله فیه وه پرسیار ی لی بکات... بو یه ئه م دیالوگه ده که ویتته نیوانیانه وه:

مه ئمون: چاکه، چی یه؟

ئهرستو: ئهو شته یه که ئاوه ده کان به جوان و چاکی بزانی.

مه ئمون: ئنجا چی تر؟

ئەرستۆ: ئەودى ياسا و شەرىعەتەكان بە جوان و چاکی بزائن.

مەئمون: ئنجا چیت؟

ئەرستۆ: ئەودى جەماوەر بە چاکی بزائن.

مەئمون: ئنجا چیت؟

ئەرستۆ: ئنجا ... ئنجا هیچ^(۱۱)....

زۆرتىنى گومان لە سەر ئەودە (مەئمون) دواى ئەودە زۆرى لەسەر خویندۆتەودە و زۆرىشى لەبارەودە بىنیوە ئەوجا خەونەكەى بە (ئەرستۆ)وە دیوە .. وەك زانراویشە (مەئمون) موعتەزىلە بوو... بە شیوەیەكى گشتى موعتەزىلە ریز لە ئەرستۆ و فەیلەسوفەكانى ترى یۆنان دەگرن، هەر وا بە سەرچاوەگەلى گەورەیان دەبینن بۆ ئاوەزى مرقوف... بەندەش وام دى بە خەيال دا كە (مەئمون) زۆر سەرسام بوو بە ئەرستۆ... تەنانەت رەنگە بە پىرۆز و پیغەمبەرىشى دانابى.. ئەمەش سەیر نیە، چونكە موعتەزىلە، كە مەئمونیش یەكێكە لەوان، پێیان وابوو ئاراستەكارىەكانى پیغەمبەران پێویستە هاوتا بێت لە گەل تیگەىشتەكانى ئاوەزى كامل دا.

هەر چۆن بىت، ئیمە دەتوانین بڵێن: ئەو خەونەى كە مەئمون دیویەتى، یەكێك بوە لەو هۆكارە بەهیزانەى كە هانیان دا پەرتوكە یۆنانیەكان وەرەگێرێتە سەر زمانى عەربى و پارە و سامانیكى زۆرىش لەو پێناوەدا خەرج بكات.

جگە لەوەش دەلێن گوايە (مەئمون) هەرهەشى لە پادشای ئەو كاتەى پۆم كردود، بە جەنگىكى بىنامان، ئەگەر بێت و ئەو پەرتوكانەى بۆ ئەنیرێت كە زانستە كۆنەكانیان تێدايە و لە ولاتەكەى وى دا هەلگیرااون.

دەگێرنەو: مەئمون جواوى ناردە سەر دەستەلاتدارى (صقلية) و داواى لێكردبوو كتیبخانى بە ناوبانگەكەى (صقلية)ى بۆ بنیرێت... دەستەلاتدارى (سەققەلیە) پیاوانى دەولەتەكەى خۆى كۆكردووە و ئەم داوايەى (مەئمون)ى خستە بەر دەمیان... مەترانى گەورە، لە وەلامدا پێى گوت: (بۆى بنێرد، دەى بەخوا ئەو زانستە بچنە نێو هەر نەتەودىەك، ئەو نەتەودىە خراب و بۆگەن دەكەن) ... ئەو بوو دەستەلاتدارەكەى گوى پرايەلى راویژەكەى بوو، كارى پێكرد.^(۱۲)

هەندى لە موسلمانە دۇگماكان پېيان وايە (مەتران) راگەى تەواو بوو، لە ديدى
ئەواندا فەلسەفە بچىتە نيو هەر كۆمەلگەيەك گەندەل و خراپى دەكات (فمن منطق فقد
تزدق) ئەگەر ئەو راپە پەسەند بىت، ئەوا دروستە بۆمان بلىين: كۆمەلگەى ئىسلامى بە
هۆى خەونىكەوۋە ئاوا خراپ بوو، كە مەئمون ديويەتى.. جا سەد برىا ئەو خەونەى
نەديبا و واى نەكردايە.

په راويزه كاني به شي سي يه م:

- ۱- بنواړه: ابن خلدون، المقدمة، ل ۴۷۸.
- ۲- بنواړه: توفيق الطويل، الاحلام، ل ۱۹۲ - ۱۹۳.
- ۳- بنواړه: ابن سيرين، تفسير المنامات الكبير، ۸.
- ۴- بنواړه: ه.س، ل ۳۳.
- ۵- بنواړه: ه.س، ل ۵۶.
- ۶- بنواړه: ه.س، ل ۵۳.
- ۷- بنواړه: توفيق الطويل، الاحلام، ل ۱۰۱ - ۱۰۴.
- ۸- بنواړه: ابن اسحاق الثعلبي، قصص الانبياء، ل ۷۳.
- ۹- بنواړه: بؤمان ههيه بليين موسلمانان ريشيشيان له دهست دا له نيوان ئه م قازيه فيلبازو و ئه و خهليفه خهله تاوه.
- ۱۰- بنواړه: ابن خلدون، المقدمة، ل ۱۰۵.
- ۱۱- بنواړه: احمد فريد الرفاعي، عصر المأمون، ج ۱ ل ۳۷۷.
- ۱۲- بنواړه: ه.س، ج ۱، ل ۳۷۵ - ۳۷۶.

بەشى چۈرەم :

كارىگەرى خەۋن لە سەر بىر و باۋەرە ئىسلامىيەكان

بىننىنى پىغەمبەر (د.خ) لە خەۋن دا :

لە نىۋ موسلمانەكانى چاخەكانى ئەم دوايىيەدا، بىرۈكەيەك بالۇ بۆتەۋە، و كارىگەرى زۆرى دانائە لە نىۋ ژيانى فيكرى و كۆمەلەيەتىيان دا... بىرۈكەكەش ئەۋەيە گەر لە خەۋن دا يەككىيان پىغەمبەر (د.خ) بىننى، وەك ئەۋە وايە بە راستەقىنە بىننىيىتى... ھەرۈھا دەست دەكەنە ھىنانى ئەۋ گوتە و ھەرموودانەى كە پىغەمبەر لە كاتى خەۋن دا پىيان دەئىت، وەك ئەۋەى ھەرموودەى (صحيح) بن و، رەۋا نەبىت بۇ موسلمانان گومانىان ئى بكنە.

گەر بىشگەرپىن، دەگمەن نىن ئەۋ موسلمانانەى كە ھوكمە شەرىعيەكان دەگۆرن يا خود رافەى تايبەت دەكەن بە گوڭرەى ئەۋ گوتانەى پىغەمبەر لە خەۋن دا پىي گوتون... خوينەر رەنگە سەرىشى سۈر بىننىت كە دەبىننىت لە نىۋ پەرتوكەكانى ھەرمودە دا، ھەندى ھەرمودە نوسراون، كە سەرچاۋەى گىرانەۋەشيان يەككىك لەۋ كەسانەيە كە بەخەۋن پىغەمبەريان دىۋە و ئەۋ قەسەيەى پىگوتە.

لە نىۋ خەلىكى دا گوتەيە بالۋە كە دەئىت: (ھەر كەس بمان بىننىت بە راستى بىننىۋىنى)... ئەۋەش يانى ھەر كەس يەككىك لە پىغەمبەريان يان ئەۋلىياكان لە خەۋن دا بىننىت ئەۋە ھەر بە راستى بىننىۋىيەتى... ئەمەش لە بەر ئەۋەيە كە شەيتان ناتوانى لە خەۋن دا خۇى بىكاتە پىغەمبەرى يان يەككىك لە ئەۋلىياكان.

گەر كەسىكى بىرۋا پىكرۋ ھەرمودەيەكى پىغەمبەريان بۇ بگىرپتەۋە كە لە خەۋن دا پىي وتە، ئەۋا كارى پى دەكەن... ھىچ رەخنەيەك ئاراستەى ھەرمودەكە ناكىرىت تەنھا لە رۋوى (سەنەد)كەى و راستگۆيى ئەۋ كەسەۋە نەبىت كە خەۋنەكەى گىراۋەتەۋە... جا ئەگەر متمانەيان ھەبىت بە سەنەدەكەى و ئەۋ كەسەى كە خەۋنەكەى گىراۋەتەۋە، ئەۋا ھەرموودەكە بە (صحيح) لە قەلەم دەدەن.

د مېرمنې نه‌وه‌كې

كه ده‌يويت پيغه‌مېر له خه‌ون دا بڼيت:

ثيمام (ابوالحسن الملطي) له پهرتو كه‌كې دا (التنبية و الرد) به‌شيكي تايبه‌ت دادمنيت بؤ باس‌كردنې نه‌وه‌كې ده‌يويت پيغه‌مېر له خه‌ونې دا ده‌بڼيت، نه‌وه‌ له محمه‌دي كورې عوكاشه‌وه ده‌گيرپته‌وه كه معاويه‌ي كورې حمادي كرمانې له زوهره‌وه بؤي گيرپاوه‌ته‌وه و گوتويي: (هه‌ر كه‌س شه‌وي هه‌يني خو‌ي بشوات و دوو ركات نويز بكات و له دوو ركات نه‌ويژه‌دا هه‌زار جار سورته‌ي "قل هو الله احد... بخويني، نه‌وه شه‌وه پيغه‌مېر ديته‌ خه‌وي...).

(ثيبين عوكاشه) خو‌ي نه‌م شيوازه‌ي تاقې كردوته‌وه و دواي چه‌ندين نارچه‌تي و تنه‌گ و چه‌له‌مه سه‌ركه‌وتنې به‌ ده‌ست هي‌نا.

ثيبين عوكاشه ده‌لييت: (.. شه‌ويكي ساردم به‌سه‌ردا هات، خو‌م شو‌رد و دوو ركات نويزم كرد، ئنجا چوومه جيگه‌ي خه‌وه، كه‌ميك نوستم، دوباره هه‌ستمه‌وه و خو‌م شويته‌وه و دوو ركات نويزي ديكه‌م كرد، خه‌ريك بوو رږډ ده‌بويه‌وه ته‌واو بووم له دوو ركات نه‌ويژه، ئنجا پالم دا به‌ديواره‌كه‌وه و روم له قيبله‌ بوو، بينيم وا پيغه‌مېر هاته ژوورئ ... روي وه‌كو مانگ وا‌بوو له شه‌وي چواره‌ دا... كه‌رده‌ني وه‌ك بلوري زيو وا‌بوو كه به‌ تولي زير نه‌خشي‌نرابي به‌هه‌موو بيگه‌ردې و پاكيه‌كيه‌وه... دوو پارچه‌ي يه‌مه‌ني پيوه‌ بوو، يه‌كياني كرد بوه به‌ري و يه‌كيكي‌ترياني له خو‌يه‌وه ئالاندي‌وو ... پيغه‌مېر هات و له سه‌ر قاجي راستي هه‌لوه‌سته‌يه‌كي كرد و قاجي چه‌پي به‌رز كرده‌وه (بؤ هه‌نگاوانان - وهرگير) ويستم بلنيم: سلاوي خوات لي بي... نه‌وه پيش ده‌ستي كرد و گوتي: سلاوي خوات لي بي ... هه‌زم ده‌كرد ددانه‌ شكاوه‌كې بڼينم، نه‌وه بوو زه‌رده‌خه‌نيه‌كي كرد و سه‌يري ددانه‌ شكاوه‌كېم كرد... گوتم نه‌ي پيغه‌مېرې خوا! فوقه‌ها و زاناکان له سه‌ر من ناكوكيان تيگه‌وتوه... من بؤ خو‌م چه‌ند "اصوليكي سونه‌ت" م هه‌يه بيخه‌مه به‌ر ده‌ستت؟ فه‌رمووي: به‌لي...)

ننجا (محمد كورې عكاشه) نهو بير و بۆچونانهى خوى دژميريت كه پيغهمبره رهامه ندى له سهرىان دهرېرپوه... ئەمانه هه نديكن له بير و باوه رهاكانى: (قاييل بوون به قهزاي خودا، خودان به دهستى خواوه، ئارامگرتن له سهر فهرمانى خودا، برېواوون به قهدهرى خوا به چاك و خراپيه وه، وازهينان له رقه به ريتى دم به دمه له ئاين دا، مهسح كردن به سهر "خوف" دا، جيهادكردن له گهل نه هلى قيبله دا... ئارامگرتن له ژير به يداخى سولتان به سته م و دادپه روره كانيه وه.. دهرنه چون به شمشير بو دژايه تى نه ميرهاكان - با سته م كاريش بن - دهست كوتا كردن له هاوه له كاني محمد... باشترين كه سانيك لاي خودا له دواى پيغهمبره برىتين له نه بو به كر ننجا عومهر و ننجا عوسمان و ننجا عهلى (...).

(ئيبين عكاشه) سيشه و له سهر يهك، نه م بير و باوه رانهى خوى دهخسته به رده مى پيغهمبره، به لام ههستى به هه ندى دوودلى كرد كاتى عوسمانى له پيش عهليه وه باس ده كرد، پيغهمبره ههستى به وه كرد كه له دلپايه تى بويه فهرمويه تى (ننجا عوسمان، ننجا عهلى) نه ميه سى جار دوباره كردو ته وه و چاوه كانيشى فرميسكيان لى دهبارى.... ئيبين عكاشه ده لئيت: هه سته م به شيرينيه كه كرد له نيو دل و دهم دا، تا ماوهى ههشت رۆژ هيچ خوراكيكم نه خوارد... هيچ خوارنه وه يه كم نه خوارد وه، تا وام ليه ات لاواز و ته مبه ل بووم له جيبه جيكردى نويزه فهرزه كانيش دا، كاتى نانم خوارد ئيىدى نهو شيرينا يه تيه نه ما... خودا شاهيده له سهر م له وهى ده لئيم، وه خوداش به سه بو وهى شاهيد و گه واهى دهر بيت.⁽¹⁾

خهون و بير و باوه رهاكان:

به سه رها ته كه ي (ئيبين عكاشه) م بويه به دريژى باس كرد، تاكو خو پنه ر دهر ك بكات به وهى، چه نده بير و باوه رهاكانى خه لكى له ژير كارى گه رى خهون دايه... ئاشكرايه (ئيبين عكاشه) له كاتى بېدارى دا باسى لهو بير و باوه رانهى كرد وه كه خوى باسيان دهكات... بويه هه ر ده بى پيغهمبره به خه و بيبينيت و نهو شتانهى پى بلئيت... نهوانه ي (ئيبين عكاشه) باسيان دهكات كۆمه لى بير و باوه ر بوون كه له ژينگه و

دەورو بەرەكەيەو پېي گەشتو و دەستی كەوتو... وەك نەريتی هەموو خەلكی ... پاشتر ئەو بېر و باوەرپانەي راگەياندوو وەك ئەوێ هەر بە راستی لە زاری پېغەمبەرەو هاتبە دەری.

دەگونجیت بېژین لەم سەردەمانەي دوایي دا زۆرینەي بېر و باوەرپى مۆسلمانان بەم شىوازە لە دەروونیان دا جیگیر بوو... مۆسلمانان بېر و بۆچونیکیان هەيە لە دوایي دا پېغەمبەران یا خود ئەولیاكان دین و پشگیری راگانیان دەكەن.. بەو پێیە بەتەواوی لە دەرون و ناخیان دا بنج دادەكوتیت و ئیتیر بە هیچ جۆرئى بواړی ئالوگۆرکردن و گۆرینیان نامینئ.

رەخنەگرتنی كوپری:

شیاوی ئاماژە پێدانە (محمد زاهد الكوثري) بریکاری مەشیەخەي ئیسلامی لە خەلافەتی عوسمانی پېشودا، رەخنە دەگرت لەم بەسەرھاتەي (ئیبین عوكاشە) كە ئیمە باسمان كرد، هەموو رەخنەكانیشی لەو دا قەتیس دەبیت كە (درؤی) داوێتە پال (ئیبین عوكاشە) لە كاتی ئاخافتن دا... ئەمەش یانی (كەوسەري) لە پوی سەنەدەو رەخنەي گرتو لە حەدیسەكە ... وەلى لە پوی تێكستەو نەيگەراندۆتەو بۆ ورتەورتي دەرون، بەلكو گوتیەتی: (ئیبین عكاشە) كابرایەكی درۆزنە و متمانە بە گێرپانەوكانی ناكړئ... كەواتە ئەگەر راستگۆ بوايە ئەوا خەۋنەكەيشی بە پېغەمبەرەو راست دەبوو^(۲)...

خەون و حوكم دان بەسەر پیاوانی میژوو دا:

هەندیک لە مەسەلەي پېرۆز راگرتنی خەون دا گەشتونەتە رادەيەك، رای خۆيان لە بەرانبەر زۆردارانى میژودا دەگۆرن، تەنها لە بەر خەونیك كە پێیانەو دیون و بېگوناھي ئەوانى سەلماندو... (متوكل) یەكێك بوە لە ستەمكارترینى دەستەلاتداران و زیاد لە هەر هەمووشیان ئیسرافكارتر بوە... كەچی زۆرێك لە (محدثین) لێی خۆش بوون و كردووە ناشیرینەكانیان فەرامۆش كردو، چونكە خەونیان دیو پێیەو كە خودا لێی خۆش بوو^(۳)... (تەیمووری لەنگی) ستەمكاری خۆپنپژیش بەسەرھاتیکی ئاواھای هەيە... (ئیبین حەجەری هیتمی) دەگێرپتەو: كابرایەكی قورعان خۆین هەر كە

به لای گۆږه کهی "تهیمووری لهنگ" دا تی دهپهړی ئهم ئایه تهی دهخویندهوه که ددغه رمیت "خذه و فغلوه ثم الجحیم صلوه..." ئهم خودی چه ندين جار دوباره کردهوه... به لام شهوئیکیان له خهونی دا وای دهبینی پیغه مبهړ له جیگه یه کدا دانیشته و (تهیموری لهنگ) له تهنیشته وهیه... کابرا زور توره دهبت له (تهیمور) و پیی دهلیت (بو ئیره ئهی دوژمنی خودا) و ئهیه ویت په لاماری بدات و له تهنیشته پیغه مبهړ لای بدات... پیغه مبهړ (دخ) پیی ددغه رمیت: وازی ئی بیته چونکه ئهو وچه کانمی خوش دهووست... پیاوکه به ترسه وه له خهون راپهړی و ئیدی وازی له خویندنه وهی ئهو ئایه تی نه فرته هیئا که له نزدیکی گۆږه کهی تهیموره وه دهیخویند.

هر (ابن حجر) دهگړپته وه: که تهیمووری لهنگ نه خوش کهوت، ئهو نه خوشیهی که پیی مرد، وهزی زور تیگچوو، پهنگی گۆږا و پوخساری رډش هه لگهړا، ئنجا له هوش خوی چوو که هاته وه هوش گوتی: (فریشته کانی سزا هاتنه سهر سهرم، لهو کاته دا پیغه مبهړی خودا هات و پیی گوتن: برؤن ئهم کابرایه وچه کانمی منی خوش دهووست و له گه ئیان دا به چاکی دهجولایه وه... ئیدی فریشته کان رپوشتن)....

(ابن حجر) لهو باره یه وه ئاوا توانج ددات: ئه گهر خوشه ویستی وچه کانمی پیغه مبهړ نه وهنده سود به خش بی بو ئهو سته مکارهی که که سیك نه بو به ئه اندازهی ئهو سته مکار بیت، ئه بیت بو غهیری ئهو چؤن بیت؟^(۴)

خهون و وچه کانمی پیغه مبهړ (د.خ):

لیردها دمه ویت هه ندی لهو خهونانه بگوازمه وه، که (ابن حجر) لهم روه وه دهیگړپته وه:

۱. یه کیك لهو فقهیه گه وړانهی دانیشته وی شاری (مه دینه) بوون، پستی هه لگرد له وهی نویژی مردوو بکات، له سهر یه کیك له وچه کانمی پیغه مبهړ که ناوی (مغیر) بوو... هؤکاری ئهو نویژ له سهر کردنه شی ئهو بوو که (مطیر) له زیانی دا یاری به کوتر کردوه (واته کوتر باز بووه - وهرگیږ) ... ئنجا کابرای فقهیه له خهونی دا پیغه مبهړ و فاتیمه زهرا دهبینی... فاتیمه پوی ئی وهرچه رخاند... فقهیه که به داوای به زهیه وه، داوای لیکرد پرووی تی بکات، فاتیمه پوی تی کرد و، دهستی کرده لومه کردنی

و پي گوت: (ايا خاتري نيمه هينده فراوان نه بوه مطير بگريته وه؟) ئيدى له و کاته وه فهقيه که بهردهوام باسى له گه وره يى و به پيژى وه چه گاني پيغه مبه ر ده کرد.

۲- فهقيه يکي تر يش نوپژى نه کرد له سهر يه کيکي تر له وه چه گاني پيغه مبه ر. له خه ودا فاتيمه ده بينى پوى ئى و مرده چه رخي ني ت... که پرسى اري نه وه ي ليده کات، له وه لامدا ده لي ت: (کورپه که م دهر مي ت و نوپژى له سهر ناکه يت) فهقيه که دواى نه وه په شيمان بويه وه داني نا به ستم کارى خو ي دا.

۳- شيخ عابدى فارسى، رقى له سهيده گاني مه دينه بوو که له نه وه ي "حسين" بوون، چونکه شيعه گه را يي يان به ناشکرا پيوه ديار بوو... پيغه مبه ر له خه ون دا ده بيني ت و پي ده لي ت: (نه وه چيه ددتي بنم رقت له مندا له کانه) .. (فارسى) له وه لامدا ده لي ت: (خوا نه کات ر قم لي يان نيه، ته نها دهمار گيره که يانم پي قه لسه که له دژى نه هلى سوننه ت هه يانه) پيغه مبه ر دمه رمي ت: "ايا کورپيکي دل نازار دمر په يوه ست نابي ته وه به نه ژادى خو يه وه... نه وه کورپيکي دل نازار دمر و ناته و او ده!"

۴- جاري موخته سه ب (محمود الجمل) له جقاتى سولتان (برقوق) دا داده نيشي ت، له و جقاته دا سهيديکي تيا ده بي ت که له سهرى نه مه وه دانيش توه.. به لاي موخته سي به وه نارپه حه ته له خوار سهيده که وه دانيشى دواتر پيغه مبه ر هاتو ته خه وى و سهر کو نه ي کرده و پي گوت وه: (نه ي مه حموود! ايا پي ت ناخوشه له خوارى کورپه که مه وه دابن يشي ت) موخته سي ب په شيمان بو وه و روست بو مالى سهيده که و دا وای لي بور دنى لي کرد و، هه واه که ي پي دا، نه وانه ي له ده وري بوون هه موويان ده ستيان کرده گريان و دا وای دو عاى خير يان لي کرد و روستن.

۵- سهيديک چوه لاي حافيز (ابن فهد) و دا وای ژدمه نان يکي ئيواره ي لي کرد، (حافيز) هيچى نه دا يه... له خه ون دا پيغه مبه رى بينى پرو وى ئى و مرده چه رخان د بوو، حافيز پي گوت: "نه ي پيغه مبه رى خودا، چو ن روم ئى و مرده گي ريت له کاتي کدا من خزمه تکارى فهر مووده کانت م؟" پيغه مبه ر له وه لامدا ده لي ت: (چو ن روت ئى و مر نه گي ر م له کاتي کدا يه کيک له وه چه کانم دينه لات و دا وای ژدمه نان يکي ئيواره ده کات، که چي پي ناددي ت)..

هر بويه كه رۆژ بويهوه (حافيز) چوه لای سهيهكه و داواي ليبوردي ليكرد و به پي تواناش چاكهي لهگهل كرد.

٦. كابرايهكي يهमेني، عهزمي جهزمكرد بو حج كردن، خوئي و منالهكاني له پئي درياوه هاتن بو حج... كه گهشته (جده)، باجرهكاني ريگه زور توند بوون له گهليان دا و تهنانهت ژير جلي ژنهكانيش دهگهپان... كابراي يهमेني بهوه زور توپه بوو، دهستي كرده نزاكردن له گهورهئو كاتهئو (مهكه) كه يهكيك بوو له نهوهكاني پيغهمبهر... له خهون دا يهमेنيهكه چاوي به پيغهمبهر كهوت كه روي لي وهرچهرخانديبوو... كه پرسياي ئهوهي ليكرد، له ولاميدا پيغهمبهر دهفرميئت: (ئايا كه سيكت نهديتوه لهو كوردي من ستمكارتر بيئت) كابراي يهमेني به ترسهوه له خهو راجهني و بهشيماني لاي خودا دهربري لهوهي جاريكي تر توخني وهچهكاني پيغهمبهر بكهويئت^(٦)...

خهون و حوكمه شهرعيهكان:

گوماني تيذا نيه ئهوه خهونانهئو (ابن حجر) دهيانگيرپيتهوه، پيچهوانهئو حوكم و بنهما ئيسلاميهكانن... چونكه پيغهمبهر له ژياني خوئي دا بانگهوازي بو يهكساني نيوان خهلك دهكرد... له لاي پيغهمبهر هيچ جياوازيهك نهبوو له نيوان گهورديهكي قورديشي و كويلهيهكي حهبهشي دا... مهفروزه له داواي مردنيشي بهيگر بيئت بهو بانگهوازدهوه (كه ههرواشه)....

وا دهردهكهويئت موسلمانان لهم دوايانه دا بهتهواوي لهم بنهمايه تينهگهشتون... چونكه نهوهكاني پيغهمبهر دهخهنه پلهيهك كه له ههموو خهلكاني ديكه بهرزترن.. نازناوي (سهيدهكان) يشيان پي دهبهخشن، ئيدي نازانن كه ئيسلام دان نانيت به فهل و ريزي نهژاددا.. له ئيسلامدا سيستمئو بو چينايهتي نهژادكان بهدي ناكري.. ههموو خهلكي له ديدي ئيسلامدا يهكسانن و دك دانهكاني شان.. بهريزترينيشيان پاريزكارترينيانه.

موسلمانان له ژيانيان دا وا راهاتوون كه فه زلي مندالنه كاني خويان ددهن به سهر
خه لكي تردا، بويه وا گومانيان بردووه كه پيغه مبه ريش له م مه سه له يه دا له وان ده چيټ..
له كاتي بيډاري دا له سهر نه و بړوايه خويان راډيښ، پاشان له خهون دا پيغه مبه ر (د.خ)
ده بينن كه پشتگيري راكه يان ده كات.

چېرؤكيكي سهر:

(ابن حجر) ده گيړيټه وه: پياوي له شاري (فاس) تاواني قه تلي له سهر ساغ بويه وه و
دادوهر بړياري دا كه بكوژريټه وه... ئنجا سولتان جوابي نارد بو قازي و داواي ليكرد
جي به جي كړدنې فهرمان و بړياره كهي را بگريټ... هوكه شي نه وه بوو كه سولتان له
خهوني دا پيغه مبه ري ديوه و ريگري كړدووه له كوشتني نه و كابرا بكوژه... قازي گوي
به فهرمانه كهي سولتان نه دا و گوتي: (له بهر خهون شهرع راناگرين و وازي لي ناهيښن،
با خهونه كesh چهند باره بيټه وه)... نه مه له كاتي كدا سي شه و له سهر يه ك سولتان
هه مان خهوني دي بوو.

به لام دواتر ته نها له بهر يه ك قسه كه تاوان باره كه چپاندي به گويي دا ليې بورد...
هه واله كه گه شته وه به سولتان، نه وه بوو بانگي كرد تا بزاني قازي چوڼ ليې خو ش
بووه... كابرا گوتي: (به لي راسته نه و كابرامه كوشتوه، به لام هوكه شي نه وه بوو كه من و
نه و پيكه وه ده مان خوارده وه، به لام ويستي داوښ پيسي له گه ل كچه سهيدي كدا بكات، من
پيگم نه دا، به لام نه مان تواني بهري بگرم ته نها به كوشتن نه بڼ، بويه كوشتم و نه مان هيل
زينا له گه ل نه و كچه سهيده بكات) سولتان گوتي: (راست نه كه يټ، نه گهر وا نه بوايه
سي جاري ته واو پيغه مبه رم له خهون دا نه ده بيني پيم بلټيټ: نه و پياوه مه كوژن)^(۷)

نه مان چيروكه به لگه يه له سهر كاريگه ري خهون له كاروباره كاني خه لك دا، به راډيه ك
پيگه يان داوه (شهرع له بهر خهون پشتگوي بخري) وه ك دادوهره "فاسي" يه كه شهرعي
له بهر خهون پشتگوي خست.

خهون لای شيعه كان:

له مهړ ئه م پرسه، گروهه ئيسلاميه كان چون يه كن... له بهردا باسما له وه كرد كه (ملطی و ابن حجر) كه دو پياوې سونين چې له باره ی خهونه وه ده بیژن... وه لې پياوانی شيعه ش له م بابه ته دا زور له وانی تر "له پياوانی سوننه" جياواز نين.^(۸)

له راستي دا گروهه ئيسلاميه كان له م سهرده مانه ی دوايی دا، له روى ئه و شيوازه فيکريه وه كه زاله به سهر ئاوه زى تاكه كانيان دا، هاوشيوه و چونيه ك بونه ته وه... كومه ليكيان جياوازيه كانيان له سهر ئه و كه سايه تيانه يه كه به پيروزيان ده زانن، ئه م گروهانه كه سيكيان لا پيروزه و گروهه كه ي تر كه سيكي تر، وه لې له روى روه ته نه قليه كه يانه وه كوكن... دروست وه كه له رهشكه وان، كاتى يه كيان به يه كي تريان ئه لې: (روورپه ش) كه به داخه وه نازانيت روى خو شى ره شه.

له نيو شيعه دا نمونه گه لې له خهونم دوزيوه ته وه كه دور نين له و نمونه وه كه له (ملطی و ابن حجر) وه وهرمانگرتن.. كابرای شيعه ش وه هر كه سيكي ديكه ی خاوه ن پربازى ئاينى، بير و بوچونه كانى خو ی له زينگه و ده وروبه ره كه يه وه، وهرده گريت... دواتر له خهونى دا ده بينيت پشتگيرى له بير و بوچونه كانى ده كرى (له لايه ن زاتيكي گه وروه - وهرگيپ).. كه له خهونيش هه لده ستى باوه رى به هيتر دهبى له جاران... ئيدى گويش نادا به وه ی گهر بير و بوچونه كانى پيچه وانه ی ئاراسته كاريه نمونه ييه كانى ئيسلام بن.

يه كي ك له شيعه كان رورزيكيان به رويه كي گه شه وه ههر وه كه ئه وه ی به راستي نيگا دابه زيبيته سهرى، بومي باسده كرد كه له خهونى دا ئيمام عه لى ديوه و ئيمام فهرمانى پيكردوه كه له سهر ئه و كاره ی ده ستى پيكردوه به رده وام بيت... له كاتيكدا كاره كه شى له و سروه هيج و پوچانه ده چوو، كه لای ئيمه، خه لكانى ره شو كي خو يانى پيوه سهر قال ده كهن، دواتر شاشك به سهره كان دپن و به يه كي ك له سروه خوا ييه كانى ده دهنه قه لهم... من دلنيام له وه ی ئيمام به كرده وى ئه و كابريره قايل نيه، گهر زيندووش بكرايه ته وه، دزايه تى كرده وى ئه و كابريره ی ده كرد، ههر وه كه چون دزايه تى

ئهو سروتانهی کرد که سته مکاران کردبویانه دهست پیچکه بو سه پاندنی دهسته لاتی خویان به سهر خه لکی دا، لهو سهرده مه دا... به لام ئه م هاوړی یه مان برپوای به کاره که ی خوئی هه یه، چونکه ئیمامه که ی له خه ون دا فه رمانی پیگردوه.

چیرۆکیکی بهربلاو:

له نیو شیعه کان دا چیرۆکیک بلاوه، ده لئین گوايه: چه ته یه کی رېگر، جارېکیان بهر ده گریت به سهردانکه رانی (حسه ین)، به ته و او ی روتی کردنه وه و پاره و پوله کانیانی برد و ئازاریشی دان.. ئنجا شه وئ له خه وونی دا ده بینیت قیامت هه ستاوه و خه لکی بو حه شر مؤل دراو، حه زه رتی حسه ین له ناوه راستی خه لکه که دا راوه ستاوه، تۆمارېکی به دهسته وه یه که ناوی هه موو ئه و که سانه ی تیایه که سهردانی مه زاره گیان کردوه.. ئنجا کاتی سهره هاته سهر دزه که، حسه ین سه یری تۆماردکه ی کرد و ناوی دزه که ی تیدا دۆزیه وه... دزه که زۆر به وه سهرسام بوو.

دواتر دزه که زانی هریشته کان ناویان له لیستی سهردانکه ران دا تۆمار کردوه. چونکه هه ندئ له ته پ و تۆزی ئه و سهردانکه رانه له سهر دزه که نیشتوه له کاتی که دا رپی ئی ئی بریون... به و هۆیه شه وه رېگره که چه به هه شته وه.

کابرای دزه، له خه و بیدار بویه وه و ئه م هۆنراوه ی ده گوت:

إذا رمت النجاة فزر حسيناً لکی تلقی الی له قریر عین
فان النار لیس تمس جسماً علیه غبار زوار الحسین

یانی (ئه گهر ئه ته ویت سهرفرز بیت سهردانی حسه ین بکه، تا کو بگه یته لای خودا به دنیاییه وه، چونکه ئاگر توخنی له شیک ناکه ویت، که ته پ و تۆزی سهردانکه رانی حوسه ینی ئی نیشتبێ).

منیش بۆم هه یه بلیم: ئه و حسه ینه ی که له ژیا نی خوئی دا راپه رپینی به رپا کرد له دژی ئه وانه ی خه لکی به کۆیله ده که ن و مال و سامانیان به تالان ده بن، له دوا ی مردنی

هەرگىز شفاعەت ناكات بۆ دز و رێگران، تەنانەت ئەگەر لە نوکی پێيانەوه تا تەو قى سەرشيان لە نىو تەپ و تۆزى پىرۆزىش دا نەقۇم بوبىت.

خەون و نوسەرى ئەم دىپرانە :

سەبارەت بە خەون، لە دواى بۆلاوگرەنەوهى پەرتوگى (واعىزەكانى سولتان) لە ساڵى ۱۹۵۴ دا روداوى سەير لىي رودام، پوختەى روداوەكەش ئاواها بوو:

ئەز لەو پەراوە دا (عەلى)م وەسف كردووە بەوهى پوختەرى سەم بوە و شۆرشى بەسەر سەمدا كردووە،^(۹) بەلای خۆمەوه ئەو پێناسە كردنە، ستايش كردنە بۆ ئىمام عەلى، بەلای خەلكانى تەرى وەك منىشەوه هەر واىە... گرفت لەوه داىە كەلای ئىمە خەلگى لە روى بىر كردنە وەيانەوه لە سەردەمە رابردووەكاندا دەژىن.

بەراستى هەنوكە چەمكەكان ئال و گوپيان بەسەر دا هاتو، كەچى ئەمان هيشتر دەستيان گرتووە بەو بەهايانەوه كە لە دىرەمانەوه واعىزەكانى سولتان رايان هىوان لە سەرى.

بۆيە دەمبىنى خەلگى بە لاتىرى چاويان و بەرقەوه سەپريان دەكردم و تەنانەت خەريك بوو دەيانكردم بە چاوهوه. واىان گومان دەبرد كە من جنىوم بە ئىمام دابى.. تەنانەت زۆر پىكيان لە خەونيان دا ئىماميان دىووە كە جنىوى بە من داووە و فەرمانى كوشتنى داووە بە برواداران.

يەكێك لەو بروادارانە پياوێكى خەلگى گوندى (فەيسەلە)يە، بانگەشەى ئەووش بۆ خۆى دەكات گوايە نوسەرە... ئەو پياووە كتيبيكى نوسيووە و تياى دا باسى ئەو دەكات كە خەوێكى دىووە و تياى دا (مەحمەد و عەلى) بىنيووە كە فەرمانيان بە فرىشتە داووە تاكو من بىخەنە نىو ئاگرى دۆزەخەوه... ئەو كابرايە بە وردى خەنەكەى گىراوەتەوه و زۆرىنەى لاپەرەكانى كتيووەكەى بۆ تەرخان كردووە.. خەنەكە زۆر بەلايەوه قورس بوگە... تياى دا قىامەت هەستاووە.. خەلگى لە هەموو لاووە بۆ لىپرسىنەوه كۆبونەتەوه... لە نىو جەرگەى مەحشەر دا بەيداخى گەورە بەرپا كراووە (مەحمەد) لە ژىرى دا دانىشتووە و عەلى بە تەنىشتىەوه... سلاوى خودا لە هەردو كيان.

خۆر لەوکاتە دا تیشک و تینی گەورە و ترسینەری دەناردە سەر زەوی، زەوی دەکوڵا...
 با نەدەبزوا... خەلکی وەك سەرخۆش بوون، کەچی سەرخۆشیش نەبوون...
 لە بەر دەستی پیغەمبەر دا کۆمەڵی فریشتە ی مەزن ڕاوەستان، هەمیشە چاویان
 بپڕیوتە لێوەکانی تاكو هەر چیهکی لە دەم دەرچوو جی‌بەجی بکەن.. خەلکی سەر
 بەهەموو ئاینەکان بە بەردەستی دا دەرۆن، پاش ئەوەی تاك تاك بەناوی خۆیانەوه
 بانگیان دەکات.

هەندیکیان بە زنجیری گەورە دەبەستریڤهوه و دەخرینه دۆزخ، هەندیکیان
 وشریکیان پێ دەدری کەسواری پشیمان دەبن وەكو تیشکی بەرەو بەهەشت دەیان بەن و
 جلکی لە ئاوریشمیان لە بەردایه.

ئنجا سەرە هاتە سەر ئەم هاوڕێ فەیسەلێمان، گوناھەکانی زۆر بوون، بە جۆری
 خەریك بوو ببەن بەرەو ئاگر، ئەگەر خۆشەویستی ئەم بۆ ئەهل و بەیت بە فریای
 نەکەوتایە و تاي تەرازەوهکە ی سەنگین نەکردایە... بەوه پوی پیغەمبەر گەشایهوه و
 فریشتەکان ئەللاھو ئەکبەریان کرد و هاوڕێکەشمان ڕزگاری بوو.

هیندە ی نەبرد، چارچیپەك هاواری کرد: (عەلی وەردی، عەلی وەردی، بێتە پێش
 بۆ لیپرسینەوه)... عەلی وەردی دەستی کرد بە پارانەوه و لالانەوه و دەیگوت گوايه لە
 ژبانی دا دەستی گرتووە بە پەراوەکە ی خوداو، خۆشەویستی وەچەکانی
 پیغەمبەرەکیهوه... ئەم قسەیه هیچ سودیکی نەگەیانده عەلی وەردی... دواتر
 پیغەمبەر بە زەردەخەنەوه ڕویکردە ئیمام عەلی و ئنجا بە تورپییهوه ڕویکردەوه بە
 لای عەلی وەردی دا... دەستی کردە لیپرسینەوه ی لە سەر قسەکانی ڕابردوی و زۆر توند
 بوو لە لیپرسینەوه ی دا... لە دوایی دا گوتویتی: (کردەوهکانی بکێشن، چونکە
 بەکردەوهکانی ڕزگار دەبێت یان نغزو دەبی، ئەو هیچ دۆستایهتیهکی ئیمە ی نەکردووه،
 بە توندی لیپرسینەوه ی لی بکەن).

(عەلی وەردی) لەم کاتە دا هاواریکی کرد کە هەموو ئەهلی حەشری گریانند.
 هاوڕێکەشمان کە (وەردی) بەو حالهوه دەبینی زۆری دل پێ دەسوتی... ئنجا بەدەم
 ترس و گریانەوه لە خەونەکە ی ڕادەپەریت... بەلام من سەر لەوه دەر ناکەم کە بۆچی

ئەم ھاوڕێ-پەمان دەترسێت و دەگری، لە کاتی ک گریان و لەرز و ترسەکی نیو خەونەکی ھەموو بۆتە بەشی نوسەر ھەزارەکی ئەم چەند ڤێرە؟

خەون لە مەدینە ی پیرۆز دا :

ئێستاکە لە مەدینە ی پیرۆز دا پیاویک دەزی ناوی (شیخ ئەحمەد) و، خۆی ناو ناو (خادەمی پیغەمبەر = خزمەتکاری پیغەمبەر)، وا دیارە یەکیک بیت لە خزمەتچەکانی مرگەوتی پیغەمبەر... گرتی ئەو پیاو ئەوێ ھەر جار نا جاری پیغەمبەر دیتە خەوی... و ھەندێ ئامۆژگاری دەکات... ئەم شیخەش ئەرکی بلۆکردنەوی ئامۆژگاریەکان بە رۆژھەلات و رۆژئاوای دنیا دا لە ئەستۆ دەگری.

ئەو شیوازش کە شیخ بۆ بلۆکردنەوی ئامۆژگاریەکان پەیرەوی دەکات، شیوازیکی سەیر و سەردەمی بەر لە دۆزینەوی چاپخانە و چاپەمەنمان وەبەر دینیتەو، چونکە ئەو داوا دەکات ھەر کەس ئامۆژگاریەکانی پێ دەکات، بنوسییتەو و بیداتە کەسیکی تر... ھەر ئەم کابرایە لە پیغەمبەرەو دەگیریتەو گواپە لە خەونی دا بەو کابرایە گوێتەو: ھەر کەس وا بکات (واتە ئامۆژگاریەکان بنوسییتەو و بیداتە کەسیکی تر - وەرگیر) کۆشکی لە بەھەشتدا بۆ دەنوسریت، ئەوێش بەوێ کەسیک بەکری بگریت تاکو بۆ بنوسییتەو، یا شیخ (دەربڕینی وەرگیر) کری نوسینەکەش بە سێ درھەم دیاری دەکات... تەنھا سێ درھەم نە زیاد نەکەم.

لەم رۆژانە دا تازەترین رۆنوسی ئەو ئامۆژگاریانەم دەستکەوت کە ئەم شیخ ئەحمەد بەناو موسلمانان دا بلایان دەکاتەو... ئەم رۆنوسە چاپ کراو و (سید علی سەرتاش) لە بەغداد ھەستا بە ئەرکی دابەش کردنی بەسەر خەلک دا... وا دیارە ئەم (سید علی) یە ویستویەتی ببیتە خاوەنی چەندین کۆشک لە بەھەشتدا. چونکە لەسەر ئەرکی خۆی ھەزاران رۆنوسی ئی چاپکرد و دابەشی کرد بە سەر خەلکی دا. تیکستی تەواوی ئەو رۆنوسە لە چاپدراو بەم شیوێ خوارەوێ:

وهك پيشوى ليديت هوه... ئه شېخ ئه حمهد ئه ناموژگاريه يان پې بگه يه نه، پيشيان رابگه يه نه كه له روته ختي قه دمره وه گوازاو ته وه).

شېخ ئه حمهد كوځايي ئه ناموژگاريانه به وه ديني كه سويند ده خوات به خوداي گه وره قسه كانى راستن... گهر درؤ بن ئه و شېخ به بې باوه پى له دنيا دمرده چيټ.. دواتر ناوړيش به لاي ئه وه دا ددهاته وه كه راي دهگه يه نيټ ههر كه س بېروا به م وتهى شېخ و ناموژگاريه كانى بكات له ناگر قوتار ده بيټ و ههر كه سيش به درؤى بخاته وه، كوفرى كرده.

بهر له وهى كوځايي به م به شه بيټم، حهز ده كمه بلېم: موسلمانان هه موويان له و جوړه پياوانه نين كه باس كرډن.. به لكو چهندين پياوى ئاينى و زانا هه ن كه هه رگيز خه ون ناكه نه يه كيك له سه رچاوه كانى بير و باوه پ و تيگه شتيان... به لكو دهگه پښه وه بو لاي قورئان و فهرموده راسته كانى پيغه مبه ر و به رزه وه ندى گشتى خه لگى... وه لى زور به داخه وه ئه م پياوانه ي نامازم پيدا ژماره يان كه مه.

له وانه يه زياده مېرويم نه كرډيځ گهر بلېم: زورينه ي پياوانى ئاينى له بير و باوه پ و بوچونه كانيان دا به و ئاراسته دا ده چن كه جه ماوه ر پوى تى دهكات، به هه موو شيوه و پيگه يه كه هه وللى دل راگرتنى جه ماوه ر دده ن... ههر له بهر ئه وه شه كه خه ون بوته يه كيك له بنه ما سه ره كيه كانى بير و باوه پ.

له وانه يه باس كرډنى ئه و ره و اجه ي كتېبى كبرا (فه يصه ليه كه) ليږده شتيكى گونجاو بيټ.. خه لكانى نه خوينده وار و هه ندى له پياوانى ئاينى ههر به په له ئه و په رتوكه يان قوسته وه، وهك ئه وهى نيگاي خودا يان تيا بينيږي.. له وانه ش هه موو سه يرتر، ئه وه يه كه ره خنه گري په رتوك له (دهزگاي راډيوى عيراق) ديټ و ده ئيت: ئه و په رتوكه له ماوه ي ئه و مانگه دا (كه تياى دا دمرچوه) باشترين په رتوك بوه.

تا ئه مېرؤكه نه ته وه يه كي ترم پى شك نايه ت كه هيڼده ي ئه م نه ته وه يه بېرواى به خه ون هه بيټ و تياى دا روچوبيت... خودا چاوپوښى ليټكات.

په‌راویزه‌كانی به‌شی چواره‌م:

- ۱- بنواړه: ابوالحسن الملطی، التنبيه و الرد، ل ۲۳ - ۲۵.
- ۲- بنواړه: ه.س (په‌راوین)، ل ۲۴ - ۲۵.
- ۳- بنواړه: احمد امین، صنجي الاسلام، ج ۳، ل ۱۹۹.
- ۴- بنواړه: ابن الحجر، الصواعق المحرقة، ل ۲۴۴.
- ۵- وا دیاره‌ ئه‌وانه‌ی یاری به‌کوټر ده‌کن، واته‌ کوټریازده‌گان، له‌و سه‌رده‌مه‌ دا به‌سوک سه‌یر کراون، وه‌ک ئیسته‌ش که‌ هر به‌ سوک سه‌یر ده‌کړین.
- ۶- بنواړه: ه.س، ل ۲۴۰ - ۲۴۳.
- ۷- بنواړه: ه.س، ل ۲۴۳ - ۲۴۴.
- ۸- بنواړه: الشیخ المفید، فصول من کتاب العیون و المحاسن، ل ۹۲ - ۹۳.
- ۹- هه‌ندی‌ ره‌خنه‌ی ئه‌وه‌یان لی‌گرت‌م که‌ من نه‌زعه‌ی شو‌رش و روخاندن‌م داو‌ته‌ پال‌ ئیمام، بی‌ئه‌وه‌ی سته‌مکاریه‌کانی پشتی شو‌رشه‌که‌ باس بکه‌م، دیاره‌ ئه‌وان له‌ بیریان چوه‌ که‌ له‌ ناواخنی په‌رتوکه‌که‌دا، د‌رباره‌ی عه‌لی گوتومه‌: ئه‌و وه‌کو گه‌وره‌که‌ی (وه‌ک محمد) شو‌رشی کردوه‌ به‌سه‌ر سته‌م و سته‌مکاران دا.
- ۱۰- ئه‌و ده‌سته‌واژه‌ سه‌یرانه‌، هر به‌و شی‌وه‌یه‌ له‌ ده‌قه‌ عه‌ره‌بیه‌که‌دا نوسراون، به‌نده‌ پی‌م وایه‌ ئه‌و شی‌خ ئه‌حمه‌ده‌ی مام‌وستا و‌دردی باسی ده‌کات، بویه‌ ئه‌و وشه‌ ناوازانه‌ی کرد‌وته‌ نیو‌ ئه‌و ئام‌وزگاریانه‌وه‌ تا‌کو خه‌لکی ب‌روا بکه‌ن به‌راستی ئه‌و خه‌ونه‌ و فه‌سکانی شی‌خ ... خوداش زان‌اتره‌ - وه‌رگ‌یر -

دهوراوزهي دووهم

بوچونه نومي يه كان له مهر خهون

بهشی پيئنجهم:

په رچه کردار

ماده چيټي "ماده گه رايي":

له سهر دمه دپرينه كاندا نه زعهی رۆحي "گيانگه رايي" به سهر ناوهزی خه لکی دا زال بوو... خه لکی وایان ده زانی گهردون به هه موو ديارده گانيه وه پيکها توه له گيان و ماده... له پشتي ههر ماده يه کيشه وه رۆحيک هه يه که زاله به سهری دا، رۆحي ههره گهرهش له گهر دوندا بريتي يه له خودا.

ئه م پۆلین کاریه دوو جه مسهر يه ی گهر دوون، وایکردوو له مروفانی کۆن که جياوازی بکه ن له نيوان بيډاری و نوستن دا. مروف له ساتي بيډاری دا ده که ويته ژير کاریگه ری خواسته گاني جه سته وه.. وه ل له کاتي نوستن دا رۆحي له کوټی ماده ره ها ده بیت و له جيهانيکی بالا دا ده زی که ئاسه واری ماده ی تيډا نيه.

له جه رخی نوټ دا بيريان شوږشيان به رپا کرد به سهر ئه و گيانگه راييه کۆنه دا.. به لکو گهردون به گشتی و مروفیان به تايبه ت دارنی له ههر شوينه واريکی کاریگه ری (گيان) به سهر يه وه... له دیدی وان دا گهردون ماده يه له نيو ماده دا و به گویره ی کۆمه لئ ريسا و ياسای ميکانيکی به رپوه ده چيټ.⁽¹⁾

بۆيه ده توانين ئه و ماده گه راييه نوټ يه به په رچه کرداری گيانگه راييه کۆنه که له قه لئه م بده ين... وه ک چۆن مروفانی کۆن زياده ره وپيان کرد له بر وایاندا به گيان، به هه مان ته رز بيرياری نوټش زياده ره وپيان کرد له بر وایاندا به ماده.

تيؤری هيگل و خه ون:

(هيگل) بروای وایه، پيشقه چوونی بیری مروف به شو يه يه کی گشتی له سهر بناغه ی هاودزيتی رږ ده کات، ههر بيرک که له نيو خه لکی دا بلا و ده بیت ته وه، ده بی بيریکی دزی به دوا دا بیت... پاش ئه وهش که له نيو بير که و دژه که ی دا دژايه تی و کارليک کردن رو

_____ خەۋنەكان لە نېۋان زانست و بېروباۋەردا _____

دەدات، بېرىكى مام ناۋەند سەرھەلئەدات، ئەمىش بە رۆلى خۆى دەبىتە ھۆى دروست بونى بېرىكى دىكە كە دژە لە گەلئى دا، و ھەروەھا^(۲)....

ھىگل ئەم بىردۆزەى خۆى ناۋ ناۋە (دىالىكتىك) گەر ئەو دەستەواژەىە بکەىنە عارەبى ئەوا دروستە ناۋى بنىين بىردۆزى (دوالىكى= گۆرانى جار لەدواى جار). چوون واژەى (دوالىك) لە زمانى عەرەبى دا ماناىەكى زۆر نرىك دەدات لە مەبەستەكەى ھىگلەۋە.. ئەوانەى لە زمانى عەرەبى دا باسكىان ھەبئى يان دەمى ئى وەردەن، ئەم راستىە لاىان شاراۋە نىە.

لە ئەنجامى توپژىنەۋەى ئەو را و بۆچونانەى لە بارەى خەۋنەۋە لە كۆن و نوئى دا نوسراون، گەشتە ئەو بەرەنجامەى كە تىۋرى (دوالىكى) تا پادەىەكى زۆر بەسەرى دا دەچەسپى.. دواى ئەۋەى مروققانى كۆن دەۋرى خەۋنەيان گرتبوو بە ھالەىەكى رۆحى، تەنانت نىگا و سروشى خواىيشيان دەداىە پال خەۋن.. دواى ئەۋان بىرىارانى تازە ھاتن و پىچەۋانەى ئەۋان يان كەرد... خەۋنەيان بەتەۋاۋى دارنى لە ھەر رۋالەتتىكى رۆحى و بىرۆزىتى... لە بەشى سىيەمى ئەم پەرتوكەشدا دىينە سەر باسكردنى ئەو را و بۆچونە مام ناۋەندەى كە لە نىۋ توپژىران دا بەم دواىيە بلاۋ بۆتەۋە.

زىندوگەردنەۋەى بىردۆزەكەى ئەرستۆ:

لەبەشى يەكەمدا ئاماژەمان دا بەبىردۆزەكەى ئەرستۆ، گوتمان ئەو بىردۆزە يەكەمىن تىۋرى كۆنە كە خەۋن دادەرنىت لە بەرگە رۆحىەكەى و ھەول دەدات لە پوئەكى مادىيەۋە راڤەى بكات.

ئەو بىردۆزە لە سەردەمە كۆنەكاندا مرد، ھىچ كەس كارى پى نەكرد و پەسەندى نەكرد، جگە لە كەمىك زەندىق و ياخى و ئەۋانەى خاۋەنى تىپروانىنى عەقلانىن... ۋەلى زۆرىنەى بىرىاران دەستيان بە بىردۆزە رۆحىە پىچەۋانەكەى ئەم بىردۆزەۋە گرت. لەسەردەمى نوئى دا تىۋرەكەى ئەرستۆ سەر لەنوئى بوزاىەۋە، و زۆربەى توپژىران بىرواىان پىكەرد... تەنانت لە راستى دوور نەكەۋتوئىنەتەۋە گەر بلئىن ئەم بىردۆزە بەربلاۋترىن بىردۆز بوو لە نىۋ رۆشنىيران دا، بەر لە دەرگەۋتنى تىۋرەكەى فروئىد.^(۲)

بىردۆزەكە بەبىردۆزى (هاندەرى ھەستى) ناسرا بە واتاى ئەوھى خەون بەھۆى ھەستەردنى مادىھەو كە كىتوپر بەسەر كەسى خەوتوو دادى پەيدا دەبى.. ئەم ھەستەردنە مادىھەش لەوانەھە لە نېو خۆى لەش دا ياخود لە دەرەوھى لەش دا ڕو بدات.

كۆوتارەكەى برجسون:

يەكئەك لەو كەسانەى بەشداریان كرد لە بەرقەرارەبونى ئەم بىردۆزە و پشتگیری كردنى دا، فەیلەسوفى ناسراوى فەرەنسى ناسراو (ھنرى برجسون) بوو، ئەم فەیلەسوفە لە (پەیمانگای سايكۆلۆژى گشتى) دا لە سالى ۱۹۰۱، كۆوتارێكى پيشكەش كرد... يەك لەو قسانەى لە كۆرەكەى دا كەردبوى، ئەم وتەھە بوو كە دەلالت: ھەستەكان لە كاتى نوستن دا لە كار ناكەون، ھەر كاریگەرەك بەكویتە سەر ھەستەكان (لە كاتى خەودا) دەبیتە ھۆى ئەوھى كەسى خەوتوو خەونىكى لەو جۆرەى كاریگەرەكە بېینی، بۆ نمونە گەر قاچەكانى لە جینگەھەكى سەقامگیر دا نەبن لە كاتى نوستن دا، ئەوا خەونىك دەبىنى كەوا دەزانى بە ئاسماندا دەفرى... ياخود گەر لە نزیكى چاویھەو مۆمىك دابگیر سىنریت، لە خەونى دا وەك ئاگرەوتنەوھەكى گەورەى دەبىنى، بەدوايدا ھاوار و قەرەقەر دەبىستى ئىنجا پیاوانى ئاگر كۆژنەوھە و فراكەوتنیش لە خەونەكەى دا دەبىنى... ياخود گەر دەنگە دەنگىكى لە نزیكەوھە بكرى، ئەو لە خەونى دا ئى دەبیتە خۆپیشاندا و پێكدادان لە گەل پیاوانى پۆلىس دا.^(۴)

بەكاربردنى ئەزمون:

ھەندئ لە توێژەران دەستیان كەردە بەكارھێنانى تاقى كەردنەوھە بۆ پشتگیری كردنى ئەم تیۆرە... دیاریتەین كەسێ كە ئەم رینگەھەى ھەلئبژارد مامۆستا (مورى) بوو.. ئەو جارىكیان ئەزمونىكى لەسەر خۆى بە ئەنجام گەياندا... ئەوھە بوو داواى كرد لە یاریدەدەرەكەى تاكو لە كاتى نوستن دا (مقاشىك و مقەستى) بھینیت و لە نزیكى یەكتەرەوھە بیان كیشیت بەیەكتەر دا... كە بیداریش بویەوھە، (مورى) گوتى گوايە دەنگى (مقاش و مقەستەكە) بونەتە ھۆى ئەوھى خەونىك بېینی كە تىاى دا دەنگى زەنگ و ئازىرى بیستوھە و ئنجا ھەر لە خەونەكەى دا روداویكى ھیندە ناخۆشى بەسەر دا ھاتوھە

که له ههمان ټهو ږوداوه ترسینهره دهچوو که له حوزمیرانی سالی (۱۸۴۸ز) دا بهسهری داهاتبوو.^(۵)

رهځنهگرتن له بیردوزهکه :

سهرهږای ټهو تافیگردنهوه زانستیپانهی که پشتگیری دهکهن، کهچی بیردوزهکه له ږځنه و ږځنهکاری بېبهش نهبووه... یهکڼک لهوانهی که زور به توندی ږځنهپان ناراسته کردوه زانای بهناوبانگی نهمسایی (سیگموند فروید)ه... ټهم لای وایه هاندهری ههستی، ږځنه هاوکار و بهشدار بیت له دروست گردنی خهون دا، بهلام له گهل ټهوهشدا نیوهږوکی خهونهکه دیاری ناکات و هیچ سوودیکیشی نیه بو ږافهگردنی خهونهکه. گهر له نزیک گوږچکهی چهند مروږیککی خهوتوهوه زهنگیک لییدهین، ټهمه وا له ههموویان دکات که هر یهکهپان خهونیکي پهپوهندی دار به لیدانی زهنگهوه ببین... بهلام هر یهکی لهو خهوتوانه خهونیک دهبینی که بگونجی له گهل بیردوهری و ناردهزوه شاردرادهکانیشی دا.

دهگونجیت بلین: هاندهری ههستی، خهون دمېزوینیت، بهلام ټهو ریگهیه دیاری ناکات که لهسهری دمېروات... دهکری خهون به گوږهکی خر بچوینین که لهسهر جیگهیهکی قوچ و لیژ دانراوه، ټهم گوږه لاوازترین هیژ پالی پپوه بنیت بهرو خوار له لیژیهکهوه گلیر دهبیتهوه... کهواته پالنهړهکهی تهنها بهرو گلیر بونهوه دهیجولینیت، بهلام چاردهنوس و (شیوازی گلیر بونهوهکهی) دیاری ناکات.

په‌راویزه‌کانی به‌شی پینجه‌م:

- ۱- بنواړه: Jeans, Mysteriouse, Universe, P. 19
- ۲- بنواړه: Eliot and Merrill, social Disorganization, p. 6
- ۳- بنواړه: Dalbiez, psychoanaly Tical Method, vol, p 30
- ۴- بنواړه: توفیق الطویل، الاحلام، ل ۷۱ - ۷۲.
- ۵- بنواړه: Dalbiez, op.cit, Vol 1, p 30

به‌شی شه‌شه‌م:

مه‌زینتی فرۆید

بۆمه‌که‌ی فرۆید:

فرۆید ږه‌خنه‌ی ئاراسته‌ی بیردۆزی (هاندهری هستی) کرد له لیکدانه‌وه‌ی خه‌ون دا، له هه‌مانکاتدا بیردۆزیکى ورد و گشتگیرى تری هی‌نایه‌ کایه‌وه. تیۆره‌که‌شى ناوبانگیکى زۆر گه‌وره و بى‌هاوتای په‌یدا کرد له نیوه‌نده زانستى‌یه‌کان دا. هه‌نوکه فرۆید له هه‌مو لایه‌کى جیهانه‌وه شوینکه و توانى هه‌س، ئه‌مان ده‌مارگیرن له شوینکه‌وتنى فرۆید دا وه‌ک هه‌ر که‌سیکى دیکه‌ی شوینکه‌وته‌ی پیغه‌مبه‌رى که‌ چۆن ده‌مارگیره له شوین که‌وتنى پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی دا... له به‌رانبه‌ریش دا، دژانیکى سه‌رسه‌ختیان هه‌یه... وه‌ک زانراوه له هه‌موو کایه‌ می‌ژوو‌ییه‌کان دا هه‌ر مه‌زنێ هه‌م لایه‌نگر و هه‌م دوژمنیشى بۆ په‌یدا ده‌بێ.

بلیمه‌تى فرۆید:

به‌ر ئه‌ هه‌ر شتێ پێویسته دان به‌وه دابنێن که فرۆید توێژهرێکى داهینهر بووه. له نیو زانست دا پله و پایه‌یه‌کى دیارى هه‌یه، سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ی چه‌ندین هه‌له‌شى کردوه، به‌لام راژده‌یه‌کى گه‌وره‌ی پێشکه‌شى توێژینه‌وه‌ی زانستى کردوه.. هه‌ر چه‌نده‌ مرو‌ف زۆریش بلیمه‌ت و داهینهر بیت ناتوانیت بى‌هه‌له‌ و که‌م و کورپ بیت. فرۆید تاوتوێ‌ی ئه‌و بۆچونانه‌ی کردوه که به‌ر له‌وه‌ له‌ باره‌ی خه‌ونه‌وه‌ نوسراون و گوتراون، هه‌ر هه‌موشيانى پوچه‌ل کردوه... خۆى له‌م ږه‌وه‌ ده‌لیت: سه‌ره‌پای ئه‌و چه‌ند هه‌زار ساله‌ی که به‌ سه‌ر توێژدراندا تى‌په‌رپوه، که‌چى نه‌یان توانیوه له‌ توێژینه‌وه‌ی خه‌وندا سه‌رکه‌وتنى گه‌وره به‌ ده‌ست به‌ی‌ن یان به‌ شیوازیکى زانستى لێى تى‌بگه‌ن^(۱)...

شوێنکەوتوانی فرۆید لە بارەى تیۆرەکەییەوه دەلێن، تاکە تیۆریکە کە بە شیوەیەکی راست و دروست ڕاڤەى خەونى کردووە.

وە ئێ دۆزمنەکانى سوکایەتیاى بە خۆشى و بێدۆزەکەشى کرد، بە ڕای ئەوان فرۆید هیچى تازەى پێ نەبوو، بەر لەو خەلکانیکى زۆر ئەو بۆچونەیان ھەبوو.^(٢)

حالا و باڵى داھینەرە مەزنەکان:

وا دەردەگەوى ئەمە حالا و باڵى ھەموو داھینەرە مەزنەکان بێت... ھەر کە تیۆرەکەیان بالاو دەگەنەو، دەست بەجێ ڕەخنەگرى ئێ پەیدا دەبێ و زمانى ئێ دەردەگێشن... بە سوک سەیرى دەکەن و نكۆلى لە فەزل و پلە و پایەى دەکەن.

ھەلۆیستى ئاوا ڕوبەروى ھەموو پێغەمبەران و کەسایەتییە بلیمەتەکان لە ھەموو کات و شوێنێکدا بۆتەو... ھەر کە دەشمەرن، و ڕۆژگار دوریان دەخاتەو، خەلکى بەبەرزى یادیان دەکەنەو و زۆریش لە ڕێز گرتنیاى دا توند دەبن، بە پێچەوانەى ئەو ھەلۆیستەیانەو کە ئەسەرەتاو لە گەلێان دا نواندویانە.

فرۆید و کۆلۆمبس:

دەکرى فرۆید بە کۆلۆمبس بچوینىن کە کیشوهرى ئەمەریکای دۆزیووە^(٣) کاتى کۆلۆمبس ئەو کیشوهرە گەورەییە دۆزیووە، دژەکانى گالتهیان پیکرد و دۆزینەو کەیان لە ھەر بایەخى دارنى... گوتیان: کیشوهرى ئەمەریکا ھەر ھەبوو... ئەگەر کۆلۆمبیش نەى دیتایەو، ئەو باندە دزیکەرانیە دەریا دەیان دۆزیووە کە لە دەریا نیزیکەکان دا دین و دەجن.

ئیدی ھەموو ئەو ھەولە زۆر و زوھەندانیان لە بێر چوو، کە کۆلۆمبس لە پیناوى دۆزینەو کەى دا بەگەڕى خستو، و ماوہیەکی دور و دریژ کە بێرۆکە کە چووتە کەللەییەو ئیدی نەیتوانیو بئوێت و لە چیژى نوستن بێبەش بو، و لەو پیناوەشدا کۆششى زۆر گەورەى بە گەڕ خستو.

لە كاتێك دا كۆلۆمبېس لە خەباتەكەى دا شەونخونى و ناپەحەتى دەچەشت، لەو لاوه دەبەنگەكان لەو پەرى خووشى ژياندا بون... ھەر كە كۆلۆمبېس گەشتە مەرامەكەى خوێ، بەروى دا راچەنن و ھاواریان كرد: تۆ ھىچى نویت نەھىناوه.

دەگێرپنەوه یەكێك لەوانەى پزديان بە كۆلۆمبېس دەبرد، لە بەردەم پادشادا زۆرى پەخنە گرت لە كۆلۆمبېس... ئنجا كۆلۆمبېس ھێلكەيەكى گرت بە دەستیەوه و شانەخەرى كرد ئەگەر ھەر كامێكیان بتوانن لەسەر بارى شاقولێ (لە سەر سەر) ھێلكەكە بوەستێنێ... ئەوه بوو ھىچیان نەیانتوانى ... لەم كاتە دا كۆلۆمبېس ھێلكەكەى ھەلگرت و كەمێكى لەسەرەكەى شكاند و ئنجا وەستاندى. لەم كاتە دا ئامادەبووان بەربونە پێكەنن و گالته كردن.

گرفتی ئەفراندن:

لە راستى دا ھەر دۆزینەوھێكى مەزن، لە خودى خۆیدا سادە و ساكارە وەك سادەیی راوەستاندن ھێلكەكە لەسەر بارى شاقولێ... وەلێ گرفتەكەى لەوه دایە كە خەلێكى پەى بە سادەییەكەى نابەن، دواى ئەوه نەبێ كە كەسێ پێى ھەلەستێ... ئیدى لەو كاتەدا دەست دەكەنە سووك سەپركردنى ئەفراندنەكە و خاوەنەكەیشى.

زانایانى كۆمەڵناسى دەلێن: داھینەر ھىچ شتێكى نوێ ناھینیتە ئارا، بەلكو ئەو شتە كۆنەكان پەيوەست دەكات... ئەمەش یانى ھەر بىرۆكەيەكى نوێ لە بنەپەتەوه لە بىرۆكەيەكى كۆنەوه سەرچاوەى گرتەوه... كەواتە لە ئاسمانەوه دانابەزیتە سەر خاوەنەكەى، بەلكو لەو زەویەوه بۆى دیتە دەر كە لە سەرى دەژى.

لە راستى دا دوور نەكەوتوینەوه گەر بلێین: پلە و پایە و بایەخى داھینەر لە جوارچۆھى پەيوەست كردن و دانان تێناپەڕێ... ئەمەش یانى ئەوه نا كە بایەخى داھینەر كەم و سادەیه... چونكە پەيوەست كردن پێویستى بە ئاگابوون و لێكۆڵینەوهى ورد و بێپسانەوه ھەیه... تا چەندە مرووف رۆبجیت بە نیو لێكۆڵینەوهدا ئەوەندەش زیاتر بىر و بۆچونى لا گەڵاڵە دەبێت... تاكو ساتەوختێكى بەسەردا تێدەپەڕێ كە

دەتوانىت دوو بېرۈكەى پېشۋى تېدا پەيۋەست بىكات... بە پەيۋەست كردنى دوو بېرۈكەكەش داھىنانى مەزن پەيدا دەي.

جىاۋازى نېوان (داھىنەر) و (دەبەنگ) یش ئەۋەپە كە يەكەمىيان دەزانىت چۈن و كەى ھەنگاۋى يەكلايى كەرەۋە دەنىت، بەلام ئەمىترىان لەم دىنايەيدا جگە لە رژدى ھىچىتر نازانىت.

خۇش بەختىش بۇ دەبەنگەكان، ئەۋان لە ژيان دا خۇشنىۋەن و رەنج و ناپەھەتى ناچىژن، بەلام ھەر ئەۋەندەى ھاۋرپىيەكى خۇيان دەبىنن كە بە بېرۈكەيەك يا خود بە دۆزىنەۋەپەكى گىرنگ لېيان جودا دەپتەۋە، خىرا دەست دەكەن بە رەخنە لىگرتن و گالئەپىكردى... رەنگە لە ناۋ ناخىشيان دا رژدى پىبەرن، دەشيانەۋىت بەشدار بن لە بەرھەمى ماندوۋوبون و زەحمەتەكەى دا.

گەرانەۋەپەك بۇ سەرەتا:

كاتى دەگەرپىنەۋە سەر باسى فرۆيد، دەبىنن لەۋ داھىنەرە مەزنانەپە كە بېرۈكەى نوئىيان بەرھەم ھىناۋە.

نكۆلى لەۋە ناكەين كە فرۆيد پىشتى بەستۋە بە زۆرپەك لەۋ بىرپارانەى كە بەر لە خۇى دەرگەۋتوون، دەشگونجىت بلىين: تىۋرەكەى فرۆيد پىك ھاتۋە لە پاشماۋەى تىۋرەكانى پىش خۇى، بەلام ئەۋ لەۋ پاشماۋە بەكار نەھاتۋانە ئامپىرىكى بەرھەم ھىنا كە سود بە خەلكى دەگەپەنىت... ئەمە لە كاتىكدا بىرپارانى پىش ۋى لە نېۋ خەۋ دا پىرخەيان دەھات (دەرپىنى ۋەرگىپ).

تەۋمەرى تىۋرەكە:

تىۋرەكەى فرۆيد بە تىۋرى (ھاندەرى دەرونى) ناۋزەد دەكرى، بەم پىۋدانگەش ھاۋشانە لە گەل تىۋرى (ھاندەرى ھەستى دا)، ئەۋ تىۋرەى لە بەردا ئامازەمان پىدا... فرۆيد بە دوو ۋشە تىۋرەكەى كورت دەكاتەۋە كە دەلىت: خەۋن ھىچ نىە جگە لە "بەدەست ھىنانى ئارەزوو".

جىگەى ئامازەپېدانه، ئىمە دەتوانىن تۆۋى ئەم بىرۆكەيە لە نىۋ تىۋرەكەى ئەرستۇ دا بدۆزىنەۋە، ھەروا لە نىۋ فەرموودەى پىغەمبەر و، زۆربەى ئەو بۆچون و رايانەش دا كە لە كۆن دا لە بارەى خەۋنەۋە گوتراون. وەلى (تۆۋىكى) بىرۋو بوو، ھىچ كەس گرنگى تەۋاۋى پىنەدەدا...

فرۆيد (بەدەست ھىنانى ئارەزوۋ)ى كرده ئەو بنەرەتەى كە خەۋنى لەسەر دروست دەبى، ھەۋلىشى داۋە ھەموو ئەو دياردە سەيرانە بە پى ئەو بنەمايە لىك بداتەۋە كە مەرۇف لە خەۋنى دا دەى بىنىت.

فرۆيد جگە لەۋەى گوترا دوو خالى تىرىشى باسكردوۋە:

۱. بەدەست ھىنانى ئارەزوۋ، رەنگە لە خەۋن دا بە شىۋەى راشكاو و ئاشكرا نەبىت، بەلكو زۆربەى كات بە شاردرادەى و جەفەنگ ئاسا دەبىت.

۲. خەۋن ھەموو ئەو ئارەزوۋانە بەدى ناھىنىت كە مەرۇف ھەزى پىدەكات، تەنھا ئەو ئارەزوۋانە بەدى دىنىت كە مەرۇف لە ساتى بىدارى دا خەفەى كىردوون و لە بەر ھەر ھۆيەك نەيتوانىۋە تىريان بكات.

بۆيە دىكرى تىۋرەكەى فرۆيد بەم دىرە كورت بكەينەۋە:

(خەۋن بەدىھىنانىكى شاردرادەى ئارەزوۋە خەفەكراۋەكان ياخود پەستىنراۋەكانە)^(۴)

ھۆكارى بۆ پىشكىن:

فرۆيد دواتر ھەستى كرد، كە رەنگە ئەم بىر دۆزەى، يارمەتى بدات لە پىشكىنى ئەو نەخۇشىنە سايكۆلۇژيانەى كە ھەندى خەلك پىيەۋە دەنالىن.

ھەندى جار نەخۇشىنى دەرۋونى بەرەنجامى ئارەزوۋىەكى خەفەكراۋى نىۋ قولايىپەكانى دەرۋە... نەخۇشەكەش ھەز ناكات ئەو ئارەزوۋى ئاشكرا بكات، يان لەۋانەيە پى ئەزەنەت، لىرەۋە فرۆيد پەنا دەباتە بەر شىكردنەۋەى خەۋنەكانى نەخۇشەكە... چونكە لەۋانەيە لە نىۋ ئەو خەۋنەكانە دا پەى بەرپىت بەو ئارەزوۋە شاردرادەيەى لە ژىر پەردە و دەمامكى جەفەنگ ئاساۋەيە... ھەر كە نەخۇشەكەش ھەستى كرد بە بىنەرەزى ئەو ھۆكارەى نەخۇشىنەكەى لى پەيدا بوۋە، ئىدى بەسەر رىگەى چاك بونەۋەدا دەكەۋىتە رىكردن.

په راویزه کانی بهشی شه شه م:

۱. بنواړه: Freud Interpretation Dreams, P. 183
۲. بنواړه: Dalbiez, Psychoanalytical Method. Vol. 1, p 38
۳. بنواړه: جوزيف جاسترو، الاحلام و الجنس، ل ۲۹.
۴. بنواړه: Dalbiez, Op, Cit, Vol, p 55

بهشی خهوتهم:

خهون و سروشتی مروی

ململانی دهرونی:

همه میسه مروف له نیو قولاییه کانی دهرونی دا به دهست ململانی یه کی تونده وه ئیرۆدیه... ئارمزووی زور شت دهکات. وه ئی ژبانی کۆمه لایه تی ناچار دی دهکات خه ز و ئارمزو وه کانی خو ی بشاریته وه و خه فیه یان بکات... ئه مه ش یانی مروف که وتۆته نیوان وو به ردا شه وه... ریسا کۆمه لایه تی ه کان جو ره رهفتاریکی به سه ردا ده سه پیئن، له و لاشه وه غه ریزه و ئارمزو وه کانی پالی پیوه دهنیت بو رهفتاریکی ته و او پیچه وانه ی ئه و رهفتاره ی که ئادابه کۆمه لایه تی ه کان (خاوازیارین - وه رگیپر)، به م پیودانگه ش مروف سه راسیمه ده مینیت ه وه و دو چاری ململانی یه کی به نازاری دهروونی ده بیئت.

ئهمه له کاتی کدا سروشت دهرچه یه کی بو مروف ساز کرد وه تا کو له راده ی توند و نیژی ئه و ململانی یه دابه زینیت.... ئه م سوک کردنه ش چه ندین جو ر و وینه ی هیه... گرن گترینیان خهونه... که واته خهون له و (سه رقاپ) ه ده چیت که ده یخه نه سه ر مه نجه له هه لمیه کان تا کو بیان پاریزیت له ته قینه وه.

سروشتی مروف:

لیره دا نابیت ئه وه مان له بیر بچیت که مروف له بنه ره تی سروشتی دا ئازه له، مروف لیره ای مه یمون و ئامو زای گو ی دریره... بویه کاتیکیش به رگه مروییه که ی به به ردا ده کری، ئارمزو وه ئازه لیه کان له ناخیدا ده مینیت ه وه... ئه و وای دهرده خات که نه رم و نیان و دل پاک و خیرخو شه ویسته... که چی سروشته ئازه لیه که ی بو ماوه یه کی دریر ناتوانیت مل که چی ئه و دوو پییه بیئت... به لکو به ئاوه زی وش یاری خو ی له گه ل دا ده گونجینیت... بویه کاتی ئه و ئاوه زه دهنویت یاخود بی هوش ده بیئت، ئازه لی له ناخی مروفه وه دهرده که وئ.

مرۆڤ که دەچیتە سەر نوینەکە، وەك مندالتیکی سادەى بىگوناھ دەردەکەوێت، بەلام لە راستى دا لەنیو ناخى دا کۆمەلێ ئارەزووى خەفەکراو و حەزى پىس هەيه که حەز ناکات ئاشکرایان بکات، ئىدى دەنوێت، لەو کاتى نوستنه دا بەشیوەپەك لە شیوەكان دەست دەکات بە بەدىهینانى ئەو حەز و ئارەزووانەى..

خەلاتى خودا :

فرۆید دەلێ خەون دیارى خودایە... خەون پرۆسەى دزەپیکردنى ئارەزوو یاساگانە... لەو پێناوەشدا پەنا دەباتە بەر ئەوەى بەتوند و تۆلى کەل و پەلە یاساگانەى بپچیتەوه، تاکو لەبەرچاوى باج گر و چاودێرەکان بیان شارپیتەوه...^(۱)

ئەم رایە گوتهى یەكێك لە پیاوێ زاهید (دنیاڤەست)ەکانى موسلمانانم وە بیر دینیتەوه.. ئەو کابرایە رۆژپێکیان دیتیان زۆرى سوپاسى خودا دەکرد... کاتى لەو بارەوه پرسىارى لى کرا بەم جۆرە وەلامى دایەوه: ئەو توانیویەتى لەخەون دا هەر چى گوناھى گەوره و تاوانە بیکات بەبێ ئەوەى خودا لى بپرسیتەوه... لە خەون دا زینا دەکات و مەى دەخواتەوه و مال و سامان تالان دەکات و لە دوزمنەکانى تۆلە دەکاتەوه، ئنجا وە ئاگا دیتەوه، دەوینى لاپەرەکەى سپی و پاكره و هیچ خراپە و چالک و چەپەلێ تیدا تۆمار نەکراوه. بۆیە سوپاسى خودا دەکات لەسەر ئەو فەرەى که بە بىهیچ نرخێ پێى بەخشیوه.

دەگونجیت بێژین: خەوتن لە یەك کاتدا پشودانیکی جەستەیی و دەرونیشه، گەر نوستن نەبوايە مرۆڤ لە ناو دەچوو، ئەوەتا مرۆڤ بە هۆى خەونەوه پشو بە جەستەى ماندوى دەدات، هەربە هۆى خەویشەوه ئارەزووێ خەفەکراوەکانى تیر دەکات یاخود دەرچەپەکی هەناسەدانیان لى دەخاتە سەرپشت.

خۆشحالتترین خەلک لەم دنیا دا شیتەکانن... چونکە شیت لە خەونێکی بەردەوامدا دەژی... بە ئارەزووى خۆى و پێنای دنیا دەکات.. گەر بینیشى خەلکى لى حالى نابن، ئەوا بە لۆمەکردن بەسەریاندا دەشکیتەوه و خۆى بە یەکەمین ژیری دنیا دەزانى.

ژېرى پېگەشتوش گرافتەكەى ئەۋەپە كە ھەست بە بونى خەلگى دەكات لە دەورى
خۆى دا، ئنجا دەشچېتە ژېر كارېگەرى ئەو چاودېرىە شاردراوەپەى كە لە لاپەن
ئەۋانەۋە سەپاۋە بەسەرى دا... بۆپە لەترسى ئەۋەى نەكا خەلگى سزای بدەن يان پېى
پېكەنن رېگەى ئارەزوو و بېرۆكە تايبەتەكانى خۆى ناگرېتە بەر... چاودېرى
كۆمەلاپەتى رېگەى لېدەگرئ ھەر كارئ بكات كە كۆمەلگە لېى قايل نەبئ.
لەبەر ئەۋەپە مرۆف پەنا دەباتە بەر خەون تاكو ئەو دونياپە بخولقېنئ كە خۆى كەم
يان زۆر ئارەزوئ دەكات... لېرەۋە ئەو گوتەپە ھاتوۋە كە دەلئت: ھەموو مرۆفېك لە كاتى
خەوتن دا شېتە!

چېرۆكى لەم روموۋە:

لە يەكېك لە كتېبەكانم دا باسى ئەۋەم كردوۋە، من كاتئ دەستەوسان دەپم لەۋەى لە
بېدارى دا تۆلە لە دژەكانم بسەنم، پەنا دەبەمە بەر خەون بۆ ئەۋەى تۆلەپەكى
سەختيان لئ بكەمەۋە... ئەمەم بەو پېۋدانگە گوتوۋە كە منىش وەكو ھەر كەسېكىتر
مرۆفم... بۆپە زۆر سەرسام بووم كە دېتم يەكېك لە پەخنەگران گالتەم پېدەكات و
دواى ئەۋەش نازناۋېكى ناشىرىنى لېناوم.

گرفتى بېرىارەكانى لای ئېمە ئەۋەپە كە تا ئىستاش سوورن لە سەر رۇپاماپپە
كۆنەكانيان... رەنگە داوا لە مرۆف بكەن تاكو لە كاتى نوستن و بېدارېش دا وەك يەك
پياو چاك بېت... سەپرىش لەۋە داپە ھەر خەونېكى خراپ دەبېنن لە خەلگى
دەشارنەۋە، واى نىشان دەدەن گواپە لەو قورە شېلراون كە فرېشتەكانى لئ
دروستكراۋە^(۱).. گەر خودا بېەۋېت رېسوايان بكات و بەرگى رۇپاماپپان لئ بكاتەۋە، ئەۋا
وەكو مەيمون يان وەكو (كەر) دەرەكەۋەن كە ھەندېكيان بەسەر ھەندېكىترپاندا بە
بئشەرم رادەبۇپرن.

گرنگی بیردۆزهکهی فرۆید:

لهم رووهو بیردۆزهکهی فرۆید گرنگییهکی گهورهی پی‌ده‌پرئ، ئەو دهمامکهی پوی مروّقی لادا و پوتی کردموه (خودایه! وهك چۆن دروستت کردم)! هه‌ندئ وا ده‌بینن گرنگی فرۆید بۆ ده‌روونناسی، هاوشانه له گه‌ل گرنگی (داروین) دا بۆ زینده‌وه‌رزانی^(۳) ئەوه بوو (داروین) مروّقی له قوڵله بلنده‌کانیه‌وه داگرته خوارئ و کردیه‌وه به ئازهلێك وهك ههر ئازهلێکی‌تری ئاسایی... دواتر فرۆید هات و پله‌یهکی دیکه مروّقی دابه‌زاندە خوار....

باسکردنی تیۆره‌کهی فرۆید په‌لکی‌شمان ده‌کات بۆ وهی بلیین: ئازهل له هه‌ندئ رووهو له مروّف باشتره... ئازهل پوپامایی و درۆکردن نازانی‌ت، به‌لکو راسته‌وخۆ بۆ جی‌به‌جی‌کردنی مه‌رامه‌کانی په‌ل ده‌کو‌تئ، وه‌لئ مروّف فیل و فپی تیدا ده‌کات، که لی‌شی پرسیار ده‌که‌یت، چی ده‌وئ؟ که‌پۆی به‌رز ده‌کاته‌وه و به‌فیزه‌وه ده‌لی‌ت: گوايه به‌رژه‌وه‌ندی نه‌ته‌وه و نزیک بونه‌وهی له خواوه ده‌و‌یت!! به‌لام له راستی دا ئەو ده‌یه‌و‌یت بت پلی‌شینی‌ته‌وه ههر ئازهلێك که ئازهلێکی‌تر ده‌پلی‌شینی‌ته‌وه... ئنجا وای به حالی که‌سئ به‌ته‌نها و لاوازی ده‌که‌و‌یت به‌ر ده‌ستی ئەو مروّفه!!

خه‌ونه‌کانی بی‌داری:

فرۆید پیی وایه مروّف هه‌ندئ جار له ساتی بی‌داری‌ش دا ده‌توانی‌ت ئارمه‌زووه‌کانی تیر بکات... ئەوه‌ش له‌و پڕی‌ه‌وه که به (خه‌ونه‌کانی بی‌داری) ناوه‌د کراوه. هه‌ندئ جار وا ده‌بی فشاری ئارمه‌زوو له سه‌ر که‌سی‌ک زۆر زیاد ده‌کات به‌ پاده‌یه‌ک ناتوانی‌ت ئارامی له‌سه‌ر بگری‌ت، ده‌یه‌و‌یت ههر هه‌مان کات و سات ئەو ئارمه‌زوو تیر بکات، یان له‌وانه‌یه‌ به‌ز نه‌کات چاوه‌پوان بکات تا کاتی نوستن، یاخود زۆر پشت به‌ خه‌ونه‌کانی ساتی نوستن نابه‌ستی، بۆیه په‌نا ده‌باته به‌ر (خه‌ونه‌کانی بی‌داری) تا‌کو ئاوات و سه‌رقاڵیه‌کانی ده‌رونی له‌و ده‌رچه‌یه‌وه هه‌ناسه پی‌ بدات.

ئىنجا لەو كاتە دا دەبينىن، خەياللى ئەو شتە دەكات كە خۆى حەزى پى دەكات و لە بەر خۆيەو بە دەنگى بەرز ھەر قسە دەكات، دەستى ئەجولئىنىت و پايان ئەودشئىنىت و ھەرپەشە و گۆرەشە دەكات، وەك ئەودى شتەكان بەپرونى لەبەر دەستى خۆى دا بىئىنىت... لەوانەيە زۆر جار خەۋنەكانى بىدارى بەسەرى دا زال بن و تورە ديار بىت يان لە روالەتى دا تىكچونى ديار بىت، ھەر چەندە خەلكيش لە دەورى دا بن.

نەۋنەگەلى واقىيى:

رۆژئىكىيان بەشەقامىكى چۆل دا دەپرويشتم.. كابرايەك لە دوورەو كەوتە بەر نىگام كە ھاوار و ھەرەشەى دەکرد، وامزانى ھەرەشە لە من دەكات، خەريك بوو قاچەكانم بۆ راكردن بىدەم بە دەم باو، پياوەكە لىم نزيك كەوتەو بىنىم ھىچ ئاگای لە من نيە، بەلامدا تىپەرى بىئەودى ئاگای لىم بى، ھەر جنىوى دەدا و بۆلە بۆلى دەکرد... ئەو رۆچوو بوو بە نىو خەۋنەكانى دا، بۆيە شتىكى دەبينى كەمن نەم دەبينى و لە دىناى تايبەتى خۆى دا دەژيا.

لە خوينەرى ناشارمەو كە خۆشم چەند جارئك وەكو ئەو پياوەم بەسەر ھاتو.. لە ژورە تايبەتەكەى خۆمەو ھەر مشت و مپ و ھەرەشە و گۆرەشەم كەردو بىئەودى كەسيك گوى لىم بىت... ماوھىەك لە ژياندا تىپەرى كە زۆر بە توندى دوچارى خەۋنەكانى بىدارى ببوم، لەو ماوھىە دا كاتى بە رىگە چۆلەكانيش دا دەپروشتەم لە بەر خۆمەو لە گەل "با" دا شەرم دەکرد و بە توندى زلەم پىدا دەكىشا، تەفم لە با دەکرد، بەو ھۆيەو خەريك بوو دكەوتەم نىو بەلەيەكەو.

گومانم وايە ھەموو خەلكى، كەم تا زۆر بە دەست ئەم بەلەيەو دەنالىنن، وەلى ھەندى كەس ھەيە نكولى لى دەكەن، كەچى بە جوړى كە خۆى ھەستى پىناكات پىويەو ٲالودە بوو... بۆيە جارى وا ھەيە لە گەلى دەدوئىت پىت وايە گوى بۆ تۆ گرتوو، بە روالەتیش سەيرى تۆ دەكات، كەچى خەياللى لە شوپىنىكى تر مەلە دەكات، ئەو خەون دەبينى، ئارەزوو خەفەكراوەكانى لە نىو جىھانىكى بىسنورى خەون دا پالپالئىنى پى دەكەن. ھەندى جار وا دەبى مامۇستايەك وانەيەك بە قوتايەكانى دەلئىت: بەلام

ههندیکیان لئی حالی نابن، چونکه له نیو خهونه بهتامهکانیان دا رۆچون، له خهونیان دا ژوان له گهل خوشهویسته جوانهکهیاندا دهگرن و ماجیان دهگرن، یان چاویان به دوژمنهکیان دهکوهیت و زللهی لئ ددهن و جنیوی پی ددهن... کاتیکیش ماموستا لیان دهپرسی چی تیگهشتون، وهلامی ددهنهوه گوايه زوری لئ تیگهشتون، کهچی دروش دهگرن، بهلکو لهوانهیه لهکاتی وانهکهدا خهونیان دیبی به لیانی ماموستاکهوه له بری نهوهی گوئی بۆ بگرن...

خهونی سادی و خهونی ماسوشی:

(سادیهت) خهسلهتیکه مروڤ روت دهکاتهوه و وای لیدهکات چیژ ودرگری له نازاردانی کهسانی دیکه و دهست دریژی کردنه سهریان.

بهلام (ماسوشیهت) به پیچهوانهیه، مروڤ چیژ لهوه ودردهگری نازار بدریت و دهست دریژی بگریته سهر.

ههر دوو خهسلهتهکه به پلهی جیاواز له نیو خهونهکانی بیاداری دا ددردهگرون، من خوم له خانهی ماموستایانی بالادا، لهو رودوه لیکولینهوهیهکم لهسهر قوتابیان نهنجام دا، بهرنجام بوم دهرکهوت، خهونهکانیان دوو جوړه: سادی و ماسوشی.

یهکیکیان له خهونهکانی بیاداری دا روللی دهست دریژکهر ودردهگری، وای دیته بهر نهندیسه که دوژمنهکهی لهبهر دهمییدا راوهستاوه، و نهام تولهی لیدهکاتهوه، دهست دهخاته بینه قاقای، یاخود جنیویکی توند و بریندارکهری پی ددهات، یان به قورسی دهکیشیت به تهوقی سهری دا.

یهکیکیتر، له خهونهکانی بیاداری دا روللی دهست دریژی لهسهر کراو ودردهگری، خوی به سهرشوپ و لیدراو و سوکایهتی پیکراو دیته بهر نیگا... خهلیکیش کوبونهتهوه بۆ سوکایهتی پیکردن و نابودکردنی... بویه لهو نهندیسهیهی دا چیژیکی دهرونی قول ودردهگرن، و دهگری و خوی دهلاوینیهتهوه.

ههندیکیتریان ههردوو رولهکه پیکهوه ودردهگری، جاری سادی دهن و جاریکیتر ماسوشی... ههر چون بیت نهو دهیهویت نارمزه خهفهکراوهکانی خوی تیر بکات... ههر

کات نائومیډی بالی به‌سهردا کیشا ده‌بیته ماسو‌شی، ههر کاتیش تو‌ره بوون ته‌نگی پی‌هه‌لچنی ده‌بیته سادی... (ولله فی خلقه شون!!)

خه‌ونه‌کانی گه‌لان:

لای خوینهر شاراوو نیه، که گه‌لانی‌ش خه‌ون ده‌بینن وه‌کو چو‌ن تاکه‌کان خه‌ون ده‌بینن.. بو‌ نمونه کتییوی (الف لیلة و لیلة) هیچ نیه جگه له کو‌مه‌ل‌ی خه‌ونی میلی... به‌ تایبته خه‌ونی نه‌و هه‌ژارانه‌ی که برسین بو‌ ژنی جوان و کو‌شکی قه‌شه‌نگ و خو‌راکی به‌تام^(۴).

گومانم وایه بیر و باوه‌ری (رزگارکه‌ری خوایی) هیچ نیه جگه له خه‌ونی‌ک که گه‌لانی کو‌ن له هه‌ندی قو‌ناغی می‌ژویاندا به‌ نه‌ندی‌شه‌یاندا هاتوه (ده‌ربرینی وهرگپ) گه‌لان ههر کات ئازاریان چه‌شت به‌ ده‌ست سته‌می ده‌سته‌لات داره‌کانیانه‌وه، دواتر هه‌ستیان به‌ ده‌سته‌وسانی کرد له رامالینی نه‌و سته‌مه‌ی که له‌سه‌ریانه، ئیدی (هیچیان له به‌رده‌م نامینی - وهرگپ) نه‌وه نه‌بیت ده‌ست بگرن به‌ بیر و باوه‌ری (رزگارکه‌ری خوایی) وه‌وه، له‌و کاته‌ش دا خه‌یال به‌و رو‌ژه‌وه ده‌که‌ن که تیای دا خودا یه‌کی‌ک ده‌نیریت رزگاریان بکات و تو‌له‌یان بو‌ بکاته‌وه له دو‌ژمنه‌کانیان، نه‌و ده‌مه‌ش زه‌وی پر بکه‌ن له دادگه‌ری وه‌ک چو‌ن پر کراوه له سته‌م و نادادگه‌ری.

به‌راستی نه‌و که‌سه‌ش راستی کردوه که ده‌لیت: (نه‌فسانه‌کان ره‌نگ دانه‌وه‌ی خه‌ونه‌کانی گه‌لان)^(۵).

پهراویزهکانی بهشی ههوتهم:

- ۱- بنواړه: جوزیف جاسترو، الاحلام و الجنس، ل ۸۸ - ۹۳.
- ۲- ئەم دهربرینه تهنهها جوانکاریهکی ویزهیه دهنه ههموان و ماموستا وهردیش له سهروی ههموانهوه دهمانین که فریشتهکان به گوێرهی دهقه پیروژهکان وا باس دهکری که له نور دروستکراون، نهک لهقور. (وهرگیپ)
- ۳- بنواړه: ه.س، ل ۹۲.
- ۴- بنواړه: سلامة موسي، اسرار النفس، ل ۵۸.
- ۵- بنواړه: جوزیف جاسترو، الاحلام و الجنس، ل ۱۱۵.

بەشى ھەشتەم:

ئاوەزی ناوەکی

بەر لە فرۆید:

خەلکی بەر لە فرۆید، برۆایان وابوو مەرۆف تاکە ئاوەزێکی ھەیه، ئەویش ئەو ئاوەزەیه کە زائە بەسەر کردەوی مەرۆف دا و پەفتاری وی ئاراستە دەکات. جا گەر ھەر کەسیکیان بدیایە لە راستە شەقامی راستی لای بدایە، ھانایان دەبردە لای ئەقتی و داوایان لێدەکرد تاكو بگەرێتەو ھەر راستە شەقام و پەند وەرگرێ، کاتی دەیان بینی گوئیان بۆ ناگرێ و ئامۆزگاریەکانیان ھەرامۆش دەکات، لێی توپە دەبون و بەشایستەیی سزای توندیان دادەنا.

گومانیان وابوو مەرۆف ھەر بە سروشت ژیرە، دروشمیان ئەو ھوو: (مەرۆف کە لە چاکەتێ گەیی کاری پێ دەکات)... سێستەمی پەرۆردەیی گۆن لەسەر پرکردنی میشتکی منداڵ لە ئامۆزگاری چاک و قسەیی جوان دامەزرابوو، منداڵی دامەویش دەبوا گوئی بۆ بگرتنایە و واشی نیشان بدایە کە گوێرپایەلێانە، گەر نا کوتەک بەسەریەو ئامادەییە، بۆیە ناچار بوو پێیان بڵێت: (بەلێ، وا دەکەم کە ئێوە دەبێت).

ئەو لە نێو قوڵاییەکانی دەرونی دا ئارەزووەکانی خۆی خەفە دەکات. بۆیە ھەر کە ئامۆزگاری کەرانێ لێو دیار نەمیێ، ھەر خیرا دەست دەکاتە ھەلقونینەو و ھات و ھاوار کردن و دەیەوێت بە ھەر ھۆکاریک دەلوێت ئەو شتە بە دەست بخت کە لێی یاساغ کراو، وەک لە پەندە کۆنەکەش دا ھاتوو: ﴿ مەرۆف پێداگرە لە سەر ئەوێ لێی یاساغ کراو.﴾

پیاوی پێگەبەستۆش لەم پەووە زۆر لە منداڵ دەچیت، کاتی گەورە دەبیت، دەبینێ چوار دەوری گیراو بە ئامۆزگاری کەرانێ بە ھەمان شیوەی ئەوانەیی لە پۆزگارەکانی منداڵی دا دەوریان داوو. لەوانەییە خویشی وەک ئەوان ببیتە ئامۆزگاری کەری یەکیکی تر کە لەخۆی کەم ئەقل تر بێ... ھەر ئەو کەسەیی چنگ کەوت دەست بەجێ

رێژنەیهك ئامۆژگاری بەسەردا دەبارێنێ... لەو ئامۆژگاریانەی کە هەر بە زار و گوشتار دەری دەبرێت و بە کردەوه و کردارێش پێچەوانەیان دەجوڵێتەوه. دروستە گەر بڵێین: خەلکی ھەندیکیان ھەندیکتریانیان خەڵەتاندووە، گەر پیاوی لە ھەسارە مەریخەوه بێت و گۆی بگری بۆ ئەو گوتانە کە رۆبەرپووی یەكتری دەکەین.. وای دێ بە خەیاڵ دا کە لەنیۆ براپەتی و فەرپێکی نەپراوە دا دەژین... بەلام ھێشتەر چەند کاتر مێرێک بە سەر مانەوهی لە ناوماندا تی ناپەرێ کە دەبینی ئێمە بە کردەوه پێچەوانە کۆشتارمان جۆلاوینەتەوه، و ھەر ھەموومان دوو رۆوین.

لادەری دەمامکە کە :

ئەنجا فرۆید ھات و ھەولێ دا ئەو دەمامکە لادا کە لەسەر پوێ ئەو دوو پوویە گشتی یە نیۆ ئادەمیزاد دانراو... فرۆید یە کەمین کەس بوو ئاوێزێکتری لە ئادەمیزاد دا دۆزیووە جگە لەو ئاوێزە وشیارە کە ھەمیشە پێیەوه شانازی کردووە... ئاوێزی دوو ھەمیشی بە "ئاوێزی ناوێکی" یاخود بە (نەست) ناوێزە کرد.^(۱)

شیاوی گوتنە، بێرۆکە (نەست) بەر لە فرۆیدیش ناسراو بوو، وەڵا لە زۆرینە ی بارەکانی دا بێرۆکە یەکی تەم و مژدار بوو، ئەدگارەکانیش پوون نەبوو.^(۲) ئەنجا فەزلی ھەرە گەورە لە پونکردنەوهی ئەو بێرۆکە یە و دروستکردنی ئەپارتمانێ قەشەنگی تیۆری لەسەری، بۆ فرۆید دەگەرێتەوه.

سەرەرای بەھەڵدا چونی فرۆید لە ھەندێ وردەکاری بێرۆکە کەدا، کەچی ئەو پەیکەرە گشتی یە لە دەوری دروستی کردووە تا ھەنووکەش سەقامگیرە، ئێستاکە ئەو ی فرۆید دروستی کردووە پێویستە بۆ تیگەشتن لە سروشتی مەرۆف.

پوختە ی ئەو ی فرۆید لەم رۆووە گوتو یەتی ئەمە یە کە (ئاوێزی وشیار ئاسەواری لاوازە لە ئاراستە کردنی رەفتاری مەرۆف دا، بەلکو لە زۆربە ی بارەکان دا ئاوێزی ناوێکی مەرۆف ئاراستە دەکات، بۆیە پێویستە توێژەرەکان ئاوێزە بەلای ئەم ئاوێزە ناوێکیە دا بدەنەوه، کاتێ لە کەسیتی مەرۆ دەکۆڵنەوه).

فرەخودى:

لە كۆن دا بېروا وا بوو كە مرۆف تەنھا يەك خودى ھەيە، ئەم خودەيشە ھانى دەدات بىژى (من). كەچى ئىستا دەرکەوتوھ ئەم راپە ھەلە بووھ.. چونكە زۆر جار دەبينىن مرۆف لە گەل خۆى دا دەئاخفى، ھەندى جار سەرزەنشتى خۆى دەكات و سزای خۆى دەدات.. جا ئەگە مرۆف ھەر يەك خودى ھەيە، ئەدى چۆن دەتوانىت قسان لە تەك خۆيدا بكات يان خۆى سزا بدات.. ھەر دەبى لە قولايىيەكانى دەروون دا پتر لە خودىكى ھەبى.. تاكو پىكفە ئاخافتن و پىكەوھ گونجان لە نىۋان يەكەك و يەككىتريان دا دروست بىت. لىرەدا فرۆيد ھات و گوتى: مرۆف سى خودى ھەس، خودەكانىش برىتين لە: خودىكى ئازەلى، خودىكى مرۆيى، خودىكى نمونەيى.

خراپە و چاكە لە مرۆفدا:

ئەو چەمكە نوێيەى فرۆيد ھىنايە ئاراوھ .. دەمانگەيەنىتە ئەوھى بلىين: مرۆف چاكەخوазى تەواو نىھ و خراپەكارى تەواویش نىھ، بەلكو لە يەك كاتدا چاكەخوаз و خراپەكارىشە... وە خوداش مرۆفكى نەخولقاندوھ كە لە ئارەزوھ چاكە و خراپەكان دوور بى.

مرۆف جگە لە خودى (مرۆيى) خۆى، دوو خودى كەشى ھەيە... يەكەميان ھەول دەدات مرۆفكە دابەزىنىت بۆ ئاستى ئازەل، ئەويتريان دەيەويت بەرزى كاتەوھ بۆ ئاستى فريشتەكان... مرۆفكى سەراسىمەيە لە نىۋ ئەو دوھ دا، جارى بەم لا دا دەروا و جارىك بەو لادا... مەملانى دەرۋنیش لە ھەموو كاتىك داد ەستى لە قورقوراكەى گىر كەردوھ.

مه غزاي لؤژيكي:

تيؤره كهى فرويد نهو پرهنسيبه لؤژيكيه ديڤرينهى هه لؤه شانده وه كه مروقى ده بۆلاند بۆ دوو گروپى پيچه وانه، كه سى هه ميان نه بوو، يه كيان چاكه خوازى كه هيچ خرابه يه كي تيدا نيه... دوه ميشيان خرابه كارى كه هيچ چاكهى تيدا نيه.

وه لى بيريارانى لاي ئيمه تا ئيستاكهش كه باسى پياوانى ميژوو ده كهن، هه نديكيان به چاكه كارى هه ميشه يى داده ني و هه نديكي ترين به خرابه كارى هه ميشه يى... نه مهش هه لئه يه كي گه وره يه و له گه ل نهو سروشته دا ناگونجى كه له هه موو كات و ساتيك دا مروقى له سهر دروست كراوه.. ههر دهبى له پياويكى چاكه كار دا هه ندى خوى خرابه ببينين و هه ستي پى بكه ين، هه روه ها له ههر خرابه كاريكيش دا هه ندى ئاره زوى چاكه كارى ليوه درده كه وى...

ئاره زوى چاكه كارى له هه موو مروقتيك دا هه يه، ماده م مروقت له كۆمه لگه دا ده زى، نه وا ههر دهبى لهو كۆمه لگه يه وه كۆمه لى به ربه ستي ناوه كي وه رگريت، كه به ههر جورى له جوړه كان رى لى دگرن له وهى كارى خراب نه نجام بدات.. هيژ و پيژى نه م به ربه ستهش به گوڤره ي كه سه كان ده گوڤريت.. هيچ مروقتى نيه (ههر چه نده زور به سته م كار و ناچيزه به ناوبانگ بيت) له م به ربه سته ناوه كيخا لى و بى بهش بيت.

ده كرئ هه مان قسهش له باره ي ئاره زوى خرابه كارى له مروقتا بكه ين، چونكه ماده م مروقت له سروشتى خويدا ئازه له، نه وا ههر دهبى له هه ندى كاتدا ئاسه وارى ياخى بون و پالنه رى ولاختي يه كهى له سهر دربه كه وى، ئيدى به خوى بزانييت يان نه زانييت.

هه ست و نه ست:

گوتمان مروقت سى خودى هه يه، ئازه ليه ك و مروقيه ك و نمونه ييه ك، فرويد پي وايه (خودى ئازه لى) نه ستيه و ههر دوو پالنه رى چيژ و ئازاريش به سه رى دا زالن... نه م خوده (حه رام و حه لال) نانسيت، به لكو ديه وى به بى هيچ پيودانگى چيژ وه رگرى، له هه موو كاتيكيش دا مروقت پالنه ي به ره و مه به سته هيچ و پوجه كانى.

خودی مرویش، خودیکی ئاگا و هەستییه، وهنێ نمونهیی نیه، ئەم خوده هەست به پێودانگهكانی کۆمه‌لگه دهکات و هه‌ول ده‌دات په‌چاوبان بکات، فر و فیل و دووپویی به‌سه‌ر ئەم خوده دا زالن... ئەم خوده هه‌ز له دزی کردن یان پیاوگوشتن ناکات چونکه ده‌ترسی ئە به‌سوک سه‌یرکردنی له کۆمه‌لگه‌دا و هه‌روه‌ها له سزای پۆلیسیش ده‌ترسی... ئەم خوده هه‌ر که هه‌لیکی له‌باری ده‌ست کهوت که تیای دا دلتیا بیت توشی سزا و به‌سوک سه‌یرکردن نابێ، ئەوا زۆر به‌ په‌له به‌دوی خودی ئازهلێی دا په‌لکیش ده‌گریت. خودی مرویی پتر له لیپرسینه‌وه و سزا تی‌ده‌گات وهک له نمونه بالاکان، بۆیه ئەگه‌ر ئەو خوده نمونه‌یه‌یه چاودێری نه‌کردایه، ئەوا ده‌بوه مل که‌چی سروشته ئازهلێه په‌نگ خواردوه‌که‌ی قوڵایی ناخی.

خودی نمونه‌یی:

خودی نمونه‌یی، ئەو خوده‌یه که خه‌لکی به (ویژدان) ناوزه‌دی ده‌کهن، له‌م خوده‌شه‌وه ئەو به‌ربه‌سته ناوه‌کیه سه‌ر هه‌لته‌دات که له‌به‌ردا ئاماژه‌مان پێدا. له‌کۆن دا ویژدانیان به (ده‌نگی خودایی له‌ مرو‌فدا) ناوزه‌د ده‌کرد، ئەمه‌ش ناوزه‌دکردنێکی هه‌له‌یه... چونکه ویژدان په‌گ و ریشه‌ی خۆی له‌و بیر و باوه‌ر و نه‌ریت و به‌ها کۆمه‌لایه‌تیانه‌وه وه‌رده‌گری که مرو‌ف له‌ نیویاندا پی‌ده‌گات و گه‌شه ده‌کات. که‌وابی ویژدان شتیکی رێژه‌یه‌یه، به‌ په‌نگی کۆمه‌لگه‌ش سیواق ده‌دری، ته‌نانه‌ت زۆر جار مرو‌ف به‌رمو توند و تیژی و سته‌م پال ده‌نی، ئەگه‌ر به‌ها کۆمه‌لایه‌تیه‌کان پشتگیری بن، به‌زۆری ئەم پشتگیری کردنه‌ش له‌ جه‌نگ و ده‌مارگیری ئاینی و نه‌ته‌وه‌دی و هۆزایه‌تی دا دروست ده‌بی.

به‌راستی ویژدان ده‌نگی کۆمه‌لگه‌یه نه‌ک ده‌نگی خودا، جیاوازی‌ش زۆر و فره‌یه له‌ نېوان ئەو دوو ده‌نگه‌ دا، خودا په‌رودردگاری هه‌موو خه‌لکه، به‌بێ جیاوازی به‌سوژه‌ بو هه‌موو خه‌لکی، به‌لام کۆمه‌لگه، فه‌زلی پۆله‌کانی خۆی ده‌دات به‌سه‌ر خه‌لکانی‌تر دا... گویش ناداته تالان و برۆ و خوین پشتن، ئەگه‌ر ئەو تالانکاری و خوین‌پشتنه له به‌رانبه‌ر دوژمناندا په‌په‌وه کرابێ.⁽⁴⁾

وێژدان و نەست:

لەوێ رابورد زانيمان خودی مروی، خودی هەستی، ئەمە لە کاتێکدا خودی نازەلی خودی نەستی... ئالێردا فرۆید دیت و دەلیت: خودی نمونەیی لە نیوەندی ئەم دوو خودە دایە، لە لایەکەوە هەستی و لە لایەکی تریشەوە نەستی...^(۵)

دەکرێ خودی نمونەیی بە پاسەوانێک بچوینین کە لەسەر رۆخی نەست رادەوهستیت و رێگە نادات پالێنەرە خراپەکان لێیەوه (واتە لە نەستەوه) بێنە ناو هەست... بەلام رێگە دەدات پالێنەرەکانی تر هاتوچۆ بکەن...

گرفتی خودی نمونەیش لەوه دایە کە پاسەوانیکی توند و تۆل و بەهێز نیە، بەلکو پاسەوانیکی لاوازه و زۆر بە سانایی دەخەلەتێنرێ... تەنانەت دەگونجی بەرتیل بخوات، زۆر جار فشاری نەست لەسەری توند و بەهێز دەبێ و ئەم تا ئەوپەری سنور چاوپۆشی دەکات.

بەزۆری ئەم حالەتە لە نیو ئەو کۆمەلگایانە دا رۆو دەدات کە ئامۆژگاری فرەبالای تیدا زۆرە.

یەکیەک لە ناتەواوی و کەم و کورەییەکانی ئامۆژگاریە فرەبالاکان ئەوەیە کە هەول دەدەن مەروفا بگەیهننەسەر و ئاستی مەروفا... دەیهوێت مەروفا خۆی لەبەر بکات و چێژ و نازارەکانی خۆی فەرامۆش بکات... لەم کاتە دا ئیدی نەست دەکەوێتە ژێر قورسایێ خەفەکردنیکی زۆرەوه... بۆیە ئەمیش بەرۆلی خۆی گوشار دەخاتە سەر خودی نمونەیی.

لێرەش دا، ئەو ئارەزووە دەرەکەوێت کە فرۆید بە ئارەزووی (پاساودان) ناوێرێ کەردووە.... ئەم ئارەزووش رێگە دەدات بە مەروفا تا لە دوی هەووسەکانی بپروات و دواتر پاساویک یاخود دەمامکیکی بریسکەداری بۆ دەدۆزێتەوه تاکو هەلپەکردنە دزیوەکە ی بپشارێتەوه.

ئامۆژگاریە بالاکان، هەموو ئەو دەرچانە لە مەروفا کلۆم دەدەن کە لێیانەوه هەناسەییەکی بە خودە نازەلییەکە دا... لە بەر ئەوه مەروفا ناچار دەبێت یاخی بێت لەو

ئاموژگاريانه و دواتر پاساويكيش بدوژيټهوه كه بهرمفاني له خوۍ پيټكات، نهخاسمه كه دهش بيني ئاموژگاري كهران خوۍان شهو و روژ پيچيهوانهۍ ئاموژگاريهكاني خوۍان دهجوټينهوه و رمفتار دهكهن.

پيځهاتهكاني نهست:

لهوهۍ رابورد پون دهبيټهوه كه نهست فاكتهرېكي كارايه له ئاراستهكردنې رمفتاري مروځ دا، بينيشمان كه له چهند بهشي جودا جودا، پيځ هاتوه، بهش و پيځهاتهكاني نهست بهم تهرزه كورت دهكپينهوه:

۱- بهشي يهكهميان پيځهاتوه له ئارمزهو ئازهلپه رهمهنهكاني مروځ، ئهم ئارمزهو ئازهلپانهش له گهل لهدايك بوني مروځ دا له دايك دهبن، فرويد به (ليبيدو) ناورمدهۍ ئهم ئارمزهوۍ كردوه.

۲- بهشي دووهومي نهست بريټيه لهو ئارمزهوانهۍ مروځ نهيتوانيوه تيږيان بكات و له قولاييهكاني دهروني دا خفهۍ كردون... ئهو ئارمزهوانه لهويډا به شاردرارهپي دهمنيټنهوه و له چاوهروانيدا دهبن، ئهم بهشهيه زور جاربه (گرې دهرونييهكان) تهعيري لي دهكري.^(۱)

۳- بهشي سۍپهميان لايهنه نهستيهكهۍ ويژدانه، ئهم بهشه گرنگيهكي تايبهتي ههيه بو ئهم بابتهۍ ئيمه مهبهستمانه، بابتهۍ خهون.

ويژدان و خهون:

لهوهۍ رابورد باسمان له تيورهكهۍ فرويد له خهوندا كرد... پوختهكهشي ئهوه بوو كه خهون هوځاريكه بو تيږكردنې ئهو ئارمزهوانهۍ كه مروځ لهساتهوهختي بيډاري دا نهيتوانيوه تيږيان بكات... ليږدا فرويد دهليټ: له خهون دا تيږكردنې ئارمزهوكان بهدهگمهن نهبيټ به شيويهكي راستهوخو و پون و ئاشكرا نابيټ.. هوۍ ئهمهش دهگريټهوه بو وهۍ بهشيځ له ويژدان له كاتي نوستن دا بيډاره، ئهم بهشه بيډارهۍ ويژدان ري دهگريټ لهوهۍ مروځ بهبي سنور ئارمزهو ياساغهكاني تيږبكات.

نډگر ههموو (ويژدان) ههستي بوايه، نهو جا له کاتي نوستن دا له کولې مروځ دېوهو. بهلام وکو گوتمان له نيوان ههست و نهست دا راوهستاوه، بهو پييه له کاتي نوستن و بيدارېش دا هر چاودپړي مروځ دهکات...

بهراستي حال و بالې مروځ سهيره، نهوهتاني چاودپړي کومهلايه تي (که خوی له ويژداندا دهبينيتهوه) له ههموو کاتيک دا بهدوايهويه... مروځ بويه پهنا دهباته بهر خهوتن تاكو ههندي پشوي دهروني دهست بکهوي، که چي ويژدان لي ناگهرېت به تهواوي بجهويتهوه، له بوته دايه بوي و هر که بيني بهرمو نارهمزوهکاني دوور روستوه، تي دهخوري (هاتم بوت) !.

فرويد پي وايه نهو جغهفنگانه له خهوندا ههيه، هوکي نهو ترسهيه که مروځ له ويژداني ههيه... فرويد لهو بارانه دا ويژدان ناو دهنيت (چاودپړ)... (خهون) له بهرانېهر نه چاودپړه سرهخته دا ناچاره ريگي فر و فيل بگريته بهر، ههميشه لهوش دهرسي (چاودپړ) هکه دهستي لي بهرز بکاتهوه و پي بلېت (ياساغه).
خهونهکاني مندالي:

ناشکرايه خهونهکاني مندال راشکاو و بيدار نين... هوکاري نههش دهگهرېتهوه بو لاوازي گهشي ويژدان له زارو دا...

فرويد باسي کچه تهمن نوزده مانگيهکهي خويمان بو دهکات... نهو کچهي فرويد بهيانېهکيان توشي رشانوهو بوو، بويه به دريژايي نهو روزه خواردني لي ياساغ کرا، کاتيکيش نوست ، مالهوهيان گوئيان لي بوو که (وپاوهي دهکرد) و ناوي نهو خواردنانهي دهردي که هزي ليکردبوو.^(۷)

وا ديار بوو له کاتي (وپاوه) کردنهکهي دا چيژي لهوه وهرگرتوه که بهي سنور لهو خواردنانه بخوات.

دهکرييت بلين: لهگهل گهورهبووني مندال و تهواو دروست بووني ويژدان له نيو قولايي دهروني دا، خهونهکانيشي رو دهکهنه دهمامک پوئين... که گهورهش دهبي، دهکهويته ژير کولي قورسي نهو ويژدانهي که بهزدي نيه...

خەۋنى گەۋرەكان:

مامۇستا (سلامە موسى) ئامۇژگارى خوينەر دەكات كە ھەرگىز خەۋن نەگىرېتەۋە، ھەر چەندە خەۋنىكى ئاسايش بېت، بۇ كەسىك نەبى كە متمانەى بە خو و رەۋشتى ھەبېت^(۸) چونكە خەۋنەكە لەۋانەيە ئارەزۋەيەكى بېسى لە نېۋ خۇى دا شارەبېتەۋە. ھەر چەندە بەرۋالەت خەۋنىكى پاك بېت... لەۋانەيە تۆ لە خەۋندا ژنى برادەرىكت بېينى كە كۆمەلئ كەسى سەر سەرى دەيانەۋېت دەست درېژى بىكەنە سەرى، ئەۋ ھاۋار لە تۆ دەكات و پەنات بۇ دېنئ، تۆش لە خەۋنەكەتدا غىرەت لە كەللەت دا دەبزۋېت و دەمانچەكەت رادەكېشىت و ژنە جوانەكە بەرەۋ روت دېت و سوپاست دەكات و لە نىگاكانى دا واتاى سەرسورمان و گەۋرە سەيركردنى تۆ دەبېنرئ.

لەرۋالەت دا ئەم خەۋنە، ماناى ئەۋە دەگەيەنېت كە تۆ پياۋىكى بەغىرەتى و ھەزەت لەۋەيە بەرگىرى لە ئابروى ھاۋرېكەت بىكەيت، بەلام تۆ لە راستى دا ھەز دەكەيت ئابروى ھاۋرېكەت بەرى، نەك بەرگىرى ئ بىكەيت، لەۋانەيە ژنى ھاۋرېكەت دىبى لە بېدارىتدا و ھەزەت لىيى كردبى، ئاۋاتت خواستبى لە گەلئ رابوېرى، ئەم ئارەزۋەش بەخەفەكراۋى لە نېۋ ئاۋەزى ناۋەكىت دا مابېتەۋە.

بۆيە لەكاتى خەۋتن دا ئەۋ ئاۋاتەت بەشېۋەيەكى دەمامك دار دەر كەۋتود، چاۋدېرەكە رېگە نادات راستەۋخۆ لە گەل ژنى ھاۋرېكەتدا دەست تېكەل بىكەيت و بەئاشكرا لە گەلئ دا رابوېرىت.. بەۋ ھۆيەۋە پەنا دەبەيتە بەر شېۋازىكى تر... لەۋ كاتە دا دەبېتە قارەمانىك كە فېشەك دەنېت بە دەست درېژكارانەۋە و بەبى سەلەمىنەۋە راۋەدوۋان دەنېت.. ئەمە لە كاتىكدا لە بېدارىت دا ترسنۆكىت و ھەرگىز دەمانچەشت ھەئەگرتەۋە و راۋەدۋى كەسېشت نەناۋە... كەچى ئارەزۋە خەفەكراۋەكەت لە خەۋنەكەتدا دەتكاكە سۈارچاكېكى بەھىمەت.

ئەگەر تاكۆتايى لە گەل فرۆيد دا ھاۋرېبىن لە تېۋرەكەيدا، ئەۋا رەۋايە بۆمان كە بېلېن: ئەۋ دەمانچەيەى كە لە خەۋنەكەتدا خۆتت پىيەۋە بادەدا جەفەنگ و ئامازەيەكە بۇ ئەندامى زاۋزى (چوك)ت...

ئەمەش يانى دەمانچەي نېۋ خەۋنەكەت ئاماژە نىە بۇ غىرتمەندى و پىاوەتى و سوارچاكىت... بە ئەندازەي ئەۋەي ئاماژەيەكە بۇ ئارمىزۈە ياساغەكەت بەرانبەر ژنى ھاۋرئ ھەژارەكەت... و خواش زانترە.

جەفەنگى خەۋنەكان:

فرۆيد دەلئيت: خەۋنەكان، پەنا دەبەنە بەر جەفەنگ بۇ شارەندەۋى ئەۋ مەبەستانەي كە كۆمەلگە ياساغي دەكات^(۹).. ئەۋ جگە لەۋەش پىي وايە زۆرىنەي جەفەنگەكانى نېۋ خەۋن ئاماژەي (سىكىسى)يان ھەيە... ۋەك ئەۋەي پىي وابى تاكە ئارەزۈيەك كە مەرۇف ھەيەتى و كۆمەلگە لىي ياساغ دەكات، ئارەزۈي (سىكىسيە).

لېرەدا واباشە، ھەندئ گوتەي فرۆيد بخەينە بەرچاۋ، لەبارەي ئەۋ جەفەنگە سىكىسيانەي كە ھەموو گەلان تىاي دا ھاۋبەشن... ئەۋ پىي وايە ھەر شتىكى لاكىشەيى (ۋولەكى - ۋەرگىپ) ۋەكو دار و، گۆچان و، رەگى درەخت و، چەقۇ و، خنجىر و، نيزە و، بۆينباخى مل و ھتە، ئاماژەن بۇ (چوك)ى نېرىنە... ئەمە لە كاتىكدا قوتوى بچوك و، سندوق و، كلاۋ و ... ھتە، ئاماژەن بۇ (زئ)ى مېينە..^(۱۰)

يەككە لە قوتابىيەكانى فرۆيد، ۋا دەبىنئ: ئەۋ كەسانەي كە زۆريان حەز بە ھاتوچۆكرەنە بە نېۋ دارستان و درەختە (بەرزو ھەلچۈە)كاندا ئارەزۈيەكى بەھىزى سىكىسيان ھەيە... بۆيە كاتى لە خەۋنياندا ئەۋ دار و درەختە دەبىن، ئەۋا دەرەچەيەك لە ئارمىزۈە خەفەكراۋەكانيان دەخەنە سەر پىشت.

خەۋنەكان و شىكرەندەۋەي دەرون:

لە دويئى دا ئەۋ كەسانەي داھاتويان بۇ خەلگى دەخوئندەۋە، دەيانگوت: (خەۋنەكانتەمان بۇ باس بكە، داھاتوت دەست نىشان دەكەين)، ئەمەرۇش پزىشكانى دەرونى دەلئيت: (خەۋنەكانتەمان بۇ باس بكە، گرتەكانت بۇ دەست نىشان دەكەين)^(۱۱)

لە ۋاڧرەدو دا خەلگى بۆيە لە خەۋن دەكۆلنەۋە، بۆ ۋەى بزانن داھاتوى نادياريان چ سود يان زيانگى بۆ ھەلگرتون... بەلام ئىستە لە خەۋن دەكۆلنەۋە ، تاكو پەى بەرن بەو گرى و ئارەزۋە خەفەكراۋنەى لە نىۋ قولاىى ناخياندا خۆيان ھەشار داۋە.

ئەۋان لە نىۋ خەۋنەكانياندا بە دووى داھاتو دا دەگەرپن، ئەمانىش بە دوى ۋاڧرەدو دا... مەرۇف دەتوانىت نەخۆشە دەرونيەكانى بدۆزىتەۋە ئەگەر لە خەۋنەكانى كۆلنەۋە و ئامازەكانى ناويانى شىكردەۋە...

فرۆيد دەلىت: خەۋنەكان ، زمانى سروشتى دەروون، ئىمە لەو زمانە تىناگەين چونكە ۋاھاتوين لەسەر زمانى بىرگەرنەۋەى لۆژىكى لە زيانى وشيار و ئاگيمان دا.^(۱۲) لە راستى دا زمانى خەۋنەكان نمونەيەكى ۋەسەنى ۋرۆسەى بىرگەرنەۋەى سەرەتايين، شىكردنەۋەشى ۋيويستى بە زىرەكى و ۋسپۆرى ھەيە.

ۋشيلە و مشك:

پەندىك ھەيە دەلى: (ئەگەر گوربە نوست، مشك يارى دەكات) - (كورديش دەلى ۋشيلە لە مالى نىە، مشكان تلى لىانە - ۋەرگىپ) ئەم پەندە بەسەر ئىمە دا دەچەسپى... ئىمە لە دەرونمان دا مشكىشمان ھەيە و گوربەش... مەبەستمان لە ۋشيلە ئەو ئاۋەزە وشيارەيە كە لەساتى بىدارى دا كۆنترۆلى كەردوين... ھەر كە نوستيش مشك دەردەكەۋىت و گەمان دەكات.

(دكتۆر كابريو) ئەم واتايەى لە دەستەۋازمەيەكى قەشەنگ دا دەربىۋە، ئەو دەلىت: (ئىمە ھەر ھەمومان ۋە دىھىنراۋى دوو جەمسەرين، لە نىۋ ناخماندا ھەر يەك لە دكتۆر جىكل و بەرپز ھايد ئامادەن)^(۱۳) مەبەستى لەۋەيە كە ھەر يەكلىك لە ئىمە لە يەك كاتدا مەرۇفەشە و دپندەشە... ھەر كە لاينە مەرۇيەكەمان نوست ياخود بى ئاگابوو ،لاينە دپندەيەكەمان بەدەر دەكەۋىت و گەرەكەتى ھەموو ئەو ئارەزۋە سەرەتايانەى تىر بكات كە كۆمەلگە لى قەدەغە كەردە.

په‌راویزه‌کانی به‌شی هه‌شته‌م:

١- مامۆستا (سلامه موسی) رای به لای نه‌وه دایه، ئهم ئاو‌ه‌زه به (ئاو‌ه‌زی شار‌دراوه) ناو بنرئ، به‌لام وا دیاره ئهم ناوانه په‌واجی نه‌بوه له نیو ولاته عه‌ره‌بیه‌کاندا... خه‌نگی ههر (ئاو‌ه‌زی ناو‌ه‌گی) یان به‌کار هی‌ناوه.. ئه‌وه‌ی جی‌گه‌ی سه‌رنجی‌شه ههر ئهم (سلامه موسی) یه بوو یه‌که‌م‌جار ئهم ناو‌ه‌یشی به‌کار هی‌ناوه، به‌لام به‌م دوا‌ییه وازی ئی هی‌ناوه، ئیستا پیی وایه (ئاو‌ه‌زی شار‌دراوه) گون‌جاوتره له (ئاو‌ه‌زی ناو‌ه‌گی)... ئی‌مه‌ش بو‌مان هه‌یه بلیین: هه‌ئه‌یه زۆر به‌کار به‌یئرئ باش‌تره له راستئ که وازی ئی هینرابی.

٢- بنوا‌ره: محمد عثمان نجاتی، الذات و الغرائز، ل ١.

٣- ئه‌و که‌سانه‌ی تیۆره‌که‌ی فرۆیدیان کردۆته عه‌ره‌بی، ئه‌و سئ خوده‌یان به (خودایی و من و به‌رزه من) ناو ناوه، ئه‌مانه‌ش وهرگێرانی حه‌رفی واژه‌کانی فرۆیدن، وه‌ک خوینه‌ریش ده‌زانئ مه‌به‌ست ناده‌ن به‌ ده‌سته‌وه، من خۆم به‌و شی‌وه‌ی له‌سه‌ره‌وه دانراوه وهرگێرانیان به‌ باش ده‌زانم.

٤- بنوا‌ره: Landis, social control. P.56

٥- بنوا‌ره: Berg, clinical psychology. P.437

٦- بنوا‌ره: محمد خلیفه برکات، تحلیل الشخصية، ل ١٤١.

٧- Dalbiez, psychanaly tical Method. Vol.1, P.50 بنوا‌ره:

٨- بنوا‌ره: سلامة موسی، عقلي و عقلك، ل ٦٣.

٩- بنوا‌ره: جوزیف جاسترو، الاحلام و الجنس، ل ١١٥.

١٠- بنوا‌ره: ه.س، ل ١١٩ - ١٢٠.

١١- بنوا‌ره: فرانک کابریو، تفسیر السلوك، ل ٢٧٩.

١٢- بنوا‌ره: جوزیف جاسترو، الاحلام و الجنس، ل ٢٧٩.

١٣- بنوا‌ره: فرانک کابریو، تفسیر السلوك، ل ٢٨٠.

بەشی نۆیەم:

فرۆید و ئارەزووە مەرۆیەكان

هەلە و راست:

لە كۆن دا برپا وابوو، ئاوێزی مەرۆف ئەگەر باش بێر بکاتەووە و لۆژیکی ساغ بەکار بێنێ دەتوانی لە راستی تەواو تێ بگات... ئەمەش یانی (ئاوێزی وشیار) دەتوانیت راستەوخۆ لە هەلە دوور بکەوێتەووە و بگاتە راستی.

دەکریت منیش بڵێم: ئەم بۆچونە ئەمەرۆکە کۆن بوو و هیچ کەس گرنگی پێ نادات، ئاوێز هەرچەندە هەول بەدات ناتوانی پەڕی بەرێ بە هەقیقەتی تەواو، سروشتی ئاوێز وایە، تەنھا سەیری یەک لایەنی هەقیقەتی دەکات و لایەنەکانی تر پشت گوێ دەخات. کەواتە دەبێ هەنەش بکات و راستیش بپێکێ لە یەک کاتدا...

(ولێم جیمس) دەڵێ: "ئاوێزی مەرۆف بەسروشتی خۆی لایەنگر و جۆزئێه"^(۱) بەدەر بپێنێکێ تر: ئەقل ناتوانی لە شتێ تێ بگات، مەگەر لایەنگری ئەو شتە بێت و شتەکانی تر پشت گوێ بخت.

لێرەو ئەو دەمبەدەمە نەزۆکانە سەریان هەلدا کە بیر یارانێ کۆن پێیەووە ئالودە ببون... هەر گروپێکیان دەمارگیرن بۆ ڕاکەشی خۆیان و پێیان وایە (هەموو هەقیقەت) لە نێو ڕاکەشی ئەواندا قەتیس ماو... ئەمە لە کاتی کە سەرنجی تاقەبەشیکی هەقیان داو... بۆیە ئەگەر سەری بسورپێنێت بەرەو بەشەکانی تر، ئەوا خۆیی بۆ دەر دەکەوێ کە هەم هەلەیی کردووە و هەم راستی پێکاوە، دژدەکانیشی وەک ئەو وان، پاکێ و بێ هەلەیی تەنھا بۆ خواپە.

بەم پێوانەگە پێویستە لە سەر توێژدەری نوێ، ئەهەموو ڕووبەگەووە لە (هەلە و راست) بکۆڵێنەووە، چونکە هەر چەندە تیۆرەکی لە خۆی دا مەزن بێت، لە ناواخنی دا ناتەواویەکی هەر تێ دایە.

جگە لەۋەش ھەر تىۋرېك (سەپراى ناتەۋاۋىيەكانىش) بە ئەندازەى خوۋى بەشدارى دەكات لە گەشەپېيدانى (بىرى مرق) دا... تىۋر ھارىكارى ئاۋەزى مرقۇ دەكات لە گەشەکردن دا، ۋەك چۆن پلەكانى پەيژەيەك يارمەتى دەرن لە چۈنەسەر (بەرەو سەر بەرزبۈونەۋە) دا... ھەر پلەيەك بەرزترە لەۋەى پېشوتر... لەھەمان كاتىشدا نزمترە لە ۋى دادى ئەگەر ۋاش نەبا، مرق نەى دەتوانى لەبىرىكى نزمەۋە بۇ بىرىكى بەرز بگوازىتەۋە.

ھەندى لە ناتەۋاۋىيەكانى فرۆيد:

كە لە ژېر تىشكى ئەم پوناكەدا، لە تىۋرەكەى فرۆيد رادەمىنين، دەبينين راژەيە زۆرى بەبىرى مرق كەردە، راژەيەكە گالتەى پى ناگرى... چونكە پروى سەرنجەكانى كەردە ئەم ئارەزۋە بەھىزانەى لە ناخى دەروون دان و مرقۇ پال دەنن بەردە رىگا جودا جوداكان، بىۋەى بە خوۋىشى بزانى.

ۋەلى ئەۋەى لەم پەۋە بەناتەۋاۋى لە سەر فرۆيد دەزمىردرېن، ئەۋەيەكە گرنكى خوۋى چىر كەردەۋە لەسەر ئارەزوۋى سىكىسى و بەگرنگرتىن ئارەزوۋى مرقۇى دايە قەلەم... بەۋەش دەستى ھەلنەگرت، بەلكو زۆرىنەى ھەرە زۆرى نەخۇشە دەرونيەكانى دەدايە پال ھۆكارى سىكىسى، ئەمەش يانى فرۆيد، لەيەك كاتدا ھەم راستى پىكاۋە و ھەم ھەلەشى كەردەۋە، ئەم تۋانى رۇبجىت بە نىو قولايىيەكانى دەروونى مرقۇ دا، كەچى ھىچى تىدا نەدۆزىيەۋە جگە لە پالئەرى سىكىسى.

ۋادىارە ئەم لايەنگرىيەى لە تىۋرەكەى (فرۆيد) دا دەبينىرى، دەگەرېتەۋە بۇ سروشتى ئەم بارودۇخەى دەۋرى (فرۆيد) يان دابوۋ لەكاتى دروست بوون و پىكھاتنى بىرۋكەكانى و، جۆرى ئەم نەخۇشانەش كە فرۆيد چارەسەرى دەگردن...

ئاشكرايە فرۆيد لەشارى (فەننا) دا پىگەشتەۋە، ئەم شارەش بەر لە جەنگى گەردونى يەكەم پايتەختى ئىمپراتورىيەتىكى قەشەنگ بوو، چىنى فەرمانپەرۋاش نقرۇ ببوون لە نىو نەرىتە كۆنەكانيان دا... تىبىنى دەگرا، ژنانى ئەم چىنە فەرمانپەرۋاۋە لە پروى بۇشاك و خۇراكەۋە تىر بوون و لەروى سىكىسيەۋە برسى بوون. تا رادەيەك بەم ھۆيەۋە

بېنئىت و خۆى لە دۆخىكى خراب دا دەبېنئىت لەگەل دايكى دا، ياخود ژنى بەخۆيەۋە دەبېنئى لە تەك بابى دا.

فرۆيد دەرک دەكات:

ۋادەردەكەۋى فرۆيد لە دوا دوايىيەكانى دا، پاشگەز بوۋەۋە لەو بۇچونەى كە لەمەر ئارەزوۋى سىكىسى ھەى بوو، نەخاسمە لە بارەى رافەكردنى خەۋنەۋە، ئەمە لەكاتىكا كە دانى نا بەو راستىيەدا كە خەۋن پىك دى لە ھەندى رەگەزى دىكەى جگە لە ئارەزوۋى سىكىسى، ۋەك تىنۋىتى و برسىتى.

فرۆيد ھەست بەكەمى تالى دەكات بەرانبەر رەخنەگر و دژەكانى دا... پىى وايە كە بەھەلە لە تىۋرەكەى گەشتون و بەناھەق تۆمەتباريان كەردە.. لەو رەۋە دەلىت: "ھەرگىز نەم گوتەۋە ھەموو خەۋنىك ئاماژە بە ئارەزوۋى سىكىسى دەدات، زۆر جار ھەبۋە پىچەۋانەى ئەو رايە برپارم داۋە، بەلام سودى چىيە؟"^(۲)

ھەر چۆن بى، ئىمە ناتوانىن (فرۆيد) بىتاۋان نىشان بدمىن لە تۆمەتى پىداگرى كردنى لەسەر فاكتەرى سىكىسى لە رافەكردنى خەۋن دا... رەنگە ئەم پىداگرىش بى، ھانى لايەنگرانى ويان داۋە تا لەو پرسە دا توندپەردى بنوئىن... زۆر جار پىش دەبى، قوتابىيەكان دەمارگىرتەن بۇ بىردۆز و بۇچونىكى مامۇستاكەيان لەخودى مامۇستاكە، چەندىن جار ئەمە لەمىژوۋدا روى داۋە.

شۆرشەكەى ئەدلەر:

لەبەرانبەر فرۆيددا، شۆرشگىرپىكى بەتوانا دەرکەۋەت، ئەۋىش (ئەلفرد ئەدلەر) بوو... ئەدلەر يەكى بوو لە قوتابىيەكانى فرۆيد، دواتر لىى جيا بويەۋە و تىۋرپىكى گرنگى نوئى ھىنايە كايەۋە كە ئەمىرۆ لايەنگرانى زۆرى ھەيە... (ئەدلەر) پىى وايە بىردۆزەكەى فرۆيد ئالۆز و تەم و مژدارە.. ئارەزوۋى سىكىسى ئەو گرنگىيە زۆردى نىيە كە مامۇستا گەۋرەكەى ۋاى بۇ دەچى.

(ئەدلەر) دەئيت: منداڭ ئارەزوۋى سىكىسى نانايت و، هيچ ھەستىكىش بە ئارەزوۋى سىكىسى ناكات... بەلكو شتىكىتر دەناسيت، شتەكەش، ئەو ھەستەيە كە منداڭ دەيكات كاتى خۇى بە بچوكى دەبىنيتەۋە لە نىۋ خەلكانى لەخۇى گەۋرەتردا... (ئەدلەر) ئەم ھەستە ناو دەنيت (ھەست بەناتەۋاۋى كردن).

زارۇ ھەست دەكات كە لاۋاز و دەستەۋسانە لە ئاقار زۇر شت دا، ھەروەھا ئەندامانى خىزانەكەى دەبىنيت زان بەسەرى دا، فەرمانى پى دەكەن و رىگرى لىدەكەن، تواناشيان ھەيە پاداشتى بكەن يان سزاي بدەن، ئەگەر كارىكى كرد ئەۋان پىي قايىل بوون، زەردەخەنەى بۇ دەكەن و دەست دەكىش بەناۋ شانى دا و شتىكى بەتامىشى دەدەنى.... بەلام ئەگەر تۈرەيان بكات. ئەۋا سزاي دەدەن و ئەو خۇشيانەى لى قەدەغە دەكەن كە ھەزىان لى دەكات.

كاتىكىش گەۋرە دەبىت و دىتە كۆرى ژيانەۋە، دەبىنيت خەلكى بەھەمان ئەو شىۋەيە ھەئس و كەۋتى لەگەل دەكەن كە ئەندامەكانى خىزانەكەى مامەلەيان لەگەل دەكرد... خەلكى بەھا و پىۋەرگەلى تايبەت بەخۇيان ھەيە و مروقى پى دەپىون و بەو گوۋرەيە رىزى بۇ دادەنن... جا ئەگەر مروق بەدەم پىۋەرەكانيانەۋە بىت و مافى خۇيان بداتى، ئەۋا خەلكى رىزى دەگرن، ئەگەر لىشيان لابسات، رقىان لىي دەبىتەۋە و رەخنەى لىدەگرن و جنىۋىشى پى دەدەن.. ئەۋەش يانى مروقى پىگەيشتو، مندايتكى گەۋرەيە.. چونكە ئەمىش ھەست بەۋە دەكات كە ناتەۋاۋە لەبەرانبەر كۆمەنگەكەيدا، بۆيە بەۋپەرى توانايەۋە ھەول دەدات ئەم ناتەۋاۋە پى بكاتەۋە و لى خەلكى پلەيەكى شايستە و بەرز بەدەست بىنى، بەدەرپىنىكىتر، مروق لەناخى خۇيدا ناكۆكيەكى مەترسىدارى ھەلگرتو، ئەۋەتا لە لايەكەۋە ھەست بەناتەۋاۋى دەكات، لەلايەكىترەۋە ھەست دەكات كە ھەزى لە ناۋبانگ و پلەۋپايەى كۆمەلايەتە.

ھەموو كاتى ھەزى لەۋەيە بەرپىز بىت و بەئەنگۈست ئاماژى بۇ بكرى، جا ئەگەر دەستەۋسان بوو لەۋە، پەنا دەباتە بەر خەۋن، يان ۋەھم، تاكو خۇى پى بەرز بكاتەۋە بۇ ئەۋ پلەيەى خۇى دەيەۋىت، ئەگەر ۋەھمىش بەسەر ھەزى مروق دا زال بوو، پالى پىۋە دەنيت، بەرەۋ شىتى يا خود نەخۇشىي دەمار(عەساب)... بۆيە (ئەدلەر) راي وايە

زۆربەى دوچارىوانى نەخۆشە دەروونىەكان بەزۆرى لە قوربانىانى (گرىئى ناتەواوى)ن... لەبەرەمان ھۆكارىشە كەدەبىنىن زۆرىك لە شىت و تىك چوكان، خۆيان وا دىتە بەر چاو كە مىر يان عەبقەرى بن، ياخود خاوەن جوانىەكى وان كە ئافرەتانى شەنگ و شوخ لە بەر پىياندا كرنۆش دەبەن (دەربىرىنى وەرگىر)

كەوابى رەوا نىە گالتهبەشىت بكەين ياخود بەسووك سەيرى بكەين و بىچەوسىنىنەو... شىت پىوىستى بە نەرم و نىانى و گرنگى پىدانە... چونكە بارودۆخە سايكۆلۆژى و كۆمەلایەتەكەى رېگر بوون لەوێ ئارەزووەكانى تىر بكات... كەواتە ئەرگى سەرشانمانە چاودىرى بكەين بە نەرم و نىانى و دانايىش رىنمونی بكەين.. ھەموشمان كەم تا زۆر لەو دەچىن (واتە لەشىت دەچىن - وەرگىي)، بەلام بارودۆخ يارمەتى داوين و لەو بەتواناتر بووين لەتىگەيشتنى بەھا كۆمەلایەتەكان و بەدەنگەووە چونياندا.

خەون لای ئەدلەر:

(ئەدلەر) لەبەر پوناكى تىۆرى (ھەستکردن بەناتەواوى) دا رافەى خەون دەكات، لای وى خەون ھىچ نىە، جگە لە بەدەست ھىنانى ئەو ئارەزووانەى كە مرقۇ لەساتى بىدارى دا ھەزى پىدەكات وەك زال بوون و بەرزبونەو... لەوانەىە يەگىيمان لەخەوندا بىنىن كە وەك بالئە بەسەر خەلگى دا دەفرىن، ئەم خەونە يانى ئەو كەسە ھەزى لەوێە بىتە خاوەنى پلە و پاىەى بەرزى كۆمەلایەتى، ياخود دەيەوئەت خەلگى ئاوپى بەلا دا بدەنەو. يان ئاوپ بدەنەو بە لای توانا ئاناسايەكانى دا.

(ئەدلەر) لای وایە ئەو كەردووە سىكسيانەى مرقۇ لەخەونى دا دەيانكات. ئامازمىە بەوێ ھەزى لە زال بوونە بەسەر خەلگانى تردا... ئەمە تەنھا بەسەر پىاو دا ناچەسپى، بەلكو بەسەر ئافرەتیش دا دەچەسپى، ئەو ھەزى لەوێە لەخەونى دا لە ژىر پىاوووە بىت... بەوێش دەتوانى وای لى بكات پىاوووە گوى رايەلئى بىت و بەدەم ئارەزووەكانىەو بە بىت، بە دەربىرىنىكىتر: مل كەچى پىاو دەبىت لە پىناوى ئەوێ پىاوووە مل كەچى بىت.^(٤)

رەخنەگرتن لە تيۆرەكەى ئەدەلەر:

بىردۆزەكەى (ئەدەلەر) لە رەخنەكارى بەدوور نەبوو... ھەر چەندە بەراستى تيۆرىكى گەورمىيە، بەلام ھەر وەكو تيۆرەكەى فرۆيد توندپەرە، سەرنجى تەنھا رويەكى راستى دەدات، و رۆھگانى ديكەى راستى پشتگوێ دەخات.

(ئەدەلەر) يەش زىاد رۆدەچىت لە پىداگرى كردنى دا لەسەر ھۆكارى (ھەست بە ناتەواو كردن)، وەك چۆن فرۆيد زىادەپرەوى دەكات لەسەر پىداگرى كردنى لەسەر ھۆكارى (پالئەرى سىكىسى)

ئايا ناگونجىت بلىين ئەو رايانە ھەموويان راستن؟ و لەوانەىيە جگە لەو رايانە بۆچونى راستى ديكەش ھەبن، ئايا ناگونجى مەرۇف ھەست بە ناتەواوى بكات؟ و ھەست بە ئارەزووى سىكىسىش بكات؟ ھەر وەھا ھەستىش بە ئارەزووى ديكە بكات.

دەگونجىت بلىين ئارەزووھەگانى مەرۇف، ھەمەپرەنگن، بەلامكاتىك يەككىيان كە دەكەوتە ژىر گوشار و خەفەكردنىكى زۆرەو، زال دەبى بەسەر ئەوانىتر دا ياخود كاتى مەرۇف ھەست بە بىبەش بوونى ئەو ھەستە دەكات، لىرەو ئىدى جياوازى خەلكى لە ئارەزو و خەزەكانيان دا سەر ھەلئەدات.

سروشى مەرۇف:

مەرۇف بەر لەھەر شتێك ئازەلێكەو دەيەوێت بژى، ھەر كەپىداوېستىيەكانى لە خۆراك و پۆشاك و جىگەى خەوانەو دەست كەوت، ڤوو دەكاتە تىرگردنى پىداوېستىيە سىكىسىيەكانى، كە ئەوېشى تىر كرد، ھەول ئەدات بۆ پلە وپايەى كۆمەلايەتى، كە دەكاتە قۇناغى ملەقوتە دەكات بۆ قۇناغىكىتر... ھىچ شتى دەمى ئادەمىزاد پىر ناكات جگە لە خۆل، وەك پىغەمبەر (سلاوى خواى لى بى) دەفەرمىت.

ھەر مەرۇفى گرىيەكى سايكۆلۆژى ھەيە كە دەستى لە بىنەقاقاي گىر كردو و ڤەفتارەكانى ئاراستە دەكات، ھەندى لە خەلكى گرىى بژىويان ھەيە و تىاي دا ڤۆچون، جگە لەو گرىيە ئىدى شتىتر ناناسى مەگەر بەكەمى... ھەندىكىتريان گرىى

سېكىسى بەسەرياندا زالە... ھەندىكى تر بە دووى بەرزىتى دا ويّە، ھەر كەشىش لە رىي دا بوەستى بە قاچاكانى دەى شىلپت.

ھەر كەسايەتيەكى مروىي كليلى تايبەت بەخوى ھەيە، ھەر كەس گەرەكيە لە مامەلەكردنى خەلگى دا سەرگەوتن بەدەست بېنى، ھىچى لەسەر نيە ئەو ھە نەبى لەو سىروشتە ئالۆزەيان بگات، ھەر يەككىشىيان بەكليلى نەبىنى خوى چارەسەرى بگات.

ھەلەى ھەزرقانانى لاي نېمە :

ئەوانەى لاي نېمە جەلەوى ھەزريان گرتو، تا ھەنوگەش لە نيو تاريكى يەكانى لۆزىكى كۆن دا دەژين، وادەزانن ھەموو خەلگى يەك سىروشت و ئەقايىكى ويكچويان ھەيە، گەر يەككىيان گرىيەك ياخود بىرۆكەيەك بەسەرياندا زال بېت، وادەزانن ھەموو خەلگى ئارەزوەكانيان بەو جۆرە تىر كەن كە ئەمان دەيانەويىت، كەچى كەسەك نابينىنن گوپيان بۆ بگري ياخود وەلاميان بداتەو.

ئەم ھەلەيە بەئاشكرا بە ويژەوانەكانىشمانەو ديارە، ھەندى جار وادەبى يەككىيان ھۆنراوہيەك دەھۆنىتەو يان وتاريك دەنوسىت، خوى زۆر سەرسام دەبىت پىي و واش دەزانىت ھەموو خەلگى پىي سەرسام دەبن. دواتر كە نىگاكانى ھەلەبىنى، دەوينى خەلگى گوئ بە وتارەكەى نادەن و فەرامۆشيان كىردو و سەرقالى كار و بارە تايبەتەكانيان.. لەم كاتەدا ئىتر ھاوړىكەماندەستەكانى بە يەكترا دەكىشى بۆ بەفېرۇ چوونى بلىمەتيەكەى لەنيو ئەو دەبەنگانەدا، وەك ئەوہى خودا جگەلەو بلىمەتى دىكەى دروست نەكردبى.

ئەگەر ھۆنراوہيەكى دلدارى بۆ دلدارى وەخوينى، دەبىنى دەكەويىتە لەرزە بۆى، وەلى گەر ھەمان ھۆنراوہ بۆ چەوساويەكى برسى بخوينىتەو دەبىنىدەكەى كىرت لىدەكات، لەوانەيە ھەز بگات ئەو ھۆنراوہيە بەسەر پارچەنانىكدا بلىي لەبرى ژنى جوان... ئىنجا ھەمان ھۆنراوہ بۆ كابرەيەكى سىياسەتمەدار بخوينىتەو سەيردەكەيت تويىش و ھۆنراوہكەيشى فەرامۆش كىردو، خەيالى لاي ھەلەبىزاردن و پالوتنە بۆ ئەنجومەنى نوينەران.

خەۋن و ئارمىزۋە ھەمەردەنگەكان:

لەبەر دا ئامازەمان بەۋە دا كە خەۋن سىروشتى مەرۇف و ئارمىزۋە شاردرادەكانى دەردەخەن، خەلگى لەبىدارى دا پەنگە وا نىشان بەدن كە ۋەك پىغەمبەران وان لە خوش وىستى ھەق و راستى دا، و ھىچ ئامانجىكىشان لە ژياندا نىە جگە لەخزمەت كردنى خەلگى و نزيك بوونەۋە لە خودا، ۋەلى گەر لە خەۋنەكانيان بكوئىنەۋە دورويىيەكەيان بە ئاشكرا دەيىنى.

لەراستى دا ئەوان جگە لەخۇيان كەسيان خوش ناوئ... ئەگەر ھەر كەسيكىان سوگايەتيةكى پىكرا يان ئازار ئى درا و نەيتوانى لە بەرانبەردا ۋەلام بداتەۋە، ئەۋجا دەست دەكات بە ستايش كردنى خۇى كە ئارامگر و لىبورديه لە كاتى توانادارى دا يان خاۋەنى پارىزكارى وترسە لە خودا... كەچى لە راستى دا درۆزنە... بۆيە كاتىك دەنوئ، دەچىتە سەر ئەۋ كەسەى دەست درىزيەكەى كردۆتە سەرى و بە (كوتەكىكى ئەستور) دا دەبارىتە سەر سەرى، ھىندەى بەسەردا دادەبارىنى تاكو دلى ئاۋ دەخواتەۋە.

ۋەلى گەر ئەم ھاۋرىيەمان لەۋ ستەمكارانە بىت كە لەكاتى بىدارى دا دەتوانى تۆلە بكەنەۋە، ئەۋا خەۋنەكانى بەجۆرىكى تر دەبن، پەنگە لەخەۋنى دا لە باتى (كوتەك) ئەندامە سىكىسيەكەى بەكار بىنى!!

ئەۋ كەسانەش قەدەر چروك بوە لەگەلئان دا و ھۆكارەكانى تەرمفان نىە، ھەمان قەسيان بەسەردا دەبىرئ، ئەۋانىش دەلئىن لەم دنيا فانيە دا دنياۋەيستىن... كەچى لە كاتى نوستنىش دا خەۋن بەكۆشك و تەلارى قەشەنگەۋە دەيىن كە باخچە لە ھەر چوار دەورىتى و لەناۋىشى دا قاقاي كەنيزەكان بلىد دەبىتەۋە... و لەۋ كۆشكە دا چىشتى چەۋر و پانى مامرىشان بۆ دىنن، لە دواى ئەۋىش ، سىنى شىرىنى و پاقلاۋەيان دەرخوارد دەدەن... ئەۋانىش خۆراكەكان دەخۇن و قامكى خوشيانى پىۋە دەخۇن.. نۆشى گيانيان بى.

پەراویژەکانی بەشی نۆیەم:

۱- بنواری: ولیم جیمس، ارادة الاعتقاد، ل ۴۰.

۲- بنواری: Dalbiez, Psychoanalytical Method. Vol, P166

۳- بنواری: 1 bid, Vol. 1, p 57

۴- بنواری: Haddfield, Dreams and Nightmares. P 37

به‌شی ده‌یه‌ج:

فرۆید و خه‌ونه ئازاربه‌خشه‌کان

ناته‌واویه‌کی تری فرۆید

له‌به‌شی پێشوو داباسمان له ناته‌واویه‌کی فرۆید کرد، ئه‌ویش بریتی بوو له پێداگری وی له‌سه‌ر فاكته‌ری سیكسی له‌ پافه‌کردنی په‌فتاری مرۆ به‌گشتی، و پافه‌کردنی خه‌ون به‌شیوه‌یه‌کی تایبه‌ت... لی‌ره‌دا ده‌مانه‌وێت هه‌له‌یه‌کی‌تری فرۆید (یان ناته‌واویه‌کی‌تری) باس بکه‌ین، ئه‌ویش تایبه‌ته به‌ خه‌ونه ئازاربه‌خشه‌کان، یان ئه‌و خه‌ونانه‌ی هه‌ندێ جار به‌ مۆته‌که (کابوس) ناوزه‌د ده‌کرێن.

فرۆید وه‌ها پافه‌ی خه‌ونی کرد که هه‌ولێکه بۆ گه‌شتن به‌ ئارمه‌زوه خه‌فه‌کراوه‌کانی مرو‌ف ... لی‌ره‌دا په‌خه‌نگران به‌په‌روی دا هه‌لشاخان و په‌رسیاریان کرد: ئه‌ی به‌ چی پافه‌ی ئه‌و خه‌ونانه ده‌که‌یت که مرو‌ف له‌ خه‌و پاده‌چه‌نی‌ت به‌ترس و له‌رزه‌وه؟ ئایا ئه‌و خه‌ونانه‌ش، هه‌ولێکن بۆ گه‌شتن به‌ ئارمه‌زوه خه‌فه‌کراوه‌کان؟

مرو‌ف هه‌ندێ جار خه‌ون ده‌بینێ به‌ ریسواییه‌که‌وه که له‌ ده‌وری‌تی، یان ده‌بینی له‌ به‌رزیه‌کی هه‌زار به‌ هه‌زاره‌وه ده‌که‌وێته خوارێ یان ... هتد، جا ئه‌گه‌ر خه‌ون بریتی بێت له‌ (هه‌ولێ بۆ به‌ده‌ست هێنانی ئارمه‌زوو) چۆن مرو‌ف هه‌ول ددات به‌و شیوه ئازاربه‌خشه ئارمه‌زووه‌کانی به‌دی بێنی‌ت؟ ئایا هه‌زی له‌وه‌یه درنده‌یه‌ک بیکاته نی‌چیری خۆی "بۆ نمونه"؟ یان ده‌خوازی له‌ بلنده‌یه‌که‌وه بکه‌وێته خوارێ و سه‌ری تیک و پیک بشکێ؟

ئه‌گه‌ر خه‌ونه ئازاربه‌خشه‌کان له‌ چاو خه‌ونه‌کانی‌تر دا که‌مه‌تر بونایه ئه‌وا مه‌سه‌له‌که ئاسان بوو؟ به‌لام مه‌سه‌له‌که پێچه‌وانه‌یه ... ده‌لێن: خه‌ونه‌کانی تو‌ره‌یی و دلته‌نگی و ترس، چه‌ند قاتی خه‌ونه‌کانی شادومانی و دلشادین... وا دیاره خه‌ونه ئازار به‌خشه‌کان به‌ په‌ربوونی ته‌مه‌نی مرو‌ف زیاتر ده‌بن.⁽¹⁾

جا ئايا فرۆيد لە ئاقار ئەم رەخنە بەجىيە دا چى دەلئيت؟

لەكىدانەۋەى فرۆيد:

فرۆيد ليرەدا وبۆ بەرمەقانى كردن لە تيۆرەكەى، چەكىكى لى نهچۆتە فاتى... ئەو دەلى: مەرۆف لە كاتى نوستن دا، هەر وەك ساتەۋەختى بىدارى، لە ژىركارىگەرى دوو ھۆكارى پىچەوانە و ھاودژ دايە... ھۆكارى ئارەزوودەى ئامانەكانى لە لايەك، لە لايەكى ترەۋە ھۆكارى چاودپەرە ۋە شىيەكەى.

مەرۆف دەخوازى ئارەزوۋە خەفەكراۋەكانى بەرجەستە بكات، لە بەرانبەر ئەمەش دا، ھەست بەتاوان و خەفەكردنىك دەكات لە لايەن ويژدانەۋە، كاتىكىش دەنوئى، ناتوانى تا ئەۋەپەرى سنور پەل بەاۋى بۆ تىركردنى ئارەزوۋەكانى، چونكە ويژدانى دەترسىنىت و دەسلەمىنىتەۋە، تاكو بەرمەنجامى رۆچونى بە دوى ئارەزوۋە قەدەغەكانى دا نیشان بدات. بەراى فرۆيد (مۆتەكە) ويئەپەكە لە ويئەكانى (سزا) و ويژدان لە كاتى نوستن دا دەى سەپىنى بەسەر مەرۆف دا... بەو پىيە ويژدان ئارەزوۋى خودە نمونەپەكەى مەرۆف دىنىتە دى... جا مادەم كەسايەتى مەرۆف پىكەتەۋە لە خودىكى ئازەلى و خودىكى نمونەى، بۆيە خەۋنەكانىشى ئەبى دوو جۆر بن، بەتام و ئازار بەخش.^(۲)

بۆچونى دكتور ئەلكسەندەر:

دكتور (ئەلكسەندەر) يەككە لە شويئەكتەوتوانى فرۆيد، بەرپۆدەبەرى پەيمانگاي شىكردنەۋەى دەرونى بوو لەشارى (شىكاگو)، بەبۆچوونى ئەم، خەۋن لە بەرمەنجامى دوو ھىزى ھاودژەۋە دروست دەبىت: يەككىيان دىيەۋىت ئارەزوۋەكان بەدەست بىنى، ئەۋى تريان بەپىچەوانەۋە، دىيەۋىت ئارەزوۋەكان سەركوت بكات.

ئەلكسەندەر دەلئيت: (خەۋنى ئازار بەخش ھەۋلىكە بۆ سوگ كردنى ئەو ھەلچون و شىرزمبونەى كە بەرمەنجامى سەركوت كردنى ويژدانە، ويژدانىش بەئازار چەشتن نەبى ناحەۋىتەۋە)^(۲)

شەۋلىك، كىزى خەۋنى بىنى، لاي وابوو فيلىكى زەبەلاح بەلوتە درىژەكەى ھىرشى كرده سەر، كىژەكە بەدەم ترسەۋە لەخەۋن راچەنى... لوت (كەپۆش) لە زمانى خەۋن دا

ئامازەيە بۇ ئەندامى نېرىنە(چوك) ... لەوانەيە ئەو گىزە لەبىدارى دا ئاۋاتى خواستىب
ئەو ئەندامى دەست بکەۋى، لە ھەمان كاتدا لېشى ترساۋد... چونكە ياساغە لىي و
رەنگە بېتە ھۆى نەنگى و بەدناۋى بۆى، كىزەگە لە ھەمانكاتدا ھەز لە (چوك) دەكات
و لېشى دەترسى... بۆيە خەۋنەكەى لە يەك كاتدا پېك ھاتوۋ لە لوتە درېژە بەتامەكە و
فيلە ترسناكەكەش پېكەۋە.

ھەموو ژيانى مەرۇف بەم جۆرە دەروات بەرپۆۋە، پېۋىستە ئازار و چىژ تىاي دا كۆ
بېنەۋە... زۆر ئەستەمە ئازارىك بە تەنھا يان چىژىك بە تەنھاي تىدا بېينىن... وەك
ھۆزانقانى عارەبەكەش دەلى پېۋىستە جگە لە ھەنگۈين، جزوى ھەنگەكەش ھەبى.

ئارەزوۋى ماسۋشى:

لە پال ئەو شىكردنەۋە و لېكدانەۋدى پېشووۋا فرۆيد، باس لەشتىكى دىكەش
دەكات... ئەو دەلىت ھەندى لە خەلگى ھەز لە ئازار چەشتن دەكەن: وەك چۆن
ھەندىكى دىكەيان ھەز لە چىژچەشتن دەكەن... لە ژيان دا ھەندى خەلگ دەبىن
ھەز بەۋە دەكەن دەست درېژى و سووكايەتيان بىرئە سەر، لەو كاتەش دا لەو پەرى
رەزامەندى و خۆشچالى دا دەبن... ئەو جۆرە كەسانە ھەندى جار پەنا دەبەنە بەر
(خەۋنەكانى بېدارى) تاكو ھەناسەيەك بەدن بەد ئارەزوۋ رېزىدېرەيان... خەيال دەكەن
كە لە دۆخىكى پەرلە داماۋى و ئازارچەشتن دان، ئىدى دەگرن.

تاكو خەلگى زياتر ئازاريان بەدن، ئەمان خۆشچال تر دەبن... فرۆيد ھەرودھا لاي
وايە ئارەزوۋى (ماسۋشى) ھۆكارىكى ترى خەۋنە ئازار بەخشەكانە⁽⁴⁾ ئەۋدى لە بېدارى دا
ھەستى پې دەكات لەۋانەيە ھەز نەكات لە ناو خەلگى دا ئاشكرائى بىكات، ھەر بۆيە لە
كاتى خەۋتن دا بەدەستى دىن.

بۇچونى كۆتايى:

وا ديارە شىكردنەۋەكەى فرۆيد بۇ خەۋنە ئازار بەخشەكان بەتەۋاۋى ئامانچ نادا
بەدەستەۋە، تەننەت رەنگە لە توندرەۋى و زۆر لە خۆگردنىش خالى نەبېت، بەلگۈ بە
يەكېك لە خالە لاۋازەكانى تىۋرەكەى فرۆيد دەژمىردىت.

فرۆيد تيۆرەگەي خۇي لە چوارچۆپۆدەيەكي زۆر بەرتەسك دا گەمارۆ دا، ئەو دەيەويّت هەموو خەۋنەكان ئامرازى بن بۆ بەدەست هينانى ئارەزوو سەرکووتكراۋەكان... جا ئەگەر هەندىك خەۋنى دى لەو رېسايە لا دەن، پەنا دەباتە بەر پاساۋهينانەۋە و رافەكارى، تاكو بيگەرپنيتەۋە سەر رېساكە، ليرەش دا بەئاشكرا زۆر لەخۆکردنى پيوە دەبينرئ.

۱۰ وا دەردەگەۋئ خەۋن بەتەنھا بەدەست هينانى ئارەزو نيه وەك بە ئەندىشەي فرۆيد دا هاتو، بەلكو راسترە گەر بليين: گرفتىكى دەروونيه و لەو ئارەزوۋە سەرى هەلداۋە..^(۵)

ئيمە نكولىناكەين لە راستيتى ئەو شيكرەنەۋەيەي، فرۆيد لەمەر زۆرينەي خەۋنەكان هينايەت... بەلام لەگەل ئەودشدا خەۋن پيوستى بە شيكرەنەۋەيەكي تريش هەيە. ئەمەش كاتى بە رۈنى دەردەگەۋئ كە لە دەروونى مرقفمان كۆليەۋە بەشيۋەيەكي گشتى و پەيمان برد بەوگرئ و گرفتانەي لە دەرووندان.

نوستن و بيدارى:

ليردا پيوستە باس لەودش بکەين كە خەۋن و بيدارى دوو رۈي يەك راستين، ئەو پاستيەش بریتیە لە سروشتى مرقف، تيبينى ئەودش كراۋە كە سنوريكى جياكار نيه لە نيۋان نوستن و ئاگا بون دا لاى مرقف... چونكە مرقف لەكاتى بيدارى دا لە خەۋتن خالى نيه، لەكاتى نوستنيش دا لەبيدارى خالى نيه.. ئەو خەۋنەش مرقف لەساتەۋدختى نوستنى دا دەي بينئ، هيچ نيه جگە لە وينەيەكي گەوردكراۋى ئەو و دەهم و ئەندىشە سەيرانەي لەبيدارى دا ديئ و دەچن... هەر يەكئ لە ئيمە دەتوانئ لەبيخ و بنەوانى خەۋن تىبگا، كاتى لەسەر نوينەگەي دا رادەكشيت و دەيەويّت بنويت. لەو كاتەدا هەست دەكات ئەو ئەندىشانە بەميشكى دا دەهاتن و دەچوون، هيدي هيدي بەرجەستە دەبن، تا پتر رۆبجيت بە نيۆ قولايى خەۋدا زياتر ئەو ئەندىشانە لە هزرى دا رۆشن دەبنەۋە، تا ۱۱ واى ئ دى، ئى دىبىتە راستى و خەريكە دەستى لئ بدات، لەو كاتەش دا دەتوانين بليين وا خەريكە خەۋن دەبينئ.

(سىنل) دەلىت: (خەن ھىچ نىيە بىر كىرەنەۋە نەبى، تاكە جىاۋازىيەك كە ھەبى لە نىۋان خەن و بىر كىرەنەۋە بىدارى دا، ئەۋدە ھەردوۋ ھەستى بىستىن و بىنىن لە كاتى خەۋتن دا ۋازىيان لەئەركى خۇيان ھىناۋە، بۇيە ئامرازى بىر كىرەنەۋە تىك چۈە و ھەنگاۋى شلىت و پلىت دەن، ھەروەك چۆن كاتىزىمىرى دىۋارى گەر زەمبەلەكەى لى بىكەيتەۋە تىك دەجىت، .. ھتد) ^(۱)

يەككە لە تۈيۋەردان ھەۋلى داۋە ئەۋ تىكەلاۋ بوون و "جەنجالى" يەى لە خەن دا دەبىنرى لىك بداتەۋە، ئەمەيشى گەراندۈتە بۇ تىكەلاۋبوونى زىجىرى لۇزىكى... بۇ نمۇنە: تۇرەنگە لە خەن دا بىنى "پلايس يان گاز" يكت گرتۈە بەدەستەۋە، دواتر دەبىنى "پلايس يان گاز" ەكە راستەۋخۇ دەگۈرپت و دەبىتە مەيمونىك.. ھۆكارى ئەمەش دەگەرپتەۋە بۇ ۋەى "پلايس" ەكە، بلىت بىرىنى شەمەندە فەردكەى ۋەبىر ھىناۋىتەۋە، ئىنجا گەشتى شەمەندەفەر، و پاشان باخچەى ئازەلان و دواتر كولانەى مەيمون و پاشتر خودى مەيمونەكەى بىر ھىناۋىتەۋە، بەلام ئەم زىجىرد ئال و گۈرە لە ھىزرى تۇ دا بە خىرايىيەكى سەير روى داۋە، بە جۈرئ مەيمون و "پلايس" ەكەى لكاندەۋە بەيەكەۋە، ئەمىيان لە دۋاى ئەۋيان، بىئەۋەى ئەلقەكانى دىكەى نىۋانىيان دەربىكەۋى، كاتىكىش ۋە ئاگا دىتەۋە، ھەست دەكەيت خەۋنىكى بوچ و ناماقولت دىۋە، ئەمە لەكاتىكىدا خەۋنەكەت بەگۈپرەى كۆمەلى ھەنگاى، بىر كىرەنەۋەى لۇزىكى ماقول بەرپۈەچۈد... ^(۷)

جىاۋازى نۈستىن و بىدارى:

ئىمە لە كاتىكىدا دانمان نا بە بۈنى لىكچۈنىك دا لەنىۋان نۈستىن و بىدارى دا، لە ھەمان كاتدا نابى چاۋ داخەين لە بۈنى جىاۋازى لە نىۋان ئەۋ دوۋەدا، ئەم جىاۋازىيەش لە زۇرى ئەۋ جەفەنگانە دا دەردەكەۋى كە خەن پەناى بۇ دەبات كاتى وىناى بىرۈكەكانى دەكات... ۋا دەردەكەۋى كەسىكى نۈستوۋ ئاسان نىيە بۇى خەيالى بىرۈكەى ئەبىستراكت بىكات، مەگەر بىخاتە نىۋ چىۋەدەيەكى بەرھەست... تۇ كاتى لەخەن دا "پلايس" ەكەت بىنى، مەبەستت بوە رىق و كىنەى خۆت لە دوژمنىكت وىنا بىكەيت...

ئىنجا ئەو مەيمەنەى لەپاشان ديوته ، پەرمزىكە بۆئەو دوژمنەت كە لەكاتى باسکردنى دا بە (مەيموون) ناوت بردووە لەبىدارى دا.

خەون مەرۇف دەگەرپىنئىتەووە سەر شىۋازە سەرەتايىيە يەكەمىنەكانى، مامۇستا (يونگ) و شويىنكەوتوانى قوتابخانەكەشى واى بۆ دەچن... ۸ (يونگ)يش يەككە لە شۆرپشكاران بەسەر (فرۆيد) دا و ھەولئىشى دا رىفۆرم لە تىۆردگەى فرۆيد دا بكات.

(سلامە موسى) دەلئيت: (ئىمە لە خەو دا لار ددبىنەووە تا پەلى ئازدەلئيتى، بەرپادەيەك لەخەون دا ددبىنين بىرگەردنەودكان بەشىۋازى وئىنەى يەك لە دواى يەك كە زۆر گەم ئەبى قسەى تىدا نىيە، ئەمەش چونكە "زمان" مۆدىلى تازە و قەشەنگى مەرۇفە، خەونىش گەرپانەووەيەكە بۆ لاى ئەو عاتىفانەى كە بۆ دەرپرېن پىويستى بە زمان نىيە... ھەر بۆيە خەون بە زۆرى خائىيە لە قسان و بەئامازە و جەفەنگ بەرپۆوە دەچن... لىرەووەش ئەو قورسىيە سەرھەلئەدا كە لە رافەگردنى خەون دايە...)^(۹)

شىكارى خەۋنە ئازاربەخشەكان:

كاتى لەبەر ئەو رۆشنايىيە دا لەخەۋنە ئازاربەخشەكان دەكۆلئىنەووە، ھىچ نەيىنى و تەم و مژىكى تيا دا نابىنين، تەننەت پىويستمان بەو شىكردنەووە زۆر لەخۆ گەردوانەش نىيە كە فرۆيد پەناى بۆ بردووە. خەۋنە ئازاربەخشەكان لەھەندى رەووە لەو ئەندىشە ئازاربەخشانە دەچن كە لەكاتى بىدارى دا بەسەر مەرۇف دا زال دەبن و، وەك ئەووە واىيە كۆلئىكى قورسى ھەلگرتەن، ھەر چەندە ھەرل بىدات ئەو كۆلە لەسەر شانى لايەرى، كۆلەكە پتر لىي قورسى ددبن.

لەپراستى دا ھەرگەسىكى خەفەت دار لە ناخى دا دوچارى مەلمانىيەكى توند و تىژ بوو، لەلايەگەووە بەدەست قورسايى خەفەتەكەووە دەنالىنى، لە لايەكى ترەووە بىر لە لادانى خەفەتەكە دەكاتەووە، كە نوست و دەنگى (ئاوەزى وشيار) لە بەرگوى دا سووك بوو، ئىدى خەفەتەكە ھەلى خۆيى دەست ددكەوئىت و بەچەكە پەرمزىيەكەيەووە دىت و دەرپوات و ھەندى جار دەبىتە ھۆى ئەودى كەسەكە بەدەم ترس و لەرزەووە لەخەو راپچەنئىت.

لەبەر پوناکی خەواندنی موگناتیسی دا "هېپنۆتیزم":

لەپروای زانستی یەوێ سەلێنراوە کە خەواندن لە پروی نائامادەگی هەستەوێ لەخەوی ئاسایی دەچێت، تەنھا لەو پڕۆوێ لێک جودان، کە لە هېپنۆتیزم دا کەسی خەوتوو دێکەوێتە ژێر کاریگەری ئەو ئاماژە و ئیجائەوێ کە خەوێنەرە کە ئاراستە ی دەکات.^(۱۰) ئەگەر خەوێنەرێ کە سێک بخەوێنێت و ئاماژە ی بداتێ کە مەترسی یەک دەوری داو، کابرای خەوتوو دەست بەجێ هەست بە مەترسی یە کە دەکات و دەست دەکات بە هات و هاوار.

یەکی لەو تاقیکردنەوێ زانستی یانە ی لەم پڕۆوێ ئەنجام درا، ئەم تاقی کردنەوێ یە بوو: توێژەرێ کابرایەکی خەواند و دواتر پارچە کوتاڵیکی بۆ فرێ دا و وای تیگە یاند کە ئەو پارچە کوتاڵە سەگە، کابرای خەوتوو بپروای بەو قسە یە کرد و کوتاڵە کە ی لێ بویە سەگ و تەنانت لە دوا ی لەخەوێ هەستایش هەر بپروای وابوو، ئەو کوتاڵە سەگە...^(۱۱)

ئەم ئەزمونە یارمە تیمان دەدات لە تیگە یشتنی خەونە بە ئازارە کاند... چونکە مەرۆف لە ساتە کانی بێدرای دا چەندین ئاماژە ی کۆمە لایەتی وەردەگرێ کە لە ئاماژە کانی خەواندنی موگناتیسی دەچن...^(۱۲) بۆ ئەمۆنە خەلکی پێی دەلێن لە تاقی کردنەوێ کانی قوتابخانە ی دا دێکەوێت، یان لە بازارگانیە کە ی دا زیان دەکات و پارە و پولی لە دەست دانامێنێ، یاخود لە ژێر چەرخی کانی ئۆتەرێک دا دەمرێت، یاخود لە فەرمانگە کە ی وەردەگرێت... ئەم جۆرە قسانە لە ئاوەزی ناوێوێ دا قەتیس دەبن، خوێشی هەول دەدات لە هزر و میشکی دا بیان کاتە وەردو، بەلام بێسوودە... زۆر جاریش مەرۆف ئاماژە ی خراپتر بەخۆی دەدات، وای دینێتە ئەندێشە ی خۆی کە کوردکە ی یاخود باوکی مردوون، یان خەیاڵ دەکات خانوێکە ی پڕخواوە بەسەر خوێشی و مال و مندالێشی دا... بە (بیرکردنەوێ وشیار) ی تاوتووی ئەم ئەندێشە مەترسی دارانە دەکات... بۆیە کە دەنوێت لە خەونی دا وێکو راستی دینەبەر چاوی... ئنجا لەخەو پادەچلەکی و لەتاوی ئەوێ زۆر ترساو، گەروی وشک هەلاتو.

روداویکی شەخسى:

ئەم روداوه لە پۆزگارەكانى منداڵىمدا پوى داوه و خۆىشم پالەوانە بەشان و باهۆكەى بووم، پوختەى روداوهكەش ئەمەيه: جارێكىيان قەدەر منداڵىك لە خۆم بچوكتى خستەبەر دەستم، وىستم پى پابوێرم و پى پى بکەنم، دەستم كرده باسکردنى جنۆكە و دىو و درنج بۆ منداڵەكە، هەستم كرد ترس بە روخسارىهوه دەرکەوت، ئەمەش واى لىكردم لە وتە ترسناكەكانم بەردەوام بـم.. پىم گوت: لە خەوى دا (دێوهكان) دێنەسەرى و دەست لە قورقوراكەى گیر ددكەن و بە چرنوكەكانيان لەت و پەتى ددكەن.

منداڵەكە پوى بە پى خۆيهوه، منىش قسەكانم لەبەر چوو، واشم دەزانى منداڵەكەش قسەكان لەبەر دەكات... بۆيه زۆر سەرسام بووم كە بەيانى رۆژى داهاتوو كەس و كارى منداڵەكە هاتنەسەرم، چاويان غەزەبى لى دەبارى (دەربىنى وەرگىر)، دواتر بۆم دەرکەوت منداڵەكە باسى دىو و درنجى بۆ كردوون، و قسەكانى منى بۆ گىراونەتەوه، دواتر لە خەوى دا دىويهى دىوهكان لە هەموو لاوه هێرش ددكەنە سەرى و هەتاکو بەيانى نەيتوانىوه بنوێت و جار لەدواى جار دەستى كردۆتە و پاوه و هاوارکردن... ئىتر مەپرسە ئەو بەيانى يە كەس و كارى منداڵەكە چىيان پىكردم، تۆلەى منداڵەكەيان لىكردمەوه، بەپادەيهك دىوهكانى پۆزيان لە برى دىوهكانى شەو پى نیشان دام.

پەندىك:

لەيهكەك لە پەندە مىسرىيەكان دا هاتوه و دەلىت: (هەر كەس لە دىو بترسى دىوى بۆ دەرەپەپى)، (هەروەها لە پەندىكى كوردىش دا هاتوه و دەلى: ئەوى بترسى ناخەلى - وەرگىر) ... شاراوە نيه چ حىكمەتىكى ددروونى گەورە لە نىو ئەو پەندە دا هەيه... ئىمە دەتوانىن راستى ئەم پەندە لەو كەسە ترسنوكانە دا بدۆزىنەوه كە لە كۆلانەكانە تارىك و كەلاوه كۆنەكاندا دىو و جنۆكەيان لى پەيدا ددبىت و ئەمانىش دەقىزىنن و لاقىيان بە هەوا دا ردها ددكەن بۆ راکردن.

ليږدهدا پټويسته نهودمان لهبیر نهچيټ که ترس سروشتی پهيوهست به مروځه، له دنيا دا مروځی نيه که نهترسی... خه لگی تهنها له راده و پلهی نهو ترسه دا جياوازن که لهکاتی مهترسيدا دايان دهگری... مروځ همر چهنده جهرېزه و ئازا بيت، همر دهبيت هست بهترس بکات، بهلام حهز ناکات ترسه که پييهوه دهرېکهوئ... بويه همر که دهنوئ، ترسه سهرکوکراوه که بوی ديته دهری لهخهونی دا و، بهتهواوی ناردهحتی دهکات و خهودهکی لی تيک ددات.

ياساکه ی (کويه) :

ماموستا (کويه) ليکولتاری بهناوبانگی فهدنسی، له قولاييهکانی ددروونی مروځهوه ياسايهکی دوزيهوه، نهام ياسايه ياریدهی نييمه ددات له تيگهيشتی نهام بابتههی ئيسته يی ددهوين.

(کويه) دهليټ: (نهگهر بيروکيهک زال بوو بهسهر مروځ دا، بهجوری چوه نیو ناودزی ناودکی مروځهکهوه، نهوا همر چی هاولتيکی وشياری نهو مروځه هيه که دهخاته کار بو قهلاچوکردنی نهو بيروکيه، بهرهنجامی پيچهوانهيان ددهيت) ^(۱۳)... بو بيکردنهودی نهام ياسايه دهکری نمونهی نهو پاسکيل سواره بهينينهوه، که تازهگی فيری اسکيل ليخوپرين ددي، نهام تازه پاسکيل سواره همر که له ريکهي دا شوشه شکاويک ددیني، ئيتر همر نهودنده به خوئی ددزانی که خویشی و پاسکيلهکيشی رودو شوشه کاودکه پهکیش ددين... همر چندن بيهريټ خوئی له شوشهکه لابتات، زياتر بهردی ووی ددروات، دواتر ددیني چهرخهی پاسکيلهکه ددروات بهسهر شوشه شکاودکه دا، هديار چاوی نهامهوه... زوريش سهرسام ددي که چون دهستهکانی توانيان پاسکيلهکه هرهو نهو شوشه نهفرمتهی لی بخورن، که نهگهر له کاتيکدا خوئی بيهويټ ناتوانی نهاندازی تاله مويهک پاسکيلهکه ناراسته بکات.

شیکردنهودی نهام رووداودش ناودنايه: پاسکيل سواره تازه دست پيکردوه که کاتي شوشه شکاودکه لهسهره ريکهي دا ددیني، ددترسی لهودی چوپي چهرخدی سکيلهکی بتهفیني، نهام ترسش دهچيته نیو ناودزی ناودکيهودی و بهسهری دا زال

دەببیت، ئیدی روهو شوشەكە پالێ پېوه دەنیت... ویست و خواستە ئاگاگەیشی، ئەو ویستە دەیهوویت خۆی لە شووشەكە دەرباز بکات، زیانی پێ دەگەیهنیت، چونکە رادهی توند و تیژی ئەو بیرۆکەیه زیاد دەکات کە کۆنترۆلی ئاودزی ناوەکی پاسکیل سوارەکیان کردووە... بۆیه تا زیاتر پێداگری بکات لەودی خۆی لە شووشەكە لابەت، هیندە زیاتر بەردو شوشەكە پالێ پېوه دەنرێ.

کەسیکیش بەسەر لیواری دیواریکی بێنددا بروات هەمان شتی بەسەردا دیت.. زۆرتیرینی گومانەکان وایە کە دەکەوێتە خوار... هۆکەشی ئەوێهە کابرا سەیری زهوی دەکات لە ژیریەوه، و زۆر دەترسێ لەوهی بکەوێتە خواروه، بەلام خۆی هان دەدات و وا نیشان دەدات گوایه بوێر و خاودن توانای پالەوانیتە، بۆیه ترس لە کەوتن زیاتر تیاى دا بەهیز دەبیت، هەر ئەوێش وای لێ ددکات بەراستی بکەوێتە خوار.

گرفتی خواستی مەرۆف:

لە راستی دا مەرۆف ناتوانی ئەو بیرۆکەیه قەلاچۆ بکات کە دزه دەکاتە نیو ئاودزی ناوهکیهوهی، بەلکو هەر چەندە مەرۆف هەولێ قەلاچۆکردنی بدات لە بەرانبەر دا ئەو بەهیز دەبێ.. لە زۆربەى کار و بارەکانی ژيانەمان دا نمونەى راستى ئەو گۆتە،یە دەبینین.... هەندێ جار دەمانەوێت (ناو)یکمان بیر بێتەوه، کەچی سەیر ددکەین لە بیرمان نەماوه، ئنجا تاكو زیاتر هەول بەدەین بیرمان بکەوێتەوه، زیاتر و زیاتر لەیادمان دەچیت، بەلام ئەگەر وازمان لێ هینا و بێئومێد بووین لەوهی بیرمان بکەوێتەوه، لەناکاو دیتەوه بیرمان.

یان وا دەبیت لەکۆرپکی ماتەمینی دا، یەکیک لە ئیمە دیمەنیکی کۆمیدی دەبینی، جا هەول دەدات پیکەنینەکەى بشاریتەوه، تاكو خەلکی لێى توره نەبن، بەلام پیکەنین زۆری بۆ دینیت و خەریک، دەداتە قاقا، بەلام کتیک لە کۆری ماتەمینەکە هاتە دەری و ترسی نەما لە پیکەنین، پیکەنینەکەشى نامینیت.

مرۆف ھەندى جار دەيەويىت بنويىت، ودى خەوى لى دەرپىت، بەردەوام تەپاوتل دەكات لەسەر نوڤنەكەى وەك ئەوەى داواى ئەستەم بكات... ئەمە لەكاتىكدا لەناو ئۆتۆمبيل دا ياخود لەناو قاودخانەدا، كاتى نايەويىت بنويىت، بە ئاسانى ئەنويىت.

دەروونى پيس:

ئەم دەروونى مرۆفە سەيرد، زۆر جار دەبينىن كە داواى يارمەتى لى دەكەين دەبىتە دوژمنىكى سەرسەخت لىمان، بەمەش ئەو پەندەى بەسەر دا دەچەسپى كە دەليت: "ويستمان يارمەتىدەر بى، كەچى بوە فيرەون".

ئىمە ھەر كەترساين لە شتىك و ويستمان خۆمانى لى دوور بخەينەو، دەبينىن ئەو ترسە دەبىتە پالئەرى بەردو ئەو شتى كە گەردەمان بوو خۆمانى لى لادەين. كەواتە رەوايە بۆمان بلىين: ھەر كات (ئىست و خواستى وشيار) ترسى چەپاند و سەرگوتى كرد، ترسەكە دەبىتە ئارەزوو... بۆيەكا ويستى وشيار لەكاتى خەودا لاواز بوو، ترس و سلەمىنەوكان وەكو ئارەزووى قەتيس ماو بەدەر دەكەون، پىدەچىت كە (فرۆيد) پەيى بەم راستىيە نەبردەيت، چونكە گەر پەيى پى بردايە، دەيتوانى بەشپۆھيەكى جوانتر و رىك وپىك تر خەو پەرژىنى خەونە ئازار بەخشەكانى بگردايە، بىئەودى پەنا بەرپتە بەر زۆر لەخۆگردن و شيگردنەوەى دروستكراو.

خەۋنە شەرمەزاركارەكان:

ھەندى جار مرۆف خەونى شەرمەزار كار دەبينى، وەك چۆن خەونى تۆقىنەر دەبينى... شەوى وا ھەس، لەخەونى دا دەبينى لە بەردەمى خەلكى زۆر دا لەسەر شەقامى دانىشتو و پيسايى دەكات، يان لە نيو قەرەبالىيەكى زۇردا، دانىشتو و "عەوردت" ديارە، ئنجا بەشەرمەزاريەو لە خەو رادەپەرىت.

دەگونجىت راقدى ئەو خەونانە بەو بەكەين كە ئەو كەسەى خەونەكەى ديو، لە رۆژگارەكانى رابردووى دا توشى ريسوايىيەك بوە كە شەرمەزارى كردو، لەكاتى بىداريشى دا جار لە داواى جار بىرى دەكەويىتەو، بەردەوام ھەوليش دەدا لەبىرى خۆى

خونہ کان لہ نیوان زانست و بیرو باو عودا

به‌ریت‌ود، به‌لام بن‌سزودد، دیر چینه‌ناه لئو بیه‌ریت له‌بیری خوئی به‌ریت‌ود، روداو‌دکه، پتر به‌هیز ددبیت تیای دا.

ږدنگه ئهم ريسواييې له خهونى دا به شيوډيه كى جېهفنگ ناسا ددربكه وټ، چونكه
 چاوډيره ږهوشتي يه كې رېگره له ودى ريسواييې كه چوڼ بووه به ههمان شيو دووباردى
 بكا ته وود، له بهر نه وه به شيوډيه كى سهر دتايي دښتته وه ياد، له وگاته ش دا و دك مندالې لى
 دى، شهرم ناكې له ودى له سهر شهقام دا پيسايي بكا ت ياخود له بهر چاوى خه لكى دا
 عهوردتي ددريخات...

پهراويزه کانی بهشی ده يه م:

۱. بنواړه: Eyessenek, sense, and nonasence Psychology, P 144
۲. بنواړه: Hadfield, Dreams and Nightmares, P 32
۳. بنواړه: Elexander, fundamentals of Psychoanalysis, p 150
۴. بنواړه: Hadfield, Op.cit. P32 - 33
۵. بنواړه: Ibid, P.30
۶. بنواړه: سينل، الحاسه السادسة، ل ۷۱ - ۷۲.
۷. بنواړه: ه.س، ل ۷۲.
۸. بنواړه: Hadfield, op.cit. p 88
۹. بنواړه: سلامة موسي، عقلي و عقلك، ل ۵۹.
۱۰. بنواړه: Woodworth, study of Mental Life
۱۱. بنواړه: Humphrey, story of Mind, p 269
۱۲. بنواړه: علي الوردي، شخصية انفراد العراقي، ل ۲۴.
۱۳. بنواړه: Baudsuin, suggostion and Autosuggestion, p 116

بەشى يانزدەيه م: خەواندنى كۆمه‌لايه‌تى

ئەزمونىكى دەروونى:

لەسالى (١٩٤٨)دا، ئەزمونىكى زانستيم لەخەواندنى موگناتىسى دا بينى كه دەلاله‌تىكى دەروونى گەوردى هەيه... ئەم ئەزمونە لە زانكۆى تەكساسى ئەمريكى بەرپۆدبەرا، هەزاران قوتابى و چەندان تەماشاکار ئامادەى بوون، وەك لە ياديشم بىت، ئەو كەسەى بەو ئەزمونە هەستا خەوينەرەكى بەناوبانگ بوو بەناوى (بۆلكا).

پوخته‌ى ئەزمونەكەش ئاوه‌ها بوو: خەوينەرەكه، لەنىوان قوتابيه‌كاندا قوتابيه‌كى هەل‌ب‌ئ‌ر‌ارد كه ئامادەباشيه‌كى گەوردى هەبوو بۆ خەواندن... ئەو خویندگارى هينايه سەر تەخته‌ى شانۆ و لەبەر دەم ئامادەبووندا خەواندى، ئنجا واى ئامازدى پى‌دا كەلە دواى لەخەو هەستانى، وتارىك بەدات لەبارەى (دیده‌وانى)يه‌ود، بە‌لام راستە و خۆ دەست ناکات بە وتارەكه، دواى ئەوه نەبى كه خەوينەرەكه پەنجە دەدات لە سەريه‌وه.

دواى ئەوه‌ى لەخەوه‌كه‌ى هەستا، ئيمه وامان هەست كرد كه ئىجائەكه‌ى لەبەر چۆتەوه، بە‌لام هەر ئەوه‌نده‌ى خەوينەرەكه دەستىكى دا لەسەريه‌ود، دەست بەجى ئەدگارەكانى رۆخسارى گۆرا و وادەرکەوت كه خۆى ئامادە دەكات بۆ وتاردان... ئنجا روى كرده جەماوێردەكه و دەستی كرده دەر‌ب‌ر‌پ‌ى رسته‌گە‌ل‌ل‌ه‌ست‌ايش كردنى بزاشى دیددوانى و بانگەشه‌کردن بۆى... هەرچەنده خەوينەرەكه هەولێ دەدا بیدەنگى بكات، قوتابيه‌كه زیاتر پید‌ا‌گرى دەکرد لە زیاتر وتاردان.

ئامادەبووان دەستیان بە پیکەنین و غەلبە‌غە‌لب کرد، هاواری بیدەنگ بونیان لى دەکرد، ئەو گۆئى نەدا بەهات و هاواریان، وەك ئەوه‌ى بەهاندەریكى نەستى بەهیز پالى پێوه بنرى، بە‌رده‌وام بوو لەسەر وتاردان.... بە‌راستى ئەو لە جیهانیك دابوو جیاواز لەو جیهانه‌ى ئيمه‌ى تیدا بوین... ئۆف‌ر‌دیشى نەگرت تاكو ئەو ئەركەى بەجى‌گە‌يان‌د كه لەساتى خەواندنه‌كه‌ى دا پى سپێ‌رد‌رابوو.. ئەم دیاردەيه‌ى من دیتە، لە دەروونناسى دا

بە (ئاماژەى پىدانی دواى خەواندن) ناوژدد ددكرى... فرۆيد ئاگای لەم دياردهيه هەبوو، هەر ئەمەش پالى پيوە نا بۆ دۆزىنەودى ئاودەزى ناوەكى لە مروڤدا... دەلێن رۆژيک کابرايهكى بينيوە کە خراودتە ژيەر کارىگەرى خەواندنى موگناتىسى و دواتر ئاماژەى پى دراوہ کە لەدواى ئەودى لە خەوہ موگناتىسىيەکەى وە ئاگا ديتهوہ، هەر کە گوئى لە (کۆکە)ى ئەو کەسەوہ بىت کە خەواندويەتى، دەست بەجى پەنجەرەکە دەکاتەوہ...

ئەو کابراى خەوينرەبوو، وە ئاگا ھاتەوہ و ھىچ ئاگادارى ئەو ئاماژەيش نەبوو کە لەکاتى خەواندنەکەى دا پىي دراوہ، بەلام هەر ئەودندى گوئى لە (قۆزدى خەوينەرەکە) بوو دەست بەجى پەنجەرەکەى کردەوہ، بىئەودى خۆيشى بزانىت بۆچى ئەو کارەى کرد.^(۱)

لەپراستى دا، کارىگەرى ئاماژە پىدانی خەواندن، تەنھا لەساتە پراستەوخۆکانى دواى ھەستان لەخەوہ موگناتىسىيەکە کورت ھەلناھيئى... بەلکو ئەو کارىگەريە بۆ ماردەيەكى دريژتر دەمىنييتەوہ، کە لەوانەيە بگاتە چەندىن مانگ و تەنانت چەندىن سال.

گريمان کەسيکمان خەواند و، ئاماژدى ئەوہمان پيدا کەسائىک دواى ئەودى لەم خەواندنە ھەلدەسييتەوہ، لەسەر شەقام و لەبەر چاوى مەردوم دا سەما بکات، لەپاش ئەودى کاتزميرە گەوردەکەى شار دوانزەجار لىددات ... بۆيە کاتىک سالکە تيدە پەري و کاتزميرەکە دوانزە جاران لىددات ، و دادى سەما کردنەکە ھاتە پيشەوہ دەبينىن ئەو ھاوړپيەمان ھەست بە ھەزيکى زۆر ددکات لەسەماکردن ،لە ھەر جىيەکدا بىت.

ھەر چەندە لەوانەيە ئەو ھەست و ئاردزوہى لەبەر خەلکى بشاريتەوہ، بەلام ھەر چۆن بىت ھەست دەکات ھەزى لەسەماکردنە، ناش ھەويتەوہ تاکو بەھەر شيودەيەک بى ئەو ئاردزوہى بەدى دىنييت... ڕەنگە ھەر ھەليک بقۆزييتەوہ تاکو بەر بەردلا بکات بۆ شان و مىلى، يان بۆ ورگ و گەمەرى، تا بە ئاردزوو بلەرزين و سەما بکەن... ئنجا دواى ئەودش ھىچ دودل نىە لەردى بەلگە و پاساو بەيئيەوہ بۆ ئەو سەما و جىرەجىلە پىچ و بىتامەى.

مەغزاي ئەم دياردەيه :

لەراستی دا زۆر سەپرد، کاتیک مروفیکى ژیری بەئاگا دەبینین، پوله کردنی کاریک دەکات بەجۆریکی خۆنەویست و بئەودى ھۆكەیشی بزانی... لێردا (فرۆید) دیت و دەلیت مەسەلەكە هیچ سەیر نیە.. بەرای (فرۆید) زۆربەى کاردگانمان بەو جۆرە بەرپۆە دەچیت، بەلام ئیمە ھەول ددەین بېشارینەوہ یاخود پاساوی ماقولئى بۆ بدۆزینەوہ، بۆیە لای خەلگیش وا دەردەكەون كە کارى ژیرەكان بن، ئەمە لە کاتیک دا ئەو کارانە لە کارى شیتەکانەوہ نزیک ترن.

ئیمە ھەندئ جار، کەسیك بۆیەكەمجار دەبینین و ھەست ددەین زۆر رقمان لێیەتى، ھەز ئەكەین بچین یەخەى بگراین و تیى بکەین لە شەق و شەپازلە (دەربەرىنى وەرگى)، ئەمە لەکاتیکدا بېشتر نەمان ناسیوہ، ھىچ دوژمنایەتیەكى پېشودختیشمان لەگەلى دا نەبوہ، دەى كەواتە بۆچى رقمان لێیەتى؟!

(فرۆید) لای وایە بۆیە رقمان لێیەتى چونکە ئەو کەسە کەسیكى تری بەیادماندا ھیناوتەوہ کەئیمە رقمان لێیەتى ئەم یاد خستنەوہیەش نەستیە و لە ئاودى ناودکیەوہ ھەلدەقوئیت و ھىچ پۆوندیەكى نیە بە بیرکردنەوہى لۆزىكى یاخود بە خۆشەویستى ھەقەوہ... وەك ھەندئ جار وا پروپاگەندە دەکەین. ددەتوانین رەقە كۆنە شاردرادەکانى نۆ ئاودى ناودكى بە ئامازدەدانى دواى خەواندن بچوئین، گەر کەسیك ئازارت بدات و نەتوانیت تۆلەى لى بکەیتەوہ، ئارەزووى تۆلەکردنەوہ لە قولایى دەرونت دا قەتیس دەبیت، بۆیە ھەر ئەوئەندەى کەسیكت بىنى لە ھەر رۆیەكەوہ لەو کەسە بچیت كە ئازارى داویت، ئەوا بئ ئەودى بەخۆت بزانی ئارەزووى تۆلەکردنەوہت پۆوہ دەرددەكەوئیت.

خەلگى جۆراوجۆرن و جیاچیان لە رادى بەدەنگەوہ چوونى پالئەرە نەستى یەکانیان دا، ھەندیکیان بئ شەرمانە بەدوى دا دەچن، بەلام ھەندیکى تریان تاكو قایل مەندى خەلگى وەرەگریت بەدوى پالئەرە نەستەيەكەى دا ناچیت.

هه‌روه‌ها خه‌لکی له‌شی‌وازی کارکردنیش دا جیاوازن، هه‌ندیکیان په‌نا ددبهنه بهر دهست، تاکو زله‌ی پی بوه‌شینیت یاخود قاج تاکو شه‌قی پی بوه‌شینیت. ئه‌مانه‌ش خه‌لکی هیج و پوچن... به‌لام روناگیره‌کان په‌نا ددبهنه بهر به‌لگه (ئه‌قلی و نه‌قلی‌یه‌کان) و له‌ویوه هی‌رش ده‌کهنه سهر ئه‌وانه‌ی رقیان لی‌یانه، و له‌وانه‌شه زیاتر مه‌ترسی‌دار و له‌سنور دهرچوو ناچیزه‌ش بن،

له‌وانه‌یه یاسای سزای لی‌دان به ددهست بدات، یان خه‌لکی نارده‌زایی لی دهربربن، به‌لام له لی‌دان به به‌لگه ئه‌قلی و نه‌قلی‌یه‌کان دا یاسا و نارده‌زایی کومه‌لایه‌تی سوودی نیه. له‌بهر ئه‌وه‌شه ده‌بینین، روشنبیری ناچیزه دهست دریژی ده‌کاته سهر خه‌لکی، بی‌ئه‌وه‌ی که‌سیک له ری‌که‌ی دا بوه‌ستی... ئنجا دوا‌ی ئه‌وه‌ش شه‌رمناکات گهر بل‌ی له کاره‌کانی‌دا به‌گو‌یردی داخ‌وازی خودا و پی‌غه‌مبه‌ردکه‌ی، یاخود به‌گو‌یردی داخ‌وازی به‌رژه‌مندی نه‌ته‌وه و نیشتمان به‌رپوه ددجیت.

ئاودز و دفتار:

(فرۆید) ده‌لیت: ئاودزی مرو، وک ئه‌و کی‌وه به‌فرینانه وایه که له ئاود جه‌مسهریه‌کانی زه‌ویدا له‌نگه‌ریان گرتود، ئه‌و شاخه‌به‌فرینانه (نو له‌سهر ده‌ی به‌شه‌کانی له ژیرئاو دا ده‌شارینه‌وه، ته‌نها (یه‌ک له‌ده‌ی) به‌چاو ده‌بینریت و دهرده‌که‌ویت... ئه‌وه‌ش یانی به‌شه شاردر او ده‌کانی ئاودز که بریار له سهر دفتاری مرو‌ف دددن.... به‌شه دیار ده‌ک‌یشی ته‌نها روکاریکه مرو‌ف هه‌ول ددات دفتار دیزیه‌ردکه‌ی خ‌و‌ی پی‌دابی‌وش.

تو‌یردرانی ئه‌مرو جیا‌وازی‌یه‌کی بن‌چینه‌یی نابین له نیوان (ژیر و شیت) دا، ئی‌مه‌ی هوشمه‌ند و ژیرانیش که دهم‌دریژی ده‌ک‌هین به‌گوته‌ی بریق‌ه‌داردود، له‌گه‌ل شیت‌ه‌کانی شیت‌خانه‌کاندا هیج جیا‌وازی‌یه‌کی جه‌وه‌ه‌ریمان نیه، به‌لکو به‌ته‌نها له پله دا جیا‌وازی‌ین^(۲) هه‌موومان مل که‌ج و گو‌یراپه‌لی ئه‌و هاند‌درانه ددبین که له ئاودزی ناو ده‌کی‌مانه‌وه هه‌له‌ده‌قولین، ئه‌ودنده هه‌یه پاساویان دد‌د‌دین و دایان ددپوشین، به‌لام شیت ئه‌و توانای

_____ خەۋنەكان لە نىۋان زانست و بىرەباۋەردا _____

پاساۋدان و دابۇشىنەى نىە، بەلگو بەبى پىچ و پەنا بەدوى ھاندەرە نەستىەكانى دا دەچىت..^(۴)

خەلگىش پىى پىدەكەنن و بەردى بۇ دەھاۋىژن... ئەگەر خەلگى بيانزانىايە ئاۋەزى ژىرەكانىش چى تىدا ھەشار دراۋە، بەۋانىش پى دەكەنن....
كەۋاتە ھۆزانفانە عارەۋدكەش راستى كردوہ كە دەلىت:

وكل الناس مجنون و لكن علي قدر الهوي اختلف الجنون

يانى (ھەموو خەلگى شىتن، بەلام بەرپادەى ئارەزوەكانىيان لەشىتىيەكەياندا جىاۋازن).

ئاۋەز و كۆمەلگە:

جىگەى ئامازدەپىدانىشە كە بلىين، ئەو سنوردى لە نىۋان ژىرىتى و شىتى دايە، كەۋشەنى ئىعتبارىيە و بەگۇرپانى بەھا كۆمەلەتەكەن ئەۋىش دەگۇرپىت... لەۋانەيە كەسىكى بەرپىزى لای ئىمە لە دىدى كەسانىتر دا بەشىت حساۋ بكرى... ئەگەر يەكە لەو خۇبەشىخ كردوہ سىل بادراۋانەى لای خۇمان بچنە نىو كۆمەلگەيەكى شارستانى و پىشكەۋتوۋەد، ئەۋا خەلگى دەپخەنە بەر خۇيانەۋە و دىبەن بۇ شىتخانە و خۇيانى لى رزگار دەكەن.

تايبەتمەندى (ژىر) ئەۋەيە لە بەھا كۆمەلەتەكەن تى دەگات و دەزانىت چۆن خۇى لادەدات لەۋەى پىكدا بەدن... ياخود بەدەربرىنىكىتر: شىتە بەلام ھەز ناكات شىتىيەكەى دەربخات.^(۵)

كۆنترۆلى پائەنرە نەستىەكانى خۇى كردوۋە بەلام ھەر كە ھەلى دەستكەۋت، ۋەكو شىت پەل دەھاۋى بۇ تىركردنى ئارەزوەكانى.

رۇژىكىيان بەبازارى كوتال فرۇشەكاندا گوزدرم دەكرد، شەرىكى زۆر سەختم تىدا بىنى، ھەندى لە كوتال فرۇشەكان مقەستە ئاسنىندەكانىيان بەدەستەۋە گرتبۆز، دىياندا

له تهوقى سهرى هاوړي كانيان... له راستى دا شهريكي شيتانه بوو، هيچ بهر به ستيكي نه قلى نامادهگى نه بوو تياى دا، نيمه كاتيک لهو جهنگه و هاوشيوه كاني دهكولينه وه كه نه مړو له بازاره كانماندا روو له زياد بوون، پيوسته له سروشتى نهو به ها كومه لايه تيه انهش بكولينه وه كه له كاتى جهنگ دا به سهر ئاودزى خه لكيدا زالن... نهو به هايه ريزى پياوئ ناگريټ ئارامگريټ و وهلامى سووكايه تى به سووكايه تيه كى هاوشيوه و خراپتر نه داته وه، هر له بهر نه وهش دهينين، شهر به وشه يه كى ساده يا خود به جو له يه كى نانه نقه ست دهست پى دهكات، ئنجا هيدي هيدي سهخت دهبيت، تاكو دهگاته نه وهى هه ندي جار بهر منجام و چاره نوسه كهى نه زانري "دهربرينى وهرگير".

كه شه پر كهش ته واو دهبي، خه لكى دهست دهكهنه باسكردنى شه پر كه و قاره مانه كاني، يه كيک به ترسنوك و (بى غيردت) ددهنه قه لاهم و كه سيكي تريش به (شير) و ئازا ناو دهبه، جا كه سى يه كه م بئى درزش و دووم به ريز سهر دهكهن... بهو جوړه خه لكى هان ددهن تاكو له هر شهريك داكه ديكاك ببيت ه شيريكى درنده.... كابراش بئى نه وهى هه ست بكا، دهينين به شيويه كى نه ستى به ره و نهو ريگه يه پال دهنري...

هه ندي له رووه كاني مملاني دموونى:

مروځ هه ست به دلخوشى و شادوماني دهكات، كاتى ئاروزوه خه فه كراودكاني و به ها كومه لايه تيه كان پيكه وه دهگونجيني... نه گهر رقى له يه كيک بيت و پاشتر بيني به ها كومه لايه تيه كانيش پشتگيرى دهكهن له ئازارداني نهو كه سه دا، ئيدي به دلتيا ييه وه روو له ئازارداني نهو كه سه دهكات، ودك نه وهى كاريكى خيرخوازي بكا.

نهمه يه هوگاري نهو ستم و زولمه ترسانكاهى له نيو خه لكى دا دهى بينن، چونكه كاتيک، ستم دهكهن، نهويزدان دهيان گيرپته وه و نه ترسان له خودا.

ويژدان له مروځ دا بيدار نابيته وه، له كاتيک دانه بى كه ئارموزودكاني كه سه كه و بدها كومه لايه تيه كان پيچه وانه ي يه كتر ددين، لهو كاته دا ئيدي مروځ تالوى په شيماني

دەچىژى، ئەمە رويەكە لە پوهەكانى مەملەتەى دەروونى. رويەكى دىكەى مەملەتەى دەروونى لەو كاتەدا دەبى كە خودى بەها كۆمەلەتەكان پىچەوانەى يەكدى دەبن.

تەبىئى دەكرى ،بەها كۆمەلەتەكان لەيەك كۆمەلگەدا هەموويان بەيەك شىواز نين، جارى وا هەيە مرؤف لە مەلەود جۆرد بەهەيەك دەبينى، كەچى لەبازار يان قاودخانە يان قوتابخانە و هتد....، جۆردبەهەيەكىتر دەبينى، لەو كاتەدا دەكەوتە ژىر كاريگەرى چەندين جۆر ئىجائى جياوازەود، لەوانەشە (ناوەزى ناوەكى) ئەو كەسە جمە بكات لە ئارەزووى جۆراوجۆر، نەزانىت كام لايەنەيان بگرى.

بۆ نمونە ئەو پياوە وەرېگرە كە لە مەلەود بەلوت بەرزىيەود دىتە دەرى، تۆ وادەزانىت يەككە لەو كەسە خاوەن ئەقڵانەى، كە لە دواى بىر كەردنەود يەكەى هاوسەنگ ولۆژىكى ساغ نەبى هىچ كارى ناكەن.. تۆ نازانىت ئەو كەوتۆتە ژىر رەكفى ئەو نامازدەنە نەستىيە كە لە مەلەود دايكى ياخود ژنەكەى يا خود يەككە لە ئەندامانى خىزانەكەى سەپاندوو يانە بەسەرى دا... كەواتە ئەو بەرمو ئەو ئامانجە دەچىت كە لە مەلەود بۆى دانراود، لە دنياشدا جگە لەو ئامانجە هىچىتر ناناىت.

لەو كاتەدا دوو جارى مەملەتەى دەروونى دەبىت، كۆمەلگەى دەرەكى داواى شتىكى ئى دەكەن و، كۆمەلگەى مەلەكەش داواى شتىكى ترى ئى دەكەن، زۆر جار لە ئەنجامى ئەم مەملەتەىيەود دەكەوتە نىو جوداكارى كۆمىدەود، رەنگە بە پوانگەيەكى جياواز لە پوانگەى خەلىكىتر سەرنجى مەسەلەكان بەدات، سەرنجى دەرەكى دەرەى پوانگەيە پىكەود بگونجىنئى - ئىجا جارى سەركەوتو دەبىت و جارىكىتر شكست دىنئى، لە هەولەكەى دا.

دەيهوئىت بىيئە وەزىر:

باواى دابىيىن، كەبرايەك ژنىكى هينەود كە لەخۆى بەرزترە لە پلە وپايەدا، هەميشە ئەم ژنە بەسوك سەيرى دىكات و بچوكى دىكاتەود و پى دىلئى: (ئەم كەمزدىيە چىيە لەتۆدا؟ ئايا فەلان يان فەيسار نابىنى بودتە وەزىر، تۆش هەر لە سەر وەزىفە هىچ و پوچەكەت ماويتەود).

ئەم ۋنە، شەو و پۇژ ئەو قەسەيە بۆ مېردەكەي دووپات دەكاتەو... كابراش لە ۋەلامېدا دەلەت: (دواترە زانیت من كېم، كەمەك ئارام بگرە!) كە لەمالیش دەردەچیت مېشكى پېر بوە لەو ئىجائە بۆگەنە... بۆيە دەبىنى لە دنيا دا هېچ نازانى جگە لە ھەلپەكردن بۆ پۇسنى وەزارى، بۆيە ھەمىشە خۆى لەم گەورە دەستەلاتدار و ئەو گەورە دەستەلاتدار نەزىك دەكاتەو، ئامادەشە ھەموو دنيا ھەلگېرپتەو بەسەر خەلك دا، لەپېناۋى بەدەست ھېنانى ئەوۋى دلى دەيخوازى، يان ئەوۋى ۋنە بەرپزەكەي بۆى ھان دەدا.

بەو جۆرە بېرکردنەوۋى ئەو پياۋە لە چوارچېۋەيەكى بەرتەسك دا گەمارۆ دەدرى، لە ھەموو كردار و گوڤتارى دا تەنھا يەك ئامانجى ھەيە، ئەويش ئەوۋى ۋنەكەي وا لېبكات پېى قايل بى، گرفتى ۋنەكەيشى لەوۋە دايە كە ئەگەر نەبېتە وەزىر پېى پازى نابى، چونكە ئەم دەيەوېت لەبەردەم ھاۋرپكانىدا شانازى بكات بەمېردە مەزنەكەيەو، دەخوازېت مېردەكەي ھەرمەنكار و قەدەغەكار بى، بەئارەزوۋى خۆى و ئارەزوۋى ۋنەكەيشى لەپېشەيەو، خەلكى لەكار بخت و پۇست بەھەندى خەلكىتر بدات!!

ھەندى نەمۇنەىتر:

تكا دەكەم لە خوېنەر بەو كابرايە پىنەكەنېت، چونكە گەر خوېنەر دەروونى خۆى شى بكاتەو، دەبىنى زۆر جياۋاز نىە لەو پياۋە، لەوانەيە ھەزى ئەوۋە نەبېت بېيە وەزىر، بەلام ھەر چۆن بى لە تەماح خالى نىە، لەوانەيە لەبرى ئەوۋە ھەز بكات بېيە پۇلىس، پۇلىس لاى ھەندى خەلك پلەيەكى بەرزى ھەيە.

ھەندى جار مەۋۇ لە گوندى بچكەلەدا پىدەگات، لەو گوندە دا خەلكى بەو چاۋەوۋە سەيرى پۇلىس دەگەن، كەئىمە سەيرى وەزىرى پى دەگەين، لەوۋى پۇلىس ھەرمەنكارە و قەدەغەكارە، سزادەر و لېبوردەيە، بىئەوۋى چاۋدېرى بەسەرەوۋە بى... كەس لەگوندىكى ئاۋاھا دا پىگەشتى، باۋكى يان دايكى يان ھەندى لە ئەندامانى ھۆزەكەي، لەوانەيە داۋاى لى بكەن ھەولتى پلە و پايەى بەرز بدات... جا ھەر كەس داۋاى بەرزىتى بكات ئەبى شەۋنخونى بچېزى!

هەر تەماحییکی مرویی پێویستە لە پشتی ئیحاڵەکی نەستیەووە خۆی بشاریتەووە، ئەم ئیحاڵەش بەسروشت کۆمەڵایەتیە... مرووف حەز دەکات لە دیدی کەسیکدا یاخود کۆمەڵە خەلکیکدا بەرز بێت، چونکە بەرزیتی هیچ سودی نیە ئەگەر کەسانیک بۆی نەروانن و پێی سەرسام نەبن.

جادوی وشە ڕەفتەنیهكان:

لەوانەیه وشەیهکی ڕەفتەنی کەسیک بیکات و لە ئاوەزی مرووف دا ببیتە ئاماژەیهکی بەهێز، دەبینی مرووف ئەو وشەیه هەڵدەگرێ و کاری پێ دەکات، هەموو ژيانیشی دەبیتە زنجیرەیهك هەول دان بۆ بەدی هینانی ئەو مەبەستە لەو وشە ڕەفتەنیه دا هاتووە.

پیاویک بەلای قەسابیکدا تێدەپەرپێت و دەبیستێ سەرزنشتی هەندێ ئەو کەسانە دەکات کە گوشتی ئی دەکرن، ئەو کەسانە گوشتی کەم دەکرن بۆ مالهەویان، ئەمەش لە دیدی قەسابەکەدا چروکیە و خوداش و پیاوەتیش پێی رازی نین.... ئەم قەسەیهی کابرای قەساب کاری کردە سەر ئەقڵی ئەم پیاو... بۆیه هەر جاری گوشتی دەکری خووی گرتبوو بە کرپنی گوشتی زۆرەووە.

بەمەش فشاری خستبوە سەرخۆی، چونکە خێزانەکە ی پێویستیان بەو ریزە زۆرە ی گوشت نیە، بەلام دەیهوێت لای خەلکی بەدەست گوژاد و سەخی بناسرێ، ئیتر گوێ نادا بەوێ، رۆزیه کەمەکە، رۆژ لەدوای رۆژ لەو پێناویدا بەهەدەر بدات.

یهکیکی دیکە لەوبەسەر هاتانە ی لەبیرم ناچنەووە، چیرۆکی بێوێژنیک بەسالاچوو بوو کە لە گەرەکە کۆنەکەماندا دەژیا، رۆژی یهکیک لە دراوسیکانی جنیوی بەم بێوێژنە پیرە دابوو، بەوێش تۆمەتباری کردبوو کە مانی ئەو بێوێژنە نازانن چێشت لیان چیه و، مەنجهلی تیدا نەخراوێتە سەر ئاھر.

ئەم تەشەرە خالی وەرچەر خان بوو لە ژيانی بێوێژنەکەدا، بۆیه زۆرینە ی وتووێژەکانی بوە باسکردنی چێشت لیان، ئەو دەیهوێست بۆ خەلکی بسەلمینیت کە ئەویش وەك خەلکی چێشت لی دەنیت و ئەوێ ژنەدراوسی دەست درێژی کارەکە گوێی درۆی درۆ بوو... من خۆم هەموو بەیانیهك دەمبینی زەمبیلەیهکی بەدەستەووە بوو

دەچووە بازار، جا کە دەگەڕایەووە دەستی دەکردە باسکردنی گرانی نرخى گوشت و سەوزە بۆ دراوسێکانی. زۆر جار قسەکانی خۆی دەبێری و بەپەلە ڕوی دەکردە مائەووە و وای نیشان دەدا کە دەیهوێ چێشت ساز بکات... ماوەیهکی درێژ ئەم بۆوەژنە بەو شیوەیه بوو، تاكو وای لێهات لە دنیا دا هیچ مەبەستێکی نەبوو جگەلە بەدرۆخستنهوێ تەشەری دراوسێکەى.

لەنەینى یەکانى سروشتى مەرۆف:

چیرۆكى ئەم پیرەژنە نەینى یەکی گەورەمان بۆ دەردەخات، لە نەینى یەکانى سروشتى مەرۆف... تۆ گە مەرۆفیکت بە لەکە و تۆمەتیکى ناشیرین تۆمەتبار کرد، دەبینى بە تورەیی دەخروشییت و هەول دەدات لە هەموو رێگەیهکەووە خۆی پاك و بێبەرى بکات لەو تۆمەتە، تەنانەت پەنگە بەو ھۆیەووە سەراپای ژيانى بگۆرێت...

لەوانەیه بپاوی ھاوڕێیەکی لە جقاتیک دا و لەبەردەمى خەلکى دا پێى گوتبێ تۆ ترسنۆکیت... دەبینى ئەو کابرایە هەموو شتێ لە دنیا دا لەبیر دەکات، جگە لەوێ پێچەوانەى ئەو قسەیه بێسەلێن، هەموو ھەولیکیش دەفۆزێتەووە تاكو رادەى ئازایەتى و دلێر و بەھیزی شان و باھۆى خۆى تیا دا دەربخات.

لەگەڵ ئەوەشدا ئێمە ناتوانین نكۆلى لە جیاوازی خەلکى بکەین ئەم ڕووە، ھەندى کەس ھەیه گەمتر لەکەسانى تر دەکەوێتە ژێر کاریگەرى وشە ڕەفتەنیهکانەووە. بەلام لەگەڵ ئەوەشدا وشە ڕەفتەنیهکان بەسووک نازانى و بەھەر جۆرێ لەجۆرەکان لەیانەووەرى دا دەمینێ... دەگونجیت بلیین ھەر چەندە مەرۆف کاملتر و پێگەیشتوو تر بێت و دانائتر بێت، گەمتر دەکەوێتە ژێر کاریگەرى ئامازەدانى کۆمەلایەتییهووە... خوداش ھەرگیز مەرۆفیکی دروست نەکردووە پێگەیشتن و دانایی کامل بن.

خود و کەسانى دى:

توێژینەووە کۆمەلایەتیە تازەکان لایەنگرى ئەم قسەیهن کە دەلێ: خودى مەرۆ لە بۆشایی دا ھەتەنەواسراو، بەلکو پێوەندیە بە تینى ھەیه لەگەڵ ئەو بۆچوونانەى

كەسانى دىكە دەربارەى ھەيانە... تۆ ھەست دەكەيت خەلگى سەرنجىت دەدەن، بۆيە بەو بەھايانە خۆت ڤوكەش دەكەيت كە خەلگى تۆى پى دەپيۋن، جا ئەگەر خەلگى بەچاۋى سەرسامى سەپريان كەردىت، ياخود خۆت پىت وابوو بەو چاۋە سەپىرت دەكەن، لووتت بەرز دەكەيتەۋە و، وادەزانى بوويتە مەزنە پياۋيكي بەرپىز...

خود و كەسانى دىكە، ۋەكو مامۇستا (كولى) دەلئيت: "دوۋرۋوى يەك راستين و پىكشە لەدايك دەبن، كەۋاتە خودبوونى نابى، بى بوونى ويئەيەكى كەسانىتر كە سەرنجى خودەكە بدات"^(۶)

كەۋاتە ئەو كەسە ھەلەى كەردە كە پىي وايە ھەرگىز خود گەرنكى بەكەسانىتر نادات... چونكە گەرنكىدان بە كەسانىتر مەرجىكى پەيوەستە بۆ دەرکەۋتى خود لەمرۇف دا.. ۋەلى ئەم گەرنكى پىدانە لە نىۋ نەست دا حەشار دەدرىت، ئىدى خاۋەنەكەيشى بەھەلە، واگومان دەبات كە بوونى نىە.

لەۋانەيە كەسىك دەمەرىزى بكات و بلى تەنھا لەبەر خدا ھەقىقەتى خۆش دەۋى و ھەق بەسەر خودى خۆيشى دا ھەلدەبىزىت... ئەمەش درۆ و ڤوپامايە لە زۆربەى كاتدا... ھەر ئەو كەسە بەر لە ھەموو شت خۆى خۆش دەۋى، ۋەلى ئەو خودەى ئەم خۆشى دەۋىت لە سەر بنەماى تىڤوانىنى خەلك بۆى دروست بوە... كاۋراى دەشتەكى رەنگە لەسەر يەك فلس بتكوژى.. ئەمەش لەكاتىكدا فلسەكەى بەتۈپىزى لى بسەنى، چونكە لەو كاتەدا پىي وايە لە دىدى خەلگى دا لاۋازە... كەچى ھەندى جارىتر ھەمان كاۋراى دەشتەكى ھەموو مال و سامانى خۆى لەپىناۋت دا خەرج دەكات ياخود لەپىناۋت دا خۆى بەكۈشت دەدات... نەيىنى ئەمەش لەۋە دايە، كە كاۋراكە شانازيەك لەو پارە و پۈل سەرف كەردن و خۆبەكۈشت دانە دا بەدى دەكات و پىي وايە ھۆزەكەى بەستايىش و سەرسۈرمانەۋە باسى دەكەن.

ھەر مرۇفنىكىتريش بگىرى ھەر وايە، ھەندى جار گوئىبىستى گوفتار و ڤروپاگەندەكانى دەبىت و پىت وايە لە رەفتارەكانى دا لۆژىكىيە، كەچى لەراستى دا كەۋتۆتە ژىر كۆنترۆلى ئەو ئامازەدانەى كە لەمالەۋە ياخود لە دىۋان يان قاۋەخانە و بازار دا بەسەرى دا سەپىنراۋە... ئەو خەۋتوۋە و تۆىكە بەبىدارى دەزمىرەت... تەنانەت

زۆر جىاواز نىيە لەو گابرا داماوەى كە ئاماژەمان پىيدا لەكاتى خەواندەكەى دا تا لەكاتىكى ديارى كراو دا سەما بكات... ئنجا كاتى ساتەوختى ديارىكراوى سەماكەى هاتە پىشخ دەستى كرده لەرزاندنى شان و كەمەرى بىۋەى شەرمى بكات!!.

بى ھودەيى ئامۇزگارىيە بالاكان:

لەدېرژەمانەو ھەواىزەكان راھاتوون لەسەر رۆگردنى ئامۇزگارى گەلى بەنرخ و بالا بەسەر گوڭگرە بەرپزەكاندا... گوڭگرەكانىش بەتامەرزۆيىيەو ھەواىيان بۆ دەگرن، رەنگە لەدواى تەواو بونىشى بە ھەواىزەكە بىژن: (ئافەرىن، خودا بە فەرت كات)... بەلام ھەر كە لە جىگەى ئامۇزگارىيەكە چۈنە دەرى دەگەرپنەو ھەسەر ئاينە كۆنەكەيان... و زۆر جارىش خودى ھەواىزەكەش لەگەلئاندا دەگەرپتەو ھەسەر ئاينە كۆنەكە!!

ھۆكارى ئەمەش ئەو ھەو ھەو كە مەزۇق لەرەفتارى دا شوڭ ئەو ئاماژانە دەكەوئ كە بەھا كۆمەلەتەكەكان ئاراستەى دەكەن. بە دەربىرپىنكىتر: كارى دەكات كە خەلكى لىيان دەوئ... جا گەر ھەواىزەكان ئامۇزگارى و ئاراستەكارىيەكانى پىغەمبەران و ئەولياكانى بەدەن، لەبەريان دەكات، لەوانەيە لەكاتى پىويست دا ئەو ئامۇزگارىيە بگۆرپتەو ھەو كەسانىتر، بەلام ھىچ سەل ناكاتەو ھەو پىشلى ئاراستەكارىيەكان بكات، ھەر كات ھەستى كەرد لە مەل كەچ بونى دا بۆ ئەو ئاراستەكارىيە سوكايەتى تىدايە.

لەمىژە عارەو گوتويانە (ئاگر باشترە لە ناتەواوى و لەكە)، تا ئەمەزۆكەش زۆرەيان ھەر وا دەلئ.

كابرايەك ئاشنامە، يەككە لەو كەسانەى زۆرترىن رەخنە لە مارەيى زۆر و گران دەگرن ئەو وا دەبىنى مارەيى گران زيان لەكۆمەلگە دەدات و سىستەمى خىزان دەرمىنى... زۆرەيى جار باسى شووگردنى (فاتىمەى كچى پىغەمبەر)ى دەكەرد كە چۆن مارەيەكەى زۆر كەم بوو... وا ديارە ئەم قسانەى لەوتاربىژانى سەربلندگۆكانەو ھەو بىستبوو، ھەكو توتى دەيگوتەو.

ئىنجا سەرە ھاتە سەر مارەگردنى كچەكەى خۆى، كەچى ھەر ئەو كابرايە داواى مارەيى گرانى كەرد، تەنانەت بەرادەيەكى زۆر سەير، سەرنجى وردەكارىيەكانى

ته داره كه كه ده دا... نه و نيشه شي هيچ جيگه ي لومه نيه... چونكه له و كاته دا له ژير
كاريگه ري نه و ئاماژدانه به هيزه دابوو كه له لايه ن ژنه به ريزه كه يه وه له ماله وه
سه پينرابوو به سه ري دا.

ژنه كه ي گه ره كه ي ته به ته داره ك و شوكر دني كچه كه يه وه شانازي بكات لاي هاو هل و
هاوده مه كانى، كچه كه ي شي به روتى خو ي هز ناكات له هاوشانه كانى خو ي كه متر بيت
له مه سه له ي ماره يي دا... برادره كه شمان ناتوانى دهر باز بى له و چوارچپوه فيكر يه ي كه
ژينگه تايبه ته كه ي پييه وه پابه نديان كردوه.

پوخته ي قسان:

له وه ي رابورد نه و ده مان ديته چنگ، كه مروف له ژيانى كومه لايه تي دا وه كه سيك
وايه له ژير كاريگه ري خه وان دني موگناتيسي داييت... خه و پنه ري سه ره كيش
كومه لگه يه، به هه موو نه و به ها و نه ريت و ئاماژه هه مه رهنگان ه وه، كه تيا ي دان.
كه واته پيغه مبه ري خودا راستي فهرموه كه ده لئيت:
(خه لكى نوستون، كه مردن وه ئاگا دينه وه).

په راویزه کانی بهشی یانزده:

۱- ئەم بهشه و بهشی دواتر، لهدهست نویکی نوسه رده وه رگیراوه به ناوی (الشخصية البشرية).

۲- بنواړه: Life Magazine, Vol 22. No.6, p 69

۳- بنواړه: سلامة موسي، عقلي و عقلك، ل ۱۳۴.

۴- بنواړه: Lewis, psychiatric Movement, p 167

۵- بنواړه: Young, Personality, P 765

۶- بنواړه: Dawson and Getty, Sociology. P 85

بەشی دوایندەیه:

خەونە کیشۆتیهكان

خۆش ویستنی خود:

لەبەشی پېشوودا، باسمان لەوه کرد کەمرۆف خۆیی خۆش دەوێت و دەخوازێت لەدیدى خەلکی دا پله و پایەى بەرز بێت... خوداوەند بەدەگمەن نهوێ مروۆقیکی دروست نهکردوه که خۆیی خۆش نهوێت و ههولێ بەرز بونهوهی خۆی نهدا.

خەلکی له ئاقار سروشتی ئەم هەزی بەرز بونهوه کۆمەلایەتیهدا جیاوازن. هەیانە دەخوازن له روی پالەوانییتی جەنگیهوه له دیدی خەلکی دا بەرز و گهوره بن... هەشیانە ئارەزووی ناوبانگی زانستی یان پله و پایە یان ناوبانگی مال و سامان و ... هتد دهکەن. هۆکاری ئەم جیاوازیەش دەگەرێتەوه بو جیاوازی ئەو بەها و پێوەرانەى که ژینگه کۆمەلایەتیهكان له هزرى تاك دا دهیچێن... بەمەش گرێیەکی دەروونی لهو تاکەدا دروست دەبێت، ئیدی بەهەموو شیوهیهك ههولێ بەدەست هیئانی ئەو بەهایانە دەدات.

ئەگەر ویستت کلیلی کەسیتی هەر کەسێ بدۆزیتەوه، ئەوا بگەرێ بە دووی ئەو گرێیە دا که بەسەر دەروونی دا زاله.. ئیدی کەم و زۆر سەرکەوتوو دەبێت له مامەڵەکردن لهگەڵی دا یان له ئاراستهکردن و فەناعت پیکردنی دا.

ئازەلی کۆمەلایەتی:

لەبەردا مروۆف ناوئرابوو (ئازەلی کۆمەلایەتی) ^(۱)

گومانیان وا بوو، ئەقل کردارە جۆراوجۆرهکانی مروۆف ئاراسته دهکات... کهچی بهم دواييانە ناراستییتی ئەم بۆچونه دەرکەوت.

راستتره گەر مروۆف ناو بنیین (ئازەلی کۆمەلایەتی) لەبری (ئازەلی ژیر)... چونکه مروۆف تەنها به چاویلکەى ئەقل سەرنجی مەسەلهكان نادات... بەلکو به چاویلکەى بەها

كۆمەلەيتەكان و گرىڭدەرونيەكانى نېۋ قولاۋى ئاۋەزى ناۋەكى لەئاقار ئەو بەھايانەدا، سەرنجى مەسەلەكان دەدەن.

رۇژيكيان تافىكردنەۋى يەككە لەو پۇلانەم كرد كەخۇم وانەى تىدا دەلئىمەۋە... ئەم پرسىيارەم ئاراستە كردن: (ئەگەر بەلگەيەكى بەھىزت بىنى پېچەوانەى بۇچوۋنى خۇت بوو، ئايا قەناعەتى پى دەكەيت يان نا؟ و بۇچى؟) ۋەللامى زۆربەشيان ئەۋەپە كە دەست بەجى قەناعەت دەكەن بەبەلگەى بەھىزە بەرەنجامى تافىكردنەۋەكەش ئەۋە بوو كە بەداخەۋە ھەموۋيان كەۋتن.

گرفتى ئەۋانېش ۋەك زۆربەى خەلئ، ئەۋەپە كە ۋا دەزانن ئەگەر ھەر بەلگەيەكى بەھىزىان بىنى قەناعەتى پى دەكەن، ئىتر لەبىريان چۈە كە بەھىزى بەلگە شتېكى رېژەپپە، ئەو بەلگەيەى كە دەگونجىت لەگەل بەھا كۆمەلەيتەى و گرىڭدەرونيەكانيان دا، لەدېدى ئەۋاندا بەھىز و ماقولە و دودلئەكى تىدا نىە. ۋەلئ گەر بەپېچەۋانەشەۋە بوو ئەۋا ھىچ و پوچ و ناماقولە و تەنانەت ئەگەر (جوبرائىل)ىش ھىنابىتتە خوارەۋە.

دۆن كېشۋت:

بەسەرھاتەكەى دۆن كېشۋت بەناۋبانگە... چىرۋكەكە لئھاتۋوى و بلىمەتى نوسەرى ئىسپانى (سرفانتس) دای ھىناۋە... ئنجا خەلئى لە نېۋ يەكدا گواستيانەۋە تاكو لە رۇژھەلات و رۇژئاۋى دىنا دابوۋنى پەيدا كرد و ۋەرگىڭدراپە سەر زۆرىنەى زمانەكان. بەراستى ئەو بەسەرھاتە چىرۋكېكى بەكەلگە و ۋىنەپەكى جوانى سىروشتى مرۇفمان دەداتى. لە زىادەرۋېش بەدەر نىە... بەلام لەگەل ئەۋەش دا ۋىناى ۋەھم و خەۋنەكانى نېۋ ناخمان دەكات... رەنگە ھەر ئەمەش نەپنى بلاۋبونەۋەى بىت لەنېۋ زۆربەى نەتەۋەكان دا.

بە پىپى رۇمانەكەى (سرفانتس)، دۆن كېشۋت بەر لە (۲۵۰) سال لە ئىسپانىا دا زىاۋە، كۆمەلگەى ئىسپانى لەو كاتەدا شەيدای ئەو سوارچاكە زرىپۇشانە بوون كە جەنگى دوزمەن دەكەن و بەرەفانى لە لاۋاز و ئافرەتەكان دەكەن... ئەو سوارچاكانە بونە جىى

سهرنج و پېشپړه وې ئه و كهسانه دديانويست بېنه خاوهني پله و پاڼه بهرزي كومه لايه تي.

دؤن كيشؤت بهخت ياوهري بوو، كه ببېته يه كيځ له و كهسانه حهزيان له سوارچاكي يه، له باره سوارچاكانه وه دهخويڼده وه و هزي دهكر ديه كيځ بېت له وان... له و ژيانه په ست و فهرامؤش كراوه كي هه ي بوو بېزار ببوو، بؤيه هزي دهكر ديه سارا و شمشيركه هه لكيشيت و كارگه لي مهن جي به جي بكات، له و كارانه كي سوارچاكه شمشير به ده ست زري پؤشهكان دهيكه ن، دؤنكيشؤت كه سيكي لاوازوو بېتوانابوو، ئه سيكي لاتوكه يشي هه بوو، ئينجا له سوچيكي ماله كهيدا زري يه كي كوئي بي فهرې دؤزيه وه، وه لي هه موو ئه مانه نه بونه ريگري له وه بي كاري پرله سهره وپوئي هه ست.

ده ستې برد زري كه كي چاك كرده وه، ئنجا سوازي ئه سپه كه كي بوو و ده په ريه ده ري و داواي كرده له خه لكي بېن له بهرانبه ري دا بجه نكيڼ.. ليړه وه چيروكه مهنه كه كي ده ست بي دهكات، به و جوړه ئه و برادره هه ژاره مان بوو به يه كيځ له گه ورتري سوارچاكانې سهر وپووي زه مين.

ژيانې گؤړا و بوه خه ونيكي قه شه نكي مهن، هه رجي بوښتايه به خه يال بو خوي دروست دهكر د(دبرپيني وهرگيږ) چؤني پېخؤشبوويه وه اي رافه دياردكان دهكر... ئه گهر شفاني فووي به شمشاله كه كي دا بكردايه تاكو په زه كاني بانگ بكاته وه... ئه و برادره مان واي دهماني كه پنه اي سهر بازيكه و له قه لايه كه وه به خير هاتني ئه م دهكات... يان گهر ميگه ليكي بديبا، واي دهماني له شكرئ زه به لاحه و به ره ئه م ري دهرن... بؤيه دودليش نه ده بوو له وه داباريته سهر ئه و له شكره و به راست و چه پدا قه تل و عاميان بكات.

جاريكيان وا ريكه وت (ئاشي هه وايي) بيني بوو، ئه م واي هه ست كرده خيوه زه به لاحه كانن (دبرپيني وهرگيږ) و داواي وروبه وروبوونه وه ليده كهن، ئه وه بوو هيرشي كرده سهر يه كيكيان و ده ست كرده به شهر له گه لي دا، تاكو له سهر ئه سپه كه كي به خويئاو لي كه وته خواري.

بەو جۆرە (دۆن كيشۆت) خەريكى كارە پەر لەسەرەرپۆيەكانى بوو، هەندى جار سەرکەوتنى بەدەست دەهێنا و هەندى جارى دىكەش شكستى دەخوارد... هەر دەبى وابى ... سوارچاكي دەرھاتوو، شكستيشى لەبەرە، وەك چۆن سەرکەوتنى لەبەرە... وەك عەرەب دەلّ (يۆم لەو يۆم عليه)... كورديش دەلّ: (سوار تا نەگلى نابى بەسوار – دەرپرېنى وەرگير).

بەھەر حال ئەو شادومان بوو بەو توانا و ھيز و پياوتىەى خودا پېى دابوو، واشى گومان دەبرد كە ئازايەتى و كارە دليرانەكانى وى بونەتە بنیشتە خوڤەى سەرزارى خەلكى ... ئەمە لەكاتىكدا خەلكى پېى پى دەكەنين.

دۆن كيشۆتى بەغدادى:

ئىسپانيا تاكە وڵات نەبوو لە ھەبوونى (دۆن كيشۆت) دا، بەلكو ھاوشیوەى ئەو لە زۆربەى وڵاتەكاندا ھەبوو.

لە كۆتايیەكانى سەردەمى عوسمانى دا لە (بەغداد) پیاویك بە دەرکەوت كە زۆر ئاشكرایە و تا ئیستەش خەلكى (بەغداد) باس و خواسەكانى دەگێرنەو... ئەو پیاو ھەركەتێكى رپوئەتە بوو... كەچى دەشى وىست يەكێك بێت لەو دز و جەردە بەھيز و بازوانەى كە كۆمەلگەى عێراق ريزيان دەگرن.. رەنگە كت و مەت ئەم پەندەى بەسەر دا بچەسپيێت كە دەلّیت: (اضربونى ميه و احسبونى من الحراميه) واتە (سەد دارم لى بدەن و بەدز حسابم بكەن). ئەو پیاو بەو ناسرابوو كە دوو دەمانچەى گەورەى لەبەر پشتمنەكەى دا ھەلدەگرت، ھەر كات قسەيشى بگردايە، وتەكانى خالى نەبوو لە باسى كۆشتن و بېرىن و دەست دريژى كردنە سەر خەلك و تالان و برپۆى مالان... ئەو كەردوانەشى بەجیگەى شانازی دەزانى... ھەر جارێ رۆداویكى كۆشتن یا خود دزیەكى گەورە روى بدایە، ئەو كابرایە دەچو بەنكەى پۆلیس و لەخەلكى دەپرسى: ئایا ناوى لە ريزى دز و پیاوگۆژەكاندا ھاتو؟

یەكێك لەو كەسانەى جیگەى متمانەن، باسى ئەو پیاو ھەو بۆ كردم كە چەندە ھەزى ھەو گەردو ھە (قلعة) دا زیندانى بكرى. بۆ ئەو ھەو كە ھاتە دەرێ لە زیندان، خەلكى

نازناوى (قلعلي - قەلايى) پى بېخەخشن، وا ديارە ئەو نازناوہ لەو رۆژگارەى بەغدا دا، هاوشانى نازناوى (سوارچاك) بووہ لەرۆژگارەكانى (دۆن كيشۆت)دا... ئەم برادرە بەغدادىيەشمان چەندىن جار جوتە دادگا و لەبەردەم دادوەردا دانيناوہ بەوہدا كە لە فلان كيشەدا ئەو بكوژەكەيە يان دزەكەيە، بەلام دادوەر تەنها يەك رۆژيش سزاي زيندانى كردنى بەسەردا نەئەدا، بۆيە برادرەكەشمان بەنائۆمىدى دەگەرپايەوہ دواوہ.

خەلكى دەلێن: "زيندان بۆ پياوانە"، بۆيە ئەويش خوازيارى ئەوہ بوو پياوى بى لەنيو پياوان دا، بەلام دادوەر ھەموو جاريك سوور بوو لەسەر ئەوہى بە بىتاوان لە قەلەمى بدات، ھەروەك ئەوہى نەيەويۆت برادرەكەمان ئەو نازناوہى دەست بكەوێ.

بۆ بەدبەختيشى كەسيكى زۆر ترسنۆك و نەويۆر بوو، بەرادرەكە ھەر ھاوار و قىز و ھورپىكى ببيستايە كە ئامازەى بونى دز بوايە لەگەرەكەكەياندا، ئەم لە كونجى ژووردوہ خۆى ھەشار دەدا، تاكو يان دزەكە راى دەكرد ياخود دەستگير دەكرا، ئىدى ئەم ھەر دوو دەمانچەكەى ھەلدەگرت و ئەھاتە ناو خەلكەكە و ھاواری دەكرد: كوا دزەكە؟ پىم بلێن بەرھەو كۆى پۆشت؟ ... ھتد.

ئەو برادرەشمان وەكو (دۆن كيشۆت) بەدریژايى تەمەنى لەخەو بينين دادەژيا، واى بە خەيال دا دەھات كە لەديدى خەلكى دا بەيەكيك لەو پالەوانانە دەزمیردریت كە بە ئەنگوست ئامازەيان بۆ دەكړى، ئەوہ لەكاتيكدە خەلكى گالتەيان پىدەكرد، بىئەوہى بەخۆى بزانی.

ئىستا لە (كازمىيە) پياويك دەژى كە لەھەمان مۆديلى (دۆن كيشۆتى بەغدادىيە)، بەلام ئەم رپگەيەكىترى گرتۆتە بەر بۆ دەست كەوتنى پلە و پايەى كۆمەلايەتى... ئەميش كابراییكى ناشيرين و زۆر پەشە... ھەميشە بەپىخاوسى بەبازار دا دەگەرپۆت و (كوتەك) يكي گرتوہ بەدەستىيەوہ، زۆريش سەردانى بنكەى پۆليس دەكات، خۆى بەدەمراستى لاى ميرى دەزانیت... ھەر پوداوى لەو شارۆچكەيە پو بدات ئەم كابراییە لەگەل خەلكەكەدا دەچیتە بنكەى پۆليس، تا بزانی مەسەلەكە چىيە و چۆن چارەسەرى بكړى.

ئهو خوۍ بهيهكيك لهپايهكاني ولات دهماني، كه نهگهر ئهو نهبيت كوش و كوشتر و دوژمنايهتي لهنيو خهلك دا زور دهبيت... زورجار بيرتيژي و ليزاني ئهم، خهلكي لهگړوگرفت و بهلا و ناروحهتي رزگار دهكهن... گهورهترين گريي ئهم كابرايه ئهوهپه كه خوۍ بهيهكيك له رپهراني (مههدي ناخرزهمان) دهماني، ههر لهبهر ئهوهشه ههرهشه زور توند و تيژ دهكات لهناپاك و فاسق و ستمكارهكان، بهوهي لهبهدهر كهوتني مههدي دا سزاي سهختيان دهدات... لهو روژدها كوت وپيؤهند دهكات دهستيان و بهرهو سيډاره و زيندانهكان پاپيچيان دهكات.

كاتي به بازار دا دهرپوات يان له چاخانهپهكدا دادهنيشيت، وادهزاني خهلكي بهچاوي سهرسورپمان و رپزهوه سهيري دهكهن... ئنجا دودلش نيه لهوهي (كوتهك) بهرز بكاتهوه و ههرهشه پي بكات. لههر كهسيك كه پي پي دهكهنيت، يان گومان دهكات له گهورهپي ئيستا يان داهاتووي.

ماهيهپهتي خهونه كيشوتيهكان:

ئهو حالتهي كه لههاورپي كازميپهكهمان و، برادهره بهغداپهكهي دا بينيمان دروسته به جوړيك لهخهون لهقهلهمي بدهين... ئهم جوړدي خهون، نهز ناوم ناوه (خهونه كيشوتيهكان)... تابه ناوي دؤن كيشوتي رهمهتپهوه بناسريت.

ئهم خهونانه، بهوهدا لهخهونهكاني بيډاري جيا دهبهوه، كه ئهمي پهكهميان كونترؤلي ههموو ژياني مروف دهكهن و، وا دهكهن ئهو مروفه ئهو جيهانه بو خوۍ دروست بكات كه ههز دهكات تياي دا بزي.. بهو جوړه ههموو تهمهني دهبيت خهونيكي بهردهوامي بيچپران.

پهنگه راستيش بي ئهم خهونانه جوړيك بن لهشيتي، بهلام خاوهنهكهي له تاكه رويهكهوه لهشيتيهكاني تر جياوازه.. ئهويش لهو پوهوه كه ئهم دهتواني رؤزي خوۍ و مال و مندالي پهيدا بكات.. وهكو ههر ناقليكي تر... زوربه ي جار له كاروباره خيزاني و بزيويهكاني دا رپرهوي خهلكاني تر دهگري... لهو پوهوه كه مي نهبي ئيتر (شروز) تيډا نابيينري... بهههر حال ئهو (شروز) شي زيانى كؤمهلايهتي گهوره ي ليناكهوپتهوه.

هه مومان دۆن كيشوتين:

كاتى چيروكى دۆن كيشوت يان هاوشيوهيهكى دمخوينينهوه، پر بهدممان پىدهكهنين، وادهزانين خومان وا نين، بهلام نهگهر بهشيوهيهكى بابتهى لهخومان بكولينهوه، بومان دمردكهوى نهو رايهمان ههله بووه.

چيروكهكهى (دۆن كيشوت) هيچ نيه، جگه لهوينهيهكى قهبهكراوى ههر مروقى، ههر يهكى لهئيمه لهناخى خويدا وينهيهكى نهنديشهيهى بو خوى داناوه، وينه يهك گهورهتر لهوى له واقع دا ههيه، بهلام له ناخى دهررونى دا دهشاريتهوه و حهز ناكات خهلكى زانيارى زوريان لهباريهوه ههبن... نهو وينه نهنديشهيهش بهگوراني گريى دهررونى نيوناخى ههر كهس دهگورپت... گهنجيكى ههرزهكار وادهزانيى بهپيكهوتويى و جوانيهكهى بوته خواوهندى ژنان... ماموستاي زانكوش وا دهرزانيى له زانست و زانيارى دا گهشتوته پلهيهك كه هيچ كهس شان نادات له شانى... كابراى فقهيهيش خوى وا دهبنى كه لهدينانهويستى و ئيجتهاد دا لهپيشى ههموانهويه، وهزيريش وا دهرزانيى مهزنترين سياستهمدارى دونيايه له ليزانين و دلسوزى دا، نوينهري پهرلهمانيش خوى بهنوينهري گهل و كولهكهى راي گشتى دهرزانيى، نوسهريش وا دهرزانيى خوينهيران دهتوينهوه بوى... ههر يهكيكيش بگري كه باسمان كردن نهو وتانهيان لهبهر كردوه كه له ستايش كردنى دا، گوتراون.. نهگهر خهلكى دوانديان و بهمهزنيان ناوزهرد كرد، نهوا دهلى نهو خهلكه بهريزن و دان بهههق دا دهنين و لهههقيش دا لهلومهى لومهكاران ناترسن... بهلام گهر بهرپهخهنگرتنى تال بهردو روى بونهوه، نهوا پيان دهلى نهو خهلكه ناچيزه و پژدن، نهفرتهى خويان ليبيت.

ههر مروقى بيژنگى دهررونى تايبهتى ههيه و دياردهكاني دهرروبهري خوى پى له بيژنگ دهوات، تهنه نهو روانه لى ورمدهگريى كه پى چاكه و چيژى لى ورمدهگري... بهوهش لهخهونيكي بهتام و جيژدا دهژى و حهز ناكات هيچ كهسيكيش لهو خهونه وهئاگاي بينيتهوه.

ئەوانەى گری ئى ناتەواوىيان ھەيە :

ھەندى خەلکى تر بىژنگەكەيان پىچەوانەيە، تەنھا ئەو دياردانە وەردەگرن كە خراپە بۆيان و زيانيان لى دەدات، ئەو جۆرە كەسانە نەخۆشن، كۆمەلگە بۆ ماوەيەكى دوور و دريژ بەكەم سەيرى كردون و ئازارى داون، بۆيە راھاتون لەسەر ئەوەى جگە لەئازار و سوكاپەتى ھىچ لە كۆمەلگەووە وەنەگرن... لەپاستى دا ئەمانيش سەرسامن بەخۆيان و ھەز دەكەن زانست و پلەوپايەيان ھەبى... بەلام پىيان وايە بۆ غەيرى سەردەمى گونجاوى خۆيان دروست كراون و خەلكيش ريژى تەواوى خۆيان لىئاگرن... ئەم بابوەرەشيان وایان لى دەكات لەژيانى واقعى دابريڤن و لەخەونە كيشۆتەكانيان دا زۆر بە بلنديەووە بفرن.

ژیرەكان بەدبەخت دەبن :

لەگەل ئەوەشدا نكولى ناكرى لەبوونى كەسانىك، كە ئەزمونەكانى ژيان پەندى داداون، برىكى زۆرى بىرتيژى و زیرەكىيان پىدراو، بۆيە لەو خەونەى تييدا بوون ومانگا ھاتونەتەو، ھەر چەندە بەژمارە كەمن.

ئەو كەسانە دنيا بەرپوت و قوتى دەبين، و پىى پى دەكەن، لەنيو ئەو پىكەنينەش دا ھەندى تازى باريشيان ھەيە، وەلى لەو بەدەر بى ئىدى بەدبەختن. دەبينين يەكلى لەو (بەدبەختانە) زۆر باش دەزانى نوكتە لەسەر خوى و خەلكيش بىنيتەو، كەسەرنجى ژيانيش دەدا، دەبينى زنجيرەيەك ناچوينەكە... ئاواتە خوازيشە وەك ھەر كەسيكى تر خەوتوو و فيل لىكراو بى. چونكە خەون زۆر بەسودترە بۆ مروڤ لە ھەقىقەتى تال.

لەوانەيە مروڤ وای پى باش بى كە لەھەمان تەرزى (دۆن كيشۆت) بى و لەگەل (ناشە ھەوايىيەكان) دا بجەنگى، نەك لەتەرزى ئەو ژیرە بىرتيژانە بىت كە نەپنى خوى و نەپنى ناشەھەوايىيەكان دەزانى.

پۆخلەواتى مړوئى :

مړوؤ وا ٲاھاتوھ ، تېبىنى ئھو کردارھ چھوت و پوخلەواتانھ بکات کھ لھ غھىرى خۆيھوھ دھردھکھون و ٲرھخنھيان لى بگري و گالتهشيان ٲى بکات... ئىدى نازانىت خوئشى دووچارى ھھمان دھردھ... ھھرچھندھ خۆي خوش دھوئ و دھخوازيت بھھر بھلگھ و ٲاساوئک بوھ ، کردھوھ ناشيرينھکانى خوئ و خۆشھويستھکانى ٲاساو بدات... بھلام ناحھز و دوژمنھکانى لھديدى وى دا لھھھرھخلگھ ھيچ و ٲوچ و پۆخلەواتھکانن. ٲى دھچى يھکئک لھئيمھ لھئاھھنگئک دا وتارئک دھدات، دھستى بھھھوادا بھرز دھکاتھوھ و مى دھلھرزئى و دھنگى خوئ دھنھخشيئى و بھرز و نرمى دھکات، خھلگيش بھسھر ساميھوھ سھرنجى دھدن، ئھميش لاي خۆيھوھ وا گومان دھبات ئھو خھلگھ خھريکھ دھتوئنھوھ لھسھر سامياندا بھم و بھو نيگايھى دادبھزئتھ سھرى.

کھئاھھنگھکھ تھواو دھبى، برادھرھکانى لئى کو دھبنھوھ بو ٲىرؤزبايى ليکردنى ، دھربارھى ئھو وتارھ سازگارھى ٲئسکھشى کرد، ئينجا بھدلخوشيھوھ دھگھٲتھ مالھوھ، زؤر شادومانھ بھو ٲلھ بھرزھى خودا ٲئى داوھ... ئيتھر ھيچ ئاگاي لھوھ نيھ ٲکابھر و ناحھزھکانى لھ کاتى ناامادھيى ئھمدا چى دھربارھى دھلئى... ئھگھر بزائى چى ٲى دھلئى ، چئزى خھوى لى ھھلدھگىرا.

ئھو واسھرنج لھخوئ دھدا، وھک چؤن دلدارى سھرنجى خۆشھويستھکھى دھدات، بھلام ناحھزھکانى لھگوئشھنيگايھى تھرھوھ سھىرى دھکھن، ناحھزھکانى ٲقيان لىيھتى و ئارھزوويھى شاردراوھشيان ھھيھ بو وھى تؤلھى لى بکھنھوھ و لھ ٲلھوپايھى دابھزئىن... ھھر لھبھر ئھوھش ، ھھر جموجولئک لھکاتى وتاردانھکھى دا دھيکات، ئھوان ٲافھيھى نھشياوى دھکھن.

ناحھزھکانى ئھو بھھيچ و ٲوچ ناوژدھ دھکھن.. گھر ئھميش لھ جيگھى ئھواندا بوايھ و يھکئک لھوان وتاردھر بوايھ ھھر واي دھکرد... ئھم خھون دھبينئى و ئھوانيش وھک ئھم خھون دھبين... زؤر جاريش بھو ھۆيھوھ لھنيو خھلگى دا ٲاستى بزھر دھبيت...

ئەركى موحامەلە كۆمەلەلە تىيەكان :

خەلكى لەژيانى كۆمەلەلە تىيەكان دا راھاتون لەسەر ئەوھى موحامەلەى يەكترى بکەن و... ئىدى دواى ئەوھش گرنگ نىھ گەر باسى يەكئىيان بکەن بەجۆرئىكى پېچەوانەى ئەوھى لە ئامادەى خۆى دا پىى دەلئىن... ئەم دياردەيەش لای خەلكى بە (لەپاشملە باسکردن... غەيبەت) ناسراوھ...

شياوى ئاماژەپېدانە كەلئىن: لەپاشملە باسکردن، لەھەر كۆى مرؤف بونى ھەبىت ئەوئىش بونى ھەيە، بەلام بەگۆيرەى ئالۆزى شارستانىيەت ئەوئىش كەم و زياد دەكات، تاجەندە شارستانىيەت ئالۆز بىت، ھىندەش خەلكى بەكاروبارى خۆيانەوھ سەرقال دەبن ئەك كاروبارى خەلكى تر، وەلى ھەر چۆن بى، غەيبەت ھەر ھەيە و ھىچ جىگەيەكى لى خالى نىھ.

ھەر مرؤفى بگىرى كەم تا زۆرى غەيبەت دەكات، بەلام سەير لەوھدايە مرؤف كە غەيبەت دەكات پىى وایە خەلكى لەپاشملە باسى خۆى ناكەن، لای وایە خۆى لەھەموو پويەكەوھ تەواوھ، خەلكى ھىچ ناتەواويەكى تىدا نابىنن تاكو لەپاشملە باسى بکەن، بۆيە زۆر تورە دەبى كاتى فیتنەيەك باسى ئەوھى بۆ دەكات كە لە بىئاگايى ئەمدا خەلكى چۆن بەخراپە باسيان كەردوھ... بەلام ئەو ئەگەر دادگەر بوایە دەبوو لە فیتنەكە تورە بوایە.

كاتى دەبىننى خەلكى موحامەلەى دەكەن، وا دەزانى لە ئامادەى خۆئىشى دا ھەر وان، ئەمە لەكاتىكدا خۆئىشى وا دەبى موحامەلەى يەكئىك دەكات و لەپاشملەش باسى بەخراپ دەكات و ھىچ شەرمەندەش نابى.

ھەر چۆن بى، موحامەلە كۆمەلەلە تىيەكان سودبەخشن بۆ مرؤف، چونكە وئىنەيەكى جوانى خۆى دەدەننى، بەمەش وای لى دەكەن توانای چەشتنى ئالئەكانى ژيانى ھەبى.

لەبەرژەوھندى مرؤفە وئىنەيەكى جوانى خۆى وەرگرئ تاكو خۆويستانە بەرەو ئەركە كۆمەلەلە تىيەكانى پال بنرى، ھەروەھا لەبەرژەوھندىشەتى ئەو وئىنەيە لە خەلكى بشارئەوھ، تاكو رژدى كەسانى تر نەبزوينى، چونكە ھەر يەكئىكى تىرىش بگىرى وەك ئەم

وینەپەکی جوانی خۆی بۆ خۆی وینا کردووە و نایەوێت هیچ کەسێ رکا بەری بێت لەسەر ئەو وینە جوانە.

ئەگەر بیهوێت خەلکی روی بێ بدەن پێویستە لەسەری موحامەلەیان بکات... هیچ چاکە و خێرێک نیه لە ژيانێک دا خەلکی تیای دا راشکاو بن و بەبێ پەردە راستیە تالەكان بدەن بەروی یەکتەرا.

مەهی و خەۋنە کیشۆتیهكان:

هەندێ جار، مەرۆف بۆ ئەوێ فرپینی بەدوای خەۋنە کیشۆتیهكان دا پتر بێت، پەنا بۆ مەهی دەبات... تایبەتمەندیەکی (مەهی) ئەوێ، هەستی گەرمی دان بەکەسانی تر لە مەرۆف دا لاواز دەکات، بەوێش دەتوانی ت لەخەیاڵدا هەلفرێت و، بەو فرپینەش ئەو جیهانە دروست دەکات کە خۆی دەیهوێت.

ئەمەش لەو مەیاخانە نزم و بێئەرزەکان دا پون دەبێتەو کە خەلکانی هیچ و پوچ و فەرتەنەچی یەكان روی تێدەکەن، بەتایبەتی لەم وڵاتە ئەمێنەدا... زۆر جار توێژەر لەو مەیاخانەدا نمونەگەلی روت و قوتی سروشتی مەرۆفی دەست دەکەوێ.

هەر کات یەکیکیان لە مەیاخانە دادەنێشت و کەمێک مەهی دەخواتەو، ئێتر لوتی بەرز دەکاتەو، وەک ئەوێ بوبێتە ئەمێر، پەنگە بەگۆرانی گوتن دەست پێبکات، ئنجا واوەیلا بۆ ئەو کەسێ گۆرانیەکە ی بەخۆش نەزانی.

باشان ئەو برادەرە هەرزەکارەمان دەچێتە دەرێ و هاوار دەکاتە خاوەن دوکانەكان: (خەلکێنە دوکانەكانتان داخەن!) دەیهوێت ئەو خەلکە مل کەچی فەرمانەکانی بن و دوکانەکانیان داخەن، بۆ ئەوێ ئەمێش کە گەپایەو بەسی نەبەردی و پالەوانی تی خۆیان بۆ بکات.

هەندێ جار لەو مەیاخانەدا کەسانیکی بێدەنگ دەبینین، بەلام ئەم بێدەنگیەیان پەرە لەگومان، چونکە لە ژێر بێدەنگیەکیانەو خەون گەلی کیشۆتی گەورە شارداراوەتەو، یان پەنگە لەو کەسانە بن کە میزاژی داخراویان هەیه، وایان پێ باشە

تەنھا خۆيان چيژ وەرگرن لەخەۋنەكانيان بئەوێ هەيچ كام لەو (دەبنەنگە ريسوا)يانەي لە لاياندان، بەشداری ئەو چيژ وەرگرتنەيان لەگەڵ دا بکەن.

خەۋنەكاني لاوان:

خەۋنە کيشۆتیهكان لای لاوان توندتر و سەختترن، نەخاسمە لەنیو لاو و هەرزەکارەكاندا، زۆرینەي خەۋنەكانیشیان لەدەوری هەووس و ئارەزووی سيکسی دا دەخولینەو، ميشکيان پپ دەبێ لە ئەندیشه (رۆمانسی)یەكان، ئەو گەنجانە دەخوازن لەو کەسە زۆر قۆزانە بن کەدلی کيزان لەبەردەم جوانیەکیاندا تێک وپێک دەشکێ.

هەردەمێ کەیهیکيان ئافرەتێ يان پۆلە ئافرەتێکی لەنزیکی خۆیەو وە بێنی، خیرا دەست دەکات بە توانج وەشاندن و کۆمەڵە جموجۆڵێکی "هیچ و پوچ" کەخۆی بەنیشانەي پیاوەتيان دەزانێ، ئەو هەم بوونی خۆی لەبەر دەکات و هەم بوونی ئەو پیاوانەي دیکەش کە لەدەوری دان... ئیدی وەك خەوتووێهکی لێ دێ کەلەم دنیايدا هەست بە هیچ ناکات جگەلە خەۋنە بەتامەکەي خۆی. کە سەرنجی دەدەيت وادەزانێ بووتە مرقۆتێ تر. ئەدی، ئەو بەر لەساتێ مرقۆتێکی ئاسایی بوو، بەسانایی و دوور لە زۆر لەخۆکردن، لەگەڵتدا دەپەیفی... ئنجا هەر هەست بەبوونی ژنی بکات یەکسەر دەگۆرێت، کەسایەتیهکی نوێی لێ دەرەدەکویت کە زۆر لەکەسایەتی (دۆن کیشۆت) دەچیت (یادی بەخیر).

ئەمەي گوتمان زۆر بەروونی لەسروته ئایینی یەکاندا دەرەدەکوێ، کاتێ ژنان لەنزیکی گۆرستان يان مەزارگە پیرۆزەكاندا گرد دەبنەو... لەم کاتەدا گەنجەكان دەست دەکەنە سورپانەو و بەدەوری ژنەكان دا، بەو پەڕی مۆدیلیش خۆيان رازاندۆتەو... وا دەبێ یەکیکیان بە غەمزە و نازو فیزەو بەرێ دا دەروات و واش دەزانێ ژنەكان هەموويان سەیری دەکەن و سەرسامن بەجوانیە سەرنج راکیشەکەي.

ئەو گەنجانە خستەپەکی رێک و بێکیان هەیهو، بەهۆی خستەکیانەو وە دەرزان بۆنەو وادەي کۆبونەو وەكاني ژنان کەیه و لە کوێندەریش کۆ دەبنەو... ئەم گەنجانە سوورن لەسەر ئەوێ ئامادەي ئەو گردبونەوانەي ژنان بن... پەنگە کاروباری زۆر پێویستیشیان

لەو پېناوەدا فەرامۆش بکەن... دەى نۆشيان بى، بەراستى ژيان بەبى خەونى ئاوەها هېچ چىژىكى نىه.

لەزەماوەند و رى و رەسمەكاندا:

لەشايى و رى و رەسمە ئاينىيە ناسراوەكانى لاى ئىمە خەونە كيشۆتەكان دەردەكەون... خەلگى بەئارامگەيەكى زۆرەو چاوەروانى ئەو رى و رەسمانە دەكەن تاكو بتوانن هەناسەيەك بەدەن بە ئارەزوو خەفەكراوەكانيان لەو رى و رەسمانەدا ... هەستيش بەشانازيەكى زۆر دەكەن كە دەبينن ژنان سەيريان دەكەن و تلىيان بۆ دەكيشن (دەربىرى وەرگى).

شەويك بەر لەزەماوەند و گوپزانەوێ بوکى، كەبەشەوى خەنە ناسراو (نوسەر باس لەكۆمەلگەى عەرەبى و زەماوەند لاى عەرەبەكانى كۆمەلگەى خۆى دەكات - وەرگى) دۆست و برادەرانى زاوا لە مالى زاوا داكو دەبنەو بۆ هەلپەركى و گۆرانى گوتن، ژنانيش لەقاتى دووهدا دادەنیشان تاكو لە پشتى پەردە سەيرى ئاھەنگەكە بکەن. لەم كاتەدا گەنجەكان كەسايەتيەكى كيشۆتى وەردەگرن كە بگونجى لەگەل كەش و هەواى ئەو مالدە، هەر يەكەكيان وا گومان دەبات كە بۆتە جيگەى سەرنجى ئافرەتەكان، بۆيە دەست دەكات بەگۆرانى گوتن يان هەلپەركى يان شوخى كردن بۆ وەى بيسەلمىنىت كەشايستەى ئەوويە توخمى نەرم و نۆل (مىينە - وەرگى) رىزى بگرن.

تىبينىم كردو، مەراسيمە ناسراوەكانى شيعە لەمانگى (موحەردم) دا لەم دياردەيە بەتال نين... زۆرەي ئەوانەى لەو رى و رەسمانە دا بەشداری دەكەن هەست بەجۆرى لە خەونى كيشۆتى دەكەن، نەخاسە كە دەبينن ژنان لەسەر شوستەى شەقامەكان ياخود لەبەر زايەكانەو سەيريان دەكەن... بۆيە دەبينن هەندىكيان لەخويان دەدەن، گوايە لەبەر خاترى "حسین" بەخوياندا دەكيشن... كەچى لەراستیدا لەپيناوى دلى دا بەخويىدا دەكيشيت... تەنانەت هەر هاوارىك لە ژنەكانەو بەرز دەبیتەو، ئەم وا دەزانى هوتاف بۆ ئەم دەكيشن.

خهونى فيرخوازان:

چينى فيرخوازان و خوښندهواران لهخهونه كيشوټيهكانياندا، لاوازترن له نهخوښندهوار و خهلكه رهشوكيهكان، لهگهټ نهوهشدا ناتوانن خوښانى بهتهواوى لى دارنن... ئهمهش لاي ئهو قوتابيانه دهردهكهوى كه بو يهكههمجار دهچنه زانكو تيكهلاوهكان...

ههنديكيان له شاروچكهپهكهوه دښن كه دياردهى سفورى و تيكهلاوى نيوان نير و موى تيدا نابيئرئ... كهچى لهناكو خوى دهينيټهوه كه لهپول دا لهتهنيشتى كچيكي سفورهوه دانېشتهوه.

لهو كاتهدا ئيدى دهست دهكات به نيشان دانى بليمهتى زانستى خوى تاكو سهرنجى كچهكه بهلاى خوى دا پاكشيت، زور جار بېمهبهست پرسىار و وتوويز دهكات تاكو بليت: (ها نهوه منم)... بهلام سال لهدواى سال و بهشيوهيكى پلهبهپله، خوښندكارهكان لهم خهونانه دهرىاز دېن، هيدى هيدى رادښ لهسهر تيكهلاوبون لهگهټ كچان دا، كه متر گرنگيان پى ددهن، لهوانهشه لهكوټا ساليان دا، داببهزنه جيهانى واقع كه هيچ روپامايى تيدا نيه.

من بو خوم، نهو بوارهم بو رهخسا كه بهراورد بكهم لهنيوان قوتابيانى زانكو روژناواييهكان و زانكوكانى خوماندا، جياوازيهكى زوم بهدى كرد، خوښندكارى روژناوايى همر لهمنداليهوه راهاتوه لهسهر تيكهلاوبون لهگهټ كچان دا، بويه كهدهچيټه زانكو وهك چون سهرى هاوپر كوركانى دهكات، ئاواش سهرى هاوپر كچهكانى دهكات، بويه خهونهكانى ههرزهكارى دايانگرن وهك قوتابيانى لاي ئيمه.

جوان و ناشيرين:

گهنج تاكو ناشيرين تر بى خهونهكانى زياتر دېن، وهك ناشكراشه خهون قهرههوه... نههمهش يانى كهس ناشيرين بى زياتر پيوستى بهخهونه وهك لهكهسيكى جوان و كهشخه. ئهم قسهيه زياتر لهبارهى ژنهوه پاسته، جوانى سهرمايهى ئافرهته، زور

جاران به هوی جوانیه وه بهرز ده بیته وه یاخود نزم ده بیته وه، همر له بهر نه وه شه ژنی ناشیرین په نا ده باته بهر خهونه کیشوتیه کان، تاكو و ازانئ خوی یه کیکه له جوانترین ژنان... که سهیری قوودیکیش دهکات سهرنجی که پوی و دم و چاوی خوی ددهات و واده زانی جوانی وی پیوهر گهلئ بهرز و بلنده بو جوان ناسی.

نافرته ناشیرین سهیری جوانی نافرته تر دهکات و لچیان لی هله ده قرحینئ و به که میان ده زانی... تو بلئی بگونجئ که سیکی تر نه و جوانیه زوره ی هه بیته که سوپاس بو خودا نه هه یه ته؟ نه گهر بینیشی خه لکی دان به جوانیه که ی دانانین، ده ست دهکات به لومه کردنیان و به زه وق سز ناویان ده بات.

پیاویش نه گهر ناشیرین بیته و ناره زویه کی زوریشی له ژن بیته، دو چاری غروری کیشوتی ده بیته، گهر زانی ناگاته وه به هاوشانه کانی، له جیهانی دلداري دا، نه و جیهانیکی تایبته به خوی دروست دهکات، که تیای دا خوی دهکاته خواوهندی ژنان... په نا به خودا. پیاویکی زور رهش و که پوزل دناسم، بو به دبه ختیش له سه ره تاي لاویتی دا چوه ته یه کی که له سه ماخانه روزه لاتیه کان... له و سه ماخانه دا سه رسام بو له و هه موو گیرفانه پرس و ورگه قورسانه ی له وئ بوون، پیشی ناخوش بوو سه ما که ره کان له گهل پیاوانی تر دا داده نیشتن بی نه وه ی نه م بتوانئ له گهل یان دا دابنیشئ یاخود لانی که م سهرنجیان به لای خویدا رابکیشئ... ئیتر له وکاته وه تا ئیسته خه ون ده بینئ که بوته دلدار و خوشه ویستی کچه سه ما که ره کان.

نه م پیاوه زیاتر له خه ونه کانی دا قول بویه وه تاكو گه یان دیانه (هولید)، وای هاتوه به خه یالدا که ژنه نه کتر به ناوبانگه کان همر له دووره وه عاشقی بوون، چونکه (به خه یالی خوی) ناو و شورمت و ناوبانگی گه شتوته نه و ژنه نه کترانه و ئیتر توانای نارامگرتنیان نه ماوه، بویه ده ستیان کردوته دابارانندی دیاری قورس و سه نگیان به سه ری دا... به لام زور په ست و توړه بوو کاتئ به وه ی زانی حکومتی عیراق نه و دیاری یانه لای خوی گل ددهاته وه و ریگه نادات بگه نه نه م، بویه به رده وام هاوار و هه ره شه ی له حکومت ده کرد.

نه و پیاوه، ئیستاکه له نه خوشخانه ی شیته کان دایه.

سەماخانە رۆژھەڵاتیەكان:

بەبۆنەی ئەووی باسما لەسەماخانە رۆژھەڵاتیەكان كرد، ئەمەوی ئاماژە بدهم بەووی كە ئەو شوپنە جەنجالترین جیگەيە لەخەونە كیشۆتیەكان دا. زۆرینەي قارەمانەكانی ئەم سەماخانانە بریتین لە مەي خۆر و دەولەمەندەكانی جەنگ و سەرۆك ھۆزەكان.. ئەمانە ھەست بە برسیتي سیکسی دەكەن، بۆيە پەنا دەبەنە بەر ئەو سەماخانانە تاكو ئەو برسیتيە بۆگەنەیان تیر بكەن. ھەر يەكێکیان بگريت، داوی ئەووی رومەتی ھەڵدەگریت و سەمیلی بادەدات و جوانترین بەرگ و گۆردوی و كەوش لەپێ دەكات، رو دەكاتە سەماخانە، كە داشدەنیشی وادەزانێ دەبیتە مۆمی نیو ئاھەنگەكە، سەماكەرەكانیش دیر یان زوو دەكەونە داوی خوشەویستی یەوہ.

ئافرەتی سەماكەری رۆژھەڵاتی شارەزاییەکی زۆری ھەيە لەبارەي سروشتی مرقفەوہ... كە دەچیتە سەر تەختی شانۆ، دەست دەكات بە دابەش كردنی غەمزە و ناز و خەندەكانی بەملاولادا بەبێ حساب كردن.. ئەوہش ھەر دانیشتویەك وادەزانێ خەندەكە بە تەنھا ئاراستەي خۆي كراوہ، گوايە ئەو تاكە قۆز و پیکەوتوی ناو دانیشتوانە.

ئەنواریتە دانیشتوانی دەوروپشتی، دەبینێ لەروی جوانی و كەشخەییەوہ لەخۆي زۆر كەمترن! بۆيە ناتوانی بپوا بەوہ بكات كە سەماكەرەكە دەكەوێتە داوی خوشەویستی ھيچ كامیانەوہ، ئەو وادەبینێ ھەموو دانیشتوہكان لەسەر مودیلیتر دروست كراون و بەھەلە ناوی ئادەمیزادیان لێنراوہ، لای وایە ئەوان زیاتر لەمەيمون دەچن وەك لەمرۆف... ئیتر نازانی خۆیشی مەيمونیكە وەكو ئەوان.

سەماخانەكان و خەونی ھەژاران:

ھەژارەكان ھەست بە دەستەوسانی دەكەن لە وەي بتوانن وەك دەولەمەند و سەرۆك ھۆزەكان دلی سەماكەرەكە بەلای خۆیاندا رابكێشن... ئەوان دەتوانن بەپارە و پولی زۆر

و زهوندیان له شی نهرم و نوئی سهماکه ره که بکړن، به لام کابرای هه ژار ناتوانی، بویه ناچار ده بی له جیهانی خهونه کاند ا بفریت، له وانه شه کابرای هه ژار لهو جیهانی خهونه دا زیاتر چیژ بنوشی وه که له دهوله مهنده کان له جیهانی گوشت وبه ز دا.

رهنګه کابرای نه دار په نا بهرینه بهر مهی، تاکو یارمه تی بدات له فرینی دا به نیو خهونه کیشوتیه کان دا... بهر له سه ماخانه ده چیته مهی خانه... نه مهیه نهینی نهو قهره بالغیهی که له مهی خانه کاند ا دهی بینین کاتر میړیک بهر له کردنه وهی سه ماخانه کان.

زور جار پیاو له سه ماخانه که دا مهیه که ی ته و او دهکات، له ویش که می ده خواته وه، تاکو بهر ده و می بدات به فرینی له نیو نه ندیشه جوانه کاند ا. نه گهر له کاتی فرینه که ی دا قه دمر ناپاکی له بهر انبه ر دا بنوینی و سوکایه تیه کی ناراسته بکات که بهی نیته وه سهر زهوی، زور بازار ده چیژیت و له وانه یه وه کو گای بریندار بخروشیته... بهو هویه شه وه سه ماخانه که ده بیته مهیدانی جهنگ... و ئیدی نه سکه مله کان تیای دا جیگه ی شمشیر ده گرنه وه.

شیواز مکنی سهرنج راکیشان:

نهو هه ژاره ی روو دهکاته سه ماخانه روژه ه لاتی ه کان زور په ست و در د و نګ ده بی که ده بینن فه راموش کراوه و هیچ که س هه ست به بوونی ناکات، در د و نګیه که شی پتر زیاد دهکات کاتی سهماکه ره کان به ملا ولایدا دهر و ن و ئاوری به لادا ناده نه وه.

کاتی مهی په که له سهری ددهات، هه ز دهکات کای بکات تاکو سهرنجی په کی که له سهماکه ره کان به لای خو ی دا راکیشیت... نهو متمانهی به جوانی و توانای راکیشانی سیکی خو ی هیه، بویه نه گهر نهو سهماکه ره سهرقال نه بایه بهو هیچ و پوچانه ی وه که دهوله مهنده کانی جهنگ و سهر و ک هوز ده کان، نهوا بیگومان ده که وته دوا ی خوشه ویستی نه مه وه... که واته پیویستی به هوکاریکی به هیز هیه تاکو سهماکه ره که والی بکات هه ست به بوونی بکات. پاشان واز له سروشتی دینی تا به ری حه تمی خو ی دا بپروات.

چېند شيوازي ههيه كه نهو جوړه كهسانه پهناي بو دهبه ن تاكو سهرنجي ژنه سهماكه ركان به لاي خويناډا راپكېشن... نهو شيوازانه زور و زهوندن و ليرېدا يوار نيه گردېان بكهينهوه، بويه وا باشره ههنديكيان بهنمونه باس بكهين.

۱- شيوازي به شداري كردن له سه مادا: نهو شيوازه، شيوازيكي ريزپېره و به لگهيه له سهر دهبهنگي و شيتيتي. پوخته ي نهو شيوازه، نهويه كه كابر ا ههول ددات دمه لاسكي سهماكه ركه بكا ته وه له سه ما كردني دا... له سهر پي په كاني رادوه ستيت و كه مهر و ملي دله رزيڼي، ناماده بوانيش پي پي دهكهن، له وانه شه سهماكه ركه ش له گهل ناماده بواندا پي پي بكهني، نهو لاي خوينهوه وا دهزاني ژنه سهماكه ركه له بهر سهر سامي پي پي دهكهن، بويه پي تي دهچي دواي كوتايي هاتني سهماكه له بهر دهرگا رابوه ستيت و چاوېروان بكات ژنه سهماكه ركه بانگي بكات بو مالي خوڼي.

۲- شيوازي به شهرمه كان: نهو كهسانه به بي دهنگي له سهر كورسي په كانيان داده نيشن، ههول ددهن جيگه كانيان نزيك بيت له ته ختي شانوكه وه، تاكو روناكي په كه ي بدات له روخساري جوانيان ... نهو ه شيان به سه.

نه مان واي بو دهچن ژنه سهماكه ركان پياوي پي كه وتوو و دامه زراويان پي باشره له دهبهنگي كه خو ي كردو ته جيگه پي كه نيني خه لگي... له گهل نهو ه شدا رهنه ه هر كه سيكيان نه سله مي ته وه له وه ي له بهر دهرگا كه دا رابوه ستيت و چاوېروان بكات سهماكه ركه بيبا ته وه مالي!

۳- شيوازي خو ليكچواندن به دهوله مهنده ده ست بلاوه كان: نهو كه سه ي په پرموي نهو شيوازه دهكات، له بزيوي و روي كه مي روژانه ي چېند ديناري پاشكهوت دهكات و دواتر دهچي ته سه ماخانه و داوه تي سهماكه ري دهكات تا له گه لي دا له سهر خوانيك دانيشي... نهو برېواي وايه گهر جاريك سهماكه ركه له گه لي دا دانيشت، نهوا چېندين جاري تر له گه لي دا داده نيشيت.. پي وايه سهماكه ركه له يه كه م جار دا عاشقي ده بيت، بويه به ناچاري چېندين جاري تر له زير گوشاري پالنه ري عاشق بووني دا ديت وله گه لي داده نيشيت... ديه وي ت يه كه م جار خو راكي به تامي بداتي، تاكو بهو هويه وه بيكا ته نيچير و نيتر چېندين جار چيژ له گوشته به تامه كه ي وهر گري!!

١. شىۋازى مام رىۋى (دەربېرىنى ۋەرگىڤ): بەسەرھاتى رىۋى ئاشكرايە... كاتى دەمى نەگەيە تىرىكە بەناھەق تۆمەتى ترشيتى دايە پالى... زۆرىنەى ئەوانەى ڤوو دەكەنە سەماخانە رۆژھەلاتىيەكان ئەم شىۋازەى رىۋى بەكار دىنن... دەبينن خوانى دەولەمەندەكان رازاۋەيە و سەماكەرەكان لەدەورى دانىشتون، زۆر ئازار دەچىژن... دواتر بەھەمان شىۋازى رىۋى دلخۆشى خۇيان دەدەنەو... خۇيان بەخۇيان دەلئىن: زۆر لەو بەرزترين بکەوينە ئەو پلە خواروۋى كە دەولەمەندەكانى جەنگ تى كەوتوون... بەلام زۆرىنەى گومانەكان ئاماژە دەكەن بۆ ئەوۋى، ئەو كەسانەش ئاۋاتە خوازن كەوۋەك ئەوان گەمژە و دەولەمەند بونايە.

٢. شىۋازى وڤژەوانەكان: ئەم شىۋازە بەم دوايىە لەسەماخانەكانى (بەغداد) تەشەنەى كردوۋە و شوڤىنكەوتوانى فرە بوون.... ڤەنگە نوسەرى ئەم چەند دىرەش لەو شوڤىنكەوتوۋە بەرپزانە بىت.

كابرەى ئەدىب كەدەچى بۆ سەماخانە، گىرفانى خالىيە، تەنھا لە بەزەبى خودا نەبى، ئەوۋەندە ھەيە لوتى بەرزە و، ۋەك چۆن ڤەيلەسوڤى سەيرى (گەجەروو گوجەرەكان) دەكات ئەمىش بەو شىۋەيە سەيرى دەوروبەرى دەكات..بۆيە ھەر ئەوۋەندەى دەگاتە ئەو. شوڤىنە خىرا ڤاى دەگەيەنيىت و ئەلئىت: "ئەمە منم لىرە. ئىدى بىرۋاى وايە سەماكەرەكانىش لەدەورى كۆدەبنەو ھىچ سەيرىش نىە، چونكە ئەدىب مۆمىكە و دەسوڤى "ۋەك خۇيان دەلئىن"، ئنجا ۋاۋەيلا بۆ ئەو كەسانەى بىرۋا بەو قەسەيەيان ناكەن چ سەماكەر بن يان كەسانىتر بن. من ڤروپاگەندەى ئەوۋە ناكەم ئەمەى دەيلئىم حال و بالى ھەموو ئەو كەسانە بىت كە ڤوو دەكەنە سەماخانە رۆژھەلاتىيەكان... بەلام متمانەم پتەوۋە بەوۋى، بەسەر زۆرىكيان دا دەچەسپىت... بەوۋى كاتى دەروۋنى خۇيان دەپشكنن ڤەنگە ھىچكام لەو قسانەى من كردومە لەخۇياندا نەدۆزنەو... ھەقىشانە ۋا بن... چونكە ھەستى پاساۋەتئەوۋە زال بوە بەسەرياندا و ۋاى لىكردون نكولى لە راستى بکەن. ئنجا نۆشى گيانيان بىت... چەند بەدبەختە ئەو ژىرە بىرتىژەى كە لەژيانى دا چىژ لەخەونەكانى ۋەرناگرىت.. چونكە ئەو چىژ لە ژيانىشى ناكات ۋەك ئەوانەى ۋا خەون دەبينن..

كورت كردنه وه و بهر نه جام گيري:

له به شه كاني رابردوودا ئه و پراوېچونه هه مه جوړانه مان نمايش كرد كه له باره ي سروشتي خهونه وه ددهوېن... منيش ليږدا بوم هه يه بلېم: ئه و بېردوز و بوچوونانه له وانه يه له هه ندي پوهه لايه نگر ياخود هه له بن... به لام به شيويه كي گشتي مه غزا يه كي كومه لايه تي به سووديان هه يه، چونكه ئاماژه ده كه بن به راده ي ئه و هه له يه ي كه پيشينيان پوي گه يشتوون له پېرؤز كردني هه ندي له خهونه كانيان و بېروا پي كردنيان دا.

ئه مړوكه له وانه يه توپير هه ران جياوازيان هه بي له شيه ل كردني سروشتي خهونه كاندا، به لام رهنكه سهرجه ميان يه كړا بن له سهر ئه وه ي "خهون" نابيته به لگه له سهر راستيتي هيچ كام له بېر و باوه ر و ئايديؤلؤزياكان... چونكه بو توپير هه ران پرون بوته وه كه خهون به شيويه كي گشتي هيچ نيه جگه له هو كاريك كه مړؤف ده تواني به هو يه وه هه ناسه يه ك بدات به خولياكاني ناخو و، يارمه تي مړؤف يش ددات له رويه رويونه وه ي سه ختیه كاني ژيان دا... خهون وهك (زانا يهك) ده لتي: دپاري خودايه بو مړؤف، چونكه ئه گهر خهون نه بوايه ئه و خودي مړؤي له سهر تاشه به ردی واقعه تاله كه دا تيک و پيك دهشكا.

مړؤف له دنيا دا ئاره زووي زور شتان دهكات. زور به ي كات سته م ليكراو و بي به شه، دهش بيني تواناي نيه ئه و شته به دهست بيني كه لي ياساغ كراوه ياخود تو له له سته مكاره كي بكا ته وه، بو يه له و كاته دا به ناچاري په نا ده باته بهر خهون. و له خهونيدا ئه و ژيانه دي نيته بهر نيگاي خو ي كه به شيويه كي له شيوه كان ئاره زووي دهكات.

دهگونجيت بلين: تاجه نده بارودؤخ قورسا يي بخه نه سه ري، ئه و ندهش مړؤف زياتر رؤده چي به ناو خهونه كانيدا... ئه گهر به راوردئ بكه ين له نيوان دوو كه س دا، يه كيكيان خوشگوز هه ران، ئه وي دي كه يان نه دار و بي نه و، ده بينين ئه وي يه كه ميان كه متر په نا ده باته بهر خهون و زياتر په يوه سته به بويه ره وه ولي شي تي ده گات، به لام هه ر كه

چەردەيەك تالاي ژيانى بەركەوت، دەست بەجى ۋەكو برادەرە بىنەۋاكەى نەقۇم دەبى لەنئو دەرياي خەون دا.

لەۋەى رابورد بىنيمان چۆن خەۋنەكان دابەش دەبن بۆ چەندىن جۆرى جودا جودا، لىرەدا بەو بۆنەيەۋە دەلئىم: ھەموو ئەو جۆرانەى خەون بەيەكسانى كۆنترۆلى تاكەكەسەك ناكەن، بەلگە ھىدى ھىدى دېنە سەرى، جۆرى لەدۋاي جۆرىكىتر، بەنەندازەى قورسايى بارودۆخەكەى دەوروبەرى.

بەگونجاۋى دەزانم لىرەدا جۆرەكانى خەون و رادەى كارىگەر بوونيان لەمرۆف دا بەم تەرەزە كورت بىكەمەۋە.

۱- خەۋنەكانى نوستن: ئەم جۆرەى خەون گشتىيە و ھەموو خەلگى بەجۆرىكى ۋىكچوو تىاي دا ھاۋبەشن، بەھۋى ئەم خەۋنەۋە مرۆف دەتوانى ھەندى لە ئارەزوۋەكانى تىر بىكات، خۆشەويستەكەى لە ژىرخۆى دا رادەخات، ياخود سەرى دوزمەكەى دەشكىنى، يان بەديار چاۋى رۆدەكانەۋە بەھەۋا دا دەفپى... بەلام ناتوانى لەۋەدا تا ئەۋبەرى سنور پەل بەاۋى، چونكە لە ناكەۋ خەۋنەكەى لى ھەلدەگەرپتەۋە، لەبرى ئەۋەى سەرگەۋتو بىت خۆى بەشكىست خواردوو دەبىنى، يان خۆى بە كەۋتوو دەبىنى لەبرى ئەۋەى بىفپى، ياخود دوزمەكەى سەرى دەشكىنى لەكاتىكدا ئەم دەيەۋىت سەرى دوزمەكەى بشكىنى.. ئەم جۆرەى خەون ئىمە ناۋمان ناۋە (مۆتەكە) ياخود (خەۋنە تۆقىنەرەكان).

۲- خەۋنەكانى بىدارى: پىدەچىت ئەم جۆرەى خەون بەتواناتر بىت لە خەۋنەكانى نوستن بۆ تىرگەردنى ئارەزوۋە ياساغەكان. چونكە مرۆف ھەندى جار دەتوانى بەپىيى ويستى خۆى ئاراستەى بىكات.. مرۆف لەو بارە دا ھىچى لەسەر نىيە ئەۋەندە نەبىت بەسەر خۆى دا بشكىتەۋە و لەخەلگى دابىرپت... ئىدى بەئارەزوۋى خۆى خەۋنەكانى دەخاتە كار، ھەر كەسەكى خۆش بوى لە باۋەشى دەگرىت و پارەى بىشومارىش لە چىنگى خۆى دەنى... ۋەلى ھەر بە خەون (دەربىرىنى ۋەرگىپ).

۳- خەۋنە كىشۋتەيەكان: ئەم خەۋنەنە پىۋىستيان بەدابىران نىيە لەخەلگى، ۋەك خەۋنەكانى بىدارى گەرەكەيە.. بەلگە ئەم خەۋنەنە لە ئامادەگى خەلگى دا بالا دەكەن،

خاۋەنى ئەو خەۋنە دەبىتتە جوانخاسى ژنان ھەزى لى بىكەن يان بە ناوبانگى بەئەنگۈست ئاماژەى بۇ بىرى... ھەر ئاماژەيەك لەخەلكى دەرېكەۋى ئەم ۋاى لىك دەداتەۋە كە ئاراستەى خۆى گراۋە و پېرە لە سەرسامى و بەگەۋرە زانىنى جەنابى.

۴. خەۋنەكانى شىتى: ئەم جۆرەى خەۋن گۆتا پەناگەيەكە، مەرۇف پەناى بۇ دەبات، كاتى جۆرەكانى دىكەى خەۋن دەستەۋسان دەبن لە پېرگەرنەۋەى پىداۋىستىيەكانى مەرۇف... ئەم خەۋنە بەلگەشن لەسەر ئەۋەى خاۋەنەكەى بىئومىد، بوۋە لەخەلكى و دەرگى بەۋە كەردوۋە كە خەلكى بەۋ جۆرەى خۆى دەيەۋىت رېزى ناگرن... ئا لەۋ كاتەدا ھىل دىنى بەسەر ھەموۋيان و بۇچۈنەكانىشياندا، دواتر كە شىك بۇ خۆى ھەلەدەبىرئى كە لەگەلى دا بگۈنجى ... نىتر گۆى نادات بەۋەى خەلكى چى پى دەلېن مادامىك خۆى لە خۆى پارزىە... ھەر كات گالئەپىكرەندى يان ئازارېكى لە لايەنى خەلكەۋە بەركەۋەت، ئەۋا قەناعەت بەخۆى دەكات كە ھەموۋ ئەۋ خەلكە شىتن و خۆى تاكە ژىرى ناۋيانە. دەى پىرۋزى بىت... بەپاستى بوۋە خۇشالترىن دروستكراۋى خودا.

پىۋىستە ئەۋەمان لەياد نەچى كە مىللەتانىش پەنا دەبەنە بەر خەۋن بۇ ئەۋەى ھەناسەيەك بەدەنە خولياكانيان، دروست ۋەك تاكەكان... ھەندى جار لەنيۋ گەلان دا خەۋنى بىدارى سەر ھەلئەدات لەسەر ھەمان شىۋازى (الف لىلە و لىلە)، كەتياى دا قارەمانەكە بەئارەۋۋى خۆى ژنى شەنگ و شۆخ و كۆشك و تەلارى جوان و قەشەنگ و خۇراكى چەۋر و قەلەۋى دەست دەكەۋىت و، ھەزاران ئەم بەسەرھاتانە بەتام و چىزەۋە دەگىرپنەۋە.. خۇيان دەخەنە جىگەى قارەمانەكە و ۋادەزان نىعمەتەكان لەھەموۋ لايەكەۋە دەۋرى داۋن، ھەندى جارىتر،خەۋنى كىشۋتى لەنيۋ گەلاندا دەرەكەۋى ۋەك ئەۋەى لە ھەندى گروپى ئاينى دا دەبىنرى.

پەنگە ھەندى لەۋ گروپە ئاينىيانە ھەلگىرى كۆمەللى بىر و باۋەرى پوچىش بن، كەچى بەتاك و تەنھا خۇيان بەگروپى پزگارېۋى نىۋ ھەموۋ خەلكى دەزان.. گروپەكە لەخەۋنە كىشۋتەيەكانى دا دوورتر دەۋرات و ۋاى دى بە ئەندىشە دا كە ھەموۋ ژىرانى

سەر زەۋى دان دەنىيىن بە ھەقىيەتتى ۋى دا و بە سەرسامىيەۋە سەرنجى دەدەن... لەم خەۋىشى دا گروپە ئاينىيەكە زۆر جىاۋاز نىيە لە دۆن كىشۋىتى پەحمەتتى.

جۆرىكىتىرى خەۋنى مىللى ھەيە، ئىمە ناۋمان ناۋە (بىر و باۋەرى رىزگار كەرى خوداىيى).. مېژوو باسى ھەندى نەتەۋەى كۆنمان بۇ دەكات، كاتى كەۋتەنەتە ژىرستەم و چەۋساندەۋەى چىنەيەتتىيەۋە و بىئومىد بوون لەۋەى لە پىگەى بۈيەرمەۋە خۇيان رىزگار بىكەن، بۈيە پەنەى بردۆتە بەر رىگەى خەۋن و ۋاى خەيالى كىردەۋە كە خودا رىزگار كەرىكى بۇ دەنىرىت و تۆلەيان لەستەمكار دەسىنىت و سەرزەۋى پىردەكات لە دادگەرى پاش ئەۋەى پىركىرېۋو لە ستەم و نادادپەرۋەرى!

كاتى لەۋ ئەفسانە دەكۆلىنەۋە ، كە تا ئىستەش بىلاۋن لەنىۋ ھەندى لە گەلەندا دەربارەى (رىزگار كەرى خوداىيى) دەبىنىن پىر لە ئاۋات و خۆزگە و ئەندىشەى كۆمەلەيەتتى جوان و ئامازەش بۇ ئەۋ ئازارەى خەلگى ھەستى پى دەكەن لە بەرانبەر بارودۆخە سەختەكانيان دا. ئىنجا خەۋنەكە، دىت و ۋىناى ئەۋ خۆشخالىيە دەكات كەلە سەر دەستى رىزگار كەرمەكە دا ۋو لە خەلگى دەكات و باسى ئەۋە دەكات كە چۆن تا ئەۋ پەرى سىۋر خەلگى تىر و پىر و بىگرفت دەبن.

ھەر چۆن بى ، دەتۋانىن بەشىۋەيەكى گشتى چىمان گوتەۋە دەربارەى خەۋنە فەردىيەكان ھەمان شت بلىين دەربارەى خەۋنە مىللىيەكان... ئەم خەۋنەنەش تاكو ئاستى بژىۋى خەلگى بەرز بىت و بارودۆخيان باش بىت بەرمە كەمى دەجن.

جا ئەگەر بىت و بەراۋردى بىكەين لە نىۋان ئەفسانەى مىللەتە ئازادە مۆدىرنەكان و ئەۋ ئەفسانەدا كە لە نىۋ گەلە كۆيلەكراۋە كۆنەكاندا بىلاۋ بوون، جىاۋازىيەكى مەزن دەبىنىن... لىرەدا نابى كاريگەرى رۆشنىرى گشتى لەياد بىكەين لە كەمكىردنەۋەى پەلە و پاىيە ئەفسانە و خەۋنە مىللىيەكان لەنىۋ مەردوم دا... ئەۋەتە ئىمە دەبىنىن گەلانى مۆدىرن دەسىتان كىردۆتە بىداربۈنەۋە، لە ژيانيان دا رىگەى وشىارى راست دەگىرنە بەر... بۇ ئەۋ مەبەستە پەيتا پەيتا دەست بەردارى خەۋنە دىرىنەكان دەبن و بەجۆرىكى ۋاقىقى بىر لە پىرس و مەسەلەكانى خۇيان دەكەنەۋە ، ئەندىشە لەۋ بىر كىردنەۋەيە دا كەمتر ھەستى پى دەكرى (دەربىرىنى ۋەركىر).

پهراويزه کانی بهشی دوازدهيم

۱-نوسهر لهو دوو جيگه دا دهسته واژهی (الحيوان الاجتماعي) دووباره دهکاته وه ،
من بوخوم پيم وايوو ، نهوی يه که میان هه لای چاپ بيت ، به لام بهو حاله شه وه ريگه م
به خوم نه دا بيگوپم و دهسته واژهی (الحيوان العاقل) هکه بخه مه جيگه يه وه که دوو
پير دواتر ماموستا ناماژهی پي ده دات..... وهرگير

دهروازه‌ی سی‌یه‌م:
زانست و دیارده نائاساییه‌کانی خه‌ون

بەشى سىاز دەھەم

ھەوالدانەكانى خەۋن:

بەھەر لايەك دا برۆيت ، دەبينى خەلكى باس لە (ھەوالدان)ەكانى خەۋن دەكەن، لە جقاتىكدا دانانشت و باسى خەۋنى تىدا بكرى، يەكسەر دەبينى يەككى لە دانىشتوان دەست دەكات بەباسكردى خەۋنىكى سەيرى كە ھەوالى بەداهاتوو داوھ... برادەرىك دەناسم توانايەكى زۆرى لەم پوھوھ ھەيە، جارتيكان باسى خۆى بۆ كردم و گوتى سەرسامم ، نازانم چۆن خەۋنەكانم ليك بدەمەوھ.

زۆر جار شەو خەۋن دەبينى كەچى بەيانى بەشيۋەيەك لە شيۋەكان خەۋنەكە ديتە دى... چەند جار ئەمە ليى روداوھ و تاكو مەسەلەكە لاي ئەو برادەرە ئاسايى بۆتەوھ.

برادەرىكىتر، باسى خەۋنىكى سەيرى بۆ كردم كە پاش چل خولەك خەۋنەكە ھاتۆتە دى... پوختەى چىرۆكەكەيشى ئاوايە: بەيانى زوو ھەستاوھ لەخەو، دەستى كردۆتە خويندەوھى پەرتوكى، پاشان خەۋنەوچكە گرتويىتى و بەسەر پەراوھەكەدا خەۋى ليكەوتۆتەوھ، لە خەۋيدا ديويەتى، مائەكەى پىر بوھ لە ئاو و كورپە ھەشت سالانەكەيشى دەكەويىتە ئاو ئاوھەكە، ئەميش رادەكات لە خنكان رزگارى بكات، بەلام كە دەرى دىنيىتەوھ دەبينى مردوھ... بۆيە كە لەو خەۋنەوچكەيە بىدار دەبيىتەوھ زۆر دەشلەژيىت و دەست بەجى دەگەرپى بەشويىنى كورپەكەى دا، دەبينى لەگەل دايكى دا مندالەكە لە باخچەى مائەكەياندا دانىشتون و بەر چايى بەيانى دەكەن ،بىئەوھى ھىچ دياردەميەكى ناناسايى پيۋە بىينريىت.

دواى ئەوھى مندالەكە بەر چايى بەيانى دەخوات، باوكى دەستى دەگريىت و دەيبات بۆ قوتابخانە، وەلى ھەر ئەوھەندەى لە دەروازەى مائەكەيان دوور دەكەونەوھ مندالەكە شۆر دەبيىتەوھ و دەكەويىتە سەر زەوى، باوكى ھەلى دەگريىت و دەيبات بۆ خەستەخانە،

لەدوای پشکنین دەرەدەکەوێت کە توشی نەخۆشی بوو، ئنجا دوای چەند رۆژیکی کەم مەندالەکە بەو نەخۆشینە دەمرێت.

چیرۆکیکی تر:

قوتابیەك، لە قوتابیە كۆنەكانی خۆم لە ساڵی (١٩٥٣)دا نایەكی بۆ ناردم ئەم بەسەرھاتە تێدا نوسیوو:

قوتابیەكە دەلێت: (شەویك لە خەونم دا وامزانی خانووەكە پوخواوە بەسەرم دا. بۆیە بەپەشۆكاوی لە خەو پادەچەنیم، سەیری دەوروپشتی خۆخۆم كردهیچ شتیكم نەبینی جیگە سەرنج بێت... بۆ جاری دووهم نوستمەووە و هەمان خەونم بینیوە، ئنجا هەستامەووە و بۆ جاری سێیەم نوستمەووە و لە ناكابە ئاگاھاتمەووە و ژنەكەم بێدار كردهووە و پێم گوت: خانووەكە دەروخێت دەنگی ئاناسایی دەبیستم لە دیوار و بانەكەییەو، بەپەلە پەنجەرەكانم كردهووە و سەیری دەرەووە م كرد هیچ شتیکی ئاناسایی نەبوو، سەرنجی دیوارەكانیشم بەباشی دا و درز و قلیشی تێدا نەبوو... پاشان كە دُنیا بوومەوونستم و وەك هەمیشە بەیانی بێدار بومەووە...) وەلێ ئەوەندە نەبرد زرم و تەپەپەكی گەورە پوخالێ خانوپەكی دراوسیانی گۆی ئی بوو كە زۆر نزیك بوو لە خانووەكە ئەمەووە... بۆ بەدبەختیش لە ژێر داروپەردوی خانووە پوخواوەكە دا دوو كەس مردوون.

پوڤاوی كە لە خۆم روی داو:

ئەو چیرۆكانە لەمەوبەر ئامازەمان بێدان، بەشیکی زۆر كەمن لەو بەسەرھاتە سەیرانە خەلكی لەبارە خەونەووە دەگێژنەووە، بەپادەپەك ئەگەر بمانەوێ ئاماریان بكەین هەرگیز ناتوانین....

من بۆ خۆم، ئەسەرەتاووە گالتم بەو پوداوانە دەكرد و بە ئەفسانە و ترۆھاتم دەدانە قەلەم، ماوەپەكی زۆر هەر وابوو، تاكو شەویك خەونێكی سەیرم بینی، ئەو خەونە وای لێكردم بەشیوپیەكی جیدی سەرنج لە مەسەلە هەوالدانەكانی خەون بەدم.

حهز ناكمه بهوردی باسی ټهو خهونه م بکه م، چونکه په یوه نډی راسته وخوی هه په به هه نډی له برادرانم و هه نډی تر له ناحه زه گانی شمه وه، ټه ونډه به سه که لیږه دا بلیم: له خهونم دا کومه ئی پیاوم بینی که تاکو ناوځه دیان له ماده په کی به هیژ دا چه قی بوو (نهم دهمانی ماده که چی یه)... به هه موو هیژ و توانایانه وه هه وئیان ددها خوئیانی لی قوتار بکه م و رق و تورپه ییش به پونی به روخساریانه وه دیار بوو... به یانی له خه و هه ستام، خهونه که م له بیر چویه وه و به میښکی سافه وه روم کرده کاره که م... ئنجا زور سهرسام بووم کاتی پاش نیوه پوئی ټهو رږژه کیښه په کی شهرمه زارکه رم بو به توشه وه، له گهل که سیکا که زور له پیاوه کانی نیو خهونه که م ده چوو... کیښه که ش ټه وه نه بوو که من چاوه پروانم ده کرد... به لکو گومانم وایه که به پیکه وت روی دا.

هه نډی گیرانه وهی باومرپیڅراو:

نیمه ده توانین گالته بکه یین به و روداوانه ی خه لکی په شوکی و ئاسایی له باره ی هه والدانه کانی خهونه وه دهیگیرپنه وه... به لام سه خته، گالته به و مه سه له یه بکه یین کاتی که سیکی بر واپیڅراو یان ټهو توپژهرانه بیگیرپنه وه که قورسای خویان هه په له نیوه ونډه زانستی په کاند ا.

ماموستا (راین) هه نډی روداو دهیگیرپته وه، په ک له و روداوانه ټهم چیروکه په که هه نوکه دهیگوازی نه وه، ماموستا (راین) به خوئی چوه به دوا ی ټهم چیروکه دا و دلنیا بوه له راستی په که ی و، متمانه داری گیرپه روه که ی... پوخته ی چیروکه که ش ئا وایه: گهنجیک شه وی له خهونی دا، وا دهمانی ت له ژوورپکی سپی دایه و ژووره که گلپیک به سه قفه که ی دا شوپ بډته وه و ژوره که ی روناک کردو ته وه، ژووره که میژپکی حیزپکی تیایه، میژمه که تهرمیکی له سهره و ههر دوو ټه ژنوی تهرمه که به رز بډته وه، تهرمه که داپوشراوه و تهنه ا روخساری دیاره، روخساری شی به جوړی تیک و پیک شکاوه، تهرمه که ناناسرپته وه... گهنجه که له خه و راده چله کی ت... رږژی داهاتوو گهنجه که بانگ کرا بو نه خوشخانه، و له ویوه برایه ژووری نه شته رگه ری، گهنجه که زور سهرسام ده بیت که ده بین ژووره که له و ژووره ده چی که شه وی رابردو و له خهونیدا دیوپه تی، تهرمی

مامىشى لەسەر مېزى لە ژوورەكەدا دانرابوو و، ھەر دوو ئەژنۆى لە ژىر ئەو چەفتەووە بەرز بونەتەووە كە تەرمەكەى پى داپۆشراو... ئنجا بۆى پرون بۆتەووە كەمامى كاتى سەر لەبەيانى لەمال دەچىتە دەرى، ئۆتۆمبىلى ئى دەدات و، دواتر بەھۆى برىنەكانى لەو نەخۆشخانەيە دەمرىت.^(۱)

ھەروەھا مامۆستا (رايىن) چىرۆكى پياويكى ترمان بۆ دەگىرپىتەووە كە خۆى ناسىويەتى: ئەو كابرايە لە رۆژىك لە رۆژەكانى لاويىتى دا دەيەويىت سەفەر بكات... بەلام لەخەونى دا دەبينى سوارى شەمەندەفەر بوە و، شەمەندەفەرەكە روداوى پىكدادانى لى دەفەومى، لەو پىكدادانەدا كۆندىشنى فارگۆنەكە دەكەويىت بەسەرى دا و نازارپكى زۆرى دەدات... بەدەم لەرزەو لەخەو رادەچلەكيت و ئەم خەونە واى لىدەكات سەفەرەكەى ھەلبوەشىنىتەووە.... رۆژى دواتر ھەوال دەزانى كە ھەر بەراستى شەمەندەفەرەكە پىكدادانى توش ھاتوە و، كۆندىشنى فارگۆنپكىش كەوتوە بەسەر پياويكدا و كوشتويى.^(۲)

يەككى تر لەوانەى گرنگيان بەمەسەلەى خەون داو، تويزەرىكە بەناوى (تيرل) ئەم تويزەرە لەيەكك لە پەرتوكەكانى دا ژمارەيەكى زۆر چىرۆك و بەسەرھاتى لەبارەى ھەوالدانى خەونەووە كۆ كردۆتەووە... ئيمە بەنمۆنە تەنھا دووان لەو نمونانەى (تيرل) دەگوازينەووە:

يەكەم: پياويكى بەرىتانى كە ناوى (ئوكرنر) بوو، لەسالى (۱۹۱۲) دا دەيەويىت بە كەشتى بەناوبانگى (تايتانيك) گەشت بكات بۆ ئەمريكا... بەلام لەخەونى دا دەبينى كەشتيەكە خەرىكە نقوم دەبيىت و سەرنشپنەكانىشى لە دەوروبەرى دان و مەلە دەكەن لە ئاوى دەرياكەدا... شەوى داھاتووش (ئوكونر) جاريكى تر ھەمان خەون دەبينىتەووە، بىئەووى ھىچ گرنگى بەم خەونە بدات ھەر سور بوو لەسەر سەفەر كردن.. كەچى ھەفتەيەك بەر ئە وادەى سەفەرەكەيان، لەئەمريكاوە بروسكەيەك كرا بۆ (ئوكونر) و فەرمانى پىدرايوو گەشتەكەى دوا بخت، بۆيە ئەويش بليتەكەى پوچەل كەردەو، و لە ئينگەلتەرە ماپەووە چاوپروانى بروسكەيەكى ديكەى دەكرد... زۆر سەرى سورما كاتى ھەوالى نقومبوونى كەشتيەكەى پى گەيى. ئەو بوو كەشتيەكە خۆى كيشا بە چيايەكى

زەبەلاحى بەفرىن دا و نقوم بوو و كەمىك ئەسەرنشىنەكانى دەرباز بوون^(۲) (و بەشىھەرە زۆريان خنكان - وەرگىڧ).

لە چىرۆكى دووھەدا ئەم ڤووداوە باس كراوہ: ژنىك شەوئ لە خەونى دا دەبىنى مامى مردووہ و تەرمەكەيشى لەو ڤىگەيەدا فرئ دراوہ كە ھەمىشە لىيەوہ دەڤوات بو ڤاو... خەونەكە زۆر ڤوون بووہ، بەڤادەيەك ئەو ڤۆشاكەى لەبەر دا بىنيوہ كە مامى لەبەرى كردوہ و ھەروەھا چۆن تەرمەكەى بە گالىسكەيەك كە دوو ئەسپ ڤايان كىشاوہ ھىنراوہتەوہ بەر دەرگای مالىوہى، گالىسكەكە ھەندئ "پوش وپەلاش" ىشى تىدا بووہ، دوو ڤياو تەرمەكەيان بە ڤلەكانەكاندا سەر خستوہ، ھەر دوو دەستى تەرمەكە شوڤر بونەتەوہ و خشاوون لە دىوار و ڤلەكانەكە... ژنەكە ھەموو ئەوانەى لەخەونى دا دىوہ، پاشان لە خەون بەدەم ترسەوہ ڤاچلەكيوہ... سەيرىش لەوہ دايە دواى دوو سال، خەونەكەى بەھەموو وردەكارىيەكانىوہ دىوہتەوہ، شەش سالىش دواى دووھىجار بو سييەمين جار ھەمان خەونى دىوہتەوہ... لەكۆتايى دا خەونەكەى ھاتۆتە دى ومامى لەھەمان ئەو شوينەدا كە ئەم لە خەونەكەى دا دەبىنى دەمرىت و تەرمەكەشى ھەنگاو بەھەنگاو وەك لە خەونەكە دا دىويەتى ھەلدەگىرىت و دەھىنرىتەوہ مالى...^(۴)

نەينىيەكە چىيە؟

ئەو چىرۆكە سەيرە و ھاوشىوہەكانى بەجى لىك بدەينەوہ؟ ئايا دەگونجىت ڤەلە بكەين لە بەدروختەنەوہيان دا ؟ وەك ھەندئ لە خویندەوارە غەڤاكان دەيكەن و ئىدى بو خۆمان وەحەسىين؟ ياخود دەبى ھەول بدەين ئەوھەندەى دەگونجى بيخەينە سەر ڤوپەڤى لىكۆلئىنەوہى بابەتى؟!

ئەوہى راستى بىت ،كۆمەلئ تويزەرى زۆر ھەن خۆيان سەرقالا كردوہ بە ڤرسى ھەوالدانەكانى خەونەوہ، لەلىكدانەوہ و شىتەل كەرنەوہى ئەو ھەوالدانانەش دا بوونەتە دوو گرووڤ.... بەندە ڤىم باشە بەجۆڤىكى بىلايەنانە ڤاو بوچوونى ھەر يەك لەو دوو گرووڤە لىرەدا نەمايش بكەم. ئنجا ئەوہ بەجئ دىلەم بو خوینەر كەلايەنگرى كام لەو دوو گرووڤەيە.

گروپى يەكەم، ئەم گروپە (زۆرىنەى) توپۇرەرانى خەۋن لەبۋارى دەروونناسى دا لەخۇ دەگرىت، ئەمانە ھەول دەدەن ھەۋالدانەكانى خەۋن لىك بدەنەۋە بەپىي ئەۋ ھۆكارەى كە ناۋيان ناۋە (ھۆكارى رىكەۋتن و رىكەۋت) ... يەكلىك لەۋانەى ئەم رىبازەى ھەيە لە لىكدانەۋەى ھەۋالدانەكاندا برىتىيە لە (دكتور ملاك جرجيس) پسپۇررى دەروونناسى مىسرى..

لە خوارەۋە دەقى راي ئەۋ دەگۈزمەۋە لەۋ بارەيەۋە، كە لە يەكلىك لە گۇفارە مىسرىيەكان دا چەند سالى بەر لەئىستا بلاۋى كرىدۇتەۋە... (دكتور جرجيس) دەلىت: "رېژەى ئەۋ خەۋنانەى خەلگى دەيان بىنن و نايەنە دى زۆر لەۋ خەۋنانە زياترە كە دىنەدى... ھىچ بنەمايەكى زانستىش نىە كە كەسى سادە پەناى بۇ ببات لە رافەكردىنى خەۋنەكانى خۇى دا... ئەۋ رېژمىەش كە دىننە دى (ئاسايى) بەھۆكارى رىكەۋت دەبى يان بۇ ۋە دەگەرپىتەۋە كە ئەۋەى خەۋەكەى بىنيۋە بۇچونىكى ۋاى ھەبۋە، با بە شىۋازىكى ناشياۋانەش بۇچون و پىش بىنىيەكەى ھەبۋى، ھىچ ھەۋالدانىكىش لەۋ خەۋنانە دا نىە ۋەكو خەلگى بەھەلە ۋا گومان دەبەن... چونكە ھەر كەسى دلەراۋكى و ترسى خۇى دەربارەى مەسەلەيەك لەبىدارى دا بورۇژىنىت و بترسى لەۋەى رۋىدات ئەۋا خەۋنەكانىشى پىر دەبن لەۋ ھەستانە، ھەندى جار ۋا رى دەكەۋى بەشى لەۋەى بەخەۋن دىتۋىەتى دىتە دى، ياخود تەنانەت ھەموو خەۋنەكەى دىتە دى، نەك بەھۋى خەۋنەكەۋە، بەلگو چونكە ئەۋەى پىشېبىنى كرىدۋە، دۋا سەرمىجامىكى لۇژىكى بارودۇخەكانى دەۋرۋەرى بۋە . ھىچ شتى لەۋ راستىيەش باشتى نىە بۇ سەلماندىنى ئەم رايە ئەۋىش ئەۋمىيە كە زۆرىنەى خەۋنەكان نايەنە دى، ئىدى چ بەلگە بن لەسەر خىر يان بەلگە بن لەسەر خراپەيەك".

نەۋنەيەك بۇ رۋنكرىدەۋەى مەبەست:

بۇ رۋنكرىدەۋەى ئەۋ لىكدانەۋمىيەى (دكتور جەرجيس) رۋداۋىكى راستەقىنە باس دەكەين كە مامۇستا (سلامة موسى) لە پەرتۈكەكەى خۇيدا (العقل الباطن) باسى كرىدۋە... رۋداۋەكەش بەم شىۋەيە:

پیاوئ لە دەریاوە بەهۆی پاپۆرەووە سەفەرێك دەكات، رۆژێك گێژەلۆكەیهکی بەهێز لە پاپۆرەكە تاین دەبێت، پاپۆرەكەش ،كۆنەو بەئاسانی بەرگەیی ئەو گێژەلۆكە ناگرێت، بۆیە دەستی كردە لەنجه و لار كردن (دەربڕینی وەرگێڕ) لە دەریاكەدا... سەرنشینەكانی ترسیان لێ نیش، ئەوەیان كە زۆر دەترسا، ئەم برادەرەمان بوو كە وای گومان دەبرد پاپۆرەكە نقوم دەبێ... لەو كاتەدا دەنووت و لەخەونی دا دەبینی پاپۆرەكە نقوم بوو، بۆیە رادەچلەكێت و هیندەتری ترسی لێ دەنیشیت و بریار دەدات هەر كە گەشتە یەكەمین بەندەر پاپۆرەكە بەجێ بهێڵیت.. بۆیە كاتیك گەشتە یەكەمین بەندەر وادەكەیی خۆی برده سەر و واریكەوت دواي ئەوەی پاپۆرەكەیی بەجێ هێلا نقوم بوو... دواتر بەسەرھاتی ئەم پیاو بەناو خەلكی دا بلاو بویەو و، كریانە بەلگە لەسەر راستی هەوالدانەكانی خەون.. كەچی راستی پێچەوانەیی ئەوەیە... چونكە ترس وای لە كابرێ كە خەون بە نقوم بوونی پاپۆرەكە ببینی، دواتر بەرپێكەوت پاپۆرەكە نقوم بوو...

لە راستی دا زۆرێك لە سەرنشینانی ئەو پاپۆرەنەیی گێژەلۆكە رویان تی دەكات خەون دەبینن بەنقوم بوونی كەشتیەكەیانەو، بەلام دواي ئەوەی بە بێوێ دەگەنە كۆتایی سەفەرەكەیان ،خەونەكانیان لەبەر دەچیتەو، بۆ كەسی ناگێژنەو و گرنگیشی پێ نادەن، بەلام هەر كە خەونیكیان دیتە دی ، یەكسەر سەرسامی دایان دەگرت و دەیکەنە بەلگە لەسەر راستی هەوالدانەكانی هەموو خەونێك.

سروشتی زیاد رۆچون:

دەكریت بەگشتی دەربارەیی خەون ئاوا بلیین... خەلكی ژمارەیی بێكۆتایی خەون دەبینن، كەچی راھاتوون لەسەر لەبەر كردنی خەونەكانیان و فەرامۆش كردنی، زۆر جار كەسیك لە خەونی دا دەبینی خۆشەویستی كی دەمریت ،یان زیانیكی لێ دەكەوێت، بەلام دواي ئەوەی دەزانیت خەونەكەیی نەھاتەدی و بەبا دا چوو، لەبیری دەچیتەو.. ئنجا گەر جاریك لە جارێ بەهۆی رێكەوتی كی دەگمەنەو، تاكە خەونێك لە هەموو خەونەكانی بێتە دی، كە رەنگە خەونیكی سادە و ساكاریش بێ، وەلێ كە دیتەدی دەست

دەكات بە زىادىرۇچۇن لەو خەۋنە و باسكردنى دا... خەلكىش دەم بەدەم باس و خواسى ئەو خەۋنە دەگىرپنەۋە و لەلای خۇشيانەۋە بەگۈيرەى حەز و ئارموزەكانيان زىادەى دەخەنە سەر. چونكە نەرىتيان وايە ھەر ھەۋائىكى سەير بېيىستىن زىادەى دەخەنە سەر... بەۋەش دەنكۆلەيەكى بچكۆلە دەبىتە گۆمەزىك لەبەر دەستيان دا و خەۋنىكى ساكارىش دەبىتە ئايەتتىك لە ئايەتەكان(ى خودا - دەربرېنى ۋەرگىر -).

ئەمەى گوتمان ئەو چىرۇك و بەسەرھاتانەمان بە ياد دېنىتەۋە كە زۆر زىادەپرەوييان تىدا دەكرىت... وا رى دەكەۋى كەسىك لەدۋاى قوربانى كىردنىك لەمەترسىيەك قوتار دەبىت ياخود لە نەخۇشنىك چاك دەبىتەۋە... ئىدى خەلكى وا گومان دەبەن قوربانىەكە ھۆكارى چاك بونەۋە ياخود دەر بازبۈونى بوو لەمەترسى... ھەموو ئەو قوربانىە زۆر و زەۋەندەنە لەبىر دەكەن كە ھىچ سوديان بەخاۋەنەكانيان نەگەياندەۋە... دەگىرپنەۋە كابرايەك دەجىتە پەرستگەيەك، خزمەتكارانى پەرستگەكە لە چەند رۈپەرپىكا ناۋى ئەو كەسانەى دەخەنە بەر دەست كە خودا بەھۋى قوربانى و نزاى ئەمانەۋە لە خنكان رىزگارى كردون... دواتر پىرسىار كرا لەپياۋەكە: ئايا لەدۋاى ئەو ھەموۋە بەلگەيە، دان نانېن بە سوود و كەلكى قوربانى و نزاكردن دا؟

كابرا لەۋەلامدا دەلتىت: بەلام رۈپەرى ناۋى ئەو كەسانە لە كۆيە، كە سەرەراى قوربانى كردن و پارانەۋەش ھەر لەدەريا دا نقوم بوون و خنكان؟^(۵)

ئەو ۋەلامەى كابرا، راستەۋراست دەگونجى بەسەر خەۋنىش دا، ئەگەر ھەندىك خەۋن بىتە دى و بىرىنە بەلگە لەسەر دروستى ھەۋالدانى خەۋن، ئەى چى بىكەين لەو ھەندە خەۋنەىتر كە زۆر زۆرىشن و ناشىەنە دى و ۋەراست ناگەپىن؟!

لىكەدەۋەى گروپى دوۋەم: ئەو لىكەدەۋەى لەبەر دا شرۇفەم كرد و ۋەى دى ھاتنى خەۋنى دەدايە پال ھۆكارى رىكەۋەت، لىكەدەۋەيەكە لای زۆرىك لە زانا دەروون ناسەكان قىبول كراۋە... بەلام ژمارەيەكىتر لە تۈيژەران پى قايلىن... ئەو تۈيژەرانەمان ناۋ ناۋە (گروۋپى دوۋەم). ئەمان لايان وايە دەكرىت ھۆكارى "رىكەۋەت" بىكرىتە لىكەدەۋەى زۆرىك لە ھەۋالدەكانى خەۋن، بەلام بۇ ھەموو ھەۋالدانىكى خەۋنەكان ناگونجىت... چونكە ھەۋالدەكان ھەندى جار لايەنى تەم و مژدارى وايان تىدايە

خه ونه کان له نیوان زانست و بیروباوهردا

كه ئاسان نيه بهو شيويه ليك بدريتهوه كه لهمه سه لهي قوربانیه كاندا كردمان... نهو
لايه نانهش زۆرن و ئيمه ليردا دوو لايه نيان كورت دهكهينهوه:

یه‌که‌م: هه‌ندێ جار مرۆڤ له‌خه‌ونی دا ڤوداویکی دوور و درێژ ده‌بینێت و، دواتر به‌هه‌موو ورده‌کاریه‌کانیه‌وه‌ دێته‌ دی، وه‌ك ئه‌وه‌ی له‌سه‌ر کاسیٲٲیکی سینه‌مای تۆمار کرابێ... له‌و باره‌دا خه‌ونه‌که‌ هه‌والٲٲکی ساده‌ نه‌بووه‌، به‌ئکو ورده‌کاری زۆری له‌خۆ گرتوه‌... که‌وایه‌ ئاسان نیه‌ بٲٲین ئه‌و هه‌موو ورده‌کاریه‌ له‌خه‌ونه‌که‌ش دا و له‌ بویه‌ریش دا به‌هۆی فاکنه‌ری رٲٲکه‌وته‌وه‌ گوٲبونه‌ته‌وه‌... چونکه‌ یاساکانی (احتمال) له‌زانستی ئامار دا ئه‌وه‌ به‌دوور ده‌زانن.

دووووم: هه‌ندئ هه‌والدانی خه‌ون هه‌یه که دینه دی، به‌یه‌کجار نیشانه‌ی که‌سی خه‌وتوو نادری، به‌لکو هه‌ندئ جار دووباره ده‌بیته‌وه وه‌ک ئازیرێک له‌ سه‌رچاوه‌یه‌کی نادیاره‌وه، هه‌ول دده‌ات مرو‌ف ئاگادار بکاته‌وه له‌ مه‌ترسی‌یه‌ک که له‌پیشیه‌تی... بۆیه ده‌گمه‌نیش نیه‌ گهر له‌ماوه‌یه‌کی درێژی زه‌مه‌نی دا ئازیره‌که دووباره بیته‌وه... خه‌ونیکی ئاوهاش نا‌ره‌حه‌ته به‌هۆکاری ریکه‌وت لێک بدریته‌وه... نه‌خاسمه‌ که ئی‌مه ده‌زانین ریکه‌وت به‌یه‌کجۆر له‌ حاڵه‌تی زۆر ده‌گمه‌ندا نه‌بێ دووباره نابیته‌وه.

هه‌موو ئه‌وه‌ی گوتمان مانای وایه هه‌ندی له هه‌وایه‌کانی خه‌ون به‌لگه‌ن له‌سه‌ر هه‌بوونی هه‌ستیکی نائاسایی له‌مرو‌ف دا، که‌ده‌توانی په‌رده‌ی زه‌مه‌ن به‌ریت و سو‌راخی ئه‌و روودا‌وه‌ بکات که له پشته‌ی ئه‌و په‌رده‌یه‌وه‌ن و له‌داها‌تو‌دا روو ده‌دن.

گرفتی کات:

هەر چۆن بێت گەر ئەم راپە پەسەند بکەین کە گروپی دووهم برۆیان پێیەتی، ئەوا
 گرفتێکی فەلسەفی سەخت لەبەردەممان دا قوت دەبێتەوه، ئەویش بریتیە لەوهی :
 چۆن دەروونی مرۆ دەتوانێ لەکاتی خەون دا پەردە کات تی پەرپێنت؟ یاخود بە
 دەربرینیکی تر: کات چییە؟

ئىمە واراھاتووين گات بهوه بناسين كه ژماريهك سات و چركه‌ى هه‌نوگه‌ين و به‌دواى يه‌كدا دي‌ن و به‌سه‌رماندا تى‌ده‌په‌ن... ئەمەش يانی لەنيوان ئيمە و روداوەکانی

داهاتودا به‌ربه‌ستى زه‌مه‌نى هه‌یه که هه‌ندى جار به‌خوله‌ک و چرکه ده‌یزم‌یرین و هه‌ندى جار‌تر به‌ سال و روژ حسابى ده‌که‌ین.

جا ئایا له‌توانای ده‌روونى مرو‌ف دا هه‌یه باز بدات به‌سه‌ر ئه‌و به‌ربه‌سته‌دا و ئه‌و شتانه ببینیت که له‌ پش‌تی‌یه‌وه‌ن، وه‌ک چو‌ن مرو‌ف ده‌توانیت به‌سه‌ر به‌ربه‌ستى شوین دا باز ده‌دات و چی له‌پش‌تی‌یه‌وه‌یه ده‌ی بینیت؟

هه‌ندى له‌ تو‌یژمه‌ران به‌ (ئه‌رى) وه‌لامى ئه‌و پرسیاره ده‌ده‌نه‌وه، بۆ ئه‌م وه‌لامه‌شیان پش‌ت به‌ تیۆره‌که‌ی (ئه‌ه‌شتاین) ده‌به‌ستن له‌ تیگه‌یش‌تنى کات دا^(١).

ئه‌مانه‌ لایان وایه، کات له‌ به‌دوای یه‌کدا هاتنى چرکه‌ساته‌کان پێک نه‌هاتووه. وه‌ک ئیمه‌ومانان له‌ تیگه‌یش‌تنه‌ باوه‌کانمان دا وا گومان ده‌به‌ین، به‌لکو کات هیلکی درێژ‌بووه‌یه له‌ گه‌ردون دا، وه‌ک درێژ‌بونه‌وه‌ی هیلکه‌کانى درێژى و پانى و به‌رزى... که‌واته کات چوارده‌مین دوورى دوای ئه‌و سى دوریه‌یه که ئیمه‌ پێى ئاشناین.

له‌به‌ر رو‌ش‌ناى ئه‌م تیگه‌یش‌تنه‌دا ده‌توانین ب‌لین: ئه‌و چرکه‌نه‌ی که درێژى کاتیان پێ ده‌پێوین هه‌چ نین جگه‌ له‌ پێوه‌رگه‌لى ئیعتبارى که له‌ خو‌وه‌ پێیان راهاتوین ب‌ئ‌ه‌وه‌ی هه‌چ بناغه‌یه‌کى باب‌ه‌تیان هه‌ب‌... کات راوه‌ستاو و نابزویت، ئیمه‌ین که له‌به‌ران‌به‌رى دا ده‌جو‌لین و دوایش به‌هه‌له‌ وا ده‌زانین کات ده‌جو‌لیت... ده‌گونجیت مرو‌ف له‌ ئاقار (کات) دا، به‌و سه‌رنشینه‌ی شه‌مه‌نده‌فه‌ر ب‌چو‌ینین که له‌ په‌نجه‌ره‌که‌وه ته‌ماشای ئه‌ستونى عه‌له‌تریکی سه‌ر رێگه‌کان ده‌کات که به‌خیرایى به‌لای دا تى ده‌په‌پن، به‌لام له‌پراستى دا ئه‌ستونه‌کان راوه‌ستاون و ناجو‌لین... ئه‌مه که ده‌جو‌لیت و به‌لای ئه‌ستونه‌کاندا گوزمه‌ ده‌کات.

مام‌وستا (جینز) ده‌لێت: مرو‌ف له‌ ژيانى ئاسایى خو‌ی دا وه‌ک ئه‌و کرمه‌ کویره‌ وایه که له‌سه‌ر پارچه‌ زه‌ویه‌کى ب‌چکو‌له‌ ده‌ژى... کرمه‌که له‌ دنیا‌دا ته‌نها به‌ دوو دورى ئاشنایه، ئه‌وانیش دوریه‌کانى پانى و درێژین، وه‌لى ئه‌و دوریه‌ی له‌ ژوو سه‌ریه‌وه به‌ره‌و ئاسمان به‌رز ده‌بێته‌وه، ئه‌م هه‌چى له‌باره‌وه نازانیت و پێى ئاشنایه...^(٢)

به‌ده‌رب‌رپ‌ینى‌کى‌تر: مرو‌ف وا راهاتووه‌ سنوربه‌ندى دنیا به‌هه‌ر سى دوورى درێژى و پانى و به‌رزى ب‌کات... وه‌لى دووریه‌کى تر هه‌یه، که له‌ گه‌ردوندا درێژ بو‌ته‌وه و مرو‌ف

هېچى لەبارەو نازانىت ، جگە لەو خالەى كە پىاى دا گوزەر دەكات لە پىكرى دا لەمىانەى زەمەنەو... ئىنجا واش دەزانى چركەپەكى رەفتەنە، كەچى لە هەمان كاتدا بەشىكە لە هېلىكى درىژ ، كە نەكوۆتايەكەى دەركى پى دەرئى نە سەرەتاكەى.

خەۋنەكان و كات:

مەبەستم لە شروڤەكردنى ئەو بىردۆزەى باسكردو، لەبارەى سروشتى كاتەو، ئەو نە خوینەر برپا بكات بەراستى بىردۆزەكە، چونكە ئەو تىۆرىكە رەنگە راست بى و رەنگە هەلەش بى.

تەنها مەبەستم لەباسكردنى ئەو تىۆرە ئەو بوو، خوینەر ئاگادارى ئەو كۆلەكە فەلسەفەى بىت كە هەندى لە توێژەران پشتى پىدەبەستن لە لىك دانەوەى هەوالدانەكانى خەون دا.

ئەوان برپاىان وایە لەسۆنگەى ئەو كاتیش دوورى چوارەمە و لەگەردووندا درىژ بۆتەو، كەواتە ئەقڵ دەپىرئى توانايەكى شاراو هەبىت لە مەروڤ دا كەيارمەتى بدات تاكو لەخەۋنەكانى دا بەسەر ئەو دورىەدا بفرىت، بەجۆرى كەم تا زۆر پەى بە روداوەكانى داهاوو بەرى.

دەگونجىت ئەو بە سەرنشىنى فرویەك بچوینىن، ئەو بۆ نمونە كاتىك بەرز دەبىتەو بەسەر روبارىكدا دەروات، دەتوانىت بنوارىت بۆ هەندى خالى دوور كە سەرنشىنى بەلەمى ناتوانى سەبرى بكات... ئەمەش يانى سەرنشىنى فروكەكە رەنگە هەندى شت بدۆزىتەو كە سەرنشىنى بەلەمەكە بە روداوى داهاوى دەزانى كە دواى ئەو دەىگاتى ئەى بىنىت.

تىۆرەكەى مېستەر (دن):

لەبەرىتانيا چەند سالىكە توێژەرى دەرکەوتوو ناوى (مېستەر دن)، ئەم توێژەرە پەرتوكىكى بلاو كردۆتەو بەناوى (ئەزمونى لەتەك كات دا)، ئەم پەرتوكە ناوبانگى

باشی هەبوو لەنیۆ خەلگی ئەویندەردا... ئەم توێژەرە پایەکی وەك ئەو دی هەبە كە ئێمە بەرەر دا باسمان كرد...^(۸)

مامۆستا (دن) لای وایە كاتی داهاوو بەهەموو روداوەكانی یەو، لەبەر دەمماندا ئامادەییە وەك چۆن رابردووش ئامادەییە لە پشت مانەو، ئێمە بەهۆی خەونەكانمانەو دەتوانین لە داهاوو بنواری، وەك چۆن دەتوانین لە رابردوو بنواری، بەلام ئەوەندە هەیه ئێمە وا راهاتوین، لە لێكۆڵینەو دی خەونەكانمان دا سەیری بەشی دواو دی هیلی كات بكەین، بۆ ئەو دی سەیری بەشی پیشەویشی بدەین... ئێمە لەم خودماندا دروست ئەو كەسە دەچین كە بەپەڕەییە كدا سەردەكەوێت و پشتی كردۆتە بەشی سەردەو و چاوی بۆ بەشی خواروود شوێن كردۆتەو، بۆیە ئەو كەسە هیچ كام لە پلەكانی پەڕەكە نابینێت، ئەوانەیان نەبێ كە لە ژێر پێیەو و تێپەریو بەسەریاندا... وەلی پلەكانی بەشی سەردەو نابینێت و گەنگی یان پێنادات چونكە پلەكانی سەردەو كەوتنەتە پشتی یەو و شارداراوەتەو لێ... بەلام گەر روی بسورپێنێت بەردەو پیشەو، دەتوانێت بیان بینێت.

لای (مستەر دن) خەون پێكەتەییەكە لە تێروانینەكانی رابردوو و داهاوو، هەر لەبەر ئەوەشە خەونەكانی مرۆف زۆر جار شپەزە و تێكەل و پێكەل، بەجۆری مرۆف ناتوانی جیاوازی بخاتە نێوان ئەو خەوانەیی لە روداوەكانی رابردووەو هەڵدەقوڵێن و ئەو خەوانەش كە لە روداوەكانی داهاووەو هەڵدەقوڵێن.

(مستەر دن) دەلێت: گواپە شیوازیکی داھینەرانەیی دۆزیووەو بۆ تۆمارکردنی خەونەكانی راستەوخۆ دواي ئەو دی لەخەو رادەبوری، ئەمەش بۆ ئەو دی خەونەكانی بپاریزێت لەو زیادە پۆییە كە دەلێنری بەخەونەو، ئەو برۆای وایە مرۆف دەتوانێت كاری خۆی لەو رۆو بەكات، و لەوانەشە بگاتە رادەییەك بەو هۆیەو بۆتوانێت روداوەكانی داهاوو ببینێت و بەشیوێەك لەشیوێەكان لەو رووداوانەدا بژی..

په خهونه كاري:

ئوهو رابورد، پوخته تيوړه كهي (ميسټر دن) ه كه له پهرتوكه كهي دا (ئهمونئ له تهك كات) دا هيناويه تيه كايه وه، جيگهي خوږه تي ئاماژه بدهين بهووي، هر له سه ره تاي سه ره لئداني ئه و تيوړه دا له بهر يتانيا له پرخه نلگرتن قوتار نه بووه... بهلكو تويزمريكي زور له بهر انبهری دا راست بونه وه و پرخه نيان ناراسته كرد و به خورافه چيټي ناوزه ديان كړد...

له راستي دا گهر ئيمه بړوا به و تيوړه بكهين، ئه مانگه يه نيټه ئه و راده يه ك له بړوا بوون به قهزا و قه دهر ده چيټ، به هه مان شيوه بړواي پيشينيان به قهزا و قه دهر... واته نه گهر مروف تواني له ريگهي خهونه كانيه وه روداوه كاني ئاينده په ي پي بهري، ئه و ا ياني روداوه كاني ئاينده له رويپري قه دهر دا هه ن و بي گومان دينه ريمان، ئينجا مروف هيچي ده ستلاټ نيه له نفاري دا ئه و نه ده نه بيټ كه خوي بدات به ده ستيه وه.

به هر حال، ئه مه بوچووني ئه و كه سانه يه كه بړوايان به تويزي (جبر) هه يه، گوايه مروف له هه موو كرده وه كاني دا به تويزي كاري پي ده كريت نهك به ويستي خوي، رفته رفته كاني ئه نجام بدات... وه ئه و كه سانه ي بړوايان به سه ربه ستی ويستي مروف هه يه و لايان وايه مروف خوي ده توانيټ چارمنووسي خوي دروست بكات و بينه خشيټن (دهربريني وهرگير)، ئه م جوړه كه سانه سه ختيه كي زوريان ديته پيش له قايل بوونيان دا به و راو بوچونه.

له وانه يه ئه وه راست بي كه هه ندي جار مروف له ژير قورسايي بارودوخه كو مه لايه تي و دهر ونيه كاني دا به تويزي كاري پي بكري... به لام له گهل ئه وه شدا ده توانيټ له نيو ئه و بارودوخانه دا بواړيك بدوزي ته وه و، بتوانيټ تياي دا سه ربه ست بيټ و، تواناي هه لئاردني هه بي... ئه مه ش مه سه له يه كه هه موو روژي له خو ماندا به دي ده كه ين... جا گهر وابي ئيدي چون ده گونجيت بړوامان به وه هه بي كه روداوه كاني روژگار سه پيټراون به سه رماندا و ئيمه ش به هو ي خهونه وه ده توانين په ييان پي بهرين؟!

دەرە نجام:

لەم بەشە دا ، ئەو بۆچۈن و بېردۆزە جۇراۋجۇرانەم نەمايش کرد که تويزەران لەمەسەلەى ھەوالدانەکانى خەون دا ھېناۋيانەتە کايەوہ.. ھەوليشم داوہ لە ئاقاريان دا، ھەلۋىستى گۈيزەرەوہىەكى بىلەينەم ھەبى، لايەنگرى لايەکیانم نەکردوہ لە بەرانبەر لايەنیکىتر دا... ئەو پەرى توانا و ھەولى خۆشم خستۆتە کار تاكو بتوانم بەو شىۋەى خاۋەن و لايەنگرانى بېردۆزەكە برۋايان پىيەتى ئاۋاى شرۆفەى دید و بۆچۈنەکانيان بکەم بە بىدەستکاری کردن و گۆرینيان.

لیرەدا رەنگە خوینەر پرسىارى راي خۆم لى بکات دەربارەى ئەو ھەموو بۆچۈنە دژبەيەکانە... بۆيە دەمەۋىت دان بنىم بە دەستەوسانى خۆمدا لەدەربرپىنى ھەر بۆچۈنیکى يەکلایى کەرەوہ لەم بابەتەدا... ھەموو ئەوہى دەتوانم بىلیم ئەوہىە کە ئیمە ھىشتر لەسەرەتای رېگە داین... لەوانەيە زانست "ئیدی دیر بىت يان زوو" پەردە لەروى تەم و مژەکانى سەر ئەم بابەتە ئالۆز و نارەحەتەمان بۆ لا بدات.

ئەمەۋى لیرەدا ھەلى ئەوہ لەدەست نەدەم کە ھەلەى ئەو خویندەوارانەمان دەرېخەم کە بەچاۋى سوکايەتیهوہ لەم مەسەلەيە دەروانن... ھەر کەيەکیان گۈئى لە باسکى ھەوالدانى خەۋنەوہ دەبى، دەست بەجى مى بادەدات و بەخورافەى لە قەلەم دەدات.

ئەو جۆرە کەسانە پىۋىستە بزەن مەسەلەكە زۆر لەوہ گرنگترە گائەى پى بکەين ، ياخود بە نوکە قەلەمى بېسرىنەوہ.بەلکو چەندین لەغزى سەرسامکەرى تىدايە... ئەركى زانستى ئەوہ دەسەپىنى بەسەرماندا کە لەو لەغزانە بکۆلینەوہ، ھەولى لىك دانەوہيان بەدين ، بەگۈيرەى ئەو ئامرازە بابەتيانەى کە لەبەر دەستماندان... رەنگە بەوہش بتوانين يارمەتى زانست بەدين، لە دۆزینەوہى ھەندى لە نەينىيەکانى دەروونى مروّف دا... وەك چۆن پىشينيانمان يارمەتى زانست يان دا لە دۆزینەوہى ئەتۆم و ئەلکترىك دا.

په راويزه کانی بهیسی سیانزده یه م:

۱. بنواړه: Rhine Reach of Mind, P 59
۲. بنواړه: I bid, P 71
۳. بنواړه: Tyrrell, Personality of Man, P 81
۴. بنواړه: 1 bid, P 76 – 77
۵. بنواړه: أحمد أمين، قصة الفلسفة الحديثة، ج ۱ ل ۶۴.
۶. بنواړه: علي الوردي، مهزلة العقل البشري، ل ۱۷۷ - ۱۸۲.
۷. بنواړه: Jeans, Mysterious Universe, P 148
۸. بنواړه: Dunne, An Experiment Withtime
۹. بنواړه: Jaod Guide to Modern Thought, P 172 – 173

بەشى چۈاردەيەم

هەوالدانەكانى خەون "پاشگەر"

لەبەشى رابردوو دا باسما لەو توانايە كرد ، كە دەدریته پال خەون سەبارەت بە هەوالدان لە پوداوەكانى داھاتوو، بېنیشمان چۆن تۆیژمەران ناکۆكن و یەكپانین لەمەر ئەو پرسە... لەم بەشەدا دەمەویت باس لە توانایەكى تر بکەم كە دەدریته پال خەون و ئاماژەش بۆ بۆچونى لیکۆلەرەن لەو پودە بکەم.

ئەو توانایەش كە هەنوگە باسى دەكەین ، بەمانایەكى ورد هەوالدان نیە، چونكە هەوالى پودانى پوداویكى داھاتوو نادات كە ئیستاكە روى نەدای، بەلكو هەوال لە پودانى پوداویك دەدات كە لە ئان و ساتى خەون بېنینهكەدا لە جىيەكى دوور یان نزیك دا پروو دەدات.. باوا دابنێین خۆشەویستێك چۆتە سەفەرێك و لیست دوور كەوتۆتەو و تۆش دەترسیت شتیكى بەسەر بێت و دلەپاوكێتە بۆی... ئنجا شەویك دەخەویت ،خەونیكى پێو دەبىنى و ، وا دەبىنى كەشتێك بەسەر خۆشەویستەكەت ھاتو... دواتر پون دەبێتەو كە لەھەمان ئەو كاتە دا تۆ خەونەكەت پێو دیو ، ئەو شتیكى بەسەر ھاتو.

تۆیژمەران چیرۆك گەلى زۆر و زەومەندیان لەم جۆرە خەونە لا كۆبوتەو ،جا ئایا لیکدانەوھیان چۆن دەبێ؟

ھەندى نمونهى راستەقىينه :

مامۇستا (سىنل) بەسەرھاتى خەونیكى لەم جۆرەمان بۆ دەگێرپێتەو، پوختەكەى ئەوھىە ، ژنیكى دانیشتوى شارى (لەندەن) كورپكى ئەبى لییەو دوور ئەبى، كورپەكەى لەگەل ھەفالىكىدا بەسەفەر چۆتە دۆلى ئەمەزۆن (لە ئەمريكاى باشور...بەیانیهك ئافرەتەكە لەمال دیتە دەرى و لەوپەرى شېرزى و شلەزاوى دا دەبیت و ، دەلیت لە خەونى دا دیویەتى كورپەكەى یان ھاوپیكەى لە لایەن دێندەیهكى جەنگەلەكەو

کراونه‌ته نيچير... دواى ماوه‌يه‌ك كورپه‌كه‌ى به‌ته‌ن‌ها ده‌گه‌رپټه‌وه (له‌نده‌ن) و باسى گه‌شته‌كه‌يان ده‌كات... له‌قه‌سه‌كانى‌دا د‌م‌رده‌كه‌وټ كه له‌هه‌مان كات و ساتى خه‌ونه‌كه‌ى دايكى دا پلنگي‌ك هي‌رشى كردوټه سهرى‌ان و هاوړپكه‌ى به‌و هوپه‌وه گيان له‌ده‌ست د‌د‌ات و نه‌ميش بريندار ده‌بټ، به‌لام بريندارپه‌كه‌ى كوشنده نا.^(۱)

هه‌روه‌ها ماموستا (راين)يش چيرؤكى خه‌ونيكى هاوشيوه‌ى نه‌و خه‌ونه ده‌گيرپټه‌وه... پوخته‌كه‌شى ناوايه: ماموستايه‌ك كه هاوړپټى راپينه له زانكوډا، كورپكى ده‌بټ له "جاوا" داده‌نيشټ... كورپه‌كه شه‌ويك له‌خه‌ونى دا ده‌بينټ خه‌لكى له‌به خاك سپاردنى دايكى دا پټ ده‌كهن.. نه‌م خه‌ونه واى لى ده‌كات نامه‌يه‌ك بنوسى بو باوكى و هه‌والى دايكى بپرسټ... سه‌يريش له‌وه‌دايه كه‌دايكى هه‌ر هه‌مان شه‌و مردووه.^(۲)

روژنامه‌ى (نه‌هرام) روداوپكى سه‌ير ده‌گيرپټه‌وه كه له يه‌كيك له‌شاره‌كانى (مه‌كسيك) دا پروو د‌د‌ات و په‌يامني‌رى تايبه‌تى روژنامه‌كه هه‌واله‌كه‌ى بو ناردون، پوخته‌ى چيرؤكه‌كه‌ش ناوايه: گه‌نجي‌ك توشى خورپه‌يه‌كى دهمارى توند ده‌بټ، به‌هوئ ترسيك كه له ناكاو‌دا دوچارى بووه، به‌و هوپه‌شه‌وه ده‌كه‌وټه سهر زه‌وى، كه‌س و كاره‌كه‌ى وايران زانى مردووه، بوپه له‌گورپكى نايبه‌تى خانه‌واده‌كه‌ياندا نه‌سپه‌رده‌يان كرد، شه‌وئ دادئ كورپه‌كه له‌خه‌و راده‌بورئ و هه‌ستيكي سه‌يرى لا دروست ده‌بټ كه كورپه‌كه‌ى ئيستاش زيندوه.. بوپه هه‌ندئ له‌دراوسپكان بيدار ده‌كاتوه و كرپكار ده‌باته سهر گورپه‌كه و نه‌يه‌وټ هه‌لئ بداته‌وه... ده‌سته‌لات دارانى خو‌جى‌يه‌تى شاره‌كه‌ش له‌سه‌ر‌ه‌تا دا دودلن بوون له‌رپگه‌دان به‌و كار، دواتر رپگه‌يان پيدا... بوپه كاتئ گورپه‌كه‌يان هه‌لدايه‌وه، دايكه‌كه كورپه‌كه‌ى بينى دانيشتوه و ده‌گرى، بوپه خپرا باوه‌شى پيدا كرد و توند له‌ناميزى گرت.^(۳)

له‌دم‌روه‌ى خه‌ون دا:

شياوى نامازه‌پيدانه، نه‌م جوړه هه‌سته سه‌ير و ناموپه‌ته‌ن‌ها له‌كاتى خه‌وندا پرو نادات... به‌لكو هه‌ندئ خه‌لك له‌ساته‌كانى بيدارى دا هه‌ستى وايران لا دروست ده‌بټ..

بۆ ڕونکردنەوەی ئەو گوتەییە، ئەم نمونەیە، دەگێڕینەووە کله (لیوا محمد نجیب) ڕوی داووە... لیوا محمد خۆی لە پەرتوکه‌که‌یدا (مصر مصر) باسی ئەو ڕوداوێمان بۆ دەگات و دەلێت: لەسالی ١٩١٤ دا لە کۆلیژی (گۆردن)ی سەربازی لەسودان خۆبەندکار دەبێت، ئیوارەییەکی ئەو سالە لەبەشی ناوخۆیی دا دادەنیشیت و خۆی بۆ تاقی کردنەووە ئامادە دەگات، لەو کاتەدا بەخەیاڵی دا دیت کەوا باوکی هاتووە و دەیه‌وێت هەواڵێکی زۆر گرنگی بدات، بەو ھۆیەووە "محمد نەجیب" بۆ تاقەتیەکی زۆر دایدەگرێت و فرمێسک لە چاوەکانی دادەبارێت، تا ڕادەیک ھاوڵەکانی ھەستی پێدەگەن و دەورە ی لێ دەدەن و سەریان لێ سوڕ دەمیێ... کاترێم نۆی ھەمان ئیوارە راست بۆووە (دەربەڕینی وەرگێڕ) و پۆشاکەکی خۆی درێ، ئەمەش وایکرد مامۆستایەکی بێت و بە شیت تۆمەتباری بکات... محمد نجیب نە ی توانی ئەو شەووە بنوێت... سەر لە بەیانی پۆژی داھاتووش خورپەییەکی تری بۆ ھاتووە و لەئەنجامدا تەپۆشەکی سەری خۆی داگرت و فریادی داھە سەر زەوی و بە پێیەووە چووە سەری... دوا ی چەند ساتی مامۆستایەکی دیت و ھەواڵی مردنی باوکی پێ دەدات... دواتر ڕون بویەووە کە بابی شەوی ڕابردوو مردووە، لەکاتیکی نزیک ی ئەو کاتەدا کە محمد نجیب پۆشاکەکی خۆی تێدا دراندووە... محمد نجیب کە توانج لەو ڕوداووە دەدات دەلێ: "من هیوادارم وا دەرئەگەوم ئەگەر بلییم: ئەو ڕەفتارە نامۆیەم لەو ڕۆژەدا جۆریک بوو لە ھەستکردنیکی زیادەرەو".

ئە ی چی؟

گەواتە بەچی ئەو ھەستە کت و پریە لێک بدەینەووە؟ ئایا بەرئەنجامی ھەستیکی زیادەرەووە وە (محمد نجیب) دەلێ؟ یاخود ھەستیکی ئاساییە و دواتر لە ڕی رێکەوتیکی دەگەنەووە ھاتۆتە دی؟!

(ئۆلیفەر لۆدج) ی زانای سروشتناسی بەناوبانگ، یەکیکە لەو کەسانە ی ھەواڵیان داووە، وەلامی ئەو پرسیارە بدەنەووە... (لۆدج) توێژینەوویەکی بە ئامار سازکرد و بەدووی بارودۆخی ژمارەییکی زۆری خەلک دا جوو... لەئەنجامدا بۆی دەرکەوت (١٣٠٠) کەس لە ژانیان دا یەگجار ھەستیکی سەیر دایگرتوون، کە ھەواڵی ڕودانی کارەساتیکی

دوانی که به‌سهر په‌گيک له خزم و دۆست و خوښه‌ويستاناندا ديټ... هه‌روه‌ها بۆيشی دهرکه‌وت ته‌نها (۳۰) له‌و (۱۳۰۰) جاره هه‌سته‌سهره‌كان هاتونه‌ته دی... به‌مانايه‌کی‌تر ريژهی به‌راست دهرچون (۱) بۆ (۴۲) بوه.

مامۆستا (لۆدج) ده‌ليټ: ئه‌و ريژهي‌ه سهره‌رای که‌ميټي‌په‌که‌ی، به‌لام ديارده‌په‌که ده‌لاله‌تی ئاماری مه‌زنی هه‌يه، چونکه ريژهي‌ه‌کی زياتره له‌وه‌ی به‌ريکه‌وت روی دابی... (لۆدج) هه‌روه‌ها چه‌ندین کرداری ژمي‌ره‌یی و ئاماری ورد و ئالۆزی ئه‌نجام داوه بۆ پشتگیری کردنی ئه‌م راپه‌ی... له‌وه‌ش دا گه‌شتۆته ئه‌و به‌ره‌نجامه‌ی که ده‌بيټ له‌نيوان هزر و ميشکی ئه‌و که‌سه‌ی روداوه‌که‌ی به‌سهر دا ديټ و، ئه‌و که‌سه‌ش که له دهره‌وه هه‌ستی پي ده‌کات، جوړه په‌يوه‌نديه‌کی ناديار هه‌بيټ، ئه‌و په‌يوه‌نديه‌ی که تا ئيسته زانست نه‌يتوانيوه نه‌يني‌په‌کانی بدۆزيتوه.^(۴)

مامۆستا (سد جويک) يش له ليکۆلینه‌وه‌ی دا له‌م بابته، گه‌شتۆته به‌ره‌نجاميکی هاوشیوه‌ی به‌ره‌نجامه‌که‌ی مامۆستا (لودج).. (سد جويک) ليکۆلینه‌وه‌ی له (۱۷۰۰) هه‌فده هه‌زار حالت کردوه، و پاشان به‌راوردی کردوه له‌ گه‌ل (ئاماری گشتی روداوه‌كان) دا و، له‌مه‌وه بۆی دهرکه‌وتوه، هه‌ستکردنی مروّف به‌مردنی ئازيزيکی، چوار سهد و چل جار زياتر له ريکه‌وتی موجه‌پد وه‌راست ده‌گه‌رئ.^(۵)

تويژينه‌وه‌کانی (راين):

مامۆستا (راين) تويژه‌ريکی ئه‌مريکي‌ه و، به‌ليکۆلینه‌وه‌کانی له‌م بابته و بابته په‌يوه‌ندی داره‌کانی دا نوابانگ و شوهرتی په‌يدا کردوه... هه‌روه‌ها ئه‌و فه‌زلی کردنه‌وه‌ی به‌شيکی تايبه‌ت به‌م بابته‌ی پي ده‌بريټ له زانکۆی (ديوک) دا، که ناوی نا (به‌شی پاراسايکۆلۆژی).

(راين) باسی په‌که‌مین هانده‌رمان بۆ ده‌کات که، پالي پيوه‌ ناوه بۆ دامه‌زراندنی ئه‌م به‌شه زانکۆيه‌يه... ده‌ليټ: کاتيک قوتابی بووم له زانکودا، له‌په‌گيک له مامۆستا‌کانه‌وه گوي‌بيستی چيرۆکی خه‌ونيکی سهر بووم که مامۆستا‌که خوی په‌گيک بووه له‌وانه‌ی روداوه‌که‌يان به‌ چاوی خويان ديوه.. پوخته‌ی چيرۆکه‌گه‌ش ئاوهايه: ژنيکی دراوسي

مامۆستا، شەوێ لە خەونی دا دەبینیت کە براکەى بەخۆکوشتن دەمریت، بۆیە بە شەزاوی لە خەو پادەبوری و هاوسەرەکەى لەخەو بیدار دەکاتەو، پێداگری دەکا لە میردەکەى تاكو گالیسکەیهك ئامادە بکات، تاكو بچیت بۆ مالى براکەى کە نۆ میل لیانەو دەوورە... میردەکەى لە ژێر فشارى ژنەکەدا هەڵدەستیت و دەچیت تەقە لە دەرگای دراوسێکەیان (واتە مامۆستا کە - وەرگێڕ) دەدات و داواى گالیسکەى لێدەکات، داواى ئەوەى دەیانداى، خۆى و ژنەکەى دەچنە مالى براى ژنەکە... کە ئەبینن هەر بەراستى براکەى خۆى کوشتووە... سەیر لەوهدایە براکەى لەهەمان ئەو جێگەیدا و بەهەمان ئەو شێوەیە کەوتبوو کە خوشکەکەى لە خەونی دا دیبووى...^(٦)

(راین) دەلێت، ئەم چیرۆکەى کە لەسەردەمى لاویتى دا بیستویتى تەواو سەرسامى کردووە، نە توانیوتى برپاى پێبکات و نە توانیوتى بەدرۆى بختەو... لە لایەکەو نەى دەتوانى برپاى پێ بکات چونکە بەلایەو ماقول نەبوو، هەروەها نەیشى دەتوانى بەدرۆى بختەو، چونکە ئەو کەسەى گێراویەتیەو زانایەکی گەورە و شۆرەت بلێدە.

رۆژگار هات و پۆی بەسەر (راین) دا و، پەیتا پەیتا چیرۆکی هاوشیوەى ئەو بەسەرھاتەى دەبیست، بەلام هەستى دەکرد ئەو خەلکەى چیرۆکەکە دەگێرنەو بە لایانەو زۆر ئاسایە، پێیان وایە هیچ جێگەى سەرسورمان نیە، زۆربەشیان هەولیان داو بەهۆکاری (رێکەوت) لێکی بدەنەو.

لێرەو ئیدى (راین) کەوتە پرسیارکردن لەخۆى: ئایا رێکەوت چىیە و کامەیه؟ ئایا رێکەوت شتیکی بێسەر و بەرە وەکو خەلکی پەشوکی وا گومان دەبەن، یاخود بەگۆیرەى یاسا بەرپۆ دەچى؟ وە ئەگەر رێکەوت بەگۆیرەى یاسا و رێسا بەرپۆ دەچیت، ئایا دەکرێ توێژینەو لە خەون و هەستکردنە سەیرەکان بکریت لە بەر روناکی ئەو یاسایانەدا...؟

ئەم پرسیارانە پزىسکەى ئەو ناگرە بوون کە لە هزرى راین دا پێداگری ئەوەى بەرپا کرد کە راین هەستیت بە کۆمەلێ لیکۆلینەو تاقیگەیی کە تیاى دا شیواز و ئامرازگەلێ زۆرى ئاماریى بەکار بردووە... بەرەنجامى توێژینەوکانیش (راین)یان گەیانە ئەو برپاویە، کە مەروڤ لە قولاییەکانى ناخى دا توانای ئەوەى هەیه پەردە و

بەربەستەكانى كات و شوین تىپەپىنیت، ئەم توانايش لە پوی بەهیزی و بىهیزیەوه
لە كەسكەوه بۆ كەسكىتر دەگۆرپیت، تەنەت رەنگە لای كەسك لە كاتىكدا زۆر
بەهیز بېت و لەكاتىكىتر دا لاواز بېت.

(راين) ئەم توانايشى ناو ناو "دەرك كەردنى بىهەست"^(۷)

زانایانى ئەمريكا:

جىگەى نىگەرانیە بلىین توپژىنەوهكانى (راين) لە ئەمريكا دا بەگالتە و سوکایەتى
پىکردنەوه پىشوازی لىکرا... زۆرىنەى زانا و مامۆستاينى زانکۆ لەویندەر ئەو
لىکۆلىنەوانەيان دەدايه پال خورافە... هەروەها دەگپنەوه يەكک لە توپژەرە
ئەمريكىيەكان توپژىنەوهكانى (راين) سەرسامى دەكات، بۆيه بەنهيى دەست دەکاتە
تاقىکردنەوه لەسەريان، لە ئەنجامدا دەگاتە بەرئەنجاميک كە پالپشتى پاكانى راينى
دەکرد، بەلام ئەمەى لە خەلك شارەدووە لە ترسى ئەوێ نەبادا بە خورافەچيى
تۆمەتبارى كەن.

لەكاتى كۆبونەوهى (كۆنگرەى ئامارە ماتماتيکىيەكان) لە ئەمريكا، لەسالى (۱۹۲۷)دا،
توپژىنەوهكانى راين تاوتوئى کران، لە دواى تەواو بوونى كۆنگرەكەش پونكرنەوهيەکیان
بلاو کردەوه كە تياى دا هاتبوو:

"توپژىنەوهكانى راين، دوو لایەنى ئەزمونى و ئامارى تىدايه، ماتماتيکىيەكان
ناتوان لە بارەى لایەنە ئەزمونیهكەيهوه هيچ بلىن... بەلام سەبارەت بە لایەنە
ئامارىهكەى، ئەوا توپژىنەوه ماتماتيکىيە نوێيەكان دەريان خستوه كە شيکردنەوه
ئامارىهكەى (راين) راستە، جا ئەگەر بکرى هيرش بکريته سەر توپژىنەوهكانى (راين)،
ئەوا پيوستە لە لایەنىكىترهوه هيرشى بکريته سەر نەك لە لایەنە
ماتماتيکىيەكەيهوه"^(۸).

بۆچونى "سينل":

مامۆستا (جۆزيف سينل) توپژەريکى پسپۆرە لە زانستى زیندەوهەرزانی و
پەرەسەندنى گيانەومرى دا، ماوهیهکی زۆرى تەمەنى خۆى تەرخان کرد بۆ لىکۆلىنەوهى

دياردەى ھەستکردنى ئائىسايى لای مەرۇف و گيانەوهران.. ئەو ليكۆلئىنەوانەش "سىنل"يان گەيانەدە بېروايەك كە بليت: مەرۇف لەنيو ميشىكى دا دەزگايەكى تايبەتى ھەيە كە دەتوانيت شەپۆلە (كارۆموگناتيسى)يەكان لە ميشىكىكى ترەو وەربگریت، وەك چۆن "چاو" شەپۆلەكانى روناكى وەردەگریت، يان وەكو چۆن ئاميرى راديۆ شەپۆلەكانى بىتەلى ویتسگەكانى راديۆيى وەردەگریت. (سىنل) ئەم دەزگا مەرۇپىيە ناو دەنيت (ھەستى شەشەم)... لەبەشى ئاينەدە دا ھەندى بەوردى باسى ئەم ھەستە دەكەين... ليرەدا ئەوئەندە بەسە كە بليت: بەراى سىنل ھەستى شەشەم لەمەرۇف دا زۆر بە لاوازی و پەنامەكى كاردەكات، مەرۇف لە ژيانى ئاسايى خۆى دا، ھيچ گوپى پىنادات چونكە سەرقالە بە ژيان و بژيوى خۆيەو و بىرى لى دەكاتەو و نەخشەى بۆ دەكيشى، بەو جۆرە ترپەكانى ھەستى شەشەمى لى بزر دەبيت، وەك چۆن زيكەى قالۇنچەيەك لە نيو ئاھەنگىكى جەنجالى مۇسقى دا وون دەبيت.^(۹)

ھەرودھا (سىنل) باس لەو ھالەتەى خەون دەكات كە مەرۇف ھەندى جار بەھۆيەو ھەست دەكات بەوہى كارەساتى بەسەر خۆشەويستىكى دا ديت لەجىگەيەكى دوورەو... لەليكدانەوہكەى دا دەليت : لەوانەيە ميشىكى ئەو كەسەى خەوہكەى ديوە و ئەو كەسەى كارەساتەكەى لى ڤوو دەدات پيگەوہ گونجاو بن، بەوہش دەتوانيت ئەو شەپۆلانە وەربگریت كە لەو ميشكە دوورەو ڤەوانە دەكریت، وەك چۆن ئاميرى راديۆ كاتى لەگەل دريژى شەپۆلەكانى ئيستگەيەكدا گونجا ، شەپۆلەكانى وەردەگریت.. بۆ نمونە ئەو دايكەى كورپكى بەسەفەر دەڤوات و لى دوور دەكەويتەو، ھەميشە پيەوہ سەرقالە و ھزرى بەشەو و ڤۆز بەكۆرەكەيەوہ پەيوەستە... بەراى سىنل ئەمەش يانى دەزگاي ھەستى شەشەمى دايكەكە بە بەردەوامى بەرەو روى كۆرەكە قيت بۆتەو، بۆيە لەو كاتە دا دەگونجيت توانايەكى تايبەتى ھەبيت بۆ وەرگرتنى ئەو شەپۆلانەى لەميشىكى كۆرەكەوہ دەردەجن.

ھەندىك بەگەى پشتگىرى كار:

دەگونجيت بليت: ئەم ڤايەى (سىنل) لەبارەى ھەستى شەشەوہ ھەيەتى ، ھيچ نيە جگە لە "گريمان"يەك، دەگونجيت راست بى و دەشگونجيت ھەلە بيت، بەلام لەگەل

ئەۋەش دا دەتۋانين بلىين، تۈيژينەۋە (فيزييى و فەسلەجىە نۈئكان) كەم تا زۆرئ بەلاى ئەۋە دان كە پشتگىرى ئەم راپە بكن، بۇ نمونە: ئەو تۈيژينەۋانە دەريان خستۈە ، مېشكى مەرۇف جۆرە شەپۇلىكى كارۇمۇگناتىسى ديارىكراۋ دەردەدات.. بەم دۈايانەش ئامىرىكى تايبەت دروستكراۋە بۇ تۆماركردنى ئەو شەپۇلانە و بەتاقى كىردنەۋەش بۇ زانايان پون بۇيەۋە كە شەپۇلەكانى مېشك لەكاتى نۈستن دا جياۋازە لەو كاتانەى بىر ناكاتەۋە، لە كاتى تەندروستى و لەش ساغىدا جياۋازن لەكاتى نەخۇشىن... (دكتۇر دافىس) ئەگاتە ئەو بىروايەى كە بلىت: ھەر كەسىك لەمېشكىيەۋە شەپۇلى تايبەت بەخۇى دەردەدات و ھىچ كەس لە گەلى دا لەو شەپۇلانە ھاۋبەش نىە، بەمانايەكىتر شەپۇلەكانى مېشك ۋەكو مۆرى پەنجە (دەربىرىنى ۋەرگىپ) وان و ھەرگىز دوو مەرۇف رىناكەۋى مۆرى پەنجەيان لە يەك بچىت (ئەو مۆرى پەنجەيەى بۇيە لە فەرمانگەكاندا بەكار دەھىترى ، چونكە ۋىنەى پەنجەى ھىچ كەس لە كەسىكىتر ناچىت - ۋەرگىپ).

ئىنجا كەۋابى، نارەحەت نىە گەر چاۋەرۋانى ئەۋە بكن پىكفەگونجانىكى شەپۇلى رۈبدات لەنىۋان مېشكىك و يەكىكىتردا سەردەپى دوورى نىۋانيان، بەۋەش يەكىك لە مېشكەكان دەتۋانىت ھەست بكات بەو كارلىكە ھىزىيە بەھىزانەى كە لەمېشكەكەىتر دا رۈو دەدەن، ھەر چەندە لىشى دوور بىت.

ئىمەنكولى ناكەين لەۋەى شەپۇلەكانى مېشك زۆر لاۋازن... چونكە لەكاتى تۆماركردنىدا لە ئامىرە تايبەتەكەدا دەردەكەۋىت كە كارىگەرەيەكى سنوردارى ھەيە و لەماۋەيەكى كورت تىناپەرئ... بەلام ئەمە يانى نە كە ئاسەۋارەكەيشى بەو ئەندازەيە... چونكە بە شىۋازى زانستى سەلىنراۋە كە ھەر شەپۇلىكى كارۇمۇگناتىسى لەرۋى كارىگەرەيەۋە ھەموو گەردون دەگىرتەۋە، ئىدى جياۋازى نىە لەنىۋان ئەۋەى شەپۇلەكە لاۋاز بى يان بەھىز بىت.

رەخنەكانى (تىرل) :

لېرەدا ئەۋەى شياۋە ئامازەى پى بدەين ئەۋەيە كە زۆرىك لە تۈيژەران دان بە بوونى ھەستى شەشەم يان لىك چۈيەكى ۋى لە مەرۇف دا دەنىن، ۋەلى قايل ناۋن لە لىك

دانهوهيدا به "شەپۆلى كارۆ موگناتىسى" ئامازەى پى بکەن... يەك لەوانە، توێژەرێكى بەناوبانگە بەناوى مامۇستا "تيرل". بەپاى ئەم توێژەرە گريمانى "شەپۆلى" ناگونجیت بۆ لێكدانهوى هەستە ئاناسايیەكە، بۆ ڕەد دانهوهيشى چوار ڕەخنە دەخاتە ڕوو، كە ئیمە بەم تەرزه كورتیان دەكەینهوه:

۱- تيرل دەلیت: ئەگەر هەستە ئاناسايیەكە بەهۆى پێكشەگونجانیكى شەپۆلیەوه بوايه لە نېوان دوو میشك دا، ئەوا دەبوا لەنیۆ یەكێك لە میشكەكاندا دەزگایەكى نێرەرى شەپۆل هەبوايه، هیندە بەهێز بوايه بیتوانايیە شەپۆل بەرووبەرێكى پان و بەریندا ڕەوانە بكات، هەروا دەبوا لە میشكەكەى تریش دا دەزگایەكى وەرگرتنى ئەو شەپۆلانیە هەبوايه، كەچى زانایان هەرگیز دەزگای لەو جۆرانەیان لەمیشكى مرۆف دانهدۆزیوئەتەوه.

۲- هەروەها تيرل دەلیت: زانایان ئیستاكە ئامیری هیندە هەستیاریان لە لایە كە دەتوانیت وردترین شەپۆلى كارۆ موگناتىسى تۆمار بكات، كەچى تا هەنوكە نەزانراوه ئەو ئامیرانە كۆمەڵە شەپۆلیكیان تۆماركردبى یان دۆزیبیتەوه كە هەلگری بیرگۆرێكى (دەربرینی وەرگێڕ)ى نېوان دوو میشكى لێك دوور بن.

۳- تيرل دەلیت: شەپۆلە كارۆ موگناتىسىیەكان سروشتيان وایە كە بەشیۆیەكی گشتى لەكەمى دەدەن بە رێژەى، چوار گۆشەى ماوه (مسافە)، وەك لە توێژینەوهكانى بێتەلیشدا زانراوه... جا ئەگەر هەستە ئاناسايیەكە بەرئەنجامى گواستەنەوى شەپۆلە كارۆ موگناتىسىیەكان بێت ئەوا دەبیت مل كەچى ئەم رێسا گشتیە بێت، كەچى لەراستى دا دەبینین كە ناچیتە ژێر كاریگەرى دوورى (ماوه)وه...

۴- تيرل لە كۆتا ڕەخنەى دا دەلیت: ئەگەر شەپۆلە كارۆ موگناتىسىیەكان، بێرەكان لەنېوان میشكێكى و یەكێكى دى دا دەگوازنەوه، ئەوا دەبوا شیفرەیهك یان زمانێكى لەگەڵ دا بوايه كە بەهۆیەوه هەر دوو میشكەكە لەیەكدى تێبگەن.

وەلامدانهوى ڕەخنەكان:

گومانەم لەوهدا نیه كە ڕەخنەكانى تيرل بەهێزن، بەلام هیندەش بەهێز نین كە ئیمە نەتوانین پۆچەلیان بكەینهوه وه یا خود وەلامیان بدەینهوه، لە ڕەخنەكانى تيرلەوه وام

بۆ دەرەگەوێت كە ئەو پیاوێكە خاوەنى چوارچێوەیەكى فیکرى سنوردارە، چونكە لەیەك گۆشەووە سەرنجى ئەگەرى شەپۆلەكان ددات و لە وگۆشەیه تێپەر ناكات.

شیاوى ئاماژەپێدانە كە بڵیين: تیرل بەشیكى زۆرى تەمەنى خۆى لە لێكۆلینهوێى بێتەل دا بەسەر بردووە، ئەندازى یارى كۆمپانىی (ماركۆنى) بوو و بەشداری كردووە لەدانانى ویستگەى بێتەلى زۆر و زەوێند دا لەمەكسیك و دەرەوێ مەكسیكیش ... بۆیه وا دەرەگەوێ ئەو پێشەیهى وای لێكردووە كە تەنها لەو ئەزموونە سنوردارانەووە سەرنجى مەسەلەكان بدات كە خۆى لەسەرى راهاتووە.

جگەلەوێش پەنگە (تیرل) كەوتبێتە ژێر كاریگەرى هەندى بیرۆكەى میتافیزیكیهووە، ئەمەش وای لێكردووە كە حەزى لە پەت كردنەوێ هەر لێكدانەوێەكى فیزیایانەى هەستە نااساییه كە بێت لە مەروۇف دا...

كاتى لەپەرخەكانى (تیرل) دەكۆلینهووە كە لەدژى (گريمانەى شەپۆلى) هێنانوى، كۆمەلێ خالى لاوازى تیدا دەبینين كە ناگونجین لەگەڵ ئەو رێبازە بابەتیهدا كە لە گۆشەنێگا حیاوازهكانەووە لەمەسەلەكان دەكۆلێتەووە، هەنوگەش هەندى لەو خالە لاوازانە دەخەمە بەر چاوى خوێنەرەن:

ئامێره زانستىیهكان:

لەیهكێك لە پەرخەكانى دا (تیرل) دەلێت: ئەگەر شەپۆلى كارۆ موگناتیسى هەبوايه، بیر و كارلیكە هزریهكانى بگواستایهتەووە لەنیوان میشكێك و یهكێكىتر دا ئەوا ئامێره وردە زانستىیهكان پەىیان پێ دەبرد و دەیان دۆزیهوە... من لێردەدا لە (تیرل) دەپرسم: ئایا ئەو ئامێرانەى كە ئیستاكە لە بەردەستمان دان توانیویانە هەموو ئەو شەپۆلە كارۆ موگناتیسىیانە بدۆزنەووە كە لە گەردوندا؟ یان ئەگەر ئەو ئامێرانە هەندى لەو شەپۆلانەیان دۆزیووەتەووە، ئیدى ئایا ئەو قەسەیه راستەكە بڵیين لەكاتێكى دور یان نزیک دا جوورىترى شەپۆلى كارۆموگناتیسى نادۆزنەووە؟

ئەووە زانراووە كە هەندى لەو شەپۆلانە زاناکان بەرپێكەوت رێیان لێى كەوتووە و دۆزیویانەتەووە، بێئەوێ پێشتر نیازى دۆزینەوێ شەپۆلى وایان هەبووبێت..

بۇ نمونە: (تیشكى سینی) لەسالى (١٨٩٦ز) دا (رۇنتگن) دۆزیەو، لەكاتىكدا ھەندى تاقىكردنەو، زانستى تىرى دەگرد كە ھىچ پەيوەندىەكى بە بابەتى شەپۆلەو نەبوو، دواتر بۆى رون بوو، كە تیشكىكى شەپۆل كورتى دۆزیو، تەو... زانا گەلىكى تر، وایان بەسەر ھاتو، لەكاتىكدا (تیشكە گەردونىەكان يان تیشكە گىمىەكان، يان ... ھتد) يان دۆزیو، تەو... جا كەواتە ئایا لۆژىكى زانستى ئەو، پى پەسەندە كە بلىین: زاناكان لە دۆزىنەو، ھەموو جۆرەكانى شەپۆلە كارو موگناتىسى پەكانى گەردوندا گەشتونەتە كۆتایى؟

سەربارى ئەو، ھەش، ئەو ئامىرانەى ئىستاكە زاناكان بەكارىان دینن لە دۆزىنەو و تۆماركردنى شەپۆلەكاندا، بەبەر اوارد لەگەل ئامىرەكانى سەدەى رابردو و پىشكەوتوون (ئەم لىكۆلینەو، ھىە لە پەنجاكانى سەدەى بىستەم دا نوسراو - وەرگىرى كوردى)، ئنجا بەبى گومان بە بەراورد لەگەل ئامىرەكانى سەدەكانى ئاینەدا پىشكەوتو و نابن... كىشمان دەزانىن داھىنەران لە رۆژگارەكانى داھاتو ودا چ جۆرە ئامىرىكى سەیر دادەھىنن؟

من بىروام وایە، دىر بى يان زوو، زانست ئامىرىكى وامان بۇ دادەھىنیت كە دەتوانیت ئەو شەپۆلانە تۆمار بكات كە ئامىرەكانمان لەئىستە دا دەستەوسانن لە تۆماركردنىان. لەوانەشە ئەو ئامىرە (دريژى شەپۆل) مىشكى ھەر مرۆفكىش ديارى بكات... بەو جۆرەش دەتوانى ئەو بىر و بۆچونانە بخوینیتەو، كە لەو مىشكە دا دین و دەجن. كى دەزانى؟ كى دەلئ وایابى؟ (دەربىنى وەرگىر).

لەغزى زیندەمادە:

ئنجا ئەو گوتهى (تیرل) كە دەلئیت: (زاناكان لەمىشكى مرۆف دا، دەزگایەکیان نەدۆزیو، تەو، كە شەپۆل بنیريت یاخود وەرى بگريت) ئەو وتەیه لە بنەرەتەو پوچە... ئەز وام دئ بە خەيال دا كە (تیرل) نایەوئت فایل بىت بە لىكدانەو، (شەپۆل) ى ھەستە ناسایىەكەى مرۆف، لە كاتىك دا نەبى كە لەمىشكى مرۆف دا دەزگایە بدۆزیتەو، وەك ئەو ئامىرە بىتەلانە و بى كە خۆى لە ژيانى پىشەبى دا پىيان راھاتو،

بەوێش ئەو جیاوازییە گەورەییە لەبەر دەکات کە لەنێوان سروشتی مادەیی بێگیاڵ و خانە زیندووەکاندا هەیە.

ئێمە دەزانین هەندێ لە زیندووەردە سادە کان، شەپۆلەکانی پوناکی وەرەگرن و دەچنە ژێر کاریگەرییەکانییەو، بێئەوێ چاویان هەبێ یان ئەندامییکی تریان هەبێ کە لە پڕۆی ئەرك و فەرمانییەو لە چاوە بچێت.. کەواتە ئایا ناگونجێت ئەنێو خانەکانی میشتکی مەرووف دا، توانایەکی تایبەت هەبێ بۆ وەرگرتنی هەندێ لەو شەپۆلە کارۆ موگناتیسییانە کە لە جیگەییەکی دورەووە بۆی پەوانە دەکرێت؟

هەر وەها ئێمە دەزانین، میشتکی مەرووف جوړیکی دیازیکاروی شەپۆلی کارۆ موگناتیسی دەردەکات، وەك لەبەر دا ئامازەمان پێدا... جا ئایا چۆن دەلویت بۆ خانەکانی میشتک شەپۆل بنێرن بێ ئەوێ دەزگایەکی تایبەتی پەخشی تێدا بێت؟

لەرستی دا خانەکانی میشتکی وەكو خانەیی هەموو تەنە زیندووەکانی تر، تا ئێستەش چەندین نەینێ نەزانراویان تێدا یە... زانیان تا ئێستەش نەگەشتوونەتە زانیانی هەموو نەینییەکانی زیندەمادەکان... بەلام متمانەمان زۆرە بەوێ لەداهاتوو دا زانست زۆریك لەو نەینییەکانمان بۆ دەردەخات کەتێمان دەگەییەن لەوێ چۆن خانە زیندووەکان دەتوانن لەیەك کاتدا هەم شەپۆل بنێرن و هەم وەریشی بگرن.

ماوێ دوری و هیژی شەپۆلەکان:

(تیرل) لەرەخنەیی سێیەمی دا دەلیت: شەپۆلە کارۆ موگناتیسییەکان، تا چەندی ماوێیەکی زیاتری دوری (مسافە) بێرن، هیندە لاواز دەبن، کەچی ماوێ دوری هیج کاریك ناکاتە سەر هەستەکە.

هەر وەها مامۆستا (راین)یش رەخنەییەکی ئاواهی هەبوو، چونکە لەهەندی ئەزمونی دا بۆی دەرکەوتوو کە هەستە نااساییەکە تا دور بکەوێتەو بەهیتر دەبێت... بەرای (راین) ئەمەش ئەو دەسەلیتێت کە هەستە نااساییەکە لەسەر رێسایەکی تر رێ دەکات ئەك لەسەر رێسای شەپۆلەکان.

هه ندى له زانايانى (فيزيا) وه لامي (راين) يان داودته وه و گوتويانه: پهنگه له داهاتودا زانست ياسا و پيساي نووى وا بو شه پوله كان بدوزيته وه كه ههسته نائاساييه كه يان پى ليك بدريته وه، به لام (راين) هم رده دى وهرنه گرت... به لكو نه و دهبينى كه كه لينيك ههيه له نيوان سروشتي ههسته نائاساييه كه و ياساكانى فيزيا داو، نه و كه لينه نه گراوه.. بويه كاتى زانست ياساى فيزيايى نوى دده دوزيته وه، رهنگه نه ينى نويش له ههسته نائاساييه كه دا بدوزيته وه و هممهش واى لى دهكات زياتر ته و مژدار بيت و ، زياتر يش دوور بكه ويته وه له سروشتي نه و ياسايانه.^(۱۲)

به هر حال، من لام وايه بوچوونى زانايانى فيزيا له ريپازى زانستى يه وه نزيكتره، وه كه له پاكه ي راين و تيرل... راين بوچوونى يه كلاكهر وه له م پوهه دينيت، له ريپازى زانستيش دا ، ناگونجيت تويژدريك بيت ، بهرله وهى له هه موو پويه كه وه ليكولينه وه له شتى كرابى، بيت و حوكم به سهر ئيشه كه دا بدات... چونكه زور جار بووه پيشينيانمان حوكمى يه كلاكهر وه يان داوه به سهر هه ندى شت دا و، له دوايى دا دهر كه وتوو كه به هه له دا چوون.

زمانى ميشكه كان:

هر نه و منده مان له بهر دمه دا ماوه تاوتوى په خنه ي چواره مى (تيرل) بكه ين كه تياى دا ده لى ت: ئال و گوږى بيردكان له نيوان دوو ميشك دا پيويسى به شيفره يان زمانيك ههيه تاكو ليك بگهن... به پاي من هم په خنه يه زور ساده و هيجه... له م په خنه يه دا دهر ده كه وي ت كه بيشه كه ي چهنده كاريگه رى له سهر ماموستا (تيرل) داناوه.

(تيرل) له كاره كانى بته لى خويدا راهاتوه له سهر نه وهى به هوى شيفره يه كه وه، په يوه ندى به كه سانى ترمه و بكات، هممهش واى ليكردوه، وا گومان به رى كه ميشكيش له كاتى په يوه سته گيه شه پوله كانى دا له گه ل ميشكيكى تر دا پيويسى به و شيفره يه ههيه...

تېرل ئەۋەى لە بېر چوۋە كە (مېشك) بىئەۋەى پېۋىستى بە ۋەرگېر يان ۋاسىتە ھەبى لە ۋېنەكان دەگات.. بۇ نمونە: مېشك ھەر كە رەنگى سور دەبىنىت دەست بەجى لىي تى دەگات و دەركى پى دەگات.. ئەمە لەكاتىكدا رەنگى سوور ھىچ نىە ، جگە لە زنجىرەيەك شەپۋلى خاۋەن درېژىي دىارىكراۋ، كە بەر تۆرى چاۋ دەكەۋىت ۋكارىگەرەيەكەى دەگاتە مېشك... بەلام ئەۋ (رەنگ)ە ناۋو جەفەنگى ھەيە ، خەلك رى كەۋتوون لەسەرى و لەكاتى پىكەۋە ئاخاۋتىيان دا يەكتى پى تى دەگەپەنن.

ئەمەش يانى ، مېشكەكان لەكاتىك دا پېۋىستىيان بە زمان و جەفەنگ ھەيە كە لەمىانەى ئەۋ بەر بەستانەۋە دەۋى كە مەرۋفەكان لەنېۋ خۇياندا دروستىيان كىردوۋ.. بەلام لە ئاخافتنى خودى دا ھىچ پېۋىستى بەۋ جۆرە شتانە نىە... بۆيە ھەر كە ۋېنەيەك لە مېشك دا ۋىناكرا و شەپۋلى تايبەتى لىۋوددەركىرد، دەست بەجى ئەۋ (مېشكەى لەگەلى دا گونجاۋە) بەجۆرى لەجۆرەكان دەركى پى دەگات.

پوختەى مەبەست:

لەۋەى رابورد بۇمان دەرەكەۋى لەمرۋف دا ھەستىكى نائاسايى ھەيە، ھەندى جار كارىگەرى ئەم ھەستە لە كاتى خەۋن دا دەرەكەۋىت و ھەندى جارىتر لە كاتەكانىتردا... ئەم ھەستەش لەۋ تەرەزە ھىزە مېتافىزىكىيانە نىە كە نەگونجىت لىكدانەۋمەكى شىاۋى فېزىيائى بۇ بىكرىت... بەھىزترىن گومانم ۋايە كە ئەۋ ھەستە لەرۋى كاركردىنەۋە لە رادىۋ ياخود لە تەلەفېزىيۇن دەجىت... رۇژىك ھەر دەبى زانست بەردە لادات لە رۋى نەھنىيەكانى، ئىتر ئەۋ رۆژە نرىك بىت يان دوور.

په راويزه کانی به شى چوارده يه م:

۱. بنواړه: سينل، الحاسة السادسة، ل ۷۵.
۲. بنواړه: Rhine, Reach of Mind, P 46
۳. بنواړه: روژنامه‌ی الاهرامی صري، ژماره‌ی روژی ۱۹۵۶/۹/۲۲.
۴. بنواړه: المقتطف، رسائل الارواح، ل ۱۰۹ - ۱۱۰.
۵. بنواړه: وليم جيمس، ارادة الاعتقاد، ل ۲۳.
۶. بنواړه: Rhine, New Frontiers of Mind, P 14
۷. بنواړه: Rhine, Extra – Sensory perception
۸. بنواړه: Rhine, New Frontiers of Mind, P 211
۹. بنواړه: سينل، الحاسة السادسة، ل ۳۴.
۱۰. بنواړه: فؤاد صروف، آفاق العلم الحديث، ل ۲۳۲.
۱۱. بنواړه: Tyrrell, Personality of Man, p 69
۱۲. بنواړه: Rhine, Reach of Mind, P. 50

بەشی پازدەهەم:

خەونەكانی خەواندنی موگناتیسی

سەبارەت بەدیرۆکی خەواندن:

خەواندن لەم سەردەمەدا بۆتە بابەتێکی زانستی بەرپز، پەسپۆر و کارشناسی خۆی هەیە... لەپۆژەهەلات و رۆژئاوای گیتیشەوه زانیان دانیان پێداناوه.. بۆیە جیگەهی حەسرەتە، کە دەبینین زۆریك لەخوێندەوارەكانی لای ئێمە بە هەقیقەتی زانستی خەواندن ئاشنا نین، تەنانەت پێدەچێت هەندێکیان تا هەنووكەش سوکایەتی و گالتهی بێ بکەن.

جیگەهی خۆیەتی ئاماژە بەدەین بەوهی خەواندن هونەرێکی دێرینه و خەلگی لەچاخە کۆنەکانەوه لەهەندێ کار و باری خۆیاندا بەکاریان هێناوه، بێئەوهی پەهی بە نیۆمەرۆك و ناواخنەکەهی بەرن، یاخود ناویکی بەسەردا بێرن. لە راستیش دا، لەکۆن دا خەواندن تێکەڵ بوو لەگەڵ فیل و جادوویدا. بەو هۆیەشەوه بەهالەیهك خورافە دەورە درابوو.

نەشتەرگەری ئینگلیزی بەناوبانگ (جیمس برید)، یەكەمین کەس بوو، توانی بەشیۆمیهکی زانستی لەسالی (١٨١٤) دا (خەواندن) بدۆزێتەوه و پاکیشی بکاتەوه لە پەله و لەکە خورافیه‌كانی، هەروەها ئەم ناویشی بە سەردابری کە ئیستاکە لە نیۆه‌نده زانستی‌یه‌کاندا پێیه‌وه ناسراوه.

(مەسر):

ئێمە لەکاتی‌کدا دان بە فەزلی "جیمس برید" داده‌نێین لەو رۆوه‌وه، پێویستە فەزلی ئەو پیاو‌هش فەرامۆش نەکەین کە بەر لەو بەدەرکەوت و رێگەهی خۆشکرد بۆ ئەم، ئەو پیاو‌هش کابرایه‌کی فەرەنسی‌یه و ناوی (ئەنتۆنی مەسر)ە، ئەم پیاو‌ه بەیه‌کەمین کەس

دادەنرێت، كە لە چاخى نوێ دا توانى سەرنجى خەلكى بۆ لاى خەواندىنى موگناتىسى راپكێشێت.

(مسمەر) برۆاى وابوو خەواندىن جوړيكة لە "موگناتىسى ئاژەلى" ... ئەو خەواندىنى بەكار هێنا لە چاككردنه‌وه‌ى نەخۆشەكاندا، بە تايبەت ئەوانەيان كە دووچارى نەخۆشىنە دەرونيەكان بووبوون... ژنان لەهەموو لايەكەوه دابارين بەسەرى دا، لەئەنجامدا ناو و شوێنەتيكى زوړى پەيدا كرد لە نيو ئافره‌تان دا... بۆ نەگبەتى مسمەر لەسەردەمى شوړشى فەرەنسى دا دەژيا، لەو سەردەمەدا خەلكى رقيان لە هەر شتيك دەبووه كە بۆنى خورافە چيټى لى بێت... لەبەر ئەوه قيامەتى زانا و پزىشكەكان هەستا و، راپەرین لەدژى و بەخورافەچيټى و جادوووبازى تۆمەتباريان كرد.

يەكيك لەو بەسەرھاتە كۆميدىانەى كە لەم رۆهوه دەيگيڤنەوه، ئەوديه كە رۆژيک رۆژنامەيهك بۆ گالته‌پيكردن بەم پياوه، بابەتيك بۆلاو دەكاتەوه، بەناوى (ئەكسپرى موگناتىسى)... لەو بابەتەدا لەسەر زمانى ئەو پياوه وەسفەيهكى پزىشكى (گوايه بەنەخۆشيەك دەدات - وەرگير) و لە بابەتەكەدا ھاتووه: (لە زەينى ترس و تۆقین چوار ھۆقە وەرگرە، ھەروەھا لە گيانى وەھم دوو پەتەل بێنە، ھەر دوو مادەكە بخەرە نيو شووشەى ئەندىشەوه، چەند رۆژيک وازيان لى بێنە ... ئينجا لەبەيانى دا چل خال لەو گيراوديه بخۆردوه، لە ھەموو نەخۆشيهك رزگارت دەبيت و چاك دەبيهوه)^(۱)

لەدواى دا، سالى (۱۸۱۵) مسمەر بەدليكى شكاووه كۆچى دواى كرد... مرد، بئێوهى خەلكى دان بە ھەزلى دابنن... خەلكى زۆر بھى كات ھەر وان ... خودا چاوپۆشىيان لى بكات!

ئەزمونیك كە خۆم دیومه :

نايشارمەوه لەخوینەر، كە لە سەرەتاكانمەوه منیش وەك ھەر خوینەوارێكىتر كە باسى خەواندىنم دەبیست، گالته‌م پێدەكرد و بەفروفيلى جادوووبازیم دەزانى... تا ئەوه بوو لەسالى (۱۹۳۸) دا ئەزمونیكم لە خەواندىنى موگناتىسى بىنى، لەوساوه ئیتىر بۆچونم لەبەرانبەر خەواندىن دا گۆرا و، وام لێھات تا زۆر گرنكى پىبەدم.

پوختەى بەسەرھاتەكەم ئەۋەيە: لەو سالاھدا خەۋنەرەيكي موگناتىسى شارەزا لە يەككەك لە ۋلاتە عەرەبىيەكانەۋە ھاتە عىراق، ئەو خەۋنەرە كورپكى گەنجى لەگەلدا بوو كە خۆى دەيگوت كورپمە ... ئەو پياۋە و گەنجە بەناۋ كورپەكەى لەسەر ھەندى تەختى شانۇكانى (بەغداد) دا كوردەۋى خەۋاندنيان ئەنجام دا... من ئەو ھەلەم بۆ رەخسا كە چومە ئەو ئۆتيلەى ئەۋى لى بوو، داوام لىكرد لەپىش چاۋم دا ئەزمونىكى خەۋاندن ئەنجام بدات، ئەمە ديارە دۋاى ئەۋەى لەسەر كرىكەى رىكەوتىن.

حەز ناكەم لىردە دريژەى ئەو ئەزموون و بەسەرھاتە باس بكەم. ئەۋەندە بەسە لىردە بلىم : من ھەولم دا زۆر بەۋردى چاۋديرى و وردبىنى كارەكەى بكەم تاكو ھىچ غەش و فروفيلىكى تىدا نەكات... بۆيە كاتىك كورپە گەنجەكەى خەۋاند، ھەستم كرد دەتۋانى ھەر بىرۆكەيەك ۋەربگرى كە دى بەمىشكى خەۋنەرەكەى دا، سەرەراى ئەۋەى ماۋەيەكى باشىشى لىكەۋە دوور بوون، يەككەك لەو كارانەى من كردم، ئەۋە بوو لەسەر پارچە كاغەزىكى بچوك ناۋى خۆم و باۋكم و نازناۋى خۆم و پىشەكەم نووسى، ھەر كە خەۋنەرەكە كاغەزەكەى خويندەۋە، پرسىارى كرد لە خەۋنەرەكە، ئەو بەجۆرىك رىك و پىك و ورد ۋەلامى داىەۋە كە بەتەۋاۋى سەرسامى كردم ... ئەمە لەكاتىكدا خەۋنەرەكە ھەر دوو چاۋى شەتەك درابوو، بەھىچ جۆرىكىش منى نەدەناسى.

جا ئاياچۇن ئەو زانىارىانە لەمىشكى خەۋنەرەكەۋە گوازانەۋە بۆ نىۋ مىشكى خەۋنەرەكە؟ رەنگە كەسيك لە ۋەلامى ئەم پرسىارە دا بلىت: لەوانەيە خەۋنەرەكە و خەۋنەرەكە پىش ۋەخت رىكەوتىن لەسەر ئەنجامدانى فيلىك بەجۆرىك بتۋان لەيەكدى تىيگەن و ئەمىيان بزانى ئەۋىتريان چى دەلىت... لەراستى دا بەندە ئەو لىكدانەۋەيەم پى قبول نىە ... چونكە لەكاتى تاقىكردنەۋەكە دا من زۆر بەئاگا و ورد بووم لەمەر ھەر شتىكەۋە كە لەخەۋنەرەكە و خەۋنەرەكەۋە دەردەچوو... ھەرۋەھا ئەۋەندەش گەمژە نەبووم ئەو دووانە بتۋان يارى بەئەقلم بكەن.

هەندى ئەزمونى دىكە :

ئەو ئەزمونەى باسكرد، يەكەمىن ئەزمونى بوو كە خۆم دىتبىتەم، ئەو ئەزمونە، سەرەپاى ئەوەى سادە و ساكارە ، بەلام گرنكىيەكى زۆرى ھەبوو بۆ من، بەتايبەت كە من زۆر وشيار و بەئاگا بووم لە بەرانبەر ھەر شتەك دا كە لەو ئەزمونەدا بكرايە.

لەپاش ئەوەش كۆمەلە ئەزمونى دىكەم بىنى، زۆربەشيان لەو خەواندنانە بوو كە لەسەر تەختى شانۆدا نىشانى خەلكى دەدرين... دانىش بەوە دادەنىم كە ئەو ئەزمونانە ناگونجىن بۆوەى بكړينه بەلگەيەكى تەواو لەسەر راستى و دروستى ئەو دياردە ئائاساييە دەرونيانەى تياياندا بەدەر دەكەون.. بەلكو ھەر چۆن بىت دەكرينه بەلگەى سەقامگىر كړدن و ئىسپات كړدن ئەوەى لە ئەزمونى يەكەمجار دا بىنىم.

يەكەك لەو شانەى ھەموو بىنەركى ئاھەنگەكانى خەواندنى موگناتىسى دەيزان، ئەوەيە كە خەوينراو كە زۆرينەى جار دەتوانىت پەى بەریت بەوەى كە چى لەگىرفانى يەكەك لەنامادەبوواندا ھەيە، وەك تەزىيە يان پارە وە يان ...؟؟ زۆر جار كەسيك لەنامادەبووان ھەلدەستىتەو وە پرسىار دەكات لە خەوينراو كە ئايا چى لەگىرفانم دايە، خەوينراو كەش وەلامى دەداتەو... بۆ زانينىش خەوينراو كە لەسەر تەختى شانۆ دايە و ھەر دوو چاويشى شەتەك دراو، جگە ئەوە ناشرانىت ئەوەى پرسىارى كردو كىيە!!

لەھەموو ئەوەى رابورد دەتوانم بگەمە ئەو دەرنجامەى كە دەبىت لەنىۋان ھزرى پرسىار كەرەكە و ھزرى خەوينراو كە دا جۆرە پەيوەستىيەكى شەپۆلى ھەبىت ، وەك ئەو پەيوەندىيەى لەنىۋان نامىرى رادىۆ و ئىسگەى رادىۆ دا ھەيە، ئنجا تۆ بلى ئەو دەرنجامە راست بىت؟

بۆ وەى بتوانين وەلامى ئەو پرسىارە بەدەينەو، باشترە گەر لە پرووى (فەسلەجى)يەو لە سروشتى خەواندنى موگناتىسى تىبگەين.

خەواندن چىي؟

لە روى فەسلەجىيەو ،خەواندن بەمەسەلەيەكى زۆر سادە و ساكار دەژمىردى. چونكە جۆرىكە لە ھۆش خۆچوون و بىئاگا بوون ، لە بەر ھەر ھۆيەك كەو

دوچارى مەرۇف دەبىت و كەم تا زۆر "ئاگايى" مەرۇف ناھىيەت و، دوچارى فەلەج بوونى دەكات (دەرپرېنى وەرگىپ) ... كەواتە خەواندن لەخودى خۆى دا، هېچ شتىكى سەير و سەمەرى تىدا نىيە... بەلام ئەو شتەسەيرانەى ئىيەۋە پەيدا دەبن دەگەرپتەۋە بۆ ئەۋەى ،كردەۋە خۆۋىستەكانى مەرۇف سې و بىئاگا دەكات... بەو سېرگىرنەش (نەست) چالاك دەبىت ياخود رزگارى دەبى لە كۆت و سنورە ئاگاكانى... بەو جۆرەش توانا پەيدا دەكات لە وەرگرتنى ئەو ھەستەردنەى كەلەكاتى ئاگايى و بىدارى دا دەستەوسان بوو لەۋەى بەرۋونى وەريان بگىت... ھەروەھا خەواندن جىاۋازى نىيە لەگەل خەۋنى سىروشتى دا بەيەك شت نەبى، ئەۋىش بىرىتىيە لەۋەى خەواندن، خەۋىكى دەستەردە و بەھۋى ئىچا و ئامازەدانىكەۋە دىت بەسەر مەرۇفدا، بەو جۆرەش مەرۇفە نوستەۋە دەكەۋىتە ژىر كاريگەرى ئەو كەسەى ئامازە و ئىچائەكەى بەسەردا داۋە، واتە دەكەۋىتە ژىر كاريگەرى ئەو كەسەۋە كە ئىيە ناۋمان ناۋە خەۋىنەر، ھەندى جار دەكرىت مەرۇف خۆى بىخەۋىن، ۋەك ھەندى لە سۆفىيەكان و ھەزارە ھىندىكان دەيكەن... زانايان ئەو حالەتە ناۋدەنن (خەواندىنى خودى).

(ژان لرميت) كە يەككەلە مامۇستاكاني كۆلىزى پزىشكى لە پارىس دەئىت: جىاۋازى نىۋان خەۋى سىروشتى و خەۋى موگناتىسى لە پەدايە نەك لە جۆردا، چونكە لە ھەر دوۋىكان دا (ئاگابوون) كەم دەبىتەۋە و ئەو كەردەۋە خۆۋىستەنەش لاۋاز دەبن كە دەبنە خەسلەتى بارى بىدارى. (۲)

رېگە و شىۋازى جۆراۋجۆر ھەيە بۆ خەۋاندىنى مەرۇف... گىرنگىرىن و ساكارترىن رېگەشيان ئەۋەيە كە (جىمس بىرىد) بەكارى دەھىنا، ئەم توپزەرە ئەۋەى دۆزىيەۋە كە ئەگەر مەرۇف سەرنجى زۆرى خائىكى درەشاۋەى دا و، ماۋەيەك ھەزرى چىر كەردەۋە لەسەرى، ئەۋا دەمارەكانى بەنج و سېر دەبن و جۆرىك لە بىئاگايى دىت بەسەردا، لەكۇندا قەشەكانى بەنىئىسرائىل بەم شىۋازە خەۋيان لەخۆيان دەخست، بەھۋى سەرنج دانى زۆرەۋە لەۋ بەردە پىرۋزەى لە زىركانى بەرياندا بوو...^(۲)

ھەندى لەخەۋىنەرە شارمزاكان چاۋەكانيان لەۋ پىناۋەدا بەكار دىنن، ئەۋانەى چاۋىكى پان و بزىيان ھەيە، چاۋ دەبرنە چاۋى ئەۋ كەسەى دەيانەۋىت بىخەۋىنن و

ناماژدی خه‌وتنی به‌سه‌ردا ده‌سه‌پېنن، ټهو هه‌ژاره‌ش به‌ویستی ټه‌وان دهنوټ، ټیدی مل که‌چیان ده‌بیټ و تا راده‌یه‌کی زوړ له ژیرکاریگه‌ری ټاماژه‌کانیان دا ده‌بیټ.

خه‌ونه‌کانی نوستن و خه‌واندن:

کاتې مروؤف به‌شیوه‌یه‌کی سروشتی دهنوټ، له‌و ده‌مه‌دا (نه‌ست) له‌کوټه‌کانی قوتار و به‌ره‌لا ده‌بیټ و به‌و ه‌ویه‌شه‌وه خه‌ونه جوړاو‌جوړه‌کان سه‌ره‌ه‌ټه‌ده‌ن، وه‌ک له‌به‌شی دووه‌می ټهم په‌رتووکه دا پروونمان کردوټه‌وه. له‌خه‌واندنیش دا شتی وه‌ک ټهمه‌ پروو دده‌ات، ههر چه‌نده خه‌ونه‌کانی (خه‌واندن) به‌وه جیا ده‌گرینه‌وه له‌ خه‌ونی نوستنی ټاسایی که‌ ټه‌وی یه‌که‌م له‌ ژیر کاریگه‌ری ټاراسته‌کاریه‌کانی خه‌وینه‌ره‌که‌ دایه‌... ټهمه‌ش یانی خه‌وینه‌ره‌که‌ توانای هه‌یه‌ کابرای خه‌وتوو وا لی بکات، هه‌موو ټهو شتانه‌ بېینیټ که‌ ټهم ټاماژدی پی‌ده‌دات.

دروسته‌ بېژین: ټهو که‌سه‌ی ده‌که‌وټه‌ ژیر کاریگه‌ری خه‌واندنه‌وه له‌یه‌ک کاتدا نووستوه و وټاگاشه. ټهو له‌ به‌ر ټه‌وه‌ی هه‌ست ناکات به‌وه‌ی له‌ ده‌وری دا پروو دده‌ات به‌نوستو ده‌ژمی‌ردری، له‌ لایه‌کی دیکه‌شه‌وه به‌ (بې‌دار) ده‌ژمی‌ردری‌ چوونکه‌ په‌یوه‌ندیه‌کی هه‌یه‌ به‌خه‌وینه‌ره‌که‌یه‌وه و، ده‌توانیټ هه‌موو ټهو شتانه‌ بېینیټ که‌ خه‌وینه‌ره‌که‌ داوای لی ده‌کات، له‌و حاله‌ته‌ش دا ره‌نگه‌ شتی سه‌یر و سه‌مه‌ره‌ و کو‌میدی پروو بدات... به‌تایبه‌ت که‌ ده‌بینی ټهو تو‌ نابی‌نی که‌له‌ به‌رده‌می دا راوه‌ستاویت، به‌لام ټهو شتانه‌ ده‌بینی که‌ شاردراو‌ن و له‌گیرفانت دان یان ټهو بیرو‌کانه‌ هه‌ست پی‌ده‌کات که‌ له‌میشتک دان، ټه‌گه‌ر خه‌وینه‌ره‌که‌ فه‌رمانی پی‌بدات.

خه‌واندن و وټراستگې‌رانی وه‌م:

ټهو تاقی‌کردنه‌وه زانستی‌یانه‌ی له‌سه‌ر خه‌واندن، ټه‌نجام دراو‌ن، که‌شتوونه‌ته‌ دهرمنجایی ټه‌وه‌ی که‌ ټاماژدی خه‌واندن ده‌توانیټ وه‌همه‌کان له‌ لای هه‌ندی که‌س بکاته‌ هه‌قیقه‌ت... ده‌گرینه‌وه جاریکیان کابرایه‌ک ده‌که‌وټه‌ ژیر جوړیکی سوکی خه‌واندنه‌وه، ټنجا خه‌وینه‌ره‌که‌ ده‌سته‌سرپیکی بو‌ تور دده‌ات و وای تی ده‌گه‌یه‌نیټ که‌ سه‌گیکه‌ و

هاشاولی بو دینن (دبرپینی وهرگیږ) ئیدی پیاوه‌که دهسته‌سره‌که‌ی لی بویه سه‌گ و له‌دوای بیدار بونه‌وه‌یشی هه‌روا سه‌یری ده‌کرد... له‌تاقی‌کردنه‌وه‌یه‌کی دیکه‌ش دا ئاماژه‌ درا به‌ پیاوئیک که دوو (قوچ، شاخ) له‌سه‌ر سه‌ری ده‌ره‌اتوو، پیاوه‌که ئهم ئاماژه‌یه‌ی لی بوه‌ راست و برپوای وابوو بووه‌ته (پیاوئیکی دووشاخ دار).⁽⁴⁾

ماموستا (ودورپ) ده‌ئیت: له‌وانه‌یه‌ خه‌وئنه‌ره‌که‌ شوشه‌یه‌ک بۆنی ناخۆش و بۆگه‌ن له‌ لوتی کابرای خه‌وتوو نزیك بکاته‌وه‌ و ئاماژه‌ی بداتن که بۆنی گول و ریحانه‌یه‌... له‌و کاته‌دا خه‌وتوه‌که‌ بۆنه‌ ناخۆشه‌که‌ هه‌لده‌مژیت و زۆریش پئی شادومان ده‌بی و، واده‌زانی هه‌ر به‌راستی بۆنی گول و ریحانه‌ ده‌کات. یاخود ده‌گونجیت خه‌وئنه‌ره‌که‌ ئاماژه‌ی بداتن که یه‌کیک له‌ ئه‌ندامه‌کانی له‌شی دووچارى ئیفلجی بووه‌، ئیدی کابرای خه‌وئنه‌راو وا هه‌ست ئه‌کات هه‌ر به‌راستی ئه‌ندامه‌که‌ی ئیفلج بووه‌ و ئیدی ناشتوانی ئه‌و ئه‌ندامه‌ی له‌شی بجوئینیت.⁽⁵⁾

ئه‌وانه‌ی زۆر شاره‌زان له‌خه‌واندن موگناتیسی دا، به‌سه‌ره‌اتی سه‌یر و سه‌مه‌ره‌یان لایه‌... یه‌ک له‌و به‌سه‌ره‌اتانه‌ ئه‌وه‌یه‌ که ده‌لین شاره‌زایه‌ک له‌ خه‌واندن دا قسه‌له‌گه‌ل پیاوئیکی ساده‌ ده‌کا، ئینجا ئاماژه‌یه‌کی سستی خه‌واندن بداتن و وای تی بگه‌یه‌نیت که ناوی خۆی له‌بیر چوه‌... ئیت کابرای هه‌زار ناوی خۆی له‌بیر ده‌چیته‌وه‌.. دروست وه‌ک ئه‌و مشکه‌ی لی دئ که جیوه‌ قوت ده‌دات، هه‌ر چاوی ده‌سوړینئ به‌لکو ناوی خۆی بیر بکه‌وئته‌وه‌، که‌چی بیریشی ناکه‌وئته‌وه‌.

خه‌واندن و ئازار:

ئاسه‌واری ئاماژه‌ی خه‌واندن ته‌نها له‌وه‌ راست گێرانی دا کورت هه‌لناهیئری، به‌لکو زۆر له‌وه‌ دوورتر ده‌روات... نه‌گه‌ر تۆپیکی ئاسنی سارد بخه‌يته‌ سه‌ر ده‌ستی کابرایه‌ک که ئاماده‌گی خه‌واندن تی‌دابییت و ئنجا ئاماژه‌ی بده‌یتی که تۆپه‌که‌ داغه‌، ده‌بینی ئاسه‌واری سوتان له‌سه‌ر ده‌ستی درده‌که‌وئیت و ئه‌ویش ئازاری سوتاویه‌که‌ی ده‌چیتئ... به‌پێچه‌وانه‌شه‌وه‌ ئه‌گه‌ر پشکویه‌ک له‌سه‌ر ده‌ستی دابنئی، ئاماژه‌ی ئه‌وه‌ی بده‌یتی که یاقوتیکت خستۆته‌ سه‌رده‌ستی، ئه‌وا به‌ده‌ست ده‌یگرییت، بئ‌ئ‌ه‌وه‌ی هه‌ست به‌

گهرمۍ په‌كه‌ی بکات، ته‌نانه‌ت ره‌نگه‌ هه‌ول بدا بېرځيڼی يان له‌باخه‌لی دا بېشاريټه‌وه ،
چونکه‌ وا گومان ده‌بات که هه‌ر به‌راستی به‌رديکي به‌نرخه‌.

ده‌گيړنه‌وه له‌ خوالیځ‌خوښ‌بوو (دکتور مسته‌فا مشرفه‌)ی راگري پېشووی کوليزی
زانستی زانکوی قاهره‌، که هه‌ستاوه به‌ نه‌نجامدانی تافيکردنه‌وه‌په‌ک له‌سه‌ر پياوېک که
له‌ژير کاريگه‌ری خه‌واندنې موگناتيسي دابووه‌، دهرزيه‌کی دريزی کردوه به‌ رانی کابرادا،
دهرزيه‌که‌ چوه‌ خواری و چه‌قيوه به‌ نيسقانی رانی دا بي‌نه‌وه‌ی نازار بجيزی يا خود
بشجوليت‌ه‌وه‌، سه‌يريش له‌وه‌ دا بووه‌ که‌په‌ک دلۆپ خوین له‌ شوینی دهرزيه‌که‌ نه‌هاتوته
ده‌ری... به‌چاوی خوښم ديومه‌ له‌ (به‌غداد و سامه‌را و تکريت) که هه‌ندی سؤفی (لای
نيمه‌ دهرويښه‌کان نه‌و کارانه‌ ده‌کن - وهرگيړ) به‌ خنجير و نيژه و تيغ خويان بريندار
ده‌کن بي‌نه‌وه‌ی نازاريان پي بگات... نه‌وان له‌ و کاته‌دا ده‌کونه‌ ژير جوړيکي تايبه‌تی
خه‌واندنه‌وه‌، نيمه‌ نه‌و جوړدی خه‌واندنمان ناوناوه‌ (خه‌واندنې خودی).

خه‌واندن و نه‌شته‌رگه‌ری:

له‌م سالانه‌ی دوايي دا هه‌ندی له‌خه‌وينه‌ره پېشه‌وهره‌کان داوا له‌ پزېشکه‌کان ده‌کن
له‌بريتی به‌نج، سرگردنی خه‌واندن به‌کار بيڼن له‌ نه‌شته‌رگه‌ريه‌کانيان دا ... به‌لام
پزېشکه‌کان له‌سه‌رمتا دا مليان نه‌ده‌دا به‌م داوايه‌... شياوی باسه‌ زوړيک له‌و پزېشکانه‌ تا
هه‌نوکه‌ش به‌هه‌مان چاوی پېشینه‌کانيان له‌سه‌ده‌په‌ک له‌مه‌وبه‌ردا سه‌یری خه‌واندن
ده‌کن، به‌لکو به‌ جادوو بازيشی تېده‌گن.

له‌(له‌ندن) ماوه‌په‌ک له‌مه‌وبه‌ر، لويه‌کی پيس له‌ سه‌ر سنگی کيژيک که‌ناوی
(جانيس ايستون) بوو دهرهات، کيژه‌که‌ پيوستی به‌کرداريکي نه‌شته‌رگه‌ری به‌ په‌له
بوو، به‌رگه‌ی به‌نج و سرکردنیشی نه‌ده‌گرت.. پزېشکه‌ نه‌شته‌رگه‌ره‌کان سه‌رسام بوون
له‌وه‌ی چی بکه‌ن؟، دواچار ناچار بوون به‌وه‌ی په‌نا به‌رنه‌ به‌ر خه‌واندن بو سرکردنی،
چونکه‌ گه‌ر وایان نه‌کردايه‌، لوه‌که‌ ده‌بوه‌ هو‌ی گيان له‌ده‌ست دانی کيژه‌که‌، بو نه‌وه‌ش
په‌نايان برده به‌ر په‌کيک له‌ خه‌وينه‌ره به‌ناوبانگه‌کان له‌به‌ريتانيا‌دا... خه‌وينه‌ره‌که
هاته‌ سه‌ر کيژه‌که‌ له‌کاتيکدا له‌سه‌ر قه‌ردوي‌له‌ی نه‌شته‌رگه‌ری که‌وتبوو، ده‌ستی کرده

ئىحا پېدانی گوايه لە جىگەيهكى جوانى سەر رۆخى دەريا دا دانىشتو، و هەستيش بە سەرمايهكى كەم دەكات لەسەر سنگى دا، بەلام هەست بەهيج جوړه نازاريك ناكات، كىژەكە دەستى كرده خەون بينين بەگوێرەى ئارەزووى خەوينەرەكە، لەهەمان ئەو كاتەش دا نەشتەرگەرەكە نوکی نەشتەرەكەى خستبوە نيو قولايى لوەكەو... دواى كۆتايى هاتنى نەشتەرگەرەكە كىژەكە لەخەو بیدار بويهو و لەسەر لیوەكانى دا بزيهەك دەبينرا، ئنجا دەستى كرده باسکردنى ئەوێ لەكاتى نەشتەرگەرەكە دا بينيوپهت... كىژەكە گوتى: "بەرەستى خەونىكى خۆش بوو، لەشارىكى سىي دا پياسەم دەكرد لە باشوورى فەرەنسا، لەسەر رۆخى دەريای سىي ... دارخورماكانم دەبينى كەپەليان بەسەر ئاوه شينهكەى دەريا دا شۆر كردبوەو".

هەر چۆن بى، واديارە پزىشكەكان لەو پايەى پيشويان هاتونەتە خوارى كە لەمەر خەواندن هەيان بوو.. لەم رۆژانەى دوايش دا هەوالى ئەوەمان زۆر بەرگوى دەكەوى كە ئاماژە دەدات بە بلأوبونەوێ بەكارهينانى خەواندن لە چارەسەرکردنە پزىشكى و كردهو نەشتەر گەرەكان دا لە هەموو لايەكى جيهانەو... كى دەزانى لەوانەيه (بەنج) رۆژيك لە رۆژان ببیتە هەوالىكى رابردوو.

خەواندن و جادوو:

پيوستە ئەوەمان لەياد نەچى كە خەواندن هەمووى لەسەر يەك شىواز نيه، بەلكو بەشىوازی جوداجودا دەكەونە سەر خەلكى... جوړى توند و تيزى هەيه كە ئيمە لەبەر دا باسمان لەهەندى روالەتتى كرد، هەروەها جوړى سوگيش هەيه كە دەكەويتە سەر مرووف بئەوێ هەستى پى بكات.⁽¹⁾

هەندى خەلكى هەن ئامادەگى باشيان هەيه بۆ وەى لە ژيانى ئاسايىيان دا بچنە ژير كاريگەرى ئاماژەى خەواندنەو... رەنگە يەككيان كە بەكۆلانيكى تاريكدا دەپروات، پيى بليت: لە فلان گۆشەى كۆلانەكەدا جنۆكەيهك خوى مەلاس داوہ بۆت.... ئيدى ئەو برادەرمەمان كە تەماشای ئەو گۆشەيه دەكات شەبەحى جنۆكەكە دەبينى كە راوہستاو و چاوى ئى دافليشاندوہ (دەرپيىنى وەرگيى) ... لەو كاتەدا هەر دوو قاچى بۆ راكردن بە

هەوادا پەها دەكات و دواتر باسی ئەو جنۆكەيە بۆ خەلكی دەكات، لەوانەيە خەلكیش بڕوا بە قسەكانی بكەن، بۆيە هێچ ناسلەمنەووە لەوێ لە هەمان سوچ دا جنۆكە ببینن گەر بەلای دا پەت بن.

هەموو چیرۆكەكانی خێو و دیو و درنج و جنۆكە لەم شیوەیەن (دەرپرینی وەرگیر)، ئەم چیرۆكانە بەهۆی ئەو ئامازەیی خەواندنانەووە لەنیو خەلكی پەشۆکی دا بلاو دەبنەووە، كەلە باس و خواسەكانی شەویان و لە ئەفسانەكانیان دا ئاراستەیی یەكتری دەكەن.

مامۆستا (سینل) بڕوای وایە ئەو جفاتانەیی بۆ (مناجاتی گیانەكان) ساز دەكرێن و لەم رۆژگارە دا خەلكانیكی زۆر بەتامەزرۆییەووە ئامادەیی دەبن هێچ نین جگە لە كۆمەلەی وەهەم یا خود خەونی هێپنۆتیزمی... ئەگەر كۆمەلەی خەلك بەویقار و بێدەنگیەووە لەژووڕیكی هیمن و كەم روناكیدا دابنیشن، ئەوا ئامازەییەك وەردەگرن كە بەلگەيە لەسەر بوونی گیانی مردووێك لەنیو خۆیاندا، زۆربەیی جاریش كۆمەلەی شت دەبینن كە بەخەپالێ خۆیان وا دەزانن راستی ئەو وەهەمانە دەسەلیتی. (۷)

زۆریەنە گومانەكانم بەلای ئەو دایە ، زۆربەیی ئەو دیاردە سەیرانەیی جادوو كە خەلكی لەدیزەمانەووە لەنیو خۆیاندا باسی دەكەن، لەگەڵ ئەوێ دوواین هەمان شتە... ئەو خەلكانەیی كاری جادوو بازەكان دەبینن، زۆربەیی كات لەو خەلكە سادە و ساكارانەن كە زۆر لەبارن بۆ كاریگەریبوون بە ئیجاییەكانی هێپنۆتیزم... كەبڕای جادووگەر هەندێ فرت و فیل دەكات بەجۆری نەینییەكانی خۆی لەوان دەشاریتەووە، دواتر وایان تی دەگەییەنیت كە ئەو كردهوانە دیاردەیی ناسروشتین، ئەوانیش بڕوای پێ دەكەن.

جادووگەرەكانی فیرەهون:

(سەعلەبی) مەربارەیی جادووگەرەكان لەسەردەمی فیرەهون و موسادا دەلیت: باری شەست "هیستر" گوریسیان هینا و بەنیو دۆلكیدا بلاویان كردهووە و خەلكیش لە دوورەووە سەیریان دەكرد، ماری وای تێدابوو ، وەك شاخ و ابوون و دۆلكەیان پڕ كردهوو،

هەندىكىيان سواری هەندىكىتریان ببوون... موسا زۆر ترسا، بەلام خودا فەرمانى پيدا ئازا و بەجەرگ بىت و گۆچانەكەى فېرى بداتە سەريان... لەوكانەدا گالۆكەكەى موسا بوە پەشمارىكى زۆر پەش كە لەسەر چوار پى كورتى بەهيز دەرپۇشت بەرىدا، كلكىكى هەبوو بىدايە لە هەر شتى تىك و پىكى دەشكاند، دوو چاوى هەبوو ئاگرى لى دەرەپەرى، لە هەر دوو كۆنەلوتىهەو ژەهرى دەرەدا، لەسەر پىشتى موو هەبوو وەك پم وابوو، لەدەمىهەو فېشكە و لوشكە دەهاتە دەر، پەشمارەكەى موسا ئاوپرى داپەو بەلای مارەكانى جادووبازەكاندا، يەك لەدواى يەك هەلى لوشين، تاكو زۆر و كەمیان لەدۆلەكەدا نەما، خەلكى كە ئەوهميان بىنى زۆر ترسان و رايان كرد و لەكاتى هەروشه و قەرەبالغىيەكەياندا هەندىكىيان هەندىكىتریان كرد بە ژىر پىو تا ئەو بوو بىست و پىنج هەزار كەسيان لەو پۇژەدا مردن، فېرەون بەترس و لەرزەو لەگەل خەلكەكەدا راي كرد، ئنجا موسا گەراپەو ناو قەومەكەى و گۆچانەكەش هېشتەر هەر مابوو، شوپىنى موسا كەوتبوو وەك چۆن سەگىكى بەئولفەت شوپىنى خاوەنەكەى دەكەوئت، خەلكى سەريان دەكرد و سەرسام ببوون زۆرىش دەترسان ...^(۸)

خەواندن و تاوان:

ئەو كەسەى دەچىتە ژىر كاريگەرى ئامازەى خەواندەو، هەندى جبار مل كەچى خواست و ويستى خەوينەرەكەيەتى و گوپرايەئىەكى كوپرانەى دەكات ... لەم ماوەيەى دوايى دا ئەم مەسەلەيە گرتىكى ياسايى بەرپا كرد لە نىو ياساناسەكان دا... گرتەكەش ئەمەيە: رەنگە خەوينەرەكە ئەو كەسە بۆ تاوانكارى پال پىو بىنى، كە دەكەوئتە ژىر كاريگەرى ئامازەكانىهەو... جا ئايا بەرپرسىارىتى ياسايى ئەو حالەتە چۆنە؟!

گەر توانيت كەسەك بەخەوينيت و شمشيرىكى گالتىنەى لەكارتۆن دروست كراوت داپە دەستى ، پاشان ئامازەت پيدا كە ئەو شمشيرىكى يەمەنيە، ئەركى كابراش ئەوہيە بەو شمشيرەو هېرش بكاتە سەر خەلكى و قەتل و عاميان بكا (دەرپىنى وەرگىي)، دەرگۆنجىت كابرا گوپرايەلى فەرمانەكەت بىت و شمشيرە كارتۆنيەكەيەو هېرش بكاتە

سەر خەلکی، وەك چۆن (دۆن كیشۆت) هێرشی كردە سەر ئاشە هەواپیهكان، گرافتەكە تا هەنوکه ساددیه و لە پێكەنین و كۆمیدیاخ خانی نیه. بەلام كاتێ گرافتەكە راستەقینه دەبێت كە شمشیریکی برێندی ئاسنین بەدهیته دەستی و، فەرمانی پێ بگهیت بەراستی خەلکی بكۆژیت... لەو كاتەدا ئایا كێ بەرپرسیاری ئەو كارە دەبێت كە ئەو دەيكات؟!

من ئەو قسەیه بەشیودی ئەندێشەیی یاخود گریمان ناكەم چونكە لەراستی دا، كۆمەڵی ڕووداو ڕویمان داوه كە كەسێك كێراریکی پێچەوانە یاسای كردوه :لەژێر كاریگەری ئەو ئامازە تەنۆمییهی كە بەسەری دا سەپێنراوه... یەك لەو ڕووداوانەش، ڕوداویك بوو ، لە (دانمارك) سالی (١٩٥١) ڕووی دا و دەنگۆیهکی گەورەدیشی هەبوو.

پوختهكەیشی ئاودها بوو: یەكێك لە خەوینەرەكان ،توانی كەسێك پال پێوه بنیت بۆ تالان و برۆ و كوشت و كوشتار، بەو هۆیهشەوه سامانیکی زۆری دەست كەوت.. خەوینەرەكەش گەنجیكی بێگوناھو خاوەن باوردیكی قوڵ بوو، خەوینەرەكەش لەم لایەنەوه بەسەری دا زال ببوو، ئامازە ی پێ دابوو كە دەروازەكانی بەهەشت كراوەن لەبەر دەستی دا، و پێویستە بانكەكان تالان بكات بۆ خزمەتكرنی نیشتمانەكە و فریشتەیهکی تایبەتیش هەیه كە لەكاتی دزیهكە دا دەپاریزێت و بەرپرسیارە لێ... خەوینەرەكە پێی دەگوت: مادەم تۆ دەچیت بۆ بەهەشت ، كەواتە سوودی ئەم شتە دنیاویانە چییە؟ رۆژێکیان ئەم گەنجە دەچێتەسەر ئەمینداری سندوقێك و بەزۆری دەمانچە هەرهەشی لێدەكات، چەندی پارە لە سندوقەكە دا هەیه دەری بێنیت و بیداتی، بەلام كاتێك بیی ئەمیندارەكە مل نادات، گەنجەكە دەمانچەیهکی پێوه نا و كوشتی... ئنجا هاتە سەر شەقامەكە و بدووبەری هیمن: یەوه دەرووی بەرێ دا، وەك ئەودی گوناھێکی گەورە نەكردبێ... چونكە ئەو دنیا بوو لەوهی فریشتەكە دەپاریزێت، ئی خۆ ئەم هیچی نەكردوو، ئەوه نەبێت ئەرگی سەرشارنی خۆی لەپێناوی خودا و نیشتمان دا راپەراندوه.

ئەدگارەكانی ئەم ڕووداوه ڕوون و ئاشكرا بوون، بەرپرسیاریتی یاسایشی ئاشكرا بوو، دادگایەکی دانیمارکی سەیری دۆسیهكە ی كرد، لەدوای لێكۆڵینهوهیهکی دور و درێژ

كەھەندى لە زانا دەروونناسەكانىش بەشدارى بېوون، لاى دادگا سەلېنرا، گەنجەكە بىگوناھە و تاوانبارى راستەقىنە خەۋىنەرەكەيە. بۆيە فەرمانى كارى قورسى ھەتاهەتايان بەسەر دا دا... دەلى ئەو پرسیارەى كە بە مېشك دادیت ئەمەيە: ئايا ھەموو تاوانەكانى خەواندن بەم جۆرە پوونن، وە ئايا ھەموو دادگاكان لەجیھاندا دان دەنن بە بوونى شتېك دا كەناوى (خەواندن) و لەژېر پوناكى خەواندنیش دا بېرپارەكانیان دەردەكەن؟

ئەم پرسیارە دەرگای ئەندېشەمان لى دەخاتە سەرېشت، ئەبى چەند كەس لە رابردوو دا تۆمەتبار كرابن بەتاوان، و تا ئىستەش ھەر تاوانبار دەكرېن، لەكاتىكدا ئەوان لە ژېر كاریگەرى خەواندن دا ئەو تاوانانەیان ئەنجام داو، لەھەمان كاتدا، خەۋىنەرەكانیان ئازادن و چىژى خۆشەكانى دنيا دەكەن. خەرىكە ھەموو ياسا ناسان ئىستاكە پىك بكەون لەسەر ئەوئەوئەو كەسەى كە دەكەۋىتە ژېر كاریگەرى خەواندنەو لە تاوانكارىەكانى بەرپرسیار نىە، چونكە خەواندن بە ھۆكارىكى ناچار كردن و تۆبىزى دەژمىردرى، دروست وەك ئەو وایە مادەيەكى بىھۆشكەر بدرېتە كەسېك، بۆ خاترى ئەوئەو پىرۆزىەكى پېشېل بكرى ياخود بەرەو تاوانىك پالى پىۋە بنرى.

من دەمەۋىت ئەم رايە بچەمە بەردەمى ياساناسانى لاى خۆمان، تاكو قسەى خۆيانى تیدا بكەن.

گرفتېكى تر:

لە خەواندن دا گرفتېكى دىكە ھەيە، كە گرنگىيەكى دەروونى ھەيە پتر لەوئەو گرنگى ياساى ھەبى، گرفتهكەش ئەمەيە: ئايا مەرۇف لەكاتى خەواندن دا ھەموو فەرمانىك جىبەجى دەكات، ياخود سنوورېك ھەيە و، مەرۇف كە گەشتە ئەو سنوورە، ئىدى رادەۋەستىت لە جىبەجى كردنى فەرمان و ئاماژەكانى خەۋىنەرەكەى؟! (دەربېرىنى وەرگېپ)

مامۇستا (لويس) بەم جۆرە ۋەلامى ئەو پىرسىيارە دەداتەۋە و دەلىت: دەتوانم ئەو كەسانەى دەكەنە ژېر كاريگەرى خەۋاندنەۋە بىكەمە ئامىر بەدەستى خۆمەۋە و چۆنم بويىت بيان جولىنم.^(۹)

ۋەل ئەم رايە بەتەۋاۋى پەسەند نەكرا لە لاينەن ھەموو توۋزەرانەۋە... بەراى زۇرىك لە توۋزەران، كەسى خەۋتوو لەسنوورىكى ديارىكراۋ دا نەبى ، ئىدى ئەو ئامازانە جىبەجى ناكات كە بەسەرى دا دەدرىن، ھەر كاري پىچەۋانەى وىژدانى كەسە خەۋتوۋەكە ياخود پىچەۋانەى وىستى وشياري بىت ،ئەۋا جىبەجى ناكات ھەرچەندە خەۋىنەرەگە ھەۋل بدات كارەكەى پى بكات... ئەۋەش يانى: تۆ ناتوانىت پال بەكەسە خەۋتوۋەكەۋە بنىيت بۆ كردنى كاريك، مەگەر ئەو كارە گونجاۋ بىت لەگەل ئەو بەھايانەدا كە خەۋتوۋەكە باۋەرى پى ھەبۋە بەر لەۋەى بىكەۋىتە ژېر كردارى خەۋاندنەۋە.

بۆ نمونە، ئەو گەنجە دانىماركيە ۋەربگرە كە كردارى كوشتن و تالانى ئەنجامدا لەكاتى خەۋاندنى دا... ۋەك دەگوترا گەنجىكى سادەى دلسۆز و نەزان بوو.. ئەو گەنجە و ھاوشۆۋەكانى وان، لەژيانى ئاسايان دا سل ناكەنەۋە لەۋەى دزىوتىرىنى كىردەۋە ئەنجام بدەن، ئەگەر پىيان گوترا ئەو كىردەۋەى جىھادە لەپىناۋى خوا دا، يان خەباتە لەپىناۋى نىشتان دا... كەۋاتە خەۋاندن ھىچ كاريگەرىكى وايان لەسەر دانانى ، تەنھا لەۋ رۋەۋە نەبى كە ئەو ئارەزوۋەيان تىدا گەۋرە دەكات و گەرم و گۈرپى پى دەبەخشى.

چەند سالىك لەمەۋبەر لەمىسر دا رۋوداۋىك رۋويدا، پوختەكەيش ئەۋە بوو: پزىشكىك پەردەى كچىنى كچىكى لادابوو كە لاي خۇى ۋەك خزمەتگوزار كارى دەكرد، دواى ئەۋەى كردارى خەۋاندنى موگناتىسى بۆ ئەنجام دابوو... يەكك لەدادگاكانى مىسر، سەيرى ئەو دۇسيەيان كىرد و سزاي سەختيان بەسەر پزىشكەكەدا سەپاند... كاتىك لە رۋوى ساىكۆلۇزىيەۋە لەۋ كىشەيە دەكۆلىنەۋە، دەتوانىن واى دابىيىن كە پزىشكەكە نەپسەتۋانى كىزەكە ھەلخەلەتتىن ،ئەگەر لەكاتى خەۋاندنەكەى دا ھەستىيارترىن زى ئىۋدلى كىزەكەى نەدايە، ۋەك ئەۋەى پىي گوتبى تۆ ھاۋسەرى سنى و ھاۋسەرگىرىش كاريكە خودا و پىغەمبەر پى قايلىن. ئىنجا دوۋرىش نىە كچەكە

ئهم ئاماژه‌ی پێ خوڤ بێت و، ئیتر ئه‌و فهرمانه‌ جی‌به‌جی بکات که خه‌وینه‌ره‌که‌ی پێ ده‌کات.

جاریکیان له‌کاتی خه‌واندن دا، پرسپاری ئه‌وه‌ له‌ژنیک کرا که ئایا ته‌مه‌نی چه‌نده‌، ژنه‌که‌ش خۆی لادده‌دا له‌ وه‌لامدانه‌وه‌. کاتیکیش ئاماژه‌ی ئه‌وه‌ی پێ درا که پێویسته‌ ته‌مه‌نی ئاشکرا بکات، بۆ وه‌ی پاساپۆرتی ده‌ست بکه‌وێ، وه‌لامیکێ راسته‌وخۆی نه‌دایه‌وه‌... لیکدانه‌وه‌ی ئه‌و رووداوه‌ش ئه‌وه‌یه‌ که ئه‌و ژنه‌ له‌بێداری دا حه‌ز ناکات ته‌مه‌نی خۆی ئاشکرا بکات، که‌واته‌ ئه‌و ئاماژه‌ ته‌نویحیه‌ش هیج کاریکی تی ناکات، ئه‌گه‌ر په‌ساپۆرتی سه‌ر مه‌ریخی‌شی له‌گه‌لدا بێت.

تاقی‌کردنه‌وه‌یه‌کی خه‌واندن له‌سه‌ر ژنیک‌تری جی‌به‌جی کرا، ئه‌و ژنه‌ سه‌ه‌گیکی بچکۆلانه‌ی هه‌بوو زۆری خوڤ ده‌ویست، له‌کاتی خه‌واندنه‌که‌ی دا ئاماژه‌ی ئه‌وه‌ی درایه‌ که سه‌ه‌ه‌که‌ی تووشی تاعون بووه‌ و چاودێری ته‌ندروستی گشتیش وا ده‌خوایێ سه‌ه‌ه‌که‌ بکوژێ... دواتر قه‌له‌میکیان دایه‌ ده‌ستی ژنه‌که‌ گوايه‌ چه‌قۆیه‌، هه‌روه‌ها جانتایه‌کی بچوکیشیان دایه‌ ده‌ستی گوايه‌ ئه‌و سه‌ه‌ه‌یه‌ که ده‌بێت بکوژرێت، ژنه‌که‌ باوه‌ری به‌هه‌موو ئه‌و ئاماژانه‌ کرد، به‌لام به‌ته‌واوی خرۆشا کاتیکی خه‌وینه‌ره‌که‌ داوای لیک‌کرد سه‌ه‌ه‌که‌ (واته‌ جانتا بچوکه‌که‌ - وه‌رگێ) به‌چه‌قۆکه‌ی ده‌ستی (واته‌ به‌قه‌له‌مه‌که‌ی - وه‌رگێ) بکوژێت، به‌لکو قهراندی به‌پرویی خه‌وینه‌ره‌که‌دا و گوتی: برۆ هه‌ی ناله‌بار "ده‌برینی وه‌رگێ" ... نایکوژم... نایکوژم... ئنجا ده‌ستی کرد به‌گریان و فرمیسک له‌ چاوه‌کانی دابارین، له‌وکاته‌دا خه‌وینه‌ره‌که‌ هه‌ولێکی زۆری دا تا‌کوو بتوانی بیگه‌رپێنێته‌وه‌ سه‌رباری دامه‌زراوی خۆی.^(۱۰)

خه‌واندن و قه‌ناعه‌ت پیکردن:

وه‌ک گوتمان خه‌واندن پله‌ی جوداجودای هه‌یه‌، پله‌ی توند و پله‌ی سوکی هه‌یه‌، لیکۆلینه‌وه‌ ده‌روونی و یاساییه‌کان گرنگی به‌پله‌ تونده‌که‌ی دده‌ن، به‌لام نابێ ئه‌وه‌مان له‌ بیر بچێت که خه‌واندنی سوکی‌ش پدنگه‌ شوینه‌وارێکی زۆر له‌ژیانی ده‌روونی و

كۆمەلەيەتی دا دابنیت، ئەمەش بەروونی كاتێ دەردەكەوێ كە يەكێكمەن هەول دەدات قەناعەت بەكەسێك بكات.

بێگومان هێزی قەناعەت پێكردن لەمرۆف دا پشت بەفاكتەری جۆراوجۆر دەبەستێ، وەل هۆكاریتر هەیه كە زۆربەي خەلك پێی ئاشنا نین، هەر چەندە گرنگیشە لە قەناعەت پێكردن دا، ئەویش بریتیە لە توانای خەواندن و ئیجا... خاوەنی ئەو توانایە، تواناكەي بەكار دەهێنێت لە مامەلەكردنی دا لەگەل خەلكی دا، تارادەیهكی زۆریش كار لە سەرکەوتنی دەكات، ئەمە لەكاتێكدا خۆی هەستی پێ ناكات، یان پەي بە گرنگییەكەي نابات لەژایانی دا.. ئەم توانایە بەشێكە لەوێ خەلكی دەیدەنە پال شانس (بەخت) و بەختیش لێی بێبەریە.

رەنگە كەسێك لەوانەي ئەو توانا تەنویمی یەیان هەیه بێتە لات و سەرنجە تیزەكان و ئامازە بەهێزەكانی چڕ بكاتەو بەسەرت دا. ئەو وەك خۆی دەلێت دەیهوێت بەبەلگەي لۆژیكي قەناعەت پێ بكات، وەل ئەو لەراستی دا كرداری سوکی خەواندن بۆ ئەنجام دەدا بەجۆرێ تۆ نازانیت، ئامازەي ئەو ئەندێشە و بیرۆكانەت دەدات كە دەیهوێ، جار لە دواي جار رۆیان دەكات بەسەرت دا، تاكو دواجار مل كەچت دەكات بۆ ویست و ئارموزەكانی خۆی و، تۆش ناتوانیت لێی دەرباز بیت.

هەروەها كەسێكي دیکە دێتە لات ئەو كەسانەي توانای خەواندنیان نیە، یاخود ئەو توانایە تیای دا لاوازه، دەبینی لەبەرانبەری ئەمیاندا ئازادیت و دەتوانیت پێی بلێیت (نەخیر) و ئاسودەشی، تەنانەت لەوانەیه بتوانیت كاریگەری خەواندەكە بەسەری دا بێچەوانە بكەیتەو و تۆ ببیتە خەوینەری وی.

ئەو كەسەي توانای خەواندنی تیدا لاوازه لە قەناعەت پێكردنی بەرانبەرەكەي زیاتر پشت بە بەلگەي لۆژیكي دەبەستی وەك لەهێزی ئامازەدان، چونكە وا گومان دەبات كە مرۆف ئازەلێكي ژیرە، بەلام زۆر جار ئەو گومانەي بەرەو شكستی دەبات لەژایاندا.

ئەو كەسانەي سەرەڕۆیی سێكس زۆر دەكەن و، تیاشیدا سەرکەوتوو دەبن وا ناسراون كە ئەوئەندە جوان نین تاكو جوانیەكەیان كارسازییان بۆ بكات، بەلكو لە بریتی جوانی شتیكي تریان هەیه، كە بریتیە لە هێزی ئامازەدان.. ئەو جۆرە پیاوانە بەقسەي

ههنگوینی و چاوتیژی خوځیان دهتوانن ژنهکه رابیئن... ژنهش له بهردهستی دا شل دهبیټ بڼه وهی ههست بکات پیاوهکه بهشیوازی موگناتیس دیخه وینیت.

له وانه یه زیاده پړه وی نه کهم نه گهر بلیم: هه موو ژیان کومه لایه تی بریتی یه له تۆرپک له یه کتر خه واندنی ئالوگۆر پیکراو، خه لکی هه ندیکیان هه ندیکی تریان دهخه وینن یاخود (ثیحا) به یه کتری ده دهن، بڼه وهی ههست بکهن .. زور جار مروف کارئ دهکات که ئاماژه ی کردنی نه و کاره ی پیدراوه، که چی بوغراشه به نه قلی خو یه وه، وا گومان ده بات که له پړوی قه ناعه تی خو یه وه کاره که نه نجام ده دات.

هه رچون بڼ، به پړواله ت خه لکی جیاوازن له پله ی کاریگه ربوونیان دا به ئاماژه ی خه واندن، هه ندیکیان تا پاده ی کردنی دزیوترین تاوان ده که ویته ژیر نه و کاریگه ریه وه، وه ل هه ندیکی دیکه له سنورپکی دیاریکراودا ده چنه ژیر کاریگه ریه که وه... ده کریت بلین: تا چه نده تاك خاوه نی ویستی به هیژ و بیرکردنه وهی پیگه یشتوو بیټ، نه وه نده سهخته خه وینه ریک مل که چی بکات بو ویستی خو ی، ته نانه ت له وانه یه له نیو خه لکی دا که سی وا هه بیټ که هه رگیز نه خه ویندرئ.

خه واندنی کومه لایه تی:

به ر له وهی کو تای به م به شه بڼین، هه قه نه وه به یادی خو مان بڼینه وه که خه واندن ته نها له نیوان دوو که س دا کورت هه ئناهیئرئ که یه کیکیان نه وی دیکه یان بخه وینیت. به لکو له وانه یه له چوار چی وه یه کی کومه لایه تی به رفراواندا بیټ، نه م جوړه ی خه واندنه که ئیم له به شیکی رابردوو دا ناومان نا (خه واندنی کومه لایه تی).

نه م جوړه ی خه واندن ئاسایی له و خو پیشان دان و قه ره بالغانه دا توند و سهخت ده بیټ که خه لکی کو ده بنه وه بو هوتاف و هاوارکردن. لیرده دا ده بڼین نه و که سانه ی به شداری قه ره بالغانی یه که ده کهن، ههست نا کهن به وهی چی ده کهن، چونکه بیروک یه کی دیاریکراویان به سه ر دا زال ده بیټ و ، نه مهش وایان لیده کات ئاگایی خو یان له ده ست بدهن، ته نها له یه ک پوه وه نه بیټ، نه ویش نه و لایه نه یه که هوتاف و هاواره کان پو ده کرینه ناوی یه وه... بویه ده بڼین کومه ل کی کار ی قیزه وهن ده کهن، وده ئه شکه نه جده ان و

سەربرپن و لەش تێكدان، بێ‌وهی دەرک بکەن بەگەتھۆیی ئەو کارە دەیکەن... دەگرت ئەو بارەدا ئەو خەلکانە بچوینن بەو گەنجه دانیمارکیە کە دزی دەکرد و خەلکی ددکۆشت و بپرواشی وابوو کە دەرگاکی بەهەشت لەبەردەمیدا کراوەن.

کەسێک هەوالتی ئەو کردووە تۆقینەر و قەسایخانانە ببیستێ کە جەماوەر پێی هەڵدەستن لەساتەوختەکانی خەواندنی کۆمەلایەتی دا، پەنگە بپروا نەکات بەهۆی پادەیی ئەو ترسناکیە لە کردووەکەیاندا هەیە، ئەوانەش بەقەسایخانەکان هەڵدەستن، دواى ئەوێ ئاسەواری خەواندەکیان لەسەر نامینێ، بپروا ناکەن ئەوێ دەدریتە پالیاپان راست بیت... بۆیە هەر سەر بائەدەن و ئەپرسن: تۆ بۆی ئەوان بووین ئەو کردووەی تۆقینەرانیان ئەنجام دابێ؟!

خەواندنی کۆمەلایەتی، کاریگەریەکی گەورە هەیە لە ئیقلیج کردنی بیرکردنەوەدا، چونکە ئەو کەسە دەکەوێتە ژێرکاریگەری ئەو خەواندەو، ناتوانێ بیر بکاتەو، ئەو سنوورەدا نەبێ کە نامۆزەکانی خەواندنی گشتی بۆی دەکێشن، بۆیە ناتوانیت هەقیەتی لەتەک دا بکەیت، هەر چەندە بەلگەکانت پوون بن لەگەڵی دا، چوارچێوەی ئاوەزی وی، بەجۆرێ کلۆم دراوێ کە هیچ بەلگەیهکی لێو ناچیتە ژووری، ئیدی بەلگەکە هەرچی بیت.

ئەو لەمیانەى ئەو چوارچێوەیەو لەمەسەلەکان دەروانیت، تەنانەت لەوانەیه وەکو گا بخروشت کاتێ هەول ددەیت لەدەرەوێ ئەو چوارچێوەیەو شتیکی (نوی بختەیتە بەردەم - دەربرپنی وەرگێی).

رۆژیکیان لە (کاظمیە) لەگەڵ گەنجیکدا ددوام، لەبارەى مەترسی و دزیو ئەو نەریتهى ناویان ناو (التطير) ^(١١)،

کە هەندێ کەس سەری خۆیان بەنیزە بریندار دەکەن، خۆیان ئاوقەى مردن دەکەن، گەنجهکە گۆی بۆ گرتە تا ئەو پادیدی وام زانی بپروای بەبۆچونەکانم کردووە. دواتر لەرۆژیکى (عاشورا)دا هەمان گەنجم بینیهو، لەمەراسیمیکی (تەطیر)دا، هەر ئەوێ دەى لە دوورەوێ منى بینى هەستم کرد غەزەب پەریە چاودەکانی، لەو کاتەدا ئەو گەنجه لە ژێر کاریگەری خەواندنی کۆمەلایەتی دا بوو، دیمەنەکانی خوین و (گێژو

ھۆر) ئەوانەى دەگريان بەسەر دل و دەروونى دا زال ببوون و، ئيتەر ھيچ لەم دنيايەى نەدەگەشت ئەوەندە نەبى پشگىرى (تەطير) بکات و بەرەو ئەو مەراسيمە بېروات... سەربارى ئەوھش من پيويستم بەوہ نيه کە بلیم کاتى گەنجەکەم دیتەوہ قاجەکانى بەھەوادا پەھا کرد بۆ پاکردن لەترسى ئەوہى نەکا گەنجەکە بگاتە سەرم و (يەخە)م بگرئ و سەرم بېرئ و تەرمەکەم بشيويئ... ئايا چەن کەس بەبىتاوان بەوشيوہيە بوونە قوربانى.

دروستە بيزين لەھەر جيگەيەك مرقف ھەبى، خەواندىنى كۆمەلايەتى بوونى ھەيە، ھەر مرقفیکيش بگرى ، کەم و زۆر دەکەويئە ژيەر کاريگەرى ئەو جۆرەى خەواندەوہ... وەلى دەتوانين لەمەرپ خەواندىنى كۆمەلايەتیش ھەمان ئەو رايە دەربرين کەلە بەرانبەر خەواندىنى (تاگەکەس) دا دەرمان بېرى، ئەويش ئەو رايە کە گوتمان : تا چەندە خەلگى روشنير بن و، ئاوەزيان کراوہ بيئت، کاريگەرى خەواندن لەسەريان لاوازتر دەبيئت و مەترسيەکانيش کەمتر دەبن.

په‌راویزه‌کانی به‌شی یانزده‌یه‌م:

- ۱- بنواړه: المقتطف، رسائل الارواح، ل ۲۹.
- ۲- بنواړه: بول جاکو، التنويم المغناطيسي، ل ۵.
- ۳- بنواړه: سینل، الحاسة السادسة، ل ۵۸.
- ۴- بنواړه: Humphry, story of man's mind, p 269
- ۵- بنواړه: Wood Worth, study of Mentalcife
- ۶- بنواړه: سینل، الحاسة السادسة، ل ۸۸ - ۹۲.
- ۷- بنواړه: ه.س، ل ۷۷.
- ۸- بنواړه: الثعلبي، قصص الانبياء، ل ۱۰۶.
- ۹- بنواړه: ولیم سرجیوس، التنويم المغناطيسي، ج ۱ ل ۱۴۹.
- ۱۰- بنواړه: ه.س، ج ۱، ل ۱۵۲.
- ۱۱- التگير / بریتیه له‌وړی‌وړه‌سنه‌ی شیعه‌کان له‌عاشورا‌دا بو‌ یادکردنه‌وه‌ی جینۆسایده‌که‌ی دژ به (حسه‌ین) ساز‌ی ده‌که‌ن و هه‌ندی‌ک پ‌واله‌تی وه‌ک به‌زن‌جیر له‌خودان و زهرگ وه‌شان‌دنی‌شی تیدا په‌پیره‌و ده‌که‌ن - وهرگی‌ر -

بەشى شار دەيە:

بەيەتیی خەۋنەكان

لەوێ رابورد، باسما لەخەون کرد، لەپروێ پەيوەندی بەخەواندن و هەوالدان لە پرووداوەکانی دا هاتوو. هەنوکه دەمانەوێت لە پرویەکی دیکەوێ باس لەخەون بکەین، ئەو پروەش بریتییه لە پەيوەندی خەون بەبەرەمە زانستی و هونەرەکانەو... هەندیک لە هونەرەمەندە داھینەرەکان و ئەوانەى دۆزینەرەیان کردو، ئەوەیان لێدەگیرنەرەو کە لەکاتی خەودا یاخود لەکاتی شیۆخەودا (وەک سەرەسیمی) گەشتونەرە داھینانەرە قەشەنگەکانیان.

هەندى نمونەى واقعی:

پەرتوکه زانستیەکان لەم پروەوێ چیرۆک و بەسەرەواتی زۆرمان بۆ دەگیرنەرەو، ئیمە بەتموونەر چیرۆکی دۆزینەرەو (ئەنسۆلین) باس دەرمانەر، واتەر ئەو دەرمانەر (نەخۆشینى شەرەر) ی پێ چارەسەر دەرکێت. ئەم نەخۆشینەر یەکیک بوو لەو نەخۆشینەر ترساناکانەر کە لە پزیشکەکان یاخو بوو، و چارەیان پێ نەدەرکرا، تا ئەو کاتەر توێژەرپکی (کەنەر) بەناوی (فردریک گرانت) توانی مادەر (ئەنسۆلین) بدۆزیتەر، بەو هۆیەرەو (گرانت) سالی (۱۹۲۲) خەرلاتی (نۆبلی) وەرگرت.

گرانت باسی ئەوەمان بۆ دەرکات کە چۆن مادەر (ئەنسۆلین) ی دۆزیرەر، دەرکێت: شەوێکیان کۆوتاریکە ئامادەر دەرکەر لەسەر نەخۆشینى شەرەر ئنجا دواى ئەوێ ماندوو دەرکێت خەوێچکەر بەسەرێ دا زال دەرکێت و دەرکێت، کاتر میڤ دوی ئەو شەرەر لەخەر و پادەبێ و گۆپەرکەر هەلدەرکات و سێ دەرستەر وازەر لە تیانوسەرکەر دا تۆمار دەرکات، ئنجا دەرکێتەر، دواتر ئەو سێ دەرستەر وازەر بوونەر کلیلی دۆزینەرەو ئەو دەرمانەر کەر گیانی ملیۆنەرەو لەمردن پزگار کردووە!

شتىكى ئاۋھاش لەو پياۋە دەگېرنەۋە كە (مەكىنەى درومان)ى دۆزىيەۋە، ئەۋ پياۋە دىزايىنى ھەموو بەشەكانى مەكىنەكەى كردبوو، تەنھا ئەۋەندە مابوو شىۋەى دەرزيەكى گونجاۋى بۇ بسازىنى... ماۋەيەكى زۆر ھەر سەرسام بوۋنەى، دەرزانى چى بىكات، دواى ئەۋەى ناۋمىدى بالى بەسەر دادەكېشىت، جارېكيان دەنۋىت، لەخەۋنى دا ۋادەزانىت كەۋتۋتە نىۋ كۆمەلىك لە (زىجى)يە سەرەتايىيەكان و دەۋريان داۋە و دەيانەۋىت بىكوژن... كاتى رەمەكانيانى ئاراستە دەكەن و لىي نزيك دەكەۋنەۋە سەرنج ئەدا ھەموو رەمەكان كۈنىك لە نزيكى نوگەكەياندا ھەيە... بەترسەۋە لەخەۋ رادەچەنىت، بەلام دەست بەجى ھەست دەكات ئەۋەى بەدۋايدا ۋىل بوو دۆزىۋىيەتيەۋە، بۆيە لەسەر شىۋەى رەمى زىجىيەكان دەستى كرده دروستكردى دەرزيەكانى.

ھەرۋەھا دەلىن: (دىكارت) كاتى لە نىۋ نوۋىنى خەۋنى بەيانى دا بوو، گەشتە دۆزىنەۋە مەزنەكەى، ھەمان شتىش دەربارەى (ھەرى بوانكارىيە)ى زاناي بىرگارىزانى بەناۋبانگ دەگۈترى، گۈايە لەخەۋن دا يەككىك لەھەرە مەسەلە ماتماتىكيە گرنگەكانى شىكار و ھەل كرده.^(۱)

(ھەرى فابىر) باسى ھەندىك لەخەۋنەكانىمان بۇ دەكات و دەلىت: پرىشكىكى بىرىكەدار لەمىشكى دا دەدرەۋشىتەۋە لەسەر نوۋىنەكە باز دەدات و گۈلۋەكەى ھەلدەكات و شىكارەكە دەنوسىت لە ترسى ئەۋەى نەبادا لەبىرى بچىتەۋە، ئەۋ پرىشكە ۋەك رۋناكى چەخماخە لە ناكاۋ بزر دەبى، ۋەك چۆن لەناكاۋ دا دەرەكەۋى.^(۲)

لەگەل ھۈنەردۆستان دا:

مەسەلەكە تەنھا لەئاستى زانا و داھىنەراندە كورت ھەئنايەت، بەلكو پەل دەھاۋى بۇ نىۋ ھۈنەر دۆستانىش... سەبارەت بە مۇسىقاژەنى بەناۋبانگ (ئارسەرسىمۇن سۇلفيان) دەلىن، گۇرانيە بەناۋبانگەكەى كەناۋى (ژىي ۋىبو) بوو، لەخەۋندا دانائە، كاتى لەخەۋ راپچەنىۋە، كۆپلە يەكەمىنەكانى لە ياد ماۋە تۆمارى كردون، ۋەلى پاشماۋەى سترانەكە بۇ ھەتا ھەتايە ۋىبوون.

خاوەنی پەرتووکی (الاغانی) باسی ھۆزانفانیکی سەردەمی نەفامیمان بۆ دەکات کەناوی (عبید کوری ئەبرەص) بوو، کە لە گەڵ خوشکەکی دا پەزی لەوە پێداوە... پیاویکی ھۆزی (بنی مالک) دەچێ بەگزی دا و، پێگەنادات بچیتە سەر ئاوەکە و نەجا سوکایەتیشی پێ دەکات و بە (کردەوی بەد - وەرگێڕ) لەگەڵ خوشکەکی دا تۆمەتباری دەکات.. ئیدی (عبید) لەگەڵ خوشکەکی دا دینەبەر سیبەری گۆمەلێک نەمام، زۆر (تورەو بێتاقەت) دەبێت و خەوی لێدەکەوێت، لەخەونی دا دەبینێ کابرایەك (سەنگە ھۆنراوە) یەکی بۆ دینیت و دەیخاتە ناو دەمیەو، کە لەخەو ھەڵدەستێ ھۆنراوەیەکی توندی پیا ھەڵدان پێک دەخات، ئەمە لە کاتێکدا پێشتر ھەرگیز ھۆزانی نەگوتووە.^(۲)

ئامادەکاری دەروونی:

ئاشکرایە ھەندێ لەبیرمەندان تەنھا بەو سودە کۆمەسایان نایەت کە بەرێکەوت لە پێگەی خەونەو دەستیان دەکەوێ، بەلکو بەرلە وە بون پەنا دەبەنە بەر ئامادەکردنی ھەریان، لە ڕووی دەرونیەو، تاکو ئەو سودە وەرگرن کە لەخەون چاوەڕوان دەکری... لەم ڕووە فەیلەسوفی عەرەبی (ابن سینا) لێی دەگێرێوە کە ھەرکات مەسەلەییەکی فەلسەفی لێ یاخی ببوایە، دەستنویژی دەگرت و نوێژیکی دەکرد و پاشان دەخەوت، بەوجۆرە وەلامی ئەو مەسەلەییە لەخەوندا وەر دەگرت.

ئێمە ناتوانین نکولی لەکاریگەری دەست نوێژ و نوێژ بکەین لەم ڕووە، چونکە ئەو دوو دەبنە ھۆی ئامادەکردنی ھەر و چڕکردنەو لەسەر ئەو مەسەلەییە کە گەرەکە لەخەون دا وەلامەکی دەستگیر ببێت، تەنانت لەوانەشە بەھەر پێگەییەکی دیکە دەروونیش جگە لە دەست نوێژ و نوێژ کردن مەوێ ھەمان بەرەنجام بە دەست ببێت.

یەکی لە پیاو ئیداریە بەناوبانگەکان کەناوی (ولیم جیمس) لێی دەگێرێوە کە ھەر کات گرفتێکی لێ یاخی بووبا، کە لەسەر جێگەکی ڕادەگشا بیری خۆی چڕ دەکردەو لەسەر ئەو پێنوس و کاغەز بەتەنیشتی نوێنەکەییەو دابنێ، زۆر جاری وا دەبوو کە لەخەو ھەڵدەستا بیرۆکەییەکی بەپێز کەوتبوو میشکییەو، بۆیە بەپەلە تۆماری دەکرد بەر لەو ھۆی لەبیری بچیتەو.^(۴)

ماموستا (فورستر) يش په نای دمبرده بهر نهو پښه کیه کاتې خویندکار بوو له زانکو دا،
 نه مېش کاغه زیکې له پال نوښه کیه دادنه بو وهی وه لای نهو مه سه لانه ی تیدا
 بنوسیته وه که له کاتې بیداری دا لای یاخی ببوو. ^(۵)

بوچونی نیب خه لدون؛

جیگه ی ئامازه پیدانه (ابن خلدون) نزیکه ی شهش سده له مه و بهر په ی بهو
 راستیه بردوه، نهو بر وای و ابوو خه ونه کان ده توان هندیك له گرفته کانی بیداری
 چاره سر بکن، به ممر جیک نهو که سه بهر له وهی بنوی ئاماده کاریه کی د مروونی باشی
 بو کردی.

(ابن خلدون) له (مقدمه) که ی دا پښه کی خوش (د بر پینی و مرگړی) ی باس کردوه
 و ده لیت نهو پښه کی له هندی کتبی نه ستیر نه سه کانه وه و مرگړتوه و خویشی تاقی
 کردوتوه و خه ونی سه یری لای بهر هم هیناوه... پوخته ی پښه کهش وه ابن خلدون
 باسی ده کات نه وه یه: مروف بهر له وهی بنویت، دای نه وهی روگه ی باش بو خه و تن
 هله د بر پیری، پیوسته نهو رسته یه بلیته وه (تامغس بعدان یسواد و غداس تنوفنا غادس)
 نجا بنویت... نیر نهو شته ده بینی که له کاتې بیداری دا تامه زرو ی بینینی بووه.

(ابن خلدون) لهو وشه نه عجه میانه دا هیج توانیه کی جادووی یا خود نه ینی یه کی
 په نامه کی نابینیت... چونکه نهو د بر پینه نه هیج نین جگه له کو مه لیک واژه ی بی مانا
 که نه ستیر نه سه کان له (ته لایمه) کانیا دا دینوسن بی نه وهی له خودی خو یاندا نهو
 وشانه هیج مانیه کیان ه بیت... تنها نه وهنده هیه، نهو که سه ی بر وای پی ده کات
 ئاماده باشیه کی د مروونی تیدا دروست ده کهن و، وای لای ده کهن بتوانیت هیزه هزیه کانی
 ئاراسته بکات بهرو چاره سهری داواکراو.

(ابن خلدون) به د بر پینی کی جوان بوچونی خو ی کورت ده کاته وه، د بر پینه که ی
 له هندی روه وه لهو رایه ده جیت که د رونا سانی نوی بر وایان پی یه تی... ده لیت:

"فالقدرة على الاستعداد غير القدرة على الشيء" ^(۶)

که‌واته مه‌سه‌له‌که مه‌سه‌له‌ی ناماده‌باشیه که له ږنگه‌ی ده‌ست‌نوږز گرتن و نوږزه‌وه ده‌بیټ، یان له ږئی هه‌ندی ده‌سته‌واژه‌ی نه‌عجه‌می بې‌ماناوه، وه‌ک: (تماغس نو‌فنا غادس...).

بو‌چونی بر‌جس‌ون:

هر چ‌ون بیټ، له‌نیو توږز‌مراندا که‌سانیک ده‌رکه‌وتن که گومان بکه‌ن له تواناداری خه‌ونه‌کان له مه‌سه‌له‌ی نه‌فراندن، یاخود چاره‌سەر‌کردنی کښه‌ی ئال‌وز و یاخی‌یه‌کان دا... یه‌ک‌یک له‌وانه (بر‌جس‌ون) ی فله‌سوفی به‌ناوبانگی فله‌رنسی بوو... (بر‌جس‌ون) پی‌ی وایه: ئاوه‌ز له‌کاتی نه‌فراندن دا پی‌ویسته نه‌وه‌نده توانا به‌گه‌ر بخت که پر‌وسه‌ی ږیک و پیک کردن و ږیک‌خستن نه‌نجام بدات، نه‌و توانایه‌ش له‌کاتی نوستن دا چنگی مر‌وف ناکه‌وئ، چونکه نه‌ست له‌وکاته دا شله‌ژاوه.^(۷)

ر‌ه‌وايه بو‌ ئیمه، که ناک‌وک بین له‌ گه‌ل (بر‌جس‌ون) دا له باره‌ی نه‌و بو‌چونه‌یه‌وه... جارئ ئیمه مله‌جه‌ږئ ناکه‌ین له‌وه‌ی نه‌فراندن پی‌ویستی به‌کو‌ش‌شیکي وشیارانه هه‌یه که هر‌ز بیخاته کار له‌پر‌وسه‌ی ږیک و پیک کردن و ږیک‌خستن دا، به‌لام ئایا ته‌نها نه‌و کو‌ش‌شه به‌سه بو‌ به‌دی هی‌نانی نه‌فراندن؟ به‌نمونه مه‌کینه‌ی درومان وهر‌بگره که ئیمه له پی‌شه‌وه ئاماژه‌مان بو‌ کرد... نه‌وه بوو زانیمان د‌وز‌ره‌وه‌که‌ی پاش هه‌ول و کو‌ش‌شیکي ز‌ور توانی دیزاینی نه‌و مه‌کینه‌یه بکات، هی‌چی نه‌مابوو ته‌نها دروست کردنی دهر‌زیه‌کی گونجاو نه‌بیټ بو‌ی، به‌رده‌وام بی‌ری له‌وه‌ ده‌کرده‌وه به‌بی‌ سود... ته‌نانه‌ت چاره‌نووسی هه‌موو داهینانه‌که به‌ند بوو به‌شی‌وازی دهر‌زیه‌که‌وه، که ده‌بی‌ کونه‌که‌ی له‌ نزیکي نوکه‌یه‌که‌وه بیټ... وه‌لئ په‌ی به‌مه نه‌ده‌برد هر چ‌نده بی‌ری لئ ده‌کرده‌وه، تا نه‌وه بوو له‌کو‌تایی دا، به‌ئاماژمه‌یه‌کی تی‌په‌ر، بی‌روکه‌یه‌کی له‌کاتی خه‌و دا بو‌ هات... بو‌یه که بی‌دار بویه‌وه، هاواری کرد، وه‌ک چ‌ون پی‌ش‌تریش (نه‌رخه‌میدس) هاواری کرد: د‌وز‌یمه‌وه... د‌وز‌یمه‌وه.

ده‌توانین دهر‌باره‌ی هه‌موو د‌وز‌ره‌وه و داهین‌ره‌کان هه‌ر وا بل‌یین.. داهین‌ره له‌هه‌موو لایه‌که‌وه له‌ گرفته یاخی بو‌ه‌که دهنوار‌یت و نه‌مدیودیوی ده‌کات، که‌چی

دهسته وسانيشه له وهی چاره سهری بکات... له کاتیځدا ږهنگه چاره سهر و حله له کهیشی له بیرۆکه یه کی زور ساده دا بیت، وهک ساده یی جیځه کی کون کردنی دهرزی مه کینه ی درومانه که... که چی نهو بیرۆکه ساده یه نایهت به میځکی مروف دا، هر چهند به شیوازی وشیارانه بیر یی لی بکاته وه... ته نانهت ده توانین بلین تا چنده نهو بیر یی لی بکاته وه، بیرۆکه که پتر لیی دوور ده که ویتته وه، به لام کاتی که له بیر خوی ده باته وه، بیرۆکه ساده که وهکو پزیسکه ی بروسکه یه ک دیتته میځکیه وه.

قوستانه وهی بیرۆکه کان:

پیویسته نامازه بدهین به وهی، وه دهر که وتنی بیرۆکه ی تیپه ږی داهینه رانه ته نها له کاتی نوستن دا کورت هه لئایهت... به لکو له وانه یه له هر کاتیکی تر دا که مروف تیای دا سهراسیمه ده بیت و چالاکیه کانی ناوهزی وشیاری خاموش دهن، نهو بیرۆکه داهینه رانه به میځکی دا بین... زور جاری وا هه بووه که سه بلیمه ته کان له کاتیځدا به بیرۆکه مه زنه کانیان که شتون، که به شه قامه کاندا که راون یاخود چونه ته سهر پیشاو یاخود له سهر نویی هه وانه وه هه لازیاون.

نهمهش یانی، که سی بلیمه تی داهینه ر، نابیت ته نها به چالاکي ناوهزی وشیاری کومسای بیت، به لکو له گهل نه وه شدا پیویسته له بوته دابیت بو نهو تیشکویانه ی له ناوهزی ناوه گیه وه سهر هه لته دهن و له ناماده باشی دابیت بو قوستانه وهی نهو بیرۆکه تیپه ږ و ناکاوانه ی لیوه دینه نیو میځکی... چونکه گهر دوودل بیت له قوستانه وهی نهو بیرۆکه له کاتی گونجاوی خویندا، نهوا هه لی ته مه نی له ده ست ده چی ت.

نه وهی که له داهینه ره کاندا تیپینی ده که یی، هر یه که له نیمه له خودی خویشی دا تیپینی ده کات... نیمه زور جار هه ول دده یی شتی کمان بیر بکه ویتته وه، له وانه یه نهو شته یه کی ک بیت لهو شته ناسایانه ی که هه میشه له بیرماندان، وه لی هر که هر زمان چر کرده وه له سهری نهو خویمان لی بزر ده کات و له یاده وهریمان دا نامینی... خه لکی به ومیه ده لین (فلان شته که له سهر زارمانه و ناتوانین بیدرکینین — دهر برینی

وەرگێڕ).. سەیریش لەو دایە ھەر کەشتەكەمان فەرماوێش كرد، لەناكاو دێتەووە بىرمان، بەلام پەنگە دواى ئەوێ پێویستمان پێى نامینى ئەوجا بێتەووە بىرمان. زۆر جار گەرممانەوێ نوكتەيەك لە بۆنەيەكدا بگێرینەووە، وامان بەسەر دى كەلێى دواين... ھەر چەندە خۆمان ماندوو بكەين بەدوو نوكتەيەكی گونجاو دا، زیاتر دەستەوسان دەبين لە دۆزینەوێ، ئنجا كاتى بۆنەكە كۆتایی دیت دەبين مێشكان پېرپوھ لەنوكتەى جوان... زۆر بەداخەووە.

بەھرەى ھۆزانفانان:

نوسراو و ئێژەبەكەكان باسى ئاواھى ھۆزانفانەكانمان لەكۆن و نوێ دا بۆ دەكەن... ھەندى جارى وا دەبێ، يەكێيان ھەول دەدات ھۆنراوێك بەھۆنیتەووە، كەچى ناتوانیت، وەلى دواى ئەو چەند ساتێكى بەسەردا تى دەپەرێ، ھۆنراو لەسەر زارى زریان دەكات، وەك ئەوێ لەھێزێكەووە بەسەرى دا بەسەپنێرى كە لەدەرەوێ وىست و خواستى دایە. عەرەبەكانى سەردەمى نەفامى بەو چركەساتانەى كە تياياندا ھەست و توانای شیعری زریان دەكات، دەیان گوت ئەكرەى جنۆكەكانە... لەوھشدا سەركۆنە ناكړین، چونكە ئەوان لەو نەپنییە ناگەن كە وایان لى دەكات ھەستى شیعرییان زریان بكات و ھەندى كاتى تر چۆرەپر بێت (دەرپرینی وەرگێڕ) بێئەوێ وىستى وشاریان ھىچ دەستێكى لەو مەسەلەیدا ھەبێ، كەوابى پێویستە بیدەنە پال (جنۆكەكان) چونكە وا راھاتوون ھەرچى دیاردەى سەیر ھەيە بەو جۆرە لێك بدەنەووە.

(سەعالبى) دەلێت: "ھۆزانفانەكان وایان باسدەكرد، شەياتینەكان ھۆنراو دەخەنە سەر زاریان و فێریان دەكەن... پەرپو پالانتەى ئەوھشیان دەكرد كە ھەر يەكێيان شەياتانیان ھەيە كە ھۆنراو لەسەر زارى دەلێت... ھەر كامێكان شەياتانەكەى لوس كەلەتر بێت ھۆنراوگەیشى پاراوتر دەبێ... رادەى پرۆاگردنیشیان بەو مەسەلەيە ھیندە بوو كە بۆ ھەر شەياتانیك لەو شەياتانانە ناویكیان دانابوو، دەیانگوت شەياتانەكەى (أعشى) ناوى (مسحل)ە، و شەياتانەكەى (فرزدق) ناوى (عمرو)ە، شەياتانەكەى (بشار)یش ناوى (شغفناق)ە...."^(۸)

بۇ نمونه، لە فەرز دەقەۋە دەگىرپنەۋە كە گوتىيەتى: (ساتى وام بەسەردا تى دەپەرپى كە
 ھەلگەندى خرىيەكەم پىخۇشتر و لام ئاسانترە لە پىكخستى دىرپىك ھۇنراۋە)...
 جارىكىيان پياۋىكى (ئەنسار)ى سوكايەتى بە فەرز دەق دەكات و تەحەداشى دەكات كە
 بتوانى ھۇنراۋەيەكى ۋەك ھۇنراۋەكانى (حەسانى كورى سابىتى ئەنسارى) بھۇنىتەۋە...
 لەۋكاتەدا فەرز دەق بەتورپى پىشت ھەلئەكات و ھەول دەدا ھۇنراۋەيەك پىك بخت و
 نەى دەتوانى .. بۆيە بەردەوام مەملانى دەكرد لەگەل ھەست و تەوانى شىعرى خۇى دا ،
 بەلام بىسوود بوو... وا ديارە برادەرى جنۆكەكەى لەۋكاتەدا لەگەلى دا نەبووہ ...
 فەرز دەق ناچار دەبى جەلەۋى وشترەكەى بگرى ، بەرەو شاخى لە دەرەۋى شار بېروات و
 بگەرپى بەدوۋى برادەرەكەى دا... لەۋدا بەدەنگى بەرز ھاۋارى كرد (براكەتان! براكەت
 بابى لوبنا)! ... ئىتر جنۆكەكە بەزەيى بە (فەرز دەق)دا ھاتەۋە، ھەر ئەۋەندەى
 (فەرز دەق) وشترەكەى بەستەۋە ، خەرىك بوو وشترەكەيان پال بداتەۋە و دەست بەجى
 شەپۇلى شىعرى سىنگى (فەرز دەقى) داگىر كرد... ئەۋە بوو لەۋ جىگەيە ھەلئەسا تاكو پتر
 لەسەد كۆپلە شىعرى رىكخست كە لەباشترىن شىعرەكانى بوو.

(جەرىر)ىش پوداۋىكى ۋاى ھاتەۋە بەسەردا. دەلئىن يەككىك لە واليەكان دەنيرىتە لاى
 و داۋاى ھۇنراۋەيەكى لى دەكات ... (جەرىر) ئەۋ شەۋەى گوزەرانىد و بەردەوام ھەۋلى
 دەدا ھۇنراۋەيەك بلىت، بەلام نەى دەتوانى. لەۋكاتەدا ھاۋرپى جنۆكەكەى لە گۆشەيەكى
 مائەكەۋە ھاۋارى لى دەكات: (ئايا وات دەزانى شىعر دەلئىت... ئەۋەتا شەۋىك تىپەرى
 بەسەرت دا و نەت تەۋانى ھىچ بلىتى...) (۹)

يەككىكى دىكە لەۋ پوداۋە سەير و سەمەرەنەى لەم پودەۋە دەگىرپىنەۋە، ئەم
 پوداۋەيە: دەگىرپنەۋە (فەرز دەق) دىت بۇ لاى (حەسەنى بەصرى) و پىى دەلى: (مەن
 ھەجوى ئىبلىسم كەردەۋە - واتە بەھۇنراۋە دام شۆريۋە - ۋەرگىر) حەسەنى بەصرى
 بەسەرسامىيەۋە دەلئىت: (چۆنى ھەجو دەكەيت لەكاتىكدا تۆ لەسەر زارى ئەۋەۋە
 دەۋىت؟) (۱۰)

هۆزانشانە بىانيەكان:

زۆربەى شاعىرانى بىانيش لەسە دەى نوێدا، ئەو هەستەيان كرده كه هۆزانشانانى
عهەرمب لە دێرزەماندا هەستيان پێكردوه. بەلام ئەمان دياردهكهيان نه داوه ته پال
جنۆكه. بەلكو گوتويانه بارىكى تەم و مژدارە، دايان دەگریت و وایان لى دەكات بەبى
ئاگابوون و خواست هۆنراوه رێك بخەن.^(۱۱)

یەكێك لەوانە شاعىرى بەناوبانگى ئینگلیزى (شیللى)یە... ئەم شاعیرە بەو هەناسراوه
كه پەفتارى ریزپەرى هەبوه بەپادەمیهك دەوروبەرەكهى بە "شیت" تۆمەتباريان كرده.
جاریكیان بىنيويانه كه لەدارستانێكدا لەپال درەختێكدا دانیشتوه و گەلایەكى زۆر كه
هەر یەكێكیان دێرێكى لەسەر نوسرابوو، یەك بەسەر ئەوى تردا كەوتون بە
جوړێكى ترسناك، كاتێك پرسىارى ئەوهیان لە (شیللى) كرد گوتى: مێشكم كاتى بەبیرۆكه
پر دەبى، دەست بەجى دێتە كول، ئنجا هیندە بەخیرایى وشە و ئەندیشهكان تور
دەداتە دەرى كه من ناتوانم بیان گرەمەوه...

هەروەها (شیللى) لەو بارەوه دەلیت: (شیر لەوبابەتى بیركردنەوانە نیه كه
مەبەست و ویست بەسەرى دا زال دەبن، مەروف ناتوانیت بلێت: ئەمەوئ شیرێك رێك
بخەم، تەنانەت لە توانای مەزنترین شاعیریش دا نیه وا بلێت).

(كیتس)یش كەشاعیرێكى ناسراوى ترە، دەلیت گوايه كاتى ئەو شیرانە دەخوینیتەوه
كه لەكاتى ئیلام دا نوسیویەتى، سەرى لیان سوپ دەمیئى و وا دەزانیت خۆى رێكى
نەخستون، بەلكو یەكێكى تر بوى رێك خستوه.

(جوړج ئەلیوت) دان بەوه دا دەنییت كه باشترین نوسراوهكان لەوهوه دەرەچوون،
بەلكو لەكەسێتى یەكى تەرەوه دەرچوون، ئەو هیچ نەبووه جگە لەئامیرێك بۆ
تۆماركردنى ئەو شانەى كەسایەتى یەكەى تر بەسەرى دا دەدات.^(۱۲)

جگە لەویش، (ولیهەم بلیك) ئەوه ئاشكرا دەكات كه ئەو تەنها ئەو شیرانەى نوسیوه
كه بەسەرى دا دراون.^(۱۳)

لەراستی دا جگە لەوانەى ئاماژەمان پێدان، شاعیرانیکی زۆری تر هەن کە دانیان ناوە بە زال بوونی باریکی تەم و مژدار بەسەریاندا کاتى ھۆنراویان رێک خستوہ.. بەلام ئەو بارە نادەنە پال جنۆکە، وەك پێشتر عەرەبەكان دەیانکرد.. واش دەزانم گەر ئەمانیش لە رۆژگارەکانی نەفامیدا بژیايان ئەوا دودل نەدەبوون لەوہى، ئەو بارە تەم و مژدارە بە کردەوہى شەیاتین و جنۆکەكان وسف بکەن.

شیوازانەکانی ھاندانی بەھرە:

ھەر شاعیرێک میکانیزمیکی تایبەتى ھەيە، لەکاتیکیدا "بەھرەى شیعری"یان لى یاخى دەبێت، بەو میکانیزمە ھانى دەدەن و دەیخروشیین... بۆ نمونە ھەندى لە ھۆنەرانی سەردەمى نەقامى رۆیان دەکردە چۆلەوانیەكان چونکە پرۆیان وابوو لەوێ دا بەجنۆکەكان دەگەن... بەپرۆی ئەوان جنۆکە لە چۆلەوانى دادەژین... و زۆر جار جنۆکەکانیش لەو جیگایاندا دەبینن بەھۆی کاریگەرى وھەم و ئیجائى خودیەوہ.

(کثیر عزة) شاعیر باسى خۆیمان بۆ دەکات و دەلێت: "نیوەرۆیەك بەسەر پشٹی و شترێکەوہ لە غەمىم یان لە بېقاعى ھەمداندا دەرۆشتم، سوارێک لێم نزیک کەوتەوہ تا ھا تەنیشتمەوہ.. پێى گوتم: شیعەر بلى، شیعری بەسەرم دا خویندەوہ... وتم: تۆ کێیت: گوتى: من ھاوتاً و ھاوئە جنۆکەکەى تۆم...."^(٤)

نارەحەت نیه بۆمان تەسەورى ئەوہ بکەین، جنۆکە لەو شاعیرە پەیدا ببى، چونکە ئەو شاعیرە ھەمیشە چاوەروانى ئەوہى کردوہ و ئاماژەى وایشى بەخۆى داوہ، کردەوہى خەواندنى خودى بۆ خۆى ئەنجام داوہ. لەو ھالەتەشدا خەيال پەل گێشى دەکات بۆ بینینی ئەوہى چاوەنوارى دەکرد... لەو کاتەشدا شیعەر زریانێکی دەکاتە سەر، خوێشى وا دەزانى ھاوێى جنۆکەکەى رۆى کردوہ بەسەرى دا.

ھەندى شاعیرى تر ھەن بە شیوازیتر "بەھرەى شیعری" خۆیان دەخروشیین، وەك ئەوہى خۆیان دەخستە بەر سەرما یا خود گەرما، یان خۆراکە بپھۆش کەرەکانى دەخوارد یاخود خۆراکە وریاکەرەوہكان، یاخود کاریکی دەکرد کە لەکارى نادان و شیتەكان دەچوو... دەگێرنەوہ (ابن تمام) ھەر کەھۆنراوہى لى یاخى ببوایە (دەربەرىنى

_____ خەنەكان لە نېوان زانست و بېروباوەردا _____

وەرگێڕ) پەنای دەبردە بەر تانکیەکی ئاو (هەوزی ئاو) کە لەمەلەکەیدا ئامادە کردبوو، خۆی لەو تانکیەدا نەقۆم دەکرد، لەو کاتەدا ئیلهامی شیعری بۆ دەهات... هەروەها دەگێڕنەووە (جەریر)یش هەر کات شیعری لێ یاخی ببوایە، هەموو جلکەکانی بەری دادەکەند و دەستی دەکردە خۆگەوزاندن و تەپاوتل بەسەر خۆل و ملی سەرزهوی دا، وەك چۆن گۆی درێژ خۆی دەگەوزێنێ، ڕەنگە لەو کاتەدا "سنگە خشکی"یشی کردبێ تا ئەندازمێك كەسیك سەیری کردبێ وای زانیووە شێتە... هەروەها دەلێن شاعیرانی دیکە وەك (ئەختەل، ئەبی نواس، خیام) لەڕێگەی خواردنەووە (مەی)یەووە هەستی شیعری خۆیان بزواندووە.

لەم سەردەمەدا ئێمەش دا واباس دەکەن، زۆریك لەداھینەران ناتوانن هیچ بەرھەمێك بەدەست بێنن، مەگەر زۆر جگەرە بکێشن یاخود زۆر قاوە بخۆنەووە، یان هەر نا برێکی باش مە یان تریاک وە یان مادە بێھۆشکەری دیکە وەرگرن... ئنجا هەر کاتی واز لەو شانە بێنن هەست بە وشکەووەبونێکی قەلەس دەکەن لەبەھرەیان دا. بۆئێمە ئاسان نیە هەموو ئەو شیوازانە بژمێرین کە ھۆزانقان و ھونەرمەندان لەو ڕووەوە بەکاری دێنن. هەر چۆن بێت دەتوانین بڵێین: ئەو شیواز و میکانیزمانە سەرباری جیاوازی جۆرەکانیان، بەلام مەبەست لێیان بێھۆش کردنی (ئاوەزی وشیار)، بۆ ئەوێ نەست بێتوانێ لە ڕووەک لە ڕووەکانەووە چالاکی خۆی بەدەر بھات.

فی (بۆرانیووە) و داھینان:

ئەوێ سەرنج رادەگێشێت ئەوێ کەھەندێ لە بلیمەتە بەناوبانگەکان لە میژوودا بەجۆریك لەجۆرەکان تووشی "فی" بوون... بەھرەکانیان لەبەردەمیاندا وای نەدەبوو ئەگەر جارنەجارێك فییان لێ نەھاتایە... ڕەنگە خۆینەر سەری لەم پەیفە سوڕ بێنێ، چونکە فێداری لەدیدی خەلکی دا نەخۆشینێکە دوچاری هەر کەس بێی کەسایەتی ئەو کەسە تێک و پێک دەشکێنێ....

لەراستی دا فێداری کەسایەتی تۆشبووەکە تێک دەشکێنێ لەھەندێ باردا، نەخاسە گەر ئەو کەسە دەبەنگ و نادان بێ.. وەلێ ئەو کەسانە زێرەکییەکی درەوشاو و

بەهره‌یه‌کی زۆریان هه‌یه له (فێداری)یش سودمه‌ند دهن، چونکه ئاوه‌زی وشیاریان له‌هه‌ندئ کاتدا سڤ ده‌کات و هه‌ل دهره‌خسینت بۆ (نه‌ست) یان تاكو کاری داهێنه‌رانه ئه‌نجام بدات.

شیاوه گهر ئاماژه بده‌ین به‌وه‌ی "فی"ش هه‌مووی به‌یه‌ك شیواز و، به‌و راده سه‌خته نیه كه لا‌ی خه‌لكی ناسراوه، چونكه جۆریکی سوکی هه‌یه كه هه‌یج زیانیك به توشبوه‌كه‌ی ناگه‌یه‌نئ. له‌و كاته‌دا كه ئه‌م جۆره سوكه به‌سه‌ر خاوه‌نه‌كه‌ی دا دیت كه‌مێك بچ ئاگا ده‌بیت (ده‌بوریته‌وه - وهرگێی) و ئاره‌قیش ده‌كاتوه.. له‌وانه‌یه ئه‌و ماوه بی‌ئاگایه‌ش به‌سود بیت و كابر به‌جۆریك لی بیته دهره‌وه كه لیوان بیت له بیروكه‌ی نوئ.

له‌وانه‌شه ئه‌مه وای كردبێ له‌هه‌ندئ له‌ میله‌تانی كو‌ن كه فێداری ناو بنی‌ن "نه‌خۆشینه پیرۆزه‌كه" ... زانراویشه گه‌له سه‌ره‌تا‌یه‌كان بورانه‌وه‌یان به‌شی‌وازیك ده‌زانی له‌شی‌وازه‌كانی په‌یوه‌ندی كردن به‌گیانه‌كان و خواوه‌نده‌كانه‌وه.^(٥)

(ئین فارچ)

لێره‌دا ئه‌و بواره‌مان نیه، ناوی هه‌موو ئه‌و بلیمه‌تانه ئاماژه پێ‌ده‌ین كه دوو‌چاری فێداری بوون... ئه‌وه‌نده به‌سه‌ر باسی یه‌كێکیان بکه‌ین ئه‌ویش شاعیری میسری (ابن فارض)ه كه‌له سائی (٦٣٢ك) دا كو‌چی دوا‌یی كرد.

كاتێ له‌ژیا‌نامه‌ی ئه‌م شاعیره ده‌كو‌ئینه‌وه، به‌گو‌یهری ئه‌وه‌ی له‌ په‌راوه‌كانی وێژه‌ی عه‌ره‌بی دا هاتوه، هه‌یج باسیکی (فێداری)مان به‌ر چا‌و ناكه‌و‌یت... كه له‌راستی دا دوو‌چاری فێداری بووه، ئه‌وه‌نده هه‌بووه كه ئه‌م تووشی جۆره سوكه‌كه‌ی فێداری بووه كه جارا‌نجا‌ری له‌شی‌وه‌ی جه‌زیه‌ی سو‌فی و غه‌یبو به "له‌هۆش خۆچوون" دا‌ی گرتوه. می‌ژوونووسان دهرباره‌ی ئه‌و شاعیره ده‌لێن زۆرینه‌ی هۆنراوه‌كانی له‌ژێر کاریگه‌ری غه‌یبوبه‌ی سو‌فیتی دا هۆنی‌وته‌وه.. گوره‌كه‌ی خوی باسی ده‌کات و ده‌لێت: "جاریکیان شیخ‌م بی‌نی به‌رزوه‌ بوو، ماوه‌یه‌کی دوور و درێژ سه‌مای کرد، دواتر ئه‌وه‌نده‌ی ئاره‌ق کردوه تاكو چۆرا‌یه ژێر قاچه‌کانی و كه‌وت به ئه‌رزدا و زۆر شه‌ژا، جگه من كه‌سی‌تر

لە لای نەبوو، پاشان ئوقرەى گرت و كړنۆشى برد بۆ خواى گەورە، پرسىارى ئەو
حالتەم لىكرد گوتى: كورې خۆم! خودا مانايەكى لە كۆپلەيه كدا بۆ كردهوه، كه
هەرگيز مانای وای لىنه كردهوتهوه..."

(ابن فارض) ئەم حالت و بىئاگابوونەى خۆى ناو دنا (سەرخۆش بوون بە شەرابى
خۆشەويستى خودا).

سەراسىمەى بلىمەتەكان:

زۆرىك لە بلىمەتەكان بەوه ناوبانگيان دەر كرده كه خاوەنى سەراسىمەىيهكى زۆر
بوون، بەرپادەيهك خۆشيان و خەلكانى دەوروبەرىشان لەبىر كرده... دەبينى يەككيان
تەماشات دەكات و تۆ وادەزانىت گۆئى بۆ قسەكانت گرتوه، كه چى ئەو يەك وشەت لى
تەنگەيشتوه، زۆر جار بەو هۆيه شەوه كابراى بلىمەت ناوى نزيكترين هاوړى خوى
لەبىر دەكات، ياخود جموجۆلىكى سەير و چاودەروان نەكراوى لى دەبينىت لەسەر
شەقام ياخود لە نيو جقات و دانىشتەكاندا.

ئىمەومانان كه خەلكى ئاساى يشين جارى وا هەيه چەند ساتىكى سەراسىمەىيمان
بەسەردا تى دەپەرىت، لەو ساتانەدا خۆمان لەبىر دەچىت و سەرنجى تىز لە "هيج"
دەدەين. وەلى ئەو سەراسىمەىيه لەئىمەدا جۆرىكى سوكه و بەخىرايى نامىنىت لەگەل
رودانى بچوكترين شت لە دەوروبەرىماندا... سەراسىمەىى بلىمەتەكان لەجۆرىكىترە،
لەوانەيه دنيا پرى بىت لە هاوار و قىز و هوپ كه چى ئەوان هەر لەدنیاى سەراسىمەىى
خۆيان دان و هيج هەست ناكەن بەوهى لە دنياى دەوروبەرىاندا رو ددات.. بۆ نمونە لە
ئەرخەمىدس دەگىرنەوه كه رۆژىكيان لەنىو خەوشەى مالهەكى دا بەدەمدا كهوتوه و
هيكارى و حساباتەكانى لەسەر زەويهكه دروست دەكات. لەو كاتەدا ياساولىك دىت و
داوا دەكات ئەرخەمىدس بەپەلە بچىتە لای پادشا... ئەرخەمىدس گوىى لەبانگى
ياساولەكه نەبوو، بەردەوام سەرقالى هيكارىيەكانى خوى بوو... ياساولەكه وا گومانى
برد كه ئەرخەمىدس سوكايتى بە فەرمانى پادشا دەكات، ئاخەر چۆن كابراى ياساول
لەسەراسىمە بوونى بلىمەتەكان تى دەكات؟ بۆيه هيرشى كرده سەرى و كوشتى.^(١٦)

هەروەها دەلێن (نىوتن)یش هەمان سەراسیمەیی توندی توش بوە، جارێکیان گەرەکیە بێت هێلکەیهك بخاتە نۆ ئاوی گەرمەووە تاكو "بیکوئینى" بەلام لە بریتی ئەوەی هێلکەكە بخاتە ناو ئاوەکەووە، کاتژمێرەکەى دەستی تی دەخات... سەیریش لەوهدایە هێلکەکەى هەر بەدەستەووە بوو و بەردەوام تەماشای کردووە، لەوانەیه وىستبێتی ئەو کاتەى بۆ دیاری بکات کە "کولاندن" ی کاتژمێرەکەى تیدا ئەنجام دەدرێ!!

جارێکیتر کۆمەلێک لەهاورێکانى بۆ نان خواردن داووت دەکات، کاتى هەموویان ئامادە بوون، هەستا و بە جى هیشتن و رۆشت لە کتیبخانەکەى دا ماوەیهکی زۆر بیری کردووە... بۆیە کاتى هاورێکانى بێزار دەبن لە چاوەپوانى دەچنە لای و پێى دەلێن: "زۆر سوپاس" ئەویش زۆر بەهیمنانەووە دەلێت: (نا، ئەرکی سەرشان سوپاسکردنى ناو!!)

لەبلیمەتیکى ترى ماتماتیک دەگێرێنەووە، جارێک بەشەقامدا رۆشتووە و میشى سەرقالێ مەسەلەیهکی ناپەرەت بوە. ئۆتەرێکی رەش دەبینى گە لەسەر رێگەکە راوێستاووە. ئەمیش هیچ لەخۆى تێک نادا (دەربرینی وەرگێر) بەلگو پارچەیهك تەباشیر لەباخەلێ دەردينييت و دەست دەکات بەنوسینی هاوکیشه ماتماتیکى یەکانى لەسەرى، بەگومانى ئەوەى لەسەر ئەو تەختە رەشە دەنوسییت کە لەمالە بەرپزەکەى دایە، بەخۆى نەزانىووە تاكو ئۆتەرەکە دەجولێت، ئیدی چاوى رێچکە و پێچکە دەکات و وادەزانى توشى سەرەسورى بوە (دەربرینی وەرگێر).

نەست و ئەفراندن:

لەوێ رابورد دەگەینە ئەو بەرمجامەى کە (ئەفراندن)، هەموى مرۆڤ لە ئەنجامى وشيارى ئەنقەست یاخود لەرێگەى بیرکردنەوێ رێک و پێکیهوە پێى ناگات. گومان لەوێ دا نیە کە بیرکردنەوێ رێک و پێک پێویستە بۆ داهینان، بەلام تەنها ئەویش بەس نیە، چونکە هەر چەندە بیریارى هەول بەدات بگاتە بیرۆکەیهکی نوێ، هەست

بەدەستەوسانى دەكات ئەگەر (نەست) بەفراي نەكەوئىت كە بەئامازە تىپەر و ناكاوەكانى رېگەى بۆ روناك دەكاتەوہ.

مامۇستا (سیر بىرت) لەمەر ئەو شىۋازەى كە بلىمەت و ھونەر مەندەكان دەگەيەنئىتە دەستكەوتەكانيان، بەم شىۋەيە دەوئىت: "ئەو لىكۆلئىنەوانەى زانايانى شىكردنەودى سايكۆلۆژى لەسەر خەۋنەكان و خەۋنەكانى بىدارى پىي ھەستاون، روناكەيەكى زۆريان خستۆتە سەر كارى ئاودز لای ھونەر مەند... ئەو ئىشى دارشتەنى كە ھونەر مەند پىي ھەلدەستى زۆر جار - وەك خەۋنى بىدارى - بەرھىجامى كەردەوہەيەكى نەستىيە... ئەوہى كە تەنھا وەك ئامازەيەك لە ئىلھام ياخود ئارەزوئەيەكى ئىنشايى بەرچاۋ دەكەوئى.. گەر تۆ بىپشكىنى ئەوا لەسروشتە ئالۆزەكەيەوہ بۆت دەردەكەوئى كە لەچەندىن ئارەزووہ ھەلقوللۆد، كە لەقولاىيەكاندا و لە ژىر رۋپەرى ھەست دا كار دەكەن... ئەو ئارەزووانە بەردەوام دەبن لەسەر ئەرك و كارى (نەستى) خۇيان تاكو بەخەفەكراوى بىمىننەوہ.. ئاسەوارەكانىشى سادە و نەزانراۋ دەبن تاكو سەرچاۋەكانيان پەنامەكى بىت" (۷)

ھەرۋەھا مامۇستا (كنمىر) يش كەلىكۆلئىنەوہ لەسەر (بلىمەتى) دەكات ھەر وا دەلئىت. بەراي ئەو ئەفراندنى بلىمەتانە برىتىيە لە (ئەو رېگە نامۆيەى كە - لە كاتىكەوہ بۆ كاتىكىتر - بىرۆكە تازە و دۆزىنەوہ سەيرەكانى لىۋە رۆ دەكرىت بەسەر كەسە بلىمەتەكەدا، لەسەرچاۋەيەكى ناديارەوہ ھەلدەقوئىت، ئەو خۆى ناى ناسىت و (ئاوہزى ھەستى) يش ناتوانئىت پەى پى بەرئىت). (۸)

(دكتور برود) يش گەشتۆتە رايەكى وا... ئەو دتا دەلئىت: "ئەو چالاكە ھزىرانەى كەكار دەكەن بۆ چارەسەر كەردنى گرفتى، لەو شتانە نيە كە ئەقل كۆنترۆلى بكات ياخود ھەستى پى بكات". (۹)

بۆچى؟

ئەو پەيوەندىە توند و تۆلەى، لەنىۋان نەست و ئەفراندن دا ھەيە و وامان لى دەكات بېرسىن، و پىداگرىش بكەين لە پىرسىار كەردن لەھۆكارى ئەو مەسەلەيە.. كە

بەرپاستی مەسەلەیهکی ورد و گرنگە... بەبۆچوونی من ئێمە ناتوانین چارەسەرێکی بۆ بدۆزینەوە، بەر لەوەی شتی بزانی لەبارەی سروشتی مێمۆری لەمرۆف دا... وەك لەپێشەوهش ئاماژەمان پێدا، ئەوەی بەسەر داھێنەر دا دی، ڕەنگە بەسەر هەر یەكێك لە ئێمەشدا بێت كاتێك بمانەوێ شتیكمان بیر بکەوێتەوه ... دەبینین تا خۆمان ماندوو بکەین و هەول بەدەین شتیكمان بیر بکەوێتەوه کە دەمانەوێت، ئەوا زۆر ناپەرچەتە و بیریشمان ناکەوێتەوه. بەلام کە فەرماوێشمانکرد هێندە نابات لەناکاو وەك تیشکی تێپەر بەبیرمان دا دیتهوه.

بەشیوەیهکی گشتیش، گرفتی یادەوهری، گرفتێکی سانا نیه. زانایان ماوهیهکی دور و درێژ هەولیان دا پەرە لە پڕی نەهینی یەکانی لا بەدەن بەلام بێسوود بوو. لەبەر ئەوە تا ئەم رۆژگارم هەندێ لەزانایان یادەوهری بە لەغزێکی نەزانراو دەرئێن... وەلێ لەم ماوهیهی دواوی دا (ئەم پەرتووکه لە پەنجاکانی سەدهی ڕابردوودا نوسراوه - وەرگێڕ) رۆژنامەكان هەوایی دۆزینەوهیهکی گرنگیان پێدا. سەبارەت بەیادەوهری، لەسەر دەستی زانایەکی پۆسی کەناوی (دکتۆر بلومفەلد) ه... ئەم زانایە کۆمەڵی تاقیکردنەوهی تاقیگەیی ئەنجام دا لەسەر خانە زیندوو، بەتایبەتی ئەو زیندەخانەیی کە لەمیشک و مۆخی ئێسکەکاندا هەن، لەئەنجامدا بۆی دەرکەوت کە کۆمەڵی تایبەتمەندی (کارۆموگناتیسی) یان تێدایە کە تارادەیهکی زۆر لەو تایبەتمەندیانە دەچن کە لەئامێرە بێتەلە پێشکەوتووەکاندا... زانایان ڕایان گەیاند : پێدەچێ ئەو دۆزینەوهیه بێتە هۆی پەرەلادان لە پڕی نەهینی یەکانی یادەوهری لەمرۆف دا... ڕەنگە یادەوهری هیچ نەبێ جگە لەکردهویمیهکی ئالۆزی تۆمارکردنی موگناتیسی کە لەنیو میشکی مرۆف دا ڕو دەدات، بەهەمان ئەو شیوەی تۆمارکردنە موگناتیسی یە کە لەنیو ئەقلەیی ئەلکترۆنیەکاندا جێبەجێ دەکری.

پێم وایە ئەم دۆزینەوه زانستیە مانایەکی گەورەیی هەیە لە مەسەلەیی ئەفراندن دا... ئێمە دەزانین داھێنانی هەر بیرۆکەیهکی نوێ هیچ نیه جگە لە پەيوەست کردن و ئی دروستکردن لە دوو بیرۆکەتری، کەپێشتر ناسراون.^(٢٠) ئەمەش یانی داھێنەر ناتوانی شتی لەنەبوونەوه وەدی بێنیت، بەلکو لەکۆمەڵی شت دروستی دەکات و پێکی دەهێنی

كە ئەۋستەنە پېشتەر ھەبوون، ھىچ فەزلىكىش لەو ڕودەو نىيە، تەنھا فەزلى پەيوەست كردن و پېكھىنانەكە نەبىت.

سەربارى ئەۋەش، گەر بزەنن مېشك پېكھاتەو لە مليۋنەھا بىرۆكە و يادگارى كەلەئەنجامى ئەزمونەكانى پېشوى دا تۆمار و زەخىرەى كردو، ئەوا دەگونجىت بلىين: ھەر بىرۆكەيەكى نوێ برىتىيە لە بەرنجامى كردەويەكى نەستى كە لەنيو مېشكدە دروست دەبى، لەو كردەو و پروسەيەدا دوو بىرۆكەى كۆن پەيوەستەكى پەيدا دەكەن، وەك چۆن زانىارىيە جوړاوجۆرە زەخىرەكراوەكانى نيو ئەقلى ئەلكترۆنى پەيوەستەكى لەنيو خۇياندا دروست دەكەن.

پرسىارىكىتر:

پەنگە لەھەمان ڕودەو پرسىارىكىتر بەمېشكدە بىت: بۆچى نارەحەتە بۆ مېشك لەكاتى وشىارى و(بىر كەرنەوى بەمەست)دا بىرۆكەى نوێ بقۆزىتەو، بەلام لەكاتىك دا (ئەۋەزى وشىار) بىئاگايە بەئاسانى ئەو بىرۆكەيە دەقۆزىتەو؟ وا دەردەكەويت (ئەۋەزى وشىار) سەروشتىكى شىكارى ھەيە نەك پېكھاتەي... دەتوانىت لىكۆلنەو بەكات و بىر بەكاتەو و لەدوى شتان بگەپت، وەلى كەمىك نەبى ئىدى ناتوانى داھىنان بەكات. لەوانەيە نەينى ئەۋەش ئەو دابىت كە (ئەۋەزى وشىار) بەلای تەركىز كردن و ورد و سەرنجى دايە، كاتى مەسەلەيەك دەكۆلنەو ھەول دەدات سەرنجەكانى لەسەر يەك خالى ئەو مەسەلەيە چر بەكاتەو. بۆيە ئاسان نىيە بۆى كە بتوانىت لەميانەى يەك سەرنج دانەو كۆمەلەى خالى نيو ئەو مەسەلەيە لەخۆ بگرىت... ئەۋەتا دەبينن لەكاتى لىكۆلنەو دا بىرۆكەكان كۆ دەكاتەو و بەدوى وردەكارىيەكانىدا دەروا، بەلام تواناى نىيە پەيوەستەكى دروست بەكات لەنيۋان دوو بىرۆكەى لىكى دوورىاندا.

ھۆكارى دەستەوسانى ئەوانەى زۆر شت لەبەر دەكەن لەۋەى تىگەيشتن و داھىنانيان ھەبىت ھەر ئەۋەيە... ئەوان زانىارى زۆر لەمېشكى خۇياندا زەخىرە دەكەن (كە گوترا فلان كەس فلانە ھۆنراوە ياخود فلانە پەرتووك يان قورئانى لەبەرە، واتە لەمېشكى دا زەخىرەى كردو، بەو مانايەش لەبەر كردن واتە زەخىرەكەردنى تىكىست لەنيو مېشك دا -

ۋەرگىپ) و دەمدىژىشى پېۋە دەكەن و چەند بارەى دەكەنەۋە، ۋەلى ۋەكو توتى دەستەوسانن لە ھەلگۆستنى ھەر سودى لەو شتەى كەلەبەريان كىردوھ... زىرەكەكانىش بەپېچەوانەۋەن.. وا راھاتوون لەبىرۆكە جۆراۋجۆرەكان تى دەكەن و دواتر لەبىريان دەكەن... ئەمەش يانى زىرەكەكان ئەو بىرۆكانە بەزەخىرەكراۋى لەنىۋ ئاۋەزى ئاۋەكىاند! ۋاز لى دىنن... لەۋىندەر كار لىك دەكەن و پىكدە دىن... لەبەر ئەۋە، ئەمان لەۋەلامدانەۋە و چارەسەرى گىرەكەكاندا بەتواناتر ئەوانەى شتان لەبەر دەكەن (ۋاتە ددرخ كەران).

شېعر چۇن ھەلەدەقولى:

ھۆزانفان پېۋىستە ھۆنراۋەى زۆر لەبەر بكات بەر لەۋەى بېيتە ھۆزانفان، ھەرگىز نابىت كەسىك لە خۆپەۋە بېيتە ھۆزانفان گەر لەۋەۋپىش ھەزى لە ھۆنراۋە نەۋوۋىت و شىعرى زۆرىشى لەبەر نەكردى... ۋاتە ئەۋ ھۆنراۋەى لەبەرى كىردوۋە بە نىۋ ئاۋەزى ئاۋەكىى دا رۆچوون و زەخىرە كراون، دواتر كار لىك دەكەن و پىكەۋە مۆتروۋە دەبن.

بىنىمان زۆر ناپەرەختە شاعىر ھەر كات ۋىستى بىتوانى ھۆنراۋەى باش دابىت. (ۋىست) لىرەدا دەبىتە لەمپەرلىك و ئەۋ دەرگايە لەسەر (نەست) دادەخت كە شىعرى لىۋە ھەلەدەقولى (دەربىنى ۋەرگىپ) ... كەۋابى شاعىر پېۋىستى بەچەند ساتى ھەيە كە تىاى دا ئاۋەزى وشىارى بى ئاگا بىت و ۋىست فەرامۆش بكات... ئەۋ دەمەش نەست ئازاد دەبىت، ئىدى كار لىك و پىكەفەمۆتروۋە كىردن رۆۋ دەدات بە بى لەمپەر و كۆت ۋەبەند.

لە (معروف ر صافى) يەۋە دەگىرپنەۋە جارىكىان (گىلەپياۋىك) ھاتۆتە لای و داۋاى لىكردوۋە ھۆنراۋەى بەپەلەى بۆ بنوسىت تاكو لەيەككىك لە بۆنەكت و پەرەكاندا بخوینرىتەۋە. ئەۋ پىاۋە گومانى ۋا بوە، شاعىر دەتوانىت ھەر كاتى ۋىستى شىعر بلىت. بۆيە زۆر سەرسام بوو كاتى بىنى (رەصافى) داۋاى لىبوردن دەكات لە ۋەلامدانەۋەى داۋاكەى و پىداگىرىش دەكات لە پۆزش ھىنانەۋە... كاتى كابراكە داۋاكەى دوۋبارە

دەكاتهووە ڕەسافی ئێی توورە دەبیّت و قسەیهکی وای بێ دەلیّت کە بۆ ئێمە ناشیّت لێردا
باسی بکەین... بەلام قسەگەیی ئەو مانایەیی لێ دەخویندریّتەووە کە هۆنراوە لەخۆوە
هەلەدەقوڵیّت و مل کەچی ویست نابیّت.

گرنگی کات:

بیستومە جاریک شاعیرۆکەییە هۆنراوەییەکی درێژ لەئاھەنگیەک دا دەخوینیتەووە و
بەلای هەندێ لەئامادەبووانەووە هۆنراوەییەکی باش دەبیّت. کاتی شاعیرۆکەکە
لەخویندەووەکەیی تەواو دەبیّت دەست دەکاتە شانازی کردن بەخۆییەووە و دەلیّت گواپە
هەموو هۆنراوەکەیی لەچەند خولەکیک دا داناو... مەبەستی لەو قسەییەش ئەو بوو کە
سەرەرای تەنگی کات توانیویەتی هەلبەستیکی جوان دابنیت و ئەگەر کاتیکی درێژتری
لەبەر دەمدا بوایە هەلبەستیکی جوانتر و مەزنتری دادنا... ئەم شاعیرۆکەییە لەبیری
چووە کە درێژی کات گرنگی یەکی نییە لەمەسەلەیی ڕەوانی و جوانییتی هۆنراوەدا..
لەوانە هۆزانفانیکی مەزن چەند ڕۆژی هەول بەدات شیعیکی دابنیت و نەتوانیّت..
کەچی دواي ئەو لەچەند چرکەییەک دا هۆنراوێیەکی نەمر داددنیّت.

گرفتێ داهینان بەشیوێدکی گشتی ئەوێیە کە مل کەچی حسابی کات نابیّت و
لەخشتەیی لێکدان (جدول ضرب)یش تێناگات... چونکە لەو کارە تەرتیب کراوانە نیە کە
تا کاتەکەیی درێژتر بیّت بەرھەمەکەیی زیاتر دەکات.

تکام وایە لەخوینەر و ا حالی نەبیّت کە (کات) هیچ گرنگی یەکی لەو مەسەلەییەدا
نیە. لەراستی دا هەندێ جار کات زۆر گرنگە، چونکە ئەو بوارە لەبەردەمی داهینەردا
والا دەکات کە لێشاوی بەھردەکەیی بقۆزیتەووە... تاکو کات لەبەر دەمیدا درێژ بیّت، ئەوا
هەلی ئەو قۆستەوێدەش زیاتر دەبیّت. ئەو داهینەردەش کە بەپچرپچری لەبەھردەکەیی
سودمەند دەبیّت، ئەو راستی یە بەسەر دا دەسەپێ، چونکە لە ھەر جاریکدا شتیکی
نوێ دەخاتە سەر داهینانەکەیی پیشووی... جار لەدواي جار زیادە دەخاتە سەر
داهینانەکەیی و پالفتەیی دەکات، تاکو لەکۆتایی دا زۆرترین ڕووەکانی کەمڵبوونی
لەداهینانەکەیی دا کۆ دەبنەووە.

هەر داهینەریکی مەزنی بوارە زانستیەکانیش بگري هەر وایە، بۆ نمونە سەیری چیرۆکی دۆزینەوادی تەلەفۆن بکە... (گراهام بیل) چەند سائیک خەریکی دۆزینەوادی بوو، کۆششی دەکرد و خۆی هیلاک دەکرد، هەر جار نا جاریکیش گرافتیکی یاخی لەبەردەمیدا قوت دەبویەو، بۆیە جار لەدوای جار ناچار دەبوو ئیلهام لەنەست وەربگری، تاكو لەکۆتایی دا توانی دۆزینەوادی تەواو بکات، بەجۆریک لەو داهینانەدا دا بەرھەمەکانی کۆشش و ھەوڵی وشیار و نیگاكانی نەست شان بەشانی یەکتر کۆبوونەتەو. (۲۱)

بەزۆر خۆ کردنە بلیمەت:

ھەندئ خەلک وایان پێخۆشە زۆر لەخۆیان بکەن، تاكو وەك بلیمەت دەربکەون، بەتایبەت میرمنداڵە دەوڵەتمەندەكان، ئەوان لەدنیا دا هەر پلە و پایە و مال و سامانیك ئاواتیان بووبیت دەستیان گەوتو، بۆیە وا دەرزانن دەتوانن بلیمەتیش وە دەست بێنن، وەك ئەوادی بلیمەتی پێویستیەك بێت كە بەپارە و پۆل دەست بخری، وەكوئەو ژنە شەنگ و، كۆشكە قەشەنگانەدا كەبە پارە و پۆل دەستیان دەكەوێ. لەوانەدا بەسی سەراسیمەیی بلیمەتەكان ببیستن، بۆیە ھەول دەدەن لاسایان بکەنەو، دەبینی قزێ درێژ دەھێلنەو و سەرنجی قوڵ لەخۆیاندا دروست دەكەن، ئنجا سەریان دەخەنە سەر دەستیان و ئاخ و پف ھەلەكێشن (دەربڕینی وەرگێڕ). كەلەنێو خەلکیش دا دادەنیشان قسە لە لوتەكانیانەو دەردەكەن (دەمگێنن) و وتەكانیان پێ دەكەن لە وشە و دەستەواژەدا ناسك. زۆر جاریش خەلکی ماستاوجی (دەربڕینی كوردیە بۆ سووكایەتی پێکردن – وەرگێڕ) لە دەوریان كۆ دەبنەو و چەپڵەیان بۆ لێ دەدەن و ستایشیان دەكەن، ئەمانیش وا دەرزانن هەر بەراستی بونەتە بلیمەت – پەنا بەخو!

خەلکانیکیتر ھەن، حەزبان لەوادیە بلیمەت بن، بێئەوادی پلە و پایە و مال و سامانیان ھەبیت. پەنگە بۆیە ئارەزووی بکەن، تاكو ئەو ناتەواویە پێپر بکەنەو كە بەھوی سەرشۆری و بێبەری بوونەو ھەستی پێدەكەن. لەكتیبە كۆنەكانی پەروردەدا دەخوینینەو كە بلیمەتی بەكۆشش كردن دیتە دەست، هەر كەسیش لەسەر رێگەكە

بىرۈات دەگاتە مەبەست، بۇيە وادەزانن دەرگاى بلىمەتتىى لەبەر دەمياندا كراۋدە، ئەگەر بىت و كارى بۇ بكن و بىر كەرنەۋدى دروستى لەپىناۋدا بەكار بىنن.

گرفتى ئەو جۆرە كەسانە ئەۋەيە كە ناگەن بەو ئاۋاتەيان، بەلام خۇيان وادەزانن كە پىي گەشتون. كاتىكش دەبينن خەلكىرپىزى (بلىمەتتىى) يەگەيان ناگرن، ئەوا تۈرە دەبن و دەبەنگىتى و پۇدى دەدەنە پال خەلك. دواتر دنيا پر دەكەن لەهات و هاوار و ئەفسوس لەسەر مردنى بلىمەتەكان لەم ولاتە بىۋەيەدا!

ئەم وتەيە بەرۈنى بەقوتابيانى وپۇزەى ئىمەۋە دەرەكەۋىت، ھەر يەگىكىان دەپەۋىت بىتە وپۇزەوانىكى بلىمەت تەنھا بەۋدى لىكۈلپەنەۋدى ئەدەب و مپۇزۋى ئەدەب بكات و ئاۋەزى وشيارى پر بكات لە لەبەر كراۋىكى زۇرى ئەدەبى... لەو پىناۋەشدا ھەۋلىكى زۇر دەدات... كاتىكش لەۋە تەۋاۋ دەبىت، وادەزانىت ھىچ لەنىۋان ئەو و بلىمەتى دا نەماۋە، ئەۋەندە نەبىت بەرھەمەكەى بخاتە بەر دەمى خەلك و، خەلكش بەجەپلەپۇزان و سەرسامى دابارن بەسەرى دا.. لەۋانەيە كەسانىك لەپۇرى موحامەلەۋە واى بۇ بكن، ئىتر ئەم وا دەزانىت پىشى ھەموۋ ئەدەب شوناسانى پىش و پاشى خۇى كەۋتۈۋە... لەو كاتە بە دۋاۋە دەست دەگاتە شانازى كردن و فشەۋ فال (دەرپرېنى ۋەرگىپ).

گرفتى ئەو ھەزارانە و ھاۋشپۇەكانى ئەۋەيە كەزىاتر لاساى دەكەنەۋە ۋەك لەۋدى داهىنان بكن. لەۋانەيە سەرسام بن بە ئەدىبىكى بەناۋبانگ، دواتر ھەۋل دەدەن لاساى دەرپرېنىكى يان شىۋازىكى بكنەۋە. جا مادەم ئەو ئەدىبە پۇتە بلىمەت، كەۋاتە پۇچى ئەمانىش بلىمەت نەبن؟ ئايا ئەمانىش ۋەكو ئەو مرفۇنن؟

لە خەسلەتەكانى بلىمەتتىى :

ئەو كەسانەى بەزۇر خۇ دەكەنە بلىمەت، ياخود ھەۋل دەدەن لاساى بلىمەتان بكنەۋە، شتىكى گرنگ لەبىر دەكەن، ئەۋىش ئەۋەيە بلىمەتتىى بە لاساى و زۇر لەخۇكەرن بەدەست نايەت. لەراستى دا لاساى كەرنەۋە و داهىنان دوو مەسەلەى پىچەۋانەن، مرفۇ تا لەيەگىكىاندا شكست نەھىنن لەۋىترىان دا سەركەۋتۈۋ نابىت.

يەككەك لە خەسەلەتەكانى بلىمەتى داھىنەريش ئەوھىە كە زۆر رقى لە لاسايى كردنەوھىە، ھەز ناكات ھىچ شت بىنئىتە كايەوھ دواى ئەوھ نەبىت كە لەرۈحى خۆى بەبەردا بكات و مۆركى خۆى پىوھ بنىت.

نكۆلى لەوھ ناكەين كە كابراى بلىمەتەش رەگ و ريشەى داھىنانەكانى لە بلىمەتەكانى پىشوو وەردەگرى. بەلام ئەم دىت مۆتروبهيان دەكات و دوبارە سەرنجيان دەداتەوھ، تاكو شتىكى نوپيان لى بەرھەم دىنئىت بەجۆر جياواز دەبىت لە بەرھەمەكانى پىشينانى... بە دەربىرنىكىتر: زۆر لىكۆلىنەوھ دەكات و زۆريش شت لەبەر دەكات، بەلام بۆيە شت لەبەر دەكات تاكو لەبىرى بەجىتەوھ. لەم پوھوھ لەبىر چوھوھ ئەركىكى دەروونى گەورەى ھەيە، چونكە زانىارەيە زەخىرەكراوھكان لەئەقلى وشيارەوھ دەگوازيتەوھ نىو ئەقلى ناوھكى و دەيانكاتە بەشيك لەقەوارەى نەستى كەسە بلىمەتەكە.

ئەو زانىارەيە زەخىرەكراوانە لە قولايەبەكانى دەروندا دەمىننەوھ، وەك ئەوھى بىھوئىت ھەل بىت، لەناكاوئىش دا، كاتى كەسە بلىمەتەكە لە سەراسىمەيى دا نغرو بوھ، ياخود لە قولايى خەو دايە، بىرۆكەى نوئ لەمىشكىيەوھ، وەك پزىسكەى ئاگر سەرھەلئەدات (بەھوئى ھەلئەتەى بىرۆكە و زانىارەيە زەخىرەكراوھكانەوھ — وەرگىپ). وەلى بۆ وھ سەرھەلئەدات تاكو كەسە بلىمەتەكە خۆى پىوھ با بدات، بەلكو بۆ وھى ئاگرىكى بەكلىپەى نىوناخى پى دابگىرسىنئىت ... ئىدى گوئش نادات بەوھى ئاخۆ بەو ئاگرە دەسوئىت ؟ يان روناكى لى وەردەگرىت؟.

ويكچواندن و پونكردنەوھ:

دەگونجىت لەو پوھوھ كابراى بلىمەت بەنوكتەبازىكى لىزان بچوئىن، تەنانەت لەوانەيە نوكتەبازى لىزانىش لە رويەك لە پوھكانەوھ لە (بلىمەت) ى بىبەش نەبىت!!
ئاشكرايە كەسەى نوكتەبازىكى لىزان بىت بەزۆر لەخۆكردن نوكتە ناگىرئىتەوھ لە ھەموو جفاتىك دا تاكو بەسوعبەتجى و قسەخۆش دەرکەوئ. بەپىچەوانەى (ئەو گىلە پياوانەوھ) كە خەلكى لەھەموو كات و شوئنىك دا بەدەستيانەوھ گىرۆدە بوون.

ئەو كەسەى نوكتەبازىكى كارامەيە، زۆر جبار دەبينىن كە داواى لىدەكرىت نوكتەيەك بگيرپتەو، ناتوانىت. بەلام كاتى بەشيوازى ئاسايى خۆى بىت، ئەوا نوكتەى زۆر جوان و گونجاو بەشيۆەيەكى سەرنج راكيش و ليزانانە دەگيرپتەو، گويش نادات بەووى نوكتەكە لەسەر خۆى دەكهووت يان لەسەر كەسانىتر، جياوازي ناكات لەووى خۆى بگەزىت يان كەسانىتر.

شياوى باسكردنە كەئەم كابرانوكتەبازە ليزانە، نوكتەكانى خۆى لەدياردە دەگمەن وسەيرەكانى خەلكەوە يان لەپوالەتە سادەكانى ژيانەو وەردەگرىت، وەلى بەشيوازيكى تازە دەگيرپتەو، بۆيە ناپەرەحت نىە تىبىنى مۆركى تايبەتى ئەوى تىدا بكەين، وەك ئەووى دروستكراوى ئەم بن نەك ئەو كەسانەى كەلىي وەرگرتوون. بەلام دواى ئەووى بەقولاى قەوارەى نەستى ئەمدا رۆ دەچن و پەنگى ئەم دەگرن ئەو جا لىي دىنە دەرى.

باشتر (گىلە پياو)كان دىن و دەيانەووت لاسايى ئەم برادرەمان بكەنەو لەقسە و جموجولەكانى دا، وا گومان دەبەن مەسەلەكە ئاسانە بۆيان، مادەم ئەو خەلكى پىكەناندو بەنوكتەكانى، كەواتە بۆچى ئەمانىش پىت بەپىت لاسايى نەكەنەو؟! بۆيە دەبينىن بەدووى گويگرانىك دا دەگەرپن تاكو ئەو نوكتانە برشىننەو بەسەرياندا كە لەبەريان كردون. گويگرەكانىش هيجيان لەبەرانبەرياندا نامىنىت و ناچار دەبن لەگەلىان دا پىكەن... پىكەنىنىك كەلە گريان دەچىت؟!

بەلكە كاتىك سەختەر و، قورەكەش كاتى خەست تر دەبىتەو، گەر يەكك لەو (گىلە پياو)انە خاودن دەستەلات ياخود پارە و پول و سامان بن، وەك (صاحب كورى عباد) بۆ نمونە... ئەم كابرايە لەهەموو دانىشتنىك دا نوكتەيەكى بىتام دەكات... دانىشتوانىش بۆ خۆلى نزيك كردنەووى بەنوكتەكانى پىدەكەن، بەلام ئەگەر بەدەستيان بوايە قۆندەرە بارانيان دەكرد... دەگيرنەو بەرپۆەبەرى فەرمانگەيەك لەم جۆرە بوو، فەرمانبەرانى فەرمانگەكەش بۆ ھەر نوكتەيەكى بىتام، قاقايان دەكرد كە بەرپۆەبەرەكە دەگيرپايەو، تەنانەت لەوانەيە ھەندىكيان لەھۆش خۆيان چووبن. ھىندە پىي سەرسام بووين، جاريكيان بەرپۆەبەرەكە دەبينىت فەرمانبەريك لەناو

فەرمانبەرانی کاندای پێناکەنیّت بە نوکته‌کە‌ی. پرسیاری لێدەکات کە هۆی پێنەکە‌نی‌نی چی‌یه؟ فەرمانبەرە‌کە زۆر بە‌خوێن ساردی‌یه‌وه‌ له‌ وه‌لامی دا ده‌لیت: "بەرپۆه‌به‌ری بە‌رپۆز، پێویست ناکات پێ‌که‌نم چونکە من فەرمانبەری فەرمانگە‌یه‌کی ترم"!!!

ئەم بە‌رپۆه‌به‌ره (زه‌وق سز) ه - دەر‌برینی وه‌ر‌گیر-، هیچ جیا‌وازی‌یه‌کی نی‌یه له‌گه‌ڵ ئە‌وه‌ ئه‌دی‌بانە‌دا کە ده‌یان‌ه‌وێت له‌‌ر‌پ‌گه‌ی لاسایی و له‌‌به‌ر گردن‌ه‌وه‌ ببنه‌ بلیمه‌ت. ئە‌وان هیچ له‌ ئه‌ده‌ب نازانن جگه‌ له‌ ده‌سته‌وا‌زانە‌ی که‌له‌ په‌رتوکی وێ‌زه‌وانه‌ مه‌زنه‌کان‌دا ده‌ی‌خوێننه‌وه‌.. سه‌رسام ده‌بن پێ‌ی و هه‌ول ده‌ده‌ن خۆیان به‌وان وێ‌که‌چوێن، بێ‌ئ‌ه‌وه‌ی ئە‌وه‌ پریشکه‌ ده‌گه‌نه‌یان هه‌بیّت کە پێ‌ و شوێنی دا‌هێ‌نانی وه‌دی هێ‌نه‌رانه‌یان بۆ بسازی‌نی.

په راویزه کانی به شی شازده یه م:

۱. بنواړه: Sullivan, Outline of Modern Belief, VOIII, P.811

۲. بنواړه: توفیق الطویل، الاحلام، ل ۱۵۰.

۳. بنواړه: ابوالفرج الاصفهاني، الاغاني، ج ۱۹، ل ۷۶.

۴. بنواړه: ولیم سرجیوس، القوي الخفية، ل ۷۹.

۵. بنواړه: Forester, Studies in Dreams, ch, 6

۶. بنواړه: ابن خلدون، المقدمة، ل ۱۰۵.

۷. بنواړه: توفیق الطویل، الاحلام، ل ۱۵۰.

۸. بنواړه: عبدالرزاق حمیده، شیطاين الشعراء، ل ۸۹.

۹. بنواړه: جرجي زيدان، تاريخ الاداب العربية، ج ۱، ل ۲۹۲ - ۲۹۳.

۱۰. بنواړه: ابوالفرج الاصفهاني، الاغاني، ج ۱۹، ل ۳۳.

۱۱. بنواړه: Harding, An Anatomy of Inspiration

۱۲. بنواړه: Tyrrell, Personality of man, P, 30 - 36

۱۳. بنواړه: Kenmare, Stolen Fire, P. 16

۱۴. بنواړه: جرجي زيدان، تاريخ الاداب العربية، ج ۱، ل ۲۹۳.

۱۵. بنواړه: Abnormal Psycholigy, Murphy. PIX

۱۶. بنواړه: Wilson, Great Men of Seience, P 49

۱۷. بنواړه: سيرل برت، كيف يعمل العقل، ج ۲، ل ۲۱۸.

۱۸. بنواړه: Kenmare, Stolen Fire, P. 1

۱۹. بنواړه: Broad, Mind And Its Place in Nature

۲۰. بنواړه: به شی شه شه می نهم په راوه.

۲۱. بنواړه: کاترین شبن، اختراع الهاتف.

پاشكوكان

ئەم چەند بەشە جودا جودان و بەم دواييانە نوسىيومان، وەك خوینەريش
تىببىنى دەكات پەيوەندىيەكى راستەوخۆيان نىيە بە بابەتى خەونەو...
وەلى لەگەل ئەوئەشدا هيوادارم بىسود نەبن بۆ خوینەرى ژير.

پاشكۆس بەكەم:

كۆمیدیاى ئاومزى مەرۇف :

لەسالى (۱۹۵۶)دا پەرتوكىكم بىلاو كردهوه بهناوى (كۆمیدیاى ئاومزى مەرۇف)، مەبهستم لە بىلاو كردهوهى ئەو كتيبە پوچەل كردهوهى ئەو (ئاودز)ە ئەبستراكتىكىيە بوو كە مېتافىزىكىەكان و تۆباويهكانى وەكو ئەفلاتون و فارابى و ئىبن توفەيل و ئىبن رۇشد و كەسانى وەك ئەمان دەستى پىوه دەگرن و پىيەوه پابەندن... لە دوو تۆى ئەو پەرتووگەدا نمونە گەليكم هيناوئەتەوه لەو بىريارانەى كەلەم سەردەمەى ئىمەدا دەژين، كەچى تا ئىستاش بەو جوړە بىردەكەنەوه كە ئەو بىرمەندە كۆنانە بىريان پى دەكردهوه.

لەراستى دا ، ئىمە لەكۆندا ئالودەى ئەو جوړە بىركردنەوه بووين، تا ئىستاش زۆرئىكمان تيدا هەيه دووچارى هەمان دەرد بوون... مەسەلەكەش تەنها بەسەر كۆنە پەرسەكان ياندا كورت هەلناهيئى، بەلگەو پەل دەهاوئ بۆ هەندى لەگەنجەكانيان، واتە ئەو گەنجەش دەگرپتەوه كە خويان بەتازەگەر و نوئىخواز و پيشكەوتنخواز دەزانن. بۆيە گەر رەوا بىت بۆمان كۆنەپەرسەكان بەوه ناوژەد بكهين كە توشى نەخۆشىنى (پىرئىتى) بوون، ئەوا بۆشمان رەوايە كە هەندى لەپيشكەوتنخوازەكانيش بەوه ناوژەد بكهين كە دوچارى نەخۆشىنى (مندا ئىتى)بوون.

گرفتى ئەوانە و ئەمانيش پىكەوه، ئەوهيه كە لەبىركردنەوهياندا لەسەر رېبازى (لۆژىكى فۆرمى) كۆن بەرپۆه دەجن. بۆيە دەبينن، كاتى گەتوگۆ دەكەن لەسەر كيشە وپرسەكانى سەردەمى ئىستا، هيج سل ناكەنەوه لەوهى هەمان ئەو پىوهرە بەكار بىنن كە لەكۆندا بىرمەندان بەكاريان دەهيئا (دەربىنى وەرگىپ) ... لەسەرەتاوه پيشەكەيكى لۆژىكى دىنن. دواتر لىرە ولەوئ دەسكاريەكى دەكەن، تاكو پىي بگەنە ئەو بەرمەجامەى كە خويان ئارەزووى دەكەن.... لەوانەيه هەندىكيان كە ئەم پەپەرەوه دەكەن هەست

بەخۆيان نەكەن، چونكە وا گومان دەبەن گوايە لە بىر كەردنە وەياندا بەگوڤەرى پېۋەرەكانى (بىر كەردنە وەى دروست) دروست دەپۇن بەپۆۋە.

نكۆلى ناكەين لە وەى (لۆژىكى فۆرمى) راستە. بەلام ئە وەى نابى لەيادى بكەين ئە وەىيە كە ئەم لۆژىكە بوارىكى ديارى كراوى ھەيە، لەسنوورى ئە و بوارەدا راست و دروستە... وەلى كە لە و بوارە دەرھىنرا، ئە و گرنگى خۆى لە دەست دەدات و بەكارھىنانىشى بەرەنجامى ھەلەى دەبىت... بەراستى (كىدروڤ) راستى پىكاوھ كاتى (لۆژىكى فۆرمى) بە وە ناو زەد دەكرد، كە وەكو (خستەى لىكدان) وايە، ئە وەتا ھەر فوتابىيەك بگرى لە سەرەتاوھ پېۋىستە لە سەرى فيرى خستەى لىكدان بىت و، لەبەرى بكات و، لە راھىنانە ژمىرەيەكانىدا لە سەرى بپرات... بەلام نابى بەخستەى لىكدان دەست كۆتا بكات، ياخود پىشتى پى بېستى كاتى لەگەل راھىنانە ژمىرەيە بالاكاندا مامەلە دەكات (دەرپىنى وەرگىر)، بەلكو لە و كاتەدا پېۋىستى بەخستەى بەر فراوانتر و ئالۆزتر دەبىت.

(كىدروڤ) دەلىت: لۆژىكى فۆرمى، لەسنورى راستى سەقامگىرە پىژمەيەكاندا نەبى ئىدى راست دەرناچى، وەك ئە وەى بگوتى: "فلان كەس لە فلانە رۆژ دا مرد"^(۱). جا ئىمە لە و راستىيە وە دەتوانىن بگەينە بەرەنجامىكى راستى لۆژىكى، ئە وىش ئەم بەرەنجامەيە: ئە و كەسە ھەر دەبىت رۆژى بەر لە و رۆژەى تىاى دا مردوھ، زىندو و بووبى، وەلى گرفتەكە لە وەدايە كە ھەموو راستىەكانى گەردوون لەم جۆرە سادەيە نىن. گەردون لە پىشكەوتن و ئال و گۆرى بەر دەوامدايە، كە واتە دەبى راستىەكانىش لەگەلى دا پىش بكەون، جا ئە و دەستپىكە لۆژىكەي كە رۆژىك راستە، لەوانەيە لە رۆژىكى تر دا راست نەبى.. ئا لىرەدا لۆژىكى نوئ ئە و بئەمايە ھىنايە ئاراوھ كە دەلىت: (ئىبستىمۆلۇژيا پروسەى پىشكەچونە و لەسنورىكدا راناوھستىت).

فۆرم و ناوھپۆك:

يەك لە و جىاوازيانەى، لۆژىكى كۆن جىا دەكاتە وە لە لۆژىكى نوئ، ئە وەيە يەكەمىان گرنگى بە فۆرم دەدات لەكاتىكدا دووھمىان گرنگى بە نىۋەپۆك دەدات.. لەوانەيە دوو كەس لەوانەى ھەلگى لۆژىكى كۆن لە مەر بىرۆكەيەكى ديارى كراو و

بىيىتە مشت و مالىيان، بەلام ھەر يەككە لەو دوو كەسە بەرھەنجامىكى لۆژىكى حىياواز لەۋىتەرى لى ھەلئەگۆزى... بۆيە مشت و مەرگەيان پەل و پۆى لى دەبىتەۋە و بەبى سودىش درىژە دەكىشى.

فاكتەرى ئەمەش ئەۋەيە كە ھەر دووكيان گرنگى بە شيۋە و فۆرمى بىرۆكەكە دەدەن نەك بەناۋەرپۆكەكەى. شىاۋى باسكردنە، بىرۆكە پارىزگارى لەشيۋەى خۆى دەكات سەرەپاى گۆرانى بارودۆخەكانى دەۋرۈبەرى، ۋەلى نىۋەرپۆكەكەى سىروشتى وايە كە جار لەدۋاى جار بەگۆيرەى گۆرانى بارودۆخەكانى دەۋرۈبەرى ئەمىش دەگۆرپىت.

بۆ نمونە، قەدەغەكردنى (سوو) ۋەربگرە، كە ئىسلام ھىنايە كايەۋە و پىداگرىشى لىكرد... ئىمە دەزانين كە ئىسلام بۆيە (سووخۆرى) ياساغ كرد چونكە زىيانىكى كۆمەلايەتى گەۋرەى ھەبۋو، دەۋلەمەندەكان ھەزارەكانيان پىدەچەۋساندەۋە و كەرامەتيان پىشىل دەكردن... كەچى (شەرعناسەكان - فۇقەھا) دۋاى ئەۋە ھاتون گرنگىيان نەداۋە بەنىۋەرپۆكى (سوو) بەلگو ھەموو گرنگىدانىكيان ھەر لەسەر شيۋە و فۆرمەكەى چىر كەردۆتەۋە... بەۋ پىۋدانگە ھەموو جۆرەكانى (بانك)يان ھەرام كرد گوايە (بەبرۋاى ئەۋان) سوۋدارى تىدا دەكرى... ۋەلى ئەۋ سووخۆرەى كارەكەى بەناۋى فروشتن ياخود بارمە دانانەۋە دەكات ھىچيان لەسەرى نىيە. لەبەر ئەمەيە دەبينين جىھانى ئىسلامى پىر بوە لەۋ دىندارانەى كە بەكردەۋە سوخۆرى دەكەن و بەتپۆرىش نىكۆلى لى دەكەن... ئەۋەتا يەككىيان دەبينى ردىنى درىژ دەكاتەۋە و نوپزانىش زۆر دەكات كەچى سووخۆرىكى ترسناكە... كاتىكىش مامەلە سووخۆرىيەكەى دەكات قالىپكى شەرىى بۆ دەدۆزپتەۋە، ۋەك ئەۋەى بە قەرز ۋەرگرەكە دەلپت: ئەم شتەم بەنرخى زانراۋ پى فروشتى، ئىنجا ھەندى شىرىنى پىدەدات گوايە لەسەر ئەۋ شىرىنىيە مامەلە كراۋە، كابراى قەرزكەرىش دەزانپت ژەھرى (كوشندە) ۋەردەگرپت. ۋا حول و لا قۋە الا باللە.

لەپراستى دا ، لۆژىكى نوئى دان نانپت بەم پىروپالانتە و لىكدانەۋە و بۆچونانەدا... بەلگو نىۋەرپۆكە ئەۋ بناغەيە كە ھوكمەكانمانى لەسەر بنپات دەنپين... ئىدى گۆئى نادەين بەۋەى فۆرم و شيۋەكەى ھەر چۆن بپت.. بۆيە (بانك) دەكەينەۋە و لقەكانىشى

لەهەموو جێگەيەكدا فراوان دەكەين، تا ئەوەندەي خزمەتی خەلك بكات... بەوەش لەراستی دا قەلاچۆی (سوو) و (سوو) خۆران دەكەين چونكە ئەو بوارەيان لى بەرتەسك دەكەینەووە كە تىای دا كار دەكەن و، هەل دەسوړپن... لەهەمان كاتدا نابى كەمتەرخەمى بكەين لە قەلاچۆكردى هەر بانكى كە هەول بەدات وەكوو سووخورەكان خەلكى بچەوسىننەووە (دەربىنى وەرگى).

ئەو نمونەيەي كە لەبارەي (سوو)ووە هينامانەووە، لەوانەيە بچەسپىت بەسەر زۆرىك لەو (ورده دەمبەدەمە) روالەتيانەدا كە هەلگرانى (لۆژىكى كۆن) دەمدريژى پيوە دەكەن، چ بېرەكانيان ياخود منداڵەكانيان... ئەوان بىرۆگەيەك ديئن لەهەمان فۆرمى چەسپاوى خۆى دا و، دەيكەنە پيشەكى بۆ پيوانەكارىە لۆژىكىيەكانيان، دواتر بە ئارەزووى خويان بەرهنجامى لى دەردەهيئن... ديارە ئەمە بەچاوبۆشى كردن لە نيومرۆكەكەي، كەبەگوپرى گۆرانی بارودۆخ ئەميش دەگۆرپت.

رەنگە جياوازيەكى روالەتى هەبىت لەنيوان (پيران) و (منداڵەكان) دا لەم رۆهوە.... ئەو جياوازيەش لەوهدا خۆى دەنوينا كە پيرەكان پشت بەپيشەكى گەلى كۆن دەبەستن، بەلام منداڵەكان پشت بەپيشەكى گەلى نوێ دەبەستن... وەلى هەموويان دەمارگيرن بۆ پيشەكەكانيان و برۆاشيان بەوہيە كە ئەو پيشەكەيانە بۆ هەموو كات و شويئ دەست دەدەن و دەگونجین.

تىببىنى دەكرى، ئەوانەي دووچارى نەخۆشىنى (منداڵيتى) بوون، وازيان لەواژەي (بەلگەي ئەقلى) هيناوە كە قەيمىەكان لە وتوويزەكانيان دا دەمدريژيان پيوە دەكرد، لەبەرانبەر دا دەستيان بە واژەي (بەلگەي زانستى)يەووە گرتووە... جا ئەگەر بيانەوئ ستايشى راپ بۆچونىك بكەن دەلین (بۆچونىكى زانستىيە)، ئەمە لەكاتىكدا لە كۆندا دەيانگوت (ماقوڵە) ياخود (لۆژىكىيە)... ئنجا من هيچ جياوازيەكى ريشەيى نابينم لەنيوان چەمكى (زانست) و چەمكى (ئاوێز) دا لەم رۆهوە... چونكە ئەوهدا وەكو شمشيرى بړندە هەر كات گەرەكيان بوو بەكارى ديئن... سلیش ناكەنەووە لەوہي جارىكىتر بەپيچەوانەي ئەوہي لەيەكەمجار دا لەدژى بەكاريان هيناوە، بەكارى بيئەنەووە.

زانست و ئاۋمۇز:

گروھى لە فېرخوازان ھەن، نازانين ناويان بنين چى!! ھىچ جياوازيەك نابين لە نىۋان بەلگەى زانستى و بەلگەى ئەقلى دا، بەلگەى تىكەلاويان دەكەن و بەيەك شتيان دادەنن، جارتيان لەگەل يەكەك لەوانەدا دەم بەدمەيەكى توند و تىز كەوتە نىۋانمانەۋە، نە ئەو توانى قەناعەت بە من بكات و نەمنش توانيم قەتاعەت بەو بكەم. ئەو دەيگوت ناكري زانست و ئاۋمۇز پيەكەۋە ناكۆك بن؟ مادەم ئەقلى بىخەۋش و لەكە بىت و ،پشتى بەپيشەكى لۆژىكى راست و دروست بەستى، ئەوا ھەر چۆن بىت ئەو بەرنجامە بەدەست دىن كە زانست و زانيارى پى دەگات.

گرفتەكە لەۋە دايە، ئەو برادەردەم شەيداي ئەۋە بوۋە كە قەيمەكان ناويان ناۋە) بىر كەرنەۋەى ساغ). ئىدى نازانم مەبەستيان لەۋە چى بوۋە... ھەموو مەۋقەك بىرۋاى پتەۋە بەۋەى بىر كەرنەۋەى خۆى بىر كەرنەۋەىكى ساغ و تەندروستە ... لىرەۋەيە كە دەبينين قەيمەكان ناكۆك دەبوون و دەمبەدەميەكان دەكرد و ھەر گروپيەكيشيان ئەۋانى تريان تۆمەتبار دەكرد بە ھەلەداچوون و لوت بەرزى. جا ھەياران! دەبى كاميان خاۋەنى بىر كەرنەۋەى ساغ بوۋىت؟

لىرەدا تايبەتمەندى زانست سەرھەلئەدات و دەردەكەۋى... زانست دان نانيت بە پيشەكى گەلى لۆژىكى راست دا، ھەر چەندە ئەو پيشەكە پۇشنش بىت ياخود ھەموو ژىرەكان لەسەرى كۆ بن... زۆرىك پيشەكى ھەبوون و ژىرەكان كۆ دەنگ بوون لەسەر راستى و دروستيان، دواتر دەركەوت كە ئەو پيشەكەيانە ھىچ نين جگە لە كۆمەل (مەئەلۇفات) ئايدىۋولۇزى زانست دان نانئ بە راستى ھىچ پايەكدا، مەگەر دواى ئەۋەى كە دەيخاتە سەر پوپەرى تويژىنەۋەى بابەتى و ئازمايشى بەرھەستەۋە... كەچى لەگەل ئەۋەشدا پىداناگريت لەسەر ئەۋەى ئەو بۆچوونە بۆ ھەتاهەتايە ھەر راستە و بەراستى دەمىنئەۋە. بەلگە پى وايە پايەكى راستە، لە سنوورى ئەو تويژىنەۋەى دا كەزانست پى ھەستاۋە... كى دەزانئ؟ لەۋانەيە ھەر زانيارى، ھەندى پوكار و لايەنى

دېكە لەو مەسەلەيەدا بدۆزیتەوہ كە پېشتەر خودى زانست پەى پى نەبردوہ... لەو كاتەش دا زانست ناچار دەبى بۆچونى خۆى لەپارەى ئەو مەسەلەيەوہ بگۆرېت. جارېكىيان كۆمەللى لە ھزرمەندانى لە چاخەكانى ناوېراست كۆدەبنەوہ و دەبېتە دەمبەدەميان لەسەر ژمارەى ددانەكانى ئەسپ. ئايا ژمارەيان چەند ددانە؟ بەرددوام دەمبەدەميان بوو، كرديانە شەرە سەرپىن و شەرە كەوش... لەھەمان كاتدا ئەسپەكە لە تەويلەيەكى نزيك لەخۆياندا بەسترايوپەوہ و دەيان توانى بچنە ئەو تەويلەيە و ددانەكانى بژميرن!! وەلى ئەوان وا دەزانن دەتوانن لەپېگەى بىرکردنەوہى ساغەوہ بگەنە ژمارە راستەكە، كەوابى ھەوجىيان نپە بەوہى خۆيان ماندوو بگەن و بچن بۆ لای ئەسپەكە و، دەستيان پيس بگەن... سەرەنجام نەگەشتەنە ھېچ بەرەنجامىكى يەكلاكرەوہ، چونكە ھەر يەكىيان شتېكى دەگوت و پششى بە پېشەكەكى لۆژىكى بەستبوو... وايشى دەزانى خۆى (گەوردى دانايان)د.

ئەركى بەرەنجامگىرى لۆژىكى:

نكولى ناكەين لەوہى، بەرەنجامگىرى لۆژىكى ئەركى ھەيە لە لىكۆلېنەوہ زانستىيەكاندا... زانست ناتوانى لەو ئەركەى بەرەنجامگىرى لۆژىكى دەست بەردار بى..بەلام ئەوەندە ھەيە زانست ناتوانى بەرەنجامىك بەدەست بېنى لەسەر پېشەكەك لە خەلكى لەسەرى راھاتوون، وەك ھزرمەندانى قەيمى بەدەستيان دەھيئا. زانست دوو پاىە و كۆلەكەى ھەيە كە ناكرېت يەكيان لەوى دىكەيان داېرېت: پراكتىك و تىۋر... ياخود بەدەرېرېنېكىتر: ئەزمونى بابەتى و بەرەنجامگىرى لۆژىكى.^(۲)

زانست يەكەمجار شتەكەى تاقى دەكاتەوہ و دواتر بىرۆكەيەكى لى ھەلدەھيئەجى... لە درېژەى گەشەکردنىشى دا كەمتەرخەمى ناكات لەوہى جبار لە دواى جبار تاقى گردنەوہ و بەرەنجامگىرى بكات.

مامۇستا (ماوتسى تونگ) رافەيەكى زۆر جوانى ئەم بابەتەى كردوہ، كاتىن پېشەچونى ئىبستىمۆلۇزىي زانستى لىكچواندوہ بە قۇناغە لولەكە بەرەو سەرەكان...

ھەر قۇناغىك دوو ڤووى ھەيە، لايەنىكى ئىدراكى ئەزمونكارى و لايەنىكى بەرەنجامگىرى لۆژىكىش... كاتى ئىبستىمۆلۆژيا لەيەكىك لە قۇناغەكانى دا ئەو دوو لايەنە لەخۆ دەگرىت، ئەوا بەرەو قۇناغىكى سەروتر ھەل دەكشى.

بۇ نمونە: تۆ گەر بتهوئ بەسەر ڤىگەى زانست دا ڤرۆيت، يەكەمجار بەپەيوەندى كردن بەژىنگەو دەوروبەرتەو دەست پى دەكەيت، لەو دەور و بەرەتەو خالە بەرەستەكان وەردەگرىت... دواتر ئەو خالە بەرەستەكان پىكەو كۆ دەكەيتەو، تاكو چەمكىكى فىكرى ديارى كراويان لى بەدەست بىنى، بەگوڤرەى ئەووى لەو كاتەدا بۆت دەست دەدات، ئنجا نابى لەو سنورە دا چەق بېستىت، بەلگو پىويستە لەسەرت زانىارى خۆت بەرز بکەيتەو بەرەو قۇناغى سەروتر... لەم قۇناغە سەروترە دا ھەول دەدەيت ئەو بەرەنجامەى لە قۇناغى پىشودا بەدەست ھىناو، پراكتيزەى بکەيت بەسەر كۆمەللى خالى بەرەستى نوئ دا... چونكە خالە بەرەستەكان بەپى كات و شوڤىن دەگۆڤىن... كەوابى پىويستە لەسەرت، تىگەشتن و چەمكەكانى خۆت پىش بىخەيت بەگوڤرەى گۆڤانى ئەو خالە بەرەستەكان.

ڤاوەستان لەسەر چەمكىكى فىكرى ديارى كراو، ھەرچەندە ئەو چەمكە لەكاتى خۆى دا راست و دروست بىتە بەرچاو، دەبىتە ھۆى دۆگمابوونى "ئايدىلۆژى". ئەمەش كارى ئاوەزى ئەبستراكتىكىيە نەك كارى زانىارى گەشەكردوو.^(۲)

كەلەكە بوونى وەھەكان:

ئاوەزى ئەبستراكتىكى، كۆلەكەى پىشتى قەيمىەكان بوو لەھەول دانىان دا بەدووى راستى و ھەقىقەت دا... ئەوان - وەك لە پىشەو گوتمان - ڤروايان وا بوو دەتوانن لە ڤى بىر كەردنەو سەغەو بگەنە راستى تەواوەتى. ھەر لەبەر ئەو، دەيانىنىت لە سەر جىگە نەرم و نۆلەكانيان دادەنىشن و سەريان دەخەنە ناو دەستەكانيانەو و دەست بە بىر كەردنەو دەكەن، گوايە ئەمە تاكە ڤىگەى بىر كەردنەو سەغە... ئەو ھەموو پىشكەوتنە جەنجالەى دنيا لەبىر دەكەن و مل نادەن بەووى لە (قوللە عاجىەكانيان) بىنە خوارى بۆ نۆ دنيا، تاكو بەشىوہىەكى كەردەى لى بکۆلنەو... ھەموو ھەول و

مەبەستىكىيان بۆ ئەۋەيه كە بىر بىكەنەۋە و بىر بىكەنەۋە... بەۋەش گەشەى بىر كەرنەۋەيان بەجۆرى خودى دەبى.... بۆيه تاكو بىر كەرنەۋەيان بەو شىۋازە زىاد بىكات ئەۋەندەش لە بويەر دوور دەكەنەۋە و بەئاسمانى ئەندىشە و ۋەھمى پان و بەرپندا دەفرن.

مامۇستا (بوليتىزىر) دەلالت: "بىرەكان خاۋەنى ھىزى زنجىرىيى تايبەت بەخۇيان... ھەر كات بىر ھەبىت ئەو ھىزەشى لەگەل دا دەبى... بە دەرپرېنىكىتر: چالاكى مېشىكى مەرۇف، دەتوانىت بەھىزىكى خودى رېزەيى بەرپۆە بچىت، بەۋەى كە جيا بېيىتەۋە لەو پراكتىكەى كە تەنھا ئەو تۋاناي ھوكم دانى ھەيە بەسەر بەھاي ئەو پېكەتە فېكرىانە دا كە لەدوورى ئەمەۋە پىك دىن... لېرەدا پراكتىك دەبىتە تاكە ئامرازى ديارىكرەنى (ھەلە) چونكە رەھەندەكانى راستى دەسەپىنىت بەسەر بىر كەرنەۋەدا، واتە پراكتىك (بىر) رادەكىشىتە سەر زەۋى"^(۴)

بەھاي ئاۋەز:

ئىمە بەم قەسەيە ئاۋەزىت لەبەھاي ئاۋەز كەم بىكەينەۋە. لەراستى دا ئەقل خەلات و ديارىەكى گەۋرەيە كە بەھۆيەۋە مەرۇف ئەنازەل جيا بۆتەۋە و، ھەر بەھۆى ئەقلەشەۋە مەرۇف تۋانىۋتەى بەجۆرىكى سەرسامكەرانە بەسەر پلىكانەى شارستانىەت دا سەر بىكەۋى... ۋەلى نابى ئەۋەمان لەبىر بچىت، كاتى ئاۋەز زىادەردەى بىكات لەبىر كەرنەۋەى خودى دا و، رەھا بىت لە كۆتەكانى لىزانىشى بابەتى، ئەو دەمە دەبىتە ئاھرىكى بەگلىپە و بەبى بەر بەست گەشە دەكات، بەۋەش زىان دەدات نەك سود بگەينەنى.

ئىمە دەزانىن ئاۋر كەلگىكى مەزنى ھەيە، كاتى جۋارچىۋەكەى سنوردار بىكرى و لەجىگەى تايبەتى خۇى دا دابىرى بۆ ۋەرگرتنى ئەنرژى لىيەۋە... ئاۋەزىش ھەر ۋايە، ئەمىش تۋانىەكى زۆرى ھەيە بۆ ئەفراندن و دۆزىنەۋە، گەر بىت و بەباشى بەكار بەيىرى و بخرىتە شوپنى شايسەى خۇيەۋە... ۋەلى گەر ۋازى لى بەيىرى بە رەھايى چۆنى دەۋىت ۋا بىر بىكاتەۋە، ئەو دەم لە زىانەكانى دلتيا و بىۋەى نابىن.

مامۆستا (ماوتسی تۆنگ) دەربارەی ئەو کەسانەی خاوەنی ئەو ئاوەزه ئازاد و پەهایەن، دەلیت: لەمیزووی فەلسەفە دا کەسانیک هەبوون کە بە ئاوەزخاوەکان ناوזהد کران، ئەوا دانیان بەهیچ دا نەناوه جگە لە هەقیقەتی ژیری و نکۆلییان لە هەقیقەتی خێرە و ئەزمونکاری گەردووه، ئەوانە پێیان وابوو ئاوەز تاکە شتیکی کە پستی پێبەستری، هەر چی ئەزموونی ئیدراکی بەر هەستیشە ئەوا ناکری پستی پێبەستری... بەراستی هەلە و ناتەواویەکان ئەم قوتابخانەیە لەهەولێدان بۆ هەلگیرانەوهی سەرەوخواری راستیەکان دا قەتیس دەبیّت.^(۵)

پەدی ئاوەزخاوەکان:

ئاوەزخاوەکان دەلین: ئێمە ناتوانین ئەقل بێهەستینەوه بەخێرە بەرەهەستەوه، چونکە ئەوبە گوێرە گۆرانی ئەو بویەرە تیای دا دەژین دەگۆرێت، بەمەش ئەو بناغە سەقامگیرانەمان لەدەست دەچێ کە پێوهرە فیکریەکانمان لەسەر بنیات دەنێن... ئاوەز خاوەکان بەم پەدیان دەیانەوێت راستی ئەو هەقیقەتە پەهایانە نیشان بدەن کە ئەقلی ئەبستراکتیکی پێی دەگات.

لەرپوڵەت دا ئەم پەخنیە لە جێی خۆی دایە، بەلام لە ناو گرۆک دا خالی نیە لە هەلەیهکی مەترسیدار... ئێمە هاودەنگین لە گەڵ ئاوەزخاوەکاندا لەسەر بوونی راستی پەها لەگەردون دا، وەلێ ناکۆکین لەگەڵیاندا لەسەر چۆنییەتی گەشتن بەو راستیە. واتە ئایا تەنها لە پێی ئەقڵەوه پێی دەگەین؟ یاخود لە پێی ئەقڵەوه کە بە پەداوه بەرەهەست و پراکتیکە گەردییهکانیش پشگیری بکری؟

بەگەردووه زۆرێکمان لەو "راستیە پەها"یانە بینی کە ئاوەزخاوەکان لەپێگەی ئەقلی ئەبستراکتیکیهوه پێی گەیشتون، کەچی لە "وەهمی پەها"وە نزیک تر بوون وەک لە "هەقیقەتی پەها".. خۆینەر دەتوانی کتیب و پەراوەکانی ئەوان بخوینێتەوه تاکو راستی قەسەکانی ئێمە ببینی.

لەکتیبهکانیاندا کۆمەلێ واژە تەم و مژداریان هێناوه کە هیچ مانایەکیان نیە، کەسیکی ئاسایی کە دەبخوینێتەوه هەست دەکات دەستەوسانە لەوهی لەو واژانە بگات،

ئیدی وا گومان دەبات كە نھینی یەكانی گەردون لە ناو ناخیاندایە... كە لەراستی دا هیچ نین جگە لە كۆمەڵی واژە پوچ، وەك ئەو واژانە ی ئەستێرناسەكان لە تەلیسمەكانیان دا دەیان نوسن.

مامۆستا (وتجەنشتین) لەم بارەییەو دەئیت: "زۆربە ی ئەو نوسراوانە ی لەبارە ی، فەلسەفەو نوسراون، یان ئەو پرسیارانە ی كە كراون، نەك هەر پوچن، بەلكو بەتائن لە وائا، بۆیە ناتوانین هەرگیز وەلامی ئەو پرسیارانە بدەینەو، تەنها دەتوانین بپار لەسەر ئەو بەدین كە بەتائن لە وائا، زۆربە ی پەرس و گەرفتەكانی فەیلەسوفەكان لەووەو سەرچاوی گرتووە كە لە زمانی ئەوان تی ناگەین... كەواتە هیچ سەیر نیە كە دەبینین قوڵترین گەرفتیان، گەرفت نین"^(۱)

كەش و فەشە فەلسەفەكان:

ئیمە دەمانەوێت ئیستیملۆژیا یارمەتیمان بدات، بۆ تیگەشتن لە سروشتی بویەر، تاكو بتوانین خۆمانی لەگەڵ دا بگونجین و سودی لێوەر بگەین... وەلی ئاوەز خوازەكان دەیانەوێت بەهۆی ئیستیملۆژیاوە بەرز بنەو لە بویەر، تاكو كەش و فەش بەسەر خەلكی رەشوگی دا بكەن؛ بەهۆی ئەو واژە بریقەدار و نەخش و نیگارە فیکریانەووە كە بەکاریان دین.

دەگێرنەووە (ئەسكەندەری مەكدونی) كاتی بۆ داگیركاری دەچی، هەواڵ دەبیستی (ئەرستۆتالیسی مامۆستای) كۆمەڵی كتیبی لەبارە ی فەلسەفەو بڵاو كردۆتەووە، ئەسكەندەر بەمە زۆر تۆرە دەبیست و نامەیهك دەنیریتەووە بۆ مامۆستاگە ی و تیای دا دەئیت: "بەراستی هەلەت كرد بەو ی هەندئ لایەنی ناوەکی زانست بڵاو كردەو... وەگەر نا چۆن ئیمە لەخەلكی جیا دەبین، چونكە تۆ ئەو زانیاریە بالایەت بڵاو كردەو كە ئیمە لەتۆمان وەرگرتووە" ئەرستۆتالیس لەوەلامی دا دەئیت: "بلاومان كردۆتەووە و لەهەمان كاتدا بڵاویشمان نەكردۆتەووە... چونكە كەس لەو كتیبانە تی ناگات ئەو كەسانە نەبیست كە وەكو تۆ لای ئیمە دەخوینن".

جېگەى نىگەرانيە، كە بلىن پاشماۋەيەك لەو كەش و فشه فەلسەفە تا ھەنوگەش لەنۆ برادەرە پۆشنېر و ئەدىبەكانماندا بۆلۆ... ھەز ناكەن چەمك و واژەكانيان دابەزىنن بۆ ئاستىك كە خەلكى پەشۋكى ھاۋبەشىيان لەگەل دا بكەن... بۆيە دەبينن لە وتاردان و پەرتوكەكانياندا پىداگرى دەكەن لەسەر ھىنانە كايەى بىرۆكەى زۆر بۆلند و زۆر بۆش!! خەلكىش راھاتوون لەسەر ئەۋەى قولايىيە فەلسەفەكانى بەئەندازەى ئىتەنگەيشتىيان لەو بىرۆكانە بېيۆن، جا گەر لە بىرۆكەكان تىگەشتن، نرخ و بەھاي بىرۆكەكانيان لە لا نامىنىت!!

ھەلە و راست:

يەك لە ناتەۋاۋەيەكانى ئاۋەز خوازان ئەۋەيە كەپىيان وايە ھەلە و راست دوو پۆلى لىك جودان و ناكرى تىكەلۆ بكرىن لەيەك مەسەلەدا... ھەر بىرۆكەيەك يان ئەۋەتا ھەموۋى راست و دروستە يان ئەۋەتا ھەموۋى ھەلەيە... ماقول نىە بە لايانەۋە كە ئەۋ بىرۆكەيە لەيەك كاتدا ھەلەش بىت و راستىش بىت. ئەمەش ھۆكارى دان نەنانيانە بە ھەلەيەتى بىرۆكەيەكدا كە پىشتەر باۋەريان پىي ھەبوۋى، بۆيە دەبينن بەردەوامن لەسەر ھەلە، نەك ھەر ئەۋەش بگرە بەلگەى ئەقلىش دىننەۋە بۆ ۋەى بيسەلىنن كە لەسەرەتاۋە و، ئىستاشى لەسەر بىت ئەمان ھەر لەسەر راستى و ھەقىقەت بوون.

لەدىدى وان دا، دان نان بە ھەلەدا برىتىيە لە (ناساغى و نەزۆكىتى بىر كردنەۋە)، بۆيە ھەر چۆن بىت ھەز ناكەن مۆرى تەكفىريان پىۋە بنرى... ھەر گا، بارودۆخ پالىيان پىۋە بنى بۆ پشت كردن لە بىرۆكەيەكى كۆن و پوكردنە بىرۆكەيەكى نوئ كە دژ بى بەبىرۆكە كۆنەكەيان، ئەۋا ھەول دەدەن بەلگە بىننەۋە لەسەر ئەۋەى كە ئەۋان ئال و گۆريان بەسەر دا نەھاتەۋە بەلگو لەدىرەمانەۋە برۋايان بەۋ بىرۆكە نوئىيە ھەبوۋە!!

ئەم تىروانىيە يان لە چەمكەكانى (ھەلە و راست)، لە متمانەيانەۋە بە راستى و دروستى ياساى (شوناس) ۋە سەرى ھەلداۋە كە لۆژىكى فۆرمىي كۆنى لەسەر بنىات دەنرى... بەگۆيرەى ئەۋ ياسايە، ھەر شتى بگرى، ھەر ئەۋ شتەيە و ناكرىت لەيەك

كاتدا دژەكەشی لەخۆ بگرێ... ئیستاكەش پوچەلێ ئەو یاسایە لەچارچیۆوی بویەری پیشكەوتو دا بەدەر كەوتو.

پەوتی ئۆژیکى نوێ:

ئۆژیکى نوێ ئەوەی پون کردۆتەو كە هیچ بېروكەیهك ناکرێ بەرپەهایی راست بێ... مادم ئەو بېروكە پەنگ دانەوێ بویەریكى دیاریکراو بێ كەواتە سنوربەندە بەو واقعەو... شیاوی ئامازە پیدانە، ئەو بویەردی كە لەدەرەوێ چوارچیۆوی ئاوەزی مرۆف دایە چەندین پوكاری هەیه... سروسى ئاوەزیش وایە ناتوانی پەى بەرێ بەهەموو پوكارەكان بەیهك تێپوانین.. بەلكو ئاتاجى بەو هەیه، چاو بگێرێ لەگۆشەیهكەو بۆ گۆشەیهكێتر، لەهەر جارتیکیش دا پویهكى نوێ لە بویهردا دەدۆزێتەو.

دەگونجیت هەقیقەتى واقعی بەو هەرمە بەجۆنێن كەچەند پویهكى هەیه، مرۆف كە لەلایەكەو پوو لە هەرمەكە دەكات، ناتوانی لەپویهك زیاتری ببینی، بەلام گەر مرۆف بەدەوری هەرمەكەدا جولا و سوپایەو، ئەوا دەتوانی پوو شاردرادەكانیشی ببینی.

ناتەواوی ئاوەزخاوەكان ئەوێه كە برۆیان نیە بەجولان، ئەگەر بېروكەیهك لەكات شوینێكى دیاریکراو دا بەلایانەو راست بێ، ئەوا بېروكەكە دەگشتین بەسەر هەموو كات و شوینێك دا... لێرەو ئاوەزخاوەكان بوونەتە كەسانێكى ئایدیۆلۆژی، دنیا دەروات و ئەوان راوەستان.

ئەوان وەك ئەو كەسە وان كە لەبەرانبەر پویهكى هەرمەكە دا دەوستیت و دەبینی بۆ نمونە پەنگی سەوزە، ئنجا دیت و ئەم پەنگە دەگشتین بەسەر هەموو پوكارە وەكی و دەرەكێهەكانی هەرمەكەدا، ئنجا تۆ كە بەدەوری هەرمەكەدا سوپایتەو، و هەشێك لەناوەكەیشیت پشكنیو، دیت و گفت و گو و دەمبەدەمە دەكەیت لەگەڵ كابرادا بەسەر هەرمەكە، بەلام ئەو نایسەلمینیت و جگە لەبایی بوون و دەمارگیری هیچی لێ دەدى ناكەیت... بەراستی تۆ لەشیۆك دایت و ئەو لەدۆلێكێتر دا!!

لە نىوان ئاومزخوازان و نازانمىيەكان دا :

لەبەرانبەر ئاومزخوازەكان دا گرۆھى تر لە فەيلەسوفان بەدەرکەوتن کە بە (نازانمىيەكان) ناوژەد گراون... ئەمانە برۆيان وایە ئاومزى مەرۆف بەتەواوى دەستەوسانە لەپەى بردن بەهیچ شتێ لە ھەقیقەتى پەھا... ئەمان و ئاومزخوازان لەم راپەیدا پیچەوانەى یەکتەر دەبنەو.

وەك بینیمان، ئاومزخوازان پێیان وایە ئاومز بەیەك سەرئەنجام دەتوانێ ھەقیقەتى پەھا ببینێت، ئەمە لەكاتێكدا (نازانمىيەكان) بەپیچەوانەو بەر دەکەنەو، بەپرای ئەمان ھەقیقەتى پەھا لە دەرەوى چوارچێوەى ئەو شانەدايە کە ئەقل بتوانێ لێى تێبگات... تەنها شتێ ئەقل لەم پەووە پێى بکړی ئەوێە لە دیاردە روکەشەكان تێبگات، دیاردە روکەشەکانیش زۆر دوورن لەنیووەرۆكى ھەقیقەتى بونەو.

با بگەرێینەو بۆ نمونەى ھەرمەكە، کە ئە بەرداھێنانەو.. (نازانمىيەكان) دەلێن مەرۆف ناتوانێ بچێتە ناو ھەرمەكە و پەى بەرێ بەو شانەى لەنیو قوڵایەكانى دا ھەن... توانای مەرۆف بەلای ئەوانەو تەنها لەسورپانەو بەدەورى ھەرمەكەدا و لە پوانین بۆ ھەرمەكە لە گۆشە جیا جیاكانەو كورت ھەلەدھێنرێ... ھەموو ئەمانەش بەلای ئەوانەو بەس نین بۆ تێگەشتنى ھەقیقەتى ھەرمەكە.

(نازانمىيەكان) لەووە بەرئەنجامگیرەکیان کردو و دەلێن: ھەموو ئەو بیرۆکانەى مەرۆف ھێناوتیە کایەو رێژەیین و پەى نابەن بە هیچ شتێ ئە ھەقیقەتى پەھا... کەوابێ، بیرمەندى ئازاد پیویستە لەئاقارى ھەموو ئەو بیرۆکانەدا ھەلویستى تەماشاکارى ھەبێت و، بەھەموویان پێ بکەنیت و سوکایەتیا پێ بکات.

بۆچونى مام ناوێند :

لەنىوان ئاومزخوازان و نازانمىيەكاندا گرۆھى رادەوستن کە دەکړی بە (خاومنى راي مام ناوێند) ناوژەد بکړین، زۆرینەى زانا و فەيلەسوفانیان لەم سەردەمەماندا لەگەڵ راي ئەم گروپە دان.

ئەم گروھە، نكۆلى ناكەن لە رېژەى بوونى ھەموو بىرۆكە مەروپىيەكان، بەلام بىروايان وایە سەرەپای رېژەى بوونيان، ئەو بىرۆكانە لەكۆتایى دا دەبنە ھۆى تىگەشتن لەپاستى رەھا... چونكە لەپاستى دا ھەر بىرۆكەيەكى رېژەى ھەنگاویكە بەرەو پەىبەردن بەھەقىقەتى رەھا.

ئەمەش پشتگىرى ئەو دەكات كە لەپېشەو ئەماژەمان پېدا، لەبارەى ئەوەى كە ئىبستىمۆلۇزىاي مەروپى بىرىتىيە لە پەرسەيەكى پېشەچوون و گەشەكەردن... ھەر دۆزىنەوہيەك كە ئەمیانەى گەشەكەردنى يەكبینەى دا ئىبستىمۆلۇزىا پېى بگات. تەنھا رۆيەكە لە رۆھكانى ھەقىقەت.. بەگەلەگەبوونى رۆھ جۆراوچۆرەكانىش، پەلەپەلە، ئەو كۆمەلەيەكى تەواومان لىى دىتە دەست... واتە: تاجەندە پاستى رېژەيميان بە تەپەپىنى رۆژگار بىتە دەست، ئەوئەندە لەپاستى رەھا نەزىك دەكەوینەو، ئىدى كەم بىت يان زۆر.

مامۆستا ئىسماعىل مەھداوى دەلىت: "ھەقىقەتى رەھا بەكاملى و تەواو ئەمادەگى نىيە، بەلكو پېشكەوتنى مەژووى بەخۆو دەبىن و كۆمەلە لە ژمارەنەھاتوى ھەلەى بچوكىش لەخۆ دەگى... ھەررۆھا پاستى رېژەيش، بەپېچەوانەى بۆچونى گروى نازانمىيەكانەو، بەتەواوى رېژەى نىيە... بەو واتايە كە ئەو بىردۆز زانستىيەى لەنىو ئەم نەوہيەدا پاست بى، ئەوانەيەبۆ نىو نەوہى داھاتوو سەرتاپاي ھەلە بىت... مەسەلەكە ھەمووى بىرىتىيە لەوہى ئەو خەلگەى وپنەى واقەى دەرەكى دەدەنەو، لەنىو بارودۆخى رېژەى دا دەژىن، لەپروى پېشكەوتنى زانستى و ھونەرى سەردەمەكانیانەو، ھەروا لە پوى ئەو پېكەتە فەكریانەو كە كارىگەىيان لەسەر دادەنىت.. ئەم بارودۆخە سنووردار و رېژەيە وا دەكات زانباريەكانيان رېژەى و سنووردار بن، و ھەر ئەمىشە ئەو ھەلە بچوكانەى تىكەلەو دەكات و واى لى دەكات پىويستى بەفراوانكەردن يان بەرتەسك كەردنەو ھەب... وەلى گەر سەرنجى مەروفايەتى بەدەين لەنەوہكانى ئەم دوايانەى دا، دەتوانىن پەى بەرىن بەو توانا گەورە و بىسنور و نارېژەيانەى كە فەكرى مەرو ھەيەتى... ئا لەمەش دا ھەقىقەتى رەھا قەتەس دەبى".^(۷)

نمونه گەلى له گەردونناسى دا :

باشترین نمونه يەك بۆ رۆنکردنەوى ئەو بۆچونە بيهيئينەو، بریتی يە لەو بیردۆزە يەك لە دواى يەكانەى ، ئيمەيان گەيانده تيگەيشتنىكى تازە لەگەردون.

مرۆف لەسەرەتا دا برۆاى وابوو ئەو زەمىنەى لەسەرى دەژى تەختە و، ئاسمانیش وەكو سەقفى بەسەريەو دروستكراو و ئەستىرمكانیش وەكو چەرا پىاى دا شۆپرکراونەتەو. ئەم بیردۆزە سادەيش، بەتەواوى دەگونجى لەگەل ئەقلىەتى مرۆفى سەرەتاى دا.

دواى ئەمە (بەتليمۇس) هات و بىردۆزە بەناوبانگەكەى خۆى هينا لەبارەى خرپىتى زەوى و، ئەووى كە زەوى سەقامگىر و چەقى گەردونە و هەسارەكان بەدەورى دا دەسورپنەو. شاراو نىە كە ئەم بىردۆزەش سادەيش، بەلام هەر چۆنىك بىت خارەتىك راسترە لە بىردۆزەكەى پيش خۆى و ، لەویش نزىكترە لە هەقىقەتى بوونەو.

ئىنجا لەسەدەى شانزە دا (كۆپەرنىكۆس) هات و بىردۆزەكەى (بەتليمۇس)ى پۆچەل كردهو و گوتى: خۆر چەقى گەردونە، زەویش هىچ نىە جگە لە پاشكۆيەكى خۆر... كەمىك پاش ئەمىش (كبلر) هات و گوتى: بىردۆزەكەى كۆپەرنىكۆس، سەربارى ئەووى لەهەندى روهو راستە، بەلام لەهەندى روى ترهه هەلەيه.. ئەو ویناى زەوى و هەسارەكان دەكات كە لەخولگەى بازنەى دا دەخولپنەو، كە لەراستى دا لەخولگەى (ئەهللىجى -) دا دەخولپنەو... كبلر خولگە (ئەهللىجى) يەكانى بەوە لىكدایەو گوايه جۆرىكن لەئاوازی ئاسمانى... خۆر جەستەى گيانىكى ئاسمانىە... هەسارەكانیش بەسورپانەو هەيان بەدەورى خۆر دا مۆسىقاى گەردون دەژەنن و گيانى خۆرىش گۆرانى بۆ دەلپت.^(۸)

(كبلر) راستى پىكا لەوەدا كەشپاوە ئەهللىجى يەكەى خولگەكانى دۆزیهو، كەچى لەگەل ئەوەشدا بەهەلەداجوو، كە ئەو شپاوەى بەجۆرىك لە ئاوازی ئاسمانى لىك دایەو. چونكە هىچ بەلگەيەك لەئارا دا نىە بۆ سەلماندى ئەووى شپاوەى ئەهللىجى خۆشودترە لاى فرىشتەكانى ئاسمان لە شپووى بازنەى.

لەو كاتە دا (نيوتن) ھات و بىردۆزە بەناوبانگەكەى لەمەر ياساكانى كىش كردن ھىنايە كايەوھ... ئەو بىردۆزە ئەوى دەمى ھەنگاۋىكى مەزن بوو بەرھە تىگەشتىنى گەردون... چونكە راشەى جوڭەى ھەسارە ئاسمانىيەكان و شىۋەى خولگەكانىيانى بەجۆرىكى ماتماتىكى ماقۇل كىردىو.

گەردونناسەكان زۆر شادومان بوون بەم دۆزىنەوھ مەزنە و، توانيان زانىيارىيەكانى خۇيانى لە بارەى ئاسمانەوھ پىفراوان بگەن، تاكو ئەو پادەيەى وايان گومان دەبرد ھىچ نەيىنىيەك لەئاسماندا نەماوھ كە مل كەچى ئەو ياسا ماتماتىكىيانە نەبى كە (نيوتن) ھىناۋنىيەتە كايەوھ... ئەوھىشى زياتر گەشبينى دەكردن، ئەوھ بوو كەھەندىكيان لە رىئى حسابە نيوتنىيەكانەوھ توانيان ھەسارەى گەپۆكى نەناسراۋىتر بدۆزنەوھ و، دواترىش بەھۋى دوربين و تەلسكۆپەكانەوھ راستى دۆزىنەوھكانيان بەتەواۋى سەلىنرا.

ماوھىيەكى زۆر گەردونناسەكان لەسەر ئەم گەشبينىيەيان مانەوھ، تاكو رۇژىك ھات كۆمەلى دياردەى گەردونيان تىدا دۆزىيەوھ كە مل كەچى ياساكانى نيوتن نابن... ئەوھتا بۆ نمونە ھەسارەى (عەتارد) كە لەنزىكى خۆرەوھ دەسورپتەوھ بەجۆرىكى گالتەپىنەكراۋ پىچەوانە... ئەو ياسايانەيە... (۹) كەواتە بەچى ئەم پىچەوانە بوونە لىك بدەينەوھ؟ لەسەرھتا دا گەردونناسەكان گریمانەى ئەوھيان دانا كە ئەستىرەيەكى بچوك ھەيە لەنىۋان (خۆر و عەتارد) دا دەسورپتەوھ، و ئەمە وا نەعەتارد دەكات لەو خولگەيە لا بدات كە بۆى ديارى كراوھ... گەردونناسەكان ئەو ئەستىرەيان ناۋ نا (فۇلكانۇ)... وەلى لىكۆلىنەوھ گەردوونىيە وردەكان نەيانتوانى ئەستىرەيەكى وا بدۆزنەوھ، بۆيە گەردوونناسەكان لەئافارى ئەم گىرقتە دا ھىچ يان لەبەردەمدا نەمايەوھ، ئەوھ نەبى كە گومانى خۇيان لەبىردۆزەكەى (نيوتن) پابگەيەنن.

(ئەنىشتاين) لىرەدا بەخۇيى و بىردۆزەكەيەوھ لەبارەى (پىژمى بوون)دوھ، بەدەر كەوت... لەبەر رۇشنايى ئەم بىردۆزەدا، ئەودەمان زانى كە ياساكانى (نيوتن) لەسنورى دىيارىكراۋ خۇياندا راستن... وەلى ھەر كە لەو سنورانە دەرچون ئىدى ھەلەيەتيەكانيان دەرەدەكەو... كەوابى مەسەلەكە، مەسەلەى ھەلەيەتى پروت ياخود راستىتى پروت نىە... بەلكو مەسەلەيەكى پىژمىيە كە ھەلە و راستىتى لەسەر ئەو

سنوورە، بەندە كە لە ئاستىدا دەوستى... لىردا راستە و ،لەو لا ھەلەپە... كەوابى ھەر توژەرى پىويستە لەسەرى روبرو ماوەى ئەو چوارچىوھە بزانى كە لىكۆلئىنەوھى تىدا دەكات، بەر لەوھى بزانى رادەى راستى و ھەلەپەتىيەكەى چەندە.

(ئەنىشتاين) ياساكانى (نيوتن)ى گۆرى بە كۆمەلنى ياساى دىكە كە، لەوان بەرفراوانتر و ئالۆزترن... ئەمەش يانى: بىردۆزەكەى (ئەنىشتاين) ، (نيوتن)ى نەسپووتەو، بەلكو ئەو چوارچىوھەى بۆ ديارى كرووھ كەتتيدا راست دەردەچى.. كى دەزانى لەوانەپە بىردۆزەكەى (ئەنىشتاين)ىش چوارچىوھە تايبەت بەخۆى ھەبىت؟... پىدەچى لە رۆژگارەكانى داھاتوودا، زانست كۆمەلنى دياردە بدۆزىتەوھە كە مل كەچى ياساكانى (ئەنىشتاين) نەبن... ئىدى لەو كاتەش دا پىويستى بەبىردۆزىكى نوئ و بەرفراوانتر دەبى.

پوختەى ئەو بەرھەنجامەى، لەوھى رابورد دەستمان دەكەوئ ئەمەپە: ھەر بىردۆزىكى زانستى كە مەروۇف پىى دەكات ھەتاهەتايى نىھ و ناكرىت "نەمر" بىت... بەلكو ھەمىشە لەبەردەمى گۆرپىن و پىشخستن داپە.. ئەمەش ئەوھ ناگەپەنىت ئەو بىردۆزە ھەمووى ھەلەپە... بەلكو راست و دروستە مادەم بنەرەتەكانى لە واقەى بابەتەوھە وەرېگرى... وەلى راست بونەكەى سنوربەندە بەسنورى ئەو بويەرەوھ... تاجەندەش ئىدراكان بەو بويەرە زىاد بكات، بەو رادەپەش ئەو چوارچىوھە بەرفراوان دەبىت ،كە بىردۆزەكەى تىدا راست دەردەچى.

تيۆرە كۆمەلاپەتىيەكان :

سەبارەت بەبىردۆزە كۆمەلاپەتەكانىش، دەكرىت ھەمان قسە بكەين، لەوانەپە توژەرىكى بلىمەتى كۆمەلاپەتىيە بىت و، تيۆرىكى جوانمان بۆ دابىنى لەبارەى سروشتى كۆمەلگەى مەروۇف و پىشكەوتنەكانىھە، بەجۆرى وامان لى بكات بىردۆزەكانى پىش ئەم بسپىنەوھ... ئنجا ئىمە كاتى لەو تيۆرە دەكۆلئىنەوھە و پىى سەرسام دەبين، پەوا نىھ بۆمان دەمارگىر بين بۆى و، ببىنە لەمپەر لەبەردەم ھەر بىردۆزىكىتردا كە لەدواى ئەوھە بىنە ئاراوھ.

بەرپاستى تۈۋرەرەكە، رېشەى تۈۋرەكەى لەو قۇناغە كۆمەلەپەتەپە ۋەرگرتۈە كە تىپدا ژىاۋە... كەۋابى بىر دۆزەكەشى ناگونجى لەسنورى ئەو قۇناغەدا نەبى... ئەمەش يانى ئەو پاستىيەكى رېژىمان دەداتى نەك رەھا، لەگەل ئەۋەشدا ئىمە نكۆلى ناكەپن لەبوونى پاستى رەھا لە كۆمەلگەدا، ۋەلى ئەۋەندە ھەپە ناتوانىن بەپەكجار بگەپنە ئە پاستىيە (ۋەك ئاۋەزخاۋەكان ۋا گومان دەپەن). بەلكو پىۋىستە لەسەرمان لەمیانەى پاستىيە رېژىمىيە يەك لەدوى يەكەكانەۋە، بەرەو پوى بېۋىن.

زانپارى مەۋق بەشپەۋەپەكى گشتى، ھەنگاۋ لەدۋاى ھەنگاۋ بەرپەى خۋى دا دەروات. ناتوانى پابەستىت و ناشتوانىت باز بدات... بەلكو گەشە دەكات ۋەك چۈن ھەر زىندەۋەرى قۇناغ بەقۇناغ گەشە دەكات... ھەر گەشەپەكى نوى زەمىنەسازكردنە بۇ گەشەى دواتر... ئىنجا بۇ كەپى و تا كەپى؟ ياخود ئاىا سنوورىكى كۆتاپى ھەپە كەتپاى دا پىشكەۋتن ئىبستىمۆلۇژپاى مەۋق پابەستىت و مەۋق تپاى دا بلىت گەشتەمەتە ئەو پاستىيەى كە لەدۋاپەۋە ھىچ پاستىيەك بوونى نپە؟ ئەز ئەمە نازانم.

تۈۋر و ئايدۆلۇژپا

جپاۋاپەكى گەۋرە ھەپە لەنىۋان تۈۋرەكان لەلەپەك و، ئايدۆلۇژپاكانىش لە لاپەكى ترەۋە، لەپەلى مى كەچ بونپاندا بۇ گەشەكردن و پىشكەۋتن... سروشتى ئايدۆلۇژپاكان ۋاپە كە ھەمىشە پوو لە نەگۆرى و دۆگماپوونن. تكا لەخوئىنەر دەكەم، ۋا لەم قسەپەم ھالى نەبى كە ئىمە لەپەلى ئايدۆلۇژپاكان كەم دەكەپنەۋە ياخود گالتە و سوكاپەتپان پىدەكەپن... ئەۋى پاستى بى لەۋ دەمەۋە مەۋق ۋەدى ھىنراۋە، ئايدۆلۇژپا و بىر و باۋەرەكان كارىگەرى گەۋرەپان ھەپە لە ژپانى مەۋق دا... چۈنكە ئارامى و دىنپاى پىدەبەخشن، ھەرۋەھا يارمەتپشى دەدەن لە پوۋبەرۋو بونەۋەى كىشە و گەرتەكانى ژپان لە لاپەك و، لەلەپەكى ترىشەۋە پالى پىۋە دەنپى بۇ خەپات و دلگەرمى... ھەر نەتەۋەپەكپش بىر و باۋەرى نەبى، زۆر لاۋاز دەپى لە بەرانبەر دۆژمەكانىدا. لەگەل ئەۋەشدا نابى لەپادمان بچى كە ئايدۆلۇژپا شتپكە و زانپارى

پېشكەوتووش شتێكى ترە، هەر كامیان بگرى بوارێكى تايبەتى هەيه كە حياوازه لە بوارى ئەوى تر.

تايبەتمەندى زانىارى پېشكەوتوو ئەوهيه كە ليكۆليار بەگومانە و هەموو رۆژى بەدووى بۆچوونىكى تازهتر دا دەگەرێت... وەلى تايبەتمەندى ئايدۆلۆژيا بریتىيه لە بېخ داکوتان و باوەرى پتەو و... مرووفيش دەتوانى بپروا بەهەر ئايدۆلۆژيايەك بېنى كە خۆى گەرەكیەتى، لەوهدا ئازادە، بەلام لەو كاتەدا نابى خۆى ناو بنى توێژەرى كۆمەلایەتى. ئەو ئازادە لەوى بەتەواوى واز لە ليكۆلینەوى زانستى بېنى، یاخود ئەو لایەنەى لى وەربگرێ كە بېروباوەرەكەى دەستى تێوەرنادات، وەلى گەر بیهوى هەردووکیان لەیهك بوار دا كۆبكاتەوه، ئەوه بەلگەيه لەسەر ئەوى كە نە تىگەشتە و نەگەرەكیشیەتى تىبگات.

یەكێك لەو هەڵانەى لە لای ئێمە باوە، ئەوهيه پیاوانى ئایینی ناو دەنێن (زانایان)!! ئەمەش هەڵەیهكە لە ناو هەموو نەتەوهكانى دنیا دا ئێمە تەنها خاوەنى ئەو هەڵەیهین... دەگونجی پیاوانى ئایینی ناو بنێن (ناقڵەكان - ژیرەكان) بەلام ناگونجی ناویان بنێن (زانایان)، چونكە ئەوان خاوەنى بیر و باوەرى سەقامگیرن و ناخوازن لى لا بدم، بیر و باوەرەكەشیان بە یەكێك لەو زەروراته ئەقڵیانە دەبینن كە دوو كەس شك نابرین، لەسەر راستى و دروستى ئەو بیر و باوەرە ناكۆك بن.

ئێمە لەو پوهوه، رەخنەیان لىناگیرن، لەوانەيه ئەركى سەرشانى خۆیان بەرانبەر بەئاینەكەیان بەو جۆرە راپەرپێن، بەلكو لەو پوهوه رەخنەیان لى دەگیرن كە هەندى جار خراپە بەرانبەر ئاینەكەیان دەكەن و، واش دمرانن چاكەیان كردوه!!

پیاوى ئاینى راهاتو لەسەر ئەوى نەریته باوەكانى نیو تایفەكەى خۆى وەكو ئەو راستىیه رەهایە وەربگرێ كە گومان هەلناگرێ.. پێدەچێ ئەو نەریتانەش زۆر لە كرۆكى ئاینەكەوه دوور بن، كەچى گوى بەمە نادات... تەنها هەلپە بۆ وە دەكات بەلگەى ئەقلى كۆ بكاتەوه بۆ پشنگیری كردنى ئەو نەریتانە... ئینجا متمانەشى پتەوه بەوى لەنیو هەموو مەردوما تایفەكەى خۆى (گرۆى رزگاربوو)ن.

ئىمە بەروونی لەكۆمەلگای خۆماندا راستى ئەو وتەيەمان بينیوه، نمونهگەليكى زۆرمان لەسەرى هیناوەتەوه، لەپەرتوكى (كۆمىدياى ئاوهزى مرۆف)دا.. بۆ نمونه ئىمە ئەو هەموو سەروت و نەرىتە گەندەلانى دەبينىن كە لەعیراق دا بەناوى رابەرى شۆرشگىر (حسینی كورپی عەلى)یەوه دەكریت... لەراستى دا ئەو نەرىت و سەروتانە لەنێو ئىمەدا بەهاندان و چاودێرى هەندى گروپى هەلپەرسەت تەشەنەى كردوه، كەئىمەباش باش مەرامەكانیان دەزانين. لەگەل ئەوهش دا هەندى لە (زێرەكان) لەپاوانى ئايىنى دەبينىن بەلگەى ئەقلى جۆراوجۆر دینەوه و پەرتوكەكانى لى پەر دەكەن، بۆ پشتگىرى كردنى ئەو گەندەلانیانە... كاتىكیش لە لای ئەو (ئاقالانە)دا، دادەنیشین و گۆى دەگرین بۆ قەسەكانیان، دەبينىن باس لە لۆژىك و ئاوهزى ساغ دەكەن، خۆشیان وا دەپۆلێنن گوايه لەبىر و باوەر و بۆچونەكانیان دا بەگۆیەرى رێبازى زانستى دەپۆن بەپۆوه.

لێردا مەبەستم ئەوه نیه رەخنە لە تاپفەیهكى دیاریكراو بگرم و، ئەوانى تر نا. من بپروام پتەوه بەوهى هەموو گروپەكانى دیکەى لای ئىمە لەو شیوازەن.. هەر گروپى سەبرى پوشىك دەكات لە ناوای گروپەكانى تر دا، بەلای تەختە گەورەكەى نێو چاوى خۆیدا ناچیت!! لەوانەشە ئەوانەى هەلگری بىرى نوین و، خۆیان بەئازادىخواز و مۆدێرنیزمیش دەزانن هەر وا بكەن!!.

خودا بەزەمى بەو كەسە دا بێت كە ناتەواویەكانى خۆى سەرقالى دەكەن، لەوهى سەرئەنجام لە ناتەواوى كەسانى تر بەدات.

په راويزه كاني پاشكوى يه كه م:

- ۱- بنواړه: كيدروف، المنطق الشكلي، ل ۱۴.
- ۲- بنواړه: جورج بوليتزير، المادية و المثالية في الفلسفة، ل ۱۱۳.
- ۳- بنواړه: ماوتسى تونگ، حول التطبيق، ل ۲۴.
- ۴- بنواړه: جورج بوليتزير، المادية و المثالية في الفلسفة، ل ۱۰۳.
- ۵- بنواړه: ماوتسى تونگ، حول التطبيق، ل ۲۴.
- ۶- بنواړه: زكي نجيب محمود، خرافة الميتافيزيقا، ل ۴-۲.
- ۷- بنواړه: جورج بوليتزير، المادية و المثالية في الفلسفة، ل ۲۲۹.
- ۸- بنواړه: برتراند رسل، الثورة الكوبرنيكية، ل ۱۹.
- ۹- بنواړه: Sullivan, Outline of Modern Belfevol. III, P. 874.

پاشكۆى دووهه م:

له نيوان گونجاو و نهسته م دا

ئه ميسټاكه په رتوكى په كيك له موته كه ليمه كانى سه دهى هه شته مى كوچيم له بهر دهست دايه، ئه ويش (حه سن كورى مطهر الحلى) يه كه به (العلامة الحلى) ناوبانگى پهيدا كردوه... دانهر ئه و په رتوكه ي بۆ روت دانه وهى (ئه شعهرى) يه كان داناوه، كه له نيوان ئه م و ئه واندا دهمبه دهميه كى توند و تيز روى داوه... ئيمه هيچ شتيكى ئه و دهمبه دهميه مان له لا گرنگ نيه، چونكه جياوازيه كى نيه له گهل ئه و شتانه دا كه ئاسايى زانايانى عيلمى كه لام له په رتوكه كانيان دا ده ينوسن... به لكو دهمانه وىټ ئه و مهرجانه بخهينه بهرچاو كه (حلى) له پيشه كى و تويزه كهيدا دايناون بۆ ئيداراك كردن له مرؤف دا... ئه و هس دياره رايه كه و په يوه نديه كى توند و تولى ههيه به ئه م بابته ي ئيمه وه...

دانهر ده لىټ ئيدراك په يوه سته به هه شت مهرجه وه، به بى ئه و مهرجانه ده سته بهر ناكړين، مهرجه كانيش ئه مانه ن:

١. ساغى و بى وهى هه سته كان.

٢. بهرانبه ربوون له گهل شته كه دا، ياخود وهك ئه وهى له بهرانبه رى دايىټ به نمونه ي وینه كان له ئاوینه دا، چونكه شتيك نابيين كه له بهرانبه رماندا نه بىټ ياخود نه چيټه چوارچيويه حوكمى له بهرانبه ردا بوونه وه.

٣. زۆر نزيك نه بوونه وه له شته كه، چونكه چاو ته نيك نابيين كه زۆر لكايىټ به چاوه وه.

٤. زۆر دوور نه بوون له شته كه، چونكه ئه گهر زۆر له شتيك دوور بين ناتوانين. بيبينين.

م نه بوونى په رده له نيوان بينهر و بينراودا.

٦. تەنك و ناسك نەبوون، چونكە هەر تەنئىكى تەنك كە پەنگى نەبێت (وەكوو هەوا)

ئەوا نابینرێت.

٧. سەركەر بەمەبەستى ئیدراك سەرنج بدات.

٨. روناكى بكەوێتە سەرى، چونكە هیچ شتێكى پەنگدار لە تارىكى دا نابینرێ.

*

*

*

(حلى) لە سەر ئەو مەرجانە دەروات و دەلێت: "هەموو ژیرەكان لەسەر ئەو مەرجانە كۆكن، جگە لە ئەشعەریەكان، چونكە ئەشعەریەكان هیچ كام لەو مەرجانەیان بۆ ئیدراك دانەناو". ئەمەش وەك حلى دەلێت: ئەووش سەختە و لوت بەرزىەكى ئاشكرايە و هیچ ئاقلێ گومانى نیه لە پوچ و بەتال بوونى.

هەروەها حلى لەپەرتووگەگەى دا پراوېچوونى ئەشعەریەكان سەبارەت بەم مەسەلەيە دەخاتە پوو... بۆ نمونە ئاماژە دەكات بە راي ئەوان و دەلێت: ئەوان بەگونجاوى دەزانن شاخى بەرزى تا كەشكەلانى ئاسمان لەبەر دەستماندا بیت و لەهەموو لاوه جوار دەورى دابین و پێمانهوه نوسابیت، بە رۆژەلآت و رۆژئاوا دا زەمىنى پەر كەردبى لە پەنگى جوان و دلرپين، كەچى ئيمە هەرگيز هيجى لى نەبينين... هەروەها بەگونجاوى دەزانن دەنگى بەهيز و گەوره ئامادەگى لە لاماندا هەبى، دەنگەكە بەجۆرئ گەوره بێت هەموو دنياى پەر كەردبى و هەر كەس بيبیستى پى قەلس و ناپەحەت بى، لەهەمان كاتدا ئيمە ئەو دەنگە نەبیستين، بەمەرجى هەستەگانیشمان ساغ بن و هيج بەرەست و دووریەكیش لەنێوان ئيمە و ئەو دەنگە دا نەبى، بەلكو زۆریش ليمانهوه نزيك بیت... كەچى لەلایەكى تروە، بەگونجاوى دەزانن كابرایەكى كویر لەرۆژەلآتى زەویەوه، لەشەوێكى تاريك دا، میروولەيەكى رەش بەسەر تاشەبەردیكى رەشەوه لە رۆژئاواى زەوى دا ببینیت... جگە لەووش بەگونجاوى دەزانن كەسیكى كەر لەرۆژەلآتەوه، پەنامەكى ترين دەنگ لەرۆژئاوا دا بيبستى.

(حلي) بەم جۆره كۆتايي بەوتەكانى دىنىت و دەلىت: "گومانى تىدا نيه ئەو كرۆكى سەفسەتەيه، تا دەلىت: هەر كەس گومان لەوه بكات، نكوۆلى لە ديارىترين بەرجەستەكانى لاى ئىمه كردوه".^(۱)

ئايا ئەوه سەفسەتەيه؟

وادياره ئەو قسەى (حلي) كردویتی لەسەردەمه دىرینهكاندا پەواجىكى زۆرى هەبووه. (حلي)يش توانیویەتى دوژمنەكانى بەو قسەيه بشكىنىت و بەسەریاندا زال بىت... لێردا دەمانەوێت بپرسین: ئەگەر ئىستا (حلي) زیندوو بکرایەتەوه، ئەو قسانەى بکرایە كە لەسەدهى هەشتەمى كۆچى دا كردوونى، ئايا ئەو پەواجەيان دەبێ كە لەو سەردەمەدا هەیبوو؟

لەپرووى زانستىیهوه، گرتى (حلي) لەوه دایە كە لەئەنجامى لىكۆلینهوهیهكى گشتگیر و بابەتیهوه نەگەشتۆتە ئەم مەرجانە... بەلكو هەمان ئەو كارەى كردوه كە بیرمەندە قەیمىیەكانى هاوشیۆهى گردیوانە، دانىشتوه بۆ ماوهیهكى دوور و درێژ بیری كردۆتەوه، لەئەنجامدا گەشتۆتە ئەو بېروایەى، كە ئەو مەرجانە، (ئیدی وای بۆ چوه) دەبێ لەهەموو بوارەكانى تری ئەم گەردونه فراوانەدا هەر راست بن.

ئىمه كەهەنو كە سەرنجى ئەو مەرجانە دەدەین، لەوانەيه هاوړا بین لەگەلى دا و بلىین كۆمەلە مەرجىكى راست و دروستن... وهلى ئەوهى نابى لەیادمان بچى ئەوهیه كە راستى ئەو مەرجانە، لەوانەيه پەيوەست بى بە سنوورى ئەو بویهره تەسكەى كە تىیدا دەژین و هەستەكانمان كۆنترۆلى دەكەن، هەر چەند ئەو زەوى پەر كردوه بى وهى ئىمه هەستى پى بكەین یاخود هیچى لەبارەوه بزانین.

زاگونهكانى هەستى مەروۇف:

یهك ئەو راستیانەى زانستى نوێ بپاری لەسەر داو، ئەوهیه كە هەر یەك لەپینچ هەستەكانمان، سنوورێكى دیاریكراوى هەیه بۆ هەست كردنى بە شتى لە دەرودەى خۆیهوه... بۆ نمونە هەستى بیستن وەرگره، تۆ ناتوانى دەنگیك ببیستی مەگەر

له ره له ره که ی له سنوریکې دیار یکر اودا بې، جا نه گهر له ره له ره که ی له و راده یه زیاتر بیت یان که متر بې، نه و گویچکه ناتوان بې بیستی... نه مهش یانی له وانه یه دهنکی زور گه وړه و تر سینر له بو شای دهور و بهرماندا هه بیت، که چی نیمه هه ستیان پې ناکه یین و لیان بې ناگاین.

سه بارهت به هه ستی (بینین) یشمان هه ر وایه، چونکه له پله ی شه پوله (کارو موگناتیس یه کان) دا ته نها حهوت پله ده بیت، هه نه مه شه حهوت په نکه ناسراوه کانمان دده اتی... که واته گه ردوون له وانه یه پر بیت له پوناکی زور و وینه ی هه مه جور، نه و ونده هه یه که نیمه نایان بینین، چونکه له دهره و ی جوار چی و ی هه ستی بینینی نیمه دانه.

هه نه مه شه وای له زاناکان کردوه بلین: پینچ هه سته کانمان هیج نین، جگه له په نجه ره گه لی بچوک که مروف له میانه یانه وه سه رنجی گه ردوونی گه وړه دده ات... به مهش مروف له به ندیه ک ده چی له ژو وریکی ته سک دا به ند کرابی، و هیج په نجه ره یه ک له و ژو وړه دا نه بې جگه له کونی بچوک بچوک لیړه و له و... جا نه و به ند کراوه هیج له وړه دوه کانی گه ردون نابین جگه له به شیک زور سنو وړدار نه بې، به شه کانی تری رو و دوه کان، له پستی دیواره کانه وه به شاره و یی ده میننه وه.

به رفراوان بوونی که لینه کان:

نه و ی شیاوی ئامازه پیدانه، نه و یه نه و کونه بچو کانه ی مروف لینانه وه سه رنجی جیهانی دهره و ی خوی ده کات، به رده وام هه روا به بچوکی و به بې به رفراوان بوون نامیننه وه... نه و دتا زانست ئامیر و ئامرازی جور او جور خستوته بهر ده ستی مروف و، توانیویه تی بواره کانی ئیدراک کردنی گه ردون له مروف دا به رفراوان بکات... نه و ئامیرانهش له گه شه یه کی به رده وام و چاک تربوونیک وای دان که له سنوریکدا نا وده ستی.

دیاره مروف له سه ره تا وه نه و جوره ئامیرانه ی نه بوو، ته نها له پری هه سته کانی وه سه رنجی گه ردوونی دده. له بهر نه و هس زانیاریه کانی له باره ی گه ردونه وه زور سنو وړدار بوو.. بهم هوی هه شه و نه قلی مروف په نای دهره بهر نه فسانه، و نه و که لینه گه وړه ی پې

پەر دەکردەوه که کهوتبویه نىوان ئەو ديارده سهيرانهى گەردون که دهى بينين و ئەوانهشى که نهى دهبينين.

دواتر مروّف، پەيتا پەيتا دەستی کردە فراوان کردنى ئەو کونانه، ئەوه بوو دوربين و پيۆمەر و ئاميرە وردەکانى داھينا... هەر جار يکيش نهينى يەکی نووى لە نهينى يەکانى گەردون دەدۆزیه وه بههوى ئەو ئاميرانه وه... هەر دۆزینه وه يەکی نووش، پانتايى ئەو ئەفسانانهى بهرتهسک دەکردەوه که بهسەر ئاومزى مروّف دا زال بوون.

بەرەنجامى نەريت:

لەبەر دا ئاماژەمان دا به وهى زۆرينهى شتە پۆتىنى و ، زەرورەتە ئەقڵيه كان، که بىرمەندە کۆنەكان متمانەى پەهايان بە پراستيتى يەکەيان هەبووه، هيج نەبوون جگە لەهەندى شتى باوى ناو خەلک که ماوه يەکی زۆر خويان پيۆه گرتوه تا واى ليّهاتوه بونەتە هەقيقەت و راستى سەقامگير، راستى يەک که ناکرئ ژيرئ گومانى لى بکات.... ماوه يەکی زۆر تى پەريمرؤف پيى وابوو زهوى تەخت و پاخراوه، ئەى چۆن ئەبيت وانەبيت لەکاتیکدا ئەم پەچاوى خۆى واى دهبينى... بۆيه کاتى بيرۆکەى گۆيى بوونى زهوى هاتە ئاراوه خەلکى گالتهيان پى کرد و بەدرۆيان خستەوه، تەنانەت هەندىکيان خستيانە خانەى ئەو کوفره وه که خودا و پيغه مەبەر لى قايل نين.^(۲)

دەکرئ لەمەر پينج هەستەکەش هەر وا بيژين... خەلکى لەگەلياندا راهاتن تاكو وایان گومان بردوه که هەموو دنيا لەبەر هەستياندايه... وهلى گەر لەدنیا دا شتى پو بدات و نەتوانن هەستى پى بکەن، ئەوا دەبى هەر کارى پەرى ياخود گيانەکانى تر بووبى!! بەو چۆره جيهان لەبەر چاوياندا دابەش بوو بۆ دوو جۆرى ليک جياواز، لایەنىکى هەست پيکراو (بەرەهەست) و لایەنىکى ناديار (غەيبى).

فەيله سوفەکانيش بەمجۆره رۆشتون، دەيانبينين ئەمانيش جيهانيان کردۆتە دوو بەشەوه، فيزيكى و ميتافيزيکى... تا کو ئەم پۆکەش ئاسەوارەکانى ئەم دابەشکردنە وههميه بەپۆنى لەبەر کردنەوهى خەلکى زۆر دا ماوه.

چىرۆكىكى مانادار:

دەگىرپنەۋە لەدىرزمەن دا، شوانىك بەناۋچەيەكى شاخاۋى دا دەروات، كەوشىكى لەپى دا دەبى كە بزمارى پىۋە دەبى... لەناكاۋ شوانەكە ھەست دەكات كەوشەكانى بەتوندى بەزەۋىيەۋە نوساون، تەس لە زەۋىيەكەدا ھەندى بەردى موگناتىسى ھەيە، و بزمارەكانى بەرەو خۆى پاكىشاۋە... ۋەلى شوانەى ھەزار ۋا دەزانى جنۆكەكان گالتەى پى دەكەن، بۆيە دلى رادەچلەكى و زۆر دەترسى... لەكۆتايى دا ھەر ئەۋەندەى پى دەكرى، كەوشەكانى دادەكەنىت و رادەكات و بىئەژمارىش نەفرەت لە جنۆكە دەكات.

نابى لۆمەى شوانەكە بكرى لەسەر ئەو كارەى... چونكە نازانى چ لىكدانەۋەيە بكات بۆ ئەو روداۋەى بەسەرى ھاتو، ئەو نازانىت شتى ھەيە و ناۋى موگناتىسە و ئاسن بۆ خۆى رادەكىشى... بۆيە پىۋىستە پەنا بەرپتە بەر ئەفسانەى جنۆكە و، ئاۋەزى سەراسىمەى خۆى پى بەجەۋىنپتەۋە.

ھەرۋەھا چىرۆكىكى دىكە ھەيە كە ھاۋشىۋەى ئەو چىرۆكەيە كە لەبەر دا ھىنمان، ۋەلى ئەۋەندە ھەيە لەسەدەى بىستەم دا روى داۋە، نەك لەدىرزمەن دا.

(شىخ حافظ ۋەبە) كەۋەزىرىكى ناسراۋى سەۋدىيە بۆمان دەگىرپتەۋە، پىرانى ئاينى لە (نەجد) دا لەسەرەتاۋە نەياندەتۋانى بىروا بكەن بە (ئامپىرى بىتەل) كاتى بۆ يەكەمجار ۋىستگەكانى لەسالى ۱۹۲۸ دا لەشانىنى سەۋدىيەدا دانراۋە. (۲)

ئەقلىان ئەۋەى ۋەرنەگرتو كە چۆن چۆنى ھەۋالىك لەنىۋان مەككە و رىاز دا لەيەك چركە دا دەگوازىتەۋە... لەكاتىكدا حوشترەكان بەچەند رۆژى ئەو ماۋەيە دەبىن... كەۋابى ھەر دەبى لەنىۋ ۋىستگەى بىتەل دا نەينىيەكى دۆزەخى ياخود گەمەيەكى كافران ھەبى، نەفرەتى خايران لى بى، لەدۋاى بىر كىرەنەۋەيەكى دوورودىر، پىرانى ئاينى (مشايخ الدين) ھاتنە سەر ئەو رايەى كە شەيتان ھەۋال لەۋىستگەيەكەۋە بۆ يەكىكى دىكە دەگوازىتەۋە، چونكە جگە لەشەيتان كەسى دىكە ناتۋانى ئەو كارە سەيرە ئەنجام بدات.

(حافظ وهبه) ههروهه دهلیت: ههندی لهو پیاوه ئایینیانه زور جار سهردانی نهو ویستگه بېته لهیان دهکرد که له (ریاض) دامه زریږنرابوو، له کارمهندی ویستگه کهیان دهپرسی: ئایا وادهی سهردانی شهیتان بو نهو ویستگه یه کهیه؟ وه ئایا شهیتانه گهوره که له (مهککه) دایه یا خودله (ریاض) دا؟ و ژماره ی نهو نهوانه ی چهندن که نه گواستنه وهی ههواله کاندایارمه تی ددهن؟

دواتر به هوئی ئیجتهداگردنیانه وه گه شته نهو برپاویه ی که شهیتان هیج کار ی بو خزمه تی مروف ناکات، مه گهر دوا ی نه وهی مروف قوربانی بو سهر برپیت و له بریتی ناوی خودا ناوی شهیتانی له سهر بینیت... له سهر بناغهی نه م ئیجتهدا دیان یه کیکیان به نهی نی چوته ویستگه که و دهستی کردوته گهران به دووی پاشماوه ی نهو قوربانیا نه دا که لهو ویستگه یه دا بو شهیتان کراون وهکو شاخی ئازهل و ئیسقان و خوری... ته نانه ت پدنگه پیاوه ئایینی یه که به رتیلیشی دابیته کارمه نده که تا کو نهی نی شهیتانه کانی لیوه دهست بکه ویت.

وام دئ به خه یال دا، گهر موگناتیس لای پیرانی ئایینی نه جد ناسراو نه بوایه، ئینجا بو یه که مجار له ژیانیا ن دا بیان بینیا بیه، نهوا به هه مان شیوازی شوانه هه ژاره که هوکمیان به سهر دا ددها، و له وانه یه فتوا یان له سهر دهر بکردایه و به کارهی تانی موگناتیس یان له هه موو پیاو و ئافره تی کی موسلمان یاساغ کردایه.

نه ریتی ژیران:

وا دیاره پیرانی (نه جد) نه مپوکه برپا یان به وه پهیدا کردوه که شهیتان هیج وهخت دهست وهر نادات له مه سه له ی (بیتهل)... به لکو بو یه نکۆلی یان له بیتهل کردوه له سهره تاوه چونکه پشتر نه یان بینیه، بو یه دوا ی نه وهی که پپی راهاتوون ئینجا (پادیو) یان بینیه که هه موو روژی ههواله کانی دنیا یان بو دهگوازیته وه، ئاسان بوه برپا به پادیو بکه ن و خو یان بدهنه دهست خوا!

له راستی دا، به شیوه یه کی گشتی سروشتی ئاوهزی مروف ناوهایه، ناتوانی برپا بکات به ههر مه سه له یه کی نامو که پشتر پپی رانهاتبی، ته نانه ت له وانه یه به نه سه میشی

بداته قه‌له‌م.. وه‌ل ه‌ر نه‌وه‌نده‌ی پ‌ی راهات، له‌به‌ر چاوی دا له نه‌سته‌م‌یکه‌وه که نه‌فل ناپ‌ړئ، ده‌ب‌یته شت‌یکې ماقول و گونجاو.

جیاوازی نښان (گونجاو) و (نه‌ستم) له‌دیدي زو‌رینه‌ی (ژیران) داوه‌ك جیاوازی شت‌یک و ه‌هایه که‌پ‌ی راهاتوون له‌گه‌ل شت‌یکې تردا که پ‌یشت‌ر پ‌ی ئاشنا نه‌بوون، که‌واته جیاوازیه‌کی ئاساییه و له‌نیو‌خو‌ی ه‌زروه ه‌له‌ده‌قولئ نه‌ك له دهره‌وه‌ی دا.

ئو کاته‌ی ئام‌ی‌ری (رادیو) له ته‌شه‌نه‌ ک‌ردن دابوو له‌ع‌ی‌راق دا، کابرایه‌کم بی‌نی گالته‌ی به ئام‌یره‌که‌ش و ئو که‌سانه‌ش ده‌ک‌رد که به‌راستی ده‌زانن.. سه‌بارته به‌رادیو ده‌ی‌گوت: شمه‌کی‌کی بازرگانیه و ب‌و چاوبه‌ست ک‌ردن دروست ک‌راوه. ده‌نا ماقول نیه رادیو ده‌نگ له ول‌اتی‌کی دووره‌وه وهر‌ب‌گ‌ړئ، ئه‌گ‌ر رادیو راست بوايه (به‌قسه‌ی کابرا — وهر‌گ‌ړ‌ی کوردی) ده‌بوا بمانتوانیا ده‌نگی (حاجی محمه‌ده‌ی پ‌ی وهر‌ب‌گ‌ړین که له‌ناحیه‌ی (دجیل) داده‌نیش... که پرسیارم له‌کابرا ک‌رد، که ئایا سه‌رچاوه‌ی ئو ده‌نگه‌ی له رادیو‌دا ه‌یه له کو‌ی‌یه؟ وت‌ی: له‌وانه‌یه له‌ج‌ی‌گه‌یه‌کی نزیکه‌وه ب‌یت و له ر‌ی‌گه‌ی ته‌له کاره‌باییه‌کانه‌وه ب‌یت وه‌ك له‌ئام‌ی‌ری ته‌له‌فون دا.

وه‌ك ده‌بینین ئه‌م کابرایه له‌سه‌ر به‌کاره‌ی‌ن‌انی (ته‌له‌فون) راهاتوه ، ب‌ویه به‌لایه‌وه شت‌یکې ئاسایی و ماقوله و نه‌ك ه‌ر نه‌وه‌نده ب‌گ‌ره به‌ه‌وی ته‌له‌فونه‌وه ئام‌ی‌ری (رادیو) لی‌ك ده‌داته‌وه... ب‌ویه به‌ه‌ی‌زترین گومان به‌لای ئه‌وه دایه گ‌ر ئه‌م کابرایه‌ش سه‌ر به نه‌وه‌ی پ‌یشت‌ر بوايه و، ب‌ویه یه‌که‌م‌جار ته‌له‌فونی بدیایه، ئه‌وا ه‌مان حو‌ک‌می رادیو‌که‌ی ئی‌ستای به‌سه‌ر دا ئه‌دا... ئیدی ناشرانم ئی‌ستاکه چی ده‌ل‌یت که ئام‌ی‌ری سه‌یر و سه‌رس‌و‌ره‌ی‌نه‌ری (ته‌له‌فزیون)^(۴) ده‌بینی به‌چاوی خو‌ی؟

به‌ل‌گه‌ر‌ی‌زه‌ییه‌کان:

که له‌کو‌تا‌ییه‌کانی سه‌رده‌می عوسمان‌ی‌دا، تیوره‌که‌ی (داروین) هاته ع‌ی‌راقه‌وه، (ژیره‌کان) پ‌یای دا ه‌ل‌شاخان و ده‌ستیان ک‌رده پرو‌تست‌و و سو‌کایه‌تی‌پ‌ن‌ک‌ردنی... له‌دیدي ئه‌واندا نه‌ده‌گونجا مرو‌ف له نازه‌له‌وه که‌شه‌ی ک‌ردب‌ی، ئایا هیچ ژیرئ قایل ده‌ب‌یت با‌پ‌یری مه‌یمون یاخود گو‌ی‌در‌ی‌ژ ب‌یت؟ نا به‌خوا‌ی گ‌ه‌وره!

دەگېر نەۋە يەككەك لە شەيخە گەورەكانى (نەجەف)ى پېرۇز نامەيەكى دوور و دريژ دەنوسىت و ليۋان ليۋى دەكات لەبەلگەى جوارجۇرى ئەقلى و نەقلى بۆ پۈجەل كەردنەۋەى تيۋرەكەى (داروين)، و نامەكە دەنيړيت بۆ مامۇستا (شېلى شميل) لەميسر، چونكە ئەم پياۋە ھەلگىرى بەيداخى ئەو تيۋرە بوو لە نيشتمانى عەرەبى دا... جەنابى شېخ واى گومان بىردوھ كە مامۇستا (شميل) بەلگەكانى دەخوينيۋتەۋە و دەست بەجى دان بە راستى و دروستيياندا دەنيۋت... ئەى چۆن دانى پيدا نانيۋت؟ لەكاتيكدە ۋەك خۇرى روناك ديار و ئاشكران!! بۆيە شېخ بەجۇريكى گەرمتەر لە پشكۆ چاۋەرپانى ۋەلامى مامۇستا (شميل)ى دەكرد... دواى ماۋەيەك ۋەلامە چاۋەرپوان كراۋەكە گەشت... شېخ بەبەلە دەستى بىردە زەرقي نامەكە، بەلام ھىچى لەنيۋ دا نەبىنى جگە لەم دەستەۋازەيە كە تياى دا نوسىبوۋى: "پاساۋەكانت بەلگەى زانينە و ئيتەر سلاو".

لەدوايدا دەركەوت مامۇستا (شميل) كە بەلگەكانى شېخى خويندۆتەۋە پييان پيگەنيۋە، ۋەك چۆن شېخ بەبەلگەكانى مامۇستا پيدەكەنى... ھەر يەككيان لەميانەى مەئولوفاتە فيكريەكانى خويەۋە لەمەسەلەكان تيدەگەشت... ھەر يەكيشيان برۋايان پتەو بوو بەۋەى كە ھەق ئاى خويەتى.

لە ۋلاتە پيشكەۋتەكاندا:

تكام وايە خوينەر ۋا گومان نەبات كە ئەم مەسەلانەى ئامازەمان پيدان، تەنھا لە ۋلاتەكانى ئيمەدا روو دەدەن، بەلكو لە زۇريك لەو ۋلاتانەشدا كە ئيمە پيشكەۋتن دەدەينە پاليان ۋ لاى زۇريك لەو خەلكانەش كە ناۋى (زانايان)مان بەسەر دا بريون، ھەمان شت رو دەدات.

مامۇستا (وليەم باريت) باسى ئەۋەمان بۆ دەكات كە كاتى بۆ يەكەمجار ئامپىرى (گرامافونى)ى لە ئەكادىميەى زانستى پاريىس دا نامايىش كەردوۋە، زانايان رايان گەياند كە ئەۋە شتيكى ئەستەمە، چونكە بە لايانەۋە ماقول نەبوو دەنگى مرۇف لەسەر ديسكيكى كانزايى دا تۆمار بگريۋت.. لەۋەش سەيرتر ئەۋەيە زانايان خاۋەنى ئامپىرەكەيان تاوانبار

کرد بهوهی له ژېړ میزه کهدا پیاوړی شاردو تهوه که به جوړیکی تایبته قسه دهکات تاکوو
وا له ئاماده بوان بگه یه نیټ ئهو دهنکه له خودی ئامیره که وهیه...

به سه رهاتیکي ئاوه اش له ماموستا (تیت) له زانکوی (ئه دهنه ره) دهگیر نه وه، ده ئین:
کاتی هه والی داهینانی ته له فونی بیستوه، "مله جهړه ی لیکردوه" چونکه وهک ده ئیت:
(داهینانی ئامیریکی وهه له پروی فیزیاییه وه ئهسته مه).^(۵)

(ئاغاخان) له یاداشته کانی دا باسما بؤ دهکات که له سه رده می لاویتی دا چاوی
که وتوه به (لورد کالفن) که ئه وکات وهک یه کی که له گه وره زانایانی فیزیایی له دنیا دا
ده ژمیردرا... له میانه ی وتویر کردنی دا له گه ل (ئاغاخان) دا، (کالفن) دوپاتی ئه وه
دهکاته وه که فرین به ئامیریکی قورس تر له هه وا به ئاسماندا شتیکی ئهسته مه له پروی
مادیه وه، هه رگیز مروفیش ناتوانی بهو قوناغه بگات....^(۶)

(کالفن) و (سه ی موحسین):

وادیاره له م روه وه ماموستا (کالفن) هیچ جیاوازیه کی نیه له (سه ی موحسین) ی
باپیرم (خوای لی رازی بیټ)، دهگیر نه وه باپیری رهمه تیشم که یه که مه جار هه والی
فرۆکه ی بیستوه برپای پی نه کردوه... رۆژیکیان پیاو و توه که (ئیفرنجی —
بیانی) یه کان فارگوئیکیان دروست کردوه، به هه وادا دهفریت و له ته خته و ئاسن دروست
کراوه.. باپیرم گوتویتی هه رگیز ئه مه ماقول نیه، ئنجا دهستی کردو ته هیئانه وهی
به لگه ی ئه قلی بؤ سه لماندنن ئهسته میتی فرینی فارگوئیک به هه وا دا، که له ته خته و
ئاسن و ته خته دار دروست کراوه و ده ئیت: "ئهو چه کوشه ش له ئاسن و ته خته دار
دروست کراوه، ئایا دهگونجی بفریت؟" بویه ئاماده بوان هوتافی له گه لدا دهکیشن: (نافریت
... نافریت...)

(سه ی موحسین) نه ی دهتوانی ته سه وری ئه وه بکات فارگوئی بچوئیت به یی ئه وهی
ولاخی که له پيشه وه رای بکیشیت، ئنجا چۆن دهتوانی ته سه وری ئه وه بکات فارگوئی
به ئاسماندا بفریت، به راستی فرینی ئه و فارگوئه (به برپای وی - وه رگپری کوردی) ته نها
شیته کان پیی قایل ده بن!!

هر چؤن بيت (سهى موحسين) تاكو نهو رؤژه ژيا، كه فارگوڼى بينى به تهخته و ناسنيه وه به ناسماندا فرى!! بويه چاوى به ناسماندا دهگيږا و نهى دهرانى چ بليت؟! . جا نهگر بهاتبا و ماوميه دريژتر بزيا، نهوا كوپه زاكهيى دهبينى (واته نووسهري نهى چهند ديږه)، كه سوارى هرؤكش دهبيت و، بهلوت به رزيشه وه!!

په ي بردن:

نهوه دادگهري نيه رځه له (سهى موحسين) و كه سانى ترى وهك نهو بگريڼ، له سهر نهو برياره په كلا كه رهوانه ي كه دهرى دهكهن، به پشت بهستن بهو زهروره ته عه قليانه ي كه رؤژيك له رؤزان متمانه يان به راستى و دروستى يان كړدوه...
نيمه ش هه موومان بريارى وا دهرده كه يڼ و له دوايى دا بو مان دهرده كه وي كه بهه له دا چووين.. نه مه (وهك له پيشه وه نامازهمان پيدا)

له هه موو كات و شوينيك دا نهريت و خوى ژيره كانه، به لام دهتوانين په ي بهرين به راستى بهك و بليين: هه ندى جار نهو نه ريته سهخت و توند دهبيت له سهر هه ندى خه لك و، وايان ليده كات سهره پراى نه زمونه تاله كانيشيان تياى دا هي شتر سوورن له سهرى... هر نهو نه ريته هه ندى جارى تر، له سهر هه ندى كهس سوك و لاواز دهبيت و نه مه ش وايان ليده كات دودل بن له كاتى دهر كړدى بريار له سهر هر شتى، چونكه نازان رؤژگارى دادى چ داهينانيكى سهر تر دينيته كايه وه.

شياوى ناماز په پيدانه كه بليين: نه خوه له سهدى بيسته مدا به گشتى ږوو له لاوازي و سووك بوونه... له كاتيكدا زانايانى بهر له م سهديه جياوازيه كي كه وره يان نه بوو له گهل سهرجه مى ژيره كاني تر دا، و زياتر به لاي نهوه دا بوون كه هر مه سه له په كي نامو و نانشنا به درؤ بخه نه وه.. نيستا له (دودلى و) درېدونكي دان و نازان چى به درؤ دا بخه نه وه و برپا به چي تر بكه ن.

زانايانى سهدى رابردوو:

له كو تا په كاني سهدى رابردوودا (نوسهر مه به ستى له سهدى رابردوو و سهدى نوژد په مه، چونكه نهى پرتوكه له په نجاكاني سهدى بيسته م دا نوسراوه... وهرگيږي

كوردی) يەكێك له زانايان هەڵدەستێ لەنێو كۆمەڵێ لەزانايان دا وتار دەدات و دەئێت: "پەنگە گەنگەترين دۆزینەوهكانی زانستی سروشت ناسی لەسەدهی نۆزدەهەمدا گۆتایی هاتبێت، بۆیه دۆزینەوهكانی داهاوو گەنگەیهکی گەورەیان نابێت، ئەزمونەكانی داهاوشمان هیچ نابن جگە لەدووبارەبوونەوهی ئەزمونەكانی پێشوومان، ئنجای بەرەنجامەکانیشیان تەنها لەراستکردنەوهی ئەو بێردۆزانە دا كورت هەڵدەهێنری گە ئیەمە پێیان ئاشنایان و ناسیومان" (۷)

لەوهش سەیرتر هەواڵێك بوو كە لەرۆژنامە (تایمزی لەندەنی) دا لەسالی (۱۸۸۶ز) دا بلاو كرایەوه و تیای دا هاتبوو: بەرپۆهەری (تۆمارگردنی داھێنانەكان) راپۆرتێکی ئاراستە میڕی كێردووە، تیای دا داوای ئەوهی كێردووە ئیدارەیی تۆماركردن هەڵبەشێنرییەتەوه، چونكە چاودەروانی ئەو ناكێت لەداهاوویدا جگە لەچەند شتیکی كەم نەبێ ئیدی داھێنان سەرھەڵدات، چونكە ئیستا كە هەموو شتێ داھێنراوە.

ئێمە كە ئیستا ئەو هەواڵە دەخوینینەوه سەرمان لێی سوڕ دەمێنێ... لە راستی دا نابێ نكۆلی لەوه بكەین كە ئەو دۆزینەوه و داھێنانە زانستی پانەیی لەسەدهی نۆزدەهەمدا دەرکەوتن زۆر مەزن بوون، زاناانیش هەقی خۆیان بوو شانازی پێوه بكەن... وەلێ كاتێ بەراوردیان دەكەین بەدۆزینەوهكانی سەدهی بیستەم، خەریكە هەست بكەین بەوهی داھێنانەكانی سەدهی نۆزدەهەم هیچ نەبوون و بەلكو لەپاری زارۆیان دەچوون.

شۆرشێکی مەزن:

بەراستی سەدهی بیستەم شۆرشێکی زانستی وای بەخۆوه بینی كە بەراورد ناكێ بەهێج كام لەو شۆرشانەیی لە رابردوو دا رۆیان داوه... یەكێك لەبەرەنجامەكانی ئەو شۆرشە ئەو بوو، كەزانايان باوەریان لاواز بوو بەراستی و دروستی زەرورەتە عەقڵیە كۆنەكان و كەمتری شەپشتیان پێدەبەستن لەدەركردنی بێپاری یەكلائی كەرەوه دا... تەنانەت هەندێكیان گەشتونەتە ئەوهی كە بێن هیچ شتێ لەگەردوندا نەماوەتەوه ئەستەم بێ... (۸)

يەكێك لە گەرنگترین پەڕاڵەتەكانی ئەو شوێنە زانستیە، بریتی بوو لەو ڕافەییە کە بۆ چەمکی (مادە) ھاتە کایەو... زانایانی سەددی رابردوو برۆیان و بوو ھەموو گەردون پێک ھاتووە لە دوو شت کە سێیەمیان نیە، مادە و جۆلە... ئەگەر ئەو بوارە ھەبوابە پرسیارمان لێکردنایە لەبارە ی نھێنی (مادە)و، لە وەلامدا دەیانگوت ھیچ نھێنییەکی تێدا نیە... ئەو مادەیە کە بە دەستمان دەیگرین و دە ی پۆین و لەکار و بارەکانی رۆژانەماندا بەکاری دێنین.

ئەو دەمە زانایان، ھیچ شتێکیان لە قوڵایی (گەردیلە) و ئەو وزە زۆری ناوی نەدەزانی... بۆ نمونە بەردیکیان دەگرت بە دەستەو و بە ئامێرەکانیان دەیان پشکنی و ھیچ نھێنییەکی شاردرادیان تێدا نەدەبینی، بۆیە وایان بەخەیاڵدا دەھات کە مادە ی گەردون ھەر ھەمووی لەجۆری ئەو بەردەییە.

(دالتۆن) لەسەر ھەتاکانی سەددی نۆزدەھەمدا، بیردۆزە ناسراوەکە ی لەمەر (گەردیلە) ھێنایە کایەو... وەڵی تیۆرەکە ی لەبنەرەتەو ھیاوازی نەبوو لە بیردۆزی (جەوھەری تاک) کە فەیلەسوفانی ئەغریق برۆیان پێ ی ھەبوو... تیۆرەکش باس لەو دەکات کە (گەردیلە) بە شێکی بچوکی مادەییە و دابەش ناکرێت و لەسروشتی دا جیاواز نیە لەسروشتی ئەو مادەییە کە لێ ی پێک دێت.

لەسالی (١٨٩٧ز) دا، یەكێك لەزاناکان تەوژمیکی کاردبایی بە بۆریەکی خالی کراو لەھەوادا ڕەت دەکرد، لەو بۆریەدا (دەنگۆلە) ی زۆر وردی دۆزیووە کە دووھەزار جار بچوکتە لە ھەر گەردیلەییەکی دالتۆنی... ئەم ئەزمونەش ڕوداویکی گەرنگ بوو لەمێژووی زانست دا.. چونکە بەھۆی ئەم ئەزمونەو بۆ یەکەمجار زانایان پە یان برد بەو ی کە (گەردیلە)ش دەکرێ دابەش بکرێت، واتە گەردیلەش بەو شێوہییە نیە کە پێشتر ئەوان بۆ ی دەچون... لەدوای ئەو ھەش ئەزمونگەلی تر جێبەجێ کران، زانایان توانیان بەھۆی ئەو ئەزمونانەو ھەسروشتی ئەو دەنگۆلەنە بناسن، دەنگۆلەکان ئەو (ئەلکترۆن)ن، کە لەشەپۆلی کارۆموگناتیسی پێک ھاتوون.

مامۆستا (جینز) دەلێت: ھیچ جیاوازیەکی جەوھەری نیە لەنڤوان ئەو پارچە مادەییە کە بە دەستمان دەیگرین و ئەو تیشکی ڕوناکیە بەچاوی دە ی بینین.. ھەر

يەككىيان پىك ھاتوون لە شەپۇلى كارۋ موگناتىسى... ئەو جىاوازيە رۋالەتەش كە دەبىنرئ لەنىۋان مادە و تىشك دا، ھۆكەى ئەودىە كەشەپۇلەكانى مادە لەقالب دراۋن و لەخولگەى زۆر بچوك دا لەنىۋ گەردىلە دا دەسۈرپنەۋە، لەكاتىكدا شەپۇلەكانى تىشك رەھان لەبۆشايى دا...^(۹)

ئەگەر ئەو قسەيەى (جىنن) راست بىت، ئەوا ئىمەش بۆمان ھەيە بلئىن: ئەو مادەيەى كە بەدەست دەيگرىن برىتىيە لە ۋەھمى ھەستە سنوردارەگانمان... چونكە (مادە) نىە بەو مانايەى زانايانى سەدەى نۆزدە لەو وشەيە تىدەگەشتن.. بەلكو راسترە گەر بلئىن وزەيەكى لەقالب دراۋە.. گرىمان بتوانىن برىكى گەۋرە لەتىشكى روناكى كۆ بكەينەۋە و واى لى بكەين بەدەۋرى ناوكىك دا بسۈرپتەۋە، ئەوا دەبىتە گەردىلەيەكى مادى لەھەمان جۆرى ئەو گەردىلەيەى كە بەردەكانى زەۋى و ئاسمانى لى پىك دى. زاناکان تا ھەنوكە نەيان توانىۋە (مادە) لەتىشكەۋە دروست بكەن، بەلام كە بۆمبى ئەتۈمىيان تەقاندەۋە، توانىيان (مادە) بگۆرن بە تىشك... ئىدى ئىمە نازانىن سبەينى چىتر دروست دەكەن؟

مادىيەت و مېتافىزىكىيەت:

سەبارەت بە مادىيەتى سەدەى رابردوو (ۋاتە سەدەى نۆزدەھەم – ۋەرگىرى كوردى) دەتوانىن بلئىن : لەمېتافىزىكىيەتەۋە نرىك تر بوە ۋەك لە مادىيەتى ئەم سەدەيە... زانايانى سەدەى رابردوو برۋايان ۋا بوو (مادە) لەسروشتى خۆيدا نەجولاًۋە و لەگەردىلەى بىجم و جۆل پىك ھاتوۋ، بۆيە پىۋىستى بەپائنەرىكى دەرەكى ھەيە تاكو ببىزۋىنى.. لىرەۋە ئەو رايە سەبارەت بە گەردون لەلايەن گەلالە بوو كە دەيانگوت: گەردوون لە دوو لايەنى لىك جودا پىك ھاتوۋ كە برىتىن لە مادە و جولە.

گەر دەست بەو رايانەۋە بگرىن، ئەوا پىۋىستە لەسەرمان پرسىاريان لى بكەين لەبارەى سەرچاۋەى ئەو جولەيەى كە پال بەمادەۋە دەنىت، ئەم پرسىارەش بەلكىشمان دەكات بۆ برۋابوون بەھىزىكى ناديار كە مادە دەجولئىنىت لەدەرەۋەى مادەۋە، ۋەك چۆن

مروځ مه گينه يه که دېزوښت، نه مه ش دياره که يه کي که نه خه سله ته تايبه تمه ند و جيا که ره وه گاني فیکري ميتافيزيکي...^(۱۰)

ليکولينه وه ناوگيه گاني نه دوايه، بئنا تاجيان کردوين له هر رافه يه کی ميکانیکی گهردوون... لهو ليکولينه وانه وه رون بوته وه که هيچ جياوازی و ليک جودابوون و تايبه تمه ندی نيه له نيوان ماده و جو له دا... ته نانه ت نهو قسه يه ش راسته که بئرين: (ماده و جو له) دوو رواله تي يه که راستين.. ماده جو له يه و جو له ش ماده يه... يا خود به دمر برپي نکی تر: هر دوکیان وزيه کی (کاره بایي – موگناتيسي) ن و به دوو رواله تي جياوازه وه به ره هسته سنورداره کانمان ده گه ون.

بوشاييه قه شه نگه که مان:

نه ت گه شته نوی يه ماده، ومان ليده کات به جوړيکی تر له ماده تي بگه ين، جياواز له تي گه شتنی قه يميه کان.. وه که له پيشه وه نامازه مان پيدا، نه مرو که زانايان وای داده نيښ و به گريمانی دهران، که مارميه کی بي شومار شه پولي کارو موگناتيسي له گه ردوندا هه يه و پيکدا ددهن و کار ليک ده کهن له ناسمانه که ماندا بي نه وهی ئيمه هيچيان له باره وه بزانيښ... گه نه وه هسته مان ببوايه که هه موو شه پوله گاني فه زامان هه ست پي بکر دايه، نه و بي هوش ده که وتين به هوی نه و مليونه ها رهنګ و وینه و شته هه مه رهنګانه ی له فه ز دا هه ن.

زانای فيزيایي به ناوبانګ (روبرت دنکان) ده لیت: شه پوله کارو موگناتيسي يه کان به بي پچران له هه موو ماده يه کی (بونه وه) دمر ده چن و خويان ده کيشن به ماده گاني دهوروبه ری دا و کاریان لي ده کهن..^(۱۱)

نه مه ش يانی مروځ که له م گهردونه دا ده زی وه که نه وه وایه (له گوئی گا دا نوستي - دمر برپي وهر گيپ) وه که خه لکه ره شوکيه که وا ده لیت... نه وه تا به بي ناگايي به ری دا دمر ووات و نازاني ت دنيا له دهوروبه ری دا له جه نجاليه کی سه خت دايه... نه که هر نه و ونده بگره شانازی به هه سته گانيه وه ده کات و متمانه ی پيان هه يه، له کاتيکدا هه سته گاني بریکی که م نه بئيت هيچي دي که ی له گه ردون بي ناشنا ناکه ن.. له وانه يه

خیری تیدا بێت کە هەستەکانی بەو ئەندازەییە سنوردان، چونکە ئەگەر مەرۆف پەیی بەهەموو ئەو دیاردە ترساناکانەی دەورووبەری بێردایە، پەنگە هەموو دنیا بگۆرایە بە (شیتخانەیی گەورە)!!

هەندئ لە زانایان:

ئەم تیگەشیشتە نوێیە لە مادە، پائی بەهەندئ لە زانایانەو ناوە تاکو بریار لەسەر پوچەلی فەلسەفەی مادیت بدن... سێ کەس لەو زانایانە ناوبانگیان پەیدا کردووە کە بریتین لە (ئارسەر ئەدنکتۆن) و (جیمس جینتر) و فیزیاناسی میسری (دکتۆر محمد مستەفا مشرفە).

بەرای ئەم زانایانە مادە لەگەردوندا بوونیکی دان پێدانراوی نیە، بەلکو وزە جیگەیی مادەیی گرتۆتەووە.. ئنجا کاتی زانست دەستەوسان بێ لە پەیی بردن بەکونەیی ئەنەرژیی، ئەوا پێویستە لەسەرمان دەرگاگە بەکراوێبی بەجێ بهێلێن تاکو بەرێگەییەکی تری جیاواز لە رێگەیی زانستی بەو مەعریفەیی بگەین.^(۱۲)

لەپراستی دا، ئەم راپە دروستە، ئەگەر مادیتەیی سەدەیی نۆزدەهەم لەبەر چاو بگرین، نەخاسە ئەو مادیتەیی کە (بخنر) و دەورووبەرەکی بانگەشەیان بۆ دەکرد... ئەو مادیتە لەم سەدەیی دا پوچەل بۆتەووە، چونکە لەبەرپەتەووە مادیتەیی سادە و ساکارە و هیچ جیاوازی نیە لەمادیتەیی هەر پیاویکی سەر شەقام، کاتی سەیری کەل و پەلی ناوماڵ و شەکی نیو دوکانەکی دەکات... وەلی مادیتەیی سەدەیی بیستەم لەجۆرێکی دیکەییە.

مادیتە لەم سەدەیی دا گۆی نادات بە وەیی گەردون لە وزە پێک هاتووە یاخود لەشتی تر.. بەلکو هزری کراوێبی بۆ هەر راپەکی نوێ کە زانست بیهێنێتە کایەووە، ئینجا کە مەترخەمیش ناکات لەوێ راپەکی تازە بۆ خوێ هەلبژێرێت لەگەڵ هەر دۆزینەوێبی زانستی مەزن دا.^(۱۳)

هەموو ئەوێ مادیتەیی نوێ لە (تویژەر) دەوێت، ئەوێبی بابەتی بێت لە بیرکردنەوێ دا و ئەزمونی زانستی بۆ هەر کۆیی برد بەرەو ئەوێ بپروات، و دەمارگیر

نەبىت بۆ ھىچ بىرۆكەيەكى پىشەوخەت يان تيۆرىك ھەر چەندە لە خودى خۆى دا تيۆرىكى جوانىش بىت.. لىرەو ھەو قسەيە راست دەرەچى كە دەئىت: مادىيەتى نو، ھىچ نىيە جگە ھەھەستى بابەتى بوون لە توێژەردا... تەنانەت ڕەنگە بگونجىت (مادىيەت) و (بابەتى بوون) ھەر يەك بىخەينە جىگەى ھەو تر بەبى جىاوازی، چونكە دوو زاراوہى ھاو واتان و يەك مانايان لى دەفامرىتەوہ.

بوختە و كاگلەى مەبەست ھەو يە: مادىيەت لەسەدەى بىستەمدا ھەو دەرچوو كە فەلسەفەيەكى سەفامگىرىت، بەلگو بويە رىيازىكى زانستى... لەبەر ھەوش بىرپار و ھوكمەكانى لە بويەرى دەرەكەوہ و مەردەگىت نەك لەو پىودانگە ھەريانەوہ كە ھەقل خوى پىيانەوہ گرتوہ.

گەرانەوہ يەك بۆ نەخۆشىنى منداليتى:

لەوانەيە لىرەدا گونجاو بىت، كە جارىكى تر بگەرىمەوہ بۆ ختوكەدانى ھەو كەسانەى پىشتر بەوہ پىناسم كردن كە دووچارى نەخۆشىنى منداليتى بوون... ھەوان پىروپاگەندەى ھەو دەكەن كە (مادىين) ياخود بابەتەين لە بىر كەردنەوہ ياندا، لەكاتىكدا ھىچ لەمادىيەت نازانن جگە ھەو وىنە سادە و گەمزانەى كە لەماوہيەكى دوورى رابردوہو پى پاهاتوون.

كاتى بەرتوكى (خوراق الاشعور) م لەسالى (١٩٥٢) دا بىلاو كەردەوہ، مادى بوونى ھەو جۆرە كەسانەم تاقى كەردەوہ.. من لەدانانى ھەو بەرتوكە دا بەپى تەوانى خۆم پىداگر بووم لەسەر پەپەرە كردنى رىياز و رىچكەى زانستى... كەچى ھەو جۆرە كەسانە قوت بوئەوہ و گالتيەيان پى دەكرد و نكوئىيان لەو شتانە دەكرد كە تىيدا ھاتبوو، بەبىانووى ھەو ھەو ھەو شتانە ھەقل رەت دەكەنەوہ و پىچەوانەى چەمكە مادىيەكانىشن.

جارىكيان لەگەل يەككە لەو كەسانەدا كە ھەوتمە گفەت و گو، ھەو كەسەش ئىستاكە شەمچەيەكە لەشەمچە كانى فىكر لەعيراق دا، و توێژەكەمان لەسەر ھەو ھەست كەردنە نائاسايىيە بوو كە توێژەران لەھەندى كەسدا دۆزىويانەتەوہ... برادەرەكەمان گوتى: ھەمە يەككە لەو شتە ھەستەمانەى كە ھەقل قىوئى ناكات.. لەوكاتە دا بەردىكى بچكۆلەم

لەسەر زەوی هەلگرت و گوتە: ئەقل چۆن قبوڵی ئەوە دەکات کە بەردیکی ئاوها، وزەپەکی وا گەورە تییدا بێت کە توانای هەبێ کەشتیەکی گەورە چەند جارێک بە دەوری زەوی دات بیزوینێت؟

لەوانەیە زیادە پەڕم نەکردبێ ئەگەر بۆیەم: هەندێک لە فێرخوازانمان وەکو (شەمەندەفەر) وان لەبەرکردنەوه یاندا ناتوانن لەو سەکەییە دەربچن کە لەبەر دەمیاندا دانراوە... هەندێ چەمکی زانستی یان لە رۆژگارەکانی قوتابییاندا لەبەر کردووە، ئیدی وا گومان دەبەن کە هەموو نەتیی گەردونیان لەبەر دەستە.. نازانن چەمکە زانستی یەکان رۆژ بەرۆژ لەپێشکەوتنی یەکبێنەدان.

پاساوی قەلاجۆکردنی ئەفسانە:

جۆریکی تری خۆێندەوارەکانمان دزایەتی ئەو بیرۆکانە دەکەن کە لەپەرتووکی (خوراق الاشعور) دا هیناومان، پاساوی ئەوەش دیننەوه گواپە ئەو بیرۆکانە خورافە و (ئەفسانەگەرێتی) لەنێو خەلک دا بڵاو دەکەنەوه و یارمەتی دەری بڵاوبونەوهی بیرۆکەگەلی (غەیبی) شەن لەنێو خەلکید.

لەراستی دا من ناکۆک نیم لەگەڵ ئەو کەسانەدا لەسەر پێویست بوونی قەلاجۆکردنی ئەفسانە و بیرۆکە غەیبی یەکان، بەلام ئەو پرسیارە لەم ڕۆوه بەخەیاڵدا دێت ئەمەیه: ئایا راستە ئێمە لەمەسەلە قەلاجۆکردنی ئەفسانەدا بەپادەیهک توندەپەڕو بین ڕەوتی زانست و لیکۆلینەوه بابەتیەکان بخەینە بەر لەمپەر؟ بەدەربڕینیکی تر: ئایا ڕەواپە دەرگای زانیاری داخەین لەهەر گەرفتی کە لیکچونیکی هەیه لەگەڵ ئەو ئەفسانەدا کە لەکۆن دا لەنێو خەلکی دا باو بوون؟!

بەپرای من، ئەوانە دزایەتی لیکۆلینەوه لە دیاردە نائاساییە دەرونیەکان دەکەن، بەپاساوی قەلاجۆکردنی ئەفسانە، ئەوانە بەشیوازیکی ناپاستەوخۆ هانی ئەفسانە دەدن و پشتگیری لێ دەکەن... گریمان ئێمە چوینە سەر ڕاکە ی ئەوان و هەر کەس هەوڵی دا لەو ڕۆوه لیکۆلینەوه بکات بە ئەفسانەگەرمان دایە قەلەم، ئەو کاتە ئەنجام چی دەبێت؟!

بۇ نمونه، وا دېن يه‌کيک له‌نيمه کارنک له‌خه‌واندنې موگناتيسې دېنينې و سه‌ري لې سووړ دېنينې و سه‌رساميه‌کې زوړ دای ده‌گريټ. نه‌و دېه‌ويټ ليکدانه‌وه‌يه‌ک بکات بۇ نه‌و ديارنه‌يه‌ی که به‌چاوی خوۍ ديوه‌تي. جا نه‌گه‌ر نيمه ليکدانه‌وه‌يه‌کې بابته‌تي پي‌نه‌ده‌ين، نه‌و ناچار دېنې له‌خوۍ‌وه ليکدانه‌وه‌يه‌ک دروست بکات، له‌وانه‌شه له‌پيناوې نه‌و ليکدانه‌وه‌يه‌دا په‌نا به‌ريټه به‌ر بيرۆکه غه‌يبيه‌ کونه‌کان ياخود باوه‌رگردن به‌ (جادوو) و روۍ‌که‌کان... به‌مه‌ش ده‌روازه‌کانې نه‌فسانه‌ی له‌به‌ر ده‌ستدا والا دېنيټ و به‌و هوي‌شه‌وه له‌ چه‌مه‌که‌گانی شارستنيټي نوۍ دووړ ده‌که‌ويټه‌وه.

به‌لای روژه‌لات:

له‌ديروزه‌مانه‌وه روژه‌لات نالوده بووه به‌ به‌لای جادووگه‌ر و نه‌ستيزه‌ ناس و چاوبه‌ست که‌رانه‌وه و، هم نالوده بونه‌ش تا نښتاکه به‌رده‌وامه... هر که‌س نه‌مړې به‌ کولانه‌کانې (به‌غداد) دا به‌روات، له‌م گوۍ‌شه ياخود له‌و گوۍ‌شه دا نه‌ستيزه‌ناس (به‌خت گرمه — وهرگي‌ري گوردي) دېنينې له‌به‌ر ده‌ستي خوۍ دا ته‌ليسم و نوشته‌ی جوړاو جوړی داناوه، هم‌زاره‌کانېش دده‌بارن به‌سه‌ري دا و پرسیاری لې ده‌که‌ن به‌ختی چروکیان له‌م دنيايه‌ دا بۇ چ لايه‌ک چوه، داوای ليده‌که‌ن فریایان بکه‌وي به‌هه‌ندي يارمه‌تي له‌جنوکه‌وه. مه‌سه‌له‌که‌ش ته‌نها له‌سه‌ر هم‌زاره‌کاندا کورت هه‌لناهيټري، به‌لکو مير و ده‌وله‌م‌ه‌ندانېکې زوړ هه‌ن، په‌نا دېه‌نه به‌ر جادوباز و نه‌ستيزه‌ناسه‌کان و به‌رواش به‌قه‌سه‌کانيان ده‌که‌ن... نه‌ستيزه‌ناسه‌کانېش جاري وا هه‌يه هه‌ندي ديارده‌ی نانا‌سايی نيشان ده‌دن، به‌هوۍ نه‌وه‌ی هه‌ندي به‌هره‌ی ته‌نوي می ياخود به‌هره‌ی ديکه‌يان هه‌يه... به‌و جوړه‌ش هه‌واليان به‌ناو خه‌لکې دا بلاو دېنيټه‌وه و له‌گه‌ل هه‌واله‌که‌ش دا نه‌فسانه بلاوه ده‌کات. ناواش باره و پول و گوۍ‌شيکې مروۍ زوړ و زه‌وند به‌فېرې ده‌روات، له‌و کاته‌شدا دووړ نيه‌ شوربانيه‌کې زوړيشی لې نه‌که‌ويټه‌وه.

نه‌وه سووړی نيه‌ که به‌شيوه‌يه‌کې راسته‌وخوۍ قه‌لاچوۍ نه‌و نه‌ستيزه‌ناسانه بکري.. چونکه‌ گهر ليږه قه‌لاچوۍ‌يان بکه‌ين له‌و لا دمه‌ده‌که‌ون.. به‌راستي بازارېکې گهرم و به‌رواچيان هه‌يه له‌نيو خه‌لکې دا. نيمه‌ش هيچ کارگه‌ريه‌ک له‌سه‌ر خه‌لکې دانانېين

كاتى ئامۇزگار يان دەكەين بەۋەى (ژىر) بن و ھەموو ئەو پىروپالانتانە بەدرۇ بخەنەۋە كە ئەستېرناسەكان باسى دەكەن... كە ئەو ئامۇزگار يەمان كەردن، خەلگى لەۋەلامماندا دەلئىن: "گوايە خۇشيان (ژىرن) و بەچاۋى خۇشيان ديار دەى سەير يان لەئەستېرە گرتەنەۋە ديوە!!".

بىروام وايە، باشتىن چارەسەر بۇ چارەكەردنى ئەم دەردە كۆمەلەيتە، بىرىتەيە لەۋەى بىرۈكەى زانستى لەنپوخەلگى دا بلاۋ بکەينەۋە، و بەو ھۆيەۋە ھەول بەدەين ئەو ديار دە نائاسايانە لىك بەدەينەۋە كە ئەستېرناسەكان پيشانى دەدەن، لىكەندەۋەيەكى بابەتيانە.

چونكە ھەندى جار ديار دە نائاسايەكان، راستەقىنەن و، ئىتر لەو كاتەشدا ئەۋە سودى نىە ۋەگو (ۋىترمر) سەرى خۇمان بکەين بەژىر خۇلدا... ئەۋەتا (ۋىترمر) كاتى راۋچى دەبىنى سەرى خۇى لە نپو خۇلدا بزر دەكات، ئەم راۋچىيەكە نابىنى، بۆيە وا گومان دەبات راۋچىيەكەش ئەم نابىنى (دەربىرىنى ۋەرگىپ).

لەخوارەۋە بەدەق، قسەى يەكەك لەۋ عىراقىانە دەگوزمەۋە كەلەسالى ۱۹۵۷ دا سەردانى ۋلاتى (چىنى مىللى) كەردە، و ئاۋا بۇمان دەگىرپەتەۋە: "سەيرترىن شتى كە لە (كانتۇن) بىنىمان ئەۋە بوو كە ئاپۇرەى خەلگى لەدەۋرى چەند جادوبازلىك كۆببۇنەۋە، واتە ئەۋ كەسانەى كە يارى (سوكە بزەۋت) دەكەن، لەنپو يەكەك لەۋ كۆمەلەنە دا راۋەستاۋىن، بىنىمان، كابراى جادوباز و ھاۋكارەكانى دەستەسپىك دەدەرىنن و دواتر لەگىرفانى كەسىكىتر دا دەرى دىننەۋە، ھىلەكەيەك دەشكىنن و ئنجا چاكى دەكەنەۋە.. تا كۆتايى ئەۋ يارىانەى كە بەلگەن لەسەر بەھەردارىيەكى بالالى چىنىيەكان... ئىمە سەرمان لەم نەيشە سوپما... ئايا چۇن حكومەتى مىللى ئەۋ يارىانە ياساغ ناكات؟ ئەم پىرسىارەمان لەخۇمان دەكەرد... ھىچ ۋەلامىكى ماقولى ئەۋ پىرسىارەمان چىنگ نەكەۋت، تاكو سەردانى شارى (شەنگەي) مان كەرد، لەۋى زانىمان كە خەۋاندنى موگناتىسى و يارىەكانى (سوكەبزەۋت) لەۋ بابەتانەن كە لەگەل مۇزىك و سەما و نواندن و شتى دىكە دا بەمىندالان دەخویندەرىن... ئەۋ كاتە لەنەپنى خویندەنى ئەۋ بابەتە بەمىندال تىگەشتىن... ئەۋان بۆيە ئەۋ بابەتە بەمىندال دەخوینن، تاكو

مندالان به خويان تايگهن كه نهو ديارده نائاساييانه پهيوهنديان به (سوكه جزاوت) دوه ههيه و هيچ فاكته ريكي دهره كي تياي دا پوئي نيه، نه روچه كان و نه شهياتينه كان.... بهو جوړه برپا بوون بهو مهسه لانه له پردهگ و پيشه وه له هزري مندالاندا دهرده هينن^(۱۴).

بەراویزەكانى پاشكۆى دووهم:

١. بنواری: العلامة الحلي، كشف الحق و نهج الصدق، ل ٥ - ٦.
٢. پیاویکی گەورە، لەپیاوێ ئاینی یەکان دەناسم کە لەبەغداد دەژیا، چەند سالتیکە کۆچی دواى گەردووە.. ئەو پیاوێ تاكو کۆتا رۆژی تەمەنى، برپاى وابوو کە هەرگیز ناگونجیت زەوى خەربێت، هەمیشە دەيگوت: خەلکینە چۆن دەبێ نكولى لە شتى بکەين کە بەر هەستە... ئەى خەلکینە؟!
٣. بنواری: حافظ وهبه، جزيرة العرب فى القرن العشرين، ل ٢٧٠ - ٢٧٣.
٤. ئەمەوى ئەم هەلە بقۆزمەوه و بلييم، من پييم باشه له بريتي وشەى (تلفزيون) وشەى (تلفاز) بەکار بهيئەرييت، چونکە ئەوى يەكەميان قورسە لەسەر زمانى عەرەبى... لەرويهكى تريشەوه، دەتوانين لەوى دووهميان چاوگ و فرمان دروست بکەين، بۆ نمونە بليين (تلفز يتلفز تلفزه) جا ئايا راپوڤچونى برادره نەحويه کاتمان لەم بارهوه چييه؟ فتوامان بۆ بدن پاداشتتان ون نابى!
٥. بنواری: Tyrrell, Personality of man, P 266
٦. بنواری: آغا خان، مذکرات آخاغان، ل ٢٦، ١٠٦.
٧. بنواری: عبدالحميد محمد امين، الطاقة الذرية، ل ١٨.
٨. بنواری: Rhine, Reach of Mind, p 58
٩. بنواری: Jeans, Mysterious Universe, P93
١٠. بنواری: بوليتزير، المادية و المثالية في الفلسفة، ل ٣٨.
١١. بنواری: سينل، الحاسة السادسة، ل ١٤.
١٢. بنواری: محمد مصطفى مشرفة، النظرية النسبية الخاصة، ل ٥٠ - ٥١.
١٣. بنواری: بوليتزير، المادية و المثالية في الفلسفة، ل ٤٤.
١٤. بنواری: حميد حمدي، عراقي في الصين الشعبية، ل ٢٠ - ٢١.

پاشكۆي سەيەم:

هەستى شەشەم

دیار دە نامۇكانى ئاژەل:

لەكۆلەرەوان، تەبىئىي كۆمەللى ديار دەى زۆر نامۇ وسەيران لەجىهانى ئاژەلاندە
کردوو، كەناكرىت بەپىنج هەستە ناسراوەكە لىك بدرىنەو ۰۰۰۰ بۆنمونه (كۆترى
نامەبەر) وەر بگرە ۰۰۰ وا زانراوە ئەم كۆترە گەر بخرىتە نىوسندوقىكى داخراو
وماوەيهكى زۆر دوور و درىژ لەشاخ وداخ و دەريا دوور بخرىتەو، كەبەر درا، دەگەرپتەو
شوینى يەكەم جارى.

زاناکان لەسە دەى رابردوودا ئەو توانايەى كۆترىان بەو لىك دەدايەو گوايە
"غەريزە" يە ۰۰ وەلى ئەم لىكدانەو ديه ئەمپۆكە جىگەى قبول نيه ، چونكە دروست
لەو دەجى كە يەك بەشتى ناديار ، شتىكى ناديارى ديكە لىك بداتەو ۰۰۰ جا ئەگەر
"غەريزە" نەينى ئەو توانا نائاسايەبىت ، ئەى نەينى خودى "غەريزە" جى يە؟

شتىكى ديكە كەپەيوەندى بەم بابەتەو هەيه ، ئەو رووداو يە كەبەسەر يەك
لەزانايانى {مىروناس} دا هاتو ۰ ئەم زانايە پۆژىك (گەرا- سەرە مىكوتەى جۆرە
زىندەو مەرىكى دۆزىو تەو) هەلى گرت و بىرەو بۆ مالهو و لە نيو سندوقىكى
هاويشت و ، سندوقەكەى لەژوورى كتيبخانەكەى دا دانا ۰۰۰ دواى ئەو جارپكيان
لەژوورى نانخواردنەكەى دا دانىشتبوو، خزمەتكارەكەى هات و بەشلەژاويەو هەوالى
ئەو دايە كەژوورى كتيبخانەكەى لىوان بوو لەو جۆرە مىروە گەورەيه ۰۰۰

كاتى زاناکە ئەروات تاكو بەچاوى خوى رووداو كەبىينىت ، سەير دەكات مىروەكەى
خوى گەشتۆتە قۇناغى پىگەشتن ، بۆيە ژمارەيك لەنيرەى ئەو مىروە بەدەورى
سندوقەكەدا گەرد و خوليانە ۰۰ كاتى زاناکە بىنى مىروەكان لەجۆرىكى نامۆن بەو
ناوچەيه، گەشتە ئەو دەرمجامەى كەدەبىت لەجىگەيهكى زۆر دوورەو هاتبن.

زاناکە ھەموو ئەو مېروانەى کۆکردەو ھەتازەكى ھاتبوون ،ئەو شوپناھى برين كە ھەستى بۆنکردنى تېدايە، دواتر ھەموويانى خستە تورەكەيەكەو و، تورەكەكەشى ھەلگرت و وېريە دارستانى كەنزيكەى دووميل لەمالەكەيەو دوور بوو ۰۰۰ كەچى سەيرى كرد ھىشتەر چەند كاترميړيك بەسەر ئەو پرووداودا تى نەپەرى بوو، دووبارە مېروەكان لەزوورى كتيپخانەكەدا لەدەورى ميپنەكە كۆبوونەو.^(۱)

ئەم ئەزموونە ، دەلالەتتيكى زانستى گەورەى ھەيە، ئايا چ شتى پېنموني مېروەكانى كرد بۆ شوپنى ميپنەكە؟ ۰۰۰ بېگومان مېروەكان پشتيان بەھەستى (بۆنکردن) يان (بينين) نەبەستبوو، ئەى ئايا پشتيا بەستو بەيەككي تر لەپېنج ھەستەكان ، ياخود بەھەستى شەشەم كە ئيمە نايزانين ؟؟

سەيرو سەمەرەى شەمشەمەكوپرە:

يەككى ترلەوديار دەسەيرانەى ،سەرنجى توپژەرانى بەلالاى خۆى داراگېشاو ،ئەو توانا گەورەو نااساييەى شەمشەمەكوپرەى بۆبينين لەتاريكىدا ...شەمشەمەكوپرە ،خەريكە بۆلين ھەربەراستى كوپرە ،چونكە دووچاوى زۆربچكەلەى ھەيە ،ھەرھورچۆنى بگرى ئەودووچاود سوود بەشەمشەمەكوپرە ناگەيەنن ...چونكە ناتوانى لەرووناكى رۆژدا ھىچ شتيكيان پى ببينيت .كەچى لەتاريكى شەودا زۆر بۆ بينين بەھيزن ،ئەوھتا دەتوانى بەخيراىيەكى زۆر گەورە بفرپيت بئەوھى خۆى بكيشيت بەديوارەكانى دەورووبەرى ياخودبەپەلى درەختەكاندا .لەدواى توپژينەوھيەكى تپروتەسەل .زاناکان لەشەمشەمەكوپرەدا كۆئەنداميكى تايبەتيان دۆزيەو كەلەھىچ ئازەلتيكى تردا نيە .پروون بويەو شەمشەمە بەو دەسگايە شتەكان نابينيت ،بەلكو دەيان بيسيتت ۰۰۰ چونكە شەمشەمە دەنگ بە لەردلەريكى بەرز دەردەكات ۰۰ ئەو دەنگانەش بەر بەربەستەمادىەكانى دەورو بەرى دەكەون و، بەربەستەكانيش دەنگەكە دەدەنەو،و،دەك ھەر دەنگيكي تر ۰۰ نجا شەمشەمە كوپرە ئەو دەنگە دووبارە بەدەسگا تايبەتەكەى خۆى وەردەگريتەو، بەو ھۆيەشەو زۆر بەوردى دەزانيت دوورى بەربەستەكان لەخۆيەو چەندە.^(۲)

خەۋەنەكان لە نېۋان زانست و بېرۇباۋەردا

نەخاسمە ئەگەر شەپۇلەكانى دەنگ بگۆرن بە شەپۇلى بى تەل • بۆيە لەكۆتاييدا زاناكان ئەۋەدى ويستيان دەستگىريان بوو ، بەۋەش ئازىر ھاتەكايەۋە!

ئىمەدەزانىن شەپۇلەكانى دەنگ، دوورىيەكى كورت وخىرايىيەكى زۆر كەمىيان ھەيە ، بەبەرۋارد لەگەل شەپۇلەكانى بى تەل دا كەلەجۆرى شەپۇلەكانى (كارۋموگناتىسى)يەۋۋ۰۰۰۰ جاكەۋاتە ئايا ئەگۈنجىت بۆ ئىمە، گرىمانى ئەۋە دابنىين كەسروشت دەستەۋ سانە لەبەر ھەمەيئانى دەسگايە لەھەندى گيانەۋەردا كەشەپۇلى(كارۋموگناتىسى) بەكاربىيى ، ۋەك چۆن لەشەمشەمەدادەسگايەكى دروست كىردوۋە كەشەپۇلەكانى دەنگ، بەكاربىيى؟

ئەۋەراست نىە كەئىمە دەمارگىر بىن بۆ پىنج ھەستەكانمان ، بەجۆرىك بىروى تەۋاۋمان ھەبىت بەۋەدى (خودا) جگە لەۋپىنج ھەستە ، ھەستى دىكەى ۋەدى نەھىناۋە لەگيانداران ياخود لەمروۋفاۋ۰۰ چۈنكە بەۋ دەمارگىرىيە ھىچ جىاۋاز نابىن لەۋ(كەرم)ەى ، كەھەستى بىنىنى نىە ۋ ۋاش گومان دەبات ئەۋ ھەستە لەھىچكام لە زىندەۋەراندا بوۋنى نىە •

ھەۋالىكى گىرنگ:

بەم دۋايانە يەكىك لەگۇفارە ئەمىرىكىيەكان ھەۋالىكى بىلاۋكردەۋە، بەراى من گىرنگى يەكى زۆرى ھەيەى بۆ ئەم بابەتەى گەباسى دەكەين • گۇفارەكە دەئىت: { كۆمەلەى كۆترى نامەبەر لەئەمىرىكا } ئەم دۋايانەدا (۱۷۰۰) ھەزارو ھەۋت سەد كۆترى ھەلدا ، بەلام تەنھا (۴۰) چل كۆترىان گەپانەۋە بۆ شوپىنى دىارى گراۋى خۇيان ۰۰ ئەمەش كاتى بوو كەحكومەتى ئەمىرىكا خەرىكى تاقى كىرنەۋەى ئەتۆمى نوئى بوو لەبىابانى (نىقادا) ى ۋلاتە يەكگرتوۋەكاندا ۰۰۰ يەكىك لە خاۋەن كۆترەكان بەم بۇنەيەۋە گوتى : پەنگە كۆترەكان بەچۋار چىۋەى تىشكە ئەتۆمىيەكاندا رۇشتىن ۋ ئەمەش واىكردىبى (غەرىزەى گەپانەۋە) يان بزر كىردىبى ۰۰۰^(۲)

ئەگەر ئەم ھەۋالەپراست بى • ئەۋا دەتۋانىن بگەينە ئەۋ دەرنەجامەى كە(كۆترى نامەبەر) لەنىۋ دەماخى دا ئەندامىكى ھەيە دەتۋانىت ئەۋ

شەپۆلە (كارۋموگناتىسى) يانە وەربگرېتەوۋە كەلەو جىگە يەوۋە ئاراستەى دەكرېت كەتياى دا پىگەشتوۋە۰۰ بۆيە كاتى دەگەرېتەوۋە ئەو جىگەيە، ئەوا بەشېۋەيەك لەشېۋەكان رېنمونى لەو شەپۆلانەوۋە وەردەگرېت ۰

وادىارە تەقىنەوۋە ئەتۈميەكان، كۆترەشلەزېنن و رېگىرىدەكەن لەوۋى ئەوشەپۆلەتايەتيانە وەربگرېت كەلەگەرەنەوۋەدا پىشتى پى دەبەستى... ھەر ئەمەش واىكردوۋە ،دەستەوسانىيەت لە رېنمونى وەركرتن بۆگەرەنەوۋە بۆشويىنى يەكەمىنى - وەك بينيمان ..بەھەرچال ،ئەمەگرېمانىكە ونازانين چەندە لەگەل بويەر دا دەچەسپىت ،وھل دوتوانين پىشتى پى بېستين ،،مادەم بەلگەيەنەبى پىچەوانەى بىت۰۰ ھەموو گرېمانە زانستى يەكانىش ، بەراست سەير دەكرېن تاكو لەبەرەنەرياندا بەلگەى پىچەوانەيان پەيدا دەبىت ۰۰

بۆچونى سىنل:

لەبەشېكى رابردوۋى ئەم پەرەوۋەدا باسما لە مامۇستا(سىنل) و ھەندى لەراو بۆ چۈنەكانى كردوۋە۰۰ بۆيە خراب نىە لىرەشدا ھەندى لەو بۆچونانەى باس بكەين كەپەيوەندىان بەھەستى شەشەمەوۋە ھەيە ۰

(سىنل) برۋاى وايە ،مادەم گەردوۋن پىرو بارگاۋيە بەشەپۆلى (كارۋموگناتىسى) ھەمەجۆر ، ئەوا نەرەھەت نىە ، گرېمانى بوۋنى دەسگايەك لەمىشكى ئازەلدا بكەين كەلەرۋوۋى ئەرك و فرمانەكانىەوۋە لەئامىرى رادىۋ بچىت وتواناى ئەوۋى ھەبىت ھەندى شەپۆلى پى وەر بگرېت.

(سىنل) سەرنجى خۇى چىرەكاتەوۋە لەسەر ئەو (نىتكە) بچكۆلەيەى كەلە دەماخى ئازەلدا ھەيە وزانايان ناويان ناوۋە(تەنۈلكەى سەنەو بەرى)۰۰۰ ئەو تەنۈلكە بچكۆلەيە تائىستاكە زانايان ھىچ فەرمانىكيان بۆى نەدیتوۋە۰۰۰ سىنل برۋاى وايە ئەو تەنۈلكەيە دەسگاي ھەستى شەشەمە لەزىندەوۋەراندا۰

ئىنجا ئەو شېۋەيەى كە(تەنۈلكەى سەنەوبەرى) بەھۆيەوۋە دەتوانىت جۆرە شەپۆلىكى دىاريكراو وەربگرېت ۰ بەجۆرېكە كەئەو ئەندامە ، خانەكانى خۇى كەتايەتن بۆ ئەم

مەبەستە ، دەخاتە بارێكەوه كەلەرپووی لەرەلەرەوه گونجاوبیئت لەگەڵ لەرەلەرە خوازراوەكەدا... بەوجۆرەش خۆی دەساجینێ لەگەڵ ئەو شەپۆلانەدا ، وەك چۆن ئامیتری رادیۆ خۆی دەساجینێ لەگەڵ یەكێك لەئێستگەكاندا.(٤)

دەماخی ئادەمیزاد:

ئەو دەسەلێنراوە كە (تەنۆلكەى سنەوبەرى) لەدەماخى مرۆفیش دا ھەيە ، بەلام زۆر بچوكە... لەنێرینەى مرۆفدا بچوكترە وەك لە مێینە . ھەرەھا لەمرۆفێ پێگەیشتوودا بچوكۆلەترە وەك لە منداڵدا .

(سینل) دەلیت: مێشكى مرۆف تەرخانكراوە بۆ بیر كردنەوه ، لەبەر ئەووە بەكارھێنانى تەنۆلكەى سنەوبەرى فەرامۆش كردووە . ئەمەش یانى مرۆف واپا ھاتووە خۆى سەرقال بكات بە گرتەكانى پۆزانەيەووە وبیریان لى بكاتەووە ونەخشەیان بۆ دابریژى و سى و دوویان بكات (دەرپرینى وەرگێپ) ... ئیدی بواریك بەدى ناكات تاكو لێیەووە گوى بگریت بۆ ئاماژەكانى (ھەستى شەشەم) كەتەنۆلكەى سنەوبەرى ھەستى پى ددكات .

وەلى نازەل لەم پووەو حیاوازە لەمرۆف ٠٠ نازەل نەئەزانیت بیر كردنەووە جییە و نە خۆیشى پێو سەرقال ئەكات ، بەوپى یەش دەتوانیت ھەستى شەشەمى بەكاربێنیت ، وراستەوخۆ پەى بە پێداویستى یەكانى ژيانى خۆى بەریت بەپى دوودلى . لە بەر ئەووشە دەبینین تەنۆلكەى سنەوبەرى لەئازەلدا گەورەترە وەك لە مرۆفدا... تاجەندە نازەلەكە لەپەلەكانى بێشكەوتندا خاوتر بیئت ، ئەوئەندەش قەبارەى تەنۆلكەى سنەوبەرى تیايدا گەورەتر دەبیئت . ئەمەش بەوما نایەنايەت كە(ھەستى شەشەم) ھىچ ئاسەوارىكى لەمرۆف دانىە . لەرستیدا ھەندى جارى واھەيە ، سەربارى ئەووى كەزۆر لاوازە . بەلام كاردەكا تە سەرمروۆف .. ئیئەھەندىكمان لەودیار دەسەپرانە ئاماژە پێدا لەبەشەكانى رابردودا ، كا تى با سمان لەھەوالدانەكانى خەون و دیاردە نا ئاسا ییەكانى خەواندن گەرد... بینیمان چۆن ئەو ھەستە لەمرۆف دابەدەوردەكەوى ، لەوكاتانەدا كە(ئاوەزى وشيار) بىئاگادەبیئت و ، یست خامۆش وكپ دەبیئت .

واديارە پىچەوانە بونەو مەيەك ھەيەلەنيوان ھىزى بىرگەردنەو ھىزى (ھەستى شەشەم) لەمروڤ دا ٠٠ ئەو ھەتا چەندە بىرگەردنەو توند ترو سەخت تريبىت ، ئەو ھەندە نامادەگى ئەو بۆ كارىگەر بوون بە نامازەكانى ئەو ھەستە كەمتر دەبىت ٠٠ ڤەنگە ھەر ئەمەش واى كەردى ، ژن گومانرەواتر بى لەپياو لەھەندى لەو مەسەلانەدا كەپيويستيان بەبىرگەردنەو نىە ٠٠٠ ژن لەبەر ئەو ھى زۆر لەمالەو ھەمىن پىتەو ھەستە ڤەيو ھەستە بەگرفتەكانى ژيانەو ھە ، واى لىھاتوو ھە زياتر پىت بە ھەستى شەشەمى دەبەستى ھەك لەپياو ٠ (٥)

بەپراى (سەينل) ھەستى شەشەم كارىگەر يەكى ئاشكرائى لەژيانى مروڤە سەرەتايەكاندا ھەيە ، ئەوانەى ئىستاش لەسەر سەروشتى زگماكى دەژىن ٠٠ ئەوانە ڤانەھاتوون لەسەر بىرگەردنەو ھى چىر ، بەھو جۆرەى شارستانىەكان لەسەرى ڤاھاتوون ، لەبەر ئەو ھەش لەبرا شارستانىەكانيان بەتوانا ترن لەو ھەبەر ھىنانى ھەستى شەشەم دا ٠

نەمۇنە گەلى رىز پەرى مروىي :

ھەرچۆن بى ، ھەنى جار لەنيو شارستانىەكانىش دا ، كەسانىك دەردەكەون كەھەستى شەشەميان بەھىزە ، و دەشتوانن بەجۆرىك ئەو ھەستەيان و ھەبەر ھەم بىنن كەجى ى سەرسوڤمانە ٠ يەك كىك لەوانە پياوئ بوو كەلەسەدەى (ھەژدە) دا دەژيا ، ناوى (سویدنبرگ) بوو ، ئەم پياو ھەبەستى شەشەمى ناوبانگىكى زۆر بەر فراوانى بەدەست ھىنا بوو ٠ شياوى باسە ئەو پياو لەشارى (گۆتەنبەرگ) دەژيا ، ھەمان ئەو شارەى كەفەيلەسوفى ناسراوى ئەلمانى (كانت) ى لى دەژيا ٠ ئەو بوارە ڤەخسا بۆ (كانت) تاكو لەو پياو ھەبەستى ھەندى لەگەردەو نااسايەكانى ئەو پياو لە يەك كىك لەپەر تو كەكانىدا تۆمار بكات ٠

(كانت) دەلەيت : { "سویدنبرگ" ڤۆژى دەگەڤىتەو ھە بۆ مالەو ھە ، ڤەنگى زەرد ھەلگەڤاوە ڤوخسارى ترسى لى نىشتوو ٠٠ لەوئ وە پراى گەيانە كەئانگىكى گەو ھە لە "ستۆكھۆلم" كەوتۆتەو ھە خەرىكە مالەكەى ئەمىش دەسووتىن لەو شارەدا ، سویدنبرگ لەشارى ستۆكھۆلم خانوويەكى دەبىت ، پاش ماو مەيەكى كەم سویدنبرگ

پایگەیاندا کە خانووەکە ی بێ وە بۆ و ناگرەکش چەند مەترێ لە دووری مالهەکی ئەمەو کۆژێنراوەتەو. ئەم هەوالدانە ی "سۆیدنبرگ" بۆیە جیگە ی سەر سوپرمانی خەلکی شاری "گۆتەنبەرگ"، چونکە "ستۆکھۆلم" نزیکە ی سێ سەد میل لەو شارەو دوورە، لەو پۆژگاردەدا هۆکاری نەبوو بۆ گواستەوێ هەوال لە نېوان ئەو دووشارەدا، جگە لەوێ کەریبوار (و) ساعی یەکان (دەیان هیئا } ۰۰

جا کەوا یە چی وای کرد لە "سۆیدنبرگ" کە هەوالی کەوتنەوێ ناگرە کە بزانی، لە کاتی کەدا ئەو ماوە زۆرە لەو شارەو دوور بوو ؟ • تۆ بێی لە سەریدا ئامیری تە لە فزیۆنی هەبوی ؟

(کانت) دەلیت: { دەستەلاتداری شاری "گۆتەنبەرگ" کە هەوالەکی بیست ناچار بوو "سۆیدنبرگ" بانگ بکات بۆ لیکۆلێنەو. • کەچی پاش دوو رۆژ تەتەرێ لە "ستۆکھۆلم" "هەوات و"، ئەو هەوالە ی پشت راست کردووە کە "سۆیدنبرگ" پای گەیانەبوو، پشت راست کردنەوێهکی تەواوەتی • (۱)

پیاویکی تر:-

پیاویکی تریش بەناوی "لەوگ کهن" ناوبانگی بەهۆی (هەستی شەشەم) یەووە پەیدا کرد. • لەسالی (۱۹۲۵ز) دا ئەم پیاووە هیئرایە (ئەنستیتیۆی فەلسەفی لەپاریس) و کۆمەلێ نازماشی زانستی لەسەر کرا • یەکیک لەو کەسانە ی لەتافی کردنەوێهکاندا بەشدار بوون، زانیای ناسراو "شارل ریشیە" بوو، کە لەو کاتەدا مامۆستای "فەسلەجە" بوو لە کۆلیژی "پزیشکی" زانکۆی "پاریس" دا • • • • • و لەخوارەوێ تیکستی گەواهی دانیکی "ریشیە" لە دوا یەکیک لەتافی کردنەوێهکان دەخەمە بەردەستی خوێنەر • • •

"ریشیە" دەلیت: { کە ئامادە ی دانیشتنە کەبووم، لەگەل کەسانیکی زۆری تردا لە نمایشگای فەلسەفی، هیشتەر گومانەم زۆر بوو لەپراستی بانگەشەکانی پیاووەکە • • • • • ئەوەش وابکات گەواهی دانەکەم ئەرزشیکی هەبی • • کابرا داوا ی لیکردم دوو رسته هەریەکیان لەنیو کاغەزی کەدا بنوسم، ئەو دوو دوورستم نووسی، لە کاتی کەدا من لە

لایەکی نوسینگە کەمەووە بووم و ئەو لە لایەکی تردا بوو، هەریەک لەو دوو کاغەزە هەشت جار نوالەم کردن و یەکێکەم خستە نیو مشتی راستمەووە و ئەوی دیکەیانم خستە نیو مشتی چەپمەووە ٠٠ پێگەم نەدا کابراکە دەستیشی لێ بدات ٠٠ کەچی نیو چرکە بەدوو دلی راوەستاو دواتر بە دەق پێی گوتم کەچیم لەو دوو کاغەزەدا نوسیووە!!
ئینجا بۆ جاری دووهم تاقیم کردووە ، پوشتە ژورێکی ترو بەتەنها لێی دانیشتم ، چوار بەرگە نوسینم لەسەر چوار کاغەزی جودا جودا نووسی ، یەک لە کاغەزەکانم خستە ژێر پەرتوکی و یەکێکی تریانم سوتاند و دووانەکە ی تریشیان ، یەکێکیانم خستە نیو مشتی راستم و ئەوی تریانم خستە نیو مشتی چەپمەووە ٠٠٠ ئینجا کابرام بانگ کردوو دەست بەجێ پێی گوتم کەچیم لەسێ کاغەزەکاندا نووسی بوو ٠٠ وەلی نە ی توانی پێم بلێ کە چیم لە کاغەزە سوتاوەکە دا نووسی بوو ، دواي ئەوە نەبێ کەسێ چارەکی (٤/٣) ی چرکە یەک وورد بیری کردووە ، دواي ئەوە بەراستی پێمی گووت کە لە نیو کاغەزە سوتاوەکەشدا چیم نووسی بوو!!^(٧)

ئازیری مڕۆیی:-

لەسالی (١٩٥١ز) داو لە یەکیەک لە گۆفاره میسریەکاندا راپۆرتێکم لەبارە ی پیاویکەووە کەناوی "توجانز" بوو ، خویندەووە ، راپۆرتەکە بەوینەش پشت راست کرا بوویەووە ٠٠ ئەو پیاووە لەسەر شانۆکانی "قاھیرە" دەرکەوتبوو بەجۆریکی سەیر دەیتوانی بیرو ئەندێشە ی تەماشای کەرانی بخوینێتەووە ٠٠ گۆفاردەکە ئەو پیاوہ ی ناوانابوو " ئازیری مڕۆیی" و دەیشی گووت ، گواہی هەستی شەشەمی هەبە ٠٠٠

"توجانز" باسی ئەوە دەگێرێتەووە کەچوون بۆ یەکەم جار لە خۆیدا هەستی شەشەمی دۆزیووەتەووە ٠٠ دەتێت: لەکاتی جەنگە جیهانی یەکەمدا دوو گوللە بەرسەری کەوتوون ، بەو هۆیەووە براوتە نەخۆشخانە ی نزیکی بیست رۆژ بەبێ هۆشی ماوەتەووە ٠٠ کاتیکیش لەبێ هۆشیەکە ی وئاگادێتەووە ، هەواڵی ئەوہ ی داوہ کە ئەو بریندارە ی لەتەنیشتی یەوہ کەوتوو لە ماوہ ی دوو رۆژی تردا دەمریت ٠٠ ئەوہ بوو هەر بەراستی پێشبینی یەکە ی "توجانز" ها تە دی و ، دواتریش چەندین پێشبینی دیکە ی

هاتۆتە دی ۰ سالی (۱۹۲۱) توجانز لەگەڵ هەندێ ھاوڕێی دا دەچنە گوند ، وەلی هەر ئەوەندە بەلای کێلگەییەکی " پەموو " دا تێ پەڕین دەست بەجێ " توجانز " لەهۆش خۆی چوو ۰۰ دواتر پروون بوویەووە کەئەو کێلگەییە چاوگیکی کۆنی نەوت بوو ۰۰ بۆ جاریکی تر " توجانز " دەچیتەووە بۆ لادی و بەزیک یەکیک لەکێلگە نەوتینەکاندا تێ دەپەرپێت و هەمەدیسان لەهۆشی خۆی دەچیت ۰۰ دواي پشکنینی لەیەکیک لە ئەنستیتۆکانی تیشک دا دەرکەوت کەتیشک دانەوێکانی جەستەي زۆر بەهێزترە لەو تیشک دانەوێ لەلەشی کەسانی ئاسایی تر وە دەر دەچیت ۰۰ بۆیە دەرکەوتێتە ژێر کاریگەری شەپۆلی کانزا شاردراوێکانی ژێر زەویەووە بەتایبەت شەپۆلەکانی " نەوت " ۰

تواناکی "توجانز" تەنها لەو بوارەدا کورت هەڵناهیترئ ، بەلکو ئەو دەتوانیت تێگات لەو خەیاڵ و ئەندێشانەي بەمیشتکی کەسیکدا دیت کە لە نزیکەووە بیٔ ، تەنانەت ئەگەر ئەو کەسە بەزمانیکیش بدوێت کە " توجانز " لیٔ تێ نەگات ، هەر وەها " توجانز " گەر دەست بدات لە لەشی هەر نەخۆشیکەووە دەزانیت نەخۆشینەکەي چی یە!! ، چونکە لەو کاتەدا هەست بەهەمان ئەو ئازار دەگات کە نەخۆشەکە هەستی پێ دەگات ۰ جگە لەوێش لەوانەيە ئاساترین دیاردەي " توجانز " ئەو بیٔ کە دەتوانیت لە قەرەباڵغ ترین شەقامدا بەچاو بەستراوی ئۆتۆمۆبیل لیٔ بخورپێت ۰۰ جاریکیان بەچاو بەستراوی بەشەقامەکانی شاری " جەزائیر " دا ئۆتۆمۆبیلی لیٔ دەخوری ، ئەوێبوو دوچاریبیٔ هۆش بوونیکی قورس هات ، بۆیە پزیشکەکان فەرمانیان پێدا کە جاریکی تر ئەو تاقی کردنەوێیە دووبارە نەکاتەووە نەکا تووشی کارەساتی بیٔ کەسەرەنجامەکەي ناخۆش بیٔ } ۰ (۸)

بەسەر هاتیکی ھاوشیوہ :-

نایشارمەووە لەخوینەر ، کاتی چیرۆکەکەي (توجانز) م خویندەووە ، وام گومان دەبرد کە دەرستکراوی زیادەرەوێەکانی پۆژنامەگەر یە ۰۰ ئیمە دەزانین کە هەندێ جار پۆژنامە وگۆزارەکان زیادەرەوێ دەکەن لە گواستەوێ هەوالەکاندا ۰۰۰۰ وەلی بەم

دوایانە لەسەر چاوەدیهکی متمانەپێ کراووە بەسەر هاتیکی هاوشتیوەی ئەووی (توجانز) م خوێنددووە ، وای لێکردم کە چیرۆکی یەکەم (بەسەر هاتەکە ی توجانز) بەبەزنی کەمەووە لەهەندێ پڕۆیەووە وەرپاست بگێڕم.

چیرۆک: ٠٠ووە ، کۆمەڵەی توێژینەووە دەرۆنیەکان لەبەریتانیا دەگێڕێتەووە ، دوا ی ئەووی لەپاس و دروستی بەسەر هاتەکە دلتیا بوو لەنێو تۆمارەکانی خۆیدا نوسیویەتیەووە.

پوختە ی چیرۆکەکەش :اوا یە: پیاویکی هیندی کەناوی (کودا بوکس) ە، هاتۆتە بەریتانیا و بەنێو شەقامە قەرمەقەکاندا بەچاوە سترای پاسکیلەکە ی لێ دەخوڕیت. ٠٠ یەکیک لەپزیشکەکانی شاری (مانجست) ویستویەتی خۆی ئەو کابرایە تاقی بکاتەووە، هەویرێکی تایبەتی هیناوخستیه سەر بچاوی ، هەویرەکە لەتوانایدا بوو بەتەواوی روناکی لەچاوەکانی بەر بەست بکات ، ئینجا بەپارچە پەرۆیهکی ئەستور چاوی دا پێچا، وپێی گوت : { خۆشەوێستەکەم ! ئێستاکە تۆ دەتوانیت بەئارزووی خۆت بەسەر پاسکیلەکەتەووە بپاسە بکەیت لەشەقامەکانی شارەکەتدا، بەلام ئەگەر من لەجێ ی تۆدا بوایەم ،سەد جار دەسڵەمێمەووە بەر لەووی ئەو سەرە پڕۆیە مەترسی دارە دەست پێ بکەم} ٠٠! پیاووەکە هەستایەووە سواری پاسکیلەکە ی بوو ، بەشەقامە قەرمەقەکاندا لێی دەخوڕی وەک ئەووی چاوەکانی کراووە بن ، رێبوارەکان لەو کابرایە زۆر سەرسام بوون، ئۆتۆمۆبیلەکان یەک بەوی تریاندا دەکێشا لە بەر بەزەیی هاتنەووە یان بەو کابرایەدا کەمردنیکی راستەقینە چاوەروانی دەکرد ٠٠ وەلێ کابراکە خۆی لەو پەڕی پادە ی ئارامی و دلتیایی دا بوو .

نەینێ یەکە چییە؟:

دەگونجیت ئەو توانا نائاساییە ی کە لە (کودا بوکس) یان لە (توجانز) دا یان لە هەرکەسیکی تریش دا بینیمان بەووی لێک بدەینەووە کە جۆریکە لەهەستی شەشەم ٠٠ وەلێ ئەووی لێکدانەووی بەلامانەووە ناپەرەجەتە ، ئەو یە کە بۆچی (هەستی شەشەم) لەو کەسانەدا دەرکەوتوووە و لەکەسانی تردا بەو جۆرە روونە دەرەکەوتوووە ؟

هەندىك لەتوێژەران لەو دەلامى ئەو پرسىيارە دا دەلێن: ئەو جۆرە كەسانە ئامادەباشىەكى تايبەتيان هەيە بۆ (خەواندىنى خودى) واتە دەتوانن بە خۆيان ،خۆيان بىخەوين ، بەو هەش بزاوتى بىركردنەو هى خۆيان پادەووستيێن ، پێگە خۆش دەكەن بۆ (هەستى شەشەم) تاكو بەبى تەشۋيش كارى خۆى بكات ۰۰ لەسەر وى ئەو هەشەو ، لەوانەيە ئەو جۆرە كەسانە پشكىكى زۆرتريان لەهەستى شەشەم بەر كەوتبى بەبەراورد لەگەل كەسانى تردا .

وادەردەكەوێت مامۇستا (سىنل) يش هەمان پێچكەى هەيە لە لێكدانەو هى ئەو مەسەلەيەدا ۰۰۰ (سىنل) كىزىك دەناسىت كەهەستىكى شەشەمى بەهەيى هەيە ،بەدرێزايى هەشت سال تاقى كردنەو هى لەسەر ئەو كىزە كرد ۰۰ (سىنل) دەلێت : جارى واهەيە كىزەكە لەسەرەتاي ئەزمونەكەو هى مېشكى سەرقاى شتىك دەبێت ، لەبەر ئەو ناتوانىت تاقى كردنەو هى ئەنجام بدات ۰۰۰ بۆيە پى دەلێت : كەمىك ئارام بگرە تاكو بىرو هۆشم خالى دەكەمەو هى ۰۰ دواى ئەو هى بىر و هۆشى ساف دەكات و ئامادەى دەكات ، دەلێت: ئىستاكە مە ئامادەم ، ئىدى تاقى كردنەو هى ئەنجام دەدات و سەر كەوتنى تىدا بە دەست دەهێن ۰۰۰ (سىنل) بپرواى وايە هەندى ئەو كەسانەى بەناوبانگن بەدۆزىنەو هى شتە ناديارەكان لەپى سەرنجدان لە ئاوان گۆيەكى بلورى يان دۆبى مرەكەب يان فەنجانەو هى ۰۰۰ پى وايە ئەو كەسانە ئەو ئامرازانە بەكار دىن بۆ پادەستاندى بزاوى بىركردنەو هى لەمېشكى خۆياندا ۰۰۰ بەو هەش يارمەتنى هەستى شەشەمى خۆيان دەدەن بۆ كار كردن ۰۰ هەموو ئەو ئامرازانەش كۆنن ولەگەل سەر هەلدانى مېژوودا يان بەر لەمېژووش سەريان هەلدو ، نيشانەى ئەمەش ئەو هەيە كەمىسرىە كۆنەكان هەموو ئەو ئامرازانەيان بەكار هێناو ، هەر لەو هەشەو گرۆهى (بەخت گرەو هەكان) سەريان هەلدو ۰۰ جگە لەو هەش ئەو بەردە پىرۆزەى كەلە زىي قەشەكانى جوله كەدا هەبوو ، بۆهەمان مەبەست بەكار يان دەهێنا ، قەشەكە دواى ئەو هى سەرنجىكى زۆرى لەبەردەكە دەدا ، شتى سەيرى دەگووت ۰۰^(۹)

رەخنە یەکی دروست:-

لەوانەییە رەخنەگریك ، رەخنە بگرتیت و بلیت: ئەگەر ئەوە بۆسەلینین كە هەندئ كەس دەتوانن لەرپیی هەستی شەشەمیانەووە پەى بەدیاردە شاردراو و نادیارە كان بەرن ، دەى كەواتە بۆچی ناتوانن بەو هەستەیان كانزا بەنرخەكانى ژیر زەوى بدۆزنەو و بەووش ببە خاوەنى سامانیكى زۆر؟

بەراستى ئەم رەخنەییە لەجیى خۆیدایە و دروستە ۰۰۰ یەكێك لە دەولەمەندەكانى بەریتانیاش ، كاتى دەنگوباسى ئەووى بیستبووكە هەندئ كەس لە بەریتانیا كرداری سەر سوپ هینەر و نائاسایى دەكەن ۰ ویستى بە كردهووە تەحەداى ئەو جۆرە كەسانە بكات ۰۰۰ بۆیە لەرۆژنامەكاندا بلاوى كردهو وراى گەیاندىبوو كەلەنیو زەرفیكدا كاغەزیكى هەزار جۆنەییى داناو ، بەئینى دا ئەو كاغەزە هەزار جۆنەییە دەكاتە دیارى وخەلات بۆ هەركەسێك بتوانیت بەهۆى هەستى شەشەمیەو ژمارەى كاغەزەكە بزانیت، ئەم كابراییە ماوێهەكى دورو درێژ لە رۆژنامەكاندا ئاگادارى بلاو كردهووە لەسەر ئەو خەلاتە بى ئەووى كەسێك بێت بۆلاى و ژمارەكەى بزانیت وخەلاتەكە وەرگرتیت ۰ لەئاكامدا تاقى كردنەووەكە شكستى هیئا ۰۰ نوسەرەكان لەبەریتانیا دا ئەم روداوەیان كرده بەلگە بۆ بەدرو خستنهووى هەستى شەشەم لەمرۆفدا.

مامۆستا (سینل) سەبارەت بەو مەسەلەییە ئاوا دەوێت: هیوا بوون بەدەست كەوتنى كاغەزێك كە بەهاكەى هەزار (جۆنەییە) بێت ، پێداگری و بێر كردنەووى بەئەنقەست لە نیو ناخى ئەو كەسەى كە خاوەنى هەستى شەشەمە دروست دەكات ، ئەم بێر كردنەوویەش پێ دەگرتیت لەساف كردنى میشك و دەبیته لەمپەر لەرپیی ئەوودا كەسەكە هەزرى خۆى ئاراستەى دۆزینهووى ژمارەى كاغەزەكە بكات ۰۰۰ ئەمەش یانى : هەرچەندە مرۆف شتیكى بویت و گەرەكى بێت بەدەستى بەئینیت ، ئەوا ناتوانیت بەرپك و پێكى هەستى شەشەمى بەكار بێنیت ۰۰۰ هەستى شەشەم بەهەریەكى نائەنقەستەو لە نەستەووە هەلەدەقوێ ۰۰۰ بۆیە تاجەندە (ئاوەزى وشیار) سەرقال بێت بەمەسەلەییەكەو ، ئەو دەبیته بەر بەست و پێ دەگرتیت لەووى نەست كار بكات ۰۰۰

بۆیە لەوانەیه ئێو قسەیه راست بێ کە دەهێڵی : ویست و خواستی ئەنقەست و، نەست ، دووشتی پێچەوانەی یەكترن ، تاجەندە یەكێکیان لاوازبێت بەو ئەندازمیه ئێهوی دیکهیان بههێز دەبێت.^(۱۰)

بەھەر حال ، ئەمە مەسلەھەت تەبىئىي دەگەن لەھەموو ئەو بەھرە نائەنقەستانەدا
 كەپەيۋەستىن بە نەستەۋە، جىياۋزى نىيە لەنىۋان ھەستى شەشەم و شتى دىكەدا۰۰۰ بۆ
 نمونە ئەگەر بتموئ چاۋت بە پىياۋىكى گەۋرە دەۋلەت بىكەۋى ، تاجەندە پىداگرىت
 لەسەر ئەۋەى بىتوانىت كارى لى بىكەيت ، بەو ئەندازىيە ھەست بەدەستەۋسانى دەگەيت
 و بى ئومىد دەبىت ۰۰ چونكە ئەو پىدا گرىت ھەموو ئەو گوتە وجمو جۈلە
 نائەنقەستانەت لى بەر بەست دەكات كەلە ناخەۋە ھەلدەقۇلئ ۰۰۰ ۋەلى گەر لەسەر
 بارى ئاسايىت چاۋت بەكابرا گەۋرە دەۋلەتەكە بىكەۋىت ، بەبى زۆر لەخۇ كردن ، ئەۋا
 زۆر جار لەم حالەتەدا بەتۋانتر خۆت دەبىنەتەۋە بۆ كار تىكردنى ، ۋەك لەبارى
 بىشۋو۰

دهشگونجی هه مان شت بلیین دهرباره‌ی ووتاربیژی که ووتاریکی سهر پیی دمدات یاخود ، فهرمانده‌یه که پوبه‌پوی هه لۆیستیکی سهربازی له‌ناکاو دهبیته‌وه ، یاخود نه‌شته‌ر گهریک که کردوهمیه‌کی نه‌شته‌رگهری وورد نه‌نجام دمدات ۰۰۰ هه‌موو نه‌وانه و که‌سانی تریش ، له‌کاتی پوبه‌پوبونه‌وی ساته‌سه‌خته‌کاندا به‌و نه‌ندازه‌یه سهرکه‌وتن به‌ده‌ست دینن که له‌سهر به‌دییه‌ت و ئاسایی بوونی خویان برپۆن به‌پۆوه و، به‌ئاراسته‌ی داخوازه‌کانی نه‌ست دا بجن به‌بی زۆر له‌خۆ کردن و پیداکاری (دهربیرینی وهرگیر) .

لیروه هۆکاری ئەو شکست خواردنه دهزانین که زۆر جار دووچاری ئەو که سانه ده بێت که زۆر له خوکه رن ۰۰۰ ئەو که سانه ئاماژه کانی ئاو مزی ناو ده ویان فهراموش ده که ن و سه رقال ده بن به کو مه لی مه سه له ی ده ستردی به نه نه سه ته وه ، واش ده زانن ئەوه کلیلی سه رکه وته ، که له راستی دا کلیلی شکست هیان و بی ئومیدییه ۰

بەخت و ھەستی شەشەم :-

زۆر كەس لەرۆلەكانى ئەم نەوھىيە ، برۆيان وایە بەخت ئەفسانەییە و سەرکەوتنى مەروۇفیش لەژياندا بەئەندازەى ئەو ھەول و كۆشش و بىرکردنەو چەرە دەبیئت كەلەو پیناوەدا دەیخاتە كار ۰۰۰

لەواقەدا ئەم راپیە راست ودرۆستە لەسنۆرە بەرفراوانەكەیدا ، لەرۆى مەبدەئییەو ئەمە هیچ رەخنەییەكەمان لێى نیە ۰۰۰ بەلام ئەودندە ھەییە ، كەبەھرەییەكى نەستی ھەییە ،رەنگە لەھەندى كەسدا بەدەر بکەوئیت و بیئتە كارای یاریدەدەر بۆسەرکەوتنیاں ،شان بەشانی ئەو ھۆكارەكانى دیکەى سەرکەوتن یان نە ۰۰۰ جائەو بەھرەییە رەنگە ناوی بنیین شانس (بەخت) یاخود ھەرنایۆكى تر ۰۰۰ لەم رۆووە پەند لەناوەكەدا نیە . خەلكى بازارپى لای ئەمە بەشیوازیكى سادەو ساكار پەى یان بەم راستى یە بردووە ، ئەوان بەھۆى ئەزموونە زۆرەكانیانەو ئەوراستى یەیان بۆ دەرکەوتوو، كەھەول و بىرکردنەو بەتەنھا بەس نین بۆ سەرکەوتن لەبازرگانی دا .

زۆر جارى وادەبى ، بازرگانى رەنج دەكیشى لەكارەكەى داو بىرکردنەو ھى خۆى بەكاردەھيئى، كەچى لەبازرگانى كەیدائەوھندەى دەست ناكەوئى كۆمساى بژیویەكى كەم و كورتى بدات ۰۰ بەلام لەولاوہ بازگانىكى تر قازانچ لەدواى قازانجى دەست دەكەوئیت ،بى ئەو ھى هیچ پیداكەریەكى ھەبیئت لەسەر ھەولدان یان بىرکردنەو ۰ ھەرنەمەشە وای لەخەلكە بازارپى كەى لای ئەمە كەردووەكەبیژن : (ئەو كەسەى ھاتە بازار پۆیستە عەقلى بختە سەر رەفەییەك) واتە عەقلى لەسەر رەفەییەك دانىت ونەى ھىئىت بۆ بازار (دەربرینی وەرگێر) .

لەم رۆووە ئەولیکدانەوھىەم زیاتر بەلاوہ پەسەندە كەھەستى شەشەم لەسەرکەوتنى بازرگانی وشتى تریشدا کاریگەرى وئاسەوارى زۆرى ھەییە .

كاتى سەرنجى ھەئس وکەوتى بازرگانی سەرکەوتوو لەبازاردا دەدەین، دەبینین ئارامەو، كاتیکیش بېشوازی مەعمیلەكانى دەكات ھىچ جۆرە نیشانەییەكى پیداكەری وئالۆزى فیکرى پێوہ نابینرئیت ۰۰ جارى واهەییە (دەلالەكە) دیتەلای ومامەلەییەكى

گه‌وره‌ی بازرگانی ده‌خاته به‌رده‌م ،بابای بازرگان به‌ووشه‌ی (به‌لّی) یان (نه‌خېر) ږکی ساده‌و بې زور له‌خو‌کردن وه‌لامی ده‌داته‌وه ، وه‌ک نه‌وه‌ی بیه‌وېت کوپېک ټاو بخواته‌وه .
له‌وانه‌یه به‌هه‌له‌دا نه‌چو‌وبم گهر بلّیم : نه‌وبازرگانه له‌کاتی کاره‌که‌ی دا نیگا له‌هه‌ستی شه‌شه‌می ودرده‌گرېت . ته‌نانه‌ت له‌وانه‌یه به‌هوی (هه‌ستی‌شه‌شه‌میه‌وه – ودرگېر) تاوتوپی مامه‌له‌که‌بکات ولېکی بداته‌وه که چ به‌رز بوونه‌وه ودابه‌زینیکی نرخ به‌خو‌وه ده‌بینی ٠٠ ده‌کرېت بلّین: تاجه‌نده هیور وئارام بیت له‌کاتی کارکردندا نه‌وه‌نده به‌توانا‌ده‌بیت له وه‌بر هینانی هه‌ستی شه‌شه‌می دا .

وه‌لّی بازرگانی دؤ‌ړاو ، هه‌میشه سه‌رفاله به کارو باره ټاگیه‌ه کانیه‌وه و به‌وه‌ش ده‌یه‌وېت قازانچ ده‌ست خو‌ی بخت و پیدا‌گیریش ده‌بی له‌سهری ٠٠ ئینجا نه‌و پیدا‌گیریه له‌هزری دا ده‌بېته گری یه‌ک و ټاماره‌کانی هه‌ستی شه‌شه‌می لی به‌ربه‌ست ده‌کات .
نه‌مه‌ی گوتمان به‌ته‌نھا تایبته نیه به‌سهر که‌وتن وشکست هی‌نان له‌بواری بازرگانی دا ، به‌لکو له‌هه‌موو بواره‌کانی ژياندا ههر وایه ٠٠ ده‌توانین نمونه‌ی راستی نه‌و قسه‌یه ته‌نانه‌ت له‌لای هه‌مال وپینه‌دۆز وچه‌قو تیر که‌ریکیش ببینین ٠٠ جاری واهه‌یه یه‌کک له‌و که‌سانه له‌هاوه‌له‌کانی که‌متر رۆزی هه‌یه ،له‌کاتی‌کدا له‌روالته داهیچی له‌وان که متر نیه ٠٠ بویه‌ده‌ست ده‌کاته پرسیار کردن له‌هوی که‌می رۆزیه‌که‌ی ٠٠٠ که‌بی ئومیدیش ده‌بی ،پی‌خو‌شه ئوبالی که‌می رۆزیه‌که‌ی بداته‌پال قه‌ددره ، له‌کاتی‌کدا قه‌ددر لی به‌ریه .

هه‌ستی هه‌وته‌م :

دوای نه‌و باس و خواسه‌ی که‌کردمان له‌سهر‌بونى (هه‌ستی شه‌شه‌م) له‌مرؤف داو‌راده‌ی کاربگه‌ری نه‌وه‌هسته‌ش له‌ژياندا ،ده‌مانه‌وئ‌سهرنجی خو‌ینه‌ر رابکیشین .بؤ‌لای بؤ‌چونیک ،که‌به‌م دوایانه تو‌یژمره‌کان رويان تیک‌دوه‌ئ‌ه‌ویش نه‌گهر ی‌بونى (هه‌ستی‌هه‌وته‌مین ه) له‌مرؤف دا ٠٠٠ لیکو‌لهره‌وه‌کان نایانه‌وېت نه‌و هه‌سته نوئ یه‌ناو بنیت (هه‌ستی هه‌وته‌م) ٠٠ ئیمه‌ین به‌زیاده‌ره‌وی نه‌خوا‌زین وای ناو زمردبکه‌ین ٠٠ به‌لکو نه‌وان ناو‌یکى تایبته‌ی به‌سهر‌دا ده‌برن که‌بریتی یه‌له (psychometry) ئیمه‌چوزانین له‌وانه‌یه

ئەمىش بەشىك بىت لە ھەستى شەشەم ،ياخود رۆيەكى تايبەت بى لەرۈۈھەمەچەشەكانى .

ھەرچۇن بى،ئەم ھەستەزۆر سەيرە ،خوینەر يەكەمجار دەبىستىت ناپەرھەتە برۈاى بىبكات ۰۰بۆئەۋەى خوینەر بەھەندى لەتايبەتمەندىەكانى ئەۋھەستە ئاشنا بىت ،والەخوارۋە پوختەى رۈداۋو چىرۈكىكى راستەقىنە دەگوا زمەۋە ۰۰ئەۋچىرۈكە دوور و درىژە و وردەكارى ولق وپۆپى زۆرى ھەيە ، بەھەموو وردەكارىەكانىشى يەۋە لەتۆمارەكانى (كۆمەلەى پزىشكى) دا لەمەكسىك ۋەھەردووكۆمەلەى (تويزىنەۋە دەرونيەكان) لەولاتەيەكگرتۈەكان و بەرىتانياش داپاريزراۋە .

پوختەى چىرۈكەكە :

لەسالى (۱۹۲۱) دا،خانمىكى مەكسىكى كەناۋى ❀سنىورەماريارىس ❀ دەبى دووچارى خەۋزپان دەبى ۰۰ئەم خانمە سەربەبنەمالەيەكى بەرپزى مەكسىكە و باۋكى فەرماندارى يەككىك لەكەرتەكان ❀ مقاطعات ❀ بوو لەویندەر ۰۰لەۋرۈزگارەدا پزىشكىكى ئەلمانى بەناۋ بانگ بەناۋى ❀دكتۆرباجن ستىخەر ❀ ۋە لە پايئەختى مەكسىكدا دەبىت . ژنەكە دەچىتە لای ئەۋ دكتۆرە ۰۰ پزىشكەكە لەچارەسەر كردنى دا پەنا دەباتە بەر خەۋاندنى موگناتىسى ۰۰ لەئەنجامى خەۋاندنى دا بۆى دەرگەوت كە ئەۋ ئافرەتە توانايەكى دەروونى ئائاسايى ھەيە ۰۰ چونكە ھەر ئەۋەندەى شتىك بخەيتە بەرى دەستى ، يەكسەر دەست دەكات بەباسكردنى ووردە كارىەكانى مېژۋوى شتەكە و سەرچاۋەكەى و خەسلەتەكانى خاۋەنەكەى ۰ ئەم ھەۋالە سەرسامىەكى زۆرى خستە رىزى لىكۆلەرۋە كانەۋە ۰۰ لەئەنجامدا (دكتور والتىر فرانكلين برنس) سەرۈكى (كۆمەلەى تويزىنەۋە دەرونيەكانى ئەمريكا) ھات بۆ لای ژنەكە تاكو لەنزىكەۋە لەۋ توانا سەيرەى بىكۆلئىتەۋە .

يەككىك لەۋ تاقى كەردنەۋانەى كەلەسەر ئەۋ ژنە پەيرەۋ كرا ، ئەۋە بوو پارچەيەك (مەر مەر) يان ھىنا كەلەيەككىك لەشانۆكانى (رۆمانى) ىكۇندا دەرھىنرابوو كەتائىستەش ئاسەۋارەكانيان لە (رۆما) دا ماۋە ۰۰ ئەۋە بوو (ماريما) خان دەستى

كرده باسكردنى تەختى شانۆ كە، وەك ئەوەى لەكونجىكەووە سەپىرى بىكات ۰۰ ئەمە لەكاتىكدا ئەو خانمە پېشتەر هېچى لەبارەى ئەو (مەر مەر) دوە نەدەزانی .

لەتاقى كردنەوھىەكى تردا (زەبر جەد) يەكیان بۆ ھىنا كەلەبنى يەكەك لە دەرياكانەووە ھىنرابوو ۰۰ كەچى (ماريا خان) دەستى كرده وەسف كردنى ئەو ماسى يانەى كەبەسەر (زەبرجەد) ەكەداھات وچۆيان كرددوووە لەو كاتەدا كەلەبنى دەرياچەكەدا بوو .

تاقى كردنەوھى ھەرە گەورەى ئەو ژنە ، ئەو پۆژە دەستى پىكرد كە (دكتور باجس ستىخر) نامەىەكى لەھاوړى كەيەووە لە (ژاپۆن) دوە بەدەست گەيشت ۰۰ نامەكە كاغەزىكى مۆر كراوى تىدا بوو ، دەيان گووت لەنىو بتلىكدا لەئاوەكانى زەريادا دۆزراوئەووە ۰۰ كەژنەكە كاغەزەكەى بەدەستەوگرت ، دەستى كرده گىرپانەوھى ئەو رووداوانەى كەبەسەر ئەو كاغەزەدا ھاتوون وەبۆچى خراوئە نىو زەريا كەشەووە لەنىو بتلىكدا ۰۰ ماريا خان گووتى: نامەكە پياويك نووسىويەتى كەلەنىو پاپۆرىكدا بوووە لەو زەريايەدا،كاتى خەريك بوو پاپۆرەكە نقوم بىت ئەو نامەى نووسىووە ۰۰۰ نیشانەى ناسىنەوھى ئەو پياوھى نامەكەشى نووسىووە ،ئەوھىە كە جىگە برىنىكى كۆن بەسەر برۆى چەپىەووە بوووە ۰۰۰ كاتى ئەووپياوھ ھەستى بەمەترسى كردوووە و بىنىويەتى سەرنشىنەكانى كەشتىەكە كەوتوونەتە ھاوار كردن و پەنايان بردۆتە بەر پشتوینەكانى پزگار بوون ۰۰۰ دەستى بردوووە لەنىو تيانووسى يادەومرەيەكانى دا كاغەزىكى بچوكى دەرھىناوھ و نامەىەكى تىدا نووسىووە بۆ ژنەكەى ، بەم جۆرە: (پاپۆرەكە نقوم دەبىت ، خواحافىز خۆشەويستەكەم لويزا ۰۰۰ مەھىللە منداڵەكانم منيان لەبەر بچىت ۰۰ داوا لەخوا دەكەم چاودىرى منىش وتۆش بىكات ۰۰۰ ئىتر خواحافىز – ھاوسەرى خۆت پاموون) ئىنجا پياوھەكە كاغەزەكەى خستۆتە نىو بتلىكەووە سەرى ناوئەتەووە و فرپى داوئەتە نىو ئاوەكەووە .

لەدواى لىكۆلئىنەووە بەدوادا چوون ، دەرکەوت ئەو پياوھ (ى مارياخان باسى كردوووە- وەرگىر) خەلگى شارى (ھاڤانا) ى وولاتى (كوبا) بوووە ، و لەسالى (۱۹۱۶) ى زاینى دا سواری پاپۆرى (لوزيتانيا) بوووە ، واتە ئەو پاپۆرى كە ئەلمانىەكان

لەشەری جیهانی یەكەم دا نقومیان كرد ۰۰۰ لێكوڵەرەوان دواتر توانیان كەس و كاری ئەو بیاوێ لە (هافانا) دا بدۆزنەوێ ، ژنەكەى هات و كاغەزەكەى خویندەوێ ، ئەوێ پشت راست كردەوێ كە ئەو خەتە ، خەتێ مێردەكەىەتێ ، و هەر بەراستیش مێردەكەى لەگەڵ پاپۆرى (لوزیتا نیا) دا نقوم بووێ ، و ئاسەواری زامێكى كۆنیش بەسەر برۆى چەبەوێ بووێ .

لێكوڵینەوێهێكى دانیشگایى :

لێكوڵەرەوێهكان بۆیان دەرکەوت كە (خاتوو ماریا) تاكە كەس نیه كە ئەو توانا سەیرەى هەبێ . بەلكو كەسانێكى تر هەن ، كەم تا زۆرێك لەو دەچن لەبوونى ئەو توانایەدا ۰۰۰ (زانكوێ لەندن) هەولێ دا بەشیوێهێكى بابەتیانە لەو كەسانە بكۆلێتەوێ ۰۰۰ لەم میانەىەدا لەسالى (۱۹۴۰) دا ، توێژەرێك كەناوێ (هتئجر) بوو ، توێژینەوێهێكى لەسەر ئەو بابەتە نووسى كەنهینى گەلێ زۆرى تیدا بوو ۰۰۰ (۱۱)

(هتئجر) هەولێ دابوو ، زۆر ترین زانیاری بەدەست هاتوو لەسەر ئەو بابەتە بئاخنیته نێو توێژینەوێهێكى كەبەوێ ، بەخستەى ئامارى و هیلى بەیانى جوړاو جوړیش توێژینەوێهێكى دەوڵەمەند كردبوو ۰۰۰ لەكوۆتایى توێژینەوێهێكى دا كەشتبووێ ئەو ئەنجامەى كە ئەو توانا نائاساییە راستیەكەو بوونى هەیه ، بەلام ناتوانی لێك دانەوێ بۆ بكات .

بۆچونى ئەسپۆرۆن :

(ئەسپۆرۆن) باسى شاگردێكى خویمان بۆ دەكات كە ئەو توانا یەى هەبووێ ، و ئەسپۆرۆن بەخوێ تاقى كردنەوێ لەسەر كردوو ۰۰۰ جارێك وا پێ دەكەوێ كە ئەم لە (ئوستورالیا) دەبێت و نامەى لە (گیل فریند) یكى خوێهەوێ بۆ دێ . شاگردەكەى نامەكە وەرەگرت كە لەناو زەرفێكدا دەبێ ، بێ ئەوێ زەرفەكە بكاتەوێ و بێخوینێتەوێ ، گوێ : نوسەرى نامەكە ژنیكە ، پرجیكى سبى هەیه ، نەرم و نیاو و خوش پروو ۰۰۰ ئینجا شاگردەكە دەستى كردە باسكردنى ئەو ژنە كە لەكاتى نوسینى

خەۋنەكان لە نېوان زانست و بېروباوەردا

نامەكەدا چى كىردوو و ، كى لەنزيكى يەو وەستاو دواتر باسى خەسلەتە دەروونى و پەوشتى يەكانىشى كىرد .

(ئەسپۇرۇن) پاي بەلاى ئەو دايە كە تواناي شاگردەكە زياتر دەجىتە خانەى ئالوگۇر كىردنى بىرۆكە لەنېوان دوو مېشك دا.. بەپاي ئەسپۇرن شاگردەكە ئەو زانىارىانەى لە نامەكەمەو دەرنەهېناو، بەلگو لەهزرى خودى ئەسپۇرۇنەو وەرىگرتوون. ^(۱۲)

ئاشكرايە ئەمەش مەسلەيەكى ئاسانە بۇ زۆرىك لەو شاگردانەى كە دەكەونە ژىر كاريگەرى خەواندىنى ئاراستەكراو وە.

مامۇستا (تيرل) يش زياتر پىشتىگىرى ئەم لىكدانەو مە دەكات... ئەو كاتى باسى چىرۆكەكەى (سنيورە ماريە) ي بۇ كرا، گوتى: لەوانەيە سنيورە ئەو زانىارىانەى لە هزرى ئەو خەوینەرەو وەرىگرتىب كە لەنزيكى يەو پراو وەستاو، نەك لەو شتەو كە لەكاتى خەواندىنەكەدا دەخىنە دەستى يەو... تيرل لەم پراو وە باس لەو دەكات كە (سنيورە ماريە) بەشېوازىكى دەروونى بەدەمەو وە چوئى هەبوو لەگەل خەوینەرەكەى دا، جا هەر شتى خەوینەرەكە هەستى پى بكات، بەجۆرىك لە جۆرەكان دەگوازايەو بۇ ئەویش، و ئەمىش هەستى پى دەكرد... ^(۱۳)

لىكدانەو مەكى تر:

يەككى تر لەو كەسانەى هەوليان داو و ئەو توانا دەرونيە سەيرە لىك بدەنەو و سەرىكى ئىنگىليزىە بەناوى (هۆبىرت ستانسېرى)... ئەم نوسەرە ئەفسەرىكى دەريوانى خانەنشىن كراو و پىسپۇر بوە لە لىكۆلېنەو و بىتەل و كارەبايى بەتايبەت لە بابەت جەموجۆلى كەشتىە جەنگىەكاندا (دەربىرىنى وەرىگىر)... جگە لەو پەرتوكىكى داناو وە ناو (لەمەر گەپان بەدوى راستىدا) ... لەپوى بەهاى زانستىەو پەرتوكىكى خراب يە.

ئەو نوسەرە دەلېت: مادە بىگيانەكان لە هەندى بارودۇخى ديارىكراو و دەتوانن هەندى كاريگەرى كارەبايى وەرىگىرن، لە بىر كىردنەو و ئەو كەسەو كە دەستيان لى

دەدات یاخود لییان نزیك دەگەوێتەوه، هەر ئەو ماوودە بێگیانانە دەتوانن ئەو کاریگەریانە وەریان گرتووە بگوازنەوه بۆ مێشکی کەسێکی تر... بەم پێودانگە مادە بێگیانەکان وەکو باتری زەخیرەکردنیان لێ دێ، جباری کارەبا وەردەگرن و جاریکیش خالی دەکەنەوه...^(۹)

(سینل)یش پشتگیری ئەم پرایە دەکات کە (ستانسبری) هیناویەتی... (سینل) لە هەندێ لەو ئازمایشانەوه کە لەم ڕۆوهو ئەنجامی داوێ بۆی دەرکەوتوو، کە ئەو کێژە تاقی کردنەوهکانی لەسەر ئەنجام دەدا، هەندێ جار دەستەوسان دەبوو لەوهی بزانێ لە کاغەزەکی دا چی دروست کردو، دواي ئەو نەبی کە بەسینلی دەگوت "پێگەم بەدە با ئەو قەڵەمە بەدەستەوه بگرم کە بەکارت هیناوه". هەر کە پێنوو سەکە ی دەگرت بەدەستیوه، بەروونی وێنە کە لە مێشکی دا دەرکەوت. جا کەواتە ئەو چ مانایەکی هەیە؟ ئایا ئەو ناکە یەنیت کە قەڵەمە کە هەندێ لەو شتانە ی زەخیرە کردو کە بەمێشکی سینلدا هاتوون؟ و دواتر گواستوینەوه بۆ مێشکی کێژە کە، پاش ئەو ی گرتوێەتی بەدەستیوه؟...^(۱۰) وا دەرکەوێ لەهەندێ ڕۆوهو ئەم لێکدانەوه یە پەسند بێت.. تەنانت ڕەنگە کەم تا زۆرێک توێژینەوه فیزیاییە نوێکان پشتگیری لێ بکەن... بۆ نمونە ئەگەر پارچە یەکی بچوک لە مادە ی (فوسفۆر) بێنن، ماوێە ک لەبەر دەم گۆپێکی زۆر تیشک دار دای بێنن، دواتر بێنێە جێگە یەکی تاریکەوه، لە جێگە تاریکە کەدا ئەو ڕوناکیە دەر دەداتەوه کە زەخیرە ی کردبوو.. کەواتە ئایا ناگونجیت هەموو مادەکانی گەردون هاوشیوێ (فوسفۆر) بن و شەپۆلە کارۆمۆگناتیسی یەکان وەربگرن و دواتر یش بیدە نەوه، بەجۆرێکی نەبێراو؟

ئێمە دەزانن، شەپۆلە (کارۆمۆگناتیسی یەکان) فرەچەشن و جۆراوجۆرن، وە ک لەبەردا ئاماژەمان پێدا، شەپۆلەکانی ڕوناکی هیچ نین جگە لەبەشیکی کەمی ئەو شەپۆلانە.

دە ی کەواتە چ بەر بەستێک هەیە لەبەر دەم ئەو دا کە هەندێ مادە، شەپۆلی نەبێراو زەخیرە بکەن لەخۆیاندا، بەهەمان ئەو شیوێە ی کە مادە ی (فوسفۆر) شەپۆلەکانی ڕوناکی زەخیرە دەکات؟ هەروەها چ بەر بەستێکیش هەیە لەبەر دەم ئەو دا

كە ھەندى لەو كەسانەى خاۋەنى ھەستى نا ئاساين دەرك بەو شەپۆلە شاردرائانە بكەن،
وہك چۆن ئىمەومانان دەرك بە شەپۆلەكانى روناكى دەكەين؟ بەجۆرىك گەر يەككىيان
پارچەيەك لەو مادەيە بەدەستەو بەگري مىشكى بكەويتە بەر كاريگەرى ئەو شەپۆلانەى
كە لەمادەو دەردەچن، بەو جۆرەش ئەو روداوانە ببينى كە بە سەر مادەكە دا ھاتون؟

ئاۋاتىكى زانايان:

يەككى لەو ئاۋاتانەى، ھەندى جار بەمىشكى زاناياندا دى، ئەو يە كە رۆژى بىت،
زانست بتوانى ئاميرىك دابھينى كە بە ھۆيەو بەتوانين روداۋەكانى ميژوو ببينين و
دەنگيان ببيسين.. ديارە بەدەست ھينانى ئەم ئاۋاتە دوورە و لەوانەشە ئەستەم بىت،
بەلام ھەر چۆن بىت دەگونجىت بىرى لى بگريتەو بەر رۆشنايى تويژينەو زانستىيە
نوئىيەكاندا.

بۆ نمونە، دەگونجىت ھەموو ئەو شەپۆل و لەرەلەرانەى كە لە روداۋەكانى ميژوۋەو
پەيدا بوون، ئىستاكە ئە نىۋانماندا بن، و لەنيۆ بۆشايى چوار دەورماندا بە يەكتردا
بدەن، لەوانەيشە ھەندىكيان لەو ئاسەوارە ديژينانەدا زەخىرەكرابن كە ئەو روداۋانەيان
بەسەردا ھاتوۋە.

گومان لەوودا نىيە كە شەپۆلەكان بە تىپەرىنى كات لاواز دەبن. بەلام بە تەواۋى لە
ناۋ ناچن.. جا كە ئاميرەكانمان لەم بارەى ئىستاياندا ناتوانن شەپۆلە زۆر لاۋازەكان
بدۆزنەو، ئەوا نابىت ئىتر ئومىدبىراۋ ببين لە تواناي زانست لەوەى ئاميرى وردتر لەم
ئاميرانە دابھينى، كە بتوانين بەھۆيانەو شەپۆلەكانى سەردەمانى پابردوو بدۆزينەو.
بۆ رۆن كردنەوەى مەبەست با ئەو روناكيە بە نمونە وەربگيرين كە لە ئەستىرە
دوورەكانەو دەمانگاتى... ئەو روناكيە دواى ئەو دەگاتە ئىمە كە لە بۆشايىدا چەندىن
مليۇن سال دەپرى.. دەگونجى ئەستىرمەيەك بەر لە چەند مليۇن سالىك تەقيبىتەو و
لەناۋ چوبىت، كەچى ئىمە ئىستا كەسەيرى دەكەين دەبينين لە شوپىنى خۆى دا
مەۋتەو.. ھۆى ئەمەش لەو ھەدايە كە روناكى تەقینەو ھەكى ھىشتەر نەگەيشتۆتە لاي
ئىمە، ئەوانەيە ئىمە پىۋىستمان بە مليۇنەھا سالىتر ھەبى تاكو بزانين چ

_____ خەنەكان لە نىۋان زانست و بىروباهەدا _____

تەقىنەوھىيەكى بەسەر داھاتو، بۆيە لە ماوھى ئەو مىۋنەھا ساڵەدا كە سەيرى ئەستىرەكە دەكەين وا گومان دەبەين لە شوئى خۆيدا بەرقەرارە و ماوھتەو.

ئەمەش يانى، ئەستىرەكە بوھتە پوداويك لە پوداوە زۆر كۆنەكانى پابردوو، بەلام ئىمە وا دەزانين پوداويكە لە پوداوەكانى حالى حازر، بە دەربرپىنىكى دىكە: ئىمە كاتى لەشەويكى سامال دا سەيرى ئەستىرەكان دەكەين، مېژووى ئاسمان بە چاۋ دەبين!

گەر وا بى، ئايا ئەستەمە، پۇژىك لە پۇژان زانايان بتوانن ئامپىرك دابھينن كە بتوانين مېژووى زەوى و ئەو پوداوانەى پابردووى پى بېينين كە لەزەوى دا پويانداو؟
من دەخووزم تا ئەو پۇژە بىنم كە بتوانم لە باژىر ئامپىركى ئاوا بىكرم.. تا بەھوى ئەو ئامپىرەو بەمە مستنصرىيە و لەويندەر غەزالى بېينم كە وتارىكى فەلسەفى بۆ قوتابىەكانى دەدات، ياخود بچم بۆ تاقى كىسرا و لەوى "ئەنەوشىروان" بېينم كە لەسەر تەختەكەى دانىشتو و ياساۋل و جەللادەكانى دەورىان گرتو.

ئەكۆشكەكانى فرساي دا:

حەز ناكەم كۆتايى بەم بەشە بىنم، بەر لەوھى ئەو چىرۆكە سەيرە بىگواز مەو كە لە خانمان (موبىلى) و (گوردىن) پوى دابوو... ھەر دوو خانمەكە پىشتر مامۇستا بوون لە زانكۆى ئۆكسفۆرد ... پوختەى چىرۆكەكە ئاواھىيە: ئەو دوو خانمە لەسالى (۱۹۰۱) دا سەردانى (پارىس)يان كىردو و چوئەتە سەردانى (فرساي).. كاتى بەنىۋ كۆشكە مېژوويەكانى فەرساي دا گەراون ھەستيان بە دلتەنگى و خەمۆكى كىردو، دواى ماوھىيەكى كەم وايان كەوتۆتە بەر چاۋ كە (مارى ئەنتوانىت) ھاوسەرى لوسىيى شانزەدەھەم بە بەرگە كلاسكىيەكانىيەو لەسەر لىۋارى يەككە لە كۆشكەكاندا دانىشتو... دواتر ھەندى دىمەنى مېژووييان ھاتۆتە بەر چاۋ وەك ئەوھى خۆيان لەو سەردەمە دا بژين.. ئەم پوداوە نەك جارىك بەلگو چەند جارىك بەسەر ئەو دوو خانمە دا ھاتو.

دواى ئەوھى خاتو (گوردىن) بەتەنھا دوو جار سەردانى (فرساي) كىردو، پوداوى ترى بەسەر دا ھاتو، ھەندى كەسايەتى سەدەى ھەژدەيەمى دىو و گىفت و گۆى لەگەل

دا گردون.. لە گۆتا سەردانی دا ئەو خاتونە دەلیت: دیمەنەکەى بەجۆرئ ھاتۆتە بەرچاو وەك ئەوێ لەرزینیکی لەناکاوێ کورت خایەنی توش ببێت، وەك چۆن پەردەى سەر شانۆ دەلەریتەووە ئاوها لەرزىووە.

لەسالى (١٩١٤)دا، سێ پیاو ھاتن بۆ چاوپێکەوتنى ئەو دوو خاتونە، ھەر سێ پیاوێکە بەر لەشەش سال لە نزیکى فرسای دا نیشتەجێ بوون و سەرپەرشتی رێکخستنى باخچەکانى فرسایان کردووە، ھەر سێ پیاوێکە ئەوھیان پشت راست کردووە کە ئەوانیش دیمەنى وەك ئەوێ ھەر دوو خانمەکە دیویانە، ئەمانیش دیویانە و لە سەریشى راھاتوون، تاکو میشکیانی ناپەرھەت و ماندوو کردووە و شوینەکەیان بەجێ ھێشتووە، چونکە ئەوان ویستویانە لەسەدەى بیستەم دا بژین نەك لەسەدەى ھەژدەدا...^(١٦)

کاتئ ئەو چیرۆکە دەخەمە بەر دەستی خوینەر، خۆیشم ھەست بەسەر سامى دەکەم لە ئاقاری دا... پەنگە بەرمەنجامى وەھمئ بئ کە زال بوە بەسەر ھەر دوو خاتونە بەرپەزەکەدا، کاتئ بە نێو کۆشکەکانى فرسای دا گەراون... بەلام پئ دەچئ شتیکی تریش بئ (نەك وەھم - وەرگێر).. لەوانەى ئەو دوو خاتونە ھەستیکی نائاسایان ھەبئ بەرپادەىك بتوانئ شەپۆلەکانى میژوو لەو کۆشکانەووە وەرگرت... بەلام من لیڤەدا دەپرسم: بۆچى ئەو ھەستە لەو دوو خاتونەدا لەکاتى گەرانیاندا بەنێو کۆشکەکانى فرسای دا دەرگەوت و لەجیگەىەکیتر دا لییان دەرئەکەوت؟

لیڤەدا دووبارە دەگەرپیمەووە سەر ئەو قسەىەى کە پێشتر گوتومە، ئەویش ئەوھىە کە نێمە نابئ لەم مەسەلانەدا برپاری یەکلاکەرەووە و کۆتایى بدەین.. چوزانین زانست لەداھاتوو دا چ رایەکی دیکە دینیتە کایەووە سەبارەت بەو مەسەلەىە؟!

په راويزه کانی پاشکوی سی يه م:

- ۱- بنواړه: سينل، الحاسة السادسة، ص ۲۱.
- ۲- بنواړه: عبدالسلام فهمي، البساط السحري، ص ۸ - ۹.
- ۳- بنواړه: Life Magazin, July 22, 1975
- ۴- بنواړه: سينل، الحاسة السادسة، ص ۲۱.
- ۵- تکا دهکهم له ئافره تان لهم قسه يه م په ست و درېدونگ و تورې نه بن، چونکه ئيمه هيوادارين ژن بيته گوړه پانی ژيان و به شداري بکات له بنيات نانی شارستانيه ت دا به هه مان ئهو راده يه ي پياو به شداري تيدا دهکات... له و کاته ش دا ئيدی هيچ جياوازيه ک نامينئ له نيوان ئهو و پياودا، بگو: ئينشائه لالا.
- ۶- بنواړه: Sullivan, Outline of Modern Belief, Vol. II, P 908
- ۷- بنواړه: المقتطف، رسائل الارواح، ص ۲۲ - ۲۳.
- ۸- بنواړه: مجلة آخر ساعة، ژماره ي رېوژي ۱۹۵۱/۱۱/۲۱.
- ۹- بنواړه: سينل، الحاسة السادسة، ص ۵۷ - ۵۸.
- ۱۰- بنواړه: علي الوردي، خوراق الاشعور، ج ۱ ل ۲۰۱.
- ۱۱- بنواړه: Heltihger, The Ultra prceptive Faculty
- ۱۲- بنواړه: Obsom, The Super Physical
- ۱۳- بنواړه: Tkisall, Personality of Man, p 187
- ۱۴- بنواړه: Trosbury, In Quest of Truth, p 187
- ۱۵- بنواړه: سينل، الحاسة السادسة، ص ۱۱۲.
- ۱۶- بنواړه: Joad, Guide To Modern Thought, p 175-177

پاشكۆی چوارم

نەست چىيە؟

خوينەر لەوانەيە تىببى ئەو بەكات، كە من لەم كتيپەدا زۆر جار باسم لە نەست يا خود ئاوەزى ناوەكى كردووە^(١)... لە پەرتووكە پيشووەكانيشم دا هەر وام كردووە، وام داناوە كە نەست لەگرنگرتين فاكتەرەكانى دروستكردن و پيگهينانى كەسيىتى مروفە... ئەم قسەيەش بە لاى زۆريك ئە نووسەر و پەخنەگرانەو لە عىراق دا مايەى خوشحالى نەبووە.. بەلكو هەندىكيان جاري تۆمەتباريان كردوم بە زيادەپرەوى و جاريكى تر بە ئەفسانەچيىتى... بۆيە ليڤەدا واى بەباش دەزانم كە لەسەر چىيەتى (ماهيەت)ى نەست باس و خواس بكەم بەو جوړەى خۆم دەيبينم.

ئايا "نەست" بابەتيكى ميتافيزيكيە؟

هەندى لە پەخنەگران لە عىراق دا، وايان پىخوشە كە نەست ناوژەد بكن بەووى بابەتيكى ميتافيزيكيە... پتر لەجاريكيش بەو ناوژەد كرنە رۆبەرۆم بونەتەووە.. سەبارەت بەو پەخنەگرانە هيچەم نيه بيژمى، ئەوەندە نەبيت كە ئەوانە دەست لە پەخنە وەردەدەن بى ئەووى زانيارى تەواويان هەبيت لەو بابەتەدا كە پەخنەى تيدا دەگرن ... جارى وا هەيە دەبينين هەندى رستە و دەربرين ليڤە و لەوى دەهينن و دميكەنە شمشيڤرى دەستيان و هەر كات بيانەويت ئەو شمشيڤرە دادەهيئنەووە، جا بەدبەختى بۆ ئەو كەسەى لە رپڤگەياندا رادەووستيت، چونكە لەو بارەدا دەبيتە كۆنەپەرست يا خود بەكرئگىراوى داگيركەر - پەنا بەخوا.

ئەگەر ئەو كەسانە لەو رستانە بەتەواوى تى بگەن كە گرتويانە بەدەستيانەووە، قورسايى گرتەكە كەم دەبيتەووە... وەلى مەخابن تەنها بەوەندە دەست هەلەدەگرن كە دەقە روالەتيەكە لەبەر بكن، بەو جوړەش ناوەرۆكى بنەرەتى ئەو رستە و دەربرينانەيان لى بزر دەبيت.

فرۆید و نه‌ست:

له‌به‌شی شه‌شه‌می ئهم پهرتوکه‌دا ئاماژه‌م به‌وه دا که فرۆید یه‌که‌م که‌س بوه سهرنجی (خه‌لکی - وەرگړې) بۆ لای "نه‌ست" ږاکښاوه، ئهم کاره‌ی فرۆید له‌کاتې خوی دا زۆر به‌نرخ بووه، چونکه به‌و هۆیه‌وه توانی هه‌له و نات‌ه‌واوی ئاو‌م‌زپه‌رسته‌ کۆنه‌کان دهریخت، ئه‌وانه‌ی متمان‌ه‌یه‌کی کوږانه‌یان به (بیرگر‌دنه‌وه‌ی وشیار)‌انه هه‌یه و به‌ تاکه‌ بناغه‌یه‌کی ده‌زانن که په‌فتاره‌ مروییه‌کانی له‌سهر دروست ده‌بێ... فرۆید ئه‌وه‌ی پون کرده‌وه که مروّف له‌هه‌ل‌س و که‌وتی دا هه‌میشه به‌و جوړه‌ ړی ناکات که بیرگر‌دنه‌وه یاخود ویست لێی داوا ده‌که‌ن... به‌لکو له‌نیو قولاییه‌کانی ده‌رووندا، کۆمه‌ل‌ئ هانده‌ری په‌نامه‌کی هه‌ن و مروّف پال ده‌نن به‌ره‌و کردنی کاریک بێ ئه‌وه‌ی مروّف بزانی پال پیوه‌نانه‌که له کوپوه بوه.

ئیمه ناتوانین نکوځی بکه‌ین له فه‌زل‌ئ فرۆید له‌و دۆزینه‌وه‌یه دا که، په‌رده‌ی هه‌لمال‌ئ له‌ روی لایه‌نه‌ شار‌دراوه‌کانی ده‌روونی مروّف.. له‌هه‌مان کاتیش دا ناتوانین مله‌جه‌ره بکه‌ین له‌و زیاده‌ ره‌ویه‌ی، له‌م په‌وه‌وه فرۆیدی تیکه‌وتوه.. فرۆیدیش وه‌ک هه‌ر یه‌که‌یک‌تری خاوه‌ن تیۆر له‌م دنیا‌یه‌دا له‌ رویه‌که‌وه‌ راس‌تی ده‌پیکا تا‌کو له‌ رویه‌کی‌تره‌وه به‌هه‌له دا بج‌ئ... له‌ته‌نها گۆشه‌یه‌که‌وه سه‌یری "راس‌تی"‌ی کرده‌ و ده‌مارگیریش بوه بو‌ی و زیاده‌ره‌ویشی کرده‌ له‌ ته‌رکیزکردن له‌سه‌ری، به‌وه‌ش ئه‌و گۆشانه‌ی دیکه‌ی فه‌رامو‌ش کرده‌ که له "راس‌تی"‌ی یه‌که‌ دا هه‌له بوون.

میتافیزیکیه‌تی فرۆید:

کات‌ئ له‌ تیۆره‌که‌ی فرۆید له‌مه‌ر "نه‌ست" ده‌کوځینه‌وه، ده‌بینین که‌م تا زۆر هه‌ستی میتافیزیکی بوونی تیدا‌یه... ئه‌وه‌تان‌ئ ئه‌و "نه‌ست" به‌وه له‌قه‌له‌م ده‌دات که وه‌ک هی‌زیک‌ی نادیار (غه‌یبی) وایه که له‌گه‌ل دروست بوونی مروّفدا ئه‌ویش دروست ده‌بی‌ت. جگه له‌وه ئیمه کات‌ئ دان ده‌نن به‌ بوونی هه‌ستی‌کی میتافیزیکی له‌ بیردۆزه‌که‌ی (فرۆید)‌دا، ناب‌ی‌ت هی‌نده له‌و په‌وه‌وه زیاده‌ره‌وی بکه‌ین تا ئه‌ندازه‌ی ئه‌وه‌ی هه‌موو

تيۆرەكەى رەفز بکەين... چونکە لە راستى دا ئەگەر تيۆرەكەى فرۆيد پروت بکەينهوه لە تويکله ميتافيزيکيهکەى، کاکله و ناوکيکى چاکمان لە بەر دەست دا دەمىنى، کە دەتوانين سوديکى باشى لى وەر بگيرين لە ليکۆلئينهوهى کەسيتى مروف دا.

ئەگەر هەر يەکيک لە ئيمه سەرنجى ناخى خوى بدات و لە هەئس و کەوتەکانى خوى بپروانىت، ناتوانيت نکۆلى بکات، لەبوونى هاندەريکى خۆنەويست لە ناخى دا، کە پالى پيوە دەنيت بەرەو هەندىک کردار و گوشتار بەشيوەيهک خوى هەستى پى ناکات.

ئەو هاندەرە لەوانەيه لەگەل چەمکەکانى فرۆيدا نەچەسپيت، وهلى لە هەموو مروفيکدا بە مانا زگماکيهکەى بوونى هەيه... ئيمه رەنگە بە "نەست" ناوزەدى بکەين، يان هەر ناويکى ترى بەسەر دا بپرین... ناوان لەم پووه هيج گرنگيهکى نيه.. ئەوهى بە لامانەوه گرنگە ئەوهيه دەک بکەين بەوهى لە پشتى ئەم ئەقلەمانەوه کە بير دەکاتەوه ئەقلىکى دیکە هەيه پالمان پيوە دەنيت بۆ هەلبژاردنى رەفتاريکى ديارىکراو بەرانبەر بەخەلک و، بەرانبەر بەشتەکان بئەوهى ويستىکى وشيارانەمان تياى دا هەبیت.

ئەمەش يانى، ئيمه هاودەنگين لەگەل فرۆيدا لەسەربوونى هاندەرى نەستى لە مروفدا، وهلى لە ليکدانەوهى هاندەرەکاندا لەگەلى دا ناکۆکين. ئيمه بەو پوداو و ئەزمونانە ليکى دەدەينهوه کە مروف لەژيانى دا بەسەريدا ديت لەکاتىکدا فرۆيد بەچەمکى غەريزه يان ئەو چەمکانە ليکى دەداتەوه کە بيرمەندان لەسەدهى نۆزدەدا لەگەلى دا راهاتبوون.

گەنجينهى دەماخ:

مروف لە ژيانى دا، پۆژانە هيندهى پوداو بەسەر دا ديت کە خەريکە نەتوانيت بيان ژميريت... نيت يان چيز لەو پوداوانە وەردەگریت ياخود ئازار، يان سوودمەند دەبیت لىيان ياخود زيانەومەند دەبى... ئينجا زەمەن بەسەر ئەو پوداوانەدا تيدەپەرپيت و، دەچنە خانەى لە بير چوونەوه و کەسەگەش وا دەزانيت بۆ هەتاهەتايە پوداوهکە لە هزرى دا سەراوەتەوه، هەروەها مروف زانيارى زۆر لەبەر دەکات و بەشى هەرە زۆريانى

له ياد دهچيت، واش دزانيټ ټهو زانياريانهى له بېرى چوون چيټر بهسوود نين بوى، بوټيه بو ههتايه له هزرى دا بزر بوون.

له راستى دا ههموو ټهو ږوداوانهى بهسهر مروڤدا دټن، بهشيويهكه لهشيويهكان كار دهكهنه سهر هزرى، كاريگهريهكهش له قولاييهكانى هزرده دهمينيټهوه، با مروڤيش وا بزانيټ له بېرى چوه... له بيرچونيش هيچ نيه جگه لهبزرېوونى بېروكه له ئاوهزى وشيار، لهو كاتهده دهگوازيتيهوه نيو ئاوهزى ناوهكى... لهويډا بهقهتيس كراوى دهمينيټهوه و چاوهږوانى دهرهتېكى گونجاو دهكات بو بهدركهوتن... زوربهى جاريش كاتى بهددر دهكهويټ كه ئاوهزى وشيار بى ئاگا بوه ياخود نوستوه.. وهك لهبهر دا ديطمان.

وهك لهبهشى (شازدههم) دا ئاماردهمان پيدا، تويژينهوهكانى (دكتور بلومنفلد) ټهوهيان ږوون كردهوه كه چوون ميشكى مروڤ لهو ټهقله ټهلكټرونيانه دهچيت كه لهم دوايېانهدا زانايان دايان هيناوه... چونكه له قولاييهكانى خويده ههموو ټهو زانياريانه سهيف دهكات كهبهسهرى دا دټن... ليږده! نابى ټهوهمان له بير بچيت كه ټهقلى ټهلكټرونى تهنه ټهو زانياريانه سهيف دهكات كه زاناکان بهټهقهست و خواستى خويان تياى دا تومار دهكهن... وهلى دهماخى مروڤ ههموو ټهو ږوداوانه زهخيره دهكات كه بهسهر مروڤ دا دټن، ټيډى زيان بهخش بن ياخود سوودبهخش... ليږهويه كه دهبينين نهست ههډى كس نغرو دهكات و دهيانكاته شيت ياخود (گيله پياو)، ههډيټ كهسټر بهرز دهكاتوه و دهيانكاته بليمهت يان خاودن بههرى ناټاسايى.

ټهمهش راستى ټهو گوتهيهى ماموستا (مايرز) دهسملينيټ كه وهسفى چالاكيه نهستهكان دهكات و دهټيټ: چالاكى نهستى له مروڤ دا پيټ دى له كانگايهكى ئاټون و سهلوټنيټك له بيسايى.^(٢)

ټهوه له بهرزهوهډندى مروڤدا نيه كه نكولى له ئاسهوارى نهست بكات له ژيانى دا، چونكه بهوه لايهنيكى گرنگى پيكاټهه كسايهتې خوئ فهراموش دهكات.. ټهو فهراموش كردنه له لايهك دهبيټه هوټيگه ورهټرينى ئالوزيه دهرونيهكان و له لايهكى دپكهشهوه وهبرهټينانى بههره نهستهكانيش لاداز دهكات.

رۇحانىيەكان و نەست:

سەير لە ۋەدایە لە ۋە كاتەدا كە دەبىنن ھەندى كەس نەست بە بابەتتىكى مېتافىزىكى دىزانن، لە ھەمان كاتەدا ھەندى كەسى دىكە بە پىچەوانەۋە بە چەمكىكى (مادى) ۋاى دەبىنن كە سەر دىكوتى بۇ بىۋاۋەردى.

يەككى لە ۋە سەير و سەمەرەنەى كە ھەقە لەم پۈۋەدە باس بىكرىت، ئەم بەسەرھاتەى مەنە لەيەككى لە ۋە گۇقارە ئاينىيانەى لە عىراق دا دەرەچن، بابەتتىكم خويىندەۋە، نوسەرى بابەتەكە سەرگۆنەى موسلمانان دىكەت لەسەر بلاۋ بونەۋەى بىرۈكە لائىكىيەكان لەنىۋياندا، ھەرۋەھا داۋا لە ۋەزارەتى (مەعارىف) دىكەت دەسگاكانى فىرگەردن پاك بىكاتەۋە لە ۋە جۆرە بىرۈكانە، يەككى لە داۋاكارىيەكانى ئەو نوسەرە برىتتە لە پاك كەردنەۋەى قوتابخانەكان لە تىۋرەكانى دارۋىن و فرۆيد و ھەموو ئەو بىردۆزانەى تىرىش كە پىچەوانەى قورئان و ئاينى ئىسلامن.^(۲)

نوسەرىكى تىرىش لە مېسەر سەرگۆنەى توند و پەخنەى سەختى داباراندەۋە بەسەر ئەو زانا دىرونناسانە دا كە دان بە بونى نەست دا دەننن لە مەۋقە دا.. ئەو دەيەۋىت چەمكى نەست بىسپىتەۋە و چەمكى (پۇچ)ى لە جىگەدا دابىتت، و بىرۋاى ۋايە لىكەدانەۋەى پۇچى ديارە دەرونيەكان لە ھەر لىكەدانەۋەيەكى تر نىزىكتە لە رىبازى زانستىيەۋە.^(۳)

ۋا ديارە زۆر كەسى ۋەكو (ئەبۇلخەير) لەپۇژھەلات و رۇژئاۋادا بونىان ھەيە، و لەم ماۋەيەى دوايش دا ژمارەيان پۈۋە لە زىادبونە لەبەر ھۆيەك كە شاردراۋە نىيە لە خويىنەرى ژىر و ھۆشمەند، مەن لىرەدا نامەۋىت مەشت و مەريان لەگەل دا بىكەم لەسەر ئەو پايەيان، ۋەلى دەمەۋىت سەرنجى خويىنەر پابكىشم بۇ ئەۋەى كە ئەو جۆرە كەسانە سەرمەراى خۇدەرخستىيان بەۋەى پەۋتى زانستىيان ۋەرگرتەۋە لە نوسىنەكانىياندا، بەلام لە پاستىدا ھىچ نىن جگە لە كەسانىكى "ئايدۆلۇزىست" و لەپاكانياندا لە بەر پۇشنايى داخۋازىيەكانى بىرۈ باۋەرە مەۋروسەكاندا دەرپۇن بەرپۇۋە، دواتر دەشيانەۋىت زانست شويىن پىي ئەۋان ھەلگىرىت.

بۇچونى (مكدوجل) :

(وليه مكدوجل) يه كيكيكه له زانا دمروناسه به ناوبانگه كان.. له سالى ۱۹۰۸ دا ناوبانگيكي گهوره ي بۇ پهيدا بوو له كاتيكا ههولئ دا دمروناسي به كار بيئ له خرمه تي زانسته كومه لايه تيه كاندا، لهو روده قوتابخانه يه كي تايهت به خوي هه بوو. ليردا مهبه ستمان شهوه نيه له قوتابخانه دمرونيه كه ي (مكدوجل) بكولئنه وه. تهنها مهبه ستمان شهويه بلئين (مكدوجل) يه كيكي بوو له دوژمنه كانى (نهست) و هيرشيكي تونديشى كردوته سهرى، ته نانهت نكولئ له بونيشى كردوه... ئنجا هه ندى له كه ساني ساده بۇچونه كانى (مكدوجل) يان كردوته به لگه به دهستي خوځانه وه و ههول ددهن بهو بۇچوونانه بيردوژى (نهست) له بنه رته وه پوچهل بكه نه وه.. جيگه ي نيگه رانيشه كه دهبينين هه ندى له ماموستاكان له عيراق دا شوين پي شهو كه سه "ساده" و ساكارانه هه لده گرن.

له راستى دا (مكدوجل) له بنه رته وه چه مكي نه ستي پوچهل نه كرده وه، به لكو تيگه شتنى (فرؤيد) شهو شهو كه به هه له داوته قه له م ۰۰۰ به دمربرينيكي تر شهو دانى ناوه به بوونى هه ندى هاندرى په نامه كي دا به رهو جوړه ريفتاريكي ديارى كراو بي شهوي خويشى هه ستيان بي بكات ۰۰۰ گوئ بگره ! شهوتا ده لئيت : (من به بي خؤ به ستنه وه ، شهو ريه م پي په سنده كه پي وايه زورئك له چالاكيه هزريه كان له دمه وه ي چوار چيوه كوشى وشيارماندا روو ددهن ۰۰۰ هيچ بهر به ست ورپيگري نابينه له وهى شهو چالاكيانه به نه ست ناوزه بكرين ، هه ر چه نده پيم باشتره گه ر به "زيره هه ست" ناوبنرين ۰۰۰ به راستى شهو چالاكيانه گرنگي يه كي گهوره يان هه يه. ^(۵)

به سهر هاتيكي خوش :

تكام وايه خوينه ر پيگه م بدات زنجيره ي شهو باس وخواسه ي بېچرينم ، تاكو به سهر هاتيكي ده كمه ن وخوشى بۇيگيرمه وه كه به سهر خومدا هات له كاتيكا سهرقالي نوسيني شهو دپرايه بووم ۰۰۰ له كاتي سهرقالييم دا به نوسينه وه : جانئ ﴿قاوه﴾

وشوشەيەك ﴿ مرەكەب ﴾ م لەبەردەمدابوو ،سەری شوشەكەم لابرد تاكو قەلەمەكەم پربكەم لەمرەكەب ،بەلام لەبریتی ئەوەی قەلەمەكەمی تی بكەم ،شوشەكەم بەرزكردووە بۆلای دەمم وەك ئەوەی بمەوێت لیی بخۆمەووە ۰۰۰ دەرگم بەم هەلەیهشم نەكرد تائەو كاتەي كەخەريك بوو مرەكەبەكە بكەمە دەمم و برژیت بەسەر جەلە كانمدا .

ئەم چیرۆكە لەوانەییە نمونەییەکی سادەي ئەوە بداتە خوێنەر كەنەست لەمرفدا چون كار دەكات ۰۰۰ من كاتی شوشەكەم بەرز كردووە بۆ دەمم .لەژێر كایگەری پالئەری خواردنەوی قاوەكەي بەر دەمم دا بووم ۰۰۰ ئەمەش یانی ، نیازی خواردنەووە یقاوەكە لەسەرتادا هاتوووە بەمیشكەم دا ، بەلام دواي ئەوەی هەستم بەووشك بوونی قەلەمەكەم كردوووە ئەو نیازەم لەبیرچوووە ۰۰ كەچی ئەو نیازە لە (ئاومزی ناوەکی) مدا بەقەتیس كراوی ماوەتەووە ، هەر ئەوەش هانی داووم بۆ خواردنەووە مرەكەبەكە لەبری قاوەكە ۰ پێویست بەو ناكات كەبێیین ، ئەو كاری من كردوووە زۆرینەي خەلك لەكاروبارە جۆراوجۆرهكانی ژانیاندا دیکەن ، تەنانەت لەوانەییە كارەكانی ئەوان بەوشیوە كارە ساكاری منەووە نەووەستیت ۰۰۰ بەلگو هەندئ جار كارەكانیان سەرمجافی مەترسی داری دەبیت ۰ زۆری جاری وا هەییە مەرۆف بەرەو كاریك پال دەنریت لەكاتیكددا خۆی كاریکی دیکەي گەرەكە ، نەخاسە لەو كاتانەدا كە پالئەرەكانی هەست و نەست پێكددا دەكێشن ۰۰ بۆیە دەبینی سۆیند دەخوات بەخودا كە ئەو كاری بەئەنقەست نەكردوووە ، كەچی خەلكی بروای پی ناكەن !! ۰

زۆر جاری واش هەییە مەرۆف سەهو دەكات و دەستەوسان دەبیت لەوەی شتیك لەنزیکی خۆیەووە ببینیت ، چونكە ئاومزی ناوەکی ئەو كەسە پرووی لەشتیكي تر كردوووە ۰۰۰ بەردەوامیش بەبئ سوود بەشوین شتە نزیكەكەدا دەگەرپیت ۰ دەگێرنەووە ئافەرتیك مندالەكەیی بە باوەشەووە دەبیت ، كەچی بەشوینیشی دا دەگەرپاوە لەخەلكی دەپرسی : كوانی ؟ بۆ كوی چوو ؟ خەلكیش نازانن بەدوووی ئەو مندالەدا دەگەرپیت كەلە ئامیزی دایە ۰۰ هۆی ئەم پرووداوەش بۆ ئەو دەگەرپیتەووە كەژنەكە زۆر ترساووە لەوەی كورە بجوكەكەیی لی بزربیت ۰۰ ئەم ترسەش چۆتە نیو ئاومزی ناوەگیەووە و ئەمەش

وايکردوو و نېوني منداڵەكەى بەخەيالدا بێت ، سەرەپاى ئەوەى لەبەر چا و دەستیشى دا بوو .

ئەزموونەكەى (بافلۆف) :

هەنوگە دەگەرپێنەووە سەر لێكۆلینەووە لە (نەست) لەرووى سروشتە بابەتییەكەىەو ، لەوانەى لێردا باسکردنى ئەو ئەزموونە بەكەلك بێت كەمامۆستا (بافلۆف) لەسەر (سەگ) (جى-بەجى) كرد . بەپاى من ئەو ئەزموونە پەيوەندىەكى زۆرى ھەىە بە بابەتى نەستەووە لەمرۆفدا .

پوختەى ئەزموونەكەش ئاواىە : بافلۆف ، سەگىكى ھىنا و شەوىلگەى خوارەوھىى كون كرد ، و بۆرىەكى لەو كۆنە بەست بەجۆرى لىكى سەگەكە لە و بۆرىەووە پرژیتە نىو دەفرىكى تايبەتى پىوانە كردنەووە . بافلۆف ھەندى جار خواردنىكى بەتام و چىزى بۆ دەھىناو لەھەمان كاتدا زەنگىكىشى لێدەدا . مەبەستىشى لەودبوو ھەموو جارى خواردنى خۆراكەكەھاوكات بێت لەگەل لێدانى زەنگەكەدا .

لەكۆتايى دا (بافلۆف) تەنھا زەنگەكەى لى دەدا ، بەبى ئەوەى خۆراكەكەى پى بدات ، بۆى دەرکەوت لىكى سەگەكە لەگەل لێدانى زەنگەكەشدا دەرژىت . ۰۰۰ لێرە وە بافلۆف گەشتە بەرمنجامگىرى ئەو رىسا زانستى يەى كەدەلئىت : (بۆى ھەىە ھەر كارىگەرىەكى لاوھكى ، ببیتە كارىگەرى سەرەكى ، ئەگەر كارىگەرىە لاوھكىەكە چەند جارىكى تەواو ھاو كات وھاوړى بێت لەگەل كارىگەرىە سەرەكىەكەدا . ۰۰۰) بافلۆف ئەم رىسا زانستى يەى ناونا (بەدەمەووەچوونى مەرج دار) ۰۰ (۱)

مرۆف و بەدەمەووەچوونى مەرجدار :

بەم دوايانە دەرکەوتوووە كەبەدەمەووە چوونى مەرجدار ، وەك چۆن بەسەر سەگدا دەچەسپى ، بەھەمانشێو بەسەر مرۆفیشدا دەچەسپى ، تەنانەت دەگونجى زۆرىك لە دياردە دەرونىەكانى پى شروفا بەكرىت .

بابۆ نمونه وای دابننن ، گەنجیکی عاشق ، دەرڤەتی ئەووی بە دەست کەوتوووە چەند رۆژیک لە باخیکدا لەگەڵ خۆشەویستە کەیدا ژوان بگرن ، ئەو رۆژانە لە خۆشترین رۆژگارەکانی تەمەنی بوییتن ، واش هەلکەوتوووە لە باخەکەدا (ناعور) یک هەیه کە بەدریازی ئەو چەند رۆژە دەنگیکی تاییبەت دەر دەکات ، ئەو کات ئەنجامەکە چی دەبێت ؟؟ ئەو گەنجە بەتێپەڕینی کات ئەو ماوە خۆشەوی لەبەر دەچیتەووە کەپیاوی دا گوزەری کردوو ، بەلام هەمیشە ئارەزووی بەلای دەنگی (ناعور) دایە ، یان بەلای هەر دەنگیکدا یە کە لەسەدای ناعور بچیت ٠٠ تەنانەت لەوانە یە بئ ئەووی هۆکارەکی بزانی تەبەستنی ئەو دەنگە بکەوێتە گۆرانی گووتن وشانە لەرزە (دەرپرینی وەرگێڕ) ٠٠٠ دەگونجیت بئین کاریگەری دەنگەکە چۆتە قوڵاییەکانی دەرروونی و ئاسەواریان لەسەر هەلس وکەتەکانی بەجۆریکی نەستی و خۆنەویستە داناو .

زۆربەیی پوالتەکانی پەفتاری مەرۆف بەم جۆرە بەرپۆ دەدەچن ، مەرۆف کۆمەڵی کارو پەفتار دەکات بئ ئەووی بزانی تەسەرچاوەکانیان لەج قوژبنیکی دەررونی دان ٠٠ جاری وا هەیه بۆ یەکەمجار کەسیک دەبینی ، بەلام هەست دەکەیت پقیکی زۆرت لەو کەسە یە ٠٠ کە لە هۆکاری ئەو پەشت دەپرسیت ، وەلامت پی نیە ٠ لەپاستی دا تۆ لەبەر هۆکاریکی شار دراوی نیو قوڵاییەکانی ناخ ت پقت لەو کەسە یە ، بئ ئەووی تۆ بەجۆریکی ووشیارانە ئاشنا بیت بەو هۆکارە .

ئەو کەسە ی پقت لییەتی لەوانە یە لەئەدگارەکانی رۆخساری دا یاخود لەهەلس وکەوتەکانی دا لە کەسیکی تر بچیت کە لەرۆژگارەکانی رابردوو دا دەست درێژی کردۆتە سەرت یاخود ئازاری داویت ، بۆیە لەو کاتەدا زۆر پقت لیی هەستاووە و لەوانە شە هەولت دابی تۆلە ی لی بکەیتەووە ، بەلام سەرکەوتنت بە دەست نەهیناوە ٠٠٠ رۆژگاریش کەبەسەرتدا تی پەریو ، رۆداوی دەست درێزیەکی لەبیرت بردۆتەووە ، وەلی بەردەوام پقت لە هەرشتیکە کە ئەو رۆداوت وەبیر بئینیتەووە .

نمونه یه کی راسته قینه :

خوالی خۆش بوو (سلامه موسا) باسی پیاویکمان بۆ دەکات کە زۆر پقی لە جگەرەکی شان بوو ، بۆیە هەركات بەناچاری جگەرە یه کی بکیشایە ، گورج دەچوو بە ئاو

دەستى دەشۆرد ، ھۆكاری ئەمەش ئەوەیە ئەو كابرایە لەسەردەمى منداڵیتىدا لە ژێر چاودێرى خزمەتكارىكى دابوو ، كە پیاویكى قەلەوى گەورە بوو ، پەيوەندى ئەم گەل خزمەتكارەكەیدا باش نەبوو ، چونكە زۆر جار خزمەت كارەكە وەك ئەوەى بى گارى پى بكريت دەبێردە قوتابخانە ۰۰۰ جگە لەوێش ئەو پیاوێ شىوازىكى زۆر قىزەونى دەبیت لە كۆگەردنەوێ ئاغزە جگەرە و جگەرە كێشاندا ، بە جۆرى بۆنىكى زۆر ناخۆشى جگەرە كێشانى گرتبوو ، منداڵەكە بەو بۆنە ناخۆشە ئازارى پى دەگەشت لەو ئاتەى دەبێردە مەكتەو ۰۰۰ بۆیە كاتى منداڵەكە گەورە بوو بەو جۆرى بینیمان، (رق) (جگەرەكێشان) تايیدا بویە گرى يەك و لەناومزى ناوەكى دا بنجى داكو تا ۰۰۰^(۷)

ئادەمیزاد و سېلۆت :

فرۆید ئەم دیاردە دەرونیەو دیاردە ھاوشیوەكانى بەو پاشە دەکرد كە بەرەنجامى ئارەزوویەكى خەفە گراون ۰۰۰ وەلى بافلۆف بەرپىسای (بەدەمەوەچوونى مەرجدار) یكى دەداتەو ۰۰۰ ھەرچۆن بىت ، پاشەكەى فرۆید راست دەرجىت یان شروڤەكەى بافلۆف ، بەرەنجامەكەى ھەر چوون يەك دەبىت ، ئەویش ئەوەیە كە مەرۆڤ ھەندى كار دەكات ، بى ئەوەى بىرى كەربىتەو ى ی یاخود وئەگا بىت لەكەردنیان دا .

لێردە ئەوەى شیاوى ئامازەپێدانە ، ئەوەیە كە (بافلۆف) بەو ئەزموونانەى فوازیارى ئەو نەبوو لە نەستى مەرۆڤ بکۆئیتەو ، چونكە ئەو پسپۆر بوو لەزانستى (فەسلەجە) دا ، بەو پى و دانگەش لە (فەسلەجە) ى سەگى كۆئىوتەو ، كەلە ھەندىك وە لەفەسلەجەى ئادەمیزاد دەچىت . لەراستى دا ھەر وایە ، مەرۆڤ جیاوازیەكى لەوێ نىە لەگەل سەگ و ئازەلە شیر دەركانى تردا لەپرووى فەسلەجیەو ۰۰۰ وەلى ئەلە پرووى سايكۆلۆژیەو لە سېلۆت و مەرۆڤ دەكۆئینەو جیاوازیەكى گەورەیان

ھەنێواندا دەبینین .

سېلۆت ئاوەزى وشيار و بىرکەردنەوێ نىە ، بەو جۆرى كە مەرۆڤ ھەسى . ئەمەش بانی سەگ وەك ئامىرىكى كەپ دەچىتە ژىر كارىگەرى بەدەمەوەچوونە مەرج دارە ئانیەو ، ھىچ جیاوازیەك ناکات لەنىوان ئەو بەدەمەوەچوونە و بەدەمەوەچوونە

ناساييهكانى دا۰۰ وەلى مړوځ نازەلېكى بهېره ، له بهر نه وه دوو چارې هەندى له
مەملانې دەرۈنى دەبېت له نيوان نه وه بېر كړدنه وه وەناگای داواى لى دەكات
وئەوهشى كه به دمه وه چوونه مەرج دارەكانى دەيانە وېت .

مړوځ كاتېك رځى له كەسېك دەبېت، بهې نه وه پېشتر ناسيېتى ، نه واناتوا نېت
به هوى ئەم ههسته وه ، وەكو سەگ خوى بدات به دهم نه وپاڼه رەوه ، چونكه ئاوهزى
وشيارى بهر به ستي نه وه ههسته لى دەكات ۰۰ له وكتەش دادەكه وېته نيو هەلوپستىكى
بېزار كەر وه ، له لايه كه وه به لايه وه نازەحه ته كه بانگه وازەكانى عەقلى فەرامۆش بكات
، به وهش بكه وېته بهر رځى وخه شمى خەلكى ، له لايه كى تريشه وه به لايه وه
نازەته نه وه ههسته سەر كوت بكات بهې نه وه له دەر چه يه كه هەناسه يه كى پى بدات .

ئەزمونىكى سېكسى :

يه كى تر له توپزەران ، ئەزمونىكى له سەر سەگ پەپرە و كړد به هەمان شيوه
ئەزمونه كەى (بافلوف)

- ئەوهوو (گەمالىك)ى هينا وله ماله وه له گەل خويدا پەر وه دى كړد ، هه موو چارې
دەلېكى دەهيناو بوئاشنا بونيان به يه كترى و ، وازى لى دەهيناو له دور وه چاودېرى دەر كړد
۰۰۰ هەركات گەماله كه بيوستايه به دهم غەريزه سېكسيه كه وه بچيت وله گەل دەلېك
دائه و غەريزه تير بكات ، زاناکه تەزو يه كى عەله تريكى د خسته سەرى وواى لى دەر كړد
سەگ كه بلورينيت ورا بكات ۰۰۰ توپزەره كه ئەم ئەزمونه چەند جارېك دووبارە كړد وه
، تاواى ليهات سەگ هه زاره كه هەركات دەلېكى بهر چا و بكه و تايه راي دەر كړد ۰۰ (۸)

ئەم ئەزمونه سەر رپاي نه وه سا دوه ساكاره ، وەلى يارمە تيمان دەدات له تېگە شتنى
ئەولادانه رەوشتى يانه كەهەندى جار له هەندى خەلك دا بەدى دكه ين ، هه روه ها
له راده كاريگەرى نه ستيش له ولادانە دا تيمان دكه يه نيت . مړوځ به سروشتى خوى
نارەزوى به لاي شتېك دادەبى ، به لام دواى نه وه به ئەزمونى سەخت دادەر پوات ، واى لى
دېت رځى له وشته دەبېته وه .

بۆنمونه، ئەولادانە سېكسىيە وەر بگرە، كە لە نێو پیاوانی لای ئێمەدا لە سەر دهمی
عوسمانیەكاندا تەشەنەى كردبوو، و ئێمە دەزانين ئەو پیاوانە بەسروشتى خۆيان
حەزبان لەژن بوو، بەلام لەژینگەيەكدا ژيان كە ئافەرت قەزەون و نەزان بوو و لە دنيا دا
هیچى نەزانیووە جگە لە هات و هاوار و سكا لا كردن . كە وایى دەبوا پیاو خۆی بە گەرە تر
بزانایە و لە گە ئیدا دانە نیشتا یە و زۆر لە گە ئی دانە مایە تەووە، و ئە گەر پیاو ئیکش بەووە
ناوبانگی پەیدا بکەر دایە كە حەزى لە دانیشتن و تیکە لاویە لە گە ئی ژنان دا، هاو ئە كانی
بەو مە تۆمە تباریان دە کرد كە ژنانیە و پیاو مە تى ناتهواوە .

دەگونجیت بلیین ئەو بارو دۆخە كۆمە لایەتیە ، دروست لە وەروداوە دەجی كە بە سەر
ئەو گە ماله داها تبوو ، هەركات لە دە ئێك نزیك بكە و تایەووە تەزویە كى كاردبایى بە گیانی دا
دەهات . . . هەر پیاو ئیکش لە دۆخی كى وادا بژی ، هەول دەدات قەرەبوى خوش ویستنى ژن
بە خوش ویستنى مێرد مندا لان بكاتەووە !! . گرتە كەش لێردا لەو تى پەر ناكات ، كە
گرى یە كى نەستى هەییە و لە پیاو دەكات كەم تا زۆر ئێك تەریز لە ژن بكات .
كات ئیکش وادەكات خۆشی نازانىت لە چ سەر چاوە یە كەووە حوكمى كردنى ئەو تەریزى
بە سەردا دەدریت ، بە گە ئەزیر پالنانى ئەو گرى دەرونیەدا كارەكە دەكات كە ژینگە
كۆمە لایەتى یە كە تى دا دروستى كردووە .

لەم بارەووە باسیكى خوش لە یە كێك لە شاعیرە عیراقیەكان دەگیرنەووە، ئەو هۆزانفانە
نەو مە یە كى سە دەى نۆز دەهەم بوووە و ناوى (شیخ صالح تەمیمی) بوووە . . . دەلین
زۆرى تەریز لە ئافەرتان و قسە كردنیان بوووە و ، قەلس بوووە بە شیوێ لەشى ئافەرتان ،
تەنانەت یە كێك لە لە هۆنراوە كانى دا وەسفى سنگى ئافەرتى كردووە و گوتوویەتى
دومە ئێكە و بە تێپەرینی كات دەپوكیتەووە . . .^(۹)

بە هیزترین گومان ، ئەو مە یە كە ئەم شاعیرە ئەو قسە یە لەزیر کاریگەرى گرى یە كى
دەرونى دا كردووە ، لەوانە شە گەر ئەو گرى یە نەبوا یە قسە یە كى پێچەوانەى ئەم
قسەى ئیستە یی بكرایە ، لەو كاتە شدا سنگى ژن لە بەرچاوى دا دەبوووە جوانترین
گۆیەك (دەر بپینى وەر گیر) كە خودا وەدى هیئابیت و دەنگى ئاخوا تەنیشیانى لە بەر
گوى دا دەبوووە سە دای چە هەچە هەى هەزار دەستان .

خەلگى لە زۆربەى دياردەكانى پەفتار و پەوشتياندا بەو جۆرەن ۰۰۰ لەژێر كاريگەرى ئەو ئاماژە كۆمەلەتيانەدا دەرۆن بەرپۆهەكە پۆدەچيئە نيو ئاوەزى ناوەكيان ، دواى ئەو دین دەست دەكەن بەهيئانەوہى بەلگە گەلئ لۆزيكى بۆ پاساو دانى ئەو ئاكارەى لييان وەشاوەتەوہ.

پاوبۆچوون و ئايدۆلۆژياكان :

كاريگەرى نەست، تەنھا لەناستى پەوشت و ئاكاردا كورت هەلناهيئى ۰ بەلگەو كاردەكاته سەر ئەو پاوبۆچوون و بېر وباوەرپانەى ، كە مەرۆف بېروايان پي دينيئ و ، واش گومان دەبات گوايه لە دواى بېر كرنەوہيەكى ساغەوہ گەشتۆتە قەناعەت كردن بەو بېروباوەرپانە.

بۆ نمونە ، ئەو كەسە دۆگمايانە وەربگەرە ، كە دەمارگيريەكى زۆريان هەيە بۆ نەريئى رۆپۆش (حىجاب) ى ئافرەتان ، و بەلگەى ئەقلى ونەقلايش دیننەوہ بۆ سەلماندى ئەوہى ئەو نەريئە باشترين قەلایە بۆ پاراستنى ئابرو و داوين پاكى ئافرەت ۰۰۰هۆى ئەوہيە هەر يەكگيان بگريئ لە كۆمەلگەيەكدا ژياوہ، نەريئى رۆپۆشكردن تيايدا توند و تۆكمە بووہ ، بەرپادەيەك خەلگى لەو كۆمەلگەيەدا كەوہسفى ئافرەتيكى بە ئابرويان كردووە گوتوويانە (كيژى مالهوہيە) و دەنگى ناچيئە دەرەوہ و كەس تاكە پەنجەيەكيشى نەديووہ .

ئەو ئاماژەدانە كۆمەلەتيە دەچيئە قولاييەكانى دەرروونەوہ ، تازياتر بەسەر مەرۆفدا چەند پات بگريئەوہ، هيئەدە زياتر بە نيو قولاييەكانى ئاوەزى ناوەكى دا پۆدەچيئ ۰۰۰ لە دواييش دا كەمەرۆف بېردەكاتهوہ ، واھەست دەكات لەبېر كرنەوہدا سەربەست وئازادە ، هيچ هەست بەبوونى ئەو ئەو پالئەرە نەستى يەى كەلەژيەر رۆپەپى بېر كرنەوہى دا خوئ مەلأس داوہ و هانى دەدات بۆ تەريزكردن لەھەر بېرۆكەيەك كەبانگەشە بكات بۆ دوور كەوتنەوہ لە رۆپۆش .

دەمارگىرى و بىر وياوەر :

ئاسايى مەرۇف لەژىنگەيەكدا پى دەگات ،كەخاۋەنى بىروبا وە پىكى دىا رى كراوہ ،هەرئەوئەندەى چاۋى هەلھىنا بەدنىادا ، دەبىنى دايك وباك وگەس وگارەكەى، بتيك يان گۆرپىك يان پياۋپىكى مېژوبە پىرۆز دەزانن و،هەمووچاكەو فەزلىكى دەدەنەپال ۰۰ ئاۋەزى مەرۇفپىش لەوبارودۇخەدا گەورە دەبىت تاهىدى هىدى دەدرى ۰۰۰ كەسەكە سنور بەندو كۆت كراوہ وپىشى وايە سەربەستە ، لەبەرئەوئەى دەبىنن هەموو خاۋەن بىر باۋەرپىك متمانەى پتەوہ بەوہى ئايدۆلۆزىاكەى خۆى راست ودروستە ،ئەوانەشى كەپچەوانەى ئەمەن ،كەسانى دەمارگىرن — بەدبەختى بۆيان !

زۆرجار هەندى لەو خىللە كيانە دەبىنم ،ئەوانەى بىرو باۋەرپان لەباۋ باپىرانەوہ وە رگرتوۋە ،كەچى دەلئىن داۋى ئەوہى لىكۆلئىنەوہى هەموو ئايدۆلۆزىاكەى ناو خەلكمان كردوہ بەراۋردمان كردون ،ئەوجا ئەم ئىدۆلۆ زىايەمان پەسەند كروہ ۰۰۰ ماۋەيەك لەمەو بەر وتارىكى ناسكى يەككە لەو كەسانەم خوئىندەوہ كەبەدلىيايەوہ دەلئىت : هەموو خاۋەن ئاينە كان دەمار گىرن جگە لە خۆى وگەسانىكى وەكو خۆى نەبىت ۰۰ ئەو پيا وە ،خوا چاۋ پۆشى لى بكات ،نازانئىت خۆى چى دەلئىت ، خاۋەن ئاينەكانى تىرىش هەمان شت دەلئىن !!

هەريەككىيان بگىرى ،سەرنجى هەموو ئاينە كانى داۋە و ، لەئاينە كەى خۆى چاكترى نەدۆزىوہتەوہ ۰ چونكە هە رلەمنائىيە وەلەگە لىدا راھاتوہ و، بەوہش رەگ وپىشەى ئايدۆلۆزىاكە درىژ بۆتەوہ بۆنىۋ قولاىى ئاۋە زى ناۋەكى ، كەواتە ئەم ئايدۆلۆ زىايە بىركردنەوہ كانى ئەوگەسە سنو ر بەند دەكات ، بەبى ئەوہى خوئىشى ھەست بكات ۰ ئەمەش يەك لەو ھۆكا رە سەرەكەيانە بووہ كەواى لە زۆربەى خەلكى كردوہ تابەرانبەركى و دزايەتى پىغەمبەران بكەن وبيان چەوسىننەوہ و بەردىشيا بۆ بەاۋىژن ،لەوہدا جىاۋازى نىيە لەنىۋان محمد وعيساۋ بو دا وسوكرات دا ۰۰ ئەگەر نوسەرى ئەو وتارەى ئاماژەمان پىكرد لە سە ر دەمى پىغەمبەرەكەى دا بژىابا ، ئەوا بەھىزترىن گومان ئەوہ يە كەدزايەتى پىغەمبەرەكەى دەكرد!!

بەپراستى (جاھىز) جوانى گوتتوۋە كەدەلەيت : (راۋ بۆ چوون و بىروبواۋەردەكانى مەرۋف خۆ ويست نىن ، بەلگە بەسەرىدا سەپىنراون ، جىگە لەوش بەرەنجامىكى ھەتمى چۆنىتى دروست بوون و پىكھاتنى ئەقلى كەسە كەو ، ئەو راۋ بۆچونانەشە كەدەخەرىنە بەر دەمى ۰۰۰ ھەركەس ئاينىكى بخرىتە بەردەم و ، پىي پەسەند نەبى ، ناچارە بەۋەى پەسەندى نەگات ۰۰ لە توانايدا نىە پەسەندى بىكات ، چونكە ئەم خۆى بەرپرسىارى بىر و باۋەردەكانى خۆى نىە ، خوداش داۋاى شتەك لە كەسىك ناكات گەر ئەو شتەى لە توانادا نەبىت ۰۰۰ ھەركەس توشى كۆپرى رەنگەكان بوبىت و ، سوور بەرەش بىيىنى ، نابى سەر زەنشت بىرى ، چونكە ئەم ئەۋەندەى لەتوانادا ھەيە پىلۋەكانى چاۋى بەرز بىكاتەۋە و داين بختەۋە ، ۋەلى ئەۋەى كە ئەم شتە بەرەش ۋەۋەى دىكەيان بە سوورى بىيىنى ، ئەمەيان لەتواناى ئەمەدا نىە ، سەبارەت بە شتە ماقۇلەكانىش ھەر واىە ۰۰۰) (۱۰) .

خودا پاداشتى (جاھىز) بەداتەۋە ! ئەۋەتا بەر لەنزىكەى ھەزار سال دەركى بەكارىگەرى (نەست) كەردوۋە لە بىرو باۋەرد و راۋ بۆچوونەكاندا ، لە كاتىكدا زۆرىك لە نەۋەكانى سەدەى بىستەم تا ئىستاكەش لىي بى ئاگان .
بەلگەكان و بىروبواۋەرد :

بىرمەندانى دىرىن ، كۆمەللىكى كەمىان نەبى ، ھەۋلىان دەدا تەنھا لەرپى بەلگە ئەقلىەكانەۋە بىروبواۋەردەكانىان بىلۋىكەنەۋە ۰۰۰ دەمارگىرىش بە ھالەتتىكى رەفتەنى و لەناكاۋ دادەنپىن كەبەسەر ئاۋەزى مەرۋفەدا دىت و لە نەزانىن ۋەزۈكى بىر كەردنەۋە ۋە سەر ھەلئەدات . لەبەر ئەۋەيە دەمانبىيىن بەلگە گەلى ئەقلى جۇراۋ جۇريان دادەباراند بەسەر ھەر كەسىكدا كە بۆ غەپىرى بىروبواۋەردەكەى ئەۋان دەمار گىر بوايە ، واين گوامان دەبرد ئەو كابرايە ھەركە گوىى لە بەلگەكانى ئەۋان گرت ، دان دەنەيت بەپراستى و دروستى بەلگەكاندا و ، دەمارگىرىە كۆنەكەى خۆى ۋاز لى دىنەيت . ۋەلى ھەر كەدەيان بىيىنى بەلگەكان كاريان لىناكات ، لىيان تورە و دىرۋىنگ دەبوون يان تەننەت لەۋانەيە لەبەر خاترى خودا بىشان كوشتاىە!!

ئەو جۆرە كەسانە، بى ئاگان لەۋەى ئەو بەلگانەى لەدىدى خۇياندا بەهیزن ، لەۋانەىە لەدىدى كەسانى تردا وانەبن ، مروفىش لەمیانەى ئەو پېۋەرە نەستى يانەۋە سەرنجى بەلگەكان دەدات كەبەنىۋ ئاۋەزى ناۋەكىى دا پۆچۈۋە ۰۰۰ هېچ بەلگەىەكى گشتى نىە كەهەموو خەلگى ۋەكو پۆزى پوناك ببىبن ۰۰۰ گەر لە دنياىا بەلگەىەكى ئاۋها هەبواىە ، ئەوا خەلگى لەدېر زەمانەۋە حەۋابوۋنەۋە .

تۆ اناتوانىت كەسىك والى بكهيت بروباهپاستى نوئ بىنىت ، مەگەر لەسەردتاۋە بتوانىت پېۋەرە نەستى يەكانى بەشىۋەىەك بگۆرپت كەلەگەل ئەو بىرو باۋەرەدا وىك بىتەۋە ۰۰۰ بانگەۋاز كارانى بىروبواۋەرە جىاجىاكان لە مېژە پەىيان بەم پاستى يە بردوۋە ، ئەۋەتا دەبىبنىن هەۋل دەدەن جەماۋەر پاكېشن بەرەو بىرو باۋەرەكەى خۇيان لەرپگەى ئاھەنگ و ، كەرنەفـال و ، مەراسىمى جۆراو جۆرەۋە، پتر لەۋەى هەۋل بدەن لەرپگەى بەلگە ئەقلىەكانەۋە ئەو كارە بكەن . لەهەمان كاتدا ئەو بەلگانەش فەرامۆش ناكەن ، بەلكە ئەو بەلگانە دەخزىننە نىۋ ھوتاف ۋەمەراسىم ۋەسروتهكان ، ۋبەو جۆرەش بەلگەكان بەتواناتر دەبن لەۋەى بەنىۋ قولاىيەكانى دەروندا پۆبچن .

لە كۇندا بانگەۋاز كارانى بىروبواۋەرە جۆراو جۆرەكان ، مەراسىمى نزا ۋسروته ئاينى يەكانيان بەكار دەھىنا بۆ بەهیز كردن ۋبىنچ داکوتاندنى بىرو باۋەرەكە لەنىۋ ئاۋەزى شوپنكەۋتوانياندا ۰۰۰ ۋەلى بانگەۋازانى ئەم پۆزگەرە ، ھوتاف ۋ كەرنەفال ۋئاھەنگ بەكاردېنن ۰۰ ئىنجا ھەركامىشىان بگريت يەك سروشتيان ھەىە ۋ كارىگەرىيەكى ۋىكچووشيان دەبىت .

سروشتى ئەم كارە كۆمەلاىەتيانە، ئەۋەىە كارىگەرىيەكى قولى نەستى لەسەر ھەزىر بەجى دىلن . مروفـ كاتى بەشدارى لەو مەراسىمانەدا دەكات ھەست بە گەرمایى عاتىفى دەكات، كەبە قولاىيەكانى دەرونى دا دىت ۋ دەجىت ۰۰۰ ھەرگـا ھوتاف بۆ بىرو باۋەرەكە زياتر بدرىت ، مروفـ ۋاھەست دەكات ئەو بىرۆكەىە بوەتە ھەقىقەتلىكى بەرجەستە ۋ چىتر گومان لىكردنى سەختە ونەك ھەر ئەۋەندە بەلگو

خەرىكە بەچاو بېبىنیت ، جاگەر تۆ بویریت مشت و مېرى لەگەڵدا بکەیت ، لیت تورە و قەلس دەبیت و بە کویرت دەداتە قەلەم ، چونکە ئەو شتى دەبینى کە تۆ نای بینیت!! .
لەوانەیه ئەو مەرقە گۆرانىكى بەسەردا بىت و ، واوز لەو بىرۆکەیه بىنیت
کەپىشتەر برۆای پىی هەبوو ، ورو لە بىرۆکەیهكى تر بکات . لەو کاتەشدا شەرم ناکات
لەوێ تۆمەتى کویرىتى بداتە پال ئەو کەسانەى کە لەگەڵ ئەمدا واز لەبىرە کۆنەکەیان
ناهینن!!

پاڤنەرى بەرژمەندى تاييەت :

نکولى ناکەين لەوێ ، زۆرىنەى ئەوانەى دزايەتى بىرە نوپىيەكان دەکەن ،
لەو کەسانەن کە خاوەنى بەرژمەندى هەنوگەين ، بۆيە پقيان لەبىرە تازەگەيە چونکە
دەترسن لەوێ بەرژمەندىيەکانيان هەردەس بىنیت . ئەم جۆرە کەسانە قورئان ناوی
ناون ﴿موتريف﴾ هەکان . لىرەو ئەتر دەتوانين لەوانايەتە قورئانايە بگەين کە دەلایت :
(مارسلنا في قرية من نذير الاقال مترفوها انا بما ارسلتم به كـافرون) (١١٠).

لەگەڵ ئەوێشدا لەهەموو کۆمەلگەيەکدا موتريفەكان کەمىنەن ، هەندى جاريش
ژمارەيان لە ئەنگۆستەکانى دەست و قاچ تىپەر ناکات . هەرچى زۆرىنەى خەلگىشە ،
ئەمانيش دزايەتى بىرە تازەگە دەکەن ، سەرەراى ئەوێ لەتەك بەرژمەندىيە
کانيشياندا دەگونجىت . هۆکارى ئەمەش دەگەرپتەووە بۆ ئەوێ بىروباوەردەکۆنەکەيان
لەنيو قولاىيەکانى دەرونياندا بنجى داکوتاوە ، ئىنجا موتريفەكان ، دىن و بەيداخى
پاريزگارى کردن لەو بىروباوەردە "پىرۆز"انە ، بەرز دەکەنەووە ، خەلگىش وەکو ميگەل
شوینيان دەکەون .

خودى موتريفەکانيش ، هەندى جار بى ئەوێ هەست بکەن ، خۆيان دەخەلەتین
. چونکە بەرژمەندىيەکانيان پى دەچىت پەگ و پيشاىيان پۆچوبىت بە نيو
قولاىيەکانى ئاوەزى ناوەکیاندا ، ئەمەش هانيان دەدات بۆ شاردنەوێ هەقىقەت ، لە
خۆشيان ولە خەلگىش ، لەکاتىکدا واگومان بە خۆيان دەبەن کە لەپىناوى هەقىقەت دا
تى دەکۆشن . ئەوانەى بەرھەلستى و دزايەتى بانگەوازەکەى ﴿موحەممەد﴾ يشيان

كرد پىك ھاتىبون لە دوو بەش، بەشى ھەرە زۆريان خەلگە رەشۋكەيەكە بوون... بانگەوازەكەى (موحەمەد) لە بەرژەۋەندى ئەم خەلگە بوو، كەچى ئەمانىش دزايەتى (محەمەد)يان دەكرد لەژىر كاريگەرى ئەو پىروپاگەندە چەۋاشەكارانەى كە گروپە بچوكەكە (خاۋەن دەستەلات و بازرگان و پياۋە قۆشمەكان) لەدزى (محمد) بەكاريان دەھينا... كاتىك لە سايكۇلۇزىيائى ئەوانە دەكۆلئىنەۋە دەبينىن دان نانين بەھۇكارى راستەقىنەى ئەو دزايەتى كەردنەيان دا، بەلگە دەلئىن گوايە لەپىناۋى پاراستنى ئەو كەلەپورە پىرۆزەدا خەباتيان كەردە كە لەباۋ باپىرانەۋە بۆيان ماۋەتەۋە، رەنگە ھەندىكىشيان بىروايان بەراستى ئەو قەسەيان ھەبىت، واتە ئەو فەلە كارى لىكردە كە خۇى خولقاندىۋىەتى... بەو جۆرەش، بەلا و مەينەتى لەسەر كۆمەلگە سەخت تر دەبى، بەتايىبەت كە پالئەرى بەرژەۋەندى و پالئەرى بىر و باۋەر لە قولايى دەروونى دا يەك دەگەرن... ئىدى بەو جۆرە پال دەنرى بەرەو كوشتنى كەسانى بىتاۋان و، دەست درىژى كەردنە سەر خەلگى، ئەم پال پىۋەنرەنەش لە سنورىكدا ناۋەستى.

نەست و رەۋشت:

سىستەمى نوئى پەرۋەردە، چارەدۆزىي رەۋشتى مەرۇف لە ژىر پۆشنایى ئەو ئەزمونەى (بافلۇف)دا دەكات كە لەسەر سەگەكە پەپرەۋى كەرد، پتر لەۋەى لەبەر پۆشنایى ئامۇزگارىيە ئەبستراكتىكەكاندا چارەسەرى بكات، ئەو ئامۇزگارىانەى بىريارانى كۆن لەبانگەۋازە تۇباۋىەكانيان دا بەكاريان دەھينا.

مەرۇف ئازەلە، بەرلەۋەى مەرۇف بىت. بۆيە كاتى ئامۇزگارى دەكەيت بەپىچەۋانەى رەيت و بەدەمەۋەچونە مەرج دارەكانىيەۋە، لەۋانەيە بەرپىزەۋە گوشت بۆ بگريت و، يىشت بليت: "ئافەرىنت كەم"، بەلام نايىت و ناسلەمىتەۋە لەۋەى ئامۇزگارى خەلگى كات... چونكە ئاۋەزى وشيارى ئەو كەسە بەجۆرىك بىر دەكاتەۋە و، ئاۋەزى ناۋەكىشى بە جۆرىكى دىكە، ئەو دوو جۆرەش جىاۋازيان زۆرە!

ھاۋرپەكم سكالائى دەكرد لەدەست رەۋشت و ئاكارى مندالەكانى، ئەو لاى وابوو ھەروەدەيەكى باشى كەردون... باسى ئەۋەى بۆ كەردم كە چۆنى پەرۋەردە كران و، و

دهيگوت: "زورم ئاموژگاري دهکردن، نهم دههيا لا کاترميرک تپهپرېت به بئنهوهی
ئاموژگاريهکی بهسوديان بکه، بهلام بهداخهوه که گهوره بوون پيچهوانههی نهوه
دەرچون که من لييانم دهويست" !!.

نهو پياوه وا گومان دهبا ئاموژگاري پرهوشي مروف پاکژ دهکاتهوه، و هر کات مروف
ليوان بوو له بيروکه بالاگان نهو دهمه له ژيانی دا بهگویرههی نهو بيروکه بلندانه ری
دهکات... نه مه نهک هر برپواي نهو پياوه يه (وهرگيپ) بهلکو برپواي زوريينهی
پهرومدهکاران بوون لهسهردهمه کونهكان دا، زوريکیان تا نهمرپوکهش پهپرهوی لی
دهکه... نهوانه دان نانين به بونی شتيک دا ناوی (نهست) بی له مروف دا، جگه له
(ئاوهزی وشيار) بههيج شتيکی ديکه له مروف دا ئاشنا نين و نهو ئاوهزهيان کردوته
سهرچاوهی ههموو رهفتاره مروپيهكان. هر کات ريزپهري يهکیان له رهفتاری مروفيکدا
بهدی کرد، بو نهوهی دهگيرنهوه که کهم و کورتی له بيرکردنهوی دا ههيه و، له
نهجامدا دهست دهکهن به دابارانندی ئاموژگاري و نهسيحهتی بالا، گوايه دهپانهوی
چاکی بکه، وهلی لهو ههولهيان هيچيان دهستگير نابيت جگه لهتوز بهباداکردن!..

قهمپيهكان نهو کهسه "خويندهواره تيگهشته"ی که زورترین زانياری کلاسیکی له
ميشکی دا ههلگرتوه، به نمونهی کهسايهتی کاملان دهباه قهلهم. بويه هر کات کهم و
کورتیان له رهفتاری دا بهدی بکرايه، له چاو نهوهی که خويان ئوميديان ليی کردوه،
نهوا سهريان سوور دهما و دهپان گوت وهکو نهخويندهوارهكان رهفتار دهکات!..
بهدهربرپيکتري، نهوان زانياری نهبستراکت دهکهنه چاوگی فهزيلهت و ئیدی ناشزانن
کاريگهري زانياری نهبستراکت لهجوارچپودی وته و زمان بادان تپهپر ناکات، هر چی
کردهوشه، لهژير کاريگهري هاندمره نااگاگانی نیو قولایی دهرورنهوه پهيدا دهی.

نهزمونهکهی (بافلوف) دهری خست، سهگهکه واز ناهينيت له نهريتهکانی سهبارمت
به ليیدانی زهنگهکه، مهگهر بهههندی نهزمونی ديکهدا تپهپر بيت که لهپرو
کاريگهريهوه پيچهوانههی نهزمونه کونهکهی بن... مروفيش هر وایه، له نهريتهکانی
دهست بهردار نابيت، لهکاتيکدا نهبي که کومهلگه هانی بدن بو پهپرهوکردنی
نهريتيکی پيچهوانه... لهبهر نهوهيه که دهبينين مروفهکانی لهمزگی دا چاکهکارن

نەخاسمە كە گوئ بۇ ئامۇزگارەيەكان دەگرن، وەلى ھەر كە چۈنە دەرى بۇ باژىپ، دەست بەجى ھەلدەگەپنەۋە و دەبنە دز و جەردە، ھىچ دىردۇنگىش نابن لەو گۇرپانەياندا، چۈنكە لە لايەن خەلكى بازارەۋە ئەو كىردەۋەيان بەسووك سەير ناكىت.

گەرانەۋەيەك بۇ سەرەتا:

لەبەر دا باسما لەۋە كىرد كە مەرۇف ھەندى جار دەكەۋىتە نىۋ ھەلوپىستى بىزاركەرەۋە، ئەۋەتا لە لايەكەۋە لە كۆمەلگەيەكدا دەزى كە بەھاي كۆمەلەيەتى و نەرىتى خۇي ھەيە و، لە لايەكى دىكەشەۋە لە قولايەكانى دەروونى دا كۆمەلەئى ئارەزوۋى تايبەتى ھەيە كە پىچەۋانەن بە بەھا و نەرىتەكانى كۆمەلگەكەي، دەي كەۋاتە چى بكات؟ سى پىگە ھەيە بۇ ئەۋەي مەرۇف بتوانى چارەسەرى ئەو ھەلوپىستە

بىزاركەرەي پى بكات:

۱. بەر لە ھەر شتى، ھەول بىدات ئارەزوۋە تايبەتەيەكانى سەركوت بكات و دەريان نەبىرى بۇ ۋەي خەلگى پىي پىنەكەنن ياخود سزاي نەدەن. وەلى ھەندى جار ئەو ئارەزوۋانە بەھىز دەبن، تا ئەو رادەيەي بىئەۋەي بەخۇي بزانىت لەدەستى دەردەچن، وەك ئەۋەي لە برىتى قاۋە، مەرەكەب بخواتەۋە، ياخود ورد دىقەتى بەژن و بالاي ژنان بىدات كە لەشەقامەكاندا بە بەردەمى دا دىن و دەچن.

۲. لەو بارەدا مەرۇف پەنا دەباتە بەر فىلى (پاساۋدان).^(۱۲)

ۋاتە پەنا دەباتە بەر دروستكىرنى بەلگەيەكى رۋالەتى ياخود پاساۋىكى لۇژىكى تاكو كىردەۋە ناشىرىنەكەي خۇي پى بشارىتەۋە... وەك ئەۋەي دەلئى بۆيە مەرەكەبى خواردۆتەۋە چۈنكە بە سوودە بۇ تەندروستى، يان دەلئى بۇ گىندۆرەي ميوەفرۆشەكەي نوارپوۋە نەك بۇ سمت و كۆۋكى ژنان !!

۳. جارى ۋا ھەيە مەرۇف ناتوانى ئارەزوۋە تايبەتەيەكانى سەركوت بكات، بەلگو بەجۇرىكى ئاشكرى ۋا لەژىر كۆنترۆلى دەردەچن كە خۇشى ناتوانى پاساۋى بىدات، بۆيە ھەر چەندە ھەول بىدات پەردەپۆشى كات، ياخود پاساۋى بىدات خەلكى پىي

بې دهكهنن.. لهوكاته دا مروځ دهبينيت ناچار بوه بهوهی جيابونهوی خوځ رابگه يه نيټ لهو كومه لگه يه ي كه تيايدا دمزی، ئیدی شوینی نارم زووو دكاني دهكوهيت و گوځ نادات بهوهی خه لکی چی بې دهلین... ئه وهش يه كه م ههنگاوی دهې لهسره رپگه ی (شیت بوون) دا.

شيوه دكاني پاساودان:

ئهو پاساوهی مروځ بهكاری دینیت بو په رده پوښ كردنی پالنه ره خودیه دكاني، شيوهی جوړاو جوړ و ئاستی جودا جودای هه يه، تاجه نده پالنه ره كه بههیز بوو بیت، ئه وه ندهش پاساوه كه بالآتره و زیاتر به ئاسمانی خه یال و نمونه بالآكان دا دمفریت. ئهو كه سه ی سهری لهش و لاری ژنان دهكات، دهلئ گوايه سهری گندوړه ی میومفر و شه كه ی كردوه (وهكو گوتمان)... ئهو كه سه ش دژایه تی بیريكي نوځ دهكات، ئهو دژایه تی كردنه بهوه پاساوه ددات گوايه جيهاد دهكات له پیناوی خوا دا یان له پیناوی نیشتمان و په وشت و هه قیقه ت و ... هتد دا.

گرفتې مروځ له وه دایه كه تاجه نده زانتر بیت له هونه ره دكاني قسه زانی دا، ئه وه ندهش به توانتر ده بیت له پاساودان و زیاتریش بهكاری دیني له مامه له دكاني رپژانه ی دا... لیړه وه دهر ك به مه ترسی ئهو زمان لوسانه دهكه ین كه له مش و مړ دا لیزان و كارزانن... ئه مان له پوی پالنه ره نه ستیه كانیانه وه له خه لکی تر جیاواز نین، ته نها ئه وه نده هه يه ئه مان نمونه بالآكان دهیننه وه و پوی ددهن له گهر دنی هه ر كه سیك، له گه ل پالنه ره دكانيان دا هه ل نه كات.

ئهو زمان لوسانه زيان به خش ترن له سهر كومه لگه، له نه خوینده واره كان.. چونكه كاوړای نه فام و نه خوینده وار، كاتې رقیكي نه ستی لیټ بیت، جنيوت پې ددات یان زلله يه كت پیداده كیشی یان هه ر نا خنجیره كه يټ لی هه لده كیشی... وه ل كابرای زمان لوسی قسه زان كاتې هه ست به رقیك بكات له به رانه برت دا، وهك نه فامانت لی ناكات، به لكو سل ناكاته وه لهوهی شمشیری به لگه ئه قلی و نه قلیه كانت له روودا هه لكیشی،

رەنگە ئەم شمشێرەى ئەم مەترسیدارتر بێت ، لە شمشێرە ئاسنینهکەى کابرای
نە خویندەوار .

تاقیکردنەوهیهکی سادە:

ئەگەر بتهوێت لە هەقیقەتی خەلکی بگهیت و بزانییت چەندە (مەعریفەى
جەدەلى)ى کاریگەرى هەیه لەسەر هەئس و کەوتیان، پێویستە لەسەرت
تاقیکردنەوهیهکی سادەى کردارى بگهیت، ئەم تاقیکردنەوهیهش هیچ قورساییهکت
لەسەر دروست ناکات جگە لەسەرف کردنى کەمى پاره و پۆل و هەوڵ و کۆششیکى
ئەندک.

نیوەرپۆکی تاقیکردنەوهکەش ئەوهیه:خوانىکی جەور و بەجیژ برازینیتهوه و
جۆرەها خواردن و خواردنەوهى هەمەرەنگى لەسەر دابنیت، لەو خواردنانهى لێک
بەلادەمدا دینە خوارى، لەوکاتەدا هەندى لە هاوړى و ناسیاوهکانت بانگهێشت بکە بۆ
سەر خوانەکە و هەندیکى دیکەیان فەرامۆش بکە، باشتر وایە ئەو گروپەى فەرامۆشى
دەکەیت لەو کەسە خویندەوارانە بن کە رۆشنیری و پێگەیشتنى ئەقلیانەوه دەمدریژى
دەکەن... ئنجا دواى ئەو داووتە چەند رۆژیک چاوەروان بکە، ئەو سا دەزانیت ئەو
(رۆشنیرە ژیرانە) چیت پێ دەکەن!!.

بەهێزترین گومان بۆ ئەوه دەچى کە ئەو کەسانە رِق و تورەبییهکی زۆرت لى
هەلەدەگرن، ئیدى ئەو پاساوه ئەقلی و بەلگە زانستیانە هیچ سودیکیان نابى کە بۆیان
دینیتەوه. چونکە ئەوان لەو پروهوه لە ئەقل و زانست تى ناگەن. تەنها لەوه تى دەکەن
کە تۆ فەرامۆشت کردون و بەسوک سەیرت کردون، لە کاتیکیا ریزی کەسانىت گرتوه
و ئەو کەسانەش کە تۆ ریزت گرتون لە دیدى ئەماندا شایستەى ریز لێگرتن نین.

ئەگەر بتهوێت ئەزمونەکە بەرەنجامیکی رۆن و ناشکرای هەبێت، چەند جارێک
دوو بارەى بکەرەوه.. بەوهش کاتیک بەخۆت دەزانیت دۆست و هاوێلەکانت لى بووتە
دوژمن، هەموو چاکەکانیشت لەدیدى ئەواندا بونەتە خراپە... بەدبەختیش بۆ کەسیک

بیهویت لە لای ئەو کەسانەدا بەرهەقانیی لێ بکات، چونکە ئەویش لە بەر چاویاندا وەکو تۆ دەبیته ناپاکێ بەرانبەر بە نیشتمان، یاخود هەلگەراوەیهک لە دین!!.

مەبەست لە ئەزمونەکە:

ئەو ئەزمونە سادە و ساکارە، وەلێ مەبەست و ئامانجیکی دەروونی و کۆمەڵایەتی گەورە هەیە... چونکە نمونەی زۆریک لەو پەيوەندیانەی خۆشەویستی و ڕق لێ بونە کە لەنێو خەلکدا دروست دەبێت. خەلکی دەرک ناکەن بەو ھۆکارە راستەقینانەی کە هانیان دەدات بۆ ئەو گارانەی پێی هەڵدەستن، تەنانەت لەوانەیە پائەنرەکان بە تێپەرپینی ڕۆژگار لە بیر بکەن، وەلێ بەرهەنجامە نەستیەکانی لە دەرونیان دا دەمینێتەو. دەبینی باس لە خۆشەویستی خودا و نیشتمان دەکەن، یاخود باس لە ھەول دان دەکەن بۆ گەشتن بە ھەق و ھەقیانەت. بەلام ھەموو ئەو باس و خواسانەیان نابێتە ڕیگر لە بەرەدمیاندا بۆ وەی ئازارت نەدەن یان فیل و تەلەکەت بۆ نەنێنەو و ناوت نەزڕپن.. گەر پرسیاریشیان لێبکریت بۆچی وات لێدەکەن، دیارە لەوەلامدا دەلێن لەپیناوی خودا و نیشتماندا ئازار تیان داو.

جارێکیان لەدوای چاپکردنی یەکێک لەکتێبە پێشوەکانم، چوومە جقاتیکی گچکە مالى یەکیک لە ھاوڵەکانم... دەم و چاوەکانم بە دزدۆنگ و گرژ ھاتە پێش چاو... ھێندە نەبرد چەند کەسێ لە دانیشتوان دەستیان کردە پەخنەگرتنی توند وتیز لەکتێبەکانم.. لە پوخساری دانیشتووەکانی تریشدا وام دەبینی کە زۆریان ئەو پەخنانە پێخۆشە و پشتگیری لێ دەکەن... بەلامیکم بەخت یاوەرم بوو، لەو کاتەدا کۆمەلێک ڕوونوسی پەرتووکە نوێ گەمەم پێبوو کە بەشی ھەموو ئامادەبوونی دەکرد، بۆیە بەپەلە ئەو ڕونوسانەم بەسەردا دا بەش کردن و لەسەر بەرگی ھەر دانەیهک لەو پەرتووکانەش ھەندێ رستە ئیعیجاب ئامیزم بۆ ئەو کەسە نوسی کە پەرتووکەم پێ بەخشی بوو. لەو کاتەدا ھەستم کرد ڕووخۆشی و خەندەیهکی کت و پڕپی پوخسارەکانی نەخشان..!! دواتر تێبینی ئەو دەم کرد کە قسەکانیان ھیدی ھیدی گۆڕا بۆ ستایش

کردنى من، بەجۆرىك كە لايان بوومە ئەو كەسەى شايستەى رېز لىنانم لەبەرانبەر ئەو ھەولە زانستیانەم دا كە لەپىناۋى خزمەتکردنى ئەم ۋلاتەدا خستومەتە كار!

تكام وایە خوینەر وا گومان نەبات كە خەلكى ھەموویان بەو شیۋەيەن، چونكە خەلكى لەم رۋەشەو جۇراوجۆرن، ۋەك جۆن لە رۋەكانى تریشەو چۈن يەك نین. لەگەل ئەو ھەشدا دەتوانم بلییم : ناچۈن يەكیەكە لە پلە دایە نەك لەجۇردا. ھەندى خەلك ھەيە پالئەرە نەستىەكانیان پالئان پىۋە دەنىت بەرەو خراپەكارى و دەست درىژى كردن. ھەندىكى تریان پالئەرەكانیان ھانیان دەدات بۆ رق لىبوون و سەرکۆنەکردنىكى ئاسایى. بەلام خەلكى بەگشتى ناتوانن بەتەواۋى قوتار بن لە ھەستى پاساۋدان. ئەو ھەندە ھەيە كاتى مشت و مې دەكەن نكۆلى لەبوونى ئەو ھەستە لەخۇياندا دەكەن. بەلام لەراستىدا درۆزنن، رەنگە بەخۇشيان نەزانن كە درۆزنن.

ناسیاۋىكەم:

ناسیاۋىكەم ھەيە، لىۋان لىۋە لەگرئى دەروونى، سەرەراى ئەو ۋەى رۆشنىرىيەكى فراۋانى ھەيە، گومانى خراپ بەھەموو كەسى دەبات، ھەر جۆلەيەك لە ھەر كەسىكەو ھەيە بىيىن راقەيەكى خراپى بۆ دەكات. زۆر بەدەگمەن دەبىنرى گومانىكى چاك ببات بە كەسىك، ئەم خەسلەتەش بەلگەيە لە سەر ناچىزەيى خاۋەنەكەى، خۆى ناچىزەيە و، ۋاش دەزانىت ھەموو كەس ۋەك خۆى ناچىزەن.

ۋا ديارە ئەو ئاشنايەم، لىكۆلىنەۋەيەكى باشى نەستى كەردەو، ۋەلى لەو لىكۆلىنەۋەيە شتىكى دەست نەكەۋتوۋە كە سودى لى ۋەربىگرئ، بۆيە دەبىنى لە زۆربەى كار و كەردەۋەكانى دا بەگوپرەى ئامازەكانى گومانە خراپ و گرئ دەرونيەكانى ناخى دەجۆلىتەۋە. ھەر كە مشت و مېرىشى لەگەلدا بكەين، دەست دەكاتە داباراندى بەلگەى زانستى و ئەقلى، و لەوانەشە نەقلى، تاكو بۆت بسەلىنى كە ئەو ۋەى خۆى دەيەۋىت راست و دروستە و پىۋىستە ھەموو خەلك لەسەرى بېرۆن، ئەو برادەرەم ھەزى لەھەرشى بى دەتوانى بەبەلگەى جۇراوجۆر بىسەلىنىت و پىشتىگرى بكات، گەر ۋاش رى بكەۋى ۋاى ساتىتر ئارەزۋى بچىتە سەر شتىكى تىرى پىچەۋانەى ئەو ۋەى يەكەمجارى، ئەو ۋا

دەستە وسان نابى لەۋەى بەلگەى زۆر و زەۋەند بېنئىتەۋە، بۆ سەلماندى ئەمى كۆتايى و، ئەۋەى لەبىر دەچىت كەساتى پىشتر بەلگەى بۆ مەسەلەيەكى پىچەۋانە ھىناۋەتەۋە. خەسلەتتىكى تىرى ئەو ناسياۋەم ئەۋەىە كە بەھىچ بەلگەيەك قەناعەت ناكات، جگە لە بەلگەكانى. ئىنجا ئەگەر بەلگەيەك ۋەبىر بېنئىتەۋە كە پىشتر ھىناۋەتەتەۋە و، پىچەۋانە ۋەبىت بەم بەلگانەى بۆ ھەنوكە دەيان ھىنئىتەۋە، دەست دەكاتە نكۆلى لىكردى و بەلگەھىنانەۋە بۆ پشت ئەستۈوركردى ملەجەرىكەى.. واتە ژيانى فيكرى ئەو بوەتە زنجىرەيەك بەلگەى يەك لەدۋاى يەك ... بىكۆتايى.

ھەمو شتىكى لەخەلك دەۋىت، ناشىۋىت لەبەرانبەردا ھىچ شتى بدات بەو خەلكە، بىگومان بەلگەكانىشى پشتگىرى خواستەكانى دەكەن، لەئەنجام دا ۋاى لىھاتەۋە زۆرىنەى خەلك رقيان لىيەتى.

لەۋانەيە زىادەروۋىم نەكردى بىگەر بلىم: ھەر مرقۇق بگرى، توۋىكى گەۋرە يان گچكەى لەو خوە تىدايە كە لەو برادەرهماندا بىنيمان. ھەموو مرقۇق گرىى دەروۋنى تايبەت بەخۇى ھەيە، سەرنج لە ھەر مرقۇقىكىش بدەى دەبىنى ھەستى پاساۋدانى ھەيە بۆ داپۆشىنى ئەو گرىيە. بەلام زۆرىنەى خەلك زۆر بەتوندى ناچنە ژىر كاريگەرى ئەو پالئانەۋە، چونكە دەزانن گەر ۋا بكەن ئەۋا كۆمەلگە تەرىزيان لىدەكات و رقيان لى ھەلدەگرى.

ژيانى كۆمەلايەتى برىتىيە لە جۆرلىك لە (ۋەرگرتن و بەخشىن)، ھەر كەس خوازىارە لەژيانى دا سەرکەۋتن بەدەست بىنى پىۋىستە لەگەل خەلكىدا ھەلېكات و بەو ئەندازەشيان پى ببەخشى كە لىيان ۋەردەگرىت... ۋەلى گەر بەتوندى دەست بگرى بە داۋاكارىيەكانىيەۋە، گۋايە پىۋىست و ماقولن، لەو بارەدا خەلكىش بەھەمان شىۋە رۋبەرۋيان دەبنەۋە، بەۋەش دنيا لەسەر ئەۋىش و كەسانىترىش دەگۆرپت و دەبىتە دۆزەخ.

پوختەى مەبەست:

لەكۆتايى ئەم بەشە دوور و درىژدە، دەگەينە ئەو بەرمەنجامەى كە نەست و كاريگەريەكانى لەژيانى مرقۇدا، بابەتتىكى زۆرگرنگ و پىر بايەخە و نابىت چاۋ لەئاستى

دا دابځهين ياخود بهكهم سهيري بكهين، بهرژهووندى هر مروفيكيش لهوه دايه لهوبابهته بكوليتوهه تاكوو سودى ليوهربگرئ له وهبهرهينانى بههره دهررونيهكانى دا له لايهك، و له لايهكي تریشهوه بو وهى بتوانئ چارهسهرى گري دهررونيهكانى خوئ پئ بكات.. وهئ تيرپامان و ليكولينهوهكهى ناشيت (نهزبهه) گردن بيت به مهرهدى ئهو ناسياوهمان كه ئاماژهمان پيدا... چونكه هر شتيكى نهزبههركراو لهوانهيه سوديش بگهيهنئ و زيانيش. هيچ چاكهيهك له زانينيكدا نيه كه مروف لهسهر كهسانى تر پيادهى بكات و بهخوئ هيچ كهلكيكي لي وهرنهگريت.

پەراوێزەكانی پاشكۆی چوارەم:

١. نەست و ئاوەزی ناوەکی دو وشەیی هاوواتان، ئەوی شیاوی باسە یەكەم كەس كە واژە (ئاوەزی ناوەکی) لە ولاتانی عەرەبی دا بەكار هێنا بریتی بوو لە (سلامە موسی)ی خوا لیخۆشبوو، وەلی لەكۆتا پڕۆژگارەكانی دا وازی لەو واژەییە هێنا و دەستی كرده بانگەشە كردن بۆ بەكارهێنانی (العقل الكامل) گوايه ئەم واژەییە كۆتایی پتر واتا بەخشە.. ئەم بانگەشەییە لە لایەن زۆرینەیی نوسەرانی عەرەبەو گۆئی پێ نەدرا، دواي ئەوێ بەكارهێنانی یەكەم واژە لەنیو خەلگی دا بڵاوی كرد.. من بۆ خۆم پراھاتووم لەسەر بەكارهێنانی هەر دوو وشەیی (نەست) و (ئاوەزی ناوەکی) بەبێ جیاوازی، ئیدی باكم نیه بەوێ ئەمیان یان ئەوێتریان راست نەبێ، مادەم خوێنەرانی ئێی تێدەگەن و لەنیویاندا بڵاوە، ئەمەش یانی من پەپرەوی لەم پرسیارە دەكەم كە دەلی هەڵەییەکی بەربلاو چاكرە لە راستیەکی پشت لیكراو).

٢. بنواڤە: Tyrell, Personality Of Man, P 26

٣. بەپاستی وەزارەتی (مەعاریف) گوناھە!! چونكە ئەگەر بەدەم هەموو ئەو داخوایانەو بەجێت كەلیی دەكرێن، ئەوا لە پڕۆگرامی قوتابخانەكانی دا تۆزقائێك زانیاری نامێنیتەو.

٤. بنواڤە: احمد فهمي ابوالخير، السيكولوجيا و الروح، ل ١١ - ١٢.

٥. بنواڤە: Macdgal, Psychoanalysis and Social Psychology, P 18 - 19.

٦. بنواڤە: يعقوب فام، المذهب السلوكي، ل ٢ - ٤.

٧. بنواڤە: سلامة موسي، اسرار النفس، ل ١٩ - ٩٢.

٨. بنواڤە: يعقوب فام، المذهب السلوكي، ل ٦.

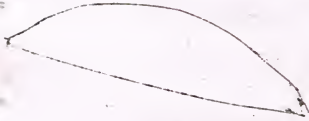
٩. بنواڤە: داود سلام، الادب العراقي، ل ٦٨.

۱۰- بنوارة: احمد امين، ضحي الاسلام، ج ۲، ل ۱۲۲ - ۱۲۴.

۱۱- بنوارة: القرآن، سورة سبأ، آيه ۲۴.

۱۲- بنوارة: زانايان (فيلی پاساودان) يان ناو ناوه (Rationalization) نه ميس

واژدهيكي داتاشراوه له وشه (Ration) هوه كه بهماناي نه قل (ژيري) ديت.

پاشكۆس پېنجەم:

لەنێوان دێوانەیی و بلیمەتی دا

دید و بۆچونی:

لەمانگی ئەپرێلی سالی (١٩٥٨ز)دا، مامۆستایەکی پسیپۆری دەروونزانی کۆوتاریکی گشتی لەهۆلی کۆلیژی زانست دا پێشکەش کرد، لەو کۆوتارەدا باسی لە نەست و کاریگەرێکەکانی نەست کرد لەسەر پەفتار و هەئس و کەوتی مەرۆف... لەبەرگەیهکی گۆتەکانی دا بەم شیوەیەدا: "کاریگەری نەست پێچەوانە دەگونجێت لەگەڵ پۆشنبیری و تەندروستی دەروونی کەسەکە دا، تاجەندە مەرۆف خاوەنی ئەقل و بیرى خۆی بێت، ئەوەندەش کاریگەری نەست لەسەر پەفتاری کەم دەبێ... کە گۆتمان نەست کاریگەری دەبێ لەسەر پەفتاری مەرۆف، یانی کاریگەری ئەقل و بیر لەسەر پەفتاری لاوازە... ئەمەش بە حەتمی لەگەڵ سەرنجێکی سادەى ژيانى رۆژانەى تاکەکاندا دەگونجێ."

مامۆستا بەم جۆرە لەسەر گۆتەکانی بەردەوام بوو گوتی: "بەئێ، نەست هەول دەدات لە ناوچەى هەست دا کار بکات و بەدەر بکەوێت، وەلى چاودێرێک هەیه و بەرەبەستى لى دەکات، ئەو چاودێرەش ئەقلە، کان" تا دەئێت: "تەنها لەیهک باردا نەست ئاراستە و کۆنترۆلى پەفتاری مەرۆف دەکات ئەویش لەو کاتەدا کە مەرۆف ئەقلی نەخۆش دەبێت".^(١)

رەخنە و توانجێک:

مامۆستا ئاوەهای گوت: ...قەسەکەیشی راستە گەر ئێمە بەو واتا تایبەتە لەنەست تیبگهین کە زانا دەروونناسەکان بە بالایدایا بریویانە. ئەو زانایانەش، شارداراوە نیە کە چەمکی نەست کورت دەکەنەو لەو گری و ئارەزوو و حەزە خەفەکراوانەدا کە لەتەک چەمکەکانی ئاوەزى وشیاردا ناکۆکن، بەو پێوانگەش، نەست زال نابێ بەسەر پەفتارەکانی مەرۆف دا، لەحالهتی لاوازی ئەو ئاوەزە و ، نەخۆش بوونی دا نەبێ.

هەر چۆن بێت ئێمە دەتوانین لەو قەسەییە مامۆستادا دوو خاڵ ھەڵبھێنجین:

یەکەم: کاریگەری "نەست" بێجەوانە دەگۆڕێ لەگەڵ ڕۆشنیری ئێکە دا.

دوووەم: کاریگەری (نەست) لە لایەنە بەدەکانی ڕەفتاری مەرفەدا کورت ھەڵدەھێنرێ، کەواتە نەست زیان لە مەرفە دەدات و سوودی بێ ناگەییە نیت. لەبەشەکانی ڕابردووی ئەم پەرتووکەدا خۆینەر ئەوەی لا ڕوون بوو ئەوە کە بەندە ناگۆم لەگەڵ مامۆستادا لەو دوو خاڵەدا، ڕا و بۆچوونی ھەندێک لەو زانیانەشم گواستۆتەووە کە پشتگیری بۆچونەکەیی من دەکەن، ھەر چۆنیک بێت نازانم کامان راستیمان پێکاوە و کامیشان بەھەڵدا چووین.

وەک لەبەردا ئاماژەم پێدا، من بېروام وایە، ڕۆشنیری ھەندێ جار ھیچ سوودیکی نابێ لەخەفەکردنی ئەو پائەنرانی لەنەستەووە ھەڵدەقوڵێن، چونکە لەوانەیە لەم ڕووە ڕۆشنیری ئێکە جیاوازی نەبێ لەگەڵ برادەریکی نەخۆیندەواری دا، تەنانت لەوانەییە ڕۆشنیری یارمەتی خاوەنەکەیی بدات بۆ پاساوادانی ئەو کارانەیی دەیانکات ھەر لە ڕق و کینە و ڕژدی و ھەسادەتەووە تا ... ھتە، بەو ھەش دەرگای ئەو ڕێگەییە ئێ دەکاتەووە کە خۆی بداتە دەم داخوایەکانی ئارەزوو خەفە گراوەکانیەووە و، دواتریش بالۆری ئەووە ئێ بدات کە لەپێناوی ھەق و ھەقیقەت دا ئەو کارانەیی کردووە.

لەبەشی ڕابردوودا، باسی ئەو ڕۆشنیرە خۆیندەوارەم گێرایەووە کە لیوان لیو لە گری دەروونی، باسەم لەوە کرد کە چۆن خۆی دەداتە دەم گری دەرونیەکانیەووە و دواتر بەلگە و پاساوی دینیتەووە بۆ پشتگیری کردووەکانی.. نمونەیی ئەم ڕۆشنیرە دەگەمەن نیە، لە نیو برادەرە ڕۆشنیر و مامۆستا و موحەھیدە مەزنەکانماندا. تەنانت لەوانەییە ڕق لەیەکتر بوون و ملەلانی ناچیزانە لە نیو ئەمانەدا زیاتر بێت تاکو لای خەلگە بازارپەکە... ئەوەندە ھەییە خەلگە بازارپەکە ڕوھە ئالراون و پائەر و ھاندەرە نەستیەکانیان بەسەر ئەدگارەکانی ڕوخسار و زاربادانەکانیانەووە دەردەکەوێت...وہلی ڕۆشنیرەکان دەتوانن ئەوەی لە ناخاندایە دەری نەبرن. بەدەرپرێنیکتری: ڕۆشنیرەکان بەتواناتر لە داپۆشین و پەردەپۆش کردنی پائەرە شاردرادەکانیان،

بەھۆى ئەو زانیاریە جوانانەووە کەمیشكى خۆيانيان ئىپر کردووە. ھەر لەبەر ئەوەش دەبینین بەلای ئەمانە لەسەر کۆمەلگە سەختەر و مەترسى دارترە... زۆر بەداخەووە...

خالى دووهم:

سەبارەت بەخالى دووهمى نىو گوتەكانى مامۆستا، من پىم وايە کاریگەرى (نەست) تەنھا لە لایەنە خراپەكانى پەقتارى مەوفا كورت ھەلناھێنرى، بەپای من (وەك لە پىشەوەش ئامازەم پىداووە) نەست بریتىيە لە گەنجینەيەكى گەورە و، لە قولايیەكانى دا پىك ھاتووە لەشتى زيان بەخش و بەسوودیش. ھەندى جار لایەنە بەسوودەكان زال دەبن بەسەر دەروونى گرۆھىكى خەلكدا و، دەیانكەنە بلىمەت یاخود دەیانكەنە خاوەنى بەھەرى ئائىاسایى، لەو لاتر لایەنە زيان بەخشەكان بەسەر دەروونى دەستەيەكى دىكەى خەلكى دا زال دەبن و پالىيان دەنن بەرەو تىكچوونى دەمارى یاخود بەرەو شىتى و دىوانەيى.

ئەمە پاي زۆرىك لە تويزەر و زانایانە، لەو رەوشەو لىكۆلینەووى ھەمەلایەنەيان کردووە و لىردا بوارى ئامازەپىدانىيان نىە. تەنھا ئەم بەشەدا بەوھندە دەست كۆتا دەكەم كە سەرنجەكان چر بکەمەووە لەسەر لایەنىكى ئەو لىكۆلینەوانە، ئەویش بریتىيە لە رەوكانى حىواوای و لىكچون لەنىوان (بلىمەتى و شىتى)دا، ھەر كام لە (بلىمەتى و دىوانەيى) لەيەك سەرچاوەو ھەلەدەقۆلن، سەرچاوەكەش بریتىيە لە (نەست).

لىردا تكام وايە لەخوینەر، چاوەروانى ئەووم لى نەكات، بەھەمان شىو رافەى نىو پەرتوكە زانستىەكان، رافەى ئەم بابەتە بكەم. چونكە سودى لەو شىو نوسینەدا نابینم بەتایبەت كەمەن بۆ خوینەرانی ھەمەچەشن دەنوسم نەك بەتایبەت بۆ زانایان... لەھەموو پەرتوك و وتار و كۆوتار و كۆرەكانمدا شىواى ئاسانكردن و ساكاركردنەو و رەون كەردنەو و دووبارە كەردنەو بەپەرەو كەردووە، ئەمەش شىوايەكە، ھەندى نە مامۆستایان پى قایل نابن بەو بەلگەيەى كە لەگەل وردبىنى زانستىدا وىك نایەتەووە. وەلى من گوى نادەم بەووى ئەوان چى دەلن، چونكە بەلای منەو ئەم شىوازە بەسوودترە بۆ خەلكى لەو شىوازە وشك و برینگ و پەر لە گرى و تەم و مژەى ھەندى

لە مامۇستا بەرپۆزەكان پەيرەۋى دەكەن.. چونكە مەن بازەرگانم و ئەوان زانان. دەى كەواتە سوپاس بۆ ئەو خوايەى كە لەسەر خراپە ، جگە ئەو سوپاسى كەسى دىكە ناكرى.

ئەفسانەيەكى كۆن:

لېرەدا ئەۋى شياۋى باسكردنە، ئەۋەيە كە عەرەبەكانى سەردەمى نەفامى ھەر يەك (بلىمەتى و شىتى)يان دەدايە پال كەردەۋى پەرى (جىۋكە). لاي ئەوان دېۋانە (شىت) بىاۋىكە جىۋكە دەپەرەنە مېشكىيەۋە يارى بە ئەقلى دەكەن، ۋەلى بلىمەت (العبرى) بىاۋىكە نىگاي ئەفراندنەكانى لەدۆلى (عبرى)ۋە ۋەردەگرى. دۆلى (عبرى) دۆلى بوو عەرەبەكان بىروايان ۋابوو پەريەكان لەۋىندەر نىشتەجىن.

تەنھا عەرەبەكانى سەردەمى نەفامى نەبوون، ئاۋا بىروايەكان ھەبى، بەلكو وشەى بلىمەت لە زۆرىك لە زمانە (ئىفرىنج)يەكاندا نىزىكە لە وشەى (جىن)ى عەرەبىيەۋە.. لە زمانەكانى ئىنگلىزى و ئەلمانى و فەرەنسى دا بە (عبرى) دەئىت: (جىنس) ياخود (جىنى)، ئەم وشەيەش بەجىاۋازى فۆرمەكانىيەۋە لەبەرانبەر وشەى (دىمون)ى ئىگرىكى دايە كە بەۋاتاي (شەنىنە يا خود شەيتان) دىت.^(۷)

قىمىيەكان تەنھا بەۋەندە دەستيان كۆتا نەكردوۋە، بەلكو بەشىۋەيەكى زۆر سەير بلىمەتتى و دېۋانەيان تىكەل بەيەكتە كەردبوو، ھەندى لە شىتەكانيان كەردبوو بلىمەت و بەپىچەۋانەشەۋە، مېزوۋ باسى زۆرىك لەو بلىمەتەنەمان بۆ دەكات كە لەسەرەتا دا بە (شىتى) تۆمەتبار كراون.

بەشىۋەيەكى گشتى، گەرتى خەلك لەۋەدايە كە دەيانەۋىت ھەموو مەۋقەك لە خو و نەرىت و بىر و بۆچۈنەكانى دا ۋەك ئەوان ۋابىت، لەو كاتەدا بە ئاقىل و (زىر) ناۋزەدى دەكەن.. ۋەلى ھەر ئەۋەندەى كەمىك لە نەرىتە باۋەكانى ناۋ ئەو خەلكە دەرچوۋ ئەۋا دەست دەكەن بەگالتە پىكردنى و بەشىت لە قەلەم دانى، لەۋكاتەدا ھىچ گۆى بەۋە نادەن ئايا ئەو مەۋقە ھەر بەراستى شىتە يان بلىمەتە.. گەر لە دوايى دا بۇيان پون بويەۋە كە لادان و رىزىپەر بوۋنەكەى لە جۆرى بالا بوۋە و، بەراستى داھىنەرىكى گەۋرە

بووه، با ددەنەوه بەلای گەورەگردنی دا، ئەمە دوای ئەوێ گائە و سوکایەتیا ن پێ کرد... خەلکی جار لەدوای جار و وەچە لەدوای وەچە ئەم نەریتە بە بێ شەرمانە و بێ پەشیمان بوونەوه دووبارە دەکەنەوه.

ئاقڵ کێیه؟

وەك گوتمان، خەلکی راهاتوون لەسەر ئەوێ ناوی (ژیر) بنیین لەهەموو ئەو كەسانەى كە لەگەڵ بەها كۆمەڵایەتى و خوو و نەریتەكانیان دا خو دەساجێنن... دایكان هەر لەدەر زەمانەوه راهاتوون لەسەر ئەوێ بەرگری بكەن لەوێ منداڵەكانیان هەر كرداریكى پێچەوانە بە خوو و نەریتە باوەكان بكەن.. هەر منداڵێك كاریكى پێچەوانەى نەریتەكان بكات، دایكى دەكێشێ بە سەر دەستى دا و پێى دەلێ (عەبەه)!! وەلێ گەر كاریكى گونجاوى كرد ئەوا دەست دەهێنێ بەسەر شانى دا و بزەیهكى بۆ دەكات و، شیرینی یەك یاخود پارەیهكى وەكو دەست خۆشانه پێدەبەخشێ.

كاتێ زارۆ گەورەش دەبێ، هەمان ئەو شتە لەكۆمەڵگە وەرەگرێ كە لەسەر دەمى منداڵێتى دا لەدایكى وەرگرتووه. خەلکی بەئەندازەى گونجانی لەتەك بەها باوەكاندا پێزی دەگرن و بەئەندازەى پێچەوانەبوونیشی لەگەڵ ئەو بەهایانەدا بەسووكى سەیر دەكەن، زۆر جار كەسایەتى مەرۆف لەسەر ئەو بناغەیه دروست دەبێ... لیڤووه دەبینن كەسى (ژیر) ئاسایى لەمیانەى ئەو دەرەخەیهوه لە مەسەلەكان دەروانییت كە كۆمەڵگە بۆیان دروستكردووه، و هەرگیز حەز ناكات لەو چوارچۆدیەش لا بدات.

مەرۆف و شەرم:

مەرۆف بەوه لە ئاموزا ئازەلەكانى تری جیا دەبێتەوه، كە ئەم ئازەلێكى شەرمە. چونكە هەمیشە ئارەزووى لە وەیه نەریت و بەها باوەكانى نیو خەلکی لەبەر چاو بگرت شەرم دەكا لەوێ لەو نەریتانە دەرچیت بۆ وێ خەلکی پێى پێنەكەن. هەر ئەمەش واى كردووه دەرگەوتن و دروست بوونی كۆمەڵگە لەنیو ئادەمیزاد دا گونجاو بێت.

له راستی دا هەر مرؤفئ بگری له قولاییه‌کانی ناخیدا، ئارمزوگه‌ئ یاساغ و قه‌ده‌غه‌ی هه‌یه و ده‌خوای له درچه‌یه‌که‌وه هه‌ناسه‌یه‌کیان پئ بدات، هه‌روه‌ها ئارمزوویه‌کی په‌نه‌نایشی بۆ نوئ بوونه‌وه و داهیتان له‌هه‌ناو دایه، ئیدی ئه‌و ئاره‌زوه که‌م بێت یان زۆر... مادهم مرؤف له‌کۆمه‌لگه‌یه‌که‌دا ده‌ژی که‌ خاوه‌نی کۆمه‌لئ به‌های دیاری کراوه، ئه‌وا هەر له‌نیۆ ئه‌و به‌هایانه‌دا هه‌ندئ به‌ربه‌ست ده‌بینئ که‌ ده‌بنه‌ رێگر له‌وه‌ی ئاره‌زوه یاسا‌غه‌کانی تیر بکات... که‌وابئ ناچاره‌ به‌وه‌ی ئه‌و هاندەر و ئاره‌زوانه‌ سه‌رکوت و خه‌فه بکات و نه‌یانخاته به‌رچاوی خه‌لکی، له‌ترسی ئه‌وه‌ی نه‌بادا له‌به‌ر ئه‌و ئاره‌زوانه خه‌لکی رقیان لێ بێت و به‌سوک سه‌پری بکه‌ن.

لێ‌رده‌دا نابئ ئه‌وه‌مان له‌بیر بجیت که‌ ئه‌م پێسایه، پێسایه‌کی گشتی نیه یاخود پێسایه‌ک نیه هه‌لا بواردنی تیدا نه‌بئ... جاری وا هه‌یه له‌کۆمه‌لگه‌دا که‌سانێک وه‌ده‌ر ده‌که‌ون (سروش‌تی شه‌رمینتی) تیا‌یانه‌دا لاوازه.. بۆیه‌ بئ‌په‌روا شوینئ ئه‌و هاندەر نه‌ستیانه‌ ده‌که‌ون که‌ له‌ قولاییه‌کانی ده‌رونیانه‌وه‌ زریان ده‌کات... هاندەر‌ه‌کانیش له‌وانه‌یه‌ زیان به‌خش بن، له‌وکاته‌دا هاوه‌له‌که‌مان شیت دهرده‌جئ، یان به‌پێچه‌وانه‌وه‌ هاندەر‌ه‌که‌ به‌سود بئ هاو‌رئ که‌مان ده‌بیته‌ بلیمه‌ت.

پرسیاری که‌ په‌نگه‌ لێ‌رده‌دا بکری ئه‌مه‌یه: ئه‌م جیاوازیه‌ بۆچی له‌نیۆ خه‌لکیدا هه‌یه؟ بۆچی له‌کاتێکه‌دا کۆمه‌لێکیان پوه و شیت بوون ده‌چن، کۆمه‌لێکی دیکه‌یان ملی ری‌ی بلیمه‌تی ده‌گرن؟

خالی ده‌ستپیکردن:

هاو‌رپه‌که‌م هه‌یه له‌خویندنی زانکۆدا پێکه‌وه‌ بووین، له‌خویندن دا زۆر لاواز و سست بوو، ئه‌مه‌ش وای لێ‌کرد واز له‌خویندنی زانکۆ به‌ئینیت و، به‌شکست خواردوویی بگه‌رپه‌توه‌و بۆ (به‌غدا)... ماوه‌یه‌کی زۆر تێ‌په‌ری هیچم له‌باری ئه‌و هاوه‌له‌مه‌وه‌ نه‌دمزانی و لێ‌ی بێناگا بووم... له‌م دواییانه‌دا رۆژێک له‌ناکاوات بۆ ما‌له‌وه‌ و کاغه‌زیکی بجوکی له‌ باخه‌ل دابوو، ده‌یگوت گوایه‌ دۆزینه‌وه‌یه‌کی گه‌ردونی مه‌زنی تیدا‌یه.

هاو‌رپه‌که‌م ده‌ستی کرده‌ سکا‌ل‌کردن له‌ده‌ستی خه‌لک، که‌ دژایه‌تی خو‌ی و به‌ره‌هه‌ستی و به‌ربه‌ره‌کانی دۆزینه‌وه‌ مه‌زنه‌که‌ی ده‌که‌ن... هاو‌رپه‌که‌م باسی ئه‌وه‌ی ده‌کرد که‌،

جۈتە لاى ھەندى لە پۇژنامە ناوخوايىھەكان و داۋاى لىكردون دۇزىنەۋە گەۋرەكەى بۇ خەلگى بىلاۋ بىكەنەۋە، ۋەلى پۇژنامەكان داۋاكارىيەكەيان رەت كىردۆتەۋە.. بۇيە ھاتۋە بۇ لاى مەن داۋام لى لىبكەت تاكو ھاۋكارى بىكەم و يارمەتى بىدەم لە بىلاۋكردنەۋەى دۇزىنەۋەكەى دا، لە رى پۇژنامەكانەۋە تاكو خەلگى سودى لى بىيىن و زانىارى مرۇف گەشە بىكات.

سەيرى كاغەزەكەم كىرد ھىچەم تىدا نەبىنى، جگە لەھەندى دىرى بى ناۋەرۇك لەبارەى ھەيغەۋە. دواتر بۇم دەرگەۋت ھاۋرىكەم شىتە و، ۋا گومان دەبا ئەۋ دىرە پوچانە دۇزىنەۋەيەكى گەردونى مەزەن... لەئەنجامى شىكست ھىنانى لە خويىندى زانكۇدا، گىرئىيەكى دەرۋونى بەھىز بەسەرى دا زال ببوو.. ئەۋ ھىۋاى ئەۋە بوو بىيىتە زانىيەكى بەناۋبانگ و بەئەنگۈست ئامازى ۋەلى سەرگەۋتۋو نەبۋو لە ھىۋاكەيدا... ئەم ئاۋاتەش پالى پىۋە ناۋە تاكو لە رى مانگەۋە ھەۋل بىدات بەداۋى ناۋبانگى زانستى دا !.

كاتى سەرنجى بلىمەتە ناۋدارەكان دەدەين، دەبىيىن لەسەرەتا دا لەم ھاۋرىيەى مەن دەجەن... زۆر پىداگرى دەكەن لە دۇزىنەۋەى شىتىكى نۆى دا و، بەجۇرىكى سەير پىيەۋە سەرقال دەبن، بە ئەندازىيەك سەرقال دەبن خەلگى گالتەيان پى بىكەن.. ۋەلى لەكۇتايى دا سەرگەۋتن بەدەست دىنن و ئەۋەى گەرەكەيان بوە دەستگىريان دەبىت، ئىدى دىد و بۇچۈۋن و تىرۋانىنى خەلگىش لە ئاقارىندا دەگۇرپىت، لە شەۋ و رۇژىكدا لە شىتەۋە دەبنە بلىمەت، خەلگىش بۇيان پى دەكەن، لە برى ئەۋە پىيان پى بىكەن.

چىرۇكى دۇزىنەۋەى چەتر:

بى گومان ئەۋ (چەترەى) خۇمانى پىدەپارىزىن لەباران دۇزىنەۋەيەكى گىرنگە. دۇزەرەۋەى ئەم داھىنانەش دەبى كەسىكى بلىمەت بوۋى، لانى كەم لەكاتىكدا بەم دۇزىنەۋەيە ھەستائە... كاتى لەۋ ماۋەيەى ژيانى دەكۇلىنەۋە دەتۋانىن ھەندى لە رۈەكانى وىكچۈن و جىاۋازى لە نىۋان (دىۋانە و بلىمەت) دا بدۇزىنەۋە.

ئەو قسەيە راستەكە بۆلەين داهينەرى (چەتر) لە هېچەو داهينانەكەي نەكردو، بەلكو وەكو هەر داهينەريكي ديكە ، دوو بېرۆكەي كۆن لە ئاوەزى ناوەكى دا يەكيان گرتو و ، بېرۆكەي داهينانەكەيان لى كەوتۆتەو. وا ديارە زۆر سەيرى ئەو رېبوارانەي كرده كە لەكاتى باران بارين دا بەشەقامەكاندا رۆشتون... دوو شت سەرنجيان راکيشاوه. يەكيان ئەو بوو كە رېبوارەكان هەر يەكە و شتى دەگرن بە سەريانەو بۆ ئەوئى لە دۆپەكانى بارانەكە خۆيان بپاريزن.. دوهەميش ئەو بوو كە هەندىكيان داردەستىك بە دەستەو دەگرن تاكو خۆيان بپاريزن لە خلىسكان... ليرەو بېرۆكەيەك بەميشكى ئەو برادرەماندا هاتو كە شتى دا بهينى ... هەم داردەست (گۆجان) بىت و هەم سەرچەفى بىت بۆ پاراستن لەباران، لەوانەيە بىئەوئى خۆيشى بزانى، ئەم بېرۆكەيەى دواى بينينى ئەو چەترە نەخشينرا وانە بۆ هاتبى، كە سولتانەكانى رۆژەلەت لە كەزاو قەشەنگەكانيان دا هەيان بوو... بەلام ئەم سەرچەفە نەخشينراوئەكەى گۆرپو بەو سەرچەفەى كە بە پىي خواست دەتوانرەت بپيچرەتەو و بلاوئيش بكرەتەو.

گومان لەوئەدا نيه، خەلگانىكى زۆر ئەو بيرە جوانەيان بەميشك دا هاتو، بەلام لە قولايەپەكانى ناخيان دا شاردوويناوەتەو و كاريان بۆ بەرجەستەكردنى نەكردو، لەترسى ئەوئى خەلگى پييان پى بكنن... وەلى ئەم برادرەمان ئەو بوئيرەى كرده و بېرۆكەكەى خستۆتە بوارى گردازيەو بە بىترس و شەرم.

هېچ سەير نيه گەر خەلگى لەسەرەتاو ئەم بليمەتە بەشيت تۆمەتبار بكن، و مندالان بەدوايدا رابكن و بەردى بۆ بهاويزن... كە هەر بەراستيش وایان دەرەفى كرد... چونكە ئەو دەرچو لە بەها باوەكانيان... وەلى نەهاتوو لە رىي (چاوپرېنە) لە مانگەو داواى ناوبانگ بكات، وەك هاوړى شيتەكەى من، بەلكو لە رىي ئەفراندنيكەو كە سود بەخەلگى دەگەيەنيت داواى ناوبانگى كرده... بەوئش بوئە بليمەت!

هۆكارەكە چىيە؟

جارىكى تىرىش دەگەرپىيىنەو سەر ئەم پىرسىارە: ئەو هۆكارە چىيە كە جىاوازى خستۆتە نىوان ئەو دوو كەسەو ، يەگىكىيانى بەرپىگە شىت بوندا بردو و ئەوى دىكەشيان بەرپىگە بلىمەتى دا؟

(فرۆيد) برۆاى وابوو، ھەر يەك لە (بلىمەتى و دىوانەيى) بەرەنجامى ئارەزوئەگى خەفەكراون، بەلام (شىت) ھەول دەدات لە رىي وەھمەو ھەناسە بدات بەو ئارەزوو، لەكاتىكدا كەسىكى (بلىمەت) لەرپىگە ھەولەدان و داھىنانى بەسودو ئەو ھەولە دەدات.

(ئەدلەر) ىش رايەكى ھاوشىو ھەيە ، لەلىكدانەو شىت و بلىمەتى دا، تەنھا ئەوئەندە ھەيە (گرىي خۆبەكەم زانين) دەخاتە برىتى (ئارەزوى خەفەكراو).. بەرپاى ئەمىش ھەر يەكە لە (دىوانە و بلىمەت) دووچارى ئەو گرىيەن و ھەر يەگىكىيان ھەول دەدەن بەشىوازى تايبەت تىرى بکەن.

ھەر چۆن بى، ئىمە ناتوانين بەو بۆچونەى (فرۆيد) و (ئەدلەر) گىرەكە چارەسەر بکەين، سەرەپاى ئەو بەرپاوەلت رايەكى جوانن.. چونكە ھىشتەر دەستەوسانين لەو ھەو ئەو هۆكارە بزائين كە وا دەكات لەكەسىك، پەنا بەرپىتە بەر وەھم بۆ ھەناسەدان بە گرىكەى ياخود بە ئارەزو خەفەكراوگەى، و لە ولاتر كەسىكى تر ھان دەدات تاكو پەنا بەرپىتە بەر كۆشش و داھىنان... ھەر يەكە لە (فرۆيد و ئەدلەر) جىاوازى ئەو رپىگەيان باسكردو كە ھەر يەك لەشىت و بلىمەت دەيگرنە بەر بۆ گەشتن بەيەك ئامانج... وەلى هۆكارى ئەم جىاوازيەيان ئامازە پى ئەداو.

زىرمكى و بلىمەتى:

ھەندىك لە توپىژەران رايان وايە (بلىمەت) كەسىكە بەشىكى گەورەى زىرەكىتى ھەيە، ھەر ئەمەش واى لىكردو، جىاواز بىت لە شىت، بەتايبەتى لەشىوازى ھەناسەدان بە ئارەزو خەفەكراوگانى دا... ئەم، بە زىرەكىتى خۆى دەرگى بەو راستىيە كردو كە

وههم هېچ سودېكى پېناگه‌يه نيت له‌وه داکه ناوبانگ له‌نيو خه‌لکى دا په‌يدا بکات. سهربارى نه‌مه‌ش، تواناى نه‌وه‌ى هه‌يه کارى داهينه‌رانه‌ى وا بکات که له‌نيو خه‌لکى دا ناوبانگى پې په‌يدا بکات. ئيمه هه‌ر کات ويستم ددهست به‌و راپه‌وه بگړين و په‌سه‌ندى بکه‌ين، پيوسته بپرسين: ، ئايا هه‌موو بليمه‌ته‌كان زيرده‌ک و بېرته‌ژن، وه‌ک هه‌ندى وا گومان ده‌به‌ن؟

ئو ليکوالينه‌وانه‌ى هه‌ندى له زانا ده‌روناسه‌كان پې هه‌ستاون، ده‌ريانخستوه که په‌يوه‌سته‌گى تا راده‌يه‌ک لاوازه له‌نيوان راده‌ى زيرده‌کيتى و بليمه‌تياى دا.. نه‌مه‌ش راسته‌يه‌که له‌وانه‌يه خوينه‌ر پې سهرسام بيت، چونکه له‌نيو خه‌لکى دا بلاوه هه‌موو (بليمه‌ت) ده‌كان، زور زيرده‌ک و بېرته‌ژن.. وه‌لى نه‌م راپه، راپه‌کى هه‌له‌يه.

ئيمه نکولى ناکه‌ين له‌وه‌ى هه‌ندى له‌بليمه‌ته‌كان زور زيرده‌ک بوون، وه‌لى هه‌نديکى تريشيان زيرده‌ک نه‌بوون.. لانى که‌م به‌گوږه‌ى ئو په‌يوه‌رى که خه‌لکى زيرده‌کيتى پې پيوانه ده‌که‌ن... ئو توږينه‌وه‌ى ماموستا (دکتوره کوکس) ماموستا له‌زانکوى (ستانفورد) پې هه‌ستا، رون بويه‌وه که زورېک له بليمه‌ته‌كان پله‌ى به‌رزى تافى‌کردنه‌وه‌ى زيرده‌کيتى پان به‌ر نه‌که‌وتوه.^(۳)

له‌راستى دا کاتى په‌يوه‌ست ده‌بين به‌هه‌ندى له بليمه‌ته مه‌زنه‌كانه‌وه، له هه‌لس و که‌وت و جمو جو له‌کانيان ده‌کولينه‌وه، له رويه‌ک له روه‌کانه‌وه هه‌ست به‌نادانى و که‌مژه‌يه‌تى ده‌که‌ين تيايان دا. زور جار ده‌بين ئو بليمه‌تانه له‌ساکارترين مه‌سه‌له بى ئاگان و له‌هه‌ندى مه‌سه‌له‌ى دیکه‌ش حالى نابن که هه‌ر که‌سيکى ئاساى بگړى له‌و مه‌سه‌له‌يه به ئاسانى تى‌ده‌گات .. چهندين جاريش مي‌زوو باسى نه‌وه‌مان بو ده‌کات که‌چهندين که‌سى بليمه‌ت هه‌بوون و که‌س و کاريان له‌سهره‌تاوه بى‌ئوميد بوون لييان له‌به‌ر ته‌مه‌لى و بېرکولىيان.

پرسياى ليرده‌دا روه‌به‌روومان ده‌بيت‌ه‌وه، نه‌مه‌يه: ئايا ئو ناته‌واوى زيرده‌کيه‌ى به‌رواله‌ت له‌هه‌ندى که‌سى بليمه‌ت دا ده‌بينى، ناته‌واويه‌کى راسته‌فينه‌يه، ياخود ناته‌واويه له‌و پيوه‌رده‌دا که زيرده‌کى نه‌وانمان پې پيواوه؟!

ئاسايى ئەو پېئومەرى زانايانى دەرووناسى بەكارى دېنن بۆ پېوانە كردنى زىرەكى، ئەو جىاوازيە دەرەخات كە لەو زىرەكىە دايە كە لەناو خەلكى دا بىلاۋە، پشتىش بەو زانايارايانە دەبەستى كە خەلكى دەماودەمى پى دەكەن و لەبەر دەستيان دايە لەو شارستانىتىيە تىاي دا دەژىن... جا ئايا ئەو پېئومەرە دەگونجىت بۆ تاقى كەرنەو و پېوانە كەردنى زىرەكىتى بلىمەتەكان كە لەوانەيە جۆرە زىرەكىتىيەكى تايبەت بەخۇيان بىت؟!

گرفتى بلىمەتەكان لەو دايە كە ھەر يەكيان تايبەتمەندى لە بابەتلىك دا پەيدا دەكات و تەواو تىاي دا رۆ دەجىت تا رادەيەك جگە لەو بابەتانە ھەموو شتىكى دىكە فەرامۆش دەكات. پەنگە ھەر ئەمەش وايان لى بكات لەبەر چاوى خەلكى دا بەدەبەنگ سەير بكرىن... وەلى ھەر چۆن سەير بكەين، ناتوانىن لەپەيوەندى (زىرەكىتى) — بلىمەتى تىبگەين، تاكو لەسروشتى زىرەكىتى تىنەگەين.. ئايا لە ھەموو خەلك دا يەك پېئومەرى ھەيە؟ ياخود پېئومەرەكى دەگۆرئ بەگۆيرەى ئەو ھونەرەى كە ھەر كەسى تىاي دا شارەزايە.

بلىمەتى و تىكچوونى دەرونى:

ھەندى لەزانا دەرووناسەكان راپەكيان ھەيە سەبارەت بە بلىمەتەكان كە بەراستى جىگەى سەرنج و تىرپامانە. ئەو زانايانە پىيان وايە بلىمەتتى بارىكى ساغى كەسىتى مەروۇ نە!! بەلكو يەككە لە پوالەتەكانى تىكچوونى دەرونى... ئەمەش ھۆكارى ئەو رەفتارە رىزىپەر و نامۆيانەيە كە زۆر جار لەكەسانى بلىمەتى دەبينىن و، دەبنە ھۆى سەرھەلدانى ھەندى ئاكارى كۆمىدى لەو كەسە بلىمەتانەدا كە دروست لە رەفتارى شىت و گەلحۆكان دەجىت.

بەراى ئەو زانايانە كەسى بلىمەت، لەوانەيە جۆرىكى تايبەتى زىرەكىتى ھەبىت، وەلى لەگەل زىرەكىتىيەكەى دا تىكچوونىكى دەرونىشى ھەيە كە دلەراوكى و ئالۆزى دەمارى تىدا دروست دەكات و دەبىتە ھۆى ھەمىشە ئازار بچىژىت و لەژيانى كۆمەلەيەتى دا ئاسودە نەبىت.. مامۇستا (كەرسىمەر) دەلىت: "گەر بىت و كەسى بلىمەت

دابىرىن لەو دڵەراۋكى شەيتانى و ئالۋىزى دەرونىيەى، ئەوا ھىچى بۇ نامىنىتەۋە جگە لەكەسىتىيەكى ئاسايى كە پشكىك لە زىرەكىتى ھەيە " لەدىدى (كرشمى) دا تىكچونى دەروونى وا لەخاۋنەكەى دەكات نەتوانى لەگەل كۆمەلگەدا خۆى بگۈنجىت، لەبەر ئەۋە دەست دەكاتە بەرانبەر كى كۆمەلگە و ھەول دان بۇ گۆرپىنى لە رېگەى ئەفراندەۋە.^(۴) بۇ ئىمە ئاسان نىيە ئەۋ رايە پەسەند بکەين، چونكە ئىمە دەزانين زۆرىك لە بلىمەتەكان كەسىتىيەكى ھاۋسەنگ و پەفتار گەلى ئاسايان ھەبوۋە، گەر لە ھەندىكىشان دا جۆرە تىكچونىكى دەروونى ياخود پەفتارى نامۆ دەرېكەۋىت، ئەۋە بەۋ مانايە نايەت كە ھەموو بلىمەتەكان بەۋ جۆرەن. تەننەت لەۋانەيە ئەۋ تىكچونەى باسى لىۋە دەرگى زىادەپەۋى تىادا كرابىت. خەلگى بەسروشت، زىادەپەۋى دەكەن لە گىرپانەۋەى ھەر ھەۋالىكدا كە كەمىك دياردەى دەگمەن و سەير لەخۇ بگرىت، نەخاسمە گەر ئەۋ ھەۋالە باس لە پەفتار و ئاكارى گەۋرە پياۋان و بلىمەتەكان بكات.

ھەروەھا دەتوانين بلىين: ھاندەرە نەستىيە داھىنەرەكان، كاتى بەسەر بلىمەتاندا زال دەبن، ھەندى جار وايان لى دەكەن ئاكارى وا پەپرەۋە بکەن كە پىى ئاشنا نەبن... لەۋكاتەشدا ئىدى خەلگى بەگۈپرەى تىگەيشتنە سادە و ساكارەكانى خۇيان ئەۋ پەفتارانە لىك دەدەنەۋە و پەنگە بەگۈپرەى ئارمىزۋى خۇشان زىادەپەۋى تىدا بکەن.

نمايش كردن و لىخويندەۋە:

كاتى ئەۋ راۋ بۆچونانە نمايش دەكەين، لەكە و ناتەۋاۋىيەكى گەۋرەى تىدا بەدى دەكەين، ئەۋىش بىرىتىيە لە لەكەى لىخويندەۋەى ناتەۋاۋ... شياۋى ئامازەپىدانە بلىمەتتى، ھەموۋى لەسەر يەك شىۋاز و مۆدىل نىيە، بەلكو ھاكتەر و پۋالەتى جۆراۋجۆرى ھەيە.. توۋىزمىش كاتى لە بلىمەتتى دەكۆلىتەۋە نا بىت سەرنجى چىر كاتەۋە لەسەر تەنھا جۆرىكىيان و دواتر بەرمىجام گىرىيەكەى بگشتىنى بەسەر ھەموو جۆرەكانى دىكەدا.

زۆر ناپەحەت نىيە گەر لەگروپىكى بلىمەتەكاندا ئارمىزۋى خەفەكراۋ بدۆزىنەۋە و گروپىكى دىكەش دا زىرەكىتىيەكى زۆر، و لە گروپى سىيەمىش دا تىكچونى دەرونى،

و له نيو گروځاني ديكهش دا كومه له هوكاريكي ديكه كه ئيمه ناتوانين په نجهيان بڅه پنه سهر.. وېلى له و بارهش دا گرفته كه به بې چاره سهر له لمان دهمي نيت وه. نيا كومه لكه ي هاوبه شي نيوان هه موو بليمه ته كان چي په كه تياياندا به دهر كه وېت و وايان ليدده كات بېرېوكه ي نوې دابهين؟!

ماموستا (هايلىرونر) هه ولى داوه ولامى ئه و پرسياړه بداته وه. بهرې من له وه لاندانه وه كه شى دا سهر كه وېتى به ده ست هي ناوه... گوډارى (مايفير) به م دوياپانه و تاريكي ماموستا (هايلىرونر) ي بلاو كرده وه كه باسى له وه كرده، هه موو بليمه ته كان له دوو خه سلته دا هاوبه ش، خه سلته كانيش ئه مانه ن:

په كه م: تواناي گه وړه ي بليمه ته كان له سهر چركردنه وه ي هزر... هه موو بليمه ته كان به بې جياوازي به هه موو هه سته كان يانه وه سهر قالى كار كه يان دېن، هه وړه ها تواناي ئه وه يان هه يه له هزريان دا چهندين سال پر وژه يه كي دياريكراو هه لېگرن، بې ئه وه ي بې تافه ت و بې ئوميد بېن.. بېگومان ئه مه ش به لگه يه له سهر بوونى په يوه سته گي يه كي دهر ونى قول و به توانا له سهر كوكردنه وه و مؤلدى هه موو هه و له ناگا و ناڅاگان له خزمه تى يه ك مبه ست دا.

خه سلته تى دووهمى ئاشكرا له كرده وه ي بليمه ته كاندا بري تى په له به توانايان له تې بېنى كردن و دهر ك كردن به په يوه ندى نه مه تى نيوان شته كان.. بليمه ته كان ده توانن رواله تى دهر كي هه قيقه ته كان تې بېه رېنن و دوو باره له شيويه كي نوې و پاكيژه و جوان دا وېنای بكه نه وه... واته بليمه ته كان به چاوى پشكنه رانه ي مندا ل سهرنجى گه ردون دده ن، نه ك به چاوى ماندوى بالقه كان، گهر ئه م بؤچونه ي (هايلىرونر) راست بېت، ده توانين بلين: كه سى بليمه ت له ناخى خويدا دوو خالى هاودز كو ده كاته وه... له يه ك كاتدا مندالېشه و پياويكي گه وړه شه.. مندا له، له ودا كه زور پرسياړ ده كات و سهر سام ده بېت له و دياردانه ي دهر و به رى كه پياوى گه وړه به ديارده ي ئاسايان ده زانېت و پي وايه هيچ پيويست به وه ناكات پرسياړيان له باره وه بكرېت.

له لايه كي تره وه، كه سى بليمه ت جياوازيه كي هه يه له گه ل مندا ل دا، ئه و جياوازه شى بري تى په له وه ي كه به خيرا يى هه راسان و بې تافه ت نابيت، به لكو زور پيداگر و

خەۋنەكان لە نېوان زانست و بېروباوەردا

بەئارامە، و چەند جار ئ تووژىنەووە بە دوداگەران لەسەر پرۆژەيەكى فيكرى دەكات ئەو جا بەكردهووە دەستى پى دەكات... لەو تووژىنەووەيەشى دا، بەجۆرى نكوم دەبى تا خووى و بزىوى مال و مندالىشى لەبىر دەكات (دەربىنى وەرگى).

پرسىارکردنى بلىمەت:

كەسى ئاسايى زياتر بەلاى ئەووە دايە كە بەبى سەرسوڤمان و پرسىارکردن سەرنجى دياردەكانى گەردون بدات. تەنها بەووى بەدياردەيەك ئاشنا بىت، ئىدى ئەو دياردەيەى پى رۆتىنىيە و لاى وايە جوړە نەيىنەك لەخۆ ناگرىت، تەنانەت گالتەش بەهەر كەسيك دەكات كە پرسىار بكات لەنەيىنەيەكان و سەرسام بىت پى، و پىدەجى بە بىئەقل و ديوانەشى بداتە قەلەم !!.

بۆ نمونە، كەسى سادە راھاتوووە لەسەر ئەووى موگناتيس دەبينى كە ئاسن بۆ لاى خووى رادەكيشىت... لەراستيدا ئەم راگيشانە موگناتيسىيە دياردەيەكى زۆر سەيرە... چونكە چۆن پارچەيە مادەى بىگيان دەتوانى پارچەى مادەيەكى ديكە بەرەو خووى رابكيشىت بەبى ئەووى هيچ ھۆكارىكى بەرھەست لە نيوانياندا ھەبىت... وەلى كەسى سادە گوئ نادات بەووى پرسىارى ئاوا لەخووى بكات... ھەر كات پرسىارىكى لەوجۆرەش ھات بەميشكى دا، دەچىت بۆلاى (دانا) يانى نيۆ خزمانى خووى و پرسىارەكەيان پوبەرو دەكاتەو، ئىنجا ئەوان ھەر جىيان گوت، ئەم پى قايىل دەبىت و دەروات بە رىى كارى خۆيەووە.

وەلى كەسى بلىمەت بەپىچەوانەى ئەووەو، خاوا نابىتەووە لە پرسىارکردن و بەو وەلامانەش كومسايى نايەت كە دانايان پى دەدەن... تايبەتمەندى وى لەووە دايە كە ھەز ناكات چاولىكەرى خەلكى بكات لەو بىر و رەفتارانەى خەلكى لەسەر راھاتوون.. دزىوترىن شت لاى كەسى بلىمەت ئەووەيە كە ببىتە ھۆتوگۆپى دەقاودەقى كەسانى تر.. ھەر ئەمەشە وا دەكات كەسى بلىمەت بتوانى لەسادەترىن دياردەى باو، ھەقىقەتى نووى بدۆزىتەووە.

دەلّين گوايه (نيوتن) لەكەوتنە خوارمەوى سىۋىكەوھ لەنزىكى دا ياساى كىش كردنى زەوى دۆزىھە... لىرەدا دەمەوئىت بېرسم: ئايا چەند كەس لەژيانيان دا كەوتنە خوارمەوى سىۋيان بىنيوھ؟، ئەى بۆچى وەكو نيوتن سوديان لىۋەرنەگرتوھ لە دۆزىنەوھى ھەقىقەتى نوئىدا؟

ھەروھە دەلّين (گاليلۆ) ياساى (جوئە و كەوتنە خوارمەوى تەنەكان)ى دواى ئەوھ دۆزىوھتەوھ كە سەرنجى گلۆپى سەققى دىرى داوھ، كە بەلای راست و چەپ دا ئەملا و ئەولا دەكات... من بۆخۆم چەند گلۆپى وام دىوھ بەسەققەكاندا دىنە خوارى ھىچ دياردەيەكم تىدا نەديوھ كە شايستەى سەرنج لىدان و تىبينى كردن بىت، منىش وەكو خەلكانى رەشۆكى تر جوئە (لەرە)ى گلۆپەكانم بەمەسەلەيەكى سروشتى دەزانى كەھىچ كات جىگەى سەرسوپمان نىھ!!.

سەبارەت بەو بلىمەتانەى توئىژىنەوھ لە دياردە كۆمەلايەتى و دەرونيەكانىش دەكەن دەكرىت ھەمان قسە بكەين... ھەر يەكى لەوانە بگرى ھەمىشە سەرنجى كار و كردار و گوشتارى خەلكانى رەشۆكى دەدات و، بەسەرجاوھەيەكى زانستى لەبن نەھاتوى لەقەلەم دەدات، و جار لەدواى جارىش راستى نوئى لەو سەرجاوھەيەوھ دەدۆزىتەوھ.. بەلام كەسى سادە، گوئى بەدياردە كۆمەلايەتيەكانى دەوروبەرى نادات، چونكە دەبينى رۆژ بەرۆژ ئەو دياردانە دووبارە دەبنەوھ، ئىتر بەبى ئەرزىيان دەداتە قەلەم، لەكاتىكدا گرنگىيەكى زۆريان ھەيە لەديدى بلىمەتەكاندا.

سەرقال بوون و نغرو بوونى بلىمەتەكان:

كەسى بلىمەت بەو سەرنجە قولانە لەدياردەكانى گەردون دەست ھەلئانگرى، بەلكو وەك ئاماژەمان پىدا، سەرقال دەبى بە لىكۆلئىنەوھ لەو نەئىنىيانەى كە لەوانەيە لەپشتى دياردەكانەوھ ھەبن، بەجۆرى تىاي دا نغرو دەبىت و خۆى لەبىر دەجىت.

بەراستى كەسى بلىمەت ھەندى جار دەتوانىت خۆى بتوئىتەوھ و، خۆى لەنىو بەرى لەنىو ئەو شتەدا كە لىكۆلئىنەوھى لە سەردەكات، پەنگە ئەو سەراسىمەيەى لە بلىمەتەكان دەگىردىتەوھ، ھىچ نەبى جگە لەروالەتەيك لە روالەتەكانى لەناوبردى

خود. له م پوهه له سوفيه كان دهجن، چونكه سوفيه كانيش دهلین له کاتي (وجد) دا له نیو زاتي خوادا فهنا دهبن!!.

بليمه ته كان له نیو زاتي خوادا فهنا نابن وهكو سوفيه كان، بهلكو لهو نهینی يانه دا فهنا دهبن كه خوادا له گهر دوندا وهدي هیناوه، پیی دهچی له م پروانگه یه شه وه ئه مان له سوفيه كان له خوداوه نزيكتر بن.

ليړه دا نامه ویت باسی خودی مروی بکهم و رونی بکهمه وه كه چوڼ دهکړئ له شتیکی دمره وی خوی دا فهنا بیت، چونكه ئه مه بابته یکی پر له گړی و گوډه و لیړه دا بواړی باسکردنی نیه.^(۵) تنه نا ئه وهنده دهلین: کهسی ئاسایی ناتوانی خوی له بیر بکات، یاخود بهر ژه وهندیه تایبه تیه کانی فهراموش بکات له پیڼاوی شتیکی دمره کی دا. له بهر ئه وهی هه میسه سهرقاله به خودی خوی وه و له هه لپه ی ئه وه دایه پله و پایه ی مادی و معنه وی خوی بهر ز بکاته وه. هندی جاریش دهمدریژی دهکات و ئه و تومه تی خود په سهندیه له خوی دوور ده خاته وه، به لام له راستیدا وا نیه. کاتی دینه سهر باسی (بليمه تان)، دهبنین له م پوهه جیاوازن له کهسانی ئاسایی، ئیدی ئه م جیاوازیه زوړ بیت یان که م.. ئیمه مله جهره ناکهین له وهی کهسی بليمه تیش کهسیکی ساده یه بهر له وهی بليمه ت بیت.. هر چوڼ بیت ناتوانیت خالی بیت له ههستی خودپه سهندی... بهلكو له وکاته دا جیاواز دهبی له کهسانی ئاسایی که سهرقال دهبی به کاره داهینه رانه که یه وه... له و کاته شدا گوئ نادات به وهی زیانی لی بکه ویت یاخود سوکایه تی پی بکړیت، تنانه ت به سنگیکی گوشاده وه بهر وه پیری مهرگ و ئه شکه نجه دانیش دهچیت.

دوباره لیړه ش دا ههست به ناکوکی دهکین له ژياننامه ی بليمه ته کاند، ئه وه تا کاتی دهگه رپته وه بؤ سهرباری که سی تی یه ئاساییه که ی خوی، وهك هر کهسیکی دیکه گرنگی به خوی ددهات، وهلی له و کاته شدا ههستی داهینان سیبهری به سهردا دهکات، خوی له بیر دهکات.

ئهم ناکوکیه مان له کاتیکدا به پروونی بؤ دمره که وی که له ژياننامه ی ئه و بليمه تانه دهکو لینه وه که رپگه ی ریفورمی کو مه لایه تی دهگر نه بهر... وا دهبی یه کیکیان رپبازی

نوی بۆ چاکسازی دینیتە کایەو، لەنیو ئەم رێبازەدا دەتاوێتەو و هەر چی شتی دیکەیه (جگە لەرێبازەکە) لە بیر دەکات، تاكو دەشمريت پێداگر دەبێت لەسەر رێبازەکەى..
کەسى بلیمەت بەتەواوی دەرباز نابێ لە چلک و چەپەلێە مەروییەکان، لەبەر ئەوەشە کە دەبینین لە یەك کاتدا خودیشە و بابەتیشە. وەك چۆن لە بەردا بینیمان لەیەك کاتدا: مندالیش بوو پیاویش بوو، دەبەنگیش بوو زیرەکیش بوو، دیوانەش بوو، ژیریش بوو.

بەدەرپرینیکی تر، مەروفی بلیمەت بریتیە لە کۆمەلەی ناکۆکی و جیاوازی، لەگەڵ خەلکی دا دەژی و نامۆشە پێیان، بەسەر زەوی دا دەروات کەچی هەزری بە عاسمانی دا هەلواسراوە.

ناکۆکی و بلیمەتی:

لۆژیکی نوی دەلیت: ناکۆکی خەسلەتیکی رەسەن و بنەپەتیە لەسروشتی هەموو شتێك دا.. چونکە ناکۆکی فاکتەری گۆرانکاریە لەگەردوندا و پالەنەری بازانە یەك لەدوای یەكەکانیەتی بەرەو نادیار.

گومان وایە تاكو بونەوەر بەسەر پلەکانی پێشکەوتن دا سەربکەوێ، بەو ئەندازەیه ناکۆکیەکان تیای دا بەهێز دەبێ.. ئەمەش یانی: ئازەل ناکۆکی و جیاوازی تیا دا زۆرترە لە بێگیان، مەروفیش ناکۆکیەکانی پترە لە ئازەل.. گەر وای دابنێین کەسى بلیمەت لەپەڕی پێکەتانی کەسیتیەو لە مەروفی ناسایی ناوازەترە، ئەوا دروستە بۆمان بێژین: بەو پێودانگە لەمەروفی ناسایش ئالۆزتر و ناکۆک ترە لەنیوخۆیدا.

شیایوی باسە قەیمیهەکان، لەم بۆچوونە نەدەگەشتن و پەسەندیان نەدەکرد، ئەم خالەش وای لێکردبوون لە وێناکردنی پیاو مەزنەکانی مێژوو و بلیمەتەکاندا بەهەلەدا بچن.. ئەوان وایان دای بە ئەندێشەدا کە مەروفی بلیمەت وەدی هیئەراویکی تۆکمە و تەواوە و هەرگیز ناتەواوی پەڕی لێناکات، بۆیە گەر جاری بێستن کەسە بلیمەتەکە کاریکی دزیوی کردو، راستەوڕاست ئەو هەواڵە بەدرۆدا دەخەنەو، چوون برۆیان وایە بلیمەت کاری و ناکات.

نهم هه له يه تا هه نوکەش له نيو خه لکي دا باوه، نه وه تاني به هاله يه ک له بې گوناھي و کامليتي ده وري مروفي بليمه ت ددهن.. گهر ري بکه وئ يه کيک له بليمه ته کان له نيوياندا بزي، چاوه رواني نه ودي ليده کەن به گوږدي نه نديشه کاني وان هه لس و کهوت بکات، ههر نه وه نده ي هه ندي کهم و کورتي مروفي لي به دي بکه ن ئيدي قيامه تيان هه لده ست (دهر بريني وهر گيپ) و له وانه شه له هه موو به هره و توانا و زيره کيه کي دابر ن (دهر بريني وهر گيپ). به دبه ختي بو بليمه تي که له ناو نه و خه لکه دا بزي. نه ميس وه کو هه مو خه لکي گوزهران ده کات، خواردن ده خوات و به بازاريش دا ده گهر پي، وه لي خه لکي نه مه ي لي چاوه ران ناکه ن، به و پي يه ي نه م بليمه ته، ئيدي له بير يان چوه که بهر له ودي بليمه تي بيت مروفي که.

دووباره ده گهر پيمه وه سهر نه م گوته م و ده ليم: بليمه ت ناتواني دهر باز بي له کهم و کورتيه مروفيه کان، پهنگه نه م ناته و او يانه ش پتر له مدا به دهر بکه ون وه که له مروفي ناسايي دا. مروفي ناسايي حه زي له وه يه چا وليک هري خه لک بکات له کرده وه و بېروبو چونه کانياندا. له بهر نه وه هانده ره نه ستيه کاني خو ي خه فه ده کات. ئيدي نه و پالنه رانه باش بن يان خراپ.. له ترسي نه ودي نه با دا خه لکي به سوکي سه ير بکه ن. هه رچي بليمه تيشه رقي له چا وليک هريه و سوکايه تيش به شته باوه کو مه لايه تيه کان ده کات... ههر نه مه ش هه ندي جار واي ليده کات به بي شهرم و سه له مينه وه خو ي بدات به ده ست پالنه ره نه ستيه کانيه وه... وه که (ئه ر خه ميدس) که له گهر ماو هاته ده ري و به روت و قوتي به سه ر شه قامدا راي ده کرد: "خودايه وه که نه و کاته ي دروستت کرد!"

مروفي ناسايي زوري نه ي کات مل که چي ناوه زي وشياري ده بيت، وه که ئاماژه شمان پيدا نه و نه قله چ نيه، جگه له دروست کراوي کو مه لگه و بهر نه جامي نه ريت و ديارده باوه کاني نيو کو مه لگه.. وه لي بليمه ت، دروسته گهر به ودي وه سف بکه ين که خاوه ني دوو ناوه زه.. جاري وا هه يه مل که چي ناوه زي وشياري ده بي، نه و کاتانه دا وا ده زانين له داناتريني که ساني نيو خه لکه، جاري واش هه يه مل که چي (ناوه زي ناوه کيي) ده بيت و، له و کاته دا ده بينين وه که مندا ل سه راسيمه يه، يا خود هيچ و پوچه وه کو شي ت.

بو زياتر رون بونه ودي مه به ست، ده کري خه لکي به گشتي پيولي نين بو سي گرووپ:

- ۱- گروپی مل کەچی ئاوەزی وشیارن، ئەمانە چینی ژێرەکانن.
 - ۲- گروپی مل کەچی ئاوەزی ناوەکین، ئەمانە شیت و دیوانەکانن.
 - ۳- گروپی مل کەچی ھەر دوو ئاوەزەکەن، ئەمانەش بلیمەتەکانن.
- جا ئایا خۆینەری بەرپز دەخوای سەر بەگام لەم سێ گروپە بیت؟ گومانم وایە دەخوای سەر بەگروپی سێیەم بیت... بەلام بەر لەوەی بریاری سەر پێبوونی خوێ بدات بۆ گروپی سێیەم، پێویستە بزانی، ئەم گروپە پەرە لە سەریەشە و ماندوو بوون، لەدنیا شدا هیچ شتێ بە بێنرخ و بەها نیە.. وەك لە پەندە کۆنەکەشدا ھاتووە: "ھەنگوین جگە لە رینگالی جوان، جزوی ھەنگیشی تێدا یە - دەرپرینی وەرگیر."

بلیمەت و خوگرتن:

(کاریل) لە پێناسەکردنی (بلیمەتیی) دا دەلێت: توانایەکی بێسنورە لە بەرگەگرتنی نازاردا..^(۱)

مەبەستی لەوەیە، کەسی بلیمەت توانا و وزەیەکی زۆری ھەیە لە لیکۆلینەو و بەدواداگەپان و بەردەوام بوون لەسەری.. لە راستیش دا ھەر وایە، کەسی بلیمەت زۆر خوگرە بە ھەول دان بەدوای ھەقیقەتدا، زانیاریەکان کۆ دەکاتەو و بەراوردیان دەکات و دید و بۆچون و سەرئەنگەکان لەبارەییەو ئەمدیودیو دەکات. وەلی ئەمە ناکاتە ھۆکاری بۆ زاماندریزی و شانازی کردن لە جفاتەکان دا... بەم خەسلەتەش لەو کەسانە جیا دەبێتەو کە لەدنیا دا هیچ نازانن، جگە لەبەرکردنی زانیاری لێرە ولەو، بۆ وە دواتر بێرشیئەو بەسەر خەلکی دا بێئەوێ خوێان ھێجی لی تی بگەن.

زۆربەیی خەلک ھەز دەکەن بلیمەت بن، بۆیە ھەزبان لێیەتی تاکو بەھۆیەو خوێان بەسەر خەلکی دا بابدەن... وەلی بلیمەتی راستەقینە سەرقالی کاروباری خۆیەتی و ناپەرژێتە سەر خەلکی... کاتیکیش سەرقالی کاری خوێ دەبێت و تیای دا نقوم دەبێت نە لەخەلکی تی دەگات و نە ئەمانیش لەو تی دەگەن.. لەوکاتەدا لە جیھانی کۆمەلگە دەر دەجێت و دەجێتە نیو جیھانی تایبەتی خۆیەو.. ھەر لەبەر ئەوەیە لەکەوتنە

خوارەوی سیۆیک دا یان لە گلوپیکی ھەئاسراودا، مانایەك دەبینی كە خەلكی ئاسایی نای بینن.. ئەو لە دۆلیك دایە و خەلكی لەدۆلیکی تر دان...

بلیمەت و كۆمەلگە:

(شوبنھور) پێناسەى بلیمەت دەكات، بەوھى كەسیكە ھەول دەدات كەسیتی خۆى ھەناو بەریت و نكۆلى لەخودى خۆى بكات، لەپێناوى ئەوھ دا كەراستىیە دەرەكیەكان دەك چۆن ھەن وا ببینیّت.

(شوبنھور) دەئیت: "لەبەر ئەوھ دەبینى مرۆفى بلیمەت لەنیو خەلكى دا نامۆیە، ھەدید و بۆچوون دا لەگەڵیاندا یەك ناگریتەوھ، ئەم شتانىك نابینی كە لیئەوھ نزیك، بەلكو سەرنجەكانى ئاراستەى ئاسۆى دوور دەكات.. بەم جۆرە ریزەپرېوونى كەسى بلیمەت لەكۆمەلگەداو تێكەل نەبوونى بەخەلك دروست دەبى، چونكە ئەم لەبنەرەتى شتگىر و نەمرى شتەكان دەكۆلێتەوھ.. بەلام خەلك سەرنجى وێنەى شتەكان دەدەن، ئەوایە لەنېوان ئاوەزى ئەمان و ئەودا پانتاییەك نیە بۆ وێك ھاتنەوھ.. كابرای بلیمەت ئارەزووى لەگۆشەگیرىیە، ھىچ پېویستىیەكى بەھۆز و ھاوړى نیە وەكو ئەو خەلكانەى تر، كە لەژانیان دا پشت بەشتانىك لە دەرەوھى خۆیان دا دەبەستن. ئەو چیژ و تامەى ھەوینەكانى جوانى وەردەگریّت و، ئەو سوكناییەى لە ھونەرەوھ چنگى دەكەوێت وای لى دەكەن سەرفالێەكانى ژيانى لەبیر بجێتەوھ، چونكە جیگەى ئەو ئازارەى بۆ پېر دەكەنەوھ كە لەمرۆف دا زیاد دەكات بە ئەندازەى پرون بوونەوھى ئیدراكى" (٧)

ئەم وەسفەى (شوبنھور) بۆ بلیمەتیى كرد، لەزیاد رۆچون خالى نیە، لەھەمان كاتدا ئرۆكێكى گەورەى ھەيە و، رەنگە كەمێكان لەپەییوھندى كەسى بلیمەت بەكۆمەلگەوھ بۆ پروون بكاتەوھ.

یەكێك لەو گوتانەى زۆر دووبارە دەگرینەوھ، ئەو پەیفەھى كە دەئیت: مرۆف تاكو لەمتر بیر بكاتەوھ، زیاتر كەسیكى كۆمەلایەتى دەبیت... ئەم پەیفەش لە چەردەھەك راستى بڕێشك نیە... لەولاتریش دەتوانین بێژین: تا چەندە مرۆف تێكەل بیت لەگەل كۆمەلگەكەیدا، بەو ئەندازەىە لە بلیمەتیى دوور دەكەوێتەوھ.. ئەو كەسە

كۆمەڵایەتییەى كە نەریتی وایە بە جوانی پەفتار دەكات (لەگەڵ خەلكى دا - وەرگێڕ) و هەولێ ئهوه ددات لە لاى خەلكى خۆى خۆشەویست بکات و پەزنامەند بیان بە دەست بێنن، ناتوانی بیری نوێ دابهێنن كە پێداویستی یەكی بلیمەتییە... دەتوانیت لە ژيانى كۆمەڵایەتییەى دا سەرکەوتن بە دەست بێنن... بە لām سەرکەوتنى كۆمەڵایەتییەى شتێكە و بلیمەتییەى شتێكى ترە.

ئیمە نكۆلى ناكهین له وهى هەندى لە بلیمەتان سەرکەوتنى باشیان لە ژيانى كۆمەڵایەتییەى یاندا بە دەست هێناوه، بە لām ئهوه سەرکەوتنه خواست و مەبەستى بە ئەنقەستى ئهوان نەبووه، بە لکو پێدەچى هەر لە خۆوه دەستیان كەوتبى، ئەمە دواى ئهوى كە خەلكى بە گەورەیی داهێنانەكەیان ئاشنا بووبن، ئیتر لە دەوریان كۆ بوونەتە وه و پێزیان گرتون و چاویان لە هەر كەلێنێكیش پۆشیوه كە لە ئاكاریاندا بە دەر كەوتبى.

بەراویزەکانی پاشکۆی پێنجەم:

- ١- بنواری: جريدة الشعب البغدادية، ژمارەى پۆزى ١٩٥٨/٤/٢٠.
- ٢- بنواری: Encyclopedia of Social Sciences, Art Genius
- ٣- بنواری: مجلة المختار، ژمارەى مانگی کانوونی دووهم ١٩٥٨.
- ٤- بنواری: Encyclopedia of Social Sciences, Art Genius
- ٥- ئەم ڕۆهێ نەتێنێهێ سڕوشتی مڕۆڤم لەیهگێک لە کتێبه نامادهکراوهکانمدا بوو چاپکردن بهوردي خستۆته ژێر لیکۆلینهوه، کتێبهگهه ناو ناوه "لغز الشخصيه البشريه" نیتر نازانم کهى دهتوانم بلاوى بکهمهوه.
- ٦- بنواری: Tyrrell, Personality of Man. P 36
- ٧- بنواری: محمد امين و زكى نجيب محمود، قصة الفلسفة الحديثة، ج ٢. ل ٤٤٢ - ٤٤٣.

پاشكۆلى شەشەم:

دېۋانەيى و كۆمەلگە

رېخۆشكارىيەكى لۇژىكى:

بېرمەندانى كۆن وا راھاتبوون، مەرۇفيان بەگشتى دەپۆلاند بۆ دوو گرۆى سەرەكى، كە سىيەمىنى نەبوو: ژىر و شىت... مەرۇف لەدیدی ئەواندا يان دەبوا ژىر بوبا ياخود دېۋانە. ھەرگىز نەدەكرا لەيەك كاتدا مەرۇف ھەم ژىر بىت و ھەم دېۋانە.

بېريارانى كۆن لەسەر ئەم پۆلاندنە دوو جەمسەريە دەپۆشتن بەرپۆھ لەھەموو خەسلەتە مەرۇيەكانى تىرىش دا... لەھەموو خەسلەتەكاندا مەرۇف دەكەن بە دوو بەشەو: چاكەكار و خراپەكار، دادگەر و ستەمكار، ئازا و ترسنۆك، چاك و خراپ، ناشىرىن و جوان... ھتد. لەنېۋان ھەر گرۆھىك و دژەكەيشى دا سنورىكى حياكەرەوھ دادەنن كە لەھوكمداندا نابى ئەو سنوورە پېشىل بكرىت، جگە لەوھ، كەوشەنەكە بە زاكونىكى سروشتى دادەنن. ئەگەر پىاوى دادگەر بىت، ئەوا پىويستە لەھەموو جەوجول و كاروكردارەكانى دىكەشى دا ھەر دادگەر بىت، وا دەزانن نابى ھىچ ئامازمىيەكى ستەمگەرەنەى لى دەرېكەوى با ئەو ئامازە زۆرىش بچوك بىت.

لەكتىب و نوسراوھكانى گرۆ ئىسلامىيەكاندا راستى ئەم قسەيە بەرۋنى دەبينن. ئەوھتا دەبينن گەر باسى پىاويك لە پىاوھكانى مېزوو بكەن و خەسلەتتىكى دىاريكرا و بدەنە پالى، ئىتر دواى ئەوھ ناتوانن خەسلەتتىكى ترى باس بكەن كەپىچەوانەى ئەوى يەكەمجار بىت.. لەبەر ئەوھ ھەردەم پىويستىان بەوھ بوو پەنا بېنەنە بەر لىكدانەوھ و رافەكارى زۆر لەخۆكارانە لەكاتى وتووئز و ھەفەيەيەنەكانيان دا. لەلۇژىكى كۆندا ئەم (گرى — وەرگىر) يە ناو نراوھ ياساى (نېۋەندى بەرزەوھكراو) ياخود (سىيەمى بەرزەوھكراو)... ئەم ياسايش بېريارانى كۆن بەيەكى لەو زەرورەتە عەقلىنەيان دەدايە قەلەم كە ناكرى گومانىان لى بكرى.. ئىستاكە ناپاستى ئەو ياسايە و دوورى وى لە بويەرى ژيانەوھ دەرگەوتووھ. ھىچ خەسلەتتىكى روت نىە لەھىچ مەرۇفيكدا، بەجۆرى

كە ئەو مەۋقە لەخەسلەتە دژەكەى خالى بىت، ھەر چەندە ئىمە بەلامانەۋە ئەو مەۋقە كامىل و تەۋاۋ بىت.. دەبى ھەر مەۋقە لەھەر خەسلەت ھاۋدژەكەشى تىدا بى، تەنھا ئەۋەندە ھەيە پىژەى يەككە لە خەسلەتەكانى تىدا زىاد دەبى، لەبەرانبەر كەم بوۋەندەۋى پىژەى ھاۋدژەكەى تىدا، بەو جۆرەش نازناۋىكى دىارى كراۋى بەسەردا دەبىرپن. لەگەل ئەۋەشدا ئەبى چاۋەروانى ئەۋە بىكەين لەھەندى كاتدا خەسلەتى پىچەۋانەى نازناۋەكەى لىۋە بەدەر بىكەۋىت.

لۋژىكى نوۋى ياساى (نىۋەندى بەرزەۋەكراۋى) ۋاز لىھىتاۋە، لەبىرىتى دا ياساى پەلەبەندى (continuum) ى داھىتاۋە، ئەمەش بەو مانايە دىت كە مەۋقەكان لەھەموو خەسلەتەكانىيان دا ئەپەلەدا جىۋاۋزن نەك لە جۆردا.. گەر بمانەۋىت بىيان پۈلىنن پىۋىستە لە پەلەبەندى يەك بەدۋاى يەك دا داىيان بىنن، بەگۈپەرى زىاد و كەمى خەسلەتەك تىپاندا.

بۇ رەنكەندەۋى مەبەست نەۋەى كورتى و درىژى، نىۋە خەلەك دىننەۋە، ئىمە كاتى ژمارەيەكى زۆرى خەلەك كۆ دەكەينەۋە بەگۈپەرى درىژى و كورتى بالايان دەيان خەينە پىزىكەۋە، دەبىنن سەريان شىۋەى ھىلەكى لارى ۋەرگرتەۋە، بەو جۆرەش ناپەھەتە بۇمان سەۋرەك بىكىشىن بۇ جىاكرەندەۋى بالابەرزەكان لە بالاكورتەكان.. گەر لەبەر ھەندى مەبەستى كرادارى ناچار بىن ئەۋە سەۋرە دىارى بىكەين، ئەۋە سەۋرەكى ئىعتىبارى دەبىت و ھىچ بىناغەيەكى راستەقىنە و ۋاقى ناپىت.. ئەۋە كەسەى بەتەنىشتى ھىلە ئىعتبارىەكەۋە دەۋەستى، بۇ نەۋە لەۋانەيە بە بالاكورتى بەدەينە قەلەم، ئەمە لەكاتىدا جىۋاۋزىەكى ئەۋە نىە لەگەل ئەۋە كەسەى تر دا كەھەر بە تەنىشتى ئەمەۋەيە و كەۋتەۋە ئەۋە دىۋى ھىلەكە.

لەنىۋان شىت و ژىردا:

زانايانى دەروناى، ھەنۋە بەگۈپەرى ئەۋە بىرەۋزى پەلەبەندىە سەرنجى شىت و ژىرەكان دەدەن. لەنىۋە خەلەكى دا ژىرىكى تەۋاۋ يان شىتەكى تەۋاۋ بوۋنى نىە. دەگونجىت خەلەكى لەپەرى شىتى و ژىرىەۋە رىزبەندى بىكەين، بەھەمان ئەۋە شىۋەيەى

كە رىزبەنلىمان بۇ كىردن لە رۈى بالاكورتى و بالادىرئىيەۋە.. ئەو سنورەى خەلگى لەسەرى راھاتون بۇ جىاكىردنەۋەى شىت لە ژىر، ھىچ نىيە جگە لە سنورىكى ئىعتبارى. زۆر جارېش بەھا كۆمەلەيەتەكان رۇلى خۇيان دەبىنن لەدىارىكىردنى ئەو كەۋشەنەدا، بەو بىيە كەسىك بەشىت لەقەلەم دەمدەن ، لەكاتىكدا ھەر ئەو كەسە لەبەر روناكى بەھا كەلگى دىكەدا بەگەۋەرى ژىران دىتە ئەژماردن.

جارى وا ھەيە دەبىنن ، پىاۋىكى ژىر ھەندى جار كارى واى كىردە ئەقلى قبولى ناكات. ئىنجا ئىمە پىاۋەگەمان خۇش بوى دەست بەجى كىردنى ئەو كەرى لى دوور دەخەينەۋە. لەدىدى ئىمەمانان دا كابرەيەكى ژىرى وا كارى بەدى بەو جۆرەى لىناۋەشىتەۋەدا ئىمەش بەو ھال و بالەمانەۋە لە لۇژىكىستە كۆنەكان جىاۋاز نابىن ، لەۋە دا كە برۈايان بە ياساى (نىۋەندى بەرزەگراۋ) ھەبوو، چوون ئىمەش گومانمان واىە كەسى ئاقل ھەرگىز ناگونجىت كارىكى شىتانە بكات، و ھەرۋەھا شىتېش ناگونجى كارى ماقول بكات. ئەمە لەكاتىكدا ھەر تەكە نەگەرەكە گونجاۋن. جىاۋازى نىۋان شىت و ژىر، ۋەك لەبەردا ئامازەمان پىدا، جىاۋازىيە لە پلە دا نەك لەجۆردا.

ھەر مەۋقە كەلەسەر ئەم زەۋىيە دەژى، پىۋىستە لەقۇلايى دەروۋنى دا كەم تا زۆرىك تۆۋى شىتېتى ھەلگىرى. ۋەلى زۆرىنەى خەلك دەتۈان لەگەل ئەم تۆۋەدا خۇ بگونجىن و داى بېۋىش، لەم پەردەپۇش كىردنەشدا مال و سامانىان ياخود پلە و پاىيەى بۆماۋەپان يارمەتەپان دەدات.. جا بەدبەختىش بۇ ئەو ھەزارە داماۋەى كە ھىچكام لەو شتانەى نىيە، چۈنكە زىاتەر ئەگەرى شىت بوۋنى ئاشكرائى لى دەكرىت بەر لەكەسانىتر... گەر دروست بىت قەيمەكان بلىن: "خەرىكە ھەژارى بىيە كوفىر" ئەۋا دروستە بۇ ئىمەش بىژىن: "خەرىكە ھەژارى بىيە دىۋانەى".

پوخت گىرىيەكى زانستى:

گەنجىك ھات بۇ لاي پىزىشكىكى دەروۋنى و سكالائى گىرىيەكى دەروۋنى بەلاۋە كىرد كە بەسەرى دا زال بوە و دەترسى شىت بكات. گىرىيە گەنجەكەش ئەۋە بوو كچىكى خۇش وىستەۋە و برۈاشى واىە كىزەكە ئەمى خۇش دەۋى.. ئەم برۈاىەشى بۆتە ھۈى

نډوې وهڼې زور هيچ و پوچ بېته دلېه وه.. پزېشكه كه پيې دهلېت: "مادم له ناخې خوت دا بېرواټ وابلې كچه كه خوځي دډوې و به وڼده كومسايت بېټ، نډوې هيچ مه ترسيه كت لېناكرې، به لام نه گهر به شيوې كرده يې نډم بېروايت به دهر بخهيت و له ژيانټ دا به گويږه نډو بېروايت به پيوې بچيت نډو تو شيتيت".^(۱)

قسه نډو پزېشكه كليليكمان دداته دهست، كه ده توانين به هوپوه له سروشتي ژيري و شيتي تي بگهين.. هر يه كيك له نيمه بگريت، هه نډي جار و امان به خه يالدا ديت كه جوانين و ژنان ناشقمان دهن، ياخود بليمه تيكيين به نه نگوست نامازمان بو دهرې، ياخود هيند قارمان و پالووانين خه لگي ليمان دهرسن، به لام شهرم دهرهين له وې نډم نه نديشه يه مان ناشكرا بكهين، ته نانهټ رهنكه بېشارينه وه و به پيچه وانه ي نه نديشه كه شه وه رډفتار بكهين.

چاوډيري ناوړي ناگا تياي دا به هيږه، به رادميه ك ريگه ي لي دهرگريت به جوړي خوې نيشان بدات كه خه لگي لي قايل نه بين.. له هه نډي ماوې ديكه ش دا نډو چاوډيري تياي دا لاواز ده بېټ، بو نمونه (مه) ده خواته وه ياخود توشي (تا) يه كي سهخت ده بېټ، له و كاته شدا، نډوې له ژير به رديه ده يخاته سر به رډ (دهر بېرني وهرگيږ) و نه يني يه كانې خوې ناشكرا ده كات.. هه رچهنده نډو ماوانه رډفته نين و به كوټايي هاتني هوكاره كانيان كوټايان ديت.

وهلي گهر نډو ماوانه دريژديان كيڅا و مروف گوي نډا به وې خه لگي چي بهاره وه دهلين، نډو هيدى هيدى ده چيټه نيو به هه شتي شيتي يه وه.

ماموستا (كمبال يانگ) دهلېت: مروف له ژيانې دا به ره وروې دوو جيهان ده بېټه وه: جيهان يكيان ناوړه كي و خوديه و پي ك هاتووه له هاندر و حه ز و خوليا و نامانجه ايبه تيه كانې.. نډوې ديكه شيان بابته ي و دهره كييه و پي كهاتووه له به ها نومه لايه تيه كان و نډو پيودانگانه ي خه لگي به سر تاكي دا ده سه پيښن، نډو مروقه ي ناوړه ي كه سيتي يه كي هاوسه ننگه ده توانيت نډو دوو جيهانه پي كه وه بگونجنيټ.. وهلي مروفي ريز به ري نيو خه لك نډو به كه له شويني ناره زوه تايه تيه كانې ده چيټ، بي نوي دانه نډوې خه لگي چ بوجونيكيان له بارميه وه هيه.^(۲)

فاكتەرى شىت بوون:

رەنگە يەكئىك بېرسىت: ئەو ھۆكارە كامەيە كە وا دەكات، لەكەسىك لەخەلكى تر دابرىت و شوپن ئارەزوو تايبەتەكانى بکەوئیت تا ئەو رادەيەى كە شىت بېيت؟
تكام وايە خوینەر چاوەرۋانى ئەووم ئى نەكات وەلامىكى تىروتهسەل و وردى ئەم پىرسىارەى بدەمەو، چونكە ئەز پىسپۆر نيم لە نۆژدارى دەروناسى دا، تاكو بتوانم وەلامى دروستى ئەو پىرسىارە سەختە بدۆزمەو.

لەراستى دا گىروى دەروناسانىش تاهەنوكة فاكتهرى شىت بوونيان دەست نیشان نەكردو بەجۆرى كە هېچ ناكۆكىەكى لەسەر نەبىت، ھەر چۆن بىت، لەم بەشەدا ھەول دەدم باس لەشىتى (ياخود شىت بوون) بکەم لەو رۆووە كە پەيوەندى بەكۆمەلگەو ھەيە.. چونكە ھەنوكة رۆن بۆتەو، كە زۆرىنەى تاكەكانى كۆمەلگەى لەژىر قورسايى گوشارى بارودۆخە كۆمەلەيتى و ئابورىەكانى دەوروبەريان دا شىت بوون.. ئەگەر لە بارودۆخىكى دى دا بىزابان لەوانەيە بيان توانيايە بەجۆرىك لەجۆرەكانم لەدەبەنگى شىت بوون خۇيان قوتار كەن.

قەيمەيەكان فاكتهرى شىت بوونيان دەگەراندەو بۆ ھۆكارە تاكەكەسيەكان و بەوھش فاكتهرە كۆمەلەيەتيەكانيان فەرامۆش دەكرد. ئەمەش ھەلەيەكى گەورەى ئەو قەيميانە بوو، بەھۆى ئەو ھەلەيەو زيانيان دا لەشىتەكانيش و ژىرەكانيش!!

مىللەتە دىرىنەكانيش ھەر وایان دەكرد، شىت بوونيان دەدايە پال كارى (جندۆكە)، لەدیدى واندا (شىت) كەسىكە جنۆكە بەسەرى دا زال بوو، لەبەر ئەو دەرويشيان دەھینا تاكو جنۆكەكەى لەسەر دا دەربكەن، دەرویشەكان دوعايان بەسەر دا دەخويند ياخود بە شۆلك (دەربىرىنى وەرگىر) بەتوندى لییان دەدا و ھاواریان دەكرد: "بچۆ دەرەو.. بچۆ دەرەو"، برۋایان وابوو بەو جۆرە جندۆكەكە لەكابرا دوور دەكەوئیتەو.. وەلى لەوانەيە ئەنجام بەپىچەوانەى ئامانجى ئەوانەو بىت، و جنۆكەكە پىدادەگرىت لەسەر مانەو لە سەرى كابرا دا و ماوەيەكى دورودرێژ و مەملانىى مانەو دەكات.

توێژىنەو تازەكان كە لەبابەت جنۆكەو سەزكران، پەوتىكى پىچەوانە بە پەوتى قەيمىەكان وەردەگرن، چونكە گەرنكى تەواو دەدەن، بەفاكتەرە كۆمەلایەتیهكان لەپىكەینانى كەسیتی شىت دا.. نكولیش ناكات لەبوونى فاكترەگەلى دەروونى و فەسلەجى كە رۆلى خۆيان دەگێرن لە پەرسەى شىت بووندا.. ئەوەندە ھەيە ئەم فاكترە تاكە كەسیانەش لەمیانەى فاكترە كۆمەلایەتیهكانەو كار لەكەسەكە دەكەن.. بەوێش ئەو بېرۆكە كۆنەى پۆجەل كەردەو كە پىی وابوو ئاوەزى مەروڤ دەزگایەكى خۆرەك و زەمكایە و بەسەر بەخۆی (كار دەكات - وەرگێر).

ئەقل وەك لەبەردا ئامازەمان پێدا، دروستكرای كۆمەلگەيە، چ ئەقلىكى ریزپەر بێت یان ھاوسەنگ، لەھىچ كام لەو دوو بارەدا بەدەر نیە لەوێ بەرەنجامى كارلێكردنى كۆمەلایەتى بێت.

لەماوەى دادى، كۆمەلى نموونەى راستەقینە دینینەو، لەو نموونەدا دەردەكەوئ كە سنورى جیاكەرەوئ نېوان (زیرى و شىتى) ھىچ نیە جگە لەسنورىكى ئىعتبارى كە لەنێو بەھا كۆمەلایەتیهكانى نێو خەلكەو ھەلدەقولىت و پەیدا دەبێت.

لەنێو گەلە سەرەتاییهكاندا:

كاتى لە بەھا كۆمەلایەتیهكانى نێو ھەندى لەگەلە سەرەتاییهكان دەكۆلىنەو، چەمكى شىت بوون و تیگەشتنمان لەو چەمكە گۆرانى گەورەى بەسەر دا دیت.. چونكە زۆر بەدەگمەن كەسىكى شىت لەنێو ئەگەلە سەرەتاییانەدا دەردەكەوئ بەو شیوەيەى كەسانى شارستانی لێى ھالى بوون.. گریمان شتىكى نێو ئیمە دەچیتە نێو ھۆزىكى سەرەتاییهو، ئەو دەمە لەوانەيە لەنێواندا ببیتە قەشە یاخود جادوبازى و لەسەردەستى دا چەندین مۆجیزە، پەودات.

پەنگە راست بێت گەر بلىين، لەدیدى ھەندى لەگەلانى سەرەتایى دا یەكێك لەپیداویستى یەكانى كەسىتى جادوگەر یاخود قەشە ئەوێە كە لەپەفتار و بېروبووچوونەكانى دا ریزپەر بێت.. ئەوەتانی تا ئىستەش پاشماوێەكى ئەم باوەرە لەنێو

نەخوڧىندەۋارەكانماندا باۋە و دەبينىن جارى وا ھەيە ھەندى لە كەرامەت ياخود پىرۋزىتى دەدەنە پال ھەندى لە شىتەكان.

بەر لەچەند سالىك لەبەغدا شىتەكم بىنى، ئەم شىتە راھاتبوو لەسەر ئەۋەى ھەر گەرۆك (سەيارە) يەك بەلايدا تى پەربىبا لەسەر پىشەۋەى گەرۆكەكە دادەنىشت، شۆفېرەكانىش رېگرى ئەم كارە سەپرەيان لى نەدەكرد، لەترسى ئەۋەى نەبا دۇعايان لى بكات و گەرۆكەكانيان لەكار بکەوئىت!!

مامۇستا (سزرنند) دەلييت: "ريزپەرپوونى جەستەيى ياخود ئەقلى، يەكەكە لەپىداۋىستى يەكانى كەسيىتى جادوباز لەنيو گەلانى سەرەتايى دا.. جادووباز پىۋىستە دووچارى ئەو ريزپەرپوونە بويىت، ھەميشە جادووبازەكان لە روى جەستەيەۋە تىكچون ياخود بەلەكى يان ھەيە يان كوڤىرن ياخود لادانى سىكسيان تىدايە ياخود زور كورته بالان و توشى تىكچونى دەمارىى ياخود ھىستىريا بوون"^(۲)

مامۇستا (باستيد) باسى يەكەك لەھۆزە سەرەتايەكانمان بۆ دەكات و تيشك دەخاتە سەر ئەۋەى كە چۆن پياۋىك لەناو ئەو ھۆزەدا دەتوانىت بىيىتە جادوباز، ئەو ھۆزە پىيان وايە كاتىك كەسيك دەبىتە جادوباز كە كەسيكى تر بكوژىت و تەرمەكەى بخاتە چالەكەۋە و لەشى خۆى بىسەستىتەۋە بە تەرمەكەۋە بەجۆرىك لەشى بەرلەشى مردوۋەكە بکەوئىت و دەميان لەسەر دەمى يەكتر بىت، چەند رۆژىك بەو جۆرە بى خواردن و خواردنەۋە بمىنىتەۋە.. ئەم ۋەرزىشە دەرونيە قىزەۋە جۆرىك لەتىكچونى دەمارىى تىدا دروست دەكات، لەكاتى تەۋاۋىش دەبى، دەبىتە جادوگەر.^(۳)

مامۇستا (بنكت) باسى ھەندى لەھۆزەكانى ھىندىە سورەكانمان بۆ دەكات، لەنىچو ئەم ھۆزانەدا ئەو كەسەى بىەۋىت بىيىتە جادوباز پىۋىستە لەخەلكى دوور بکەوئىتەۋە و بچىتە نىو جەنگەل و دارستانەكان و شوينە چۆل و ھۆلەكان، لەوڧىندەر ۋاز لەخواردن دىنىت و دەست بەۋەرزىكى توند و سەختى دەرونى دەكات و، خۆى سزا دەدات بەو ۋەرزىشە، دەگرى و لەگيانە شاردرادەكان دەپارپىتەۋە كە خەۋنە پىرۋزەكانى بى بىەخشن، چەند رۆژى لەسەر ئەم كارەى بەردەوام دەبى، تاكو خەو دەبينىت و خەۋنەكەى

فەرمانى پى دەدات بگەرئىتەۋە بۇ نىۋ ھۆزەكەى دواى ئەۋەى بەھرە جادوۋىيەكەى پى بەخشاۋە بۇ چاگردنەۋەى نەخۇش، ياخود سەرگەۋتن بەسەر دۆژمندا.

لە نىۋ ھۆزە دەشتەكى يەكاندا:

لەرۋۇزگارەكانى نەفامى دا، ھۆزە دەشتەكىەكان بەجۆرى سەرنجى (شىتى) يان دەدا كە كەمىك جودا بوو لە تىروانىنى گەلە سەرەتايىيەكان بۇ ھەمان مەسەلە. ھەندى جار لەنىۋياندا (شىت) بەدمردەگەۋت، ئەۋانىش بۇ چارەسەر كردنيان پەنايان دەردە بەر لىدانى زۆر و (ھەندى چارەسەرى دىكەى ۋەك نزا و نوشتە و ... ھتد - ۋەرگىپ) شىتەكانىش ھەندى رەفتاريان دەگرد كە پىچەۋانەى بەھا باۋەكانى دەشتەكىتى بوون، ۋەك ئەۋەى ھەندى قسەى بى مانايان دەگرد، ياخود ھەندى جموجوليان دەگرد كەھىچ ھۆيەكيان نەبوۋە، بىگومان لەدىدى ھاۋتا دەشتەكىەكانىانەۋە.

لەسەردەمى نەفامى دا جۆرە شىتتىكى تر پەيدا بوون، بەلام ھۆزە دەشتەكىەكان بەچاۋى رىز و حورمەت و لىترسانەۋە سەيريان دەگردن. ئەۋ شىتانه لەسەردەمى نەفامى دا ناۋ نرابوون (لەنىۋ بەرى عەرەب).

(لەنىۋبەرى عەرەب)ى سەردەمى نەفامى لەھەئس وگەۋتى دا رىز پەپ بوو، لەقۇلايىەكانى ناخيدا ئارەزۋىيەكى زۆرى مۇل دابوو بۇ كوشتن و خوین رشتن. ھەر ئەۋەندەى كەسىكى بديا كە ھەستى بە تەرىز و رق لىبوونى بكردايە، دەست بەجى ھەئپەى كوشتنى دەگرد. مېژوو باسى (لەنىۋ بەرى عەرەب)مان بۇ دەكات كە وازيان لەھۆزەكانيان ھىناۋە و لە دەشت وەردا ژيان ئەۋ بيابانەيان كەردۆتە لانكەى ژيانيان. ھۆزەكانىشيان لىنەدەگەرپان ئەۋ جۆرە كەسانە لەنىۋياندا بمىننەۋە، چونكە نەدەچونە ژىر بارى ئەۋ تۆلەگردنەۋانەۋە كە لە ئەنجامى لە (نىۋېردن)ە بەردەۋامەكان ئەۋ جۆرە كەسانەۋە سەرى ھەئەدا. سەربارى ئەۋەش ھىشتەر ھۆزەكان رىزيان دەگرتن و بە ئازا و قارەمانيان دەدائە قەلەم.

یه‌ک له‌و پړوداوه‌ کۆمیدیان‌ه‌ی له‌و باره‌وه‌ ده‌گیر‌درېڼه‌وه‌، ئه‌م پړوداوه‌یه‌: کابرایه‌کی ده‌شته‌کی باس و خواسی "له‌نیو‌به‌ری عه‌رب" ده‌بیستی و ه‌ز ده‌کات وه‌کو ئه‌وان ئازا و قاره‌مان بښت، ده‌چټه‌ لای یه‌کی‌ک له‌و که‌سانه‌ و داوای لی ده‌کات "له‌نیو‌ بردن" ی فیر بکات.. کابرا له‌وه‌لامی دا ده‌لټت: "ئه‌گه‌ر ه‌زت لیک‌رد، بیکه‌.." وادیاره‌ ده‌شته‌کیه‌که‌ له‌م وه‌لامه‌ی تی ناگات، بویه‌ بو جاری دووهم و سی یه‌م پرسیاره‌که‌ دووپاته‌ ده‌کاته‌وه‌.. له‌م کاته‌دا کابرا شمشیر‌ه‌که‌ی لی به‌رز ده‌کاته‌وه‌ و ده‌لټت: "له‌نیو‌ بردن ئاویه‌... ه‌ز ده‌که‌م شمشیر‌ه‌که‌ت لی بده‌م" (۶)

به‌ه‌یزترین گومان به‌لای ئه‌وه‌ دایه‌، ئه‌گه‌ر بښت ئه‌و (له‌نیو‌ به‌ر) انه‌ به‌نیو‌ کۆمه‌لگه‌یه‌کی شارستانی دا بزیا‌بان، ئه‌وا به‌زنجیر ده‌یان به‌ستنه‌وه‌ و له‌نیو‌ سه‌ردابه‌کان دا به‌ندیان ده‌کردن، ته‌نانه‌ت له‌وانه‌یه‌ ده‌رویشیان بو به‌ینانایه‌ تا‌کو به‌گالۆک لی‌یان بدن بو وه‌ی جنۆکه‌کن له‌می‌شکیان ده‌ربکه‌ن.

له‌دیروکی ئیسلامیدا:

دروسته‌ بیژین: ئیسلام ئه‌و شټه‌ "قاره‌مان" انه‌ی له‌نیو‌ بردو چیر ئه‌و بواره‌یان له‌به‌رده‌مدا نه‌مایه‌وه‌ که‌ ته‌راتینی تی‌دا بکه‌ن و خراپه‌ له‌سه‌ر زه‌وی دا بلاو بکه‌نه‌وه‌.. له‌سه‌رده‌می خه‌لیفه‌کانی راشیدی‌نیش دا ه‌ه‌ر وا مایه‌وه‌، چونکه‌ سه‌رده‌می خه‌لیفه‌کانیش درټربونه‌وه‌ی سه‌رده‌می پیغه‌مه‌رایه‌تی بوو.. وه‌لی کاتئ معاویه‌ هه‌ولئ دا عه‌رب بگه‌رپښتیه‌وه‌ سه‌ر سه‌رده‌می نه‌فامی یان، ئه‌وانیش دوباره‌ سه‌ریان هه‌ل‌دایه‌وه‌ ... وادیاره‌ معاویه‌ له‌ هه‌ندی له‌و جه‌نگانه‌شی دا سودی له‌و که‌سانه‌ وه‌رگرتووه‌، که‌ گه‌ره‌کی بوه‌ خه‌لکی پئ بترسینی.

ده‌گیرنه‌وه‌ی یه‌کی‌ک له‌و که‌سانه‌ی ناوی (بسر کوری ارطاة) بوو، ئه‌م پیاوه‌ (معاویه‌) به‌سه‌رگر‌دایه‌تی سوپایه‌ک ناردی بو حیجاز و یه‌مه‌ن، ئه‌و پیاوه‌ له‌وینده‌ر تاوان و خراپه‌کاری و خوین‌رپ‌ژیه‌کی ترسناکی به‌رپا کرد، چیریشی له‌و تاوان‌کاریه‌ ده‌بینی، تا ئه‌و رادمیه‌ی که‌ ده‌لټن من‌دالیشی کوشتوه‌.

لەراستی دا ئەو پیاووە شیت بوو، لەو قۆناغە میژوویەشدا ئەو بوارەى چنگ کەوت کە تیای دا بتوانیت ئارەزووەکانی تیر بکات.. رۆڵەتی شیت بوون لەدوای خانەنشین کرانى بەسەرى دا زال بوو.. میژوونوسەكان لەبارەى ئەو پیاووە لەگاتى خانەنشین کرانەکەى دا دەلێن: ئۆقرەى نەدەگرت تاكو شمشیری بەدەستەووە گرت و شمشیری دەوێشاندا، تەنانهت کەس و کارى ناچار بوون لە تەختە شمشیریکی بۆ دروست بکەن و سەرین (پشتی) بێخەنە بەر دەستی، ئەوەندەى بەو شمشیرە دارینە دەکیشایە سەرینەگاندا، تاكو لەهۆش خۆى دەچوو، کاتى وە ئاگاش دەهاتەووە هەمان کردەوێ دووبارە دەکردهووە، ئەمە خووی ئەو کابرایە بوو تاكو مرد و حەواپەووە.^(٧)

لە نڤوان گەلانى شارستانی دا:

میژووی هیچکام لە گەلە جوداجوداكان خالى نیه لە کەسانیکى وەك (لەنڤوبەرانى عەرەب).. ئەو جوۆرە کەسانە هەندى کاریان بۆخۆیان دۆزیووەتەووە کە لەگەڵ شیتى یەکەیاندا بگونجیت، گەر وا نەبا ئەوا شتیکى بى پەردە دەبوون.. کەسانى لەو جوۆرە لەسەردەمەکانى ستهم و چەوسانەووە دا پتر دەبن، لەو کاتەدا دەبنە جەلاد یان زیندانەوان یاخود لیکۆلەرەووە.. لەوکاتە دا بەکوشتن و بڕین و ئەشکەنجە دان دا دەبارنە سەر قوربانیهکانى بەردەستیان، لەو کردەوێهەشیان چیژ وەردەگرن، دواتر پڕوپاگەندەى ئەووە دەکەن کە بۆ گوپراپەلێ فەرمانى سولتان ئەو کارانە دەکەن، چونکە خودا گوپراپەلێ فەرمانى سولتان ئەو کارانە دەکەن، چونکە خودا گوپراپەلێ سولتانى لەسەر بەندەکانى فەرز کردووە.

هەر وەها ئەو جوۆرە کەسانە لەکاتەکانى جەنجالى و پاشاگەردانى دا ئەو ماوانەى دەستەلاتى یاسا تێیدا لاواز دەبیت: پتر دەبن.

لەو کاتانەدا پێشپەوى خەلکى ئازاوەچى دەکەن و هانیان دەدەن بۆ دەست درپژی و سزا و ئەشکەنجەدان، کە ئەم کارانە دەکەن هەست بە خۆشحالى، کەفالهکانى خوین و نالە و هاواری بڕیندارەکان و قیژ و هوپى ئافرمەتان لەگەڵ ئەو ئارەزووە خەفەکراوانەدا دەگونجین کە لەناخی دا پەنگیان خواردۆتەووە.

دیوانه‌یی پادشایان:

زۆر جار له‌میژووی نه‌ته‌وه‌کاندا هه‌بووه، پادشایه‌کی شیتۆکه‌ چوه‌ته‌ سه‌ر ته‌ختی ده‌سته‌لات، هاو‌لاتیه‌ هه‌زاره‌کانیشی هیچ له‌باره‌ی شیتی یه‌که‌ی پادشاه‌ نازانن.. پادشا ده‌وره‌ دراوه‌ به‌ خزمه‌تکار و ده‌ست و پێوه‌ند و وه‌زیر و گزیر، نه‌مانه‌ ئارایشتی کرده‌وه‌کانی بۆ ده‌که‌ن و ستایشی ده‌که‌ن، نه‌میش خو‌ی لی ده‌بیته‌ سه‌ردار و گه‌وره‌ی ژیرانی دونیا، ده‌می ده‌جیته‌ ده‌ری بۆ نیو خه‌لکی، سواره‌کان ده‌وری ده‌دن و گه‌ژاوه‌ له‌به‌ر ده‌ستی یه‌وه‌ و پیاو مافو‌لانیانیش له‌ دوايه‌وه‌ ده‌رۆن.. خه‌لکیش که‌به‌و شیوه‌ سه‌یری ده‌که‌ن وا ده‌زانن دانایی (هه‌موو دنیا — وه‌رگێڕ) تیا‌ی دا به‌رحه‌سته‌ و کۆبو‌ه‌ته‌وه‌، ئیدی نازانن له‌ژیانی تایبه‌تی‌دا ر‌ه‌فتاری مندا‌لان ده‌کات!

(ئاغاخان) له‌یاداشته‌کانی‌دا باسی پادشای پێشوتری ئێران (موزه‌ره‌دین شا)مان بۆ ده‌کات.. (ئاغا) له‌سالی (١٩٠٠) دا له‌شاری (پاریس) چاوییه‌ پاشا که‌وتوه‌ و دواتر باسی نه‌وه‌ ده‌کات که‌ تا ر‌اده‌یه‌ک زۆر نه‌قام بوه‌، حول حولی بووه‌، میزاجیکی ریزپه‌ر و نامۆی هه‌بووه‌.. مال و سامانیکی زۆری به‌فیرۆ ده‌دا له‌پێناوی مه‌راسیمی هیچ و پوچدا.. تا ده‌لی: سه‌رۆک وه‌زیرانه‌که‌ی نه‌وه‌ ر‌ه‌فتاره‌ مندا‌لانه‌ی له‌پێناوی مه‌رامه‌کانی خو‌ی دا ده‌قۆسته‌وه‌.. له‌دانیشته‌کانی سه‌ر له‌به‌یانانی‌دا هیچ ر‌اپۆرتیکی جیدی پێشکه‌ش نه‌ده‌کرد، به‌لکو‌ جیرۆکی نه‌ندیشه‌یی وای بۆ ده‌گێرپایه‌وه‌ که‌ مرۆف بۆ مندا‌لی بچکۆله‌ی ده‌گێرپێته‌وه‌، نه‌مه‌ش ته‌نها بۆ نه‌ودی شادومانی و خو‌شی بخاته‌ دلی‌یه‌وه‌.

نه‌وه‌ ده‌مه‌ی پادشا له‌ (پاریس) ده‌بیته‌ هه‌والی دۆزینه‌وه‌ی (ر‌ادیۆم) له‌لایه‌ن خاتوو (کوری)یه‌وه‌ ده‌بیستی، جه‌نابی شا هه‌ز ده‌کات ر‌ادیۆم ببینیته‌، کوری خان به‌ده‌م نه‌م داوايه‌وه‌ دیت و له‌گه‌ڵ می‌رده‌که‌ی‌دا پارچه‌یه‌ک له‌ماده‌ی (ر‌ادیۆم) دین و له‌نیو هۆلیکی تاریک‌دا^(٨) نیشانی پادشای ده‌دن، پادشا که‌ ده‌بینی تیشکی‌کی لیوه‌ ده‌رجیت و هه‌موو هۆله‌که‌ ده‌گێرپێته‌وه‌، زۆر ده‌ترسیت و له‌ناو هۆله‌که‌دا ده‌ست به‌ هات وهاوار و ر‌اکردن ده‌کات و خاتو کوری و می‌رده‌که‌یشی به‌وه‌ تاوانبار ده‌کات گوايه‌ ده‌یانه‌ویته‌ بیکوژن.^(٩)

ئاغاخان لەم چىرۆكە دەدوئەت و ئاماژە بەو دەكات كە چىرۆكىكى دەگمەن نىيە لەمىزى ئەو پادشايانەدا كە لە بابيانەو پادشايان بۆ ماوتەو.. لەهەموو ئەو بنەمالانەدا كە مەزىو باسيانمان بۆ دەكات لەسەرەتاو پەشەوايەكى بەهەيز هەلگەوتو، ئەم پەشەوايە بناغەى پادشايەتى يەك دادەمەزىنە بۆ وەى دواى خۆى بىداتە دەست وەچەيەكى لاواز كە بە ھالەيەك لە پىرۆزىتى دەورى خۆيان دەتەن.. وەچەكانىش بە گەمژى كورت يان درىژ ھوكمەكەيان ھەرەس دىنەت، ئنجا پىاويكى نوئ سەر ھەلئەدات تاكو بنەمالەيەكى فەرمانرەواى تۆى دروست بكات.. بەو جۆرەش بنەمالە فەرماندارەكان يەك لەدواى يەك دىن.

ئەم رايەى (ئاغا خان) لەراستى يەكى زۆر بى پەشك و خالى نىيە، وا ديارە ئەم رايەشى لە (ابن خلدون) وەرگرتو^(۱۱) سەيرىش لەوهدايە (ئاغا خان) كە بەو جۆرە خرابەكانى بنەمالە فەرماندارە بۆ ماوەكان باس دەكات، ئەو لەبەر دەكات كە خۆيشى سەر بەبنەمالەيەكى وىراسىيە، تەنانەت لە جىگەيەكى دىكەش دا دان بەوهدا دەنەت كە ئەتەمەنى ھەشت سالى دا كراوتە پەشەواى خىلەكەى^(۱۲)، بابىشى ھەر پەشى وابو و باپىرانىشى ھەر ھەمويان پەشەواى ئەو خەلگە بوون (سلاوى خويان لە سەر بىت)!

ھىچ حياوازيەك نىيە لەنىوانى ئەو مىراتگرەكە پادشا بىت يان پەشەوا.. مادام ھەر كامىكيان بگرى لەمالى بابى موتريفي دا پىگەشتو و، چوار دەورى گىراو بەخزمەتكار و كەسانى ماستاوجى.. ئەوا ھەر دەبى ستمەكارى يان شتىكى لى دەرەجەت، سەربارى ئەوھش خۆى بە سىبەرى خۆى بەسەر بەندەكانىو لەقەلەم بدات!

ھەر ئەم ھۆكارە بوو، واى لەموسلمانە يەكەمىنەكان كرد، تەرىز و قىز بكنەو لەو كارەى (معاويە) لەكاتىكدا خەلافەتى گۆرى بە پادشايەتى بۆ ماوھى... كە ھەر بەراستىش ئەوى لى دەرسان پوى دا، ئەو بوو چەندىن ستم كار و شىتى وەكو (ھارونە رەشىد) لەرىگەى وىراسەتەو ھاتنە سەر عەرشى خەلافەت.

ھارونە ڕەشىد:

خەلکیکی زۆر بەم کابرایە خەلەتاون، و بەیەکیک لە پادشا ھەرە دادپەرور و داناگانیان داووتە قەلەم، کە لەپراستی دا ئەو لەھەمان کاتدا ستەم کاریش و شیتیش بوو. میژوو باسی ئەو کابرایەمان بۆ دەکات و دەلی ھەندێ جار پێدەگەنی و شوخی دەکرد، کەیف و خوشیی دەکرد، ھێندە نەدەبرد لەناکاودا لەو بارە دەگۆرا بەتایبەت ئەگەر گوییستی ئامۆژگاریەک یاخود ھۆنراویەک بویا لەبارە دۆنیانەویستی یەو، لەوکاتەدا لەترسی خودا دەستی دەکردە گریان و دادو فیغان.. گەر پیاویکی ھەزار ئاوەھای بکردایە، جار لەدوای جاریش دوبارە بکردایەتەو، ئەوا خەلکی پێی پێ دەگەنین و بەرد بارانیان دەکرد، تەنانەت لەوانەییە بەو ھۆیەو ببوایەتە شتیکی دەست بە زنجیر بەستراو.

خاوەنی پەرتوکی (الاغانی) دەلیت: "لەکاتی ئامۆژگاری دا ڕەشىد یەکیک بوو لەو کەسانە زۆر بەخوڕ ئەسیرین دەپژن، لە ساتی تورپیش دا زۆر سەخت و دلەرق بوو" جگە لەویش گوتویانە: "ھارونە ڕەشىد زۆر ئایندار بوو، لە پۆزیک دا سەد پکات نوێژی کردو" ھێندە تورپەش بوو بە بێ ھۆ خوینی پشتو.. تا دەلیت: ئەم خەسلەتانەش ئاسان نیە لەیەک کەس دا و پیکەو کۆ ببەو^(۱۲).

ھەندیک لەمیژوونوسەکان وای بۆ دەچن گۆبونەوێ ھەموو ئەو خەسلەتانە لە (ھارونە ڕەشىد) دا، لەنیشانەکانی سوارچاکی و بەسۆزیە.. وەلی من لەو میژوونوسانە دەپرسم: گەر ئەو خەسلەتانە لە میوہ فرۆشەکەى ھاوس ئایندا یاخود لەو بارەھەلگەر دا کە کۆلەکانیان بۆ ھەلدەگریت ببینن، ئایا بەھەمان ئەو شیوہیە لێکی دەدەنەو کە بۆ ھارونە ڕەشىد لێکی دەدەنەو؟

لەپراستی دا ئەم خەسلەتە پێچەوانانە، لەزۆر کەسی ئاسایی دا ھەن، بەلام ئەمان ھەول دەدەن بیان شارەنەو و پەردەپۆشیان بکەن لەترسی ئەوێ نەبادا، خەلکی تەریزیان لێ بکەن، ئەگەر نەشیان توانی بشارنەو، ئەوا دەبنە جیگەى گالتهپیکردن و چەوساندنەو، لەوانەشە لەکۆتایی دا ببیتە ھۆی شیت بونیان. ئەمەش ئەو ڕایە

لەمەو بەرمان بەھىزتر دەكات كە گوتمان: بارودۇخە كۆمەلەيتەكانى دەوربەرى رۆلى گەورە دەگىرپن لەدانانى مرقۇفەكە لەليستى شىتەكان ياخود ژىرەكاندا.

ھاودژبون (ناكۆك بون) و شىتى:

ناكۆك بون، وەك لەبەشى پىشوشدا ئامازەمان پىدا، لەھەموو مرقۇفيكدا بوونى ھەيە. لەمرۆقى بلىمەتەش دا زياترە وەك لەمرۆقى ئاسايى.. لىرەدا پىويستە ئامازە بەدەين بەھوى (شىت)ىش وەكو (بلىمەت) ناكۆكى زۆرى تىدايە، وەلى جياوازيەكى گەورەش ھەيە لە نىۋان ناكۆكى نىۋان ناخى بلىمەتەكان و ئەو ناكۆكيەى لەنىۋ كەسىتى شىتەكاندا ھەيە.

بلىمەت لەخەسلەتە ناكۆكەكانى دەسگايەك بۇ داھىنان پىك دەھىنى، چونكە لەنىۋ خوى دا تايبەتمەندىەكانى ھەست و نەست (ياخود بابەتى و خودى) كۆ دەكاتەو، ھەردوكيان پىكەو بەكار دەھىنىت بۇ گەشتن بە بىرۆكەيەكى نوى.. وەلى شىتى بابەتى بوون تىاي دا زۆر لاوازە، ناشتوانىت بەشىۋەيەكى راستگويانە لەبويەر حالى بىت، ھەر لەبەر ئەوھشە دەبىنين ئى ئەھوى بەربەستى ھەبىت خوى دەدات بەدەم پالئەرە نەستىيەكانىەو.. لىرەو ئەيدى ناكۆك بوون تىاي دا دەردەكەويت و پەنگ دەداتەو.

ئەمەش يانى: ناكۆكى لەشىت دا لەھەستە زۆر توندە خودىەكەيەو ھەلدەقولى، لە پەفتارى بەگويەرى داخوازي گرى دەروونى و ئارەزوەكانى دەپرات بەرپو و ھىچ گويش نادات بەھوى پاش كاتزمىرئىك كەدەويەكى پىچەوانە بەھى ئىستاي بكات.

بەم دواييانە زاناكان جۆرئىكى دىكەى (شىتى)يان دۆزىوئەو و ناويان ناو (شىتى سايكۆبايى).. خاۋەنى ئەم جۆرەى (شىتى)، بەو لە شىتىەكانى دىكە جيا دەكرىتەو كە ژىرە لەبارەى ھەر شتىكەو كە پەيوەندى بە بەرزمەندى تايبەتى خويەو ھەبىت، زۆر جار پوخۇش و خۇساجپىن دەبىت لەمامەلەكردى لەتەك كەسانى دىكەدا، تەنانەت ھىچ جياوازيەكى نىە لەو كەسانەى ئىمە ناومان ناۋن (ژىرەكان)! تەنھا ئەوئەندە ھەيە ئەم خالىكى زۆر لاۋازى تىدايە كە برىتى يە لەھوى لە روى كاتەو (پەيوەستەگى كەسىتى) زۆر لاوازە.. بۇ ئەۋنە: جارى وا دەبىت، دىت قەرزىكت لى دەكات بەم مەرجەى لەپاش

كاترميريك بۆت بگه‌رپيټته‌وه، كه‌چي كاترميريك و دوان و به‌لكو ده‌يان كاترميري تي ده‌په‌رپټ، به‌بئ ئه‌وه‌ي هه‌ست به‌گرنكي به‌لټن و په‌يمانه‌كه‌ي بكات. ته‌نانه‌ت له‌وانه‌يه به‌ناشريني يه‌كي سه‌يره‌وه‌ ږوبه‌ږوت بيټه‌وه، وه‌ك ئه‌وه‌ي قه‌ردى لى وهرنه‌گرتبى يان هيچ به‌لټنيكي پيټ نه‌داييټ. گهر پرسيارى لى بكه‌ين كه‌ ئايا بۆچى، ئاوها ربه‌فتار ده‌كات؟ له‌وانه‌يه به‌زهرده‌ خه‌نه‌يه‌كه‌وه‌ پيټ بليټ: "قه‌يدى نيه‌! ئه‌و ږپه‌ پارهي‌ت پاش كاترميريكي تر ده‌ده‌مى، چاوه‌روانم بكه‌، تاكو ديمه‌ لات" ئنجا ده‌روات بى ئه‌وه‌ي بگه‌رپيټه‌وه.

كه‌سيكي ناسايى ناتوانيت كاري به‌و شي‌وه‌يه بكات و دلټياو بى خه‌ميش بيټ.. چونكه‌ ئه‌گهر نه‌يتوانى به‌ ئه‌مه‌ك بيټ به‌رانبه‌ر به‌و به‌لټنه‌ي به‌توى داوه، به‌لايه‌نى كه‌مه‌وه‌ له‌ لاى تو دا شه‌رمه‌نده‌يى ده‌رده‌پيټ.. كه‌سى ناسايى ده‌توانيت له‌هه‌ستى خه‌لكى تي بگات به‌رانبه‌ر به‌خويى و به‌لټنه‌كانى.. وه‌لى كه‌سى (سايكوبايى) تا ږاده‌يه‌كي زور سه‌ير به‌هه‌ست به‌ شه‌رمه‌زارى ناكات^(۱۳) خود په‌سه‌نديه‌كه‌ي وى سه‌ربه‌خو كار ده‌كات و هيچ گوى نادات به‌وه‌ي كه‌سانى دى چوڼى لى ده‌روان.

ماموستا (جرجيس) ده‌ليټ: ژيانى سايكوبابيه‌كان له‌چوارچي‌وه‌ي به‌ها كورت خايه‌نه‌كاندا ده‌سورپيټه‌وه، له‌ژيانيان دا به‌گوږه‌ي بنه‌ماي چيژ ږى ده‌كهن، چونكه‌ هه‌ميشه هه‌ست به‌پيويستى به‌خي‌رايى تي‌رکردنى نارمزه‌كانيان و قايل كردنى پالنه‌ره‌كانيان ده‌كهن.. ده‌سته‌وسانيش له‌وه‌ي ئه‌و قايل كردنه‌ خي‌راييه‌ په‌ي گير كه‌ن بو خودى كه‌ زياتر بمينيټه‌وه و سه‌قامگير تر بيټ.. ږه‌نگه‌ ئه‌مه‌ش بو ئه‌وه‌ بگه‌رپيټه‌وه كه‌ پيگه‌يشتن و پيگه‌گونجاني كومه‌لايه‌تى، تا ږاده‌يه‌ك، به‌نده له‌سه‌ر قوربانى داني تاك به‌ خود كاتيه‌كه‌ي له‌پيناوى به‌ها دوور ياخود سه‌قامگيره‌كاندا.. وه‌لى كه‌سى سايكوبانى چيژى به‌په‌له و خي‌را هه‌لده‌بزي‌ريټ، سه‌ربارى ئه‌وه‌ش كه‌ ده‌زانيت ئه‌و چيژه‌ به‌ها سه‌قامگيره‌كانى ته‌ندروستى و ژيانى خي‌زانى و كاري پيشه‌يى يه‌ له‌ني‌و ده‌بات و ده‌يان ږمينيټ.^(۱۴)

ماموستا (سلامه موسى) كه‌ پينا‌سه‌ي سايكوبابيه‌كان ده‌كات ده‌ليټ: "ئه‌وانه له‌ني‌و خودگه‌راييه‌كي زياده‌ږودا نجوم بوون.. دروشميان ته‌نها بري‌تى يه‌ له‌ من... من.. من..

مەبەستیانە سەر بکەون و زۆر جاریش سەرکەوتن بە دەست دێن. کەسانی دی هیچ پلە و جێگە یەکیان نیە لە دیدی ئەمان دا و تەنانهت ئامادەباشن بۆ وە ی کەسانی دیکە بپلێشیننەو^(۵).

دەکرێت بڵێن: ئەم خودگەراییه زیادەرۆیه خەسلەتی هەموو شیتەکانە، ئەوەندە هەیه کەسی سایکۆبایی دەتوانێ بۆ ماوەیهکی کاتی بەرووی خوێ و زمان شیرینی پەردەپۆشی بکات، ئیدی خەلکیش بە ژیری لەقەڵەم دەدەن، ئەکاتیکیدا ئەم شیتە.. یان پەنگە هەندێ کەس بیانەوێت کەسی سایکۆبایی چاک بکەن لەپێگە ی ئامۆژگاریەو، بۆ نمونە پێی دەلێت: "ئەمە کداری یەکیکە لەو خوە باشانە ی خودا فەرمانی پێ کردو" کەسی سایکۆبایی بەرێزەو گۆ یان بۆ دەگرێت و لەگەڵیشیاندا کۆکە. لەوانەش بەلگە و نمونە ی دیکەش بۆ بەهێز کردنی راکەیان بەنیتەو.. وا دیارە لە وتەکی دا دڵسۆز بیت، وەلێ ئەم دڵسۆزیە لەو چرکەیه گوزەر ناکات کە تێیدا دەوێ.. هەر کە ئەو چرکەیه ی تێ پەران، ئەمیش هەلەگەرپێتەو و دەبێتە کەسیتی یەکی دیکە، بەگوێرە ی ئارمژو تازەکانی.

هەلگەرانەو ی پێورەکان:

گرفتی کەسی سایکۆبایش، وەك هەر شتیکی دیکە وایە، بارودۆخە ئابوری و کۆمەڵایەتیەکان رۆلی گەورەیان هەیه لەسوك کردنی یاخود قەبەکردنی دا.. بۆی هەیه کەسی سایکۆبایی، دەوڵەمەند بیت، یان پلە وپایە دار و بەدەستەلات بیت، لەم کاتەدا خەلکی پاساو بۆ کارەکانی دەبیننەو، تەنانهت لەوانەیه کردەو ناکۆک و پێکەو نەگونجاوەکانیشی بەنیشانە ی بلیمەتی و مەزنیتی بدەنە قەڵەم.

یەکیک لەمنداڵەکانی خۆم بێنی، پەرتوکیکی دەخوێندەو کە لەقوتابخانە پێی درابوو، پەرتوکهکە بەشیکی تێدا بوو بەناوی (مەزنیتی رەشید) دەو، لەوێش سەیرتر، گویم لێی بوو، هەر ئەو منداڵە ی خۆم سرودی (بەغداد ئە ی شاری رەشید) ی دەگوتهو^(۶).. لەو کاتەدا زانیم کە چۆن دەستەلات و دیارە کەشخەکان و دەوڵەمەندی دەتوانن شیت بکەنە بلیمەت و کەسیکی سایکۆبایش بکەنە مەزنە پیاوی.

ديتمان، پەشىد - خودا لىي رازى بىت - چۆن پياويكى بوو، چەندە خوەكانى سەير بوون، سەرگەرمى جوت و چەقەنەلیدان بوو (دەربىرىنى وەرگىي) كەچى لەناكاودا، دەستى بەگريان دەکرد لە بەر دونيا نەويستى و پارىزگارى خۆى.. لە لایەكەو بەمال و سامانى نەتەو سى ھەزار كەنیزەكى دەگرى و ئنجا لەترسى خودا دەبوراىەو.. لە ولاتى رۆژانە سەد ركات نويزى دەکرد، كەچى خوينيشى لەپىناوى شتىك دا دەرشت كەشیاوى خوين بۆ رشتن نەبوو.^(۱۷)

ئەگەر پەشىد شىت نەبويىت، ئەو بە لایەنى كەمەو كەسىكى سايكۆبايى بوو، لەھەمانكاتدا گەورەى بروداران و سىبەرى خوداش بوو بەسەر جىھانیاندا!

پلەو پایە ساخەكان:

رەنگە زیادەردەوى نەكەم، گەر بلىم، زۆربەى ئەو گەورە پياوانەى لەسەردەمە سولتانیەكاندا ژیاون لەم جۆرەى پەشىدن.. لەقولایىيەكانى دەرونيان دا تۆويكى بەھيزى شىتى شك دەبن، وەلى دەستەلاتە ساخەكەيان دەيان شارىتەو.. ئەوان دەتوانن ئەو ناكۆك بونە بى ئەرزەشەيان بەلوت بەرزى و پۆزلىدان بشارنەو. كاتىكىش قسان دەكەن ھەول دەمدن زمانىكى كەشخەى ناسك بەكار بىنن، خەلكىش كاتى بەو شىوہىە گوىيان لى دەگرن، ئەو كەسانە لایان دەبنە زىرەك و دووربىن و بىرتىز.

لەسەردەمى رابردو و سەردەمى سولتانی تر دا ژمارەيەكى زۆرمان لە نمونەى ئەو كەسانە دىت.. بارودۆخى رىزبەر پارمەتى دابوون بۆ وەى پۆستى بەرز ياخود پلە وپاىەى بەرپىزى كۆمەلایەتى بەدەست بىنن. خەلكىش راھاتبون لەسەر ئەو سلیان لى بکەنەو و لەھەموو جقاتىك دا لەبەريان ھەستن.. سەرنجامى ئەمەش، ئەو بوو سەردەواى كاروبارەكان زۆر جار دەگەوتنە دەستى شىتەكان.

یەك لەتایبەتمەندیەكانى سەردەمە سولتانیەكان بەشىوہىەكى گشتى ئەوہىە كە خەلكى بەگوێرەى ئەو ریز لەپياويك دەگەن كە چەندە روالەتى قەشەنگ و ئارموزوى خۆسەپاندنى ھەيە.. تا ئەمڕۆكەش پاشماوہىەكى ئەم خوە لەنيو خەلكىكى زۆر دا ماوتەو، ئەوہتانی تەنھا ریز لە پياوى دەگرن كە بەشان و باھۆ بىت (دەربىرىنى

وهرگيڻي و كاتيگيش قسان دەكات لەلوتيهوه دەري بكات!! وەلى گەر بزائن پياويكى بەستەزمانى و خۆبەكەم زانە، ئەوا هەرچى چاكە و تايبەتمەندى هەيه لىي دادەمائن.. خەلكى بەم كردهوديه بى ئەوهى بەخۆيان بزائن ستم لەخۆيان دەكەن.. چەندە بليەت بەو هۆيهوه بليەتتى يەكەى لەدەست دا، و چەند شتيش لە لايان بوەتە سەرتۆپى زانايانى!!

لەسەردەمى پېشوو، كابريره هەبوو، بەيهكى لە مامۆستا مەزنەكان دادەنرا، دەولەت سەرتاپا، سەرسام بوون بەبليەتتى ئەو مامۆستايە، بۆيه ئەركى گرنكى پى دەسپېردا.. ئەوه بوو ئىستەگى راديو خەريك بوو دەتوايه بۆ رېزليان لە وتە جوانەكانى.. وەزارەتى مەعاريفى بەرپزىش لوى دەمردن!! كەش و هەواى كۆليز و پەيمانگا بالاكانيش بى دەنگى داى دەپۆشى بۆ گوى گرتن لەو بېرۆكە نوپيانەى لەزگى مامۆستاوه دەردەچن.. ئەز، ئەو هەلەم بۆ رەخسا كە لەو پياوه بکۆلمەوه، لەئەنجامدا هېچ تايبەتمەنديەكەم تاييدا نەبىنى ئەوەندە نەبىت كە وا راھاتبوو، لە لوتيهوه قسانى دەردەكرده دەرى، بەختيشى باش بوو كەپۆيه زلى هەبوو!!

شيتى و گەلجويى:

مادامىك باسى (شيتى) و جۆره جوداكانى دەكەين، پيوسته باسى (گەلجويى)، گەمژەيى)ش بکەين، كە بەراى بەندە ئەميش جۆريكى سوکە لەشيتيتى.. هەندى كەسيش بەرهو شتيتى تەواوەتى دەبات لەكاتيكدە بارودۆخە كۆمەلايهتیهكان و ئابوريەكان لەسەريان سەخت دەبن.

(گەلجويى) ئاسايى لەو گوڤتار و كردارە (بىتامانە) دا خوى دەبينتەوه كە خەلكى بيزيان لىي دەيتەوه، كەچى خاوەنەكەى پىي وایە باشترین كردار و گوڤتاريكن مروق بياى كات!! بۆ نمونە: نوكتەيهكى (بى تام) دەگيرپتەوه و خويشى يەكەم كەسە بە نوكتەكەى خوى پى دەكەنيت، زۆر جار ئەوەندە پیدەكەنيت وا گومان دەبات دانىشتوان هەموويان پیدەكەنن بەنوكتەكەى، كەچى دانىشتوان بەكابرا پیدەكەنن نەك بە نوكتەكەى!!

دەگونجىت ھەمان قسە بکەين لەمەر ھەموو ئەو کردار و گوشتارانەى گىلەپياوھەکان دەیکەن.. کاتى بەلاکە سەخت تریش دەبێتەو لەسەر خەلکى کە ئەو گىلە پياوانە خاوەنى کورسى بۆماوھى و سامانى زۆر و زوھەند و دەستەلات بن.

یەکیکی دیکە لە بەلاکانى گەلحوی، ئەوھسانى کە پەتائاسایە.. گەر بێت و سولتان کە سەرى کۆمەلگەيە، لەو جۆرە پياوانە بوو، ئەوا وەزیر و گزیر و دەستە و پێوندەکانیشى کەم و زۆر چاوى لێدەکەن و توشى ئەو پەتايە دەبن.. چونکە ئەوان لەپێگەى ماستاوەکردن بۆ (سولتان) ھو گەشتونەتە ئەو پلە وپایەيە، بۆيە وا چاوەروان دەکەن دەست و پێوندەکانى خوارى خوشيان وایان بۆ بکەن، ئەمان چۆن مامەلەيان لەگەل سولتان کردوو، خواروھى خوشيان بەھەمان شێو مامەلە لەگەل ئەماندا بکەن.. بەو جۆرە ماستاوەجىتى و خۆبردنە پێشەو دەبێتە نەرىتىكى کۆمەلایەتى گشتى، ھەر کەسێک بگرى بەو جۆرە مامەلە لەگەل کەسێكى لەخۆی پلەدارتر و بەرزتر دادەکات.. بەو جۆرەش پەتای گەلحوی و گىلەپياوى بەجۆرىكى ترسانک لەنیو خەلکى دا بلاو دەبێتەو، قورسايیەکەيشى دەکەوێتە سەر چینی خواروھى ھەزار ونەدارەکان. چونکە چینی ھەزارەکان و نەدارەکان پێویستە بۆ ھەر کارێكى گەمزانە و ستم کارانەى چینی بالا، پاساویک بدۆزنەو، بەلام ئەبێ باجى گوناھى کردوھەکانى خۆيان بدەن!!

گوناھەکانى ھەزار:

لەسەردەمە سولتانىەکاندا پێویستە مرۆفى ھەزار تاوان وگوناھەکانى دنیا و پاشەرۆزىش پیکەو ئەئەستۆ بگریت، پێویستە لەبەرانبەر گوناھە زۆرەکانیشى دا بجیتە ئاگرەو، لەدنیدا بەچاوى سوکايەتیەو سەیرى دەکریت. لەسەردەمە سولتانىەکاندا خەلکى راھاتبوون لەسەر لێرسینەوھى ھەزار لەسەر ھەموو جموجولێكى. لەبەرچاویاندا بى ئەرزش و بى بايەخە بەجل و بەرگى دراو و شێو نەشیرینەکەيەو.. بۆيە ھەر ئەوھندەى کەمێک گەلحوی یاخود (ناکۆکى کەسێتى) تیدا بەدى بکەن، بەگالتە پیکردنەو دادەبارینە سەرى.

خه لکي کاتي بهو شيودهيه له گهل هه ژاردا ده جوليته وه، پرکيشي نه وه ناکه نه هه مان رهمتار له ته که دهوله مه نديکدا بکه نه، نه خاسمه نه گهر کابراي دهوله مه نه د پوخساري جوان و که شخه بيت.. گهر دهوله مه نديکي بهو شيودهيه قسه يه که بکات، پيی ده لئین: "نافه رين"، بهو ندمه ش ده ست هه لئاگرن به لگو پوي ده ميان ده که نه نه وه هه ژاردي له ته نيشتيانه وه دانيشتوه و سهر زه نشتي ده که نه و پيی يه ژن: "کابراي هه ژارديش بيده نگه و نازانيت چو و له لام بداته وه. چونکه نه م له باباي دهوله مه نه د جوانتر دواوه. وه لي گرفته که گرفتې سامانه خودا دزيوی بکات، سامانه که له ده به ننگي دانايي و له قسه ي پوچ و بي ناوه رپوکيش ره سه نايه تي ده خولقي تي" (۸)

هه ژاري که له کو مه لگه يه که بهم شيودهيه دا بزي بهر له ههر که سيکي تر مه ترسي شي ت بووني له سه ره. ههر نه مه يشه وای کردوه لای ني مه زوري نه ي شي ته کاني شي تخانه کان له چيني هه ژار و پوخسار دزيوه کان.

شي تيک ده ناسم له سه ره تا دا که نجی کي پک و پک بوو، به لام ناشيرين و هه ژار بوو، حه زي له وه بوو وه کو هاوړپکاني دي که ي لای ژنان خو شه وي ست بيت.. هاوړپکاني له م پوه وه (داو) يان بو دته ني، نامه ي دلداريان له سه ر زمانې کي ژانه وه بو دهنوسي، نه مه يش بر وای پي ده کرد و هيوايه تي زور و زموه نديشي له سه ر بنيات ده نا.. هاوړپکاني حه زي ان له وه بوو پي رابو وړن، پي پي بکه نن.. تا کو زياتر يش پي پي بکه نينا يه، نه وه له لای خو يه وه زياتر به عاسماني نه نديشه و هيو ا جوانه کاند ا ده فري.. دواتر وای لي هات خو ي لي بويه (يوسف) له پروي جوانيه وه و، وای ده زاني ژنان له بهر جواني وي خو به کو شت ده دن.. کاتي هاوړپکاني له پي که نه ين بهو که نه چه بي تافه ت بوون، ده ستيان کرده نازاردان و ده ست دري زي کردن بو سه ري.. نه م له لای خو يه وه وای گومان ده برد هاوړپکاني پژدي پي ده بن چونکه له پوي سيکسيه وه تواناي سه رنج را کيشاني کي ژاني زوره (ده ربړيني و ده رگړي).. هيچ چاره يه که نه دي ته وه، نه وه نه بي قه مه (کي ردی گه وره) يان لي رابکي شيت و هه ره شيان لي بکات. به و جوړه له ناو هاو له کاني دا به (پاله واني قه مه کيش) ناوي ده رکړد.. نه وه هه نو که له ژيړ زه مين يک دا به زنجير به ستر او مته وه له ترسي نه وه ي نه با دا

كەسەك بەقەمە بىرئەدەگەى بكوژىت.. بەراستى ئەو كەسە جوانى گوتوۋە كە دەئىت:
كۆمەلگە ھەندى جار بكوژانى خۇى بەدەستى خۇى دروست دەكات!
گەر ئەو گەنجە پۇلەى دەۋلەمەند بوايە، لەژيانى واقعى خۇيدا ئارەزوى سىكىسى
سەرگوت كراوى خۇى بۇ تىر دەكرا، پەنگە كىزىكىشى بدۇزىايەتەۋە كە بەدەلخاۋز ئەمى
قبول بكدرايە.. دواتر ماستاۋچىيەكانىش دەھاتن و جوانىيە (يوسفى) يەگەييان بۇ
ئارايشت دەدا.. لەۋكاتەشدا ئىتر ئەمىش ھۆكارىكى تەۋاۋەتى نەدەبىنى بۇ ۋەى شىت
ببىت.

شىتتى وبارودۇخى خىزانى:

بارودۇخى خىزانى كارىگەرى گەۋرەى ھەيەلە سەر پىكەينانى كەسىتتى شىت.
تەنانەت پى دەجى ئەم بارودۇخە ئاسەۋارى بەھىتر بەجى بەئىت لەبارودۇخە
كۆمەلەيەتە گشتى يەكە.. ئەۋانەى سەرقالى پەرۋەردەى نوپن دەركيان بەم راستى يە
كردوۋ و گرنگى زۇريان پى داۋە.

بۇ نموونە: سەرنجى مىنداللىك بەدە كە لەنىۋ خىزانىكى ھەژاردا پى دەكات،
خىزانەكەى دەيانەۋىت ئەۋ مىندالە بەجىتە قوتابخانە و، ۋەك مىندالى خەلگى لە
پاشەپۇژدا ببىتە كارمەندىكى گەۋرە يان پزىشكىكى ناۋدار يان ئەندازىارىكى
سەرگەۋتوۋ .. ھتە. مىندالە ھەژارەكە ئەۋ بەھرە و ئامادەسازيانە لەخۇى دا نابىئىت كە
بىكەنە قوتابىيەكى سەرگەۋتوۋ.. لەۋانەيە باشتر بىت ئەگەر ببىتە وردەۋالە و داۋ
دەرمان فرۇش ياخود دارتاش يان قۇندەرە فرۇش.. ۋەلى كەس و كارى ھەرگىزاۋەرگىز
ئەۋەى لى قبول ناكەن. چونكە ئەمان دەيانەۋىت سەرى خۇيان بەم مىندالە لەناۋ
خەلگى دابەرز بكنەۋە، ۋەك فلان ۋفىسار كە بەھۋى مىندالەكانيانەۋە سەريان بلىندە!!
(دەرپرېنى ۋەرگىر).

لېرەدا ئەۋەى شىۋى باسكردنە، ئەۋەيە مىندالى دەۋلەمەند، دەتوانىت بگاتە مەرامى
خۇى ئىدى چ پۇستى بلىند بىت يان پىشەى بەرئز و چاك.. چونكە پىگەكانى
ۋاسىتەكارى و بەرتىل دان لەبەردەمىدا ۋالا ۋكراۋەن، خەلگىش بەھەموۋ جۇرئىك

خوونه‌کان له نیوان زانست و بیروباوپردا

نامادهن هاوکاری بکهن. لهو کاته‌شدا لوتی بهرز ده‌کاته‌وه و واده‌زانیٔ به‌توانا و هه‌وئی خوئی گه‌شتوته ئه‌و قوناغه .. له‌وانه‌شه نه‌سله‌میته‌وه له‌وه‌ی شانازی بکات به‌سه‌ر هاو‌ده‌کانی دا و پییان بلٔیت: (هه‌ر که‌س به‌راستی هه‌ول بدات ده‌کاته مه‌به‌ست) یاخود (هه‌ر که‌س به‌سه‌ر ریگه‌یه‌کدا ب‌پروات ده‌کاته مه‌نزل!!) هه‌زاره‌کانیش کاتئ ئه‌م قسه‌یه‌ی لی ده‌بیستن ب‌پروای پی ده‌گهن، بویه ده‌بینین ده‌ست ده‌گهنه ناموژگاری وشکی منداله‌کانیان و به‌سه‌ریاندا ده‌قپ‌پین و ده‌لین: "هه‌ر که‌س به‌راستی هه‌ول بدات ده‌کاته مه‌به‌ست"، کابرای هه‌زاریش ده‌یه‌ؤ منداله‌که‌ی سه‌رکه‌وتن به‌ده‌ست بیٔیت وه‌کو منداله (به‌ناز)ه‌که‌ی کابرای ده‌وله‌مه‌ند!!

منداله هه‌زاره‌که سه‌ری هه‌لده‌ک‌پین و هه‌موو هه‌وئی ده‌خاته کار، به‌لام بی سوده.. هه‌میشه شمشیری (هه‌ر که‌س به‌راستی هه‌ول بدات ده‌کاته مه‌به‌ست) به‌سه‌ر سه‌ریه‌وه پاست کراوته‌وه.. ئنجا له لایه‌که‌وه ناتوانی ده‌مه‌ده‌مه‌ی ئه‌و په‌نده بکات و نه‌ی سه‌لینٔیت، له لایه‌کی تریشه‌وه ناتوانٔیت سودی لی وهرگرٔیت.. ئه‌مه‌ش له‌سه‌ره‌تاوه ده‌بیته هوی ململانی د‌رونی تیای دا، له‌کؤایش دا ده‌بیته هوی شیٔ بوونی.

شیٔیک ده‌ناسم:

گه‌نجیک ده‌ناسم نیٔساگه شیٔ و دیوانه‌یه. من ئه‌و هه‌له‌م ده‌ست که‌وت که هه‌ر له‌سه‌ره‌تایه‌وه سه‌رنج و تی‌پامانی ژیا‌نی ئه‌و گه‌نجه بده‌م، دهرکم به‌وه کرد که (شیٔی) تیای دا سه‌ری هه‌لداوه، به‌هوی ململانی‌یه‌کی به‌هیزه‌وه که که‌وتوته نیوان جیهانی ناوه‌کی ئه‌و گه‌نجه و جیهانی دهرکی دا، دواتر ئه‌م ململانی‌یه تیای دا ئالۆز وگه‌وره بوو، تا بوو هوی ئه‌وه‌ی له‌کو‌مه‌لگه داب‌پ‌پٔت وله‌جیهانی ئه‌ندیشه تایبه‌ته‌کانی خوئی دا ب‌زی.

ئه‌م گه‌نجه له‌سه‌رده‌می مندالیتی یه‌وه له‌ژینگه‌یه‌کی پ‌رله هه‌ژاری و نه‌فامیدا ده‌ژیا، دایک‌یک‌ی هه‌بوو زۆر لوت به‌رز بوو، به‌چاوی سوکایه‌تیه‌وه سه‌یری هه‌موو خه‌لکی ده‌کرد.. ئاماژه‌ی ئه‌م لوت به‌رزیه‌شی رۆژ له‌دوای رۆژ ده‌دایه کو‌ره‌که‌ی.. وه‌کو هه‌موو مندالانی تری هاوس‌ی و خزمه‌کانی ئه‌م کو‌ره‌ش خرایه به‌ر خویندن، وه‌ل تیای دا

سهرکه وتوو نه بوو، سال له دواى سال له وانه کانی دا دهکوت، دايکی به هویه وه زوری نازار دهچشت.. نهو دپوښت به هوی کوره که یه وه شانازی بکات به سهر خرم و هاوسیکانی دا، که چی بینی له مندا لانی دیکه خوارتره.. ئیدی دهستی کرده سهر زه نشت کردنی و پتی دمگوت: "نهی به دبخت! تویش وهکو باوکت وایت، خه لکی بهرمو سهره وه دهچن، تۆ بهرمو خواره وه دیت!"

بهم هویه وه مال لهم گهنجه هه ژاره بویه دۆزهخ، له لایه که وه دمی هویت لوت بهرزی خوی و دایکی تیر بکات، له لایه کی دیکه شه وه هه ست دهکات ناتوانی شان به شانی هاوړیکانی له خویندن دا سهرکه وتن به ده ست بیتی.. ههر سهر زه نشت کردنی کیش که له دایکی ده بیست، ملماننی ناخی نه می پتر ئالۆز و گه وړه ده کرد.

سهرده میك هاته پشه وه، هه ندی له هاوړیکانی چونه نیو ئه رك و وه زیفه ی دهوله تیشه وه و تیایشی دا سهرکه وتنیان به ده ست هیئا. نه می ش له جیگه که ی خوی دا مایه وه و، داواى دره همی یان دوو دره همیشی له باوکی ده کرد، به نارچه تی پیی ددها.. نه می ش وهکو هاوړیکانی هه ز و ئاره زووی هه یه و خوازیری نه وه یه تیریان بکات به لام ناتوانیت!!

لیرمه ئیدی نهو هه ژاره به سهر خوی دا مۆلی خوارد و ده شکایه وه، ناچار له پریگه ی خه ونه وه ئاره زووه کانی خوی تیر ده کرد.. خویی به بلیمه تیکی سته ملیکراو و بیریاریکی مه زن ده هاته بهر چاو که خه لکی به چاکی ریزی ناگرن.. تا خه لکی که متر ریزی بگرن نهو زیاتر به نیو نه ندیشه و خه ونه کانیدا ده فري.

نه مپړوکه نهو گهنجه بی دهنگه، به ته نها دپروات به پړدا و ئاور به لای که سدا ناداته وه، وه لی له ناخی خویدا شوړشیکی به لی شاوه.. جاریکیان چاوم بهو گهنجه که وت و پرسپاری حال وبالییم لی کرد، نهو بوو ده ستی کرده باسکردنی مه زنی تی خوی بیره بلیمه تانه کانی و، ئاماژه می دا به وه ی که چون ئیمپریالیزم لیی ده ترسیت.. نهو وای دادهنیت که له هه موو لوه سیخوړان چاو دپری ده کمن و دوزمه کانیشی گو به ندی بو دهنینه وه.. منیش ده ترسم نهو گهنجه سهرمه ستانه تر به نیو نه ندیشه بالاکانیدا نفرو

ببیت، لەئەنجامیشدا (قەمە) لەدژەكانى ڤاكىشیت وەك ھاوڤىكەى لەمەوبەر قەمەى لە دژەكانى ڤاكىشا.

سەردەمى رابردوو:

بارودۆخى ئەو گەنجە دەگمەن لەنىو لاوەكانماندا، بەلكو لەسەردەمى رابردودا نمونەى ئەو لاوە زۆر بوون.. واديارە بارودۆخەكانى ئەو كەم تا زۆر ئى يارمەتى زيادبوونى ژمارەيانى دابوو.

سەردەمى رابردوو لەدواى جەنگى گەردونى يەكەمەو دەست پى دەكات، ئەو دەمەى شارستانىيەتى رۆژئاوا بەلايەنە باش و خرابەكانىهەو ڤوى تىكردىن، ئەوئ دەمى قوتابخانە نوێكان دەرگاكانيان والا كرد، دۆخى نىو ئەو قوتابخانە پى ڤوو لە ئامۆژگارى بەتال لەجۆرى (هەر كەس بەرپاستى هەول بىدات دەگاتە مەبەست). منداڵانىش بەو ھۆيەو كەوتنە بەر ڤەحمەتى ھەر تەكە بەردى دەستارەكە.

قوتابخانەكان دەزگايە بوون بۆ دەرچواندى كارمەندان (ى دەولەت - وەرگىڤ) ئەرك و وەزىفەى مەريش جى تەماحى زۆربەى دايكان و باوكان بوو. بۆيە پائىيان بەمنداڵەكانىانەو دەنا ڤوەو مەكتەب بەھىواى ئەوئە لەپاشەڤۆژ دا ببە (ئەفەندى) و بەئەنگۆست ئامازەيان بۆ بكړى.. قوتابى لە قوتابخانەدا كۆمەلئ بىرۆكەى دەخويند كە پىچەوانە بوون لەگەل واقعى ژيانى دا.. بۆيە ئەگەر بۆى ھەلگەوتايە لەقوتابخانە دەرچونا، دەبينى دنيا پىچەوانەى ئەندىشەكانى وى ڤئ دەكات. ئەوئە فەرمانگەكان ڤىڤن لە ھامشۆكەرانى ناوئابانگ و دەستەلات دار، كە دىت واسيتە بۆ منداڵەكانىيان يان بۆ ئەو كەسانە دەكەن كە ھانىيان بۆ ھىناون، ئىنجا ھەژارەكان با ھەر خۆل بخۆن!!

لەيادمە كاتى لەسالى (١٩٣٧) دا لەقوتابخانەى دواناوەندى دەرچوم، بومە خوش ھامشۆكەريكى فەرمانگەكانى مەري بەتايبەت فەرمانگەكانى وەزارەتى مەعارىف (بەريز) .. ئەوئە ڤوو لەبەيانى تا ئىوارئ بەنىو رىرەوەكانى دا دەھاتم و دەچوم ياخود خوڤ بەسەر ھەسارەكانى دا دەدا.. رۆژيەك پىرەژنىكم بىنى كە وەكو من لەسەردانى فەرمانگەكاندا بوو، بۆ دامەزراندنى كىژەكەى بەمامۆستا... پىرسىارم لىكرد: "ڤورئ

گیان، واسیتته هه؟!" پیره‌ژنه‌که دهستی کرده گریان و گوتی: "واسیتته‌ی من ته‌نھا خوايه". هېچ وه‌لامی‌کی ئەم قسه‌یه‌م پێ نه‌بوو، ئەوه نه‌بێ که گوتم: "پلکه گیان، به‌دوای واسیتته‌یه‌کی دیکه‌دا بگه‌ڕێ!".. ناشزانم ئایا ئەو پیره‌ژنه سودی له‌و نامۆ‌زگاریه‌م وهرگرت، یاخود پشټی به‌ واسیتته‌ی خودا به‌ستبوو له‌ سه‌رده‌می‌کدا که شه‌یتان زāl و به‌دهسته‌لات بوو!

کاتی ئەو پیره‌ژنه‌م بینی، رۆڵه‌ی ده‌وله‌مه‌نده‌کانیشم ده‌بینی که دنیا‌یان لوش دده‌ا، ده‌ست درێژیان ده‌کرده‌ سه‌ر خه‌لک و یاساغ کراوه‌کانیان پېشیل ده‌کرد و مال و سامانی خه‌لکیان تالان ده‌کرد، میریش پاساوی ئەو کارانه‌ی ده‌دانه‌وه.. ئەدی چۆن پاساویان بو‌ ناهینیتته‌وه له‌کاتی‌کدا واسیتته‌كان له‌ هه‌موو لاه‌و ده‌وریان گرتوون. گریمان یه‌کی‌ک له‌و می‌ردمن‌داله‌ به‌نازانه، به‌گه‌رپۆکه‌که‌ی که‌سی‌کی به‌ئه‌نقه‌ست کرده ژیره‌وه و کوشتی، یان یه‌خه‌ی ئەفسه‌ری‌کی پۆلیسی له‌سه‌ر شه‌قامی‌کدا گرت و زلله‌ و بوکس و جنیوی زۆری ئاراسته‌ کرد، یاخود یارمه‌تی دزینی پۆنی دا به‌ناوی دۆشاوی خورماوه.. ئایا حکومه‌ت چ کاری‌کی له‌گه‌ڵدا ده‌کات؟ زۆرینه‌ی گومان به‌لای ئەوه دایه‌ که‌چاوپۆشی لی ده‌کات و لیی ده‌بوریت... وه‌لی گهر رۆڵه‌ی چه‌وساوه‌كان بوايه و په‌خنه‌ی له‌حکومه‌ت بگرتایه‌ که له‌گه‌ڵ ده‌وله‌مه‌نده‌کاندا خاوخلیچک و نه‌رمه، ئەوا دنیا‌ی لی دیتته‌ سه‌ر چنگ و داناکه‌ون تا ده‌یکه‌نه په‌ند بو‌ هه‌موو به‌چه‌کی هه‌زاره‌کانی تریش..(ده‌ربڕینی وهرگیر).

حکومه‌تی پېشوو به‌وه‌نده ده‌ستی هه‌لته‌ده‌گرت، به‌لکو زۆربه‌ی نیوه‌ند و پۆست و په‌یمانگا‌کانی خۆی قۆرخ گردبوو بو‌و می‌ردمن‌داله‌ به‌نازانه.. هه‌ندی جاریش بنک‌ر و پاشماوه‌ی ئەو نیوه‌ندانه‌ی ده‌هاویشت بو‌ هه‌ندی له‌ نه‌وه‌ی چه‌وساوه‌کانی وه‌ک من بو‌ داپۆشینی ئەو ریسوا‌ییه.

له‌سه‌رده‌می رابردوودا، سالیکیان پرۆپاگه‌نده‌یه‌ک ب‌لاو بوویه‌وه، گوايه ئەوانه‌ی له‌یه‌کی‌ک له‌ کۆلیژه‌کاندا وهرگیراون دوو گرووپ بوون: گروپیکیان به‌واسیتته‌ی پیاوه‌ پله‌ وپایه‌ داره‌كان وهرگیراون.. گروپی دووه‌میشیان به‌واسیتته‌ی خاتو (عفیفه‌ ئەسکه‌ندەر) وهرگیراون.. ئەم چیرۆکه‌ ب‌لاو بوویه‌وه، له‌وانه‌یه‌ پرۆپاگه‌نده‌یه‌کی ناراستیش بووبیت.. چونکه‌ پرۆپاگه‌نده‌ی به‌و شیویه‌ له‌و سه‌رده‌مه‌دا زۆر بوو، ئی‌مه به‌لامانه‌وه گرنگ نیه‌

ئەو چىرۆكە راست بوو يان نا، گرنگ ئەوھىە بلۆ بويەوھ و كەسانىكى زۆرىش بېروايان پىيى كرد، چونكە لەدەورووبەرى خۆياندا نامازى راستىتى بەسەرھاتى ئاوهايان ھەست پىي دەكرد.. بەھەر حال ئەو ڤوداوھ وئەھىەكى (كارىكاتىرى) ئەو دۆخى ناشايستەھىەمان دەداتى كە ولات لەو سەردەمە دا لەسەرى ڤىي دەكرد.. جا ئىمە سەخت گىر دەبين لەبەرانبەر مندالە جەوساوەكانمان دا كاڭى داويان لى دەگەين لەو بارودۆخە سەير و سەمەرىمە دا ھەموويان (ژىر) بن!!

پەرومردەکردنى ساغ:

ئىمە لەكاتىكىدا لەخراپەكارىەكانى سەردەمى ڤاڤردوو دەگەين، پىويستە خراپەى ئەو بەھايانەشمان لەبەر نەچىت كە لەچاخە پىشووەكانەوھ بۆمان ماونەتەوھ و ڤۆل و كارىگەرپىشان ھەبۆر لە تىكدانى پەرومردەى زۆڤىك لەمندالەكانماندا. يەكئىك لەخەسلەتەكانى پەرومردەى ساغ و تەندروست ئەوھىە كەمندال كورت ھەلناھىنى ئەو شتەدا كە، تواناى نىە بىكات.. ئەمرۆكە ئەو راستىيە سەلمىنراوھ كە زىرەكى و بىرتىڤى و بىلەھرە جۆراوجۆرە، لەوانەھىە مندالىك بۆ پىشەھىەك نەشىت، كەجى بۆ پىشەھىەكى دىكە زۆر باشە.. وەلى بەھاكانى پەرومردەى كۆن ھىچ گرنگى يەك بەم مەسەلەھىە نادەن.. لىرەوھىە كە دەبينىن دايكمان داوامان لىدەكات ئەو پىشەھىە ھەلئىزىرىن كە خۆى ئارەزووى دەكات، بى ئەوھى سەرنجى زىرەكىتى ئىمە و توانا ئەقلىەكانمان بكات!!

خودا بەزەمى بەدايكەدا بىتەوھ،

خەزى لەوھ بوو من بىمە "خەتار" و لەو پىشەھىەدا سەرگەوتن بەدەست بەئىنم تا لەكۆتايى دا بىمە "پىرى خەتاران": ئەو زۆر سەرسام بوو بەخەتارىكى دەولەمەندى ئاسياوى خۆى، بۆيە دەيويست جى پى ئەو ھەلئىگرم و بەجى كەوشەكانى وى دا ھەنگاو بىنىم. ئەمەش يەكئىك بوو لەو ھۆكارانەى وايان لىكردم لەھەرزەكارىم دا پىنج سالى ڤەبەق لە قوتابخانە دوور بكەومەوھ و لەسەرەتاوھ بىمە "خەتار": وەلى لەم پىشەھىەم دا شكىستىكى ترسناكم بەركەوت.

ھەر لەمندايمەو ھەزم لەخویندەو ھى گتیب بوو، وەلى مامۇستا عەتارەكەم پى وابوو، گتیب خراپترين بەلایە كە دامىنى كاسپى دەگرئ كە لەبەر دەروازەى خوا دا دانىشتو (بۇ بژيوى) لەدىدى وى دا پەرتوك نە نانئىك دەبەخشىت و نەبرسىەپەكى پى تىر دەكرىت ... وەستاكەم دەيوپست قنج و قىت لەبەر ئەو كپارانە ھەستمەو كە دىنە دووكانەكە و بەرۋويەكى خۆشەو ۋوبەروويان بېمەو، بەلام لەناخى خۇمدا رىقم لەھەموو كپارەكان بوو ھەر ئەوئەندەى يەككىيان ۋووى لەدوكان دەكرد، لە ژىر لىۋەو دەستم دەكرد بەنەفرەت كردن لەویش و لە وەستاكەيشم.. ئەو كاتانەم بەھەل دەفۇستەو كە مامۇستاكەم لەدوكان نەدەبوو، سەرقالى خویندەو ھى پەرتوك دەبووم، لەو كاتانەدا گويم نەدەدا بەو ھى كپار دىتە دوكان يان نا... سەرئەنجام وەستاكەم زۆر بەخراپى لەدوكانەكەى وەدەر نام. سوپاسى خوا دەكەم لەسەر ئەو دەرکردنە، چونكە توانيم يەك لاىي بېمەو بۇ گتیبە خۆشەويستەكانم.. گومانىشم وایە گەر ھەر عەتار بوومايە، ھەنووكە لەشىتخانە دەبووم (پەنا بەخوا!).

پەراۋىزەكانى باشكۆى شەشەم:

- ۱- بنواری: Young, Personality, P 765
- ۲- بنواری: eit. Loe
- ۳- بنواری: Sutherland, Introductory Sociology. P 145
- ۴- بنواری: روجیە باستید، مبادیء علم الاجتماع الديني، ل ۲۹ - ۴۰.
- ۵- بنواری: Benedict, patterns of Culture, P 72 - 80
- ۶- بنواری: محمد بن حبيب، المجر، ل ۱۹۲.
- ۷- بنواری: طه حسين، الفتنة الكبرى، ل ۱۵۱.
- ۸- مامۇستا دەلئیت (فی فبو مظلّم) قىۋیە مانای شوینىكى ترى و كەوانەى دىت وەك له منجد دا هاتود، من پىم جوان بوو به (هۆل) لىكى بدەمەو.
- ۹- بنواری: آغاخان، مذكرات آغاخان، ل ۱۲۱ - ۱۲۲.
- ۱۰- بنواری: ابن خلدون، المقدمة، ل ۱۲۶ - ۱۲۷.
- ۱۱- بنواری: آغاخان، مذكرات آغاخان، ل ۱۱.
- ۱۲- بنواری: عمر ابوالنصر، هارون الرشيد، ل ۱۱.
- ۱۳- بنواری: Bowlbey, Personality and Mental Illnese, P 179.
- ۱۴- بنواری: صبري جرجيس، مشكلة الملوك السيکوباني، ل ۲۵۸.
- ۱۵- بنواری: سلامة موسى، عقلي و عقلك، ل ۱۷۵.
- ۱۶- زۆر بەداخەوہ كە لەم رۆژگارەماندا ئەم سرودە لەقوتابخانەكانماندا و زۆر جارىش لەئىستگەى رادىئودا دەخویندريتەوہ.. لەسەردەمى رابردوودا وتنەوہى ئەو سرودە جىگەى سەرسامى نەبوو، چونكە ئەو سەردەمەش زۆر جياواز نەبوو لەسەردەمەكەى رەشىد يان سەردەمى ھەر سولتانیكى تر، بەلكو سەیر لەوہ دایە ئەو سرودە لەسەردەمى كۆمارە مىللى يەكەماندا بگوتریتەوہ!!
- ۱۷- بنواری: أحمد امين، ضحي الاسلام، ج ۱، ل ۱۱۷.

۱۸- بەراستی دەۋلەتمەندى زۆرىك لەپيۋەردە ئەقلىيەكان لىنگە وقوچ دەكاتەۋە، ئەو پەيۋانەى مامۇستا وەردى ئەو ھۆنراۋەى قانعى شاعىرى وەبىر ھىنامەۋە كە بە (فلس) دەلىت:

وابزانم بى ئەدەب نابم ئەگەر ئەمىرۇ بلىم

تۆ لەلوقمان وئەرسىتۇ عالم و داناترى

تا دەلىت:

كلكى كەر بەرز كەيتەۋە ئەيكەيتە پىشەنگى قەتار

ئافەرىن بۇ تۆ فلس، بېشك لەمن داناترى

ئىمە لەئافار ئەو واقەدا كە مامۇستا وەردى و قانعى لەمەر خۇمان ئامازدىان پى داۋە، ھەر ئەۋەندە دەلىت: ئىمەش ئەمىرۇ بەجاۋى سەر دەبىن. چەندىن قورمىساخ و زەبەلاح و تەراخ و گەلجۇ، پارە و سامان كىرەپىنەتە پىاۋى بالەبان و قوشمە و دەمىراست.. ئىدى ئەمە پىشەى ژيانە و پىۋىستە لەگەلى دا ھەلېكەين (ۋەرگىپ).

ووتەى مائاوايى:

لەگۆتايى ئەم پەرتوگەدا كە پيىم وايە كۆتا كتيبمە كە بۆ خەلكى بىلاو دەكەمەو
حەز دەكەم كورتە وتاريك بۆ مائاوايى كردن لەخوينەران بنوسم.. لام وايە زۆريك
لەخوينەران هيچ ئەفسوس ناخۆن بۆ ئەم مائاوايى كردنە، بگرە ھەندىكيان پيشى
شادومان دەبن. ئەسەردەمى رابردودا پيىنج دانە پەرتووكم بىلاو كردهو، ئەم
پەرتووگەش شەشەمىن و دوايەمىن پەرتوكمە... لەمەر پەراوەكانى پيشووم راو
بۆجوونى خوينەران جودا جودا بوو. ھەندىكيان لايان وايە زەمىنە سازى كردن و ئاوات
خواستى بۆ شۆرش، ھەندىكى تر لەخوينەران بەپيچەوانەو لايان وابوو پەراوەكانم
هيچ نين جگە لەئامرازى بۆ تيكدانى ھزرەكان و بىلاو كردهوى بىرى نامۆ و
ئاوردەگراو.. من بۆ خۆم سەبارەت بەو دوو گروپەى لە ئاقار پەرتووگەكانم دا دروست
بوون هيچم نية بيليم، بەلكو خويشم و ئەوانيش دەدەمە دەست دىروكى، تاكوو حوكمى
خۆى بەسەر منيش و ئەوانيش دايدا.

بەھەر حال، من پىروپاگەندەى ئەو ناكەم كە لەسەردەمى رابردوو بووم يەكيك بووم
لەنوسەرە خەباتكار و تيكۆشەرەكان، چونكە ئەمە سيفەتيكە وەھا جوانترە نەيدەمە پال
خۆم، لەسەردەمى رابردوو دا نووسەرانىك وەدەر كەوتوون كە لەمن پتر ئامانجيان روون
بوو، كەواتە ئەوان لەبەندە شايستەترى بۆ ھەلگرتنى ئەو سيفەتە جوانە.

نكولى ناكەم لەوەى منيش چەردەيەكم لەھەستى ميللى و چەپرەوى ھەلگرتبوو،
ئەو ھەستەش بەرپادەيەك پيگەشتنەو لەھەندىك لەپەرتووگە پيشووەكانم دا رەنگى
داوئەتەو. ھەندى جار ميرى بەو ھۆيەشەو تۆمەتبارى كردووم.. ھەرچەندە كە ئەمەپۆ
دان بەوراستيە دادەنيم، نامەوييت شانازى و زمان دريژى پيوە بكەم، رەنگە پائەنەريكى
خودى لەناخدا ھەبووييت و ھانى دابم بەرەو ئەو ھەستە ميللى يە.. پائەنەرەكەش
ئەوھيە كەمنيش وەكو ميلۆنەھا رۆلەى ئەم گەلە بەشى خۆم لە تالاولى ھەزارى و نازار
و بىبەرى بوون چيشت.. لەبەر ئەوە من ئەوەم بۆ پاساو نادرييت گروپيكي كەم پۆز

لېدن به سهر خه لگی دا و قورخی هه موو فه زلېک بو خویان بکه. بهراستی هیچ دوول نیم کاتی ده لیم جیهانی نوئ به هه موو ریچکه و نارمزووه کانی یه وه بهر وه نه وه هه سته ده چی.. چونکه له راستی دا نه مه ئامانجی میژووه.. ئیستاکه له وانه یه نه ته وه کان جیاوازیان هه بیت سه بارهت به ورده کاریه کانی نه و ئامانجه و شیوازی گه یشتن پی، به لام ناتوانی له و راستیه خو هه لاویری که گهل سهروه ریتی و هه ژاریش پتر پیو یستی به جاو دیری و یارمه تی و گرنگی پیدانه وه که له ده وله مه ند.

ژهر له نیو هه نگوین دا:

یه کی که له بهر پرسان له سه رده می رابردو و دا منی و پیناسه کردبو و گوايه "ژهر ده که مه نیو هه نگوین" وه.. هه نووکه پیو یستیم به راقه ی مه به سته نه و گوته یه نیه له نه ریتی نه و سه رده مه دا.. چونکه له و سه رده مه دا ژهر به هه موو نه و راو بوچو و نانه ده گوترا که ده سه لاتداران پی قایل نه بوون.. هه ر چه نده نایشارمه وه، له و سه رده مه دا دریغیم نه ده کرد له "ژهر" کردنه نیو هه موو نه و بابه تانه ی ده منوسین یاخود وتارم له سهر دهدان، به لام له گه ل نه وه شدا دان به و راستیه دا ده نیم که "ژهر" که ی من هینده په نامه کی بوو هیچ تامی کی نه بوو، بهرمنجامی داخواری لیکراویشی لی نه ده که وه ته وه.

به دربرېنیکې تر، من شیوازی خوگونجانندن و "مراوغه" م په پر وه ده کرد له هه موو نوسین و کوړ و گوتاره کانم دا، یانی شیوازی "که ليله و دیمنه" م په پر وه ده کرد که "بهیده با" له دیر زه مان دا دایناوه.. هه ندی کی دیکه ره خنه توند و تیزتریان ئاراسته ده کردم له سهر نه وه ی نه و شیوازه "بهیده با" یی یه م گرتو ته بهر. له مهر من ده یانگوت گوايه به ده وری بیرۆکه که دا ده سوړیمه وه بی نه وه ی بچه نیو کروکه که یه وه، و ته نانه ت زور جاریش به بی نه نجامی که لی دیمه دهر وه. هه موو نه مانه راستن و نامه وی خو میان لی بی بهری بکه م.

من له سه رده می رابردو و دا سه رپشک بووم له نیوان دوو ریگه دا: یان نه وه یه به راشکاو یه کی ته واو دتیه وه پای خو م دهر برم و به و هویه شه وه ملی ریگای زیندان

بگرمه بهر، ياخود بيڼهوبهري له پايهكانم دا بگهم و بهوهش خوم له گرتووخانهش و له روژي برپنيس دهرباز بگهم.. ئينجا لهدواي سهرنج و تيپرامان، ههستم كرد ريگهي دووهم بؤ منيش و بؤ خوينهراڼيش بهكهك تره. ههر چؤن بيت، كتيبهيكاني پيشووم رهواچيكي باشيان له لاي خوينهيران ههبوو، به گوپرهی نهو ژماره زؤراڼهي لييان چاپ كرا، نهوه بوو لهدواي ماوهيهكي كهه له چاپكردنيان لهبازاردا نهمانهوه.. رهنكه خوينهيران - سهرهراي ناتهواوي پهرتوكهكانم- ههندي شتي باش يان نازاربهخشيان لهپهرتوكهكانم دا چنگ كهوتب.. سهيريش لهوهدايه زؤريكيان پهرتوكهكانيشمان دهخويندهوه و جنپويشيان پي دهدا... لهه روهوه پهرتوكهكانم ههمان نهو قسهيان بهسهر دا دهپري كه لهبارهي گوشتي ماسي يهوه كراوه و پييان دهگوت "ماكول مزموم"!!

لايهنيكي دي:

لهپهرتوكهكانم دا لايهنيكي ديكه ههيه كه ههندي لهخوينهيران ليي رازي نين، نهويش بريتييه لهشيوازي "گومان كردن".. من بهزوري واژهكاني ("پي دهچي" و "لهوانهيه" و هتد...) م بهكار هيئاوه لهكاتيكد بؤچونيك دهخمهه روو.. بهراستي من لهژياني زانكوم دا نهه شيوازم بهكار هيئاوه و ماوهيهكي زؤريش لهگهلي دا راهاتووم و خو لي قوتاركردنيس سهخته بؤم. سهرباري نهوهش لهچهرخي نوئ دا، ريپبازي زانستيانه ليكولينهوه نهو شيوازه دهسهپيني بهسهر نووسهر و تويزهردا.

گرفتي ههندي لهنووسهرهكانمان لهوهدايه كه شيوازي دلنيا و يهكلاكهرهوه و دهرکردني حوكمي بي مشت و مپ و گومان ههئنهگريان گرتوته بهر.. نهو شيوازهش دياره لهسهردهمه ديپينهكانهوه بؤمان ماوتهوه، نهو دهمهي ريچكهي "عهقلي" زال ببوو بهسهر هزرهكاندا.. يهكيك لهچهمكهكاني نهو ريپبازه كوئه نهوه بوو كه پي وابوو ناومزي مروف لهريگهي بيركردنهوهي نهبستراكتهوه دمتوانيت بگاته دؤزينهوه راستي پهها، بهو پيودانگهش بيرمهند بؤي ههبوو "لهكاتيكد راستييهكي دههؤزيتوه"

حوكمى يەكلاكرەۋەى تېدا دەرېكات و سەرجهەم راو بۆچوونە پېچەۋانەكانىشى
يەناراست و ھەلە بژمىرېت.

لەيەكېك لەبەشەكانى ئەو پەراۋە دا ئامازەم داۋە بەرپادەى ئەو ھەلەيەى كە لەم
چەمكە "ئەقلى" يە كۆنەدا ھەيە.

جېگەى نېگەرانيەمە كە لەم سەردەمەدا و "بەتايبەت لەم ۋلاتەشدا" ھەندى خەلئ
دەبىنەم، دەخوازن نوسەر بېوشىۋازە بۆيان بنوسىت كەھىچ گومانى تېدا نىە، ياخود
بەوشىۋەيەى كە "دو كەس لەسەرى ناكۆك نىن". خۆيان لەبەنەرەتەۋە بېراۋى تەۋاۋيان
بەھەندى بۆچوون ھەيەو دواتر گەرەكيانە نووسەرىش ھاۋراو گونجاو بىت لەگەل ئەو
بۆچوونانەياندا.. بۆيە كە نووسەر ملەجەرئ دەكات دەست بەجى گومان لەنيز و
مەبەستەكانى دەكەن و تەرىزى لى دەكەن.

خەلئى لەو ھەلۋىستەيان دادرۋست لەو پياۋە لادىيە دەچن كە براكەى خۆى بە
گۆزراۋى دەبىنىتەۋە، و دەست بەجى و بەھەلەداۋان رادەكاتە سەر دوژمنە بكوژەكانى
بۆ ۋەى بيانكوژىتەۋە، لەۋكاتەش دا بېراۋى تەۋاۋى ھەيە بەۋەى كە ئەو دوژمنانە
براكەيان كۈشتە.. لەم دەمە دا ئەگەر لىكۆلەرەۋەى دادگەر ھاتن و لەگەرانيان دا بەدوى
بكوژدا شىۋازى گومان كردن و لىكۆلنەۋە بابەتيان گرتە بەر، لەۋدەمە دا پياۋە
لادىيەكە دەكەۋىتە گومان لىيان و پىيان دا ھەلدەشاخى، و تەنانەت لەۋانەيە
بەلەيەنگىرى كردنى دوژمنەكانى تۆمەتباريان بكات.

خوینەرانى سەردەمى شۆرش:

لەسەرەتای ئەم كىتیبەدا باسەم لەۋە كرد كە ئارەزوۋى خوینەران لەسەردەمى شۆرشدا
گۆرانی بەسەر دا ھاتوۋە لەچاۋ سەردەمى پىشوو، گەر لەبەر دا خوینەران نوسراۋى من
و كەسانى ۋەك منيان قبول دەكرد، ھەنوگە نوسەرى تازە بابەتيان گەرەكە، ئەم
گۆرانش كە لەئارەزوۋى خوینەران دا روى داۋە شتىكى سەير نىە، چونكە لەسەرەتا و
دەستپىكى ھەموو شۆرشەكاندا ئەم جۆرە گۆرانە رۋو دەدات، مېژوو باسى زۆرىك لەو
دانەرەنەمان بۆ دەكات كە لەسەردەمانى بەر لەشۆرشەكان دا رەۋاجىكى زۆريان ھەبوۋە،

ئەمەش بەو مانایە دیت گە (لنین) بەدوای شۆرش توانیویەتی شیوازی خوێ بگۆرێت.. لێرەدا پێویستە ئەوەمان لەیاد نهچێ گە (لنین) بەر لەوێ نوسەر بێت سەرۆکی پارتیێک و خاوەنی (مبدا)یێک بوو...

لەو پوێشەوه (لنین) جیاوازه لەنوسەرە پرۆفیشنالهکانی هاوشیۆوی نوسەری ئەم چەند دێرە.. ئێمە دەمانهویت بنوسین بۆ ئەوێ بژین، وەلێ ئەو لەپێناوی پارتەگەیی و بېروباوەرەکانی پارتەگەیی دا دەژیا، ئەو بلیمەت بوو، وەلێ ئێمەیی خەلکی پەشوکی لەخۆمان و مندالەکانمان دەترسین تەنانەت لەوێرەیی سەگیش دەسلەمینەوه.

بازاری کتیبێت:

وا پێ دەگەوێ نوسەرێک کتیبێک بڵاو دەکاتەوه لەماوەیەکی زەمەنی تایبەتدا، کتیبەگە پەرواچییکی زۆری دەبێ.. کابرای نوسەریش وا دەزانێ خەلکی سەرسام بوون بەشیوازی نوسینەگەیی و بېروگە (بلیمەتانه)کانی.. بۆیە بەپەله پەرتوکیکی دیکەیی دەرکرد، ئەمیان بەپێچەوانەوه هیچ پەرواچییکی لەلایەن خوێنەرانهوه نهبوو.. لەم کاتەدا نوسەرەگە دەستی کرد بەشەردان لەخوێنەرانی گوايه زۆر لەبابەتە (بلیمەتانه)کان نامۆرینەوه!!

من بۆ خوێم بەرەوا نابینم وەکو ئەو پیاوه بێ.. چونکە بوغزایی پەتاو بەلایەکی ناپەرەتە و لەخەلکی تر زیاتر ئازاری خاوەنەگەیی دەدات.. لەکتیبی (ئەفسانەیی ئەدەبی بālā) دا گوتومە: خەلکی وەك چۆن پو دەکەنە کرپینی قۆندەرە یان هەر کالایەکی دیکەیی باژێرێ، ئاواش پو لەکرپینی پەرتووک دەکەن، کەواتە لەم پوێشەوه هاندانی بلیمەتییی یان بەگەم زانیی لەگۆرێ دا نیە.. نوسەر لەم پوێشەوه لە دوکاندار دەچێت، پێویستە ئەو کالایە بخاتە بەردەمی خەلکی، کە خەلکەگە گەرەکیانە، نەك ئەوێ ئەم لایانی دەوێت.. لەوانەیە بەئال و گۆرێ بارودۆخ خوێنەرانی لەپەرتوکیکەوه پو بکەنە کتیبییکی تر.. کەواتە لەو کاتەدا پێویستە نوسەر لەگەڵیاندا هەل بکات، یان لەمالەگەیدا کپ بێت و خوشی بچەوێتەوه و، خەلکیش بچەوێتەوه.

ويژموانان و بازرگاني:

ههندی له ويژموانان لهو قسه يه دپډونگ بوون له پهرتوکی (ئەفسانە ی ئەدەبی بالا) دا خويندبويا نه وه.. له دیدی واندا نوسەر نابیت بازرگان بیت، چونکه لایان وایه بازرگانی پیشه یه کی ناشیرینه و، ناشایسته یه بهو که سانه ی خاوهنی ویزه ی بالان!!

شارداوه نیه که برادره ئەدیبه کانیان ئەم بۆچونه یان له سەر دهمه سولتانیه کانی رابردووه بۆ ماوه ته وه.. لهو سهر دهمه دا ئەدیبه کان له سەر پاشماوه ی سهرسفره ی سولتانه کان و دهست و پێوهنده کانیاندا دهژیان، له ږاو بۆچون و تیگه شتنیان دا چاویان له سولتانه کان دهکرد، سولتان و دهست و بۆچون و تیگه شتنیان داچاویان له سولتانه کان دهکرد، سولتان و دهست و پێوهنده کانیان به چاوی سوکایه تیه وه سهیری بازرگانی و ههموو کارو پیشه بهرهم هینه ره کانیان دهکرد گوايه پیشه ی سهرشۆره کانه!^(۱)

هر له بهر ئەوه یه که دهبینین ئەدیبه کان ئەوه یان پێ باشتره که یه گیکیان له بهر دم مائی گه وره کانی دا سوال کهریک بیت، وهک له وه ی بازرگان بیت و به ئاره قی نیو چاوانی برژیوی پهیدا بکات، تا ئەم ږوکه ش پاشماوه یه کی ئەو حهزه له نیو ههندی له ئەدیبه کانیاندا ماوه ته وه، ئەوه دتا دهبینین ریژی که سیك دهگرن که به هۆنراوه یان به کتیبه کانی ماستاوچی تی بۆ (سته م کار) و موتریفه کان بکات، به لام که سیك به سوک سهیر دهکهن که له بازاری کتیب دا بیروکه کانی خۆی بفروشی.

به راستی له م سهر دهمه دا چه مکه کانی خه لکی ئال و گۆریان به سه ردا هاتوه، وه لی برادره ئەدیبه کانیان تا هه نوکه ش دهستیان گرتوه به چه مکه کۆنه سولتانه کانیان وه.. تا ئیستاش وا دهزانن بازرگانی به مانای چاو به ست و خه له تاندن و دهست برین دیت.. ئیدی ئەوه یان له بیر چوه که ئەمانه خه سه لته ی ئەو بازرگانان ه که له بازرگانیه کانیاندا په نا ده به نه بهر به رتیل دان به ئەمیر و موتریفه کان و خۆنزیك کردنه وه لیان^(۲).

ئهو بازرگانه ی که له کاره که ی دا ته نها پشت به خۆی ده به ستی به بی یارمه تی و هاوکاری ده سه لات دار و سولتانه کان ناتوانی له کاره که ی دا سه رکه و تن به ده ست بپنیت

ئەگەر دەست پاك و راستگۆ نەبىت، ھەر ئەمەشە وا دەكات خەلگى پوى تى بكنەن و لەمامەلە كردنىان لەگەلى دا دلتيا بن.

كالا مادى و فېكرى يەكان:

ئەۋەدى شىاۋى باسە، لەم رۆۋە جىاۋازىيەك ھەيە لەنىۋان بازىرگانى كالا مادىيەكان و بازىرگانى كالا فېكرىيەكان دا.. ئەۋىش بىرىتى يە لەماۋەدى كالا و شت و مەكە مادىيەكان پىۋەرى پون و ئاشكرىيان ھەيە و، كىپارەكان دەتوانن جۆرى كالاكەى پى بپىۋن و بەگۈپىرەى ئەۋە ھەند مادە لەھەندىكى دىكەشيان بەباشتر بىزانن. ۋەلى كالا فېكرىيەكان ئەۋ جۆرە پىۋەرە ئاشكرا يان نىيە، زۆر جارىش خەلگى لە ئاقارىندا ناكۆك دەبن و ھەندىكىان ستايشى دەكەن و ھەندىكى دىكەشيان سەرگۆنەى دەكەن، بەگۈپىرەى ئەۋ ئاراستە كۆمەلەيەتى و دەرونيانەى لەناخىياندايە.

ھەر ئەمەشە كە ئەۋ ھەلەى پەخساندوۋە بۇ ھەندى لە بازىرگانە چاۋبەست كارەكانى فېكر تا سەرگەۋتن بەدەست بىنن. بەلام لەگەل ئەۋەشدا ناتوانن بۇ ماۋەيەكى دوور و درىژ لەم سەرگەۋتنەيان پەردەۋام بن. ھەر دەبى رۆژىك لەرۇژان دەمامك لەرۋى فىل و چاۋبەستەكەيان ھەلئەلئەيت. بەتايبەت لەدۋاى ئەۋەى خەلگى رۆشنىر دەبن و دەتوانن جىاۋازى بكنەن لەنىۋان بىرە چاك و خراپەكاندا.

بازىرگانى دەست پاكى نىۋ فرۇشيارانى بىر، ئەم راستىيە بەباشى دەزانىت و دەرك دەكات بەۋەى چاۋبەست كردن لەفرۇشتنى فېكرەكاندا زىان لەبەرژەۋەندى ھەمىشەيى دەدات.. ئەمەش بەۋ مانايە نايەت كەپىۋىستە لەھەموو بىرۆكەكانى دا راستى بېيىكىت.. ۋەلى دەبى بەلەيەنى كەمەۋە بىرۋاى بە راستى و دروستى بىرۆكەكەى خۆى ھەبىت لەۋكاتەدا كە دەيخاتە بەر دەمى خەلگى.. بەدەربىرېنىكى تر، فېكرەكە بەخۆى بفرۇشيت بەر لەۋەى بەكەسانى دىكەى بفرۇشيت، ئنجا دۋاى ئەۋەى دەرك بەھەلەيەتى ئەۋ بۇچۈنە دەكات، قەيدى نىيە پىشتى تى بكات و ۋازى لى بىنيت...

ھەندى جار بازىرگانى دەست بكات رېگە وشىۋازى خۇگونجانندن و مراۋەغە دەگىرئەر بە، بەتايبەت لەۋ كاتانەدا كە مەترسى يەكى لەخۆى ھەبىت، بەلام گىرتنە بەرى ئەم

شیوازه ناگاته ئاستی چاوبه‌ست کردن و ده‌ست برین.. له‌وکاته‌دا ئیدی داخستنی دوکانه‌که‌ی پی‌ باشتره له‌وه‌ی کالای غه‌ش تیاگراو بفرۆشیت به‌خه‌لکی.

ئه‌وه‌ی ئی‌ده‌ترسیم:

پروپاگه‌نده‌ی ئه‌وه‌ ناکه‌م که له په‌رتوکه پی‌شوه‌کانم دا له‌جۆری ئه‌و بازرگانه ده‌ست پاکه بووم، وه‌لێ ده‌توانم پروپاگه‌نده‌ی ئه‌وه بکه‌م که هه‌ولم داوه به پی‌ی توانا لی‌کچونم هه‌بی له‌گه‌لێ دا.. سه‌رباری ئه‌وه‌ش هه‌له‌ی وام به‌سه‌ر دا تی په‌ریوه تا ئی‌ستاکه‌ش په‌ژیوانم لی‌یان.

هه‌ر چۆن بی، له‌سه‌رده‌می رابردوو دا چه‌ند په‌راوی‌کم نوسین بی ئه‌وه‌ی بلاویان بکه‌مه‌وه بۆ نیو خه‌لکی ... گه‌ر ئه‌و په‌رتوکانه‌م بلاو بکرا‌یه‌ته‌وه بی‌گومان توند ده‌کرام له‌ قولا‌یه‌یه‌کانی به‌ندیخانه.. گومانیشم وایه له‌م سه‌رده‌مه نو‌یه‌شدا هه‌ر ناتوانم بیانخه‌مه به‌ر دیدی خه‌لکی.

لی‌ره‌دا ده‌خوازم راشکاوانه‌تر له‌گه‌ل خوی‌نه‌ردا بدو‌یم و قسه‌یه‌کی بده‌م به‌گو‌ی‌دا که له‌وانه‌یه لی‌م وهرنه‌گریت و پی‌ی قایل نه‌بی.. قسه‌که‌شی ئه‌وه‌سانی من له‌سه‌رده‌می رابردوو‌دا له‌ تو‌ره‌یی (ده‌سته‌لات داران) ده‌ترسام، تکام وایه سه‌رده‌مه نو‌ی یه‌شدا له‌تو‌ره‌یی (ئا‌زاوه‌چی‌یه‌کان) ده‌ترسی‌م. تکام وایه خوی‌نه‌ر به‌خراب له‌م په‌ی‌شم حا‌لی نه‌وی. چونکه ئا‌زاوه‌چی‌تی دیارده‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی‌ه و له‌هه‌موو کۆمه‌لگه‌یه‌کدا بوونی هه‌یه، ئاسه‌واری ئه‌و دیارده‌یه‌مان له‌عیراقیش و کۆمه‌لگه و ولاتانی دیکه‌شدا بینیه‌وه.. تاکو پاده‌ی نه‌زانین له‌ولاتی‌کدا زۆر به‌هیز بی‌ت مه‌ترسی ئاشوبجیه‌کانیشی تی‌دا فره ده‌بی‌ت.

هه‌ندێ له‌و بیریارانه‌ش که ئی‌مه گومانمان نیه له‌می‌لی بوون و دیموکراسی‌خوازیان ئاما‌زه‌یان به‌مه‌ترسی ئاشوبجیان داوه.. مارکس و ئه‌نگلس له (مانیفه‌ستۆی کۆمۆنی‌زم) دا ئاما‌زه‌یان پی‌ داوه، به‌ر له‌سه‌دان سالی‌ش (عه‌لی کو‌ری ئه‌بی تالب) ئاما‌زه‌ی پی‌ داون، ئه‌وه‌تا له‌باره‌ی ئه‌و چینه (هه‌رچی و په‌رچی) یانه‌وه ده‌لی‌ت: "ئه‌وانه خه‌لکی هه‌رچی و په‌رچین و وه‌ک می‌گه‌لی لاتۆکه به‌ده‌م هه‌ر ئاوازی‌که‌وه ده‌چن و بۆ هه‌موو بایه‌کیش

خوار دەبنەۋە "ھەروەھا، ھەر لەبارەى ئەو چىنەۋە دەئىت: "ئەو چىنە ئەگەر كۆ
بىنەۋە زىان دەگەيەنن و ئەگەر پەرتەۋازە بن سودبەخشن^(۴)

جىگەى سەرنجە ھەندى لە بىرمەندەكانمان دېدۇنگ دەبن لەئامازەدان بە
(ئاشوبچىەكان)، چوون پىيان وايە ئەوانىش بەشىكن لەمىللەت، ياخود گەل برىتىيە
لەوان، ئەمەش ھەئەيەگە ھەندى جار بەرەنجامى كۆمەلايەتى زىانبەخشى لى
دەگەويئەۋە.

لەراستى دا گەل برىتى نىە لەئاشوبچىان... ويستى گەل لەو برىارە ھىمن و تۆكمانەدا
خۆى دەبىنىتەۋە كە لەبەرژەۋەندى زۆرىنەۋە ھەئەدەقولىن.. ۋەلى ئەو چىنە زۆربەى
جار سەدايان بەشىۋەيەكى شىرز و بى بەرنامە و بەربەست دەردەكەۋى.. بەلام نكولى
ناكەين لەۋەى ھەندى جار (گەل وئاشوبچىەكان) پىكەۋە لەيەك سەنگەر و يەك بەرەدا
بەدەردەكەۋن، سەربارى ئەۋەش ھىشتەر پەوا نىە بۆمان لەھەموو كاتەكاندا ئەو دوو
تىكەلاۋ كەين.^(۵)

ھەۋالى ھەندى لەۋروداۋە دلتەزىن و ترسانكانەم بىستەۋە كە ئاشوبچىەكان لەھەندى
ناۋچەى عىراقدا بەرپايان كەردە، كەسانى برۋاپىكراۋ و متمانەدار كەبەچاۋى خۆيان
روداۋەكانيان دىۋە، بۆميان گىراۋەتەۋە، كەچى خەرىك بوو برۋام نەدەكرد لەبەر
ترسانكى و بىمدارى ئەو روداۋانە.. جارى ۋا ھەبۋە ئازاۋە چىەكان، ھەئىان كوتاۋەتە
سەر پىاۋىك و لەبەر دەمى خىزانەكەى و مندالەكانى دا بەخنجىر لەت و پەتيان
كەردە، چاۋيان دەرھىناۋە و بەگورىس پايان كىشاۋە، ئەمىش بە بى سود ھەر ئىيان
لاۋەتەۋە و ھاناي بۆ بردون.

يان ئاشوبچىەك قەمەيەك دەگريئ بەدەستەۋە و شالۋ دەباتە سەر ناسىاۋ و
نەناسەكانىشى، رەنگە بىكىشىت بەروخسارو شان و سنگى كابرايەكى ھەژاردا، ۋەك
ئەۋەى خنجىرى دابىت لەفەردەيەكى "كا!" زۆرىنەى ھەر زۆرى پۆلەكانى گەل پاساۋى
بۆ ئەو كارانە نابىنن و بەرگەى بىستىنىشى ناگرن. تەنانەت لەۋانەيە ھەندىكىيان
بەرگەى ئەۋە نەگرن لەبەرچاۋياندا ئازارى مشكىك بدرىت ياخود بالئەدەيەك سەر
بېردرىت، ئەمە سروشتى ھەر مرقۇقىكى ئاسايىە كە تۆزقالتى بەزەيى لەدلى دا بىت.

مروڧ ھەر چەندە لەھەست و خولياكانى دا مىللى بىت، ناتوانىت بگاتە ئەو پلە سەير و سەرسام كارە.

ناچىزەيى ئاشوبەچىيەكان: لەرۈژىك لەرۈژگارەكانى خەلافەتەكەى دا كابرايەكيان ھىنايە بەردەستى (ەھلى كورپى ئەبى تالب). كابراكە تاوانىكى لەدەست قەومابوو، كۆمەلئى ئازاۋەچى دەورىان گرتبوو، ھەوليان دەدا دەست دريژى بكەنە سەرى.. ئىمام ھاوارىكى بەناۋدا كردن و فەرمى: "مەرحەبا نەبىت لەو پوخسارانەى كە نابىنرئى لەكاتى رودانى خراپەيەكدا نەبى!"

خويشم رۈژىك كۆمەلئى ئازاۋەچىم بىنى، تەرمى كەسيكىان بەگورىس پادەگىشا و تەرمەكەيان تىك، دەدا، تاقەكەسىكم لەو كۆمەلەدا نەبىنى رېزى خوى بگريت.. لەوكانەدا ئەو فەرمودەيەى ئىمامم بىر كەوتەۋە كە كەمىك لەبەردا باسكرا.. ئەو كەسانەى بەوجۆرە كردهۋە ترسانكانە ھەلدەستن، چاۋەروانى ئەۋەديان لىناكەن ھاۋلاتى باش بن. بەلكو خەلكى ھىچ و پوچ و بى ئەرزىشن.. تويزىنەۋە كۆمەلەيەتە نويكان، دەريان خستە زۆربەى تاكەكانى نيو ئەو گروپە ئازاۋەچىانە لەژىر كاريگەرى پالئەرە ناچىزەكانى نيو قولايىيەكانى ناخيان دا ئەو كردهۋانە دەكەن^(۱) چونكە لە ساتەۋەختە ئاسايىيەكاندا ناتوانن ئەو مەبەست و پالئەرانەى نيو ناخيان بەرجەستە بكەن و بەدى بىنن، بۆيە چاۋەروان دەكەن ھەلىكىان دەست بكەوئ، زۆر جارىش لەنيو پانتايى خۇپيشاندان و راپەرىن و خرۇشانە مىللىيەكاندا ئەو ھەلەيان دەست دەكەوئ، ئىدى خۇيان دەخزىنە نيو ريزەكانى گەل و، ئەو بارە دلگەرمى يەى نيو گەل دەقۇزنەۋە و دەست دەكەنە كوشتن و برين.

گەل پىكھاتەۋە لەكۆمەلئى ھاۋلاتى باش، كە لەژىر كۆلئ قورسى ژياندا دەنالئىن.. بۆيە پىۋىستە لەسەرمان ھەول بەدىن و كۆشش بكەين بۇ بەرزكردنەۋەى ئاستى بژيوى و كۆمەلەيەتى ئەو ھاۋلاتيانە، ھەر چەندە نابى ئەم راستىيە ھاندەرمان بىت بۇ چاۋديرى كردنى ناچىزە و خوينرپژەكان، بەبەلگەى ئەۋەى گوايە ئەۋانىش رۆلەى گەلن.

دید و بۆچونی:

لەسەردەمە سوئەتانیە بەسەر چۆەکاندا، دەستەلاتداران ڕاهاتبوون لەسەر بەسوک سەیرکردنی گەل و لەقەڵەمدانی ھەموو میلەت بە ئازاوەچی.. ھەموو رابەرێکی میلیشیان بەو تۆمەتبار دەکرد کە ئازاوەگیر و ناشوبجیە. لەیەکیک لە پەرتوگە پێشوەکاندا باسم لەم مەسەلەیە کردووە و لایەنە ھەڵەکانیم ڕون کردۆتەووە^(۷) لەراستی دا ئەم بۆچونە، راوبۆچونی چینی سەتەمکار و زال دەست و خۆسەپینەکانە. ھەر ئەم پێرەش ئەو دید و بۆچونە لەنیو خەلکی دا بلاو دەکەنەو تاکو لەو ڕێگەیەو پلە و پایە و تاییبەتەندیەکانی خۆی بنج داکوتاوتر بکات.. گەل لەدیدى وی دا نەفام و دوژمن کارە، بەو پێیەش شایستە نیە بەوێ جەلەوی فەرمان ڕەوایی بگریتە دەست یاخود مەملانیی ئەو چینی بکات لەسەر دەستەلات. ئیەم لەکاتیکیدا، ئەمڕۆکە دان بەھەلەییەتی ئەو دیدو بۆچونەدا دەژین، نابێت لەگاردانەوێ بەرانبەری دا توندپەرەو بین بەرپادەیک ھەر گردبۆنەوہیەکی ئازاوەچییانە، بەوہ بناسین کە کرۆکی گەلە و پێویستە ریزی بگرین!! فەرمانداران لەسەردەمی رابردوودا ھەموو گەلیان بەناشوبجی لەقەڵەم دەدا، ئیستاکەش لەسەردەمی شۆرش دا ھەندیک لەئیمە ھەموو ناشوبجیان بە گەل دەزانین، بەو پێیەش راستی (نیوەندەگ) لەنیو ئەوان و ئەماندا بزر بوو!

(مارکس) ناشوبجیان بە (لۆمب برولیتاریا) ناوژەد کردووە، مەبەستیشی لەو توخمە ئە پەت بەربوہیە گەلەپەرەوایی چینی کرێکاردا دەژین، مارکس بەم جۆرەیان پێناس دەکات: "ئەو جانەوہرە دوگمایانە، خەتەى نزمترین گرۆی کۆمەلگەى کۆن، لەوانەییە شۆرشى برولیتاریا ڕایان گێشیتە نیو بزاڤ و جموجول، بەلام بارودۆخی ژانیان و حال و باالی بژێویان وایان لیدەکات زیاتر لەئامادەباشی دابن بۆ خوڤرۆشتن بەکۆنەپەرستی"^(۸) ئەم قسەییە زۆر راستە... ئەو ئازاوەچی یانەى ئەمڕۆکە دەیان بینین زۆر دلگەرمن بۆ شۆرش، لەوانەییە سبەینى ھەلگەپینەوہ و ببە سەرسەخت ترین دوژمنی، گەر خوانەگرەدە شۆرش ڕو لەپاشەکشە بێت.

من و نازاوهچی یان:

ئەم قەسەییە بەبێ هۆدە ناکەم، چونکە بەخۆم مەترسی نازاوهچی بەکانم تاقی کردۆتەدووە و پەیم بەرپادە ناچیزدییەکی برد، لەکاتی کەدا پەرتوکی (واعیزەکانی سولتان) م لەسائ (۱۸۵۴) دا چاپ و بڵاو کردەرد. من لەفرسین و چاپکردنی پەرتوکی (واعیزەکانی سولتان) دا مەبەستم لەوە بزو (نەین) خاوەن بکەم، مەزە لەو چەلک و چەپەلە سولتانیەکی کە پیۆدی لکاوه... چونکە ئاین لەبەنەپەنتی سروشتە کەیدا بزاڤیکی شۆرشگێڕپە، ودەلی سولتانه کان و واعیز و یاساوەکانیان، ئاینیان لەو سروشتە یەکەمینەییەوه گۆڕیوه و گردویانەتە ئامرازی بۆ بی هۆش کردن و لەخستەبردن و گۆڕایەلی گۆڕانە. هەر چۆن بیست، نازاوهچی یەکان بەجۆریکی زۆر سەیر لە نازار نوسەری ئەم چەند دێرددا خرۆشان، پتر لەجاری کیش هەرپەشە کوشتنیان لیکرد... هەندێکی تریان نەدەستەبەرە لەردی لەنەن دا بێرینن کە بەرەو دۆرخ دەبرن و نەفرەتی خردا و دەموو فریشتەکانیش بەسەر دا رۆدەکرێ.

پێمیان دەگوت: چۆن دەگونجێت تۆ پێنەسەر و حارەلە بەرپەزەکانی و ئال و بەیتە پاکیزدەکی نازۆد بە (شۆرشگێڕان - یازار)، لەکاتی کە دەشزانیت وشە (شۆرش - الپورد) لەواژە (گا - انش) دەرە هاتووە! چونکە ئەمە یانە بۆنە لە نەرمەنی خردا و بانگەشە کردنە بۆ ئاشوب و فەوزا.. من لە ئافار ئەو قەسەیدا کەوتەرمە هەلۆیستیکی بێزارکەرەرد. لە ئەمە کەرد نەمەندەتوانی بە شۆرد زانستی بەکە (شۆرش - الپورد) یان بۆ ڕەن بکەم، چونکە دەستەبەردان بۆ قەلە و قەرە دەبرن، لە لایەکی دیکەشەوه ئەم دەتوانی بێدەنگ بێ و یازار بەکەم نازاوهچی یەکان پێس لێ پانیشن.. بەو هۆیەوه وەک کەسیکەم لێهات کە دەرزی یان دەرزی قوت دابن، نەمەندەتوانی لەگەرویدا دەری بێیتەوه و نەدەشتوانی قیروسیایی لێ بکات و رازی لێ بێیت.

سەیریش لەردیایە ئیستا هەندێک لەو کەسە ئاشوبچیانە کەردەکیان بزو بەکرۆن دەبینم. رەوتیکی پێچەوانەیان وەرگرتووە، هەنوکە دەیانەویت دژدەکانی من بکۆرم، ئیدی نازانم سوچەینی چی دەکەن، لەزانەییە، هەول بەدن منیش دژدەکانیشم بکۆرم بکۆرن!

مه‌ترسی لاهه دل گهرمه‌کان:

لږه خه‌لکانیکي دېکه هه‌ن، که به‌ئنده‌زهی ئازاوه‌چی‌یه‌کان له‌مه‌ترسی نه‌مانیش ده‌ترسیم.. نه‌وانیش نه‌و گه‌نجه‌ دلگهرمانه‌ن که که‌م تا زوړیکیان له‌ روښنیری نوئ هه‌لگرتوه. به‌ لای منه‌وه هه‌ندی جار نه‌مانه‌ له‌ ئازاوه‌ چی‌یه‌کان مه‌ترسی دارترن، چونکه‌ نه‌مان به‌ چه‌کی به‌لگه‌ و نه‌قلی و نه‌قلیه‌کان ده‌ج‌ه‌نگین... نه‌م چه‌که‌ش وه‌ک له‌به‌شیکي رابردوودا گوتمه، زوړ له‌و چه‌که‌ ترسناک تره‌ که له‌ئاسن دروست کراوه..

گرفتې نه‌وان له‌وه دایه‌ که‌م ده‌خویننه‌وه و زوړ ده‌مبه‌دمه‌ ده‌که‌ن، نه‌ر بیرۆکه‌یه‌کی دیاریکراویشیان وهرگرت، به‌ له‌به‌ر کردنی تی‌کسته‌ پروالته‌یه‌که‌ی ده‌ست هه‌ل ده‌گرن و ئیدی هه‌ر ده‌ی هی‌نن و ده‌ی به‌ن، ته‌نانه‌ت له‌وانه‌یه‌ هی‌رشیشی پی‌ بکه‌نه‌ سهر هه‌ر بیرۆکه‌یه‌ک که‌ نه‌چیته‌ دثبانه‌وه، بانه‌و بیرۆکه‌یه‌ش له‌ کرۆکی نه‌و فیکره‌یه‌ دابیت که‌خوینان بانگه‌شه‌ی بو ده‌که‌ن.

ره‌نگه‌ له‌و سنوره‌ش دا نه‌ودستن، به‌لکو شیوازی توندوتیژی و ره‌قیت‌یه‌وه کار ده‌به‌ن له‌هه‌ر ده‌مبه‌دمه‌یه‌ک که‌ لگه‌لیاندا ده‌کرئ.. هه‌ندیکی دیکه‌یان په‌نا ده‌به‌نه‌ به‌ر ده‌ست به‌جی تۆمه‌تبارکردنی نه‌و که‌سه‌ی هاوړا نیه‌ له‌گه‌لیاندا و بو‌ی هه‌یه‌ ده‌ست دريژی بکه‌نه‌ سهر و سوکایه‌تیشی پی‌ بکه‌ن.. نازانن به‌و کاره‌یان خه‌لکی دور ده‌خه‌نه‌وه له‌و بېر و باوه‌رې بانگه‌شه‌ی بو ده‌که‌ن و دلگهرمن بو‌ی.

به‌شیوه‌یه‌کی گشتی مروف‌ خاوه‌نی (دل و سۆزه) وه‌ک له‌وه‌ی خاوه‌نی (ناوه‌ز و لوژیک) بیت، هه‌ر بو‌یه‌ خه‌لکی له‌هه‌ر ری‌بازیک نه‌و شیوه‌یه‌ وهرده‌گرن که‌ شوینکه‌وتوانی ری‌بازکه‌ په‌یره‌وی لی‌ده‌که‌ن، نه‌گه‌ر شوینکه‌وته‌کان خراپ بوون، خه‌لکی وا گومان ده‌به‌ن که‌ ری‌بازکه‌ش خراپه‌، زوړبه‌ی جاریش هه‌قیقه‌ت له‌سهر ده‌ستی شوینکه‌وته‌کانیدا به‌و هو‌یه‌وه بزر ده‌بی.

قورئان له‌ئاموژگاری کردنی شوینکه‌وته‌وه په‌که‌مینه‌کانی دا ده‌لثیت: "لاستوی الحسنه لا السيئة، إدفع بالتي هي احسن، فاءذا الذي بينك وبينه عداوة كأنه ولي حميم" (٩)...

چەندە گونجاو و شياوە گەنجهكان سود لەم ئامۆژگارىيە وەرەگرن كە قورئان سەدان سال لەمەوبەر هێناویەتی.

رونکردنەووەیهکی پێویست:

تکام وایە خوێنەر لەقسەکانم بەو چۆرە تێ نەگات كە مەبەستم گەنجهكانی پارتێکی دیاری کراوە، لەو پارتانەی كە لەم روژگارەماندا لە ململانیی یەكتر دان، ئەوەی من ئامازەم پێداوە دەچەسپێت بە سەر زۆریك لە گەنجه دنگەرمەكانی نیو هەموو پارتەكان و لەهەموو ولاتیکیش دا، نەخاسە لەم ولاتە ئارامی هیمنەدا!

هەر حیزبێك بگری، گەر بواری سەرکەوتنی بۆ برەخسێ لەماوەیهکی میژوویی دا، ئەوا گەنجهكانی هەمان ئەو کردەوێیە دەکەن كە گەنجهكانی حیزبێکی تر کردوینە.. ئەزمونی زۆرمان گوزەراند و، زۆریی لایەکانمان، لەهەموو پێڕۆ شیوە و پەنگەكان تاقی کردەو، دیتمان لە پەفتاریاندا جیاوازییەکی ئەوتۆیان نییە، لەکاتی کدا دنگەرمی زۆریان بۆ دین.

ئێستاکە من هەواڵی زنجیریەك دەست درێژی بێ پەردە دەبێستم كە باندەکانی گەنجان لە هەندێ ناوچە (بەغدا) دا پێی هەڵدەستن، سواری دووچەرە دەبن و بەدوی نیچیری کدا ویڵ دەبن تاكو تێر و پیری بکوئن، گەر هەلی تەواو بۆ ئەو کەسانە برەخسێ، هیچ دوودل نابن لەوەی دزیوترین کردار ئەنجام بدەن.

سەرانی حیزبەكان:

سەرکردە حیزبەکانیش لەم قۆناغە جەنجالەدا بەدەست گرتییکی سەختەو دەنالتین، ئێمەش سەمیان لێ دەکەین لەکاتی کدا ئۆبالی هەموو ئەو کردەوانە دەخەینە ئەستۆیان كە لایەنگر و شوێنکەوتەکانیان پێی هەڵدەستن. بەپێچەوانەو هەقە خەفەتێان بۆ بخوین (دەربڕینی وەرگیر) لەبری ئەوەی سەرزەنشتیان بکەین. هەمان ئەو گرتەیان هەیه كە سەرانی رێباز و بىروباوەر و پارتەکانی بەر لەمان هەیانبوو، هەر کامیان بگری کەوتۆتە نیوان دووباری یەك لەوی دی تال ترمەو: یان ئەوەتا جێلەو

شل دەكات بۆ شوپنكەوتەكانى و بەگوپۆرى دىگەرمى خۇيان چى دەكەن بىكەن، يان ئەوئەتا توند دەبى لەگەلئاندا بەو جۆرەش دىگەرمى يان نامىنىت و ھىز و پىزىشيان لاواز دەبىت.

شياوى گوتنە ھەموو حىزىيەك ھىز وتواناى خۆى لەزۆرى شوپنكەوتەكانىيەو ھەردەگرى، بەلام كاتى شوپنكەوتەكانى زۆر دەبن خەلگەنى ھەلپەرىست و خوپنرىژ و سەتم كار خۇيان دەخزىننە نېوانىانەو.. سەرگەردى حىزبەكانىش بەو ھۆيەو ھەكەوئە نېو سەرسامىيەكى ناتەندروسەو.. ناشزانىت لەو دوو لايەنەدا كاميان ھەربەگرىت... رەنگە لادانىكى كەم بەلای ھەر لايەكەندا ببىتە ھۆى پاشەكشەكردن و شكست ھىنانى حىزبەكە.

ھەلى ئەو ھەم بۆ رەخساو كەلەگەل ھەندى لەسەرگەردى حىزبەكانى لای خۆماندا بدوئىم، ھەستەم دەكرد خاوەنى نەرم و نىانى و پىاوەتى و ھەقەبەقىنى ھىمنى و تۆكەمەن... يەكەك لەو سەرگەردانە باسى ئەو ھەم بۆ كەردم كەچۆن ھەوئى داو ھەكەرمى نېو لايەنگەرى كەم بىكەتەو و پىنمايان بىكات بەرەو رىگەى راست و مام ناوەند بەلام ئەو گويان پىى نەدەو.. چىرۆكىكى دىكە ھەيە و كەسانىكى زۆر دىگىرپەنەو.. چىرۆكەكەش باس لەو دەكات پىاوئىكى ناودارى نېو حىزىيەك، لەنېو ئاپۆرەيەك لەئەندامان و لايەنگەرى حىزبەكەى دا دەبىت، دەستى كەردۆتە ھات و ھاوار بۆ ئامۆزگارى كەردن، ئەوانىش نايكەنە نامەردى (دەربەرىنى ھەربەگىر) دەست دەكەن بە لىدانى تەننەت خەرىكە بىكوژن... ئەمەش كاتى دىوانە قەوى و قوڵ و گوشتى بوە و واين زانىو ھەربەگە ياخود يەكەكە لە بەكەرى گىراوانى ئىمپىريالىزم.. ئەگەر بەھاتبا و ھەندى لە ھاوئىكانى لەدەستى خەلگەكە رەزگارىان نەكەدايە، ئەمەكە لەژىرخاكا شاردرابوئەو و خەلگىش فاتىحايان بۆ دەخوئەند (دەربەرىنى ھەربەگىر) و ھەسەرەتبار بوون بەمەردنى.

كۆرتە بەرەنجامگىرىيەكى كۆمەلەلەيتى:

مىژوو باسى زۆرئىك لەو بزاف و راپەرپىنە مىللىيانەمان بۆ دەكات كە لەنيو نەتەووە جۆراوجۆرەكاندا لەكۆن و نوێ دا سەريان هەلداوە، لەزۆرپىنەى ئەو راپەرپىنانەدا ئازاوەچىتتىيەكى خراب و دلگەرمىيەكى ستمگەرانه هەست پى دەكەين.. وەلى نابى ئەو راستىيەمان ئەياد بچىت كە ئازاوەگىرى و دلگەرمى لەپروى بەرەنجامەكانيانەووە بەگۆيرەى سروشتى ئەو كۆمەلگەيە دەگۆرپىن كەتياى دا بەدەر دەكەون.

لەشۆرشى فەرەنسيدا بىنييمان چۆن قەنارە بەرپا دەكرا و بەلشواو خەلكى تاوانبار و بى تاوانى پيدا دەكرا، جەماوەرىش لەدەورى قەنارەكاندا دادەنىشتن و بەقوربانىيەكان پى دەكەنين.

لەشۆرشەگەى ئىمەدا قەنارە بەرپا نەكرا وەك لەشۆرشى فەرەنسى دا بەرپاكرا، بەلكو گورىس و خنجەر و گالۆك و بتلى تيدا بەكار هينرا، گەر ماوەى شۆرشەكەمان زياتر درىزەى بكيشايە، لەوانە بوو شتى وامان تيدا بديبا كە جگە خودا كەس نازانىت ئەو شتانە چۆن دەبوون و هەروەها پروايەكان باسى ئەو روداوانەمان بۆ دەكەن كە لەسەرەتاي شۆرشە مەزنەگەى (چين) دا رويان داوە، لەسالى (۱۹۵۱)دا، لە ولاتى چين بزافىيى كۆمەلەلەيتى بەدەر كەوت بەزمانى چيني ناو نرا (سن فن وو فن)، مەبەست لەو بزافە پاكدردنەووى ولات بوو لە خيانەتكاران و گەندەلكارانى دەسگا و دامەزراوەكانى حوكم.. جارى وا هەبوو خەلكى لەدەورى يەكئىك لە (گەنجينه)كان كۆ دەبونەووە ئەمە لەدواى ئەووى حكومەت لە روگارى دەرەووى گەنجينهكەدا ئاگادارى يەكى هەلەدەواسى و تۆمەتئىكى دەدايە پال خاوەنى گەنجينه كە، لەوكاتەشدا خاوەنى گەنجينهكە هەستى بە سەرشۆرى و ريسوايىيەكى زۆر دەكرد و لەبەردەمى خەلكەكەدا لەسەر زەوى و، گەر رەوانەى دادگاش بكرايە خەلكى ئاپۆرەيان لى دەدا و سوكايتيان پى دەكرد و تەماتە و هيلكەى بۆگەن كردويان بۆ دەهاويشت.

خەلكى (چين) هەر چى بكەن دەرەق بەو تۆمەتبارە، هيشتر ناوېرن بەقەمە هيرشى بكەنە سەر ياخود بەگورىس راى كيشن، ئەو پەرى شتى كە لەبەرانبەریدا

بېكەن ئەۋەيە چاۋەپروان بىكەن تاكو فەرمانى دادگاي لەسەر دەر دەچىت، لەدوايدا ئەۋان داۋا بىكەن سزاكەى سەخت تر بىرگىت ياخود لەسېدارە بىرگىت.. زۆر جارىش كابرى ئۆمەتبار كراۋ دان بەگوناھەكەى دادەنىت و پەزىۋان دەبىتەۋە و بەھوجۆرەش بە بى ۋەى دەگەرپتەۋە نىۋ مالى خۆى.

ۋاديارە خەلكى (چىن) كەلتورىكى كۆمەلايەتى ۋايان ھەيە كە رىيان لىدەگرىت لەۋەى لەدلىگەرمى شۆرشىگىرپاندا بەئەندازەى ئىمە زىادەپروى بىكەن... تەنانەت لەۋانەيە دروست بىت بېزىن ئىمە ھىندە زىادەپروىمان كردو لەدلىگەرمى يەكەماندا، بەجۆرى نمونەى لەھىچ جىگە و ۋلاىكى تر دا نىە.

گويم لى بوو يەكك لەگەنجەكانمان بەشانازىەۋە دەيگوت: (گەلى عىراق لەناۋ ھەموو گەلانى تر دا ئەو تايبەتمەندىەى ھەيە كە شىۋازى سەركوت كردن و پىست كەنىنى داھىناۋە) نازانم ئەم گوتەيە چەندە راستە، بەلام لە قولايى دلمەۋە ھىۋاخۋازم راست نەبىت، چونكە نەتەۋەكانى ئەمرو ھۆكارگەلى جوداجودا دادەھىنن بۆ چۈنە سەر ھەيف و مەريخ... ئىمەش شانازى بەداھىنانى شىۋازى ئەشكەنجە و نازاردانەۋە دەكەين.

لە پىشتى حىزبەكانەۋە:

لەم رۆژگارەدا مەملەننى حىزبى لاي ئىمە توند بوە، ھەر حىزبە و دژەكانى خۆى جىنوباران دەكات و توندپروى و تاۋانكارىيان دەداتە پال، راستى زانستىش لەنىۋەندى ئەو مەملەننى توندوتىژەدا وون بوۋە.

بەراى من، ئىمە نابى لەجىنپودانە حىزبەكانەماندا زۆر بىرۋىن، بەجۆرى ئەو باگراۋەندە لەياد بىكەين كە لەپىشتى حىزبەكانەۋەيە و خۆى لەسروشتى كۆمەلايەتى دا دەبىنىتەۋە.. ئەو حىزبەى كەردەۋە ترسانكەكان دەداتە پال دژەكانى، بىر لەۋە ناكاتەۋە كە خۆيشى ھەمان ئەو كارانە دەكات، ياخود بەلايەنى كەمەۋە بەشىك لەو كارانە دەكات، ئەمە گەر بىت و ھەلى لەبارى بۆ بىرەخسىت - ئەمىش لەو كۆمەلگەيەدا دەزى كە دژەكانى تىيدا دەزىن. كەۋاتە ئەمىش دوچارى ھەمان ئەو نەخۇشيانە بوە كە ئەۋان توشى بون.

بۆ نمونه سهرنجى نه‌و كرده‌وه ترسانكانه بده كه له (كهركوك) پوياندا.. لای هه‌ندی‌كان نه‌و روداوانه وه‌كو (كراسه‌كه‌ى عوسمان)يان لى هاتووه، نه‌وه‌تا هه‌ندی‌ك له‌به‌ها و قورساييه‌كه‌ى كه‌م ده‌كه‌نه‌وه ياخود له‌ناستى دا چاو داده‌خه‌ن، كه‌چى هه‌ندی‌كى‌تر زياده‌ره‌وى تېدا ده‌كه‌ن و، له گېرانه‌وه‌يدا ترش و خوى پېدا ده‌كه‌ن (دەربرېنى وەرگيې). هەر هه‌موشيان له‌گۆشه‌نيگای حيزبى ته‌سكه‌وه سه‌يرى ده‌كه‌ن و نه‌و روکاره كۆمه‌لايه‌تیه‌ى تېدايه‌ پشت گوى ده‌خه‌ن.. ته‌نانه‌ت له‌وانه‌يه هه‌ندی‌كى‌تر هه‌مان رېگه‌ى پيشينان بگره‌ به‌ر، نه‌وه‌نده‌ى بۆ دەربرېنى رق له‌عه‌لى به‌سه‌ر كراسه‌كه‌دا ده‌گريان، بۆ دەربرېنى خو‌شه‌ويستنى معاويه نه‌بوو.

نابيت نكولى له‌و كرده‌وه ترسانكانه بكه‌ين كه له (كهركوك) و شوينه‌كانى ديكه‌ دا پويانداوه، كه به‌راستى، كرده‌وه گه‌ليكى درندانه بوون و هه‌ر مرقى هه‌ست به‌كه‌رامه‌تى خوى بكات ناتوانى خوى لى بئانگا بكات. له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا نابى هه‌موو ئوباله‌كه‌ى بده‌ينه لای فلان يان فيساره حيزب.. نه‌و كه‌سانه‌ى كرده‌وه‌كانيان نه‌نجامدا، گه‌نج و دلگه‌رمه‌كان بوون، به‌ر له هه‌ر شتيكى تريس عيراقى بوون، من به‌دورى نازانه‌م له‌گه‌ل ناواز هه‌لبرېنى هه‌ر بانگ ده‌رى يان له‌گه‌ل هه‌لكردى هه‌ر بابه‌كدا هه‌مان كرده‌وه دووباره بكه‌نه‌وه.

گرفته‌كه، گرتى حيزب نيه، به‌ئه‌ندازه‌ى نه‌وه‌ى كيشه‌ى كۆمه‌لگه‌يه‌كى ناساغ و ناتهن‌دروستى وايه كه‌چه‌ندين په‌تا ونه‌خوشين وه‌چه له‌دواى وه‌چه پويان تىكردوه. بۆيه له‌كاتى‌كدا نه‌م راستى‌يه فه‌رامۆش ده‌كه‌ين، يارمه‌تى دەر بين تاكو جار له‌دواى جار نه‌و روداوانه له‌ولاته‌كه‌ماندا دووباره و چه‌ند پات بېنه‌وه.

ده‌لێن: ده‌ستى بيانى له‌پشتى قه‌سابخانه‌كانى كه‌ركوكه‌وه بوون. نه‌م گوته‌يه‌ش راسته، به‌لگه گالته‌پېنه‌كراو له‌به‌رده‌ست دان كه پشتگيرى نه‌و قسه‌يه ده‌كه‌ن. سه‌ربارى نه‌وه‌ش له‌كاتى‌كدا دان به‌و راستى‌يه داده‌نيين، پيوسته دان به‌و راستى‌يه‌شدا بنيين كه ده‌ستى بيانى كاتى كارى‌گه‌رى له‌سه‌ر كۆمه‌لگه‌يه‌ك داده‌نييت كه بوارى ده‌ست تيو‌مردان و كارى‌گه‌رى دانانى هه‌بى... نه‌و پريشكه‌ى ئاھر ده‌نيړيته سه‌ر خه‌لكى، جا نه‌گه‌ر له‌نيو خه‌لكى دا بوارى نه‌بى بۆ ئاگركه‌وته‌نه‌وه، نه‌وا پريشكه‌كان ده‌ست به‌جى خامۆش ده‌بن.

سروشتى گەلان:

ئەگەر ھەر كەسك خاوەنى كەسپى تايبەتى خۆى بىت و لەكەسانى دىكە جىاواز بىت، ئەوا ھەر گەلىكىش لەجىهاندا، سروشتى تايبەتى ياخود مۆركىكى ھەيە كە لەسەر جەم گەلانى دىكە جىاوازترە و پىي دەناسرېتەو. ھەر چەندە گەل، ھەر گەل، لەھەندى خەسلەتى دا باش و رىك و پىك بىت، ئەوا لەخەسلەتگەلىكى دىكەى دا خراپ و دزىو دەبى. لەدنىادا گەلىكى كامىل بونى بەمەردى ئەودى مروقى بىگوناه بوونى نىە. لەوانەيە ھەندى گەنجى دلگەرممان ئەم قسەيان پى ھەرس نەكرى، چونكە لەم رۆژگارەدا ھەستىارىەكى زۆريان لەمەر گەلان بۆ دروست بوە، دەشيانەوېت ئىمە كاتى باسى گەلان بەگشتى و گەلى عىراق بەتايبەتى دەكەين، بەرز و پىرۆزى راگرين و ھەموو چاكە و پەقەتارىكى بلىدى مروقانەيە بىدەينە پالى.

سالى (۱۹۵۱) نامىلكەيەكم بلاو كەردەو، ناوم نا (كەسپى تاكى عىراقى)، لەو نامىلكەيەدا گوتومە خەلىكى عىراقى خاوەنى كەسپىيەكى دوو جەمسەرن.. كەچى ئەم قسەيە روداويكى كۆمىيە ئاوقە كەردم، پوداوەكەش ئەو بوو كە يەك رۆژ لەدواى ھەلايسانى شۆرش يەككە ئەگەنجە دل گەرمەكانم بىنى كە پىشتر ھاوړى زۆر نەزىكم بوو، كەچى لەو رۆژەدا بىنىم مۆنە و ھەز ناكات لەگەلمدا بدوى، دواتر بۆم رۆن بويەو كە راستەوخۆ لەدواى رودانى شۆرش ئەو برادەرم رقى لەمن ھەنگرتەو.. ئەم برپايشەم كاتى لا دروست بوو كە سەرنجەم دا لۆمەم دەكات ولىم دەپرسى: (چۆن دەگونجىت ئەم گەلە كەسپىيەكى دوو جەمسەرى ھەبىت، ھا؟) لەوكاتەدا نەمەدەزانى چۆنى (تى بگەيەنم - وەرگىي) بۆيە بەناچارى داواى لىبوردنم لىكردو گوتم: "من تاوانم دەرھەق ئەم گەلە مەزنە كەردەو، بۆيە داواى لىبوردن لەخودا دەكەم و بەشىمان دەبەو".

نكولى ناكەم لەو راستىيەى كە ئەو گەنجەو ھاوشىوكانى دلسۆزن لەو گوڤتارو پەقەتارەياندا. زۆرىش دلگەرمەن بۆ پشتگىرى كەردنى شۆرش.. جگە لەوھش شۆرشەكە بەلاى ھەموانەو ئازىزە و پىويستە ھەرچى دەتوانىن لەپىناويدا بىكەين.. سەربارى

ئەوەش، كاتى پىشتىگىرى ئەو دىگەرمىەى لاوەكان دەكەين، ناتوانىن لەگەلئاندا برۆين تا ئەو پادەيەى ئەركى زانستى خۇمان لەهەمبەر شۆرشەكەدا ون دەكەين.

بەراستى شۆرشەكە پېويستى بەلىكۆلئىنەوەى زانستى ھەيە، وەك چۆن پېويستى بەپىشتىگىرى دىگەرمانە ھەيە.. بېگومان لەھەر شۆرشىكدا، گەنجەكان ئەركىكى زۆريان لەسەر شانە.. چونكە ئەمان دەبنە سوتەمەنى بزاوت و ژىلەمۆى ھەلايسانى شۆرش (دەبرپىنى وەرگىپ).. ھەر شۆرشىكىش بگرى، پېويستى بەسوتەمەنى ھەيە تاكو بتوانى رى بكات، بەو جۆرەى (كەشتى ھەلئى) پېويستى پىيەتى، وەلى ئەوئەندە ھەيە (كەشتى) پېويستى بە كەشتىھوانى دانا وشارمزا ھەيە بۆ وەى سوتەمەنىيەكە بكاتە شوپىنى گونجاويەو و پاشان ئاراستەى بكات بەرەو ئامانج، دەنا لە جۆلەى بىيەرنامە دا بەرەو لەناوچون مل دەنى.^(۱۰)

گەلى عىراق: داوا دەكەين لەگەنجەكانمان بەر لەوەى دىگەرم بن بۆ گەلەكەيان، پىشەكى لەسروشتى ئەو گەلە بكۆلئەو، چونكە پىدەچىت دىگەرمى زۆر لەھەموو گەلانى دىكە پىتر، زيان بەخش بىت بۆ ئەم گەلە.

گەلى عىراق ماوھىەكى دوور و درىژر لەژىر كۆلى قورسى بارودۇخى ئابورى و رامىيارى ستمەكارانە دا ژياو، بەئارامگرىيەكى زۆر سەرسوپھىنەو چوئە ژىر بارى ستمەو، ھەر چۆن بىت، سەردەمى عوسمانى يان مەغولى و تەتەرىش لەسەردەمى رابردو باشتر نەبوون.. ئەمەش يانى: خەلكى عىراق لەو ماوھ شۆمانەدا لەگەل ئاكار و پەوشتىكدا راھاتوو، كە بەخىرايى لەدواى ھەلايسانى شۆرش، ئاسان نىيە بۆى دەست بەردار بىت لەو پەوشت و ئاكارانە.

لەلايەكى دىكەشەو خەلكى عىراق لەگەل ئاكارىكى دىكەش دا راھاتو كە لە بىابانەو بۆى ھاوردە كراو.. ئەم ئاكارەش، وەك ئاشكرىيە، لەپروى ھۆكار و بەرمەنجامە كۆمەلايەتيەكانەو لەو ئاكارە جىياوازە كە لەژىر قامچى ياساۋلەكاندا بۆى دروست بوە. لەوانەيە زىادەردەویم نەكردبى لەو بەرمەنجامگرىيەمدا كە بىژم، تاكى عىراقى، بە شىۋمىيەكى گشتى ھەلگرى دوو كەسىتىيە، لەكەسىتىيەكەيانى دا دەشتەكى و زۆر تورپەيە،

ۋەلى لەكەسىتى دوۋەمىدا شارستانیيەكى مل كەچە و سكالاکەر و گازندەكارە لە دەست زەمانە. بەگوڤرەى بارودۇخىش يەك لەو دوو كەسىتىيە لەخۇيدا نەمىش دەكات.

راستى ئەم قەسەيە لەو كەسە نەخوڤندەۋارەكاندا دەبينىن، بەتايبەت لەكاتىكدا يەككىيان ئارەق دەخواتەۋە و سروسىتى شاردرەۋەى نىۋ قولاڭيەكانى ناخى دەردەخات.. ئەۋى دەمى دەست دەكات بە سكالاً و هات و ھاوار و پەنگە لەپەرمەى گريانىش بدات. بەلام ھەر ئەۋەندەى بىنى خەلگى سوكايەتى پى دەكەن، ئەۋا بەيەكجارى دەبىتە شىرىكى دپندە و قەمەكەى ھەلدەكىشت و پەلامارى دەۋرۈبەرى دەدا.

ھەر ئەۋ كەسە ناسلەمىتەۋە لەۋەى لەژيانى (ناسايى)شدا، ھەندى جار بەو جۆرە بجولتتەۋە.. لەبەرانبەر قامچى ياساۋلەكاندا پەنا دەباتە بەر سكالاً لەقاپى خودادا.. ئىنجا ھەر كە كەمىك رۆشتە ئەۋلاتر و كەسىكى لەخۆى لاوازترى بىنى، ئەۋا بەسەرپەۋە دەبىتە (ياساۋل) و لەو دەمەشدا خواۋەندى بەخشندەى خۆى لەبىر دەكات!

بەدەرپرېنىكى كورت: ھەندى جار پەفتارى دەشتەكەكەى زال دەست دەكات و ھەندى جارى دىكەش پەفتارى شارنشىنىكى ژېردەستە. ۋا ديارە لە ماۋدپەكى زۆر دوور و درېژەۋە ئەم دوو جەمسەرپىتىيەى ۋەرگرتەۋە، تا ئەۋەتا لە لاى بوۋەتە نەرىتىكى كۆمەلايەتى كە ھىچ جىگەى سەرۋەرمان نىە.^(۱۱)

ھەلاۋىردكارىيەك:

مەبەستم لەۋە نىە بلىم ھەموو گەلى عىراق لەھەمان مۆدىلى ئەۋ كابرە نەخوڤندەۋارە نەقامەن. گەلى عىراق كۆمەللى چاكە و پەفتارى جوانى ھەيە كە نكولى لى كردنى ئاسان نىە بۆمان، ۋەك ھەموو گەلانى تر كە ھەم چاكەيان ھەيە و ھەم خراپە.

تەنھا گەرەكمە سەرنجى ھەموان رابكىشم بۆ لاى بوۋنى كەسانىك لەنىۋماندا كە بەروۋنى لە ئاكارىاندا ئەۋ توراسە دو جەمسەرپە پەنگ دەداتەۋە، و لە قولاڭيەكانى ناخياندا سەرەپۆيى دەشتەكەكە و مل كەچى شارنشىنىك ھەلدەگرن. ئەمانەن كە لە لاى ئىمە گرۆى ئازاۋەگېران پىكدېنن. نەخاسمە لەدۋاى ھەلايسانى شۆرپەۋە. ئەۋ پىپرە

لەهەمووان زیاتر توند وتیز بوون و تەرمی مردوانیان دەشیواند، لەکاتیکیدا پێشتر لەهەموو خەلکی زیاتر مل کەچ بوون و بەسەر مردووان دا دەگریان.

رۆژیکیان ئاپۆرایەکی جەماوەری بەرفراوانم بینی، بەشەقامەکانی (بەغدا) دا دەهاتن و دەچون و هوتافیان بۆ ئاشتی دەکێشا و بۆ ئاشتەوایی دەتوانەوه (دەربڕینی وەرگیر). بەلام لەهەمان کاتدا گوریسیان هەلگرتبوو بۆ هەپشەکردن لەو کەسانەی مل نادن بە بانگەشە ئاشتیخوازەکانیان.. ئاشتی و ئاشتەوایی شایستەیی ئەوێهە هەر مەروفتی بانگەشەیی بۆ بکات کە گەردیلەیی بەزەیی لە دڵی دابیت، چونکە لە پاکیزەترین هەستی مەرۆف و نمونە بالاکانیەوه هەلدەقوڵ، بۆیە پێویستە بانگەشەکارانی شیوازی نەرم و هێمنانە بگرە بەر. کەچی دێتمان لەعێراق دا، توندپەرووبون لە ئاشتی خوازی دا، بەجۆری هەر کەس لێی بنوازیبان پێی وابوو بانگەشەکاری (جەنگ) ن، نە (ئاشتی).

لەدوای شۆرش کۆمەڵی روداو و بەسەرھاتی دیکەم کۆکردۆتەوه، سەرجه‌میشیان بەلگەن لەسەر پادەیی ئەو دوو جەمسەریەیی بەناخی هەندیکمان دار رۆچو، بەلام من بانگەشەیی ئەو ناکەم کە ئەو رایەیی پێی گەشتوم لەئەنجامی شیتەل کردن شروفتە کردنی ئەو (دوو جەمسەرییتی) یەدا راست و دروستە، بگرە لەوانەیی بەهەلەشدا چویم. هەر چۆن بێت هەوڵێکی سەرھەتایی، لەوانەیی راست بێ و لەوانەشە هەلە بێ.. لەم رۆشەوه هەلەکردن پێگەیی بەرو (راستی) چوونە!

رەخنەییەکی بەجێ:

لەوانەییە کەسێک پێم بێت: ئەو شیوازی تۆ گرتۆتە بەر لەگەران وەدوای ناتەواویەکانی گەلەکەماندا، لەم قۆناغە کۆمەلایەتی یەدا کە پێیدا گوزەر دەکەین زیان لەگەلەکەمان دەدات. چونکە هەر گەلی چاو داچەقی نی بەسەر ناتەواویەکانی دا، متمانەیی بەخۆی لاواز دەبێت، ئەمەش دەبێتە هۆی لاواز بوونی هیژ و پێزی گەل لەبەرانبەر دوژمنەکانیدا.

ئەم قسەیی راستە، هەر ئەمەشە وای لێکردووم لەسەر دەمی کۆمارە کەشەکردووەکەماندا واز لە نووسین بێم. بەلام لەگەل ئەوەشدا دەتوانم بێم: زیاده

وژچون له‌شویڼ که‌وتنی ئهم راپه‌شدا، دووباره زیان به‌خشه بو گهل.. چونکه نه‌گهر به‌پان به‌دوی ناته‌واو په‌کاندا متمان‌ه‌ی گهل به‌خوی لاواز بکات، په‌رده‌پوش‌کردنی اته‌واو په‌کانیش له‌رویه‌کی‌تره‌وه گهل لاواز دهکات، چونکه پالی پپوه ده‌نیت به‌ره‌و ته‌مکاری و دلگه‌رمی زیاد له‌پپو‌یست. ئهو گه‌له‌ی ناته‌واو په‌کانی خوی نه‌زانیت و په‌ی هبات به‌ خالته لاوازه‌کانی ئاسان نیه بو‌ی له‌به‌رانبهر دوژمنه‌کانی دا به‌هیز وتوانا بیت. وژمنی ناوخو، هه‌ندی جار له‌و دوژمنه مه‌ترسی‌دارتره که له‌دوره‌وه خوی مه‌لاس داوه. ئیمه نه‌گهر دامان به‌گو‌یی گهل دا، که گه‌لیکی توکمه و ته‌واوه و ئه‌ویش بر‌وای کرد هو قسه‌یه، ئهمه ده‌بیته هو‌ی له‌ خو‌بایی بوونی، له‌وانه‌شه به‌هو‌ی ئهو له‌خو‌بایی ونه‌یه‌وه به‌ ئاقاریکدا بر‌وات که به‌سودی دوژمنان بشکیت‌ه‌وه، یان که‌لینیکیان له‌ یزه‌کانی خوی دا بو بکاته‌وه که لی‌یه‌وه بتوانن جاریکی دیکه بی‌نه‌وه سه‌ری و ده‌ست ریژی بکه‌نه سه‌ر.

هه‌له‌یه‌کی به‌رېلاو:

هه‌ندی له‌بیرمه‌نده‌کانمان بښان وایه پپو‌یست ناکات له‌ناته‌واو په‌کانی گه‌له‌که‌مان کو‌لینه‌وه، چونکه له‌دیدي واندا ئهو ناته‌واو په‌انه له‌ بارودوخ و که‌ش و هه‌وا په‌کی سه‌رچودا دروست بوگن، هه‌ر گا ئهو بارودوخانه گو‌پان ده‌ست به‌جی ناته‌واو په‌کانی ه‌لیش له‌ته‌کیدا ده‌رۆن، و هیج گه‌رتی له‌ئارا دا نامین.

ئهم راپه‌ی له‌سالانی رابردوودا شوینکه‌وتوانیکی زوری هه‌بوو، که ده‌مارگیری بون و ده‌لگه‌رمیه‌کی سه‌خته‌وه به‌ره‌مانيان لی ده‌کرد، وه‌لی به‌م دواپه‌انه شوینکه‌وته‌کانی یدی هی‌دی له‌ که‌می ده‌دن، به‌تایبه‌ت پاش ئه‌وه‌ی تو‌یزینه‌وه کو‌مه‌لایه‌تیه نو‌ی کان وچه‌لی و ناراستی بو‌چونه‌که‌یانی سه‌لاند.^(۱۳)

هه‌ندی خلت‌ه‌ی فیکری و کو‌مه‌لایه‌تی هه‌ن که له‌ ماوه‌ی چه‌ندین وه‌چه‌دا به‌ و‌لایی په‌کانی ده‌رومانه‌وه نه‌شتون، بو‌یه ناگو‌نجیت ته‌نها به‌گو‌پانی سیسته‌می ئابوری و میاریمان ده‌ست به‌جی ئهو خلت‌ه‌نیش‌توانه له‌ناو بچن.. چونکه به‌لخی نیه له‌ ر‌وژیکدا روست بو‌ی تا له‌ر‌وژی دوه‌مدا ئاسه‌واری نه‌هی‌لدری.. به‌لگو به‌هیزترین گومان ئه‌وه‌یه

كە تا ماوەیەکی دور ودریژ کاریگەر دەبێت لەسەر ڕەفتار و ئاكارمان.. تەنانت لەوانەشە بێتە کۆلەگە، هەموو ئەو کەسانە کە دەیانەوێت گۆبەنگ بۆ ڕژیمە تازەکەمان بنێنەوه. ئێمە پێویستمان بە شۆرشى فیکرى و سۆسیۆلۆژى هەیه، وەك چۆن ئاتاجمان بەشۆرشى رامیارى و ئابورى هەیه.. بۆیه ئێمە چاوەڕوانى ئەوه ناکەین لە شۆرشەکەمان کە بەرپەزى ڕێکى خۆیدا بروت، ئەگەر نەتوانین ڕێنمایى گەل بکەین بۆ ئەو خلتە نیشتانەى نێو (ئاوەزى ناوەكى)یان، کە دەخزێنە نێو قەوارەى گۆمەلایەتیا و ژيانان لى پەدەكات لە کۆسپ و لەمپەر.

شالیاڕێکی شۆرشگیر:

یەکیك لەوەزیرەکانى (مەعاریف) لەسەردەمى شۆرشدا بانگهێشتى مامۆستاكانى كرد بۆوەى لە نوسینگەى خوێ دا لەدیوانى و مزارەت گۆبونەوهى لەگەڵدا گری بىدن. مەبەست لەو گۆبونەوهیه ئەوه بوو، شۆرشەکەمان وەك چۆن شۆرشێكى رامیارى و گۆمەلایەتیه ئاوها شۆرشێكى فیکرى و گۆمەلایەتیش بێت.. وەزیرەکە داواى لە ئامادەبوان کرد ڕۆلى خوێان لەو ڕودەو بەگێرن.

وەزیرەکە بێرۆکەیهكى مەزنى بى بوو، ئامادەبوان پێى سەرسام بوون و بەئێنیا دا هاوکارى بکەن و پشتگیری بن، منیش یەکیك بووم لە ئامادەبوان، منیش وەك هاوڕێکانى دیکە بەئێنى هاوکاریم دا بەوەزیر، بەلام زۆر بەداخەوه! دواتر بەئێنەکەمم شکاند و لێى باشگەز بومەوه.

لێرەشدا ئەو قەسەیه دووبارە دەکەمەوه کە پێشتر کردومه: ئێستا کە ئێمە پێویستمان بە جۆرە نوسەریکیترە، جیاواز لەو شیۆه نوسەرانی جەنابی وەزیر گەرەکیەتی. کاتەکە، کاتى ئەو نوسەرەیه کە بەشیوازی توند و پاراو بەرەو کەمەل و تۆکمەکردنى کۆمارەکە دەچیت، ئەک کاتى ئەو نوسەرە (سارد)ە کە لەسەر گۆرەلکەیهک ڕادەوستى و بەدوى هەلە و ناتەواویەکاندا دەگەرپیت و لەم ڕودەو بەجاری ڕاستى دەپێکى و جەندین جارى دیکەش هەلە دەکات.

عەبدولكەرىم قاسم:

بەرلەۋەى كۆتايى بەم (وتەى مائاۋايى) ە بەيىنم، دەخۋازم ئامازە بكەم بۆ ھەئۆيىستى پېشەۋا (عەبدولكەرىم قاسم) لەم قۇناغە كۆمەلەيتە گرنگەى مېژۋەكەماندا.. ئەۋ پياۋە پتر لەجاريك راى گەياندوۋە كە لەسەروى ئارەزوۋ پەوتەكانەۋەيە. بېروام وايە لەۋ قەسەيدا راستگۆيە. لەگەل ئەۋەشدا مەن ناتوانم ئەۋ ھەئۆيىستەى بەۋە بژميرم كە خالەى لە وردبىنى و قەلئس بوون.

ئەۋ سەرگەردەى پارت نىە، بەئكو سەرگەردەى ۋلايتىكە تيايدا پارتەكان مەلمانىى يەكلى دەكەن. بەم پېۋدانگە پتر لە ھەر سەرگەردەيەكى دىكەى حيزبى رۋبەروى سەراسىمەبون دەيىتەۋە.. ھەر چەندە بىر لە قەلئسى ھەئۆيىستى ئەۋ كابرايە دەكەمەۋە ھەست بەۋ قورسايىيە زۆرە دەكەم كە كەۋتۆتە سەر شانى - خودا يارمەتى بدا!

لەلەيەكەۋە ناتوانى گرنگى دلگەرمى مىللى لە پشتگىرى كەردنى شۆرشدا فەرامۆش بكات، ئەۋ شۆرشەى دۆرمەنانى لەسەر زۆر بوون، ھەرۋەھا ناشتوانى لەگەل ئەۋ دلگەرمىە دا پتر بكات قاسم پادەيەى دەمارگىرەكان دەيانھەۋى..

لە لايەك ۋلايتىكى لەبەر دەستدەيە كە پېۋيىستى بەسەقامىگىرىيە، لەۋ لاشەۋە شۆرشىكى ھەيە كە پېۋيىستى بە پشتيوانىيە، بۆيە ئەۋ كابرايە پېۋيىستە جاريك بەم لادا بىۋارنى و جاريك سەرنج لەۋ لا بەدات.

مەن بۆخۆم ھەست بە دەستەۋسانى دەكەم لە رېكخستەن و بەرپۆۋەبەردنى پۆلىكى قوتابياندا لەكاتىكدا دەمبەدمە و ناگۆكى دەكەۋيىتە نىۋانىانەۋە، ئىدى ئەبىى ھالى ئەۋ پياۋە چۆن بى كە شۆرشىكى گەۋرەى ۋەك شۆرشى (۱۴ تەموز) بەرپۆۋە دەبات لەكۆمەلگەيەكى ۋەكو كۆمەلگەى عىراقى دا.

ھەر چۆن بىت، پېۋيىستە سەرمان دانەۋىنىن بۆ دان نان بە لىھاتوۋيى ئەۋ كابرايەدا، لەسەرگەردەيتى كەردنى كەشتى ئەم ۋلاتەدا لەنېۋ ئەۋ ھەموو شەپۆلە سەرشىتەدا.

په‌راویزه‌کانی وته‌ی مال‌ئاوایی:

- ۱- بنواړه: الاستعمار اعلى مراحل الرأسمالية، ل ۵ - ۶.
- ۲- بنواړه: Veblen, Theory of Leisure Class
- ۳- له‌نیو بازارګانه‌کاندا چه‌ند برایه‌ک د‌د‌ناسم که له‌شه‌قامی پ‌ه‌شید کو‌ګایه‌کی ګه‌وره‌یان هه‌یه و، له هه‌موو که‌س زیاتر له بازارګانیه‌که‌یاندا سه‌رکه‌وتنیکی ګه‌وره‌یان به‌ده‌ست هی‌ن‌ا، له‌م سه‌رکه‌وته‌ش‌یاندا په‌ن‌ایان بر‌د‌وه به‌ر خو‌نزیک ک‌رد‌نه‌وه و ماستاو‌چیتى بۇ ده‌سته‌ل‌ات دارانى ده‌ول‌ت و وه‌زیر‌ه‌کان، به‌رتیل یان پ‌ی د‌ه‌دان و کال‌ای ګرانبه‌هاشیان به‌ن‌رخى هه‌رزان پ‌ی د‌ه‌دان.. ئی‌مه‌ش ئاواته خو‌ازین نه‌و که‌سانه‌و هاوشیوه‌کانیان رپ‌سوا ببن له‌د‌وای واژگون بونی نه‌و سه‌رده‌مه سته‌م‌کاره قی‌زه‌ونه.
- ۴- بنواړه: محمد عبده، نهج البلاغه، ج ۲، ل ۱۹۸.
- ۵- له‌نیو رو‌شن‌بیری میلی و شو‌ر‌ش‌ګی‌ری ک‌ور‌دیش دا نه‌و چینه‌ی مام‌وس‌تا علی الوردی به (ئا‌زاوه‌چی یان غه‌وغا) ناویان ده‌بات، پانتاییه‌کیان داگیر ک‌رد‌وه، له ساته‌وه‌خته‌کانی راپه‌رپ‌نه‌که‌ی ګه‌لی ک‌ور‌دستان دا نه‌و چینه به‌رونی به‌د‌ر که‌وتن و ده‌ستیان ک‌رده تالان و‌ې‌ړو له په‌ن‌ای راپه‌رپ‌ن و قین و ت‌ول‌ه‌ی به‌رینی خه‌ل‌کی سته‌مدیده‌دا خزمه‌تی به‌رزه‌وه‌ندیه‌کانی خو‌یان ده‌ک‌رد، له‌ئه‌ده‌بیاتی ک‌ور‌دی دا نه‌و چینه به (فه‌ره‌ود‌چی‌یه‌کان) ناوزه‌د ګران. و‌ه‌ر‌ګی‌ړ.
- ۶- بنواړه: Young, Social Psychology, P 397
- ۷- بنواړه: علي الوردي، خوارق اللاشعور، ج ۱، ل ۲۷۲ - ۲۷۳.
- ۸- بنواړه: مارکس و انجلز، البيان الشيوعي، ل ۲۸.
- ۹- بنواړه: القرآن الكريم، سورة السجدة، آیه ۲۴.
- ۱۰- دمه‌وئ نه‌م هه‌له بق‌وزمه‌وه و ستایش و سوپاسی قوتابیه‌کانم بکه‌م له کو‌لی‌ژه جیاجیاکاندا... له زو‌ر‌یک له‌و قوتابیان‌ه هه‌ستم به‌ رو‌حی زانستی و ئاره‌زووی جه‌ده‌لی

زانستی کردوه. گهر ئه‌و نه‌بوایه ناچار ده‌بوم واز له (ته‌دریس)یش بی‌نم، وەك چۆن ناچار بوم واز له نوسین و دانان بی‌نم.

۱۱- هه‌ندێ له‌مامۆستا‌یان په‌خنه‌یان هه‌بوو له‌ واژه‌ی (كه‌سی‌تی دوو جه‌مس‌ه‌ر) كه‌ وه‌سفی خه‌نگی عی‌راق‌م پێ كردوه، به‌لایانه‌وه‌ واژه‌یه‌كی زانستی نیه، من تك‌ام وایه‌ له‌و مامۆستا به‌پێزانه‌ له‌ روی وینا‌کردنی واقعی حاله‌وه‌ سه‌رنج له‌و واژه‌یه‌ بده‌ن، نه‌ك له‌پروی ده‌رب‌پینه‌وه‌، به‌لای منه‌وه‌ راستی واتا گرنگ‌تره‌ له‌ (لفظ).

۱۲- بنوا‌ره‌: ابراهیم كبه‌، نظره‌ سریعه‌ فی تطو‌ر النظام الا‌قتصادی، ل ۹.. وه‌ بنوا‌ره‌: ماوتسی تونگ، حو‌ل التناقض، ل ۴۵ - ۴۶.

(نجیره‌ی بلاؤگراوه‌کانی (خانه‌ی چاپ و په‌خشی پښتانه)

ز	ناوی کتیب	بابه‌ت	نووسه‌مر	ورگي‌ر	سالی چاپ
۱	هونه‌ری هاوړيگرتن / چاپی په‌که‌م	د مرونزانی	دیل کارنجی	عدنان سجادی	۲۰۰۴
۲	عښتیکي شووم / چاپی په‌که‌م	رومان	طیبه ی تشکینی	فواد که‌وټوسی	۲۰۰۴
۳	رښه‌ری کابان / چاپی په‌که‌م	دروستکر دنی‌خوړاک	دمسته‌یه‌ک	محمد وسمان	۲۰۰۵
۴	خوشه‌ویستی قوڼاغه‌کان و پهره‌پېندانې / چاپی په‌که‌م	د مرونزانی کوومه‌لایه‌تی	ناصر جرجیس	که‌مال‌علی	۲۰۰۵
۵	حه‌وت‌لاییه‌ تمه‌ندی‌که‌سه‌ سه‌ر که‌وت‌ووه‌کان / چاپی په‌که‌م	د مرونزانی	ستیشن‌پ. کویی	عمران هاواری	۲۰۰۵
۶	که‌سیتی‌خوت‌بناسه / چاپی په‌که‌م	د مرونزانی	سهام ابوروس	دیاری‌علی	۲۰۰۵
۷	من و میکانیزمه‌کانی به‌رگری / چاپی په‌که‌م	د مرونزانی	انا فروید	هه‌زار جوان‌رویی	۲۰۰۵
۸	د مرونزانی وړفتار / چاپی په‌که‌م	د مرونزانی	فرانک . س . کابریز	سوړان خوړمائی	۲۰۰۵
۹	یانه‌ی دلان / چاپی دوه‌م	شیر	حه‌مه‌علی مه‌ده‌وش	۲۰۰۵
۱۰	ره‌خنه‌له‌ به‌ختیار‌علی / چاپی په‌که‌م	ره‌خنه و لیک‌وټینه‌وه	تمانه‌حمدرسون و حه‌مینه‌حه‌مدرسون	۲۰۰۵
۱۱	خه‌ونمکان لمنیوان زانست و بیروباوهردا / په‌که‌م چاپی	لیک‌وټینه‌وه	د.علی وهردی	عه‌بدولا جه‌بار	۲۰۰۵

Xeunekan Le Newan Zanistu Biru Bawerda

به شه کانی ئەم په رتوکه :

له سهره تاي ئەم پيشه کيه دا ونامـ ازەم کرد بو ئەو دی ئەم په رتوکه کراوته
سې بهش... شياوی گوته مه به سستی يه که ميني دانانی ئەم په رتوکه له بهشی
يه که ميده قه تيس دهيت ، چونکه ئەم به شه دا له رووی کومه لایه تيه وه تاوو
تویی خهون ده که یی به لام دواي ئەو دی دهستم به تال بوو له نووسیانی ئەم
به شه ههستم کرد ، بابه ته که ناتنه واو دهرد ده چیت ، نه گهر هاتوو تویرینه وه يه کی
له مهر بیردۆزو بوچوونه کانی تایيهت به خهون ، به دوا دا ده نو سريت
ئەم بیردۆزو رایانهش دابهش ده بن بو دووبهش ، لقیکیان له خهون ده کولیته وه
له ژیر رووناکی (زانستی شیکردنه وه دی دهروونی) دا ، لقه که ی دیکه شیان له خهون
ده کولیته وه له ژیر رووناکی زانستیکی نویدا ، که هه نوکه ناو تراوه (زانستی
پاراسایکولوژی) ... له بهر ئەوه له بهشی دووهمدا هه و لهداوه بیردۆزه دهرونیه کانی
تایيهت به خهون کورت بکه مه وه ، پاشان له بهشی سێیه مدا هه و لهداوه
بیردۆزه پاراسایکولوژیه کان کورت بکه مه وه .

له بلاوکراوه کانی خانه ی چاپ و په خشی رینما

۰۷۷۰۱۵۷۴۲۹۳

نرخ (۶۰۰۰) دینار